Штампано о 190. годишњици доласка Алексија Радичевића у Карловачку гимназију, 140. годишњици подизања првог споменика Бранку на Стражилову и 130. годишњици оснивања листа *Бранково коло* у Сремским Карловцима

Ненад Грујичић

ТРАГОВИ И ТАЛАСИ

Есеји, критике, прикази, чланци, записи, писма, путописи, репортаже, беседе, проза, поезија, цртеж, монодрама, полемике, интервјуи...

БРАНКОВО КОЛО
Сремски Карловци — Нови Сад
2025

УВОДНА ПРИТОКА

У овој књизи налазе се моји затурени текстови, донедавно удаљени једни од других, то јест закопани, разбацани и заборављени на страницама листова и часописа, како то обично бива са периодиком. Иако се неких текстова и те како сећам, они као да не постоје док се поново не роде, то јест док се не нађу у заједничкој књизи. Објављени сада, на једном месту, ти текстови су наједном продисали формирајући видиковац са кога поглед пуца на све стране којима се кретала једна списатељска судбина што се није либила оглашавати и остављати трагове.

Ова књига је радосни „сваштаријум“ илити књижевни калеидоскоп који се може окретати и наврtати *амо, намо и онамо,* бедекер који ће многима помоћи да се оријентишу у времену и простору, односно између трагова и таласа овог рукописа. Ово је водич кроз моје почетке и потоње стопе на мапи књижевног и културног живота. У овој књизи се, дакле, налазе моји махом затурени текстови које сам почео писати и објављивати од 1975. године. Најпре, они су сведочанство мог раног књижевног стасавања и проходавања до високих ми година неутрнуле стваралачке радости. У сваком циклусу ове књиге, да кажем и то, текстови су сложени хронолошки.

У овој књизи понајвише се бавим песницима и њиховим књигама (и уопште књигама), о којима сам почео писати као студент књижевности. Годило ми је као сведоку таквих појава и догађаја да пишем баш о песницима, о мојој генерацији која је књиге објављивала у специјализованим едицијама за прву књигу („Пегаз“ Књижевне омладине Србије, „Прва књига“ Матице српске и „Нада“ сарајавске Свјетлости), те у новосадском Стражилову, али и код великих издавача попут Просвете која је повремено објављивала и првенце. То ми је помагало да артикулишем своју свест о актуелној поезији и другима, о културним догађајима тога доба, а тиме и да о самоме себи градим конкретнију слику у времену. То ми је као младом човеку (о чијим првим књигама такође је писано посвуд и одасвуд) давало снагу и стављало у руке својеврсни песнички мач за одбрану од побочних и директних удараца и ветрова са не баш милосне позорнице јавног живота. Напросто, одлучио сам и давао до знања да и ја могу „показати зубе“.

Било је то, делимично, и моје новинарско кањење у делу омладинске штампе где сам се нашао као млади писац „бачен на бурну брежину“. И сâм сам волео читати „песничке критике“, то јест текстове других песника о песницима и писцима, што ми је било уверљивије и истинитије него кад „обичан“ критичар пише о песницима. Кад као песник пишем о другом песнику, то ми је помагало да се лично суочим са књижевним „побратимом“ и одредим спрам конкретне поетике, оснажим и уочим разлику и лепоту разноврсних рукописа, најпре из кругова исписникâ, у односу на моју поезију. Проналазио сам своје место у свему томе, и желео на тај начин да обрадујем друге, да помогнем својим врсницима.

Реаговао сам на извесне неправде и закочења на песничкој сцени младих. Узгред сам правио и интервјуе са ауторима првих књига, са песницима, прозаистима и критичарима. Оглашавали су се као голушави тићи

испод тек прокључане љуске. У то време нико од нас није знао ништа о томе колико ће трајати, то јест да ли ће неко од нас у будућности створити тзв. име. О томе смо тек у присенку догађаја понешто стидљиво маштали („а слутити још једино знам“). Неки су одустајали, због овог или оног, напросто, био је то живот младих људи који су се проналазили у истој области. Годину за годином, могло се уочити да је свако кренуо неким својим животним путем.

Ова књига садржи, дабоме, и текстове о књигама доцније објављеним у Бранковом колу, о махом сасвим младим песницима, о првенцима; многима сам био рецензент и уредник. Један угледни песник рекао ми је да завиди на томе што имам ту привилегију да објављујем и потписујем књиге младих песника. Мојим доласком у Бранково коло (1983) није постојала издавачка делатност у тој институцији, покренуо сам је након десет година (1993), и она траје и данас.

Неки текстови у овој књизи доносе имена која су можда већ и заборављена (нека заиста и јесу), и можда нестала. Тиме су остала потпуно непозната данашњим читаоцима и писцима, као што ће и неки садашњи актуелни млади песници у будућности пасти у заборав. Таква је ова књига, *Трагови и таласи*, урађена баш на том концепту – да помогне, не да одмогне, да извуче из глувила времена. А поезија је чудо у времену, никад се не зна чије ће песме надвладати (привремени) заборав и васкрснути. Тако је било и са Бранком Радичевићем; четврт века после смрти, боље рећи три деценије, све до преноса његових костију из Беча на Стражилово, велики песник српског романтизма чамио је у дубоком забораву. *Летопис Матице српске* није му објавио ниједну песму, а Матица је дуго избегавала да његове књиге уврсти у фонд своје библиотеке.

Када састављамо овакве и сличне књиге, веома је важно да не будемо препотентне судије, да олако не елиминишемо сопствене успомене на нечије трагове равнајући се по тренутној моди и пракси. Потребно је да приберемо све што имамо у српском књижевном језику, све оно што вреди. Ми смо релативно мали народ, па је на нама писцима, који се нађемо у овој улози, прворазредни задатак да не бришемо трагове или, пак, да нека имена не бацамо под тепих (неко ће их кад-тад пронаћи), то јест наше је да не склањамо са видика све оно што је својом појавом на старту зрачило даром и било обележено (забележено) релевантним критичким освртом. Морамо сабрати све оно што се указало и засветлуцало непоновљивим звуцима и мирисима матерњега језика.

Има овде и записа, црта и приказа, те репортажа и путописа из иностраних средина и других култура. Затим, ту је чак и десет интервјуа са мном иако је прошле године изашла књига са стотину сличних разговора кроз време. Једноставно, неки су били остали скривени у кутијама и фиокама, чак их није било ни у библиографским претрагама.

Књига *Трагови и таласи* доноси и нове текстове поводом срећно и успешно прохујалог великог јубилеја – два века од рођења Бранка Радичевића. Овде су и текстови о културној баштини, о нематеријалном културном наслеђу и ликовној уметности. Одмах уз њих и текстови о завичајним призорима и фантазмама. Има и писама, и понешто других текстова који се овде појављују по први пут. Ту су чак и неколике песме и приче досад необјављене у мојим књигама, и једна монодрама досад нештампана. Дабоме, ту су и полемички текстови који досад нису обављени у књигама, а који су одликовали моје песничко путешествије и судбину.

Многим траговима у времену прети нестанак, разни таласи и ветрови могу да их избришу. Штошта прети стопама и даровима оних који се оглашавају у свом добу. Међутим постоје времена и људи који се томе опиру. Зато ми се учинило да једна оваква књига може бити корисна и несвакидашња, и за мене и за читаоце. Она ће обновити сећања и наново открити неке, далеко од очију, појаве и судбине, и тиме ревитализовати њихове трагове, као што ће, с друге стране, још једном указати и на оне који су у свом континуитету трајали и трају у матерњем језику.

Н. Грујичић

МЛАДИ ДОБОШАР
Последња четвртина 20. века

О КОМЕ БРИНЕ „ПРВА КЊИГА“?

Ова се Матичина едиција бори са материјалним тешкоћама, али младе такав одговор не задовољава...

У нас се често говори о стваралаштву младих, прича се или прећуткује да младима треба помоћи, изаћи им у сусрет, подржати их, стимулисати. Од говоркања, званичних и незваничних, млади стваоци немају много користи, остају препуштени сами себи, немоћни да до краја докажу да је оно што стварају одиста вредно.

Свима који се баве литературом познато је да данас у Новом Саду постоји велики број младих који пишу. Знано је многима, такође, да су ти младићи и девојке објављивали радове широм земље, у великом броју листова и часописа. У Новом Саду су имали и имају прилике да објављују у „Гласу омладине“, „Пољима“ и понекад, врло ретко у „Летопису Матице српске“. Многи ће рећи довољно је и млади се с тим слажу.

Али књига? Објавити прву књигу у Новом Саду велики је проблем, а то је и повод овом тексту. Већина младих песника већ је оформила свој поетски глас и одавно имају припремљене рукописе. Живе у Новом Саду, ту студирају, развијају се, пишу и сасвим је логично, окрећу се Матици српској нудећи јој своје рукописе, јер баш овај издавач има едицију „Прва књига“.

Тако и треба да буде у овој великој, угледној културној установи са богатом традицијом. Међутим, та едиција последњих година готово да и не постоји (осим на папиру и сећању старијих), нема је јер не објављује књиге. Понуђени рукописи се враћају на адресу пошиљаоца са уљудно сроченим текстом: не оповргавамо ваше уметничке вредности, али вам књигу не можемо штампати. И слично.

Млади песник, већ одраније уплашен после тумарања и нуђења својих песама претрпаним редакцијама и намргођеним уредницима, прими такав одговор еминентне издавачке куће, па посумња у себе и оно што пише, поклекне и остави се писања. А, био му је потребан само један обичан људски разговор, разумевање и озбиљније проучавање тога шта тај „младац“ пише и ради.

У Матици српској кажу да немају новца за објављивање ваше прве књиге, да они нису дужни да тај новац обезбеде, већ да то чини СИЗ културе. А у СИЗ-у, који очигледно има других брига, никога не занима шта се догађа у омладинској књижевности уопште, такав се бар утисак стиче. Тамо нико не прелистана, рецимо „Глас омладине“ или „Пољa“ и тако се и не сретне са новим именима младих чије радове ова гласила објављују.

Значи, материјална средства су крива, али то су мртве ствари. Где су живи људи који би можда могли да тај новац набаве? Чланови жирија који приспеле рукописе прегледају изгледа да више немају слуха за младе песнике или им је свеједно пошто су већ остварили личне интересе и домогли се угледа и танушне славе.

А млади и њихово стваралаштво, ко ће још и то да прати, нема се времена! Пуне две године, ово је већ и трећа, у Матици леже нештампани рукописи Данице Вујков, Радмиле Гикић, Владимира Копицла и Миленка Фржовића. Зар нема никога да убрза публиковање првих књига у иначе прескромном тиражу од 300 примерака.

Ваља указати на примере Књижевне омладине Србије, сарајевске „Свјетлости“, Књижевне омладине Вршца, који објављују прве књиге, а ту су затим још и „Просвета“ и „Нолит“.

Преостаје да млади песник још једном, по стоти пут упути прекор Матици српској и њеној угледној едицији „Прва књига“, СИЗ-у културе и свима који су одговорни за небригу о младом књижевном нараштају. Млади пишу, доносе ново, размичу границе постојеће књижевне традиције, а Матичина „Прва књига“ спава, ништа не сања, нема је. Тај сан ваљда неће дуго!

(*Дневник,* Нови Сад, 1977)

ШТА ЈЕ НОВО У СТВАРАЛАШТВУ МЛАДИХ?

Недавно, у оквиру Смотре стваралаштва младих Југославије, Конференција ССО и Дом културе „Вељко Влаховић“ из студентског града у Београду, организовали су на приједлог Књижевне омладине Србије, разговор о томе шта је ново у стваралаштву младих писаца. У разговору су учествовали млади аутори из свих крајева земље (видети „Књижевну реч“, бр. 113).

Конкретан одговор није дат. У мноштву одговора и опаски, прибјегавало се на заобилазан начин, формулисању, дефинисању и тумачењу неких општих стања и категорија (критике, на примјер). Добили смо рјечите полуодговоре, херметичне судове и ставове. Овај разговор је, у суштини, могуће оцијенити као неуспјешан.

Без обзира на евентуалну деликатност проблема, и ризик (опасност) да се у цјелости сагледа стваралаштво младих (најмлађих) писаца, ипак се у овом тренутку нешто може рећи и наговјестити о неким новинама које у нашу књижевност доносе најмлађи. Ријеч је о младим пјесницима који својим стваралаштвом назначују у много чему различиту „струју“ од „струја“ које су претходиле. Није у питању „струја“ која тотално, радикално раскида са традицијом, већ на темељима постојеће књижевне традиције, на плодотворан начин, изналази нове путеве и концепције.

Ваља одмах поменути имена Синана Гуџевића, Милоша Комадине, Јове Марића, Мирјане Божин, Златка Красног, Нике Топића, Томислава Ђивуљског, Радета Ђокановића, Драгана Хавзијевића, нешто старијег Јоана Флору, као и нешто различитије: Будимира Дубака, Јасну Шолају, Јасмину Нешковић, Хамдију Демировића, Душана М. Кнежевића и још неколицине. (Интересантно је помена да је о већини поменутих имена у више наврата писао и говорио Адам Пуслојић.)

Шта, заправо, ново доносе ова имена? Прије свега, на врло смион начин, језик поезије је сучељен и доведен на ниво приповиједања на једној страни, а на другој сведен у просторе свакодневног, колоквијалног. Многи ће рећи да су већ постојали овакви случајеви. Постојали су, али само као покушаји и фрагментарна искуства у оквирима сасвим друкчијих поетика. Овдје је у питању одређење, привидна једноставност која није сама себи циљ, већ нужна последица, корелат својеврсно схваћеног бића модерне поезије. Необично течан ток пјесме означава и омогућава више спознајних нивоа у комуникацији стваралац-читалац. Наједанпут, пјесма бива јасна различитим калибрима читалаца. Коначно, прорадио је загушени кôд пјесник-читалац! Елиминисан је један, једини, херметични ниво, такође херметичног пјесништва посљедњих година и деценија.

Ако се вратимо двадесетак (и више) година уназад, и у цјелини сагледамо наше пјесништво, лако ћемо утврдити (изузимајући изузетке) да оно почива и живи на рушевинама надреалистичке бомбе која је експлодирала 1924. године, избачена из снажне

Бретонове руке. Плодоносни, велики и корисни надреалистички покрет, начинио је међу несналажљивима богаље и лоше (лажне) пјеснике. Пјесничка надреалистачка слобода омогућавала је и омогућава један стваралачки ниво, врх до којег се може без опасности пентрати, али изнад (иза) којег је опасно и погубно роварити. То друго лице златног надреалистичког новчића, нечитак је и нејасан рељеф. У име такве и којекакве слободе, које „највише и најлакше“ омогућавају надреалистичке авантуре, поводи се и у касни час неспретно креће већина списатеља, упадајући на тај начин у замке које је надреализам лукаво зацртао на карти произвољности, аутоматизма и сна.

Масовно се пише поезија нестабилног критеријума у сваком погледу: почев од мисаоне нетачности и произвољности, преко ошамућених и наивних теза о умјетности, до на брзину и у страху склепаних разноразних пјесничких поступака. Бива примарна произвољност која није плод живота, знања, искуства и језика, већ плод немоћи да се „неред доведе у ред“. Неред остаје неред (само различито претумбан ни у форму ни у садржај), јасан и зацртан само у вијугама „свемоћног“ стваралаца који има једну, једину неприступачну „одгонетку“ пјесме, а која се може разријешити само законима вјероватноће. Пјесма није ребус, већ надомјестак живота, језика и смрти.

У таквој ситуацији, где је криво схваћен и неплодотворно искоришћен надреализам (изузимајући, опет, изузетке) настаје поплава беживотне поезије. (Поезија је у свом бићу херметична, али у оном смислу кад изиграва „страни“ језик, различит од сваког другог). Није ни чудо што се поезији пребацује да је болесна, мртва, нема ништа у себи, да је готова... и тако даље... То су посљедице вјештачког сучељавања језичких силница, полова, „аргумената“... Томе нарочито доприноси стилска фигура метафора која у својој дефиницији омогућава спајање екстремних тачака у једну. (Метафора је, изнад свега, бљесак, усијање језика, које се јавља повремено, не често и по сваку цијену.) Осим тога, вјековном употребом моћ такозване метафоре се „истрошила“, њена је енергија прешла у други облик енергије, друкчије схваћену концепцију пјесништва. Метафора више није сјеме поезије, већ сасушени плод.

Поезија је, значи, зашла у ћорсокак, захваљујући необично јаким, прејаким, дугорочним утицајима посљедица праска надреалистичког експлозива. Експлозија је наговјестила и стреловит напредак технике. Десио се прелом. Надреалистички покрет је био, истовремено, жесток и суров, али у својој бити одређен. На његовим, више неупотребљивим крхотинама, задржали су се годинама, све до данас, обезглављени и „упорни“ рукописци. Напредак технологије заварава, омогућава стварање компјутерске и њој сличне поезије. У запећак се баца енергија духа, човјека. Као да машине желе да опјевају ову епоху!? Кличе се: Смрт пјесништву! То извикују на смрт „озрачени“ бљеском надреалистичке бомбе. Међутим, могућа је само смрт одређених нивоа пјевања, поступака, рецепата, рушевина...

Поезија обавља „мисију“ којој нема краја. Она је бесмртна. Смртна су нагађања и приче о њој. Енергија (дух) у човјеку га-

рантује својеврсни вјечити однос према животу, природи, времену. Феномен поезије је неуловљиво стање енергије на кривуљи егзистенције. Поезија је понајпре начин размишљања, став који се кроз различите форме и садржаје, реализује у јединствено стање искуства и језика. Она и кад је у кризи, сања саму себе. Сан је трајао једно вријеме. Сад је живнуло!

Најмлађи нараштај наговјештава живот поезије. Не ради се о пошто-пото генерацијском сврставању, већ о једном стању које постоји неовисно о географској и језичкој различитости. Наспрам ранијих струја које су упијале све и свашта, овај нараштај има смиреније, одређеније, привидно једноставније усмјерење. Он доводи „неред у ред". Језик је мисаоно, „рационално" организован; пјесма тече, обезбјеђује причицу, саопштава на више нивоа. Поента на крају пјесме, „вишак" је који иронично преобрне, тресне читаоца. Истискивање метафоре није „свјетска мода", већ нужност да се прихвати и осјети нови облик језичке енергије у који је прешла ова „незамјењива" справица. Најмлађи нуде нови кôд, нови издувни „канал". Треба пажљиво пратити куда он води и колико бистра вода кроз њега тече.

(*Књижевна реч,* Београд, 1978)

УКРАТКО (1)...

Родитељски укор

Наш истакнути есејиста и професор, Сретен Марић, недавно је одржао у Културном центру младих „Соња Маринковић“ у Новом Саду, својеврсно предавање о предавању, тј. предавање о томе како би требало да изгледају књижевне вечери, и како да се понашају немаштовити организатори којима се „по гласу препознаје лењост и неодговорност док телефоном разговарају и наручују писца-госта.“

Професор Марић родитељски је укорио Културни центар младих „Соња Маринковић“ за недовољно креативан приступ у организовању и реализацији књижевних вечери, недостатак истинског ентузијазма, идеја, жара, стваралачке љубави према литератури, те за неодговоран и неозбиљан однос организатора према писцу и његовом делу, указао на неприпремљеност водитељâ, публике, и друго.

Књижевне вечери, премијере књига и сличне представе, не само у Новом Саду, већ и у Београду, Загребу и другим центрима културе своде се на намештено чаврљање у празно, без правог разговора, дијалога, закључака, стваралачке полемике, литерарних, умјетничких и животних резона и начела, истакао је професор Марић, и додао, да такви сусрети, немају никаквог ефекта и смисла, и служе само нарцисоидном појављивању писца пред шачицом недужних посетилаца.

Као могући облик књижевних вечери на којима би се осећало присуство духа и стваралачке атмосфере, професор Марић је предложио разговор са нпр. десетак заинтересованих људи, нарочито млађих, који би темељно прочитавши књигу, омогућили и самом писцу да нешто научи у креативном разговору, сукобу или поистовећивању мишљења, судова, ставова... На такво књижевно вече са припремљеним саговорницима, жељних беседе и знања, „дошао бих с краја света“, рекао је професор Марић.

Млади песници и критичари

Редакција културног програма студената Филозофског факултета у Новом Саду и књижевни лист „ То јест“ организовали су у протекла два месеца, шест успешних промоција првих књига младих песника из Новог Сада и Београда. На факултету о књигама Душана Радака, Србољуба Илића, Мирјане Божин, Симона Грабовца, Милана Ђорђевића и Миленка Фржовића говорили су такође млади критичари, студенти Филозофског факултета у Новом Саду.

Веровали или не

На својој књижевној вечери на Филозофском факултеу у Новом Саду, песник Миленко Фржовић прочитао је двадесетак песама из припремљене друге књиге, разговарао о поезији и животу са многобројном публиком, да би на крају завршио песничко вече најтежим типом склекова карактеристичним за „Уечи“ карате школу.

(*То јест*, Нови Сад, 1979)

УКРАТКО (2)...

Млади писци на Палићу

На другом *Сусрету младих писаца* на Палићу неки учесници су одлучно изјавили да више неће долазити на овај сусрет који, очигледно, не разрешава нагомилане проблеме око стваралаштва и статуса младих књижевника.

Књижевна омладина

Књижевна омладина Новог Сада? Књижевна омладина Војводине?!

Прве књиге

Недавно је одржано заједничко књижевно вече у Матици српској, где су представљене нови аутори „Прве књиге“: Јован Делић, Слободан Билкић, Недељко Мамула, Јованка Николић и Томислав Ђивуљскиј. Не би било лоше да овај издавач представи и сваку књигу понаособ.

Антологије

У Чортановцима на овогодишњим *Фрушкогорским књижевним сусретима* вођен је разговор о антологијама у Војводини. Остоја Кисић одважно рекао да у Војводини нема значајних антологија. Неко додао да би Кисића ваљало што пре уврстити у неку антологију, не би ли овај списатељ јавно променио мишљење. Можда би, заиста, остао и до краја саветовања на тему „Кисић у антологијама“ где би се упустио у „стваралачки“ дијалог, а што недавно није учинио.

Награда без ручка

Песник Рефик Личина из Новог Пазара, овогодишњи добитник *Бранкове награде* за прву књигу песама, рече да му је награда свечано уручена на Стражилову на *9. Бранковом колу*. Међутим, одмах после уручења нико га не позва на ручак, а песник је као што је познато допутовао из далека, уморан и поприлично гладан.

(*То јест*, Нови Сад, 1980)

ГОСТИ СТИГЛИ, ДОМАЋИНА НИГДЕ

Из године у годину одржавају се код нас бројни књижевни сусрети, песнички фестивали и друге сличне манифестације са циљем, пре свега, да афирмишу књижевно и културно стваралаштво. Дичимо се „Струшким вечерима поезије“, манифестацијом познатом у свету, значајним „Октобарским сусретом писаца“ у Београду, такође светским „Сарајевским данима поезије“, увек актуелном Књижевном колонијом у Кањижи, богатим програмом „Горановог пролећа“, конструктивним „Фрушкогорским сусретима“, једноличним „Бранковим колом“, ведрим “Змајевим дечјим играма“ и многим другима, у много чему значајним и успешним манифестацијама које успевају да одрже квалитет, смисао и сврху повременог састајања писаца, изналазећи нове и свеже теме, садржаје и начине реализовања књижевно-уметничких програма. Међутим, каткад, насупрот добро испланираној концепцији, догоди се да закажу неке ваљске, такозване домаћинско-организаторске околности које, у ствари, упућују на суштинску незаинтересованост за одређену манифестацију, њен значај и озбиљност.

Сећамо се недавно жучне полемике једног словеначког писца са организатором књижевног сусрета у Чачку. Позвали Чачани писца из Словеније у госте, што је овај радо прихватио. Међутим, дошавши у Чачак, нико да му помогне, да пронађе место одржавања сусрета, нико у граду није знао за књижевни програм. Кад је писцу из Словеније то, коначно, након тешке муке, успело, тек тад наступају проблеми јер нигде домаћина-организатора да му обезбеди преноћиште, путне трошкове и хонорар. И наравно, озлојеђени писац, уморан и прозебао, враћа се у Словенију омаловажен и изигран.

Нешто слично догодило се ових дана. У оквиру традиционалних „Доситејевих дана“ који се одржавају у Врднику, било је предвиђено за суботу, 20. септембра, у 18. часова, у хотелу „Термал“ књижевно вече сарадника и уредника „Поља“, часописа за културу, уметност и друштвена питања. На плакату је (осим наведеног) лепо писало: *Обележавање 25. годишњице часописа „Поља“*. Јубилеј велик и значајан за неколико генерација писаца и читалаца. Из Новог Сада у Врдник кренуло и срећно стигло тринаест младих и старијих писаца: Виђазослав Хроњец, Јасна Мелвингер, Петко Војнић Пурчар, Илеана Урсу, Владимир Копицл, Томислав Ђивуљскиј, Јован Зивлак, Војислав Кнежевић, Јованка Николић, Недељко Мамула, Андреј Живор, Александар Бадњаревић и Ненад Грујичић. Писци стигли пола часа раније, а домаћина нема. Сви веле, рано је – доћи ће. Питају службеника на рецепцији хотела – ништа не зна, конобара – нема појма, мештане – врте главама.

Негде се денуо домаћин, нема га ни за лек. Бар да неко уме казати у којим просторијама се одржава књижевно вече. Неко рече да су закључане. Ни публике на видику. Никог, осим писаца којима ствари постају јасније. Упиру прстом у плакат – узалуд. И након сат времена ишчекивања тајанственог домаћина, писцима не пре-

остаде ништа него да се врате одакле су дошли. Пошто не сазнаше ко је неодговорни домаћин, писци у повратку „повероваше“ да је за све то што се догодило највероватније крив број писаца – тринаест!

(*Глас омладине*, Нови Сад, 1980)

АНТОЛОГИЈЕ, АНТОЛОГИЈЕ...

У Чортановцима је 15, 16. и 17. октобра одржан 6. *Фрушкогорски књижевни сусрет*, чија је централна тема била „Послератне антологије у Војводини“. Тема захвална, али осетљива и сложена. Чим су у питању антологије, искрсну неспоразуми, недоумице, ризик. (Сећамо се недавних оштрих оспоравања антологије Вите Марковића).

Првог дана, који је протекао у релативно мирној атмосфери, чули смо неколико реферата који су осветљавали феномен антологија са различитих страна и уверења. Дамњан Антонијевић проматрао је овај проблем на релацији: издавач-песник-антологичар-читалац. По Антонијевићу, „антологије су постале опсесија ове литературе. Нема издавача који није пустио у свет неку антологију. Неки живе скоро искључиво од антологија. Песници прижељкују што је могуће вишу столицу у антологичарском кабинету. Критичари сањају да крунишу своју каријеру као антологичари. А читаоци желе успеле панораме, изборе, целовите књиге, које ће их ослободити непотребног читања лоше литературе. Сви су жељни антологија и сви их дочекују на нож. Незадовољство је слаба реч за такво стање. Револт иде и до покушаја задирања у физички интегритет: антологичари беже на другу страну улице или иду споредним сокацима.“

Славко Гордић се осврнуо на најмлађу војвођанску књижевност која се равноправно и подједнако успешно развије на свих пет језика народа и народности у Војводини. Потом, Гордић је констатовао да је такозвана генерација седамдесетих на путу да изнедри властиту поетику, што већ показују нека увелико изграђена песничка имена. Ова генерација, сматра Гордић, што је врло битно, раскида са песничким искуствима старијих генерација, посебно оне која је неговала естрадну поезију, као и делом оне која је претерано и обезглављено инсистирала на неоснованим експериментима. Вићезослав Хроњец је без устезања говорио о недостатку способности да војвођански антологичари (писци) с пуним уверењем признају и открију велики књижевни таленат: „Зар је неко са стране морао прстом да нам укаже на осебујни таленат и вредност Александра Тишме? Хроњец је отворено говорио и о недавним полемикама око једног безначајног стихоклепца чија је књижевна вредност очито ефемерна и безначајна.“ Кратки реферат Милана Пражића могао би се сажети у реченицу: „Антологије су увек релативне и нужно једностране. У томе није њихова несрећа, него и шанса – осим када су израз произвољности и глупости.“

Лука Хајдуковић и Милорад Миленковић Шум позабавили су се антологијама објављеним у Зрењанину, граду који је очигледно штампао много оваквих књига. Перо Зубац, састављач више антологија, признао је да у неким његовим антологијама има пропуста и превида (на пример, антологија приповедача), али да такве погрешке треба узимати као последицу састављачеве младости, од-

носно вечитог ризика сваког антологичара. Вујица Решин Туцић није се сложио са излагањем Дамњана Антонијевића, рекавши да је његово излагање отишло „потпуно у погрешном правцу“. Туцић тврди да су антологије нека врста смрти за песништво и песника, те су отуд, бесмислене и непотребне.

Други дан у Чортановцима протекао је у много живљој атмосфери. Томе је нарочито допринео Остоја Кисић из Београда. Он је оштро, али и једнострано, у подужем реферату констатовао да у Војводини нема значајних антологија ни њихових састављача, а оно што постоји то су, углавном, антологије „плачигуза“. Прочитавши реферат, Кисић је одмах напустио дворану, остављајући оша муђене писце. Овакав гест понајвише је расрдио Перу Зупца који је гласно рекао да је на оваквим сусретима доста којекаквих изасланика из „београдског пашалука“ који желе и хоће да деле лекције војвођанској књижевности не познајући је заправо довољно добро. Необјашњиви одлазак Остоје Кисића без упуштања у стваралачки дијалог и полемику Зубац је назвао „чистим безобразлуком“. Узаврелу ситуацију умирио је Стеван Тонтић из Сарајева кратко рекавши да Кисића не треба сматрати меродавним представником Београда, нити његово мишљење узимати као мишљење београдских писаца, већ његово посве индивидуално и приватно становиште.

Сусрет је прошао и оставио одређену слику о нашим антологијама, њиховим састављечима, стању у књижевности и књижевном животу. Вечито спорни проблем антологија и даље остаје мета наших нагађања, двоумљења, љутњи и ризика. Улазак у одређену антологију некоме значи „вечност“, некоме „ништа нарочито“, некоме опет поен у бодовању за решавање стамбеног проблема. Но, како време протиче, тако сазревају и кристалишу се одређене књижевне вредности, суше се и опадају краткорочни књижевни привесци и блештави украси, нестају дневни књижевни бардови, утишавају и вену патетични уздаси и хвалослеви нарциса, скрибомана, мегаломана и осталих славољубаца. Са антологијом или без ње – свеједно. Вредност остаје (постаје) вредност. Обично нешто касније.

(*Глас омладине*, Нови Сад, 1980)

КАКВЕ СУ НАМ КЊИЖАРЕ ПОТРЕБНЕ?

Књига је роба, неко ће рећи, која се продаје у књижарама као, на пример, ципеле, мантили или воће у робним кућама. Међутим, књига је, уз то, врло осетљива и специфична роба која, пре свега, служи задовољењу духовних потреба човека, а тиме и потпунијем испуњењу његове личности. Продаја овог „духовног“ производа, такође је специфична, ничим загарантована, нити пак осигурана. Углавном, све зависи од њене вредности и стицаја околности. Али, како потенцијалном купцу-читаоцу објаснити и доказати да је одређена књига квалитетна, вредна и ретка? Како га „натерати“ да је купи? Да ли се цењкати као на пијаци? Коначно, какве су нам књижаре потребне?

На Радничком универзитету „Радивој Ћирпанов“ у Новом Саду, разговарало се на занимљиву и ретку тему: *Какве су нам књижаре потребне?* У разговору су учествовали Драгољуб Гаварић, директор РО „Нолит“, Владимир Стојшин, књижевник и директор ООУР-а „Издавачка делатност“ у БИГЗ-у, Раде Обреновић, књижевник и уредник новосадског „Стражилова“, и Силађи Карољ, књижевник и књижар.

Драгољуб Гаврић се осврнуо на проблеме издавачке куће чији је он уредник, наглашавајући, између осталог, да су књижари својеврсни културни радници од којих увелико зависи живот издавачке куће, односно, културна клима у местима где постоје књижаре. Притом је говорио о штети коју издавачкој кући и читаоцима наносе неупућени и незаинтереосвани књижари који без ентузијазма раде свој посао.

Владимир Стојшин је, нашироко, „тему вечери“ зачео говорећи о такозваним приватним књижарама. Стојшин сматра да се приватним књижарама могу ефектно побољшати дистрибуција и продаја књига, које се у садашњим књижарама не остварују најбоље. У таквим књижарама радило би приватно лице (власник књижаре, као на пример, власник кафане) које би са далеко већим интересовањем пратило и набављало, а значи и продавало књиге које су тражене. Ту би, рекао је Стојшин, приватни књижар био мотивисан и личним интересима који нису од секундарне важности. Иако такве књижаре код нас још не постоје, сва је прилика да ће се њихов коначни статус и законски ускоро регулисати. Стојшин верује да би издавачке куће уложиле почетна материјална средства у такве пројекте.

Раде Обреновић је у доброј мери подржао излагање Владимира Стојшина, нагласивши да би такве књижаре могле да се уско специјализују за продају, на пример, књига поезије, романа, дечје књижевности и слично. Није утопија, сматра Обреновић, да се појаве и књижаре – робне куће. Као закључак Радета Обреновића могла би се узети његова сликовита упоредба: Ако сваким даном све више расте број кафана, зашто не би и књижаре тако ницале?

Силађи Кароль се није у потпуности сложио са уверавањима да су нам приватне књижаре потребне. Јер, сматра Силађи, ако је књижар ентузијаста и познавалац литературе, није ли свеједно да ли ће радити у друштвеној или приватној књижари?

У тек распламсан разговор укључили су се многи посетиоци књижевници, уредници, трговачки путници, књижарски послени-ци, љубитељи књиге и други. За лошу продају књига, сматрају једни, понајвише је крив издавач који књигу посматра као сирову робу и производ, не узимајући у обзир низ њених специфичности које је одвајају од других производа и роба. Неко је кривио писце да пишу „неразумљиве и херметичне" књиге, други, опет, трговач-ке путнике, трећи високе цене књига, мали број истинских чита-лаца и слично. Зашто „Јелена, жена које нема" мора да кошта 950 динара и да буде опремљена у лакирани или плишани омот, кад се то исто дело нашег великог и скромног писца Иве Андрића може сасвим пристојно штампати на јефтинијем папиру и опреми, па да буде чак неколико пута јефтиније? Игра ли ту књига улогу намеш-таја у домовима где нико не чита нити се занима за књижевност?

С друге стране, као пример несхватљиве необавештености на-веден је истинит пример да је у једној београдској књижари ку-пац питао продавачицу да ли се ту може наћи „Ана Карењина". Не, рекла је продавачица, она овде уопште не ради. Ту се, наравно, крије један од проблема лоше и неорганизоване продаје књига, јер таквим продавцима је сасвим свеједно да ли ће продати књигу, зид-не тапете, шестар или гуму за брисање. У том погледу, специјали-зоване књижаре имају велику предност. Као пример добре књижа-ре наведен је недавно отворен Салон „Народне књиге" на Лиману у Новом Саду. То је амбијент, потврдили су многобројни читаоци и љубитељи књиге, који својом пријатном атмосфером омогућава да се о књизи прича и по неколико сати ако је потребно, а не да „за леђима осећаш мрзовољни поглед књижара-трговца који једва чека да напустиш његову радњу".

Све у свему, разговор је протекао живо и оставио неисцрпљена питања и одговоре. Да ли су приватне књижаре излаз? Ако неко може да отвори кафану и да добро зарађује од продаје флаша пића, чуло се на разгоору, зашто не би неко отворио и приватну књи-жару? Но, да ли је довољан ентузијазам? Или, пак, новац? Или су можда нашим издавачима потребни специјализовани социолози да испитају тржиште и утврде шта треба учинити са књигама и чита-оцима? И, шта је књига као медиј наспрам других? Какве су нам, дакле, књижаре потребне? Задржимо се, ипак, на примеру новоот-вореног Салона „Народне књиге" у Новом Саду. Нешто се у крат-ком времену десило. Књижара је посећена, промовишу се књиге, разговара се са писцима и читаоцима. Уз све, добро се и послује. А, као што је познато, овај Салон није приватно власништво.

(*Глас омладине*, Нови Сад, 1980)

ЗБОРНИК СВЕТСКЕ ПОЕЗИЈЕ

Након веома запаженог и читаног зборника *Светска прича данас* (у избору Давида Албахарија), ових дана, опет између корица чачанског часописа „Градац“, појавио се нови тематски зборник „Светска поезија данас“, којег је припремио песник Раша Ливада. Овај пројекат, који се по први пут појављује у нашој књижевности, представља замашан и пажње вредан подухват са добрим разлозима да снажно одјекне у нашој књижевности и културној јавности. Зборник, пре свега, отвара широку лепезу најразличитијих коментара суревњивих и скептичних „антологичара и приређивача“, који пошто-пото виде и траже „слаба места и промашаје“ у крупном залогају као што је савремена светска поезија. Стога, овај несвакидашњи зборник подесан је изазов и жива провокација за нове и сличне подухвате.

Раша Ливада сачинио је зборник са пуном свешћу о ризику и свеколиким последицама које могу да проистекну из његове „авантуре“, те и сам сматра да заступљене песме нису све антологијске, да је његов избор посве личан, са свим замкама које намеће сопствени укус и одбир. Отуда, овај зборник више говори о самом приређивачу и његовом осећању поезије, неголи можда о песницима.

Зборник садржи око 12000 (дванаест хиљада) стихова, чији су аутори рођени у интервалу од 1917. до 1951. године, а који су своје радове почели да објављују махом после рата. Подељен је на пет делова. У првом се налазе песници који, по Ливадином мишљењу, представљају ствараоце основних токова и расположења у данашњем песништву: Ханс Магнус Енценсбергер, Тадеуш Ружевич, Збигњев Херберт, Тед Хјуз и Паул Целан. У другом делу заступљени су песници који нису имали битног утицаја на токове савременог песништва, али су остварили изузетно оригиналне песме, нарочито на плану форме: Генадиј Ајги, Маноли Анагностаки, Ференц Јухас, Роберт Лоуел, Роберт Марто и Кристофер Окибо. Трећи део садржи песнике дистанце који су у језику створили сопствене светове, који су својеврсна критика постојећих трендова, а с друге стране, ови песници привржени су више од осталих менталитету и традицији својих народа и језика: Ингеборг Бахман, Јоханес Бобровски, Ив Бонфоа, Владимир Бурич, Станислав Гроховјак, Филип Ларкин, Вилијем Стенли Мервин, Пјер Паоло Пазолини, Никита Станеску и Мирослав Холуб. У четвртом делу налазе се песници који, по Ливадином убеђењу, нису оснивачи мода, преврата и нових тенденција, али за које сматра да остварују „песме које остају“: Јирген Густав Брант, Јосип Бродски, Локнатх Бхатачараја, Јан Ерик Волд, Херардо Марио Голобоф, Јежи Гужањски, Марко Антонио Монтес де Ока, Џон Ешбери, Мохамед Диб, Ернесто Карденал, Дејвид Малуф, Александар О Нил, Јанош Пилински, Марин Сореску, Марк Стренд, Паво Хавико и Таникава Шунтаро. Последњи, пети део садржи избор младих песника који одражавају дух овог тренутка, уједно постављајући, сваки за

себе, могућу тенденцију савременог песништва. Ерос Алези, Ларед Анцира, Волф Вондрачек, Жан Пол Гибер, Гиљермо Карнеро, Јулијан Корнхаузер, Адбелатиф Лаби, Брајен Петен, Антонио Сиснерос, Петер Хандке и Василь Холоборотко.

Усмерења и критерији који су водили приређивача при састављању овог зборника, садржина су пре свега у синтагми: апокалиптични песници, која својим првим делом упућује на предвиђање скорог краја света и, истовремено, на предсказање апсолутно новог, савршеног устројства света. Потом Ливада набраја још тридесет и три њему битне карактеристике за избор: осећање да песништво никоме није потребно, да је на периферији људских интересовања и да не може да промени свет, што никад није ни могло, а ипак *Eppur si muove*; одбијање симболистичког, надреалистичког и имажинистичког програма, али и усвајање њихових техника; свест о томе да слика и музика стиха могу да угуше смисао песме; окретање стварности, а не савремености; процват хумора, црног хумора, ирониje и свих осталих облика дистанцираних погледа на свет; песме све више имају фабулу; песма постаје документ о времену и друштву у којем је настала, а престаје да бива документ о експлозији једног индивидуалног времена; никад се није толико веровало у смрт песништва, и никад оно није било разноврсније, и тако даље.

Приређивач указује на једну битну разлику између овог зборника, односно, овог песништва и неких ранијих антологија „европских амбиција", на пример „Песништво европског романтизма" Миодрага Павловића, антологија која показује изразите опречности и разлике између француског, немачког, руског и другог романтизма. Ливадин зборник говори супротно, о сличностима и прожимањима савременог светског песништва које је још у врелом процесу стварања и развитка.

Све песме, изузев неколико, преведене су специјално за ову прилику и, притом, ангажовано је четрдесетак преводилаца са око двадесетак језика (Петар Вујичић, Давид Албахари, Зоран Враголов, Александар Нејгебауер, Мирјана Божин, Ксенија Марицки-Гаћански, Адам Пуслојић, Милан Комненић, Коља Мићевић, Нина Живанчевић, Дејан Разић, Осман Ђикић, Соња Асановић, Јасмина Ливада, Љубиша Рајић, Весна Вујичић, Горјана Топалоски, Ана Моралић, Драгутин Вујановић и други). Пошто су углавном све песме писане колоквијалним језиком (што је, у ствари, такође део критерија приређивача), било их је много лакше схватити и превести него што је то био случај са песмама пре једног века и више, где је велики број речи изгубио своје првобитне семантичке слојеве и значај. Отуда, говорити данас о немогућности аутентичног превода савремене поезије није више неразрушив аксиом, пошто вредну и значајну песму можемо препознати по количини смисла унесеног у језик, а не по њеним неким староставним одликама и „вредностима" (бриљантно везан стих, прецизан метар, неприкосновени неологизми, произвољне метафоре и друго).

Појава овог зборника представља догађај у нашој књижевности, значајан допринос плодотворном сагледавању простране сцене савременог светског песништва, како по доследности кристално

јасних критерија састављача и доиста вредној и живој поезији која говори о изузетно снажном стваралачком замаху светских песника, тако и по томе, поновимо још једном, што се подухват овакве врсте појављује по први пут у нашој књижевности.

(*Глас омладине*, Нови Сад, 1981)

ИЗНЕНАЂЕНИ НОБЕЛОВАЦ

Овогодишња Нобелова награда за књижевност припала је пољском песнику Чеславу Милошу, који већ тридесетак година живи у Калифорнији где ради као професор пољске књижевности на универзитету у Берклију.

– Награда је парадокс за мене, ја намеравам да наставим се мојим сасвим приватним и веома чудним занимањем за литературу – изјавио је првом приликом изненађени нобеловац. Милошеви студенти, такође, веома су изненађени високим признањем које је добио њихов професор. Они чак нису озбиљно схватали важност литературе коју пише Чеслав Милош. Више су га уважавали као доброг педагога, човека огромног знања и необично ведрог расположења.

Чеслав Милош је рођен 1911. године у Вилну, где се у раној младости као даровити „јуноша" придружио групи младих, али веома запажених песника у то време. Његова друга књига *Три зиме* (1934) памти се као блиставо остварење пољске књижевности. Након завршеног рата у којем је претрпео и видео највеће страхоте, Милош пише књигу врхунске вредности *Спасење* (1945) која је, у ствари, документ о херојству пољског народа, осуда ратних зверстава и аутентични песнички дијалог са изгинулим друговима.

Једно време Милош се оштрим памфлетима и полемикама одупирао стаљинизму. Као документи политички ангажовене литературе тога времена, остале су књиге *Заробљени ум* (1953) и *Родна Европа* (1953). У Калифорнији Чеслав Милош, такође, пише и објављује вредне књиге, међу којима је најзначајнија *Где сунце излази и где залази* (1974). Овај писац написао је и „Историју пољске књижевности" коју је намењо својим студентима.

Чеслав Милош је трећи по реду пољски писац који је добио Нобелову награду. Пре њега, ту част имали су Хенрик Сјенкијевич (1905) и Владислав С. Рејмонт (1924). Милош је високо цењен, како међу пољским, тако и међу америчким књижевницима. Његова поезија стварана је у распону од немирне памфлетске борбе до смиреног мудровања и прорицања, што упућује на књижевно дело вредно пажње.

На нашем језику досад смо имали прилику да његове радове читамо, углавном, у преводима Петра Вујичића. Очекујмо да ће наш преводилац, понукан славом новопеченог нобеловца, ускоро понудити нашим издавачима целовитији и шири избор поезије овог необичног песника.

(*Глас омладине*, Нови Сад, 1980)

P. S.

Овај горњи текст написао сам у јесен 1980. године када је одјекнула вест да је пољско-амерички песник Чеслав Милош добио Нобелову награду. Који месец раније, почетком маја, поводом овог

великог песника, имао сам големе проблеме као главни и одговорни уредник студенстког листа „То јест“ на Филозофском факултету у Новом Саду. Наиме, после Титове смрти 4. маја 1980. требало је да се појави нови број студенстког књижевног листа „То јест“, који је излазио једном (или ретко двапут) у семестру.

Прилоге за тај број „То јеста“ припремили смо и одредили за штампарију још у марту. Међутим, одмах после Титове смрти мене позивају у новосадску штампарију „Просвета“ у Сремској 13. Шеф штампарије и његови сарадници, словослагачи и радници, сви на ногама, показују ми песму Чеслава Милоша „Цар“, и питају шта је то. Изненађен, и залеђен, поново пред њима немо, у себи, прочитам стихове песме у преводу студенткиње са нашег факултета Љиљане Грубишић: „Био једном један цар./ Волео да иде у лов, да се слика са децом./ Погледајте, можда у вашој кући/ виси његова маска.“

И – заустављен процес штампања студенстког листа „То јест“! Редакцију су, поред мене, чинили: Сава Дамјанов, Душан Бенка, Данило Јокановић, Десанка Јовичић, Тури Тибор и Никола Китановић. Позвани смо на разговор са управом факултета, али и са представницима власти и државе. Одједном спорна је била и кратка песма у прози „Млинар“ Чеслава Милоша. Наводно, Тито је у Октобарској револуцију у Русији радио као „Млинар“. То је на испитивању открио тадашњи декан Филозофског факултета Чедомир Попов. А претходни декан, који је дан раније на сличном испитивању био присутан, Јан Кмеђ, грлато ми је пред свима рекао: „Знате ли Ви, да се ово појавило у јавности, Новосађани би Вас каменовали.“

А онда, спорна је била и прича „Штака“ Ђуре Ђуканова, рекли су да је Тито требало после ампутиране ноге да добије златну штаку. Ту су били присутни, у име државе и тадашње партије на власти, Радован Ждрале, Драган Буновић и Стеван Шогоров. Касније су само мене позивали многи и тражили одговоре. Испитивања у разним форматима била су веома мучна. И, гле, спорна је била и прича „Фрањин бунар“ Јована Радуловића (фрагмент из будуће „Голубњаче“). Испитивачи у име државе су ми припретили да се Титов отац звао Фрањо.

Књижевни лист „То јест“ на Филозофском факултету у Новом Саду престао је да излази (Универзитет више није давао новац), а ја неколико година нисам никако могао добити посао. Тај период скратио сам одласком у Рашку на одслужење ЈНА, стигао ми позив-упут из Приједора где сам као матурант био регрутован.

И, тек пре коју годину, прошло преко четрдесет од тога случаја, песник Данило Јокановић ми исприча, онако као случајно – анегдотски, да су њега као студента и члана редакције „То јеста“ полицајци у цивилу позвали на ручак у рестаоран „Гурман“ и ту су га гостили и частили добрим пићем и вечером, све док се није омамио изненадним ћаконијама – да прогугуче. Испитивали су га о мени, тражили да каже какав сам као човек, с ким се виђам и сусрећем, да ли сам горе поменуте прилоге намерно убацио у „То јест“ и послао у штампарију. Данило ми рече да ништа лоше није рекао о мени, али да се добро најео и напио.

Из Данилове приче закључих да су удбаши на сличан начин гостили и друге чланове редакције, који ми то никад нису поменули. Посматрајући данашња удбашка испитивања и хапшења студената, ја сам, Богу хвала, заиста добро прошао. А могло је свашта да буде. Међутим, те далеке 1980. године испекао сам и стекао жежено искуство о томе шта су политика и људи као несавршена бића.

(2025)

ГОДИНЕ БЕЗ КЊИЖЕВНЕ ОМЛАДИНЕ

У организацији Друштва књижевника Војводине (секција у Суботици), на Палићу је 3, 4. и 5. октобра одржан други „Сусрет младих књижевника Војводине“. На овом скупу, који већ поприма одлике традиционалног годишњег сусрета, окупило се двадесетак младих писаца који пишу на различитим језицима народа и народности. Програм сусрета унапред је био познат: књижевни сусрети са омладином ЕМИСА-а, са ученицима ОШ „Владимир Назор“, књижевно вече у омладинском насељу „Иво Лола Рибар“, затим саветовање на теме „Заједништво“ и „Генерација ’70.“

Саветовање на тему „Заједништво“ протекло је у стваралачком разговору о преводилаштву које је један од битних услова за заједништво. У опширном и студиозном реферату Сава Бабић говорио је о поратном развоју преводилаштва које је у сталном успону, нарочито у последњих десетак година. Књижевне вредности на појединим језицима народа и народности, нагласио је Бабић, не смеју остати затворене у властите језичке оквире, него што пре и што више морају да изађу из њих и тако постану интегрални део стваралаштва. Потом се Сава Бабић осврнуо на проблеме око статуса преводилаца чија је материјална сигурност неизвесна. На крају Бабић је говорио о недостатку критичког вредновања преводилаштва, као и о томе да младе треба што више стимулисати на пољу превођења.

Арпад Вицко је своје излагање највише посветио статусу преводилаца. Преводилаштво је мукотрпан посао који није на одговарајући начин материјално стимулисан. Превођење може бити професија ако се од ње може живети, нагласио је Арпад Вицко. О приметном развоју преводилаштва и потреби да се још више развија, говорили су и Мирон Кањух, Јозеф Клаћик, Златко Бенка, Јован Зивлак и Магдолна Дањи.

Друго саветовање на тему „Генерација ’70“ протекло је у врло живој атмосфери жучних расправа. Расправљало се о књижевној генерацији последње деценије, као и о нерешеном проблему Књижевне омладине Војводине. Јожеф Подолски је у повеликом реферату, који је раније објављен у часопису „Хид“, са неверицом говорио о фебруарском броју часописа „Поља“ који је у потпуности био посвећен генерацији седамдесетих година. Подолски је убеђен да та панорама нема сврху, јер је сачињена без икакве шире критичке анализе најмлађег књижевног стваралаштва у Војводини. Уредник „Поља“ Јован Зивлак на ову опаску је одговорио да је она пренаглашена, јер панорама у којој је заступљено шездесетак аутора представља фазу недовршеног процеса у обликовању коначне слике најмлађег књижевног стваралаштва у Војводини.

Након овог разговора започела је жучна дискусија о организацији Књижевне омладине Војводине, која је била предмет разговора на прошлогодишњем скупу на Палићу. Иако су тада биле увелико зацртане одлуке да се ова организација коначно оснује,

од тада па до данас ништа није учињено. Књижевна омладина Војводине, сматрају млади писци, неопходна је организација која би, пре свега, имала улогу координатора свих делатности и подухвата у оквиру књижевног живота младих писаца.

Састајање једном годишње, као ово на Палићу, нема велику функцију уколико не разрешава проблеме статуса и стваралаштва младих писаца. Осим тога, годину дана је предуг период да би се нагомилани и искрсли проблеми могли у потпуности и ефикасно разрешити. Потом, млади писци су указали на недостатке у начину организовања сусрета, на недовољно ангажовање организатора да овај сусрет добије што пуниј смисао и значај. Овакве сусрете, закључили су млади писци, који би требало да разрешавају сложене проблеме стваралаштва и књижевног живота младих, ваљало би да коначно организује Књижевна омладина Војводине, чије је непостојање постало велик проблем и препрека за замашнији и систематски рад младих писаца.

(*Глас омладине*, Нови Сад, 1981)

О АНГАЖОВАЊУ МЛАДИХ СТВАРАЛАЦА

Потпунији стваралачки преображај културе и демократизацију културне политике тешко је замислити без ширег ангажовања и укључивања младих стваралаца у тај процес. При помену младих, мислим, пре свега на оне ствараоце у старосној доби од 25 до 30, и неколико година више, који, иако су завршили студије, били, најбољи студенти, неки магистрирали, објавили књиге и мноштво текстова или се на други начин доказали, налазе се без сталног запослења, одсечени од могућности да активно учествују у директном креирању културног живота нашег града и шире.

Укључивањем способних, образованих и, за шире друштвено ангажовање, спремних младих стваралаца, чији су видици југословенски, отвара се реална шанса за витално оживљавање и раскринкавање успаваног службеничко-бирократског културног естаблишмента који се, у многим институцијама, организацијама, заједницама и установама културе, ушанчио годинама, гушећи се у сопственој некреативности, отаљавању и импровизацији поверених задатака.

Богат и динамичан културни живот, испуњен најразноврснијим облицима стваралаштва, немогуће је неговати и развијати по уским схемама и концептима немотивисаних посленика који, опскрбљеном преживелом апаратуром организовања културног живота, не виде могућност, нити сврховитост широког замаха нових садржаја и вредности. Стога, за органско оживљавање културе потребно је, без предрасуда и малограђанског нећкања, поверавати младим ствараоцима, како одговорне стратешке тачке у културном живота, тако и она места која, наоко нису истурена, али представљају значајне карике повезивања и анимирањаопштег стања на подијуму културе.

Наше друштво не сме препуштати случају ангажовање младих, способних стваралаца и њихово укључивање у активни културни живот, већ мора плански, готово систематски да осветљава празна и неактивна места у култури и попуњава их здравом, младом енергијом људи, вољних да потпуно залегну на задацима који су им поверени. Томе се неће решавати само питање запошљавања младих стваралаца, мада је и то судбинско питање, већ, пре свега, оснажиће се кадровска и стручна структура на пољу културе која представља необично жив и динамичан терен. Дакле, потребно је предузети конкретне акције и што пре омогућити младим, доказаним ствараоцима да се директно укључе у процес грађења нове културне слике нашег поднебља и шире.

Сматрам се обавезним да кажем неколико речи о младим писцима, друговима из генерације, који годинама залудно траже било какав посао, животарећи на танушним хонорарима листова, часописа, радија и телевизије. То је генерација младих књижевника која је темељно и на време завршила студије, објавила прегршт запажених књига од којих су неке добиле висока признања и награ-

де. У питању је генерација образованих тридесетогодишњака, младих интелектуалаца, спремних да се ангажују и, коначно, добију послове и места која заслужују. У противном, у култури ће нам се гнездити којекакви паметњаковићи, шунд-менаџери, некреативни шефови и бардови – душебрижници који не воле нарочито талентоване младе људе, јер им они нарушавају иметак и крње локалну комбинаторику маневрисања „културним“ пословима.

На крају, додао бих да су, недавно, у нашем граду вођени разговори о ангажовању младих писаца, што представља неку врсту охрабрујућег знака за постизање онога што је, у овом тренутку, као носећа снага, најпотребније – а то је свежа, стваралачка енергија младости, неоптерећена баластима малограђанштине, национализма, клановских игара и других појава које у корену подривају нормалан развој културе и друштва у целини. Верујем да ће млади ствараоци, распоређени на пољима културног живота, брзо доказати шта умеју и могу, и да ће њихово ангажовање решити намножене недоумице у култури.

(*Дневник*, Нови Сад, 1984)

НЕМА БОЈАЗНИ ОД ХАЛЕЈЕВЕ РЕПАТИЦЕ

Лист за забаву, поуку и књижевност „Бранково коло“, који је у Сремским Карловцима излазио 1895–1914. године, у неколиким бројевима за 1910. годину, када се последњи пут појавила Халејева комета, помно је пратио, најављивао и објашњавао овај природни феномен који се јавља сваких 76 година.

У бројевима 4, 5. и 6. за 1910. годину, „Бранково коло“ у наставцима доноси текст Ђорђа Грујића „При повратку Халејеве комете“. Ђорђе Грујић научно објашњава феномен комете и духовито исмејава сујеверна гледишта која су у појави комете видела смак света. Тадашња наука, која је о овим небеским појавама доста знала, утврдила је да ће Земља проћи кроз кометин реп, што је код неуких људи изазивало панику и страх.

Грујић о томе пише: „Да реп и тако може допрети до нас о томе нема сумње, али то није никаква опасност. Земља је већ прошла, како се мисли, више пута кроз кометин реп, а људи то нису ни осетили. А да је г. 1819. земља прошла збиља реп, то је утврђено. Но маса је комете – како смо већ споменули – тако малена, да она и у евентуалном судару са земљом не може за земљу пропаст узроковати... Зато нема места страху и бојазни од Халејеве репатице, мада се она јави и за слободно око у највећем сјају, као оно г. 1066. и 1145. А да она може донети рата, кугу или тако што, то је будалаштина о којој не вреди трошити речи“.

Затим, Грујић додаје: „По теорији најстарије доба када се Халејева комета појавила, сматра се г. 239. пре Христа. Те године виђена је у Кини, а од тога доба почевши па до задњи пут када се појавила, тј. да г. 1635/36. сем четири пута, увек је њезин повратак доказиван.“

Потом писац доноси информацију о научнику који ју је открио и темељно испитао: „Edmund Halley је један од најславнијих светских астронома и пореклом је Енглез, живео је 1656–1742. године 1682. појавила се комета, коју је он испитивао и за то доба је дошао до веома чудноватих резултата. Наиме, да је то репатица периодична и да је њезина година. тј. време, које је потребно да обиђе једном свој пут око Сунца, око 76 наших година.“

Ђорђе Грујић у тексту објашњава и друге комете, па, између осталих, за једну каже: „Покаткад сасвим изостаје која комета, те на тај начин ствара нове проблеме. Тако се то нпр. десило 1903. године са Енкеовом кометом, која је пре тога 30 пута била виђена и испитивана, а г. 1903. када се требало по рачуну поново појавити, она је сасвим изостала. Можда је пропала.“ У то време наука није знала да се комете могу „истрошити“ и заувек нестати, што кад-тад очекује и Халејеву комету.

У броју 15. за 1910. годину, у рубрици „Смесице“, појавио се краћи непотписани текст о Толстоју и Халејевој комети. На необичан начин приказан је Лав Толстој и његова реакција поводом појаве комете: „Чувени руски писац и филозоф гроф Лав Толстој

сасвим друкчије суди о свету и светским стварима, него обични људи. Како ће се, по тврђењу стручњака-астронома, такозвана Халејева комета 19. маја сударити са нашом земљом, појавио се страх међу људима, да ће то нашој земљи бити на пропаст. Да ће се наша земља сударити са поменутом кометом, рекао је велики руски филозоф, те да ће услед тога пропасти наша земља, за мене је врло пријатна помисао. Људи погрешно схватају свој положај. Једино што је позитивно и једино наше блаженство је: не бити. Ако земља и пропадне, та пропаст се не простире и на духовни живот, јер је тај вечит. Време и простор су само човечје маштарије – духовна вечитост не познаје ни времена ни простора. Смрт није ништа друго до блажен преображај, када након престанка телесног живота отпочиње вечити духовни живот. Тако суди Толстој о човеку и свету. Али Толстој није схватао човечји живот тако песимистички и у својим младим годинама када га је као чио, отмен и богат коњички часник уживао у свима његовим радостима и угодностима.“

Коментар „Бранковог кола“ је добра жаока на Толстојево тумачење „смака света“, који је, ионако, тих година био у великој стваралачкој и психичкој кризи, негирајући и до краја поништавајући сваку вредност Шекспиру, Бетовену и сличнима.

У броју 23. за исту годину, када је Халејева комета увелико профијукала поред Земље, не остављајући никакве последице, „Бранково коло“, такође, у рубрици „Смесице“, доноси мали коментар: „29. маја по новом, рано у зору је, као што је читаоцима познато, прошла Халејева комета крај земље, када је дистанција од земље била око 23–25 милиона км. Тада је реп био преко 100° тако да је земља збиља прошла кроз кометин реп. М. Волф, хајделбершки астроном, констатовао је тога дана увече веома интезивни сумрак са три пурпурне пруге на небеском своду. После подне тога дана појавила на сунцу оптичка појава, која се зове Бишопов прстен, који се прстен увече још у јачој мери појавио и око месеца. Ове оптичке појаве тумаче се помоћу судара земаљске атмосфере и облака са репом, те рачуном се могла израчунати до тих појава и величина појединих делића (зрнаца) самога репа. Те партикле износе 00015 мм у промеру. Неке оптичке појаве виђаху се и са других места тако нпр. и из Бреславе, те према се томе може узети да пролаз Земљин кроз кометин реп ипак био без икаквих трагова, иако о пропасти света не може бити ни спомена.“

Додајмо да су се 19. маја 1910. године у зору, ученици Карловачке гимназије са професорима, пели на Магарчево Брдо код Сремских Карловаца и проматрали Халејеву комету.

(*Политика,* Београд, 1985)

О ПЕСНИЧКИМ ПРВЕНЦИМА

ЛУДИЛО МОТИВА И СНОВА

Миленко Фржовић: *Дан и ноћ*, Матица српска, Нови Сад, 1978.

Прва књига Миленка Фржовића зачетак је посве индивидуалног пјесничког говора. Фржовић инсистира на пјесничкој слици која је редовно резултат луцидног поигравања језиком, фрагментима сна, кошмара мотива, хаотичне и заумне логике, те подсвјести укључене у игру намијењену подривању поретка реалности свијета.

Фржовићева поетика се темељи на грађењу пјесме која је редовно збир различитих и „привидно“ неодговарајућих фрагмената. Такво твораштво подразумијева извјесну произвољност конституисања пјесме као цјелине, јер често франгментарни исјечци захтијевају други, одговарајући контекст или сами по себи могу бити успјешне минијатуре. Пјесма може бити збир различитих фрагмената или разбијена цјелина, уколико, поред осталог, указује на такође фрагментарну и раслојену слику свијета.

Фржовић настоји по сваку цијену да конституише пјесму сучељавањем различитих сегмената и парцијалних цјелина, кроз које, наводно, провлачи се унутрашња нит својеврсног смисла. Односно, закони који вежу сегменте нису логичке природе, већ имају тенденцију да се тако понашају. То је нека врста затвореног шематизма који истискује и не признаје неке структурне елементе стиха.

Крв
И квадрат
На небу отварамо
Прозор

Около по мраку
Трепере
О прастаром концу
Слике

Сјајни печат свица
На пергаменту

Тешко је грање
И с муком се њише

(„Отварамо прозор“)

Код овог пјесника постоји углавном један свијет – сан. А овај други појавни (и ако којим случајем постоји), он је опет само елемент сна. Значи, тотално јединство појавног и непојавног, концентрација у једној тачки.

Врло је деликатан проблем говорити у овом случају о пјесничкој самосвијести. Код Фржовића, самосвијест није занатска вјеш-

тина, нити школска лекција коју треба добро научити напамет па касније примјењивати, већ сâм живот који се огледа у строгој идентификацији са поезијом. Материјал поезије се подразумијева, поступак пјесме такође, структура постоји сама од себе, а поред свих тих „мање важних“ компоненти пјесничког говора, Фржовић рекламира поезију као стање чисте сировине коју није потребно и не треба даље обрађивати. Појам „обрађивање“ у овом случају обухвата пјесников став према феномену поезије и литератури као приватном власништву.

Но, да би поезија била литература, то јест да би у крајњој линији, њен евентуални чисти прајезик био транспонован у текст као аутономну цјелину, нужна је широка свијест о литератури. Књижевно дјело ситуирано у просторе овог времена тражи спону с њим самим. У том погледу, Фржовићевој поетици ваља пребацити опаску о недовољно формираној литерарној свијести која се не огледа само у једноличном ставу према ирационалном поретку свијета него и нужности поседовања јединства општег знања, искуства и талента.

Врлине ове поезије су свјежина, слобода имагинације, благо акцентована, непримјетна ироније, један перфидан, готово хајнеовски хумор и дјечачка наивност и разузданост. Ова опаска се посебно и понајвише односи на најдужу пјесму „Ново лишће“. Безазленом, покаткад неспретном филозофском иронијом, овај пјесник настоји да продре у дубину ствари прибјегавајући великим и општим, луцидно организованим мотивима који, ипак, захтијевају већу књижевну зрелост и проживљеније искуство. У таквој ситуацији, пјесник често остаје у сферама тривијалности и ефемерности, насупрот накани да његов језик пошто-пото допре и задржи се на врху апсолутног поимања свијета.

(*Књижевна реч,* Београд, 1979)

ПРИВРЖЕНОСТ МЕТАФОРИ

Војислав Кнежевић: *Исти нож*, Књижевна омладина Србије, Београд, 1978.

Одмах ваља рећи да је прва књига Војислава Кнежевића цјеловито остварење, како у поступку грађења песама, тако у тематским садржајима овог лиричара. Битна компонента цјеловитости је и инсистирање на метафори и њеним чаролијама. Без метафоре, Кнежевић изгледа тешко би умио да пјева. Пјесме (углавном минијатуре) оштро су сведене на пар вратоломних слика које се пресијецају и, готово надреалистичком неочекиваношћу, творе неизбјежну метафору.

Лиричар „од срца“, овај пјесник се, ипак, не препушта само видицима срца, већ испољава свијест о емоцији и пјесничком послу. Из овога проистиче констатација да пјесма често „господари“ пјесником, тј. пјесник се подаје најезди језичког материјала који, у бујици и нереду, сурвава се у „пјесничка колица“ што одмичу све брже и даље, односећи понешто од онога што се привиђало у „чистом сну“. Али, у колицима увијек остане довољно. Остане пјесма! Стога, фрагментарност стиха, пољуљани ред мисли, те упад „случајне“ поенте, нису посљедица приклањања надреалистичкој авантури, већ један искуствени пројекат пјесника да се баш на тај и такав начин пјесма изведе до краја и кристалише.

Нипошто не треба Кнежевићевој поезији приписивати аутоматизам било које врсте, на шта нас могу навести претходне опаске. Кнежевић је пјесник који не прикрива привржености „болу надахнућа“, отуда и проистиче извјесна произвољност критерија у грађењу и конституисању пјесме која је редовно резултат надахнуте и искрене игре. Подсвјест укључена у игру негира строге законе мишљења и изазива слободније асоцијације, а када јој се одупре рационална мисао, онда је она (мисао) само украс утиснут у замагљено стакло подсвјести.

Многи стихови у овој књизи, не могу се отворити истим кључем: у поновном читању јављају се нови и различити смислови и значења. Стиче се утисак да је између првог и другог стиха (покаткад, прве и друге строфе) постојао још један стих (строфа). Недореченост такве врсте омогућује да пјесма добије интонацију, ритмичну и звучну потку у своме штиву. У таквом складању пјесама, Кнежевић је прави мајстор.

Пјесмама у *Истом ножу,* неоспорна је и извјесна мисаона тежина која ту и тамо свјетлуца и трне у непрозирном смислу рефлексивних слојева језика. Значи, мисаоност која није сама себи циљ, већ нужан корелат надахнутог имагинирања и лиричког поигравања метафорама.

велики лептир
у мојој соби

нож са дршком
од ружина дрвета
слеће
а исти
оштрен још боље
кору времена
сече

Ови лијепи стихови донекле аргументују досадашње опаске, превазилазећи, притом, сваки (и овај) покушај окивања и вредновања поезије. И не бисмо више нагађали и гонетали „Мутну воду“, јер пјесник у овој пјесми наглас пјева:

у размери пренет
ни највећи дављеник
није дорастао
овој води!

(*Глас омладине,* Нови Сад, 1979)

УМНОЖЕНИ СНОВИ

Гордана Ћирјанић: *Месечева трава*, Просвета, Београд, 1980.

Ако упоредимо прву књигу Гордане Ћирјанић са књигама актуелне књижевне продукције, односно покушамо ли да одредимо њено место у контексту нашег савременог песништва, утврдићемо да она припада такозваном неонадреалистичком концепту певања. Избегавајући да гради песму као логичну и „тачну“ целину, чак изневеравајући стари песнички закон да „неразумљива“ песма мора да садржи какву-такву унутрашњу логику која на својеврстан начин повезује ткиво песме, Гордана Ћирјанић се приклања надреалистичкој произвољности, готово аутоматском бележењу најразличитијих асоцијација без битног унутарњег реда и законитости. („Птици недостаје чело. Закључаће кашиком врата, кашиком ће да исплете кавез око себе. Госту смета одело, измишља дугмад и свраб, да стресе зелене очи.“)

Не усвајајући, дакле, шаблоне и рецепте певања, којима се обезвређује и „осиромашује“ реч, песникиња отвара широк простор лудистичким језичким авантурама које, само уз такво опредељење, могу да стваралачки делују и „лутају“. Из таквог става проистичу свеже и богате песничке слике, слојевити низови вратоломних асоцијација и разбијена логика умножених снова.

За шира проучавања могао би бити занимљив однос песникиње према свакодневици. Иако је њен песнички свет сачињен превасходно од детаља из стварног живота, ипак, он (свет) надилази оквире свакодневице, растурајући уредно сложен мозаик стварности у неуравнотежен поредак однекуд хитнутих „делова сна“. Свакодневица, значи, представља једну од безброј стварности које, прожимајући се узајамно, испуњавају и задовољавају унапред изречено начело писања, што неминовно повлачи за собом негативне последице. Пре свега, произвољност критерија конституисања песме захватањем великог збира слика и његових фрагмената доприноси сувишку језичког материјала, претераној играрији језиком и недовољној обузданости асоцијативног апарата.

Но, ипак, Гордана Ћирјанић песник је самородног сензибилитета, ретког међу најмлађим ауторима који често нису доследни властитом осећању света и литературе, већ своју поетику подешавају према песницима већим или мањим од себе за читаву главу.

(*Глас омладине*, Нови Сад, 1980)

ДОЖИВЉЕНО И НАПИСАНО

Душан Праћа: *Зауздана псовка*, Свјетлост, Сарајево, 1979.

Данас врло често наилазимо у првим пјесничким књигама на нервозно и несрећно сачињене изборе и цјелине, на напабирчену гомилу недорађених стихова, изанђалих модела пјевања или, пак, на вјештачки и „пошто-пото“ изрежирану „модерну поетику“ која, као таква, негира и истискује зрнце евентуалног талента. Уза све то, критика која има нарцисоидне амбиције да саму себе биљежи и препоручује за „вјечност“ вари и хвали све одреда. Стога, кад намјеравамо да се позабавимо једном првом књигом као вриједним и зрелим остварењем, доживљавамо стереотипну судбину, да се наш текст утопи и отплута заједно са осталим приказима-лешинама низ матицу довољно загађену и прљаву да би се у њој којим случајем разазнао један приказ писан с намјером да колико-толико освијетли првенац вриједан пажње.

Душан Праћа је своју прву књигу (едиција „Нада“), изузимајући уводну пјесму, подијелио на пет кругова у којима је подједнако изражено песимистичко и самоубилачки сиво (тамно) виђење свијета. Међутим, не ради се о баналном песимизму који би грцао у сопственој патетици и пропасти, већ је у питању нека врста дисовски интонираног сензибилитета који, иако потпуно прожима и негира животну реалност, с довољне дистанце гради неопходну литерарну свијест о доживљеном и написаном. У том смислу могуће је говорити о Праћиној поезији као умјетничком доживљају досљедно организованом и енкодираном у текст.

У првом кругу пјесама, „Прилози историји магле“, Праћа пјева о феномену зла, „магли“ што се „увијек око великих несрећа мотала“, диригујући, „од праискона и прије“, свим збивањима у људској историји и животу, уопште. „Магла“ је „загонетна зараза“, неизрециви ђаво који кроји фатум и из чијег смијеха пљуште „сарказам и препотопска прича“. „Магла“ спречава, хушка и растура „пионирске путеве, смјеле путнике... вукодлачки по нашем залеђу лута... никада случајно, никада невина,/ час шумска нимфа, час чаробна нимфоманка,/ час морска сирена, час љубичасто фатална жена“.

Она „сплеткари, ровари,/ само она зна нешто/... о Атлантиди, о Нојевој лађи, о марсовцима...“ Магла се стравично брзо гнијезди у пјеснику, „уз крхки крвоток вере,/ стере се по његовом истоку...“, распаљује „заразно жариште“ које је необјашњиви кривац за атавистичко наслеђе „магле“ – услова за постојање разноликнх катаклизми у епизодној егзистенцији живог створа. „Магла“ је, значи, одредница, непознаница у Великој једначини чија је финална одгонетка – смрт „с аплаузом“. У пјесми „Неочекиван потез“ *магле* Праћа говори о изненадном повлачењу „магле“ из „вјековних утврда: из главе, из очију, са тврдих обала...“ Међутим, „опржени немилосрдном свјетлошћу, страшним сунцем, заваписмо

за маглом.../ спознасмо, да губећи маглу,/ колијевку изгубисмо“. С пророчки озбиљног становишта Праћа прилази Злу и Удесу, али се често загрцне и нашали на рачун „магле“ која се „сада, наводно, смирила у Лондону“.

У наредном кругу, „Безлични близанци“, присутно је осјећање о двојности свијета: овостраног, у којем је све добро испланирана „позорница“ на којој „узалуд једни другима при шминкању свјетиљку држимо“, и оностраног, гдје „страшном магијом се бавиш, црним електрицитетом напајаш...“, свијета који је, опет, пут „кроз шугаво Ништа“, док „проносиш опасну бољку“ која, чега год се дотакне „својом болесничком бојом обоји“, а успут се „корак по корак у основне елементе распадаш“. Есенцијалној теми: пролазности, „шупљем клупку“ чији „конац све је тањи“, Праћа прилази са иронично-подругљивог становишта бришући, једноставним и чистим исказом, и најмању могућност опасне патетике: „била једном једна мајка ко икона,/ био једном један отац ко планина,/ био једном један шарени балон.“

Пјеснички језик у циклусу „Пијаница на туђем весељу“ оштрији је, ироничнији и сатирнчнији: пјесник у друштвеном контексту! Стиховима: „све око Вас је за Вас/ и није Вас брига што то – није то“, јасно је зачет обрачун револтираног пјесника.

Четврти по реду циклус „Кућни притвор“, по свему судећи сачињен је од пјесама из ранијег периода, те је стога поприлично неуједначеног квалитета, јер садржи пјесме („Побуна против дана“, нпр.) у којима исказ еквилибрира на оштрици романтичарске патетике, која, ако у осталим пјесмама гдјегдје и постоји, употребљена је у сврху иронично-сатирично-саркастичког казивања.

У последњем циклусу, „Лично аналитичко око“, песимистичко расположење је понајвише потврђено, гдје: пораз, сивило, тама, ништа, празнина, итд... стварају све лабавију везу и контролу на релацији написано-доживљено. Доживљај (емоција) је транспонован у пјеснички (умјетнички) језик са минималном свијешћу о самоме себи. Но, пошто су такве пјесме у мањини, читава књига је, као што констатовасмо на почетку, урађена са литерарном свијешћу која, ипак, са довољне дистанце одмјерава, зауздава и укроћује лавину песимистичког расположења.

Зауздана псовка је поштен пјеснички првенац који нам даје пјесника снажног талента и самородног сензибилитета, мада би му се могао приписати дјелимични утицај једног вида сарајевске пјесничке школе, што не треба схватити као негативну посљедицу, већ као способност да се промишља затечена традиција у њеном формалном стању.

(*Књижевна реч,* Београд, 1980)

ЧЕТИРИ ПРВЕНЦА МАТИЦЕ СРПСКЕ

Недавно, појавиле су се, коначно (!), четири прве књиге, у истоименој едицији „Матице српске“. То су збирке песама, Владимира Копицла (*Аер*), и Миленка Фржовића (*Дан и ноћ*), затим двије књиге прича, Данице Вујков (*Ноћ као знак*), и Радмиле Гикић (*Отворите Јеленине прозоре*)

Поетика Владимира Копицла, усмјерена је у правцу истраживања текста који је организован фрагментарно, указујући на тај начин, на такође фрагментарну и раслојену слику свијета. Копицл у први план истиче неке структуралне елементе поезије, а у позадини оставља традиционалну стиховну организованост смисла показујући да текстом влада једна формализујућа логика коју је тешко поистовјетити са логиком неке идеологије, или, пак, психологије.

С друге стране, готово индијска филозофска мисаоност, потпрепљује строги интелектуални став према неким темељним питањима егзистенције и поезије, заправо свеопштег Онтоса, чије је битисање (ток), круг, тј. „чакра“. Насупрот ранијем затвореном традиционалном шематизму, Копицлов језик је „отворено“ херметичан, што је опет посљедица структуралне анализе и комплексности одређеног смисла који узмиче различитим (вишебројним) канонима текста. Тзв. „преврат садржаја свијести“, отвара просторе вишезначног комуницирања. На таквом „парадоксу“ остварује се ова поезија.

Миленко Фржовић инсистира на пјесничкој слици која је, редовно, производ луцидно организованих мотива, фрагмената сна, кошмара хаотичне и заумне логике, те подсвијести укључене и намијењене подривању поретка реалног свијета. Фржовићева поетика почива на грађењу пјесме која је збир различитих и „привидно“ неодговарајућих фрагмената. Такво твораштво подразумијева извјесну произвољност критерија у конституисању пјесме као аутономне цјелине, јер често фрагменти захтијевају други, одговарајући контекст, или сами по себи могу бити успјешне минијатуре. Овај пјесник настоји да по сваку цијену конституише пјесму сучељавањем различитих, парцијалних сегмената, кроз које би требало да се провлачи унутрашња нит својеврсне логике. Односно, закони који вежу сегменте нису логичке природе, већ имају тенденцију да се тако понашају.

Безазленом иронијом, Фржовић настоји да продре у дубину ствари, међутим често остаје у сферама баналности и ефемерности, насупрот накани да допре и остане на врху апсолутног поимања свијета. Код овог пјесника опажамо недовољно формирану литерарну свијест, односно одсуство контроле пјесничког језика. Добре стране ове поезије су свјежина и слобода имагинације.

У прози Данице Вујков и Радмиле Гикић, фабулу чини мозаик детаља реалног свијета, распршен у сјећању и психологији нека-

дашњег дјетета, сад већ одраслог бића, које у првом лицу приповиједа утиске везане не само за прошлост, догађаје и људе него и за асоцијације најразличитијих врста. У оба случаја ради се о ликовима из стварносног свијета (мајка, отац, стриц, сестра, брат, рођаци и пријатељи). Приповједачки свијет, сведен је у просторе интимног, породичног, дакле. Књиге садрже доста фактографских чињеница, аутобиографски су сугестивне и имају самосвојну структуру.

Даница Вујков углавном се служи импресионистичким регистровањем појавног свијета, ријетко улазећи у психофизичку анализу јунака. Слично је и код Гикићеве. Код оба аутора подједнако је изражен лирки сензибилитет, пажљиво бирање детаља и њихово везивање. За разлику од Радмиле Гикић која гради причу постепеним низањем детаља, Даница Вујков расвјетљава једну сасвим обичну ситуацију, око које метонимијском техником склапа наредне дјелове. Књиге су написане чистим стилом и комуникативним језиком, у манирима традиционалног прозног говора.

(*Глас омладине,* Нови Сад, 1979)

„ПЕГАЗОВА“ ЧЕТИРИ ПРВЕНЦА

У седмом колу едиције „Пегаз“ Књижевне омладине Србије, појавила су се недавно четири првенца: књига прозе *Сан рата* Немање Митровића, и три књиге поезије, *Тајанствени стрелац* Николе Вујчића, *Чисто стање* Бећира Вуковића и *Пуни час* Златка Красног. Осим већ увелико признате едиције „Пегаз“, Књижевна омладина Србије издаје познати и читани лист „Књижевна реч“, организује књижевне вечери и сусрете младих писаца, укључује у рад широк круг читалаца и љубитеља књиге. Кратко речено, ова организација стимулише и афирмише књижевно стваралаштво младих.

Међу новим „Пегазовима“ књигама издваја се књига прозе *Сан рата* најмлађег аутора у едицији Немање Митровића (1960). У књизи се на тридесетак страна налазе две приче „Град“ и „Сан рата“, које писац разлама на необично велики број делова који, осим функције и значења у контексту дате приче, представљају сами по себи одређене минијатурне приче и целине. Митровић пише о феномену градског живота као о „вашару фантастике“ где људске судбине наткриљује ледена коб страха, лудила и помереног времена. („Људи су се будили из немирних снова, напипавајући и гушећи птице које су луделе у загушљивим надувеним коморама.“) Логика Митровићевих текстова није у оквирима тродимензионалног света, а уколико и јесте, тад разрушава његове унутарње законитости и односе, успостављајући сасвим нову стварност изван конвенционалног поретка ствари и њиховог понашања. („Дечак се пење на велосипед и одлази. Вози годинама. Али град расте брже него што он вози.“) Иако проза овог младог писца на известан начин подсећа на приче Милорада Павића, ипак, немогуће је оспорити велики таленат који нас уверава да је у питању врло ретка појава у нашој најмлађој књижевности.

Песник Никола Вујчић калеми традиционални лирски свет (птица, срце, травка, дом... на модернија струјања у савременој поезији користећи отворен, неметафоричан исказ. Управо у том покушају да на новији начин опева већ опевано, долази до извесног неспоразума и немогућности да се одржи жестина традиционалних песничких симбола, који заоденути новим контекстом и рухом, губе елементарну снагу и значај. О томе и сам песник пева: „снага коју поседујем/ из оног је доба. У песмама/ огледала, непознати цртач), где песник не инсистира на „осавремењавању“ исказа и контекста, наилазимо на трагове неких његових ранијих песама, нажалост, неуврштених у овај врло целовит рукопис.

Поетика Бећира Вуковића окренута је ка истраживању сна – „скривача свих светова“. Вуковић је песник црног, сатански ишчашеног виђења света. Његове песме настају као последица избезумљеног кикотања над стварношћу која је „божја нечист“. Стога, овај песник инсистира на стварању чудовишног света у којем егзистира нова чељад: „црни брат са репом и роговима“, „ђаволчићи

у униформама“, „стадо сушичаве деце“, „ничија деца са очима отпозади“, „дете господ“, „млади грбавац“, „велика зелена мува“, „косоока мама“. Овако створен свет наказа омогућава кошмарну вртоглавицу померених песничких слика, фантастичке сензације и обрте. Бећир Вуковић је на трагу једне поетике коју је у нашем новијем песништву зачео песник Новица Тадић.

Пуни час Златка Красног је збирка песама која представља панораму његовог досадашњег песничког рада. Сусрећемо се са песмама различитих формалних решења, проблема и предмета интересовања. Начелно ова поезија припада такозваном клокотристичком „концепту без концепта“ где „како год почели, докле год стигли, извесно је: нећемо отпутовати“. На таквој основи и парадоксу заснована је поетика Красног.

У већини песама преовладава немир узрујаног песника којем је дозлогрдило да тумачи бољке модерног времена. Стога, он често поставља реторичка питања. „Зашто једном, нпр, док гледам ТВ или спавам,/ не искрснеш изненада пред вратима/ и натераш ме да изгубим овај ослободилачки рат?“ Уз већу контролу појединих песничких решења, те елиминисањем сувишних речи и фраза, могли бисмо рећи да је *Пуни час* без осредњих песама.

(*Глас омладине*, Нови Сад, 1980)

ПЕСНИЦИ „ПРВЕ КЊИГЕ“ МАТИЦЕ СРПСКЕ

У едицији „Прва књига“ Матице српске ових дана појавила су се четири песничка првенца. То су књиге поезије Недељка Мамуле *Пећински украси*, Слободана Билкића *Ушпап*, Јованке Николић *Лепет* и Томислава Ћивуљског *Важи и обрнуто*. У истој едицији изашла је и књига есеја *Критичареви парадокси* Јована Делића, а очекују се још и књиге поезије Татјане Лукић, Андреја Живора и Бранка Маширевића.

Ново уредништво едиције „Прва књига“ показало је велико интересовање за младе књижевне ствараоце и уколико се дефинитивно разреше материјални проблеми око штампања, наредих година можемо очекивати вредне прве књиге већег броја младих писаца.

Четири недавно објављене књиге поезије представљају потпуно различите моделе певања и опречне погледе на свет. Мада се не може говорити о некој старомодној или несвакидашњој песничкој појави, нити с друге стране о покушајима тоталног истраживања, ипак, нове песничке књиге потврђују и на одређен начин чак померају границе песничког искуства и традиције. Указаћемо на најосновније одлике и смернице сваког песника понаособ, без претензија да вреднујемо, а нити да зачињемо дубље анализе.

Песме Недељка Мамуле обилују луцидним имагинативним решењима и заумним сликама које дати песнички савет удаљавају од актуелних феномена свакодневице. Мамула са становишта песника-пророка проматра свет у његовом исконском почетку и препотопској слици, изван новијих векова и евентуалне просторне локације. („Страшном брзином/ измешаше се откинуте/ звезде и сјајна глава) сневача“). Мамулина књига чврсто је утемељена целина кроз коју наизменично промичу: сенке, вода, лице, ветар, књиге, стене, маховина, дан, ноћ, песак, пустиња, звезде, дете, хлеб, вино, леопард, богови, тело. .. Управо по овим општим местима, а и по начину певања, односно по осећању света, Недељко Мамула је врло сродан нешто старијем новосадском колеги-песнику Миленку Фржовићу. Тај однос и веза могли би се детаљније проучити. Додајмо то да је за овог песника карактеристичан напор да наизглед независне песничке слике везује у што логичније и заокругленије целине, што му углавном полази за руком.

Минијатуре Слободана Билкића личе на загонетке које скривају „прост услов силне једначине поезије“. До краја концизним и огољеним исказом, Билкић пева о разноликим дилемама пред животом и стварношћу, о властитом статусу у природи и свету, о еротској пожуди и страсти, о „инстинкту пјесме“. Циклус еротских лесама „Локвањи када цвјетају“ представља хомогену целину у којој су жена и сексуално сладострашће постављени на највиши пиједестал вредности: „јаросни клип среће“, „чаролија испод трбуха“, „сјеменара“, „домаћи мед“, „врт љубави“. Каткад у песмама блесне мини-кованица: клес, цијел, сврч, што доприноси лексичкој

свежини језика. Прва књига овог песника урађена је као врло чврста целина, мада би се могло рећи да представља фазу у трагању за аутентичним песничким исказом.

Песникиња Јованка Николић превасходно је чист лирик тананог и крхког сензибилитета. То понајбоље показују песме у првој половини књиге, где „неизрецива реч постаје згариште: „заборавих речи/ бежећи крилатим сенама ноћи“, „пројуре бели коњи“, „испод капака кроз сенке, „допре глас да је пролеће“, „гоничи позне јесени отишли су на север“, „већ те стиже бескрајна ћутња/ последњи гласник срца“... У другом делу књиге традиционални лирски свет нарушен је „пиротехничком измаглицом“, „аутопутном траком“, „грамофонском иглом“, „телевизором“, „касетофонским уснама“, чиме је на известан начин модернизована апаратура песничког говора и створен простор за потпунија песничка решења.

Томислав Ћивуљскиј заокупљен је проблемима песништва, статусом песника у модерном свету, најразличитијим фрустрацијама савременог човека у аутоматизованом веку, хаосом на немирној планети. У његовој поезији нема трагова болећиве личности и тугаљивог јадања, јер се углавном служи гротескним и каткад вицкастим шегачењем на рачун трагедије поезије и цивилизације. Такво осећање света не представља новину, већ се делимично уклапа у врло широк спектар савремених, а помало изанђалих песничких случајева. Прва књига Томислава Ћивуљског открива даровитог младог песника који би бдењем и радом могао да изнедри вредну поезију.

(*Глас омладине,* Нови Сад, 1980)

ДВА НЕРАВНОПРАВНА ЦИКЛУСА

Душан М. Кнежевић: *Главни улаз*, Свјетлост, Сарајево, 1980.

Иако већина првих књига из прошлогодишње песничке продукције тешко може да издржи озбиљније критичке захвате и судове, позабавићемо се, ипак, првенцем Душана М. Кнежевића (едиција „Нада“), који провоцира двама својим циклусима песама од којих први у великој мери засењује, односно, поништава вредност другог.

Први циклус песама „О Нахтигалу глумцу“ урађен је као успешан пројекат на теме: песма, песник, песништво, стваралачки чин. У песмама (укупно седамнаест), како је на почетку књиге у виду синопсиса назначено, „учествују“ Нахтигал-пјесник (глумац), посматрач-тумач и ријечи (у заградама). Наслови песама упућују на проблематику којом ће се Кнежевић бавити: „Нахтигал мисли о судбини пјесме“, „Нахтигап у пјесми без имена“, „Први Нахтигалов сан“, и тако даље. Нахтигал је такозвани „главни јунак“ са врло сложеним значењима и „улогама“ које се по неуловљивим законитостима укрштају и крећу у распону од песника-глумца, преко посматрача и тумача, песниковог (и Нахтигаловог) другог Ја до свести о самоме себи када „Нахтигал изговара сопствено име“. Инвентар маски иза којих се Нахтигал крије могао би бити и шири, али опет употребљен искључиво у сврху раскринкавења „тајне“ стваралачког чина.

Речи у заградама су својеврсни коментар свега изреченог у „лову за Нахтигалом“: „Избацујем сваки коначни став који говори о понашању пјесме“, или, „Сваки изостављен стих или прост наговештај јесте моје искључиво право“. Овакви закључци су извесне поенте које искључују сваки коначни суд о песнику Кнежевићу и његовом делу, јер то је његово „искључиво право“, а што је, у ствари, староставна теорема о немоћи језика критике да у потпуности демистификује песму. С друге стране, речи (у загради) значе и неку врсту полемичког односа између песника Кнежевића и његове противречности (или, пак, истоветности) – Нахтигала, тј. речи у загради су критичка неверица да је песма само оно што је садржано у материјалу-језику.

Све у свему, први циклус у Кнежевићевој књизи делује као посве остварена и самостална целина, као програмско штиво подређено неколиким проблемима који, прожимајући се, служе једној сврси: демистификацији стваралачког чина. Не може се рећи да је проблематика којом се Кнежевић позабавио у овом циклусу нова, нити неистражена, али се може усвојити да је увођењем многозначног „главног јунака“ Нахтигала омогућена нова композиционо-структурна схема песама, односно, отворена могућност даљег песничког испитивања у домену наведених проблема.

Други циклус песама „Групни портрет“ Кнежевић је замислио као збир „бајки“ у којима „учествују“ Млада жена, Душан, Бијела

рада, Кактус, Љубав-зелени балони, Сусјед, Сиви голуб, Пјесма, Главна ријеч, Зелени чај, Дивљи шипци, Собарица и Клавир. Мада и овај циклус песама преноси једним делом проблематику из првог (нпр. Душан као инкарнација Нахтигала, затим Пјесма и Главна ријеч), он је ипак окренут више ка самој стварности, где Кнежевић покушава мноштвом нових симбола (Зелени балони – симбол љубави) да оствари аутентичан свет. Међутим, Кнежевићеви симболи су претерано артифицијелни и измишљени, без дубљег разлога стављени у млак и неподесан контекст, нејак да издржи и оправда „раштимовани оркестар симбола". Отуда је ова симболика изнуђена, на силу, без живота, извештачена, угушена танушним стиховима оденутим у униформу лаког стихотворства, што, у ствари, представља зачудан парадокс ако се имају у виду чврсте и коректне песме из првог циклуса „О Нахтигалу глумцу".

Као примери слабашнијих стихова што личе на прозу послужиће следећи: „Дан одмотава последњи круг над приземљем куће", „киша се ужурбала да прогута видик", „казаљке се поклопиле на будуће вријеме па капљу", „дивљи шипци из далеких дворишта прескочили ограду па прислушкују", „црне дирке на клавиру са бијелима срдачно се рукују", „дебело цвијеће милује зелене балоне" и друго.

Дакле, прва књига Душана М. Кнежевића сачињена је од два, по вредности, неравноправна циклуса. Чуди нас да је песник беспрекорно целовитом, осмишљеном и живом циклусу песама супротставио други артифицијелан и беживотан. Можда је Кнежевићева намера била да на тај начин испровоцира и ошамути читаоца. Међутим, исплати ли се по икакву цену намерном провокацијом поиграти са сопственом књигом, поготово ако је прва, или, можда песник није могао одолети а да песме из своје најраније фазе не уврсти у прву књигу. Но, ослонимо се засад на вредност првог циклуса где је Кнежевић у ствари показао своје несумњиво песничко умеће. Уздајмо се да циклус песама попут „Групног портрета" неће се поновити у другој књизи која би требало средином године да се појави у издању београдског „Слова љубве".

(*Глас омладине*, Нови Сад, 1981)

СНЕНИ ЛИРИК

Раде Ништавић: *Срце у недрима неба,*
Стражилово, Нови Сад, 1980.

Данас, кад наше песништво обилује разнородним поетикама, најразличитијим експериментима, авантурама језичким, преиспитивањем смисла поезије, усвајањем технолошких и урбаних тема као плодотворног простора унутар којег су могући својеврсни маневри песничког логиком и језиком, песник Раде Ништавић приклања се неоромантичарском осећању света и поезије. До краја доследан таквој визији, Ништавић прибавља прикладну апаратуру којом суверено гради своју поетику. Пре свега, метафоре – проверена и моћна песничка средства за исказивање најунутарњијих и најболнијих расположења: љубав, сета, патња, осећање пролазности, снови, завичај...

Затим, кованице: небосклон, плододарје, сненозорје, раздање, поднебесје, беспарје, које још чвршће утемељују и окивају ову поетику у оквире традиционалног схватања поезије. Сусрећемо се даље са песмама и стиховима попут „вечност своју у загрљај пресипаш“, „чежњу увијаш девојачким завојем снова“, „купујеш руј и корење промрзло“, „тајанствена магле у срцу неба“, „прошарало пролеће слепоочје пастиру“... Све то у потпуности попуњава романтичарски мозаик који јесте и остаје „крвљу писана истина“, али сазнање и свест о учињеном послу: „говориће поколења – каква је ово била уметност?“

Ништавић не хаје за којекакве ветрове што хуче и дивљају у данашњој књижевности ломећи и кидајући језик на парампарчад остављајући иза себе пустош и ледену грозницу, безосећајну смесу занатски пореданих и уобличених језичких чињеница. Раде Ништавић је изразити заговорник чисте и елементарне осећајности, танаких доживљаја љубави, завичаја, пролазности. Он се не дистанцира од песме и језика, већ дубоко урања у ствари и појаве идентификује се са њима, топећи се и нестајући у матици метафора и најситнијих честица језика.

Гдегде блесну стихови у којима засветли интересовање за свакодневну, урбану тематику: „њена коса на прагу седамнаестог спрата“, „аутомобили у фронту подмукло бледе“, „тротоарима оковано ћутање“, „у малом кафе-бару“. Ова ретка места сматрамо врло значајнима јер отварају просторе за потпунија песничка решења која би могла Ништавићеву поезију да ослободе комплимената и наноса романтичарског реквизитарија.

Ништавић поседује ретку, и међу данашњим песницима, често загубљену одлику да песник пева пре свега чулима, отворено, слободно, искрено, онако како захтева његов сензибилитет, не противно самом себи, не кршећи елементарни услов за песму – своје Ја. Калемећи свој непреврели извор чисто схваћеног песничког посла са актуелном свакодневицом, овај песник би могао да створи

аутентичан израз ослобођења неоромантичарских атрибута. Романтичарско осећање поезије и света је нужно, оно прожима сваку поезију, таман она била и на главу посађена, али у данашњим литерарним околностима добро је да се елементарно језгро огрне плаштом свакодневне проблематике која, очигледно, својом парадоксалношћу, пружа бескрајне могућности обогаћивања смисла песничког говора.

Прва књига Ралета Нишавиће је целовита, прожета једним те истим расположењем, писана „отворених карата“, без устезања и предрасуда, без заклањања иза лажне реторичности, у властитим могућностима, чиста.

(*Глас омладине,* Нови Сад, 1981)

СТВАРАЛАЧКО ВИШЕГЛАСЈЕ

Ових дана, у едицији „Прва књига“ Матице српске, појавило се шест нових првенаца. То су три књиге поезије: *Извињавам се унапред* Зорана Вуковића из Ирига, *Истер, камен, вир* Станице Р. Лалић из Београда и *Тачка, пепео* Радослава Миленковића из Новог Сада, затим две књиге прозе: *Повратак истом* Мирјане Дујин из Новог Сада и *Вишегласје* Миомира Удовичког из Београда, као и збирка радова из теорије (критике) књижевности *Антиномије критике* Новице Милића из Београда.

Међу даровитијим ауторима налази се, свакако, млади песник Зоран Вуковић (1956), чије песме, мада блиске моделу *конкретног песништва*, искачу из оквира актуелне песничке праксе, отварајући нове просторе ироније и хумора. Вуковић прибегава минијатурној форми, сведеног исказа, налик брзоплетом саопштавању информација у журби и пролазу. Наоко безазлено, језиком љубопитљивог детета, Зоран Вуковић региструје дневне призоре, извлачећи необичне закључке који су често у опреци са устаљеним узрочно-последичним принципима живота и света. Отуда, његове песме подсећају на анегдоте, вицеве, згоде, пошалице. „Одведеш кера далеко/, оставиш га и вратиш се кући./ Он дође после пет/ година и лаје на (твом прагу./ Зинеш од чуда и/ пустиш га унутра.“

Станица Р. Лалић (1948), песникиња која је у књижевној периодици ретко објављивала, представила се првом песничком књигом чврсте композиције и уједначеног квалитета песама. Њена лирика је нека врста фантазмагоричног повратка у детињство и завичај. Зрело, са потребне стваралачке дистанце, Лалићева промишља однос затеченог и прохујалог света и времена. „Моје детињство/ клокоће бури Лима/ и водопадом се слива./ Са Зетом плави Млаке./ Са безопасним гмазом/ вијуга кроз траву./ Пребива у посеченом бресту/ над извором у реку./ Среће ме пред женом/ забрађеном у црно,/ цистерном са устајалом водом/ и комадом шкрипавог сира.“ Првенац Станице Р. Лалић представља чврст „камен темељац“ и подстицај за даљи рад.

Радослав Миленковић (1958), који се на стваралачком плану успешно огледа као позоришни и телевизијски глумац, сачинио је коректну збирку песама, занатски веома добро изведену и структуирану. Међутим, свој песнички таленат ова млади стваралац подредио је поетској схеми Ј. Зивлака из његове књиге *Троножац* (односно Милутина Петровића из књиге Свраб). Довољно је насумце отворити књигу и открити запањујућу идентичност у свим елементима песме (графички изглед текста, језик, тематски проблеми, атмосфера...) Због скучености новинског простора, нажалост, нисмо у могућности да наведемо целе песме, па ћемо се за ову прилику, послужити фрагментима. На пример, на страници 27. читамо: „овај или онај свет, тешки мириси кухиње, ох, тесто на столу, авај! Палачинке“, потом на 21. страни: „у постељи расут као орах. као лешник. ведро расположен. пре сна, достојанствено загледан у

даљину“; на 47. страни: о чему си говорио јуче прекјуче пре хиљаду и хиљаду година док се светина комешала на тргу и у суседној соби. гутљај по гутљај испијао си безбојну течност. воду. Крв. вино. и хлеб“ итд. итд... А на 17. страни наилазимо на неку врсту свести, о учињеном : „ах неповратно. и нека тако буде.“Да, заиста, неповратно, али зар је морало тако да буде. У збирци се, нажалост, нису нашле неке раније Миленковићеве песме рађене самостално, без артифицијелне сувопарности, које би, нема сумње, одагнале и избрисале очевидну мрљу епигонског на његовом првенцу.

Шеснаест кратких прича и три минијатурна записа чине прву књигу Мирјане Дујин (1961). Ова, у едицији најмлађа, списатељица ствара неку врсту лирско-медитативне прозе о сеоском животу, салашима, сеницима, месечини, сунцу, обичним људима. Дујинова сликовито дочарава прохујало поратно време, људе испуњене необјашњивом празнином, ишчекивањем, осећањем напуштености. Ликови су махом женски, у атмосфери кућног живота, где се зачиње и разрешава драма људског удеса. Љубав, патња, пролазност, смрт, светлост и мрак људске душе, основни су проблеми које Дујинова предочава у својим текстовима. Мада традиционалних оквира, проза младе Мирјане Дујин заслужује пажњу, пре свега, по стилски дотераној реченици, успешним импресионистичким описима природе и продирању у психолошки свет јунака. На моменте блесну патетичне реченице („Сунце је дуго умирало у облацима тога дана... Тужно плачу јесења звона“), али их већ на другој страни засене вредни искази, замеци андрићевске мудрости: „Немоћ потиче из дубине човекове душе, диже се лагано крвотоком и испољава у нервозном подрхтавању вршкова прстију.“

Миомир Удовички (1954) у свој првенац *Вишегласје* уврстио је девет прича које делују као фрагменти истргнути из већих прозних целина – романа. Овај приповедач причу започиње нагло, силовитом констатацијом која пре значи наставак или свршетак неког ранијег текста, приче, радње, неголи почетак новог фабулирања. („Затим су наредника онако искрвављеног и изударaног спустили у базен.“) За разлику од Дујинове у својим причама Удовички наглашава урбани моменат. Његови актери су промашени типови, пропали интелектуалци, старци минуле и неостварене младости, кафкијански заробљене личности („Посао“). Неке приче („Идеје и ваши“, „У кругу касарне“, „Vitra contemplativa i vita activa“ и „Свадба“) реализоване су готово чистим дијалогом, чиме је постигнута висока драматска напетост текста. Миомир Удовички је изгледа превазишао почетничке грешке и упутио се правцем модерно формираног приповедача.

Уредништво „Прве књиге“ учинило је вредан подухват објавивши збирку радова из теорије (критике) књижевности Новице Милића (1956), младог есејисте и критичара који с лакоћом истинског зналца студиозно осветљава значајна дела светских теоретичара и критичара Е. Штајгера, Б. Успенског, В. Бута, Н. Фраја и нашег Н. Милошевића. Очигледно, Милић је у потпуности апсолвирао разнородне методологије и методе у ововековној мисли о књижевности, почев од социолошки одређених Голдманових приступа, преко егзистенцијалистичко-феноменолошких Бланшоових рас-

права и Ричардсове психолошке теорије о вредности, до Лотманових прецизно постављених схема и књижевне типологије Фраја. Новица Милић показује да познавање различитих метода и њихова примена, у свој укупности и разноликости, омогућава тзв. методолошки плурализам чији је циљ да се књижевно дело разуме у самој природи свог естетског бића. То се, наравно, подвлачи Милић, постиже само компаративистички, критички, упоредбом, анализом и проценом, из песпективе коју проблеми дела сами отварају. Збирка текстова Новице Милића више је од обичног првенца. Она заслужује равноправно место са делима наших истакнутих теоретичара и критичара.

(*Дневник*, Нови Сад, 1982)

УДАР ПСОВКЕ

Драган Думитров: *Топли оброк*,
Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1982.

Већ при летимичном читању Думитровљеве прве збирке песама, за коју је добио награду *Седам секретара СКОЈ-а*, јасно је да је посреди песник еруптивног талента, који без предрасуда пише поезију и размишља о свету. Свега деветнаест песама чита се у једном даху. Поезија Драгана Думитрова је отворена, сирова, проста, без метафоричког мрмљања, комуникативна, стварна, псеудопанкерска. Песник је забављен оним светом којег умивени и морални (мало)грађанин не жели и неће да тумачи и призна равноправним са општеважећим, фасадираним и мирисним схемама свакодневља. Тај „други“, „ностранн“ свет којим је до краја Думитров окупиран није неки трансцендентални звездани простор, нити, пак, цијук волтшмерца већ овај свакодневни, пуки, који сусрећемо и опажамо на сваком кораку: ђубре, слина, говно, прљавштина, курве... Тај очигледни свет, којег већина песника, из разноразних обзира и предрасуда, не жели и не зна да транспонује у уметнички текст, Думитров, поврх свега, зачињава бритким ударом псовке која ,опет, сентименталног и „лепо“ васпитаног читаоца згражава и одваја од даљег читања, а овог другог, кадрог да псовку и поменути свет прихвати као реални принцип песников игре (збиље) одвлачи до последње песме књизи.

За размишљање о овој књизи послужиће стихови који представљају тежишно полазиште Думитровљеве поетике: „Овде поток, онде цвет, пацов тамо; Дунав, поморене рибе и канте за смеће...“ (Наведени фрагмент из песме „Волим овај град“ отвара асоцијативни блесак који на тренутак, осветљава давнашњи сукоб Лазе Костића и Змај Јове, када је највећи песник нашег романтизма „превео“ оптимистичке стихове Ј. Ј. Змаја на „злехуди“ језик шопенхауревског песимизма.

Школски примери Змајевих стихова гласе: „Ала ј’ леп/ Овај свет,/ Онде поток,/ Онде цвет/, Тамо њива,/ Овде сад,/ Ено сунце,/ Ево хлад./“ А Костићев свет овако: „ Ала ј’ блед/ Овај свет,/ Слабо жито,/ Силна снет,/ Овде село,/ Онде град,/ Где је човек/ Свуд је смрад./“ Дакле стихови Драгана Думитрова су нека врста нехотичне инкарнације давнашњег обрачуна наших романтичара.)

Овде можемо установити део Думитровљевих преокупација: изврагавање оптимистичке слике света песимистичкој, ругање и вулгаризовање свакодневних норми, морала и лажи, извртање малограђанских фетиша стрмоглавце, сатирично исмевање поседничког односа према свету, раскринкавање потрошачких адута итд...

Није велика мудрост констатовати да текстови младог Думитрова подсећају на текстове Вујице Решина Туцића или, пак, Бранка Андрића Андрле. Већи је изазов пронаћи место по којем се овај песник разликује и одваја од тешке сенке поменутих аутора.

На пример, Думитров доследније и поштеније употребљава псовку која се као један од енергетских покретача песничког сензибилитета јавља у текстовима В. Р. Туцића и Б. Андрића. Из вреве жаргонског, уличног језика, из натуралистички морбидних и гротескних слика Драгана Думитрова избија свежа, директна, свакодневна псовка. Наравно, било је и других аутора који су користили псовку, али она није била у функцији њихове поетике, већ фрагментарни излет у сензацију, атракцију.

Све у свему, појава прве књиге бунтовног Драгана Думитрова утемељује и делимично проширује хоризонте оваквој врсти поезије. Наравно, у вулканском изливу језика и страсти, у књизи се јављају и празнија места која би требало попунити, поткрепити већим бдењем над текстом. Но, искрена и неукротива поезија даровитог Думитрова убедљиво се разликује и издваја из мноштва наслова овогодишње сувоњаве и бледе песничке продукције.

(*Књижевна реч*, Београд, 1983)

ОЖУЧЕНА ПОЕЗИЈА

Рајица Драгићевић: *Ево моје главе*, Стражилово,
Нови Сад, 1984.

Песнички првенац Рајице Драгићевића, необичног наслова, *Ево моје главе*, умногоме је различит од књига преовлађујућег тока најмлађег песништва. Поетика овог аутора ослобођена је артифицијелног стихотворства у чијој основи је био (и остао) херметичан, леден текст, те своја упоришта тражи у „традиционалној струји“ која се огледа у схватању да је писање „глава на пању“, „црни улог“ у непредвидљивој, често кобној игри песме и песника. Оваква констатација неминовно призива једног од „тоталних песника“, Бранка Миљковића, којем исто је певати што и умирати. Наиме, „традиционално“ у песмама Рајице Драгићевића не очитава се на плану форме (како се то обично, на прву руку, узима), већ у сензибилитету. Оваква позиција Рајице Драгићевића наићи ће на отпор једног дела критике која ће појаву његовог првенца схватити као неку врсту „патетичног чина“. Но, оваквој привидно осујећеној позицији налази се и шанса.

Поезија Рајице Драгићевића, дакле, изван је већег дела поводљивих песничких школа, не кокетира са језиком, не игра на ситан штос и ћар, не импровизује судбину писца. Каткад запљуснута дисовском тамом и безнађем, гдегде смртно иронична и бескомпромисна, често ожучена и запаљена неумољивим бунтом младог човека, Драгићевићева поезија разобличава фетише свакодневице, стеже озбиљним питањима и јасним значењима.

Прва песма у књизи, „Предсказање“, почиње стиховима: „изабрао сам тежак пут/ не могу дуго/ надјачаће ме свирале са отпадништва/ мртви рогови и удараљке/ свалиће се на мене велике путнице/ јавни часовници и паркинзи“. Овим стиховима Драгићевић се манифестно одређује као песник пред чудесима света чију судбину понајмање решава поезија. Но, већ у песми „Не подајем се“ песник ће сликовито рећи „ја сам протагонист црног смеха/ што мора да изнесе песму/ из времена“. Овај фрагмент, као из пепела, подиже „сатрвеног“ и обезнађеног песника и казује да песма, ипак сведочи о сваком времену, па и нашем. Ту негде лежи суштина Драгићевићевог песничког става, на конопцу где као еквилибрист њише се лево-десно песник „протагонист и сведок“.

Упечатљива одлика поезије овог аутора је и поигравање речцама *да* и *не*. Стављајући линију између њих, песник постиже двозначну вредност стиха, рачва песму у два правца, указује на релативност сваког исказа, језика, па и песничког. Слични ефекти остварени су и разбијањем појединих речи на саставне делове: с-нађем, ваз-духа, тор-надо... Сусрећемо се и са честим заградама у којима речи добијају ново значење и ефекте. Рајица Драгићевић, наравно, овим малим опитима не доноси ништа ново, али се упушта у игру која динамизује структуру песама, разбија гдегде монотонију исказа.

Једна од најбољих песама у књизи је „Око троугласто“. Она, попут пре пола века написане „Јавне птице“ Милана Дединца, поставља питања тајне песништва и инспирације, појамног тајанства човековог духа да ишчитава свет, да у халуцинантном фијуку маште испита оно што као „мора у сну“ прогони песника. Део песме гласи: „око троугласто/ у плавој светлости/ блажено/ умивено/ свих путева чвориште/ клица судбине/ страшни суд/ око троугласто/ дубоко сјајно охлађено/ узрок постанка/ отац бича преварант/ савршени играч/ факир/ поштар/ јављач један беспрекорни/ око троугласто/ угласто ћошкасто закривљено/ развучено/ заштићено срмом/ нахрањено/ напојено/ застакљено/ прописно срачунато/ мени буљавом кезавом/ застрашеном свим и свачим/ порушеном/ засраном/ мени наказном старцу/ утвари, једној немогућој/ дошло око троугласто“...

Рајица Драгићевић слика свет раздешених односа у којима је пресахнуо елементарни принцип моралних законитости. Разједен савремени човек, осенчен разјареним шиштањем атомских хангара, иако у вечитој апокалиптичкој опасности, не зауставља се у суманутој јурњави. Драгићевићева прва књига песама заоштрава ова и слична питања на начин другачији од већег дела младих песника који су често занатски виртуози, али без истинског дара да се баве поезијом.

(*Књижевна реч,* Београд, 1985)

СВЕЧАНОСТ ЈЕЗИКА

Радован Вртипрашки: *Грабљевина*, Дневник, Нови Сад, 1987;
„Клопави шешир“, Књижевна заједница Кикинде, 1987.

Нема правила, одиста, у којим ће својим годинама човек написати и објавити прве песме. Радован Вртипрашки (рођ. 1925) у шездесетој години објавио је прву књигу песама *Од лудаје фењер* и, недавно, две о којима ће овде бити речи. Не бисмо се никако латили посла да пишемо о новим двема књигама песама Радована Вртипрашког да оне заиста немају ону преко потребну књижевну вредност без које би сваки критички осврт био излишан.

У овој поезији напросто је хрупило рано мокринско детињство писца, букнули су непрегледни бокори завичајних слика, прорадио је елементарни језик Мокрина у богатом своме „ватромету“. Ова последња карактеристика Вртипрашкове поезије кључна је и пресудна у нашој одлуци да се позабавимо књигама. Песме бујају од архаичног језика затуреног у свакодневне ситуације и односе мокринских паора, отварају се у пространим лепезама његове раскоши и сугеришу на Мокрин пре пола века. Одавно нисмо читали поезију чија се основна вредност усредоточила на материју језика, на његову „сирову“ енергију сретно транспоновану у зрео уметнички израз. Којих ли све речи и каквих ли све слика нема у овој поезији.

А теме просте, свакодневне, оплемењене фантазмагоричном омаглицом дечје игре и нехаја. Од клопавог шешира мокринских шерета у којем „мож’ и сапун да се кува, насад јаја да се чува“, преко ретких заната и заборављених мајстора попут пекара Лазе Чупалате чији „лебац“ када једеш „љутина те нека мори“, преко живописних слика „отфиљкарених репова“ керетина и керова, до јарких слика мокринских домаћинстава у којима се спремају јела најразноврснијих укуса и мириса (штрудле, сковерци, лење пите, савијаче, крофне, торте „намазане, налицкане“, „ванил штангле по две рангле“), те дудова, салаша, багремова, „лети шугаве“ деце што „трче по брчкуљу и ногама блато муљу“ итд... Шта није ставио у своје песме, чега ли се све није дотакао у „космосу“ Мокрина?!

Ево неколико архаизама каквих има на стотине: задудан – тврд, уљав – лењ, буља –одећа, швигарица – девојчурак, цољати – пити, дера – рупа и други. Права светковина језика предочена је у песми „Мокринске прдачине брез оплезине“. У предугачкој песми од преко сто педесет стихова песник је увео у „чаробну игру“ аутентичне надимке и имена људи из завичаја, сплео их у гроздове звучне риме и тако отворио читав „арсенал“ звуковног и музичког обиља: цела песма се преточила у својеврсну мокринску звоњаву.

Ево једног сугестивног фрагмента: „Па Рнкача и Мадача и Рогача и Сарача/ Па Жакаја и Силаја и Биндаја/ И Лепоју, Кршин Боју, па Панчоју и Гигоју/ Па Цанцула и Дракула и Пицула и Бурчула/ И Кепула и Крецула, па Оџула Брбоцула/ Па Боћана и Бацана и Лецана/ Па Џиџана, па Цодана и Мокана/ Шушу, Бушу, Петлићушу/ И Пилчику и Цинцику и Шприцику“ и тако даље.

Радован Вртипрашки, дубоко у своме корену, носи онај познати антићевски нерв, оно мокринско песничко знамење које је стекло велики углед у нашој послератној поезији. Но, по употреби и широким замасима језика, те по свежини и непоновљивости „ископаног“ архаичног блага, Вртипрашки је, није ризично рећи, отишао даље и од самог Мирослава Антића који у предговору првој књизи песама Радована Вртипрашког каже: „Овако нешто још нисам видео у књижевности. Сачуван као ткање на ћилимима, као вез на девојачком миразу, као мирис дуња на орманима, уткан у астраганске шубаре, у крагне, изгланцан на свечаним чизмама, уплетен у швигаре, а велик па мекан „па врућ као лебац тек извађен из фуруне, то је језик толико богат и драгоцен“.

Заиста, поезија Радована Вртипрашког, без обзира на извесне мањкавости на плану форме и некултивисаност стила, засјала је блиставим језичким благом Мокрина и тако занавек остала непоновљив и жив документ панонског поднебља.

(*Дневник*, Нови Сад, 1988)

У ЛИРСКОМ ДУХУ ЈЕЗИКА

У мноштву млађих аутора који траже своје место на мапи савремене поезије налази се и млађи сремскокарловачки песник Жаре Димић чије смо песме имали прилику да читамо у „Књижевној речи“, „Пољима“, „То јесту“ и другде. Спрам, не тако ретко, хладног, беживотног и механички наструганог језика савремене поезије, Жаре Димић се денуо у просторе поетског говора натопљеног фином омаглицом традиције и оне лозе у чијим жилицама пулсира „лирска супстанца“ језика. Димић не хаје за сваковрсне опите над песничким текстом, нити форсира „штуру цепачину“ језичког материјала где „сува акција“ брзо се исцрпљуде у самој себи, већ спонтано, ношен укрштеним сликама традиције и актуелног времена, пише песме у којима „бубри лирско језгро света“.

Уколико бисмо тражили тематска чворишта која повезују овај рукопис у компактну целину, онда бисмо свакако морали нагласити она места и песме у чијој основи је преиспитивање завичаја, порекла, песникове позиције у „чарадаку ни на небу ни на земљи“, феномена ероса, жене, те неких сегмената проблематике савременог живота... Умивен карловачким вином, овај песник пева: „слатко ми грожђе прича о далеким и живим прецима у мени“, и додаје, „развојна линија на длану сва је у дроњцима. Носталгичан и сетан, али резигниран и опор, Жаре Димић пева о прохујалом садашњем, о неповратној идили завичаја и свакодневном батргању у „дроњцима“. Кад пева о жени, о љубави, кад се њише попут „лисја стражиловског“, из текста избијају дечји стид и нежност: „Понекад те лажем/ али кад те сретнем/ са мерицом млека/ задрхтим/ или језиком додирујем умњаке/ а онда се некако зарумени лице као/ у промрзлог дечачића“. Овако почиње „Млекарица“, једна од најбољих песама у књизи. Слична атмосфера је и у песми „Лептир ходочасник“ где слике еквиблирирају на прозрачној ивици сна и јаве.

Осим поменутог, у поезији Жарета Димића има и оног, за једног лиричара битног, боемског, дрзновеног и самотничког штимунга који, попут какве плиме запљускује и разбија се о хридине песничког бића и језика. Има, дакле, у овим песмама оне „патиниране“ атмосфере коју одавно не проналазимо у већем делу савремене поезије „огрезле“ у самоиспитивању и деструкцији света и језика. У том лирском хуку језика, у непатвореној лепоти чистих слика, у „разрогаченом“ песниковом виђењу свега што се „миче и не миче“, у осећању за традицију и њене вредности, у таквом, дакле, зденцу талента налази се и шанса Жарета Димића да, не уступајући место помодним трендовима, опстане и артикулише своју стваралачку индивидуалност.

(*Књижевна заједница Новог Сада*, 1988)

ОНИРИЧКИ КОВИТЛАЦ

Ненад Шапоња: *Ђоконда*, Матица српска,
едиција „Прва књига“, Нови Сад, 1990.

Новосадском кругу младих писаца (Ласло Блашковић, Војислав Карановић, Ото Хорват, Миодраг Кајтез, Саша Радоњић, Стојан Јанковић, Александар Царић, Жарко Димић, Јасна Мањулов, Борис Куленовић...) прикључио се својом првом књигом песама и Ненад Шапоња, апсолвент медицине, који се подједнако успешно бави писањем поезије и критике. Рецимо, без икакве локалне пристрасности, да поменути круг младих писаца, уз нешто старије новосадске песнике и прозне писце, тренутно представља најбројније и, по много чему, најинтересантније књижевно младо (млађе) језгро у земљи. То показује и сведочи одјек релевантних неколико песничких књига младих аутора „новосадског круга кредом“: Карановић, Блашковић, Хорват... Наравно, већ за коју годину, време ће понешто оповргнути, али и на своје место поставити и утемељити. У таквом контексту, дакле, живахном и ровитом, обрео се Ненад Шапоња.

Тако изгледају ствари у актуелном контексту. Но, у ширем, који надилази и простор и време, уколико се канимо бавити првенцем *Ђоконда* Ненада Шапоње, ствари се распетљавају на следећи начин. Одмах ваља приметити да из Шапоњине књиге провирује „Јавна птица“ Милана Дединца. Првенац Ненада Шапоње неодољиво подсећа на чувену поему српске надреалистичке поезије. Баш попут Милана Дединца који је сумануто, резигнирано, онирички жестоко „јурио, слутио и хватао“ своју „јавну птицу“, Шапоња, у драматичном лирском вапају, трага, суновраћује се, подиже и урања у неухватљиву „Ђоконду“.

Потискујем те данима. Не желим
да верујем. Повремено уроним, повремено
изроним. Желим само тебе. Само тебе.
Топе ми се руке. Стеже грло. Не желим,
а све друго си ти. Ти си све. За ћутање
нема више речи од очаја. Усне лебде над
тобом. Осећам ту си, а већ измичеш. Као
што ми све измиче. Опет, ти си све.

Цела књига дише у напону предочених стихова. Она је емотивни ковитлац, онирички бунар, ватромет изјава и слика. Ма колико *Ђоконда* била књига неонадреалистичке провенијенције, она има своје животом исписане лавиринте, извесну превагу свести над сувим подсвесним аутоматизмом. Присетимо се: Милан Дединац је припадао најужем кругу српских надреалиста с почетка овог века, тридесетих година, када се, под утицајем француске песничке школе, догодио велики прелом у српској поезији. У Дединчевој поезији било је најмање аутоматског исписивања текста. Заправо,

Дединцу готово да поменути надреалистички контекст и није приличио. Он је на извесни начин исходио из њега, разливао у живом језику и ониричким фасцинацијама, градио песме које су саопштавале неку лирску „причу“ и, редовно, тежио својеврсном праску финиша песме.

Ненад Шапоња, у другом контексту и сасма другачијим приликама, али у аури неонадреалистичке поезије, такође, није хладан, беживотан песник. Његова поема предочава драму песничког субјекта разапетог између реалности и сна, стварности и нирване. Овај млади песник корача ивицом жилета, раширених руку, изнад провалије у којој кључају минерали језика.

Један слој песме представља везивно ткиво те, на ониричкој пучини, заљуљане лађе. Он би се могао назвати потребом за именовањем и дефинисањем света. Шта све не призива и сазива, именује и дефинише овај млади песник! Он се бесомучно хвата у коштац са ониричким вихором који доноси и разноси комаде и мрве, слике и фрагменте живота и снова. Никад краја именовању, демијуршком указивању прстом на то и то, на ово и ово. Ризик именовања указује се као везивно ткиво Шапоњине књиге у којој су „речи завејани сукоби“. Именовање до изнурености, дефинисање свега што је на домаку маште, „сведржитељско“ фабриковање „коначних“ мудрости: „Живот је суснежица осмеха“, „Умор је страст снова“, „Тишина је бела маска са слика урођеничких лица“, „Смрт је последњи уздах безбриге“, „Стварност је ружноћа људског меса“ и тако даље.

Наведени примери књижевно су релевантни, међутим, у бескрајном ланцу именовања и целомудрених дефиниција, има патетичних и лоших примера: „Самоћа је душа судбине“, „Моја љубав је несклад између ћутања и речи“, „Љубав је експлозија“, „Стварност је љубав без бола“, „Свет је стварност тишине“, „Пустош је време које истиче“ и тако даље. У једној цепидлачкој анализи могло би се наћи доста добрих, али и испразних дефиниција свесне и подсвесне провенијенције. У том рафалном именовању свега и свачега, које током читања књига ствара осећај оловне тежине текста и својеврсне досаде, није тешко разликовати песнички релевантне слике од не баш срећно удешених описа и приватних изјава. Нису исте вредности стихови: „Живот је суснежица осмеха“ и „Самоћа је душа судбине“.

Ђоконда представља песника еруптивне елоквенције и очигледне потребе да једном за свагда објасни и дефинише свет. Импонује песниково настојање да дотакне и занавек зароби музолику Беатричу, ту амбивалентну химеру која се приказује и ишчезава у ватромету огледала. Ненад Шапоња, очигледно, има разлога да пише, и у томе га треба подржати. Његова друга књига, како то обично бива, формираће темељније мишљење о овоме песнику. Можда, овога тренутка, не би био излишан савет да се окани претеране потребе за, већ увелико објашњеним, именовањем света, аксиоматским уоквиривањем ониричког, дефинисањем онога што се не да дефинисати. Постоји опасност да се такво настојање изроди у својеврсну цитатоманију. У поезији није добро бити „паметан“ и „научан“, „тачан“ и „коначан“. Дакле, склонити и избацивати помоћне глаголе „је“ и „су“ који од поезије праве армирани бетон,

тежак и сив. Мноштво лепих слика уверава нас да је прва књига Ненада Шапоње најава занимљивог аутора.

Потребно је истаћи да је Шапоња редак песник у српском песништву који се „дрзнуо“ да пише поему, ту не баш занатски лако изведиву творевину. Присетимо се поема Матије Бећковића и, из новијег времена, Станише Нешића, па закључимо да је Шапоња једини млади песник који гаји ту форму. Он је, истакнимо, сваки пети стих обележио бројем, а уместо садржаја на крају књиге налази се „Мали непотребни и непотпуни речник општих појмова, заводљивих осмеха и сумњивих одређења пописаних у стиховима“. Та својеврсна „досетка“ илити, пак, „цака“, даје једну фину боју у доживљају овог интересантног првенца. И на крају, чекајући да се за коју годину појави нова Шапоњина књига, испишимо његов стих који је нека врста самосвести и његовог личног осећања поеме: „Замара свако понављање дефиниција./ Свака је немогућа својој целини“.

(*Поља*, Нови Сад, 1990)

ОЧИМА ДЕТЕТА

Књижевни првенац Љиљане Петровић право је изненађење за љубитеље хаику поезије. „Стопе... и таласи. Не да се Човек – не да се Река!“, предочава обиље лирских детаља свакодневног света у којем Љиљана Петровић препознаје лепоту и сјај живота. „На улици,/ деца око мед / – гле, живог!“ Пева Петровићева, сва у усхиту и жару поводом блиставе хаику слике.

Она је трептави тумач света, проматрач разрогачених очију, који се наивношћу детета чуди величини света у његовим ситницама и преобразбама: „Два плава цвета/ трепте у трави. / Ах, очи бебе!“ Љиљана Петровић је овладала занатом исписивања хаику песама, тих чудесних творевина које су, дошавши из Јапана, нашле у нашем језику и поднебљу своје бројне лирске присташе.

Импонује ширина лепезе тема и мотива које, попут каквог божанског фото-апарата, запажа и млазом хаику-језика исцртава ова песникиња. Без почетничких грешака и превида, Петровићева исписује кратке лирске творевине које улазе у ред квалитетних хаику-гроздова што су окитили најновију продукцију ове врсте у нас.

Хаику свет Љиљане Петровић није извештачен ни монтиран, нити, пак, леден. Он је натопљен зденцима искрене стваралачке радости, пун емоције и дубоког доживљаја.

(*Развигор*, Пожега, 1991)

БУЂЕЊЕ ТАЛЕНТА

Кристина Јањетовић: *Помирена јутра*, Просвета, 1994.

Велики издавачи не објављују лако и често првенце сасвим младих аутора попут Кристине Јањетовић која има свега осамнаест година. Поезија, наравно, не познаје границе па се догађа да генијални песници, попут Артура Рембоа, на пример, чак престану да пишу у тим годинама и посвете се нечем другом. Или Коста Абрашевић, рецимо, који је заувек отишао у деветнаестој.

У књизи *Помирена јутра* све песме потписане су датумом настанка, а циклуси носе називе година у којима су писани: 1991, 1992. и 1993. Дакле, један број песама написала је чак премлада петнаестогодишња Кристина Јањетовић. Отуда ризик на обе стране?

У песми „Зашто не сад“ проналазимо кључни стих књиге: „птица пребрзо лети/ да би је стигао снег“. Слика је то која измиче реалној скали закључивања и сугестивно предочава снагу песничког талента. Релативизован је однос времена и простора, односно, постигнута је динамична слика неухватљиве димензионалности света. А такво стање у језику, заправо, јесте поезија. Створена је онтолошка снага песничке слике на којој би младој поетеси могли позавидети много искуснији аутори.

Видна страна ове поезије заснива се на зазивима тзв. општих места која су, без обзира на исфорсирани степен патетике, често пригушена свешћу о песми и писању: „песмо што ме будиш/ да бих постојала“. Импонује понесеност песничког ЈА кроз различита и духовно напета стања: „потребно да живим/ и да венем лако“, „мој покрове тихи у свету без неба“... Кристина Јањетовић истражује скривене сфере живота „на другој обали“ и пореди их са обостраним светом „од гаженог блата“.

На плану заната примећујемо да се песникиња определила углавном за римовани стих у катренима или у сасвим необавезним формама. Ту ће јој убудуће бити потребно више бдења на прецизнијој артикулацији формалних облика строфе и стиха. На пример, већа контрола метричке структуре песме.

Један број песама, пак, исписан је у прозном облику. То су, чини нам се, мање уверљиве уметничке целине у односу на већину ритмичких и мелодијски устројених лирских песама у којима кључа језик и потреба да се кроз њега саопшти нови свет. У овим потоњим песмама отворени су простори за ефектније семантичке обрте и рефлексивна изненађења. У њима, Јањетовићева буквално пева и молитвено се узноси, стварајући бурну атмосферу непоновљивог доживљаја света.

Иако је на појединим местима недовољно артикулисана у жељи да каже више него што се очекује, ова посве млада песникиња дарује свом читаоцу ретку и племениту поетску енергију која уверава да није случајно ступила на књижевну сцену.

(*Борба*, Београд, 1995)

КАЛЕИДОСКОП МЛАДАЛАЧКЕ ДУШЕ

Поезија не пита за године. Она је мера талента, а не календара. Песнички дар се код неких добија рођењем. Касније се усавршава, занатски дотерује. Поезија је по својој природи младолика. Зато је млади воле, проналазе у њој себе, налазе мир, тајне и моћи. Поезија је за „луде године“ друго Ја, пристаниште и бег из хаоса света, радост откривања.

Писати песме – значи бити другачији. Умивен надахнућем! Песма је звоно душе у миомирису језика. Она је сигнал да човек носи нешто и од вечности, да божанско говори из нас чак и када огреховљени пишемо. Песма је, дакле, зиданица речи које се ланчано роје у особен доживљај света, у лирско узбуђење од којег се језди рука.

Права песма нас отвара чаролијама језика и насељава јединственим осећањем духовне супериорности. Она, као највиши облик писмености, слави наше присуство у свету и прибира најразноврсније његове слике и мрвице, стања и појаве, чула и осећаје. Права песма се брзо учи напамет, понекад и у самом чину настанка, и радо се потом изговара наизуст. Често се памти целога живота, а онда „с колена на колено“.

Алманах стихова *Какав ли ветар плеше у теби* јесте калеидоскоп ране поезије. У њему су се стекле младалачке, тек призреле, а опет далеким искуством импрегниране, емоције и тлапње, варнице и пахуље једног специфичног животног доба када жеље и хтења преливају се из сна у стварност и обрнуто. Овај алманах носи јако девојачко узбуђење светом и животом, ризницу љубавних уздања и разочарења, усхита и бола, чежњи и фантазија. Гдегде у њему блесне и свест о песми, о поезији самој као „магији света“, о уметности и духу, о рођењу и смрти, о оностраном и невидљивом, негде у нама далеком и скривеном.

Алманах стихова *Какав ли ветар плеше у теби* живо је сведочанство креативног немира младалачке душе. Он је апсолутна мера истинске жудње и потребе да се досегне неизрециво, да се у исти мах буде срећан и сетан, да се одболује лепота удивљености животом, његовим двозначностима и тајнама. Реторичко питање: „Какав ли ветар плеше у теби?“, заправо је ретка слика која истовремено има снагу песничког манифеста. Плес ветра, у овом случају, јесте управо она исконска игра у језику што изнутра обасјава и погони песника. То је врста стваралачког ероса без којег нема оригиналног дела. Овај алманах је водич кроз најскровитије лавиринте душе, њене преобразбе и силе. У њему се, попут дуге, уздиже величанствена моћ емоција разливена у безбројне валере. Тако је, по не знамо који пут, потврђена стара истина да без младости нема поезије, да је песнички језик вечно „свеж и зелен“, нова стварност јача од конкретне. Управо како је рекао Милан Дединац: „И певам да ми час овај не оде у привиђења“.

(*Алманах стихова*, Женски средњошколски дом, Нови Сад, 2001)

ПРВИ ИНТЕРВЈУИ СА МЛАДИМ ПЕСНИЦИМА И ПИСЦИМА

Са младим песником на ти: Никола Вујчић

ТРАДИЦИОНАЛНО И МОДЕРНО

Разговарао Ненад Грујичић

Млади песник Никола Вујчић објавио је недавно своју прву књигу Тајанствени стрелац *у популарној едицији „Пегаз“ Књижевне омладине Србије. Главни је уредник студентског књижевног часописа „Знак“, а учествује и у уређивању „Књижевне речи“. Разговарамо о књизи, традиционалном и модерном у поезији, о младој критици, о књижевним признањима, о уредничком ентузијазму итд...*

● Последњих година појавило се много првих књига. Како у том контексту, а и шире видиш своје дело?

Нескромно би било говорити о властитој књизи одређујући или покушавајући поређењем у одређеном контексту нагласити њене вредносне категорије. То је ствар читалаца и критичара. Ја могу само говорити о томе да ли сам задовољан књигом, да ли су се моје песничке интенције остариле, шта сам пропустио, куда даље.

Објављена књига представља велико растерећење. То је ослобађање од нагомиланих песама, данонoћних размишљања и, на крају, рекао бих и од једног „света“.

Мислим да сам у својој књизи доследно спровео један песнички свет којег сам покушао да рашчланим на неколико категорија које су ми се учиниле не само песнички занимљиве и битне већ су оне дуго времена биле у основи мог размишљања. Те слике и суодносе сам после само записивао.

Што се тиче неког мог песничког опредељења, то би било тежња ка метафизици, редукованој поетској наратији и слици којом преовлађује фантастика. Верујем да сам то бар у неким песмама и остварио.

● Твоја поезија, рецимо то условно, настаје као укрштање традиционалног и модерног.

Пре свега, мислим да је код нас појам традиционалног и модерног још врло нејасан, неодређен и врло често се употребљава погрешно и површно. То је добар предмет за расправу нашим критичарима и теоретичарима. Често у критичким текстовима срећемо – ово је традиционално, ово је модерно, а то традиционално се поистовећује са формом (сонет, везан стих, на пример, а модерно са језичком игром и разбијањем форме, итд. То је површно одређивање. Речи никада не могу да истроше своја значења и ја се не либим да користим језик и симболе који су већ коришћени. Важан је контекст, однос који се ствара при деловању речи. Стога мислим да неко ко пише о, на пример, птици није a prori традиционалан пес-

ник, важни су односи у песми, шта се открива, шта се назначује. Мислим да се о традиционалном и модерном може говорити само у оквирима оног шта је у песми, о стању и деловању унутар ње.

Моје песме се ослањају једна на другу, употпуњују један свет који се може посматрати кроз неколико равни – страх, смех, вид. Ма колико то било песнички експлоатисано, оно ће увек бити изазовно, неухватљиво и актуелно. Начин на који сам то песнички обликовао, да ли је традиционалан или модеран, нека кажу они који се баве таквим одређивањем.

● Најмлађе песништво развија се у неколико праваца. Да ли би се ти са својом поезијом приклонио неком?

У најмлађем песништву видљиво је неколико усмерења која су различита, али имају и неких додирних тачака. Мислим да се о неким конкретнијим и значајнијим резултатима још не може говорити. Још је нејасно шта се подразумева под најмлађим песништвом – песници без књиге или са једном или више књига, осамнаестогодишњаци или тридесетогодишњаци? Јануарски број „Књижевности“ посвећен младој српској поезији то није разјаснио. У хаотичном и безличном разговору вођеном за тај број то није ни дотакнуто, а камоли нека још битнија питања о којима се морало разговарати.

Ја се не приклањам ниједном песничком правцу. Пишем онако како мислим да ћу најбоље исказати оно што желим и могу. То се, наравно, може укључити у неко шире песничко усмерење млађих песника.

● Шта је битно младом песнику да би његово стваралаштво било верификовано и признато? Или, шта није битно?

Најважније је да млади песник пише по неком свом убеђењу и одмеравању ствари. Вредновања и признања долазе после, кад за то буде повода. Признања нису важна и пресудна ствар. Важно је да песник верује у оно што ради и да сву своју енергију троши на то. Најбоље признање и награда треба да му буде властита песма.

● Твоја прва књига објављена је у „Пегазу“, у врло популарној едицији Књижевне омладине Србије. Колико ова организација младих доприноси афирмисању стваралаштва младих?

Књижевна омладина Србије је постигла леп успех – издала је 36 првих књига. С тим се може похвалити мало који издавач. „Нолит“ и „Просвета“ заједно нису издали толико првих књига за двадесет година. То не значи само афирмисање младих писаца већ и веровање у оно што они пишу, веровање у генерације које долазе.

„Пегазов“ траг је већ видљив и он није за потцењивање. Проблем у томе што те књиге слабо продиру у књижаре, што се о њима мало говори на важним трибинама, што се увек посматрају само као „прве књиге“. Чињеница је да међу тим првим књигама има и књига које заслужују већу пажњу него што су је добијале. Ја сам

задовољан што сам прву књигу објавио баш у „Пегазу“ где се огласила читава наша генерација младих песника.

● Главни си уредник студентског часописа „Знак“, а учествујеш и у уређивању „Књижевне речи“. Шта те подстиче да радиш одговорне уредничке послове?

Све то радим из чистог ентузијазма, из жеље да и сам нечему допринесем. „Знак“ је већ добио своје место не само на факултету већ и шире. За њега влада велико интересовање. Направили смо један број, а нови, тринаести, ускоро излази из штампе. Жеља нам је да створимо један добар и отворен часопис који ће пружити прилику да се свака добра песма, прича или есеј објаве. Ми радимо све – и лектори смо и коректори, и технички уредници и дистрибутери. Кад би трајније био решен проблем финансирања, „Знак“ би могао бити добар и не баш неважан часопис. Ми објављујемо више поезије и прозе младих београдских песника и прозаиста, углавном студената, више него „Видици“ у неколико бројева. Једино „Студент“ одваја доста простора за књижевност и културу. „Књижевна реч“, наравно, највише је заслужна за афирмацију младих. Знам колико друге средине вапе за листом сличног профила. „Књижевна реч“ је и за њих отворена.

● Каткад пишеш књижевну критику. Да ли с пажњом и уважавањем читаш шта други пишу о твојој књизи?

Чињеница је да млада генерација песника нема своју критику или критичаре. Све је то препуштено стихијском и успутном праћењу књижевне продукције без озбиљнијих оцена или залагања за одређене концепте књижевности који су присутни у најмлађој поезији и прози. Сви ми успутно се бавимо и критиком више назначујући проблеме него што их отварамо, валоризујемо или указујемо на могућности. У хрватској млађој књижевности, на пример, то није тако. Тамо најмлађа генерација песника и прозаиста има и своје агилне критичаре који све што се уради одмах систематизују и вреднују.

Наравно, пратим шта други пишу о мојој књизи. Неким текстовима сам задовољан јер су ушли у суштину и неке елементе важне за моје песме, издвојили их и конкретније осветлили, док су неки текстови крајње површни, чак и банални, само су регистровали шта се у књизи налази. Права је штета што се критика више не позабави најмлађом поезијом.

● Пошто у „Књижевној речи“ водиш рубрику „Песници књижевне омладине“, читајући песме почетника, вероватно имаш нешто да им и овога пута кажеш мада то из броја у број чиниш?

Рубрика „Песници књижевне омладине“ је замишљена да објављује песме младих, још неафирмисаних песника и има потпуно оправдање. У редакцију „Књижевне речи“ свакодневно стижу дебеле коверте са песмама младих песника који би желели да

им се и један стих нађе на страницама „Књижевне речи“. Наравно, ту стиже свакаквих песама. Трудим се да оне најбоље одаберем и укажем на њихове вредности. То је тежак и незахвалан посао. И овом приликом бих позвао младе песнике да шаљу своје песме. Оне добре увек ће се наћи у „Књижевној речи“. И наравно, нека буду самокритичнији.

(*Глас омладине*, Нови Сад, 1980)

У четири (песничка) ока: Златко Красни

БИТИ УБЕЂЕН У СВОЈУ ГЕНИЈАЛНОСТ

Разговарао Ненад Грујичић

Са младим песником и преводиоцем Златком Красним разговарамо о наградама, најмлађем песништву, првој књизи, преводилачким мукама, „клокотристима“ и још понечем

● Недавно си добио награду нашег листа „Печат вароши сремскокарловачке“ за поезију. Како гледаш на награде?

Да, та ме је награда истински обрадовала, утолико више што се појавила после неколико неозбиљних и неаргументованих критика на рачун овогодишње едиције „Пегаз“ у којој се појавила и моја књига. То је истовремено и моја прва награда за поезију, те је примам као неко јубиларно охрабрење. С друге стране, свестан сам да моје радовање директно произилази и из сујете, дакле лажног дела мог бића, па ме то спречава да се вешам о врат првом ближњем свом.

● У најмлађем песништву се нешто дешава. Шта?

„Нешто“ мора да се дешава, будући да се још увек пише, генерације стасавају а свет још није експлодирао. Али није то никакво револуционарно, чак ни квазиреволуционарно догађање. Сумњам да ће се поновити педесете године. Најмлађа генерација с једном или две књиге није треснула шаком о сто и рекла „Доста!“, не зато што је неталентована, или недовољно ангажована, већ јој то није потребно. Мислим да су се старији поштено намучили да нам створе ово садашње стање, чак порушили успут и неке ветрењаче које би требало да нама припадају. Отклањањем многих егзистенцијалних и других конфликата нарушено је значење чувене синтагме „млад-гневан“. Но, ако то можда значи један психолошки стимуланс мање, то никако не значи да је поезија наше генерације (она која вреди и које је, зато, мало) конвенционална или којим случајем епигонска. Напротив, јака самосвест, високе могућности за образовање, отвореност према светској литератури, омогућују јој да достигне врхунце који јој тек предстоје.

● Шта за тебе значи бављење књижевним стваралаштвом?

Могућност да своје чућење тако изразим да то причињава задовољство и мени и другима. Усаглашавање своје арс поетике с естетским законитостима времена и средине. То значи: радост проналазача нових истина и простора и радост дародавца. А иза тих, наизглед егоистичких разлога, и свест о одговорности тог посла. Она, међутим, не сме да се осећа као наметнута спољa, јер то се

аутоматски, много брже него што можемо да схватимо, одражава на вишеслојност дела. Свакако да не сме да се уважи неко ларпурлатистичко становиште. Ту треба додати и спознају колико је књижевна роба трошна, колико су моћни закони тржишта, знати да тек свака хиљадита или десетохиљадита песма нешто вреди, помирити се, дакле, са својом сизифовском судбином. Може да звучи мало мазохистички, али – уживати у сопственом пропадању, давати лепоту и смисао ономе што је, објективно, без лепоте и тотално незаинтересовано за наше чудне страсти. Писати значи потврђивати живот спознајом о његовој коначности. Осмишљавати га откривањем бесмисла, парадокса и апсурда. И налазити константно задовољство у свему томе, уз сву неопходну неозбиљност.

● Колике су могућности младог писца да своје текстове уобличи у књигу?

Кад писац већ има довољно текстова за књигу и кад их је сложио на прави начин, онда му преостају технички проблеми око издавања књиге. Препоручује се, свакако, што већи и познатији издавач: због рекламе, опреме и хонорара, свега онога што је књижевника учвршћује у његовом друштвеном статусу. Будући да је младом писцу потребно више среће него талента да би се то обистинило, онда нека једноставно следи ранг-листу на ниже. На крају може да прође као ја, да добије скромну рекламу, љупку опрему (на туфне) и никакав хонорар, што све у свему опет није толико очајно. Не треба да сметне с ума да пише за вечност и да ће једног дана сигурно бити боље.

● Недавно је изашла из штампе књига поезије Ханса Магнуса Енценсбергера коју си ти превео са немачког. Шта су муке преводилачке?

Муке преводилачке могу да почну већ добирњем права на превођење одређене књиге, нарочито ако око ње влада гужва. То с правим превођењем нема, наравно, ничег заједничког, али спада у домен посла, и већ се ту тражи мајсторство, што потврђује да би добар преводилац, између осталог, морао да поседује и неке вучје квалитете. У току самог превођења – у овом случају поезије – преводилац је суочен с класичном дилемом: да ли да буде више веран изворнику, у ком случају може да изневери дух свог језика, или, обратно, да ли да у духу матерњег језика препевава, при чему ће морати да запостави све значење изворника. Проблем се још више заоштрава ако у песми битну улогу играју елементи форме попут риме, метра, алитерације или благозвучности. Преводилац тад мора да разликује битно од ефемерног, то јест, супстанцу преноси оно што сачињава праву лирску супстанцу песме, а не оно – а у ову замку упадају многи преводиоци – што фунгира само као неки формални засењивач. Чак се може догодити – у изврсним препевима – да се стих преведе на начин који се лексички сасвим разликује од оригинала, а да се ипак осећа да је управо то, у целини, једино право решење. Очигледно да је у тим ретким конгенијалним пре-

водима реч о песничком нерву преводиоца, његовим продирањем у срж поетске поруке. Такви су, на пример, преводи Јесењина на немачки Паула Целана или Рилкеа на српскохрватски Бранимира Живојиновића.

● Једно време си био с „клокотристима“?

С клокотристима сам још увек у дослуху и бићу то све док се тај појам и покрет односи на ону неопходну уметничку „помереност“ у односу на ону стварност која се сматра за нормалну. Човек не мора да се декларише као „клокотрист“ да би то био. То потврђују сви они песници из земље и света који су се, инстинктивно схвативши о чему се ради, одмах уписали у клокотристичку Књигу. Чињеница је да је овај „покрет“, који никога не обавезује, потребан, као и хумор, као неко антитело, северац против учмале квазиуметничке жабокречине која нашој средини не недостаје. Играјући своју улогу доброћудног „атентатора“, серума за чишћење и подносећи плећа ударцима окошталих традиционалиста и неупућених наиваца, клокотризам обавља корисну и забавну уметничку функцију. Истовремено вас позива да му се придружите поздрављајући вас са „Довиђења!“

● До када мислиш да будеш „млад писац“?

Припадајући генерацији обожавателља Битлса и Ролингстонса, чији је слоган био „не веруј никоме преко тридесете“, одлучио сам да на свој тридесети рођендан престанем да постојим као млад писац. Од тог дана намеравам да се водим као млађи писац средње генерације. Затим, по узору на класну поделу у Енглеској, следи: писац средње генерације, старији писац средње генерације, средовечан писац старије генерације, старији писац старије генерације итд. Међутим, добијем ли Нобелову награду, бићу чувен једино као „нобеловац“, за вјеки вјеков.

● Шта поручујеш писцима почетницима?

– Да се не дају смести
– да отворе четвере очи
– да прелазе улицу при црвеном светлу
– да буду убеђени у своју генијалност
– да издају прву књигу код што бољег издавача
– да се ипак не дају смести.

(*Глас омладине*, Нови Сад, 1980)

Са песником на ти: Владимир Копицл

НАДАМ СЕ ДА ЋУ ПРЕЖИВЕТИ

Разговарао Ненад Грујичић

У издању Матице српске ових дана појавила се друга књига поезије Владимира Копицла Парафразе пута. *Искористили смо прилику да поразговарамо о књижевном стваралаштву, положају младих писаца, полемикама, наградама и још понечем.*

● Шта млад писац може данас у Новом Саду?

Недвосмислено је јасно да су стваралачки услови за младе писце данас у Новом Саду далеко погоднији него деценију уназад када сам сâм почињао да објављујем и да се (не) сналазим у „књижевном животу“. Већ сама чињеница да у Новом Саду излазе најмање три гласила склона објављивању радова младих писаца („То јест“, „Глас омладине“, „Поља“) говори сама за себе, а податак да Матица српска ове године објављује девет првих књига, да млади писци попуњавају и добар део едиција „Стражилово“ звучи готово велелепно. Но, не мања листа аргумената би се могла изнети и на питање „Шта млади писци данас не могу у Новом Саду.“

● „Књижевна омладина“?

Ево нас сада на самом прагу проблема и близу могућег разрешења онога што се за сада не може, мада заправо никоме није јасно како, нити зашто. Не само да то чине два напола пропала и бесциљна „Сусрета младих књижевника“ на Палићу, већ право обиље показатеља указује на то да је „Књижевна омладина“ организација која је неопходна да би се могло како младим писцима, тако и нашој литератури (чији замашан део већ постаје резултат рада младих лисаца), па и општој слици наше културе – да будемо амбициозни. Усмерити и каналисати бројне стваралачке напоре и свеколики ентузијазам младих, оних који пишу и који су заинтересовани за књигу, за све видове културног живота, очигледно није могућно кроз неколике спорадичне и неприпремљене сусрете, у пролазу, у одломцима приватног и полуприватног интересовања и рада. „Књижевна омладина“ је могућност за рад, за досезање истинских резултата, за докидање хаотичног, случајног и свега онога што се за сада не може, а знамо да би се могло и да нам је управо то потребно.

● Објавио си две књиге поезије. Да ли си тиме „испунио и оправдао“ свој дугогодишњи рад на пољу уметности?

Обе моје до сада објављене књиге песама су резултат давно минулог креативног чина, обе су објављене са осетним закашњењем у

односу на тренутак када су настале. Мада сам почео да објављујем још пре десетак година, доста дуго сам био паралелно ангажован у различитим гранама уметности и тек пре неколико година сам се дефинитивно определио за књижевност као за коначну могућност креативног исказа. Тек сад се налазим у пуном књижевном замаху. Трећу књигу песама сам довршио још пре годину дана, а на прагу довршеног резултата на плану књиге сам у још неким књижевним „родовима“. Но, за сада још рано о томе говорити.

● Добитник си угледне Бранкове награде. Колико је она у протеклом периоду имала удела у признавању значаја твога дела?

Бранкова награда ми је помогла утолико што је од мог имена уклонила безразложну етикету полусубверзивног концептуалисте, какве је конотације (нажалост) овај термин једно време изазивао у НС јавности. Тако се данас моји текстови очитавају као текст, као литерарна чињеница и поетски резултат, а не као унапред отписан, а чак ни прочитан, ванлитерарни ексцес и екстраваганција. Неке шире доприносе корисне за мене и за моје дело, а узроковане додељивањем Бранкове награде мојој првој књизи, за сада нисам имао прилике да запазим.

● У последње време и Нови Сад су захватиле књижевне полемике. Има ли повода за њих? Да ли су плодотворне?

Као што је то и иначе чест случај, књижевне полемике које поново постају актуелне у Новом Саду очигледно укључују најмање два плана: литерарни и ванлитерарни. Откривајући тако не претерано инспиративно али неоспорно присутно залеђе „књижевног живота“, преливајући се у раван својеврсне социологије, етике, на подручја каналисања и употребе моћи (стваралачке, или не) оне указују на то да литературу не чини само оно што је текст, исказ, знак. Лично сматрам да би далеко плодотворнија решења и резултате пружио такав тип полемичког ангажовања којем би у основи била истинска литерарна интересовања и заноси, ослобођени наноса интереса, пуке срџбе и ерупција ега. Поготово у литератури као што је савремена војвођанска чије стварне одреднице, кључна места, правци развоја, за сада нису чак ни довољно прецизно скицирани.

● Завршио си факултет, а нигде не радиш. Како младом уметнику пада чињеница да је незапослен?

Најгоре је што свакодневно питање „како преживети“ (у најдословнијем смислу) не укључује само огроман притисак и тешкоће радног карактера, већ и праве физиолошке и психолошке проблеме. Свима је то добро познато, али већина компетентних и осталих шармантно и шармерски превиђа овај прост податак. Био сам више пута у прилици да ме на конкурсима љупки, ситуирани, себе пуни културни службеници убеђују да иако имам најбоље услове, стручан сам, афирмисан, најбоље да сâм одустанем

од конкурисања за посао јер би све то „штетно утицало на мој лепи таленат“. Радим много и надам се да ћу преживети. Жао ми је што немам никаквих правих могућности (сем стваралачких) да се посветим ангажману усмереном против оваквог лицемерја, и нажалост, незаобилазне „дијалектике монтаже“ карактеристичне за овакве случајеве

● На страницама нашег листа своје песме објављују посве млади песници – почетници. Шта им поручујеш?

Добри елементи за кредо по мом мишљењу су: а) не прихватати некритички наметнуте ауторитете; б) имати поверења у себе и у свет и жеље да се за тај свет нешто уради: в) што више радити.

(*Глас омладине*, Нови Сад, 1980)

Са младим писцем на ти: Ђура Ђуканов

ТЕШКО САМ СЕ ПРИВИКАО НА ВЕЛЕГРАД

Разговарао Ненад Грујичић

Наш саговорник је млади прозни писац Ђуре Ђуканов из Мокрина. Објавио је једну књигу приповедака у издању „Става“ из Кикинде. Има роман припремљен за штампу. Награђиван за књижевно стваралаштво. Разговарамо о завичају, о кукурикању петлова, о „цврчању лифта“, новој књизи, стваралаштву, библиотекама...

● Рођен си у Мокрину. Ту си одрастао и написао свој први роман. Неколико последњих месеци провео си у Новом Саду. Као млад писац видиш ли битне разлике између малог места и велеграда?

Одрастао сам у Мокрину, прве приче написао, прву књиту, другу... и тако редом. Однедавно сам у Новом Саду. Нови Сад је леп град. Упознао сам много вршњака који се баве писањем. Они су ме питали шта читам и да ли пишем. Ја сам рекао да читам шта ми дође под руку, а пишем кад ми наиђе. Они су ми саветовали да што више радим. Послушао сам их и нисам се покајао. Уосталом, рад је створио човека. Неколико месеци сам упознавао град, огледао се у блиставим излозима, шетао Дунавским парком, пешачио поред плавог Дунава, фотографисао се на Тврђави. Посећивао сам књижевне вечери и слушао одломке из поетских дела песника Паје, Стеве, затим одломке из прозних деле писаца Савла и Павла. После књижевних вечери одлазио сам у ресторане и тамо учествовао у књижевним разговорима и договорима. Три месеца становао сам на четвртом спрату вишеспратнице. Тешко сам се привикао на шумове велеграда. Нарочито су ми сметали цврчања лифта и шум воде која спира садржину клозетске шоље. Онда сам на магнетофонској траци снимио рустикалне звуке мог родног места. А то су: кукурикање петлова, њакање магараца, гроктање свиња, лавеж керова. То сам слушао сваке ноћи, а једног јутра сам тако јако њакнуо у лифту да је газдарица која је путовала заједо се мном помислила да сам ћакнут, па ме сутра отпустила. Сада станујем у приземној кући, то јест у собици, заједно са мојим другом Лазом Демићем. Штавише, поред наше собице налази се кућица кере Лизавете, а из других дворишта, чује се гроктање свиња, што значи да више не морам да укључујем магнетофон. Ето, то су битне разлике између града и села које видим ја, као млад писац. Битније разлике уочићу кад оћоравим од читања и ставим наочаре.

● Ускоро одлазиш у ЈНА. Да ли ћеш пред одлазак предати неком издавачу свој други роман? Постоји ли разлика између првог и другог романа?

Дабоме. Код издавача (Издавачко одељење часопаса „Став“, Кикинда) налази се кратка збирка мојих прича *Шинтерисање*, настала пре две године. Разлика између мог првог романчића и моје прве збирке прича? Постоје, свакако. Елементи су остали исти, само је промењен угао гледања. Дакле, дијалект, онај мокрински због којег су ме, како видим у следећем питању, прогласили „паорским писцем“, у другој књизи је коришћен само у дијалозима, и то ретко, пошто дијалоге избегавам, док „главну реч“ има приповедач, онај количколикознајући, који како зна и уме, опричава: бодења брисом поред казана за печење ракије, погибију Панте паора на њиви, муке порођајне и речице завичајне, свадбе и венчања, сахране и смртоносна брања, авантуре Манго Лецидора и Таманитеља црне кафе, снове пекара Љутице, сеоског шинтера Сотонајла, џакароше који једу живе мишеве, младост комуналног инспектора Јовице, вампиризацију грбавог Павла... И моја трећа књига биће опет приче које су настале у Мокрину, о људима који су лоцирани на овом географском подручју. Од умећа писања, то јест од мене, зависиће где ће те приче „литерарно“ бити лоциране.

● Дакле, кажу да си такозвани „паорски писац“?

Иван Буњин, руски нобеловац је, ако ме не вара моје скромно познавање литературе, за роман *Село*, добио Нобелову награду. Други писци добили су поменуту награду за књиге са градском тематиком. Дакле, све зависи од приступа теми. Ђура Ђуканов, такозвани „паорски писац“, или ПК писац дошао је у велеград да стекне квалификацију. Конкуренција је велика, наравно. У велеграду има КВ писаца, ВК писаца, доктора писања, магистара, шефова, шефића. Но, Ђура Ђуканов и даље радије качи фабулу о реп некој сеоској краветини, неком магарцу или коњу, него о ауспух аутомобила, што ће рећи да се прича зачињава дуваном за лулу БАНАТСКА РУЖА и чоколадом за јело и кување ЛАЛА. Тако му то дође.

● У нашој најновијој прозној продукцији која имена заслужују пажњу?

Одговор на ово питање крио се у свесци 10/11 часописа „Књижевност“, посвећаном младој српској и хрватској прози. Млада српска проза: Д. Бугарчић, Р. Братић, Ј. Радуловић, Р. Глушац, Биљана Јовановић, В. Казимир, Н. Митровић. Млада хрватска проза: Д. Кекановић, В. Барбиери, П. Павличић, С. Чуић, Г. Трибусон. Сваки од наведених писаца заслужује пажљиво читање.

● Био си на недавном „Сусрету младих књижевника Војводине“. Да ли је тај сусрет испунио твоја очекивања?

Јесам. Тамо сам срео и упознао младе писце Војводине. Заједно смо читали пре публиком, доручковали, ручали, пили црну кафу и беле шприцере. Неки су хтели да скоче у језеро па су се предомислили. Неки су се жалили на издаваче. Неки мудро ћутали и замишљено пушили. Мало се полемисало. Жути као жуто јесење

лишће разишли смо се родним домовима, обећавши једни другима да ћемо и даље писати бесмртна дела.

● Да ли си задовољан оним што си досад написао?

Кокошка кокодаче кад снесе јаје. Јаје је животна намирница. Два жуманцета или два беланцета, једно беланце или једно жуманце? Зависи од кокошке. Идуће године могу се ударити по грудима, јер ћу имати два јајета, то јест две објављене књиге. Још је рано говорити о задовољству. У сваком случају, пространо је гнездо које пуним јајима. А сад једна причица. Пролазим ја поред кокошињца, кад оно, кокошка снела јаје. Ја се заценим од смеха. Шта је смешно? Како да није, није. Ајде, снеси га ти!

● Осећаш ли потребу да твоје књиге буду читане?

Осећам потребу да књиге пишем. Свако има своје мане. Ако је писање мана, онда је онај који пише за своју душу – самообманут. Често сам у библиотекама сретао писце који тужно загледају празне картончиће убачене у њихове књиге. Сам ћу, ускоро, отићи у неку библиотеку, наћи своју књигу и различитим рукописом неколико пута се потписати на картончићу. Бар од скромности нисам оперисан.

(*Глас омладине*, Нови Сад, 1980)

Интервју са Ђуром Ђукановом

СУСТАО САМ. ПУФ!

Разговарао Ненад Грујичић

● Приче си објављивао у листовима и часописима широм земље. Пошто живиш у малом месту (Мокрину), значи ли то да место пребивања није важно у односу на оно што ти пишеш, тј. да ли ти смета што не живиш у већем граду, где су услови за развој нешто повољнији?

Паукову мрежу речи над белином почео сам плести крајем 1975. године, прву причу „Ерлави торњови расту у небо“ објавио сам почетком следеће, у „Књижевној речи“. Касније сам објавио још тога, на разним местима, по разним листовима и часописима. И? И ништа. Објављиваћу и даље. Приче написане у трапу за кромпир, у вранчијем гнезду, костурници, луксузној гарсоњери. Није битно, чини ми се, где је она настала. Битно је, мислим, колико она вреди, ако смем бити толико, да не кажем, самоуверен и помињати неку вредност. Ако је место, у којем живим и животу се дивим, мало, не морам бити – ја. „Оном мисисипском сензационалисти што лови пацове торбаре? Зар њему одали признање?!“, заурлала је јавност Америке кад су Фокнеру доделили Нобелову награду. У којој је селендри живео Бруно Шулц? Остајући доследан „пуваторском и препотентнодрском изјашњавању“, предлажем да ми се додели Прва награда за саморекламерство! Молим! Установите и ту награду...

● Колико ћеш још писати „паорским језиком“?

Пишући *Ђаволску сневачину*, свој први роман, проговорио сам језиком паора средњег Баната. Идиом, лексика, кованице. Кривио искривљено, карикирао искарикирано, псовао псоваче, пљувао пљуваче, живео живот Орестија Слепчевића. Пре, отприлике, две године, када сам, после двадесетак верзија, рукопис средио и издавачу га предао, почео сам писати и „неке друге“ приче. У међувремену је настала и збирка прича, прилично драстичних и луцкастих. Такође и наставак романчића о (да не кажем) легендарном паору мокринском. Ко зна да ли ћу тај рукопис понудити издавачу! Мислим да сам, објавивши једну (и другу?) књигу, завршио „паоријаду“. Ко зна нека ми јави на адресу: Ђура Ђуканов, Панонска Снизија, телефон глуви!

● Да ли те поезија коју пишеш, такође једнако окупира?

Прозу пишем тек неколико година. Поезију ни толико. Напишем, прекуцам, пошаљем. Објаве, рецимо. Ако данас не вреди, можда ће сутра.

● Како средина у којој живиш гледа на тебе и то што радиш?

Моја животна средина. Сустао сам. Пуф! Средина гледа, углавном, моју браду, косу и шешир. Средина мисли да је довољно само то што гледа. Средина није читала Кастанеду, Средина не зна које су разлике између „гледања“ и „виђења“, а и зашто би? Има људи који нешто виде, што ће рећи (загугутала би Средина) да у сваком житу има кукоља! Ти („видовити“), замислите, „само седе, само читају, само пишувају“. Средину нико неће изменити. Средина се треба чувати. Средина РАЗОБЛИЧУЈЕ. Ранко Младеновић је спомињао „наше дебеле лале“, Црњански је говорио „Јест, само зате, не ваља то што носе брицу па им оде баш у трбух, знате. Нису анђели.“ Дижем два прста за Црњанског. Молим, учитељице, ја. Ти си моја Средина! Средино, Ти која си у лудницу отерала Ван Богена Мокринског и Властимира Лудајницу, сликаоца и писаоца? Ти која си издвојила кукољ из жита, изнад масе гњецавог скроба потребног за одржавање физичког живота. И они, сједињени у појави Грофа Тугослава Веселог, тог дрског самозванца, што на леђима једнороге краве Боктерове, овим пределима лута, што силује белину и дебелу цигарчину пуши.

● Шта моментално радиш?

Покушавам да напишем романчић о АПОКАЛИПСАЛОМ ЈАХАЧУ!

(*То јест*, Нови Сад, 1980)

Интервју са Јованом Делићем

РИЗИК ЈЕ НЕОТУЂИВА ПРИВИЛЕГИЈА КРИТИЧАРА

Разговарао Ненад Грујичић

Јован Делић рођен је 4. октобра 1949. године у селу Борковићима, Црна Гора. Ради на Филозофском факултету у Новом Саду као асистент на предмету Теорија књижевности. Повод нашем разговору су две његове недавно објављене књиге: Критичареви парадокси *(Матица српска, 1980) и* Српски надреализам и роман *(Српска књижевна задруга, 1980).*

● Као млад критичар писали сте и пишете о прози такође младих писаца. Чиме надомештате осећање ризика док судите о делу непроверне и неафирмисане књижевне вредности?

Ничим. Ризик је неотуђива привилегија критичара и нема тога ко ће га елиминисати или нечим надокнадити. Могао бих и ја мудријашити, али ме то неће спасити: Чиме може писац надомјестити ризик писања? Ту смо готово на истом, само што су наши промашаји уочљивији и дјелују глупо и безнадежно обесхрабрујуће. Сјетите се само најславнијих. А Хомеров слатки дремеж је опростив и природан; није знак склерозе, већ шарма. Наравно, од извјесне помоћи критичару је његова књижевна култура, књижевноисторијско и књижевно-теоријско образовање. Од највеће помоћи критичару је текст дјела. То је оно што остаје, што се не мијења, што нам даје шансу за добру интерпретацију и исправан суд. То је једино што нам даје наду за неку већу трајност нашег суда, на „објективност“ суда; једино ће текст бити исти и за друге, мада им можда, неће значити исто, и једино ће он бити нека залога да ће и они који дођу, можда, судити као ми. Отуда моје повјерење у интерпретацију и, надам се, пажљив однос према тексту. Све остало је пјена дневног, и ми, и писци, па, бојати се, и критички методи и критеријуми „Судити без критеријума значи бити испод нивоа бапских оговарања“.

● Ова реченица из Ваше прве књиге навела ме је да Вас упитам: Шта значи у нашим књижевним приликама написати негативну књижевну критику?

Ријеч је, очито, о трећем парадоксу који сам срочио у облику квазипатетичног, уистину ироничног питања: Како живјети у свијету без Бога? Критичар, наиме, не гарантује писцу рајско насеље и пут у вјечност, јер не постоје вјечни, универзални критеријуми, примјењиви на сва дјела и сва времена. Такви критеријуми би били божански, а не људски, дакле – догма. Ако, пак, немате

критеријума, онда сте у ситуацији бапских прича. Вратимо се сада Вашем термину „негативна критика“. Ви под њим очито подразумијевате критику с негативним судом. Ја то раздвајам. Пишем понекад критику с негативним судом, али се надам да не пишем негативну критику. Но, и термин „негативна критика“ ми се чини врло подстицајним и примјењивим на наш књижевни живот. Да га покушамо описати. Под негативном критиком подразумијевам „подземну“, тајну критику, која је обично против неког темпирана као паклена машина, која, рачуна са диверзант-извршиоцем, а „мозак“ остаје у тајности. Таква је тајна „идеолошка“ критика. Њени творци су најчешће ситни каријеристи, чија је опсесија сопствена каријера, а темељно осјећање страх за каријеру и осјећај угрожености – да им неко ради о глави, да неко хоће да их заустави у походу на вишу степеницу. То су често неартикулисани писци, недомашени критичари, недошколовани у складу са својим амбицијама интелектуалци. Они „брину“ велике бриге и „гину“ за „опште циљеве“, а у ствари свој страх, захваљујући каквом „добром мјесту у култури“, проглашавају за националну идеологију и то продају за скуп новац. (Од тога највише штете има баш идеологија). То могу бити и уредници који имају професионалне шаптаче. То могу бити рецензенти који ће ставити свој цијењени, понекад и славни потпис на ништарије, али да то остане архивска тајна. То је, на крају, чаршијски зарђали кафански геније који свој критичарски темперамент распаљује алкохолом и љутом папричицом. Ето, тако ја видим негативну критику. Једини лијек против ње је јавност у раду, јавност сваког критичког чина, и супротстављање темељним радом. Друга је ствар критика с негативним судом. Она поштује текст чак и када ироничан однос према њему, и када га негира, јер га узима озбиљно и о њему расправља као о књижевном тексту, доказујући анализом и интерпретацијом његове недомашености. Таква критика је ријетка, и ја је поздрављам. Њу је најтеже писати, јер се ризикује сукоб с људима, јер књижевну критику не примамо као духовни чин, већ, придавајући себи значај свјетске величине проглашавамо критичара за атентатора, а зна се како с таквима треба. Поздрављам критику с негативним судом кад је писана из увјерења и кад се разликује од мојих увјерења, што не значи да се за своја увјерења нећу борити. Зато мислим да, мени блиске, критике Б. Копривице и М. Перишића, и, по артикулацији, а некад и по виђењу ствари, мени даље, критике Љ. Шоп, дају један нов квалитет нашем књижевном животу.

● У Вашој првој књизи наилазимо на констатацију да је критика XX века обележена питањем сопственога метода и терминологије. Нису ли често поједини методи неминовно постајали једнострани шаблони и канони. Како у таквој ситуацији да се спасава критичар?

Говорио сам о миту метода и нарцисоидности критике. Критика у средиште пажње је ставила себе и свој метод, а потиснула књижевно дјело. Често је дјело ту само да покаже како је метод беспријекоран; ствари су се обрнуле: дјело је инструмент, а метод предмет испитивања; мањкавости метода се онда приписују дје-

лу. Ако на критички текст навучемо и тешке, непробојне специјалистичке терминолошке оклопе, па тако глумимо мудрост, тешко нашем читаоцу. Ако од метода направимо шему у коју ћемо увући књижевно дјело, тешко онда књижевном дјелу. Но, побуном против метода ми нећемо ријешити методолошки проблем. Не пада ми на памет да поричем значај „критике критике“ и методологије, поготово код нас, гдје су интелектуалне традиције скромне, а духовни комфор у виду произвољности готово правило. Залажем се да дјело дође у средиште пажње, а да метод остане оно што јесте – инструменат у рукама критичара, а не идеологија коју ваља исповиједати, катихизис; залажем се за језичко ослобођење критичког текста. Не могу да прихватим муцање немуштих и неартикулисаних, заогрнуто плаштом метода, као критичареву ријеч. Парадоксално је да наши најбољи методолози пишу о најсложенијим темама јасно и духовито, а набијеђени критичари потежу тешку методолошку и терминолошку артиљерију да разбију херметизам неког пјесмуљка, и измрцваре пјесму и читаоца.

● Избјегавате да објављујете критику у дневним листовима или то чините врло ријетко. Зашто?

Није ријеч ни о каквом избјегавању. Објавио сам доста давно један текст у новосадском *Дневнику*, одазивајући се на њихов позив на сарадњу, али су ми други већ одбили. Кажу да им тематика није интересантна, да то треба понудити неком листу који се бави сатиром (текст је био о сатири). Више нисам нудио, јер би, по тој логици, ваљало тражити неки лист који се бави трагедијом, романом и слично, или пристати на критеријуме уредника. Није само у томе проблем: не умијем, нажалост, да пишем кратко и добро. Новине траже брзину, краткоћу, информативност и јасност. Зато су добре новинске критике ријетке. Ја пишем интерпретације, а то више одговара часописима. У новинама сам и почео свој књижевно-критички рад, у београдском *Студенту* који је његовао књижевну критику и одњеговао значајан број стваралаца. И није му сметало да готово цијелу страницу посвети првјенцима Милисава Савића и Мирослава Јосића-Вишњића. Изгледа да је био у праву. Касније сам такође сарађивао са новинама: *Дневник, Глас омладине, Књижевна реч, Књижевне новине*, мада се чешће јављам у часописима, због природе текстова које пишем. Није дакле, ријеч о мом избјегавању новина; са исто толико разлога бих могао рећи да новине избјегавају мене.

● Говори се о младој српској поезији, о младој српској прози. Може ли се с пуном сигурношћу говорити о младој, односно најмлађој српској критици?

Бошко Петровић у роману *Певач* каже за свог јунака, професора Јовановића да предава „сумњив предмет“ – теорију књижевности. А Ви од мене тражите да о нечем говорим са „пуном сигурношћу“! Разочараћу Вас: једино могу да Вам понудим своје виђење ствари, ризикујући при томе нескромност (нужност критичаревог посла).

Сматрам да у српској критици постоје чвршћи континуитети него у било којој духовној дисциплини на овом тлу, мада и ту треба разбијати неке магле и пољуљати митове. Може се говорити о младој српској критици, али је генерација тих критичара свјесна да ни Критика ни Историја не почињу с њом. Мислим да је мање свјесна свога значаја, улоге и потенцијала. Тога је, изгледа, свјесна редакција *Књижевности*, која је прилозима ове генерације подигла ниво часописне књижевне критике. Наилази талас врло образованих критичара (и то је у традицији српске критике), особито у методолошком погледу. Не знам колико је уопште коректно говорити о „младима“ кад се имају на уму аутори књига о руском формализму и књижевној историји (Владислава Рибникар, аутор код нас најбоље књиге о формализму), о Ренсому (Снежана Брајовић), о Кафки и опализацији (Драган Стојановић). Ти људи нијесу криви што су рано написали књиге. Тачно је да се код нас лако успијева, али је тачно да су неки значајни радови у сјенци неких са дневном славом. Питање је колико ће се поменути аутори, Александар Илић, Јасмина Лукић, Радивоје Микић, Новица Милић и још значајан број млађих, да не набрајам, оријентисати у правцу теорије књижевности и теорије критике, а ко ће остати ближе часописној и новинској критици, мада добар број припадника ове генерација не доживљава ове послове као далеке, што је добро по критику. Критика се доживљава као одговоран, аналитички, чак студиозан посао са вредносним судом. Радујем се што се на овом плану нешто догађа и у Новом Саду. Ту ћу поменути „најмлађе“: М. Ненина и С. Дамјанова, готово двадесетогодишњаке. Наравно, међу „младима“ и „најмлађима“ има врло различитих оријентација и индивидуалности, што се озбиљнијим провјерама, пред које нас књижевност и књижевни живот стављају, свакако показује и показиваће се. Само, да будем, аутосугестиван, сумњива ми је та младост у којој је већ добар број сиједих и ћелавих.

● Младу српску прозу нису озбиљно сагледавали старији критичари. У *Критичаревим парадоксима* писали сте о седморици младих приповједача: Савић, Јосић-Вишњић, Летић, Братић, Гордић, Шејић и Радуловић. Шта чини ову генерацију јединственом, а шта различитом?

Дуга је то прича и за ову прилику је морамо скратити и поједноставити. Такозвана „проза новог стила“, од Драгослава Михаиловића наовамо, наилазила је на веома озбиљне и разноврсне отпоре, од којих нијесу били највећи отпори критике. Треба бити праведан: било је и међу критичарима старије и средње генерације оних који су подржавали неке од писаца „нове прозе“, а многи су се критичари „престројили“ у ходу и касније увјидели да у тој прозној оријентацији има правих књига и правих писаца, као што има и епигона, наравно. Касније се испоставило да су и неки зрелији писци понешто усвојили од те анатемисане младежи. Себи не могу, нити желим, приписивати заслуге за продор ове прозе. Ту је, са свим ризицима, најзаслужнији Љубиша Јеремић. Писао сам о овој седморици приповједача без амбиције да промовишем једну

школу, да је теоријски образложим, да опишем један модел приповиједања. За то нијесам имао ни снаге, а писци су ми се показали разноврснијим него што би такав један модел и школа допуштали. За једну синтезу је требало више рада и више материјала него што пружају прве књиге. Тачно је да ови писци помјерају концепт стварности и језика, да праве књиге а не збирке, да користе иронију, пародију и гротеску, да користе искуства традиционалне прозе у новом контексту и испод привидно репортерске технике провлаче симболичке сплетове, да помјерају наше представе о жанру, о прозним врстама, да им је стало до „атмосфере“ у причи, итд. Мене су занимали више као појединачни писци и покушао сам да интерпретирам њихове прве књиге, а допустите ми да се уздржим од препричавања сопствених текстова.

● У другој књизи надреализам посматрате са дистанце, као историјску појаву?

Критичар по дефиницији гледа на ствари са дистанце, књижевни теоретичар и историчар поготову. Код историчара је та дистанца и временом појачана. Дакле, ја морам нужно сваком предмету који истражујем и описујем прићи са дистанцом, па и надреализму. Код нас често није такав случај, особито не с надреализмом. Ту се људи понашају навијачки и гласају „за“ и „против“. Кад ми је до навијања, ја скокнем до стадиона, а гласање остављам за изборе, партијске и самоуправне састанке. Књижевност је, слажете се, нешто друго. Избјегавао сам да дајем генералне оцјене, већ сам настојао да гледам дјела и људе у времену. Испоставило се да су исти људи у различитим временима досезали различите вриједности. Испоставило се много тога другачијег него што сам претпостављао и што су ми причали. Испоставило се да ствари стоје много људскије и природније него у митовима и легендама. Велику захвалност дугујем професору др Иву Тартаљи на савјетима и помоћи. То је човјек који се истински умије радовати туђем раду.

● На крају, критика је прихватила Вашу прву књигу као леп допринос новијој критичкој мисли. Како гледате на то?

Нијесам у то толико сигуран. Сусрет са критиком је тек започео. *Критичареви парадокси* су, засад, примљени далеко повољније него што сам очекивао. Плашио сам се за ту књижицу. Није ми ни на крај памети било да те текстове окупим у књигу. Иницијатива, и моја захвалност припадају пјесникињи Флорики Штефан, једном од уредника „Прве књиге“ у Матици српској. Ја сам обећао, прихватио тијесан рок да бих избјегао хамлетовске дилеме, мало дорадио понеки текст, а цјелина се већ сама по себи формирала. Испало је, ето, много боље него што сам очекивао. Како ће бити прихваћена књига *Српски надреализам и роман*, заиста не знам. Надам се да ће се читати, и више ми није потребно. Када сам дошао у Нови Сад за асистента, један професор до чијег мишљења држим, рече да се код нас лако успијева, циљајући при томе да сам јефтино платио улазницу на факултет. Професор је био у праву. Се-

дам година сам понешто радио, људи ме прекоријевали за спорост и љеност, ја ћутао и трпио. Тада ми је била потребна вјера у себе и у оно што радим, и имао сам је. Сада ме хвале. Сад ми је потребна сумња, и имам је. Свјестан сам да се овакве књиге пишу да би биле превладане; свјестан сам да се у овом послу много и дуго сије зарад скромне љетине што споро дозријева и често омане. Очекујем, дакле, нових седам јалових година.

(*Књижевна реч*, Београд, 1980)

КЊИГЕ ИНЕ, ПЕСНИЧКЕ

Прва или друга књига

ТИШИНА И БЕЛИНА

Драган Лакићевић: *Између нас зима*, Матица српска,
Нови Сад, 1976.

Млади песник Драган Лакићевић (1954), објавио је истовремено две прве књиге песама: прву у Матици српској (едиција „Прва књига“), и другу у издању Књижевне омладине Србије (едиција „Пегаз“). Пре појаве ових књига, његове песме могли смо читати у „Књижевности“, „Савременику“, „Видицима“, „Књижевној речи“, „Студенту“ и другим листовима и часописима.

У првој књизи *Између нас зима*, о којој ће овде бити речи, песник се понајвише обраћа завичају и детињству, који су за њега идеализовано уточиште, али и неисцрпан извор асоцијација. У песмама Драгана Лакићевића, које се баве овим феноменом, видан је онај прилаз писању за који би се рекло да је традиционалан. Но, одредивши свој однос према песничком Ја и свету, он продубљује све то и врши својеврсну психолошку самоанализу, водећи притом рачуна о занату, о форми, за коју се може рећи да је на завидном нивоу, али и о садржају, то јесте мотивима и темама, тако да његове песме делују веома уверљиво. Управо те компоненте дају Лакићевићевој поезији младеначку зрелост, то јест првину и свежину.

Песник је опседнут завичајем, детињством, природом и тишином, који на тренутке бивају средиштем његовог емотивног и мисаоног опредељења. Како то обично бива, песник се вратио завичају и „кренуо у обилазак“ шума, извора, родне куће и осталих њему драгих предела. Реч тишина најчешћа је у његовим стиховима („далеки кораци шума отварају прозоре тишине“, „пресели ме у пределе биљака и тишине“, „са тишином се сасвим слити“, „из тишине расту лобање“...

Песник у амбијенту белине и тишине („Бијелим просторима цвјета зима“, „под снијегом су мртве ласте“, „док негдје, као прољеће, расте од нас љепша јагорчевина“) налази сигурне и за себе разложне тренутке за дубоко доживљавање родног краја. Као да жели, на пример, сачувати, заштитити и овековечити лепоту снега. Снежна белина покрива све пределе, раскошну и невину природу, пролазну и краткотрајну белину као многе драгоцености у животу и свету.

Песнички првенац *Између нас зима* сигурно је пролазни тренутак Лакићевићевог стварања. Песник није хтео да експериментише, него се приклонио мање-више познатом поетском мајсторству. Добро је овладао занатом, што понекад само по себи није довољно за оригиналнији приступ поетским виђењима.

(*Глас омладине*, Нови Сад, 1977)

ОДНЕГОВАНА ПОЕТИКА

Војислав Кнежевић, *Глава у торби*,
Књижевна омладина Црне Горе, Титоград, 1980.

Ако смо после прве књиге Војислава Кнежевића (*Исти нож*, Књижевна омладина Србије, 1978) с нестрпљењем очекивали другу да бисмо са више уверења говорили и судили о поезији овог даровитог песника, онда у овом тренутку можемо с „олакшањем“ констатовати да је Кнежевић однеговао властиту поетику која нуди посве формиран поглед на свет. Све песме су конституисане (као и у првој књизи) истоветном законитошћу, препознатљивим поступком, тако да је цела књига сливена напросто „као коцка шећера“ („Тврда вода“, страна 49).

Кнежевићева поезија нека је врста језичког фолклора, богата најразличитијим „шарама и везовима“, широк „ћилим“ саткан у судару традиционалног и модерног сензибилитета. Кривудаву и истрзану логику, распрснуте метафоре, отворена и наизглед „шупља“ места у песмама, песник стеже целомудреним закључком, свршетком песме, који су редовно поука, савет, мудролија. („Како год да измериш,/ мало,/ скоро ништа,/ срце стеже./ Сумња,/ да си преварен,/ од једног дела овог света,/ навикава, на страх, друге.“ („Незгодна мера“, страна 16).

(*Глас омладине*, Нови Сад, 1980)

„СТРАНО ТЕЛО“

Зоран Гаши: *Очевидац*, Стражилово, Нови Сад, 1980.

Након деветогодишње паузе појавила се ових дана трећа књига поезије још увек врло младог песника Зорана Гашија. Наспрам ранијих збирки песама писаних у патетичном, али искреном младалачком заносу, нова књига поезије Зорана Гашија представља чврсту и кристалисану целину. Није лако одредити овој поезији место у нашој најновијој актуелној књижевној продукцији. Она се опире сврставању, идентификовању и обележавању.

Иако пажљиво ишчитавајући књигу, причињава нам се да је каткада Гашијева поетика заснована на надреалистичкој произвољности и аутоматизму, понегде препуштена дивљању језика, ипак нећемо утврдити ништа значајно што би засигурно одредило и детерминисало ову поезију. Стога, уверени да Гашијев песнички језик не подилази постојећим моделима певања, нити настаје у окриљу практикованих песничких решења, сматрамо да је трећа књига овог песника нека врста „страног тела“ у констелацији наше савремене поезије („Можда ће апсолутни владари,/ образац који смо створили,/ разумети, и, сујетном узвишеношћу,/ сањалице, тумачити,/ постојањем нечег што је у врсти различито“).

Мада целовита у поступку писања (о тематској целовитости је тешко говорити пошто су предмети певања напросто спржени под усијаном песничком логиком која је „љубав коју не видиш,/ не чујеш, не додирујеш,/ укусом и мирисом не осећаш“) књига поседује најмање три врсте песама. Пре свих, песме које су препуштене најразличитијим авантурама језика, без јаче контроле његове путање и смисла, где песник затворених очију „следи језик, упљувану реч, домакнуту“. Логика ових песама је синусоидна, осцилује, ломи се, каткад губи и нестаје силовитим трењем наелектрисаног језика.

Друга врста песама (таквих је најмање) опречна је првој. У њима ни трага од напетог језика и растуреног смисла. Оне су кротке, питоме, течне, управљене прецизним резоном и смислом. („Општи предео“, „На столу“). Трећа врста обухвата неколицину песама које представљају механички укрштај прве и друге врсте. Оне су структурисане тако да до половине тела изгледају као збир података небитких за целину. Међутим, у другој половини несрећени збир бива подупрт неприкосновеном законитошћу мисли, претвореном у јасан закључак који говори о организованој песничкој свести („Бежећи“, „Симетрично учење“, „Шушкав сан“).

Свест о песничком умећу, о залудности његовој заправо, најексплицитније је изражен у песми „Симетрично учење“ („стојиш пред огледалом и питаш,/ какву симетрију, говор и певање,/ пред ким отворених очију, узалуд тражиш“). И управо тамо где песник пева о сопственом песничком послу, указујући на његову узалудност, али и чињеницу да он, ипак, егзистира, наилазимо на понајбоља

песничка остварења („О тами или припреми таме“, „Симетрично учење“, „Бежећи“, „Свраб јона“, „Корак по корак“).

Поезија Зорана Гашија, несумњиво, припада оном роду језика који је пре свега одређен самим собом, унутрашњом смисленошћу и логиком, без неких, ванских такозваних географских детерминанти. Ни изблиза сличне мноштву песничких гласова, ослобођена наноса традиционалног писма, осебујна по драми језика, Гашијева поезија крчи сопствени пут кроз бритко време које гута изанђале и танушне песме, књиге и песнике.

(*Глас омладине*, Нови Сад, 1980)

Интервју после треће књиге: Зоран Гаши

БЕЗ БУКЕ И ПАТЕТИКЕ

Разговарао Ненад Грујичић

Са песником Зораном Гашијем коме је ових дана изашла књига поезије Очевидац *у издању новосадског „Стражилова“*

● Након девет година паузе појавила се твоја нова књига? Готово си потпуно изолован од књижевних манифестација, књижевних вечери, дружења с писцима. Да ли ће ова књига, ипак, бити нека врста твога отварања?

Није у питању нека намерна изолованост, пре бих рекао да је то у контексту мога стваралачког темперамента и начина живота, па због тога ни ова књига, у том смислу, неће ништа изменити.

● Како гледаш на полемике (око Ђорђа Балашевића – прим. Н. Г.) недавно вођене у новосадском „Дневнику“?

Мислим да би било боље да писци енергију коју користе у полемикама пренесу на неки интензивнији стваралачки план. Само тако могу добити креативни продукт коме теже, ако су уопште писци. А што се тиче полемике у новосадском „Дневнику“, и даље мислим да су ствари потпуно јасне.

● Твоја поезија се не „наслања“ на вредности књижевне традиције?

Све је у једној еволуцији, превирању, па чак су и вредности књижевне традиције често оптички по страни. Међутим, начин образовања, учење од малих ногу да тако и тако размишљамо *а приори* су ефекти које лако искључујемо. Довољни би били неки други утицаји уметничке традиције па да се тако олако не откачујемо и качимо тј. прилепљујемо за недефинисане и нама стране сигнале. Онај основни кôд за споразумевање тј. тумачење моје поезије у контексту књижевне традиције је ипак задовољен, мада на први поглед није тако видљив.

● Интересујеш се и за ликовно стваралаштво, не као стваралац, већ као критичар?

Мене већ дуги низ година заокупља ликовно стваралаштво, тако да доста свог слободног времена користим размишљајући о сликарству, посећујући ликовне манифестације, изложбе, или дружећи се са ликовним уметницима. Одатле је спонтано и проистекао стваралачки плато, или она судбински нова „линија на длану“, како би ти рекао.

● Шта је пресудно за твоје стваралаштво?

Једном сам чуо од једног пријатеља графичара који дуго времена није имао изложбе, продату слику, признање или сигурност: „Не знам шта ћу да једем, али знам шта треба да радим.“ Тако бих покушао да објасним оно необјашњено што покреће у мени.

● Како гледаш на књижевне награде?

Награде су саме по себи вреома корисне зато што полазе од психолошког ефекта да се похвалом потстиче рад. Међутим, начин на који се врло често додељују, и коме, имају сасвим супротан ефекат, па је понекад часно и не добити их.

(*То јест*, Нови Сад, 1980)

„СТРАЖИЛОВО“ НА НОВОМ ПУТУ

Од мале издавачке куће, која је у недавној прошлости повремено и спорадично учествовала у новосадској издавачкој делатности, „Стражилово“ се данас развија у озбиљног издавача са формираном концепцијом и намерама. Ако је тај исти издавач успео да у последње три године штампа четрдесет и четири књиге, онда то више није случајност нити инерција, већ свесни стваралачки замах издавача који кристалише своју издавачку концепцију. По досад учињеном, „Стражилово“ има велике шансе да стаса у значајну издавачку кућу која ће имати пуно поверење не само проверених књижевних имена, већ и писаца-почетника. Недавно, појавило се шест нових песничких књига које говоре о напору издавача да обухвати што разнородније поетике и моделе певања. Пошто смо на страницама нашег листа већ приказали књиге Зорана Гашија (*Очевидац*) и Ралета Нишавића (*Срце у недрима неба*), позабавићемо се новим књигама Ђорђа Сударског Реда (*Гроб за самца*), Јована Дунђина (*Пресека*), Петка Војнића Пурчара (*Камено жито*) и Јована Петровића Подунавског (*Глеђ*).

Пета по реду песничка књига Ђорђа Сударског Реда наставак је његове увелико разрађене, експлоатисане и препознатљиве поетике која се заснива на досетки, вицу, афоризму, анегдоти. Овај песник користи свет најбаналније свакодневице која сваком својом манифестацијом сугерише смрт и безизлаз. Отуда су жестока ирониja и сарказам, који каткад прелазе у беспоштедну сатиру, средства којима се овај песник служи, сламајући и ништећи све адуте свакодневља што опсењују и брлате такозваног обичног човека. Начини на које се Сударски руга и цери „животу и смрти“ пре су осветољубиви грохот и кикот изневереног и напуштеног човека, но извештачени смех и осмејак, пре опора мука и трагична пресуда себи и свету, но „слађани бол“ и шеретско кућење. Стога су његове песме директне, срочене на све или ништа, реске и циничне.

У свим песмама песник инсистира на обрту-поенти која стрмоглављује и до краја гаси најтањи зрачак човекове наде и спаса у урбаном свету. („Пупи коштица смрти, доноси плод.“) Евидентна и јасно изражена жестина песничког исказа, није последица суровог и крутог, већ напротив, нежног и крхког сензибилитета чије плодно зрнце лежи негде дубоко спресовано под тешком маском непоправљивог „песника-циника“. Отуда, ретко блесну стихови: „Никога да ми шапне нешто нежно на ухо“. Недостатак љубави, пажње, нежности, затим несносна усамљеност, огољена и напуштена индивидуалност, отуђено пребивање у свету и слично, општа су места и теме које Сударски варира истим песничким поступком, из књиге у књигу, на „старом излизаном точку“, не трудећи се да запева на „другој жици“. Мада доследне једном уверењу и осећању света, мада врло модерне и актуелне, ипак песме у најновијој књизи Ђорђа Сударског Реда делују као сушичаво понављање песника који, по свему судећи, има шта да каже.

У новој књизи, *Пресека*, Јован Дунђин пева о такозваним „вечним темама“, почев од индивидуалних траума у „догађајима дана у којима не учествујеш на попришту“, преко потресне свести о песми и песничком умећу, до неизбежног сазнања о „краткорочном животу“ који је „сунчев дар, земљива својина, пуп и венуће“. У милости „ни небесних ни земаљских сила“, препуштен дневним обавезама и формалностима, савремени човек је „нагрижен“ свакодневним „боговима добростојећим“ с којима се хвата у коштац на сваком кораку. Отуда, између осталог, проистиче интересовање песника за проблеме социјалне и друштвене природе, који силином своје актуелности и „отпадних папира“, деформишу и најбезазленије створове: „малиша се пропиње на прсте, не би ли и он некога, гледао одозго“. Свему томе песник ће се мудро насмејати: „Означено је да само за спрат више, од зрелог осећања ствари, настаје висинска болест.“

Дунђинови стихови на крају сваке песме распламсавају се у целомудрен закључак, савет или поуку. У томе лежи врлина ових песама без наслова, којима очигледно, никакво насловљавање не одговара јер би оно сакатило изнуђену снагу ефектног краја песме, који, ма колико изгледао парадоксално, преузима функцију наслова. Оно што Дунђинову књигу чини особенијом од осталих јесте лексичко богатство ретким, заборављеним и скованим речима (пресека, клесара, бестија, бешњак, каришик, пелегринке, боквице, лог, мал). Смештајући ову поезију у контакт нашег новијег песништва могли бисмо констатовати да она припада токовима који, иако притиснути обавезама и дуговима према књижевној традицији, отимају се старомодном схватању песништва, те налазе пут до дисциплинованог реализовања у аутентичан песнички исказ.

Петко Војнић Пурчар, увелико признат и афирмисан као прозни писац, огласио се својом првом песничком књигом, која представља неку врсту колажа његовог досадашњег песничког рада. Сусрећемо се са песмама минијатурама сажетим у свега неколико речи („Уснула ружа на усни“), као и са већим и сложенијим лирским целинама. Пурчар је окупиран проблемом порекла и завичаја, „давном крвљу што се из дубине враћа“. Отуд су чести стихови: „Тражим претке да себе видим“, „Копам ноктима не бих ли нашао заборављени пејсаж“ и слично. Песник је усредсређен на медитерански амбијент (море, песак, наранче, лимунови, маслине, бродови) у „измакнута пристаништа“, где „послије триста љета, дјечак из равнице, гледа модрило, очима претка“.

Откривање завичаја, почела, вапај „изгнаника“ за пореклом и прошлошћу, раскринкавање генетске лозе и тајне, могућно је само, ако песник пева, „језиком који сања“. Стога је Пурчарева поезија заснована на снажним метафорама, богатим песничким сликама, далековидим асоцијацијама, бритким језичким решењима и мудрим обртима неухватљиве песничке логике. Пурчар песму гради нижући густе слојеве песничких слика, не тежећи да оне творе линијску логику и резон, али сложених тако да сугеришу једну проблематику, уперени, дакле, ка једном извору. Ослобођен замки помодних и актуелних, такозваних „тржишних“ модела певања, а не уклапајући се ни у бујицу старински окованих поетика, Пурча-

реве песме упућују на самосвојан сензибилитет близак оном који препознајемо у прози истога писца, што је последица кристално формиране литерарне свести и чврстог опредељења да „стих који ћу наопак читати, исто ће значити“. Прва песничка књига Петка Војнића Пурчара није целовита, али зато кроз све песме, без обзира на њихова формална решења и разлике, провејава једна иста „бура“.

Друга књига песама, *Глеђ*, Јована Петровића Подунавског, за разлику од прве, не болује од патетичне опијености и заноса, већ је исписана смиреним и пригушеним језиком. Први циклус песама тематски је уобличена и кохерентна целина у којој песник пева о манастирима, фрескама, игуманима, анђелима, где је све „закована ћутња“, „манастирска тишина“ и „дотрајала реч“. Феномен књиге такође је предмет интересовања Подунавског. „Опора књига“, „прашњава књига“, „натрула књига“, битна су места која јасно изражавају песников став према књизи као староставном чуду и леденом споменику, чије постојање у савременом свету рађа у песнику „страх да помери реч“.

Књига Јована Петровића Подунавског целовита је, како по поступку, тако и по предметима певања, али је претерано сведена у просторе сувог и обесхрабрујућег песничког исказа којем, по свему судећи, не би било вишка које зрнце свакодневне ведрине, живости и игре, чиме би се засигурно разбила монотона и једнолична атмосфера у песмама.

(*Глас омладине*, Нови Сад, 1980)

СКИЦЕ О КЊИГАМА: НОВАКОВИЋ, ТУЦИЋ

Душко Новаковић: *Подеротине на врећи*, Просвета, Бгд, 1979.

Говорећи о другој књизи песама Душка Новаковића, готово неминовно намеће се потреба да се вратимо његовој првој збирци (*Зналац огледала*, КОС, 1977). Упоређивањем одмах запажамо да пјесник задржава суштинске елементе свога сензибилитета, дакле у оба случаја препознаје се исти писац, али, што је значајно и ново, у *Подеротинама* пјесник надилази херметичност израза из прве књиге која је доста подешена и сведена на извјесни модус пјевања. *Подеротине* су, значи, књига отвореније и комуникативније поезије. (Наравно, под отвореношћу и комуникативношћу се подразумијева не само јасноћа и читљивост текста, већ један прочишћени, и надасве, остварени ниво пјевања који, опет, подразумијева неку усвојену раван логике пјесничког језика.)

Иронички и „ноншалантно“ узнесена изнад слике стварности, покаткад обузета самом собом, те лексички „шарена“, али одмјерено, ова поезија, рекло би се гради свој особени гест; гест језика који заправо јесте она самостална вриједност коју називамо „вишком“ језика и пјесме. Тај и такав „вишак“ је у ствари, права поезија. Новаковић исписује поезију по мјерилима здраве имагинације и сензибилитета који је посве модеран, а привидно близак свету тзв. урбане поезије.

*

Вујица Решин Туцић: *Слово је пукло*, Стражилово, Нови Сад, 1978.

Збирка критичких приказа *Слово је пукло* представља својеврсни бедекер у којем су смјештени осврти на занимљивије књижевне појаве посљедњих година у Војводини, а и шире. Туцић се залаже за једну (једину) концепцију пјесништва и умјетности, при чему до краја, готово фанатично остаје досљедан принципима свога става да ново умјетничко дјело може настати само ако превазиђе неке традиционалне оквире, садржаје и форме, поступке, као и „погрешне“ поставке о умјетности и њеној функцији. Инсистира на свим врстама истраживања у области језика и текста, као и на изналажењу нових средстава умјетничког израза на свим нивоима умјетности, тј. у њиховом заједничком прожимању и неизбјежном јединству у будућности. („Очигледно, уметност је данас инкорпорирана у процесу социјалне револуције снажније него икад. Експлозија нових идеја и технологије, постављање питања о крају умјетности, деструкција традиционалног облика, демистификација уметничког чина – цео тај напор улаже се, практично, у сврхе социјалне револуције.“ (Стр. 41.)

Уз овакво осјећање умјетности, Вујица Решин Туцић поздравља и у потпуности подржава појаву Томажа Шаламуна, Франција Загоричника, Бранка Андрића, Војислава Деспотова, Борбена Владовића, Славка Матковића, Милорада Грујића и још неколицине. Сумњичаво посматра стваралаштво које почива искључиво на тексту, али у појединим случајевима открива могућност обрта ка „другој страни“, те их биљежи као занимљиве литерарне иновације (С. Тонтић, Б. Милић, Р. П. Ного...) Кроз неке приказе лелуја срачуната уздржаност која намјерно не задире до дна датог пјесничког програма, већ га само биљежи и у благом луку се неосјетно спушта до неодређене знатижеље (Гаћански, Фехер, Шајтинац, Павлов, Габор).

(*To jest*, Нови Сад, 1980)

ПАРАФРАЗЕ ТЕКСТА

Владимир Копицл: *Парафразе пута*, Матица српска, Нови Сад, 1980.

Друга књига Владимира Копицла, *Парафразе пута*, идентична је с првом, односно органски је додатак текстовима из његове прве књиге поезије *Аер*. Стога неке нове опаске и судове на рачун нове књигее није могућно дати, јер су они углавном, изречени или пређутани код прве. Но, ипак, рецимо да је друга књига Владимира Копицла далеко целовитија од прве, која је у једном свом делу била поткрепљена неким текстовима из новијег песниковог периода, што код *Парафраза пута* није случај. Јасније речено, текстови у новој књизи написани су у интервалу 1972–1976. године. Имајући у виду чињеницу да је Копицл потом доста радова, различитих од ових у другој књизи, написао и објавио у књижевној периодици, ми ћемо се, у ствари, у овом приказу позабавити ранијом стваралачком фазом овог песника, дакле, критички ћемо осветлити текстове какве Копицл данас више не пише.

Копицлово стваралаштво измакнуто је на поприлично растојање од препознатљивих и општепризнатих модела писања. У *Парафразама пута*, као и у већини текстова заступљених у *Аеру*, песнички текст је лишен традиционалне предметости и смисла, у великој мери огољен, напет мишљу и свешћу о самоме себи, ледено изливен у материјалу – језику, за такозваног просечног читаоца затворен, дакле: херметичан. Текст је подређен раскринкавању сопственог смисла, намене и облика, изложен преиспитивању могућности најразличитијих врста говора, између осталих и песничког, затим подешен тумачењу односа духовног и материјалног света, њихових најразличитијих манифестација, знакова и кодова. „Тако или на неки други начин/ можеш поновити/ обележити/ речи које си изабрао/ које си/ речи од других изабрао издвојио / издвојио за једну нарочиту употребу/ овде/ коју сада можеш да испитујеш говорећи: Ја сам онај који испитује говор/ Ја сам онај који испитује/ могућности разних говора./ Ја сам,/ испитивач и испитано.“

Наредна битна одлика Копицлове поезије јесте њена филозофска димнезија блиска зен-филозофији, односно филозофији *Упанишада*. Могло би се са сигурношћу утврдити да Копицл користи категорију *atman* која се на наш језик преводи на три начина, трима речима које тек заједно донекле наткриљују значење поменуте категорије. Дакле, *atman* у преводу гласи: *сâмо*, *себе* и *прâво*. У наредним стиховима Копицл се одлучио за појам *сâмо*, мада су преостала два имплицитно изражена у већини текстова: „сâмо ми прође и рече: одлази из ових крајева/ јер пламен ти се гаси, ти чије тело овде/ видим/ а душа ти је остала/ доле у шумском језеру“.

Досадашњим опаскама нисмо исцрпели суштину и смисао Копицлових текстова. Њихов следећи ниво био би најближи традиционалним облицима писања. Ту је песник директно забављен све-

том у којем егзистирамо: чизме, торба, опасач, сат, разбој, длето, сандук за кромпире... Но сав тај појавни свет и његово материјално постојање не одређују сами по себи смисао предметности, јер: „Ту је потребна рука/ тела, духа или трећег принципа. / Овде је потребно име / чију снагу не можемо досећи / упознати / да чисте ствари држи на окупу,/ броју, и стварима срца да управља/ располаже“. Значи, предочена је разбијена и растурена слика света, фрагменти материјалног и духовног нереда којима недостаје принцип или закон што ће их држати на окупу, дириговати њима, предметовати их и одређивати им смисао и значење.

У овим текстовима, којих је мање него у првој књизи, Копицл се залаже за поезију која ишчитава свет као бескрајно поље знакова, исписујући, притом, свој специфични и непоновљиви траг који је нека врста литерарно-критичке трансформације (прераде) света. Таква текстуална пракса непрекидно је запитана, како над светом материјала у којем се остварује, значи над језиком, тако и над светом знакова које „прерађује“.

Мада смо констатовали да је Копицлова поезија хладна, пажљивим и дубљим ишчитавањем открили смо ретка места која у основи оповргавају овакву примедбу. Таква места су, у ствари, чиста лирика, „традиционалне“ слике какве пре налазимо код других песника: „У облачном поподневу пред кишу/ у крају лета пред кишу/ говорећи о старој великој кући/ са гредама/ на којима се ноћу у сну сањајући или пре тога могу видети крила./ Осећајући свежину спорог ветра крај воде који чини да се осећа тело и кожа постаје најежена/ испод мајице широких рукава/ од хладноће на грудима.“

Нису ли ова места нова полазишта одакле би Владимир Копицл могао да гради нешто другачији песнички пут? Уколико јесу, тад можемо очекивати Копицлове књиге отворенијег, животнијег и мање херметичног исказа. Наравно, херметичност песничког језика често је релативна ствар. О њој, вероватно, говоре хендикепирани читаоци који нису кадри да проникну у систем у чијем „оквиру“ је енкодиран одређени песнички текст.

(*Летопис Матице српске*, Нови Сад, 1981)

ДИРЕКТНО ИСКУСТВО

Божидар Мандић: *Речи из шуме*, Књижевна омладина Србије, Београд, 1982.

Савремена поезија, веома често, болује од артифицијелних, напабирчених текстова у којима се занатски формализам и (како је једном приликом Бранко Миљковић сјајно приметио) *цакизам* уздижу изнад талента и потребе за писањем. Ретке су песничке књиге, попут *Речи из шуме* Божидара Мандића, које су својим квалитетом у потпуној опречности са изреченом констатацијом, дакле, изван граница извештаченог стихотворства и позерског пискарања.

О овој књизи немогуће је говорити без уплива тзв. позитивистичких факата. Наиме, песников начин живота, који је несвакидашњи, кристалисао се и подразумева специфичан став према уметности. Стога, цитирамо фрагмент из поговора Чедомила Вељачића: „Ова књига оцртава судбину која је нагнала Божидара и његову жену Браилу да напусте град и да се населе на једном малом напуштеном сеоском имању на Руднику. Оно што је потребно за живот, њима и деци која су им се ту родила, стичу властитим рукама на свом домаћинству, а и помажући сељацима у пољопривредним радовима, не за новац, него у пријатељској узајамности.“

Књига песама Божидара Мандића сачињена је од лирских минијатура, од којих неке наликују хаику поезији, на пример: „Кад падне снег/ мој први задатак је/ – свуда лопатом“, или, „На сред/ дворишта/ у зеленој трави/ обасјаној зрацима Сунца/ лежало је кокошије јаје“. Мандић писање стихова схвата као природну појаву, ништа другачију од осталих човекових активности и манифестација, ничим „уметничкију“ од цепања дрва, кошења траве или ложења ватре, и у том смислу каже: „Парам стари џемпер/ и плетем нови/ у ове дане великог снега,/ као што песник/ од постојећих речи/ ствара нову песму“.

Ако бисмо Мандићеву поезију припајали постојећим токовима, онда би она била нека врста *конкретне поезије* која се, опет, разликује од њеног преовлађујућег модела. Наиме, конкретна поезија, махом, захвата урбану проблематику, цивилизован свет и савременог човека, док Мандићеве песме окрећу се чистој природи, човеку одвојеном од масе, „Породици Бистрих Потока“ (Чедомил Вељачић). Идилични амбијент у којем се обрео и живи песник не значи идеализацију природног знамења (месец, звезде, трава), нити, пак, представља прилику за улепшавање и лакирање новог контекста, већ је, напротив, често предочен и сировим, натуралистичким сликама: „Пишем песме/ у смрдљивим/ кондурама/ угаженим у/ крављу балегу“. Брзоплетог читаоца ова поезија може навести на помисао да је посреди тзв. „наивна лирика“, међутим, није тако.

Мандићевом сеоском искуству претходило је вишегодишње урбано, па се, отуда, његове песме могу посматрати као последица својеврсне катарзе што не дозвољава патетичне, цвркутаве испо-

вести, већ ствара високу свест о песми и њеној функцији. Лирика у књизи *Речи из шуме* жесток је обрачун са потрошачким, урбанизованим и технолошким светом, који је, као непознаница, апсолвиран у свести аутора. Из хаотичног, мефистовски узаврелог света требало је што пре побећи, поступити према речима Budhinog ученика Dabbamitta: „Кани се људи, иди – и снажно се одупри гомили“!

Једна, занимљива и провокативна у исти мах димензија Мандићеве поезије огледа се у негативном ставу према култу књиге и библиотеке. Песма „Директно искуство“ гласи: „Искуство ходања/ кроз дубоки снег/ нисам могао прочитати ни у једној књизи“; у песми „Библиотека“ наилазимо на овакву слику: „Јабуке, крушке,/ суве шљиве,/ сто од ораховине,/ камење и мир,/ Столица,/ шешир,/ вуна/ и/ по која књига“. У наведеним стиховима јављају се проблесци зен-филозофије која, у ствари, представља окосницу књиге. Но, није ли управо та чињеница уперена против песника, пошто је сам чин објављивања књиге у опреци са поменутом филозофијом, начином живота и схватањем феномена књиге.

(*Летопис Матице српске*, Нови Сад, 1983)

СВЕТ ПАГАНСКОГ И ОБРЕДНОГ

Раша Перић: *Дечја душа*, песме, „Стражилово“, 1984.

Нова књига песама Раше Перића, у сваком погледу, наставак је ранијих. У њој су сврстане песме писане у временском периоду 1969–1983. године. Перић не настоји да се мења као песник, већ, напротив чврсто утемељује своју увелико препознатљиву поетику, истина, уоквирену утицајима Момчила Настасијевића, Васка Попе и Србољуба Митића. Но, то као да одговара песнику који упорно одбацује таласе новога и, у кругу сродних аутора, изналазе широке могућности за писање.

Раша Перић је песник исконског, паганског, а потом, патријархалног света, тумач ритуалних, фолклорних, обредних стања, дубоко окренут „чистини“ прохујалих векова. Његова поезија не дотиче урбани контекст, а и ако то ретко чини, онда се огледа у симболима неадекватним за ново време. Перић је песник морала, етичких законитости и људске правде. У његовим песмама промичу мајка, отац, огњиште, вериге, млеко, жена, завичај, лог, хлеб Све је у знаку племенског реда и поштовања. Наравно, у запећку није остала ни друга човекова страна: зло, освета, несрећа. Ево стихова из песме „Злосан“: „Кроз очно поље избија/ Кроз зубе / Заслужиш/ Да палацне те нож.“

Дечја душа Раше Перића подељена је у шест циклуса, са уводном и завршном песмом „Загонетка“ и „Теснац“. Истичу се циклуси „Сучелице“ и „Хиландарске песме“. У првом, песник стихом интерпретира стваралаштво својих пријатеља сликара, вајара, критичара и песника (Б. Петровића, М. Керца, Р. Гикића, М. Егерића и С. Митића). У другом, мистични свет духовног Хиландара преметнут је у лепо штиво поетског путописа.

Посебну пажњу привукла нам је песма „Месари“, која својом везом са актуелним временом, пружа нове могућности Раше Перића. „Певају месари“; „Певају хорске песме/ Крв на кецељи/ Каква слика/ Каква метафора...“ У књизи ово је најфантастичнија слика, халуцинантни надреални блесак маште који отвара нову димензију имагинације овог аутора. Дода ли се овом фрагменту последња песма „Теснац“, имаћемо разлога за веру у извесну промену песниковог начина писања, у шансу да се у додиру са стварношћу кристалишу нове вредности које су одлика овог времена.

(*Дневник*, Нови Сад, 1984)

ВИШАК ЈЕЗИКА НА ДЕЛУ

Песнички рукопис „О бумерангу“ Секуле Шарића представља аутора који покушава да разреши питање „сукоба ванског и унутрашњег света“. На рубу неонадреалистичког концепта писања, Секула Шарић ствара песничке целине у којима ври потреба да се свет, у исти мах, сачини и рашчини. Тај амбивалентни напор нарочито је испољен у једном броју песама посвећених савременим песницима и тзв. обичним смртницима, које су, на известан начин, одблесак стихова Никите Станескуа: „Ја нисам ја као да/ него сам да као што ти што си/ нека врста тебе ја сам/ коме ниси допустио ја да будем“. И један Ујевићев двостих у дослуху је са реченим: „Ја пуштам и другог да говори за ме./ А и сам говорим друге саме“.

Поезија Секуле Шарића поседује преко потребну занатску самосвест, мада у извесним решењима могло се више водити рачуна о „вишку материјала у текстовима“. Но, о тој тзв. „критичној тачки“ на којој еквилибрира енергија песничког текста, о том кључању и расипању сувишног „обиља“ могло би се на различите начине разговарати, те, сводећи опаску на једно, сматрамо да је такав песников однос према тексту нека врста стваралачке склоности ка набрајању и градирању сликâ, ситуација и детаља. Можда се тиме ствара оно „дивно кипуће стање песме“ онај златни вишак о којем говори Бранко Миљковић, наглашавајући да поезија јесте, пре свега, вишак језика. Наравно, синтагма вишак језика подразумева и она неухватљива, благотворна стања песничке омаме која се премеће у уметност различиту од колоквијалног исписа или, пак, новинарског записа.

(1988)

ОНИРИЧКИ ВИРОВИ

Војислав Карановић: *Записник са буђења*;
Матица српска, Нови Сад, 1989.

Пишући о првој књизи песама Војислава Карановића, *Тестамент*, овом реченицом завршили смо текст: „Ослобођен предрасуда о томе шта је процес стварања песме и како занат учинити поезијом, Војислав Карановић ће се кад-тад морати изложити ризику где *чисти језик* песме казује ради ли се о даровитом песнику или не“. Можда смо тада били престроги или се, пак, случајном читаоцу поменутог приказа могло учинити да смо помало злурадо, али, ето, исплатило се, на неки начин, поставити такво питање које обавезује и песника и критичара. На нашу радост, друга књига Војислава Карановића, *Записник са буђења*, дала је потврдан одговор о песниковом дару. У првој Карановићевој књизи збуњивала је хладноћа баратања језиком, која се, у готово свим елементима књиге, манифестовала у механичким решењима и захватима. Отуда и наш наслов тада објављеног приказа, *Механика текста*.

Записник са буђења је нешто друго. Тек понегде блесну ситне искре сличности са *Тестаментом*. У новој књизи, Карановић је напустио ледену „контаминирану зону“ текста и његовог чеpечења, и отворио потпуно нове могућности свога талента. *Записник са буђења* је уверљива песничка књига која предочава аутентичну песникову претрагу по оничким просторима и световима.

Евентуална поетичка формула нове Карановићеве књиге могла би се исцртати између неколико тачака које бисмо могли означити уводним Блејковим стиховима, фрагментом из Кафкине прозе и песмом „Писмо Хелдерлину“. Придодамо ли свему Карановићев текст „Разјасница: песма THE SHIP – BROD“, имаћемо конкретан „манифестни материјал“ који припомаже својеврсној демистификацији *Записника са буђења.* Завршни Блејкови стихови из песме „The first Þook of Urizen, chap II“ гласе овако: „... јер то беше/ Име онога одвојеног од Вечности/ Осамљеног у бескрају“. Фрагмент прозе Франца Кафке, који је мото песме „Запис о буђењу“, сачињавају две реченице: „И почев од тог тренутка, целе ноћи све до пет сати са мном је тако да, додуше, спавам, али ме снажни снови у исти мах држе будним. Спавам буквално *поред себе*, док се ја сам морам борити са сновима“.

У Карановићевом, пак, тексту, *Записник о буђењу*, налазе се овакви делови: „Осећао сам тачан распоред својих костију на лежају и питао се: Зар сам то ја? Било ми је тесно, као у позајмљеном оделу, у сопственој кожи... Сан се постепено крунио и расипао; облик је остајао без дубине, постајући налик цртежу на школској табли... Лева рука ми је, ослоњена на лакат, висила са стране кревета. Као нешто сасвим туђе и непознато, посматрао сам је како се на крају скупља у шаку. А потом истеже у пет младих, витких и сочних прстију... Повремено сам слушао себе изван себе, отприлике као цвиљење неке младе мачке; али ипак“.

Песма „Писмо Хелдерлину“ започиње стихом: „језик је једна велика сувишност“, а завршава стиховима: „а могло се и без говора не познајући реч/ у себе тонути/ и /радовати се, заиста, томе се радовати“. Текст „Разјасница: песма THE SHIP – BROD“, у ствари, мали је есеј којим се објашњава феномен настанка песме на енглеском, а онда њен превод на матерњи језик. Аутор каже: „Читам поново *оригинал* и превод. Песма, заправо, као да и није у та два облика. Замишљам у себи овако: обе ове песме су у ствари обале а песма, као брод, само прошла између њих. Оставивши за собом речи, да лебде у ваздуху“.

Наведени „манифестни материјал“, који је, заправо, матрица целе књиге упућује на амбивалентну семантику света, сна, тела, језика... *Записник са буђења* дословно је исписан у том духу. Песнички свет разапет је између двеју крајности, овостранот и оностраног. Он је, одиста, брод који промиче између двеју обала не дотичући их, нити пристајући уз било коју. Војислав Карановић опева невидљиву линију која у исти мах спаја и растаче отиске живота и сна, он, попут каквог еквилибристе-мага, корача на поларној ивици сна, наднесен над оиричким вртлозима и вировима. Песник је успео да докучи суштаствене титраје поетског говора којима заносно објашњава и слика тајне ероса и танатоса. У Карановићевој поезији, одиста, има, миљковићевски речено, *вишка језика* који, у ствари, песму чини песмом. Ма колико нам се чинило да песник влада језичком матицом и семантичким наносима које она ствара, ова књига сретног наслова, *Записник са буђења*, чудотворни је песнички напитак што омамљује и баца у нирвану удивљеног читаоца.

На конкретном језичко-поетском шлану, проналазимо обиље лепих слика: „новчић што га вадим/ из џепа /пада као кап млаке киш / на длан“, моје очи: ноћни кестени/ умотани у бели папир“ „кревет је играрија запаљени чичак“, „зец је то твоје тело: мило у положајима“. Ако смо поводом прве Карановићеве књиге тражили од песника да „храбро урони у сам живот, у сан“ и тако сачини бољу књигу, сада, честитајући му на доброј збирци песама, желимо да трећа, ако икако може, буде равна *Записнику са буђења*.

(*Летопис Матице српске*, Нови Сад, 1990)

АУХ ШТО ЖИВОТ УШИМА СТРИЖЕ

Уз алманах стихова „Стражилова“ (1970–1990)

I

Ова књига није антологија. Она је алманах стихова, својеврсни бедекер кроз „песничке пределе“ едиције „Стражилово“. Пре две деценије, у новембру 1970. године, изашао је први од укупно тридесет осам бројева листа „Стражилово“, који је, тако, наставио традицију истоименог листа што је с прекидима излазио у Новом Саду од 1885. до 1894. године, у време када су на овим просторима цветали и гасили се многи листови и часописи за забаву, поуку и књижевност. Први број старог „Стражилова“ изашао је 3. јануара 1885. године. Оснивач и уредник био је Јован Грчић, а дружину око њега сачињавали су Ђорђе Магарашевић, Ђорђе Дера, Милан Савић, Милан Јовановић и Стеван Милованов. „Стражилово“ је престало да излази 1888. године када се ујединило са „Јавором“ који је уређивао Илија Огњановић-Абуказем. У „Стражилову“ бр. 52/1888 Јован Грчић пише: „Завршавајући с овим бројем Стражилова праштам се овде са милим сарадницима својим, којима љубав и пријатељство нећу заборавити док сам жив“. Но, четири године после, Грчић се разилази са Огњановићем и поново покреће „Стражилово“ (1892). Лист је излазио до октобра 1894. године када је, опраштајући се, Јован Грчић обавестио читаоце да је лист „спао на двеста претплатника.“

Непуних шест деценија потом, лист је обновио и уређивао (1952–1953) Богдан Чиплић. Лист се брзо угасио и тек 1970. године, новембра месеца, излази ново „Стражилово“ око којег се окупио велики број сарадника који, без хонорара, пишу за овај живахни и Новом Саду потребан лист. Главни и одговорни уредник био је Раде Обреновић, а остали сарадници Милорад Црњанин, Арпад Вицко, Милан Милић-Јагодински и Срећко Дрк. Лист је излазио до фебруара 1974. године. Главни покретач и, на махове, фанатични инспиратор рада на листу и око њега био је Раде Обреновић који је, како је једном приликом записао Василије Калезић: „Највише радио, највише се борио и највише веровао. Само се његовом умешношћу, његовом тихом упорношћу, чак и неком необјашњивом сналажљивошћу може објаснити излажење листа у тако тешкој материјалној ситуацији каква је у „Стражилову“ била од првог до последњег броја, као што се његовом мекошћу, извесном тактиком и опрезношћу може објаснити што је лист помало ‚мек’, недовољно борбен и почесто на маргини крупних догађаја.“

Уређивање и буквално прављење листа „од ничега“, у ситуацији када није имао никакву материјалну потпору, подразумевало је и свеколико жртвовање које, из данашње перспективе, у појединим својим епизодама, делује помало патетично, али управо онолико колико сâм живот и прилике то могу да уреде. Тако, на пример,

главном уреднику није било тешко да неколико пута пешке оде до Ирига (где се налазио оснивач, Прва српска читаоница – основана 1842) да би нови број изашао на време. Лишени салонског и бирократског односа према уредничком послу, људи на челу „Стражилова“ били су заљубљеници у парнасовску симболику имена листа, која осветљава духовну помрчину и стреми ка „немогућем“.

Живот листа наставила је едиција „Стражилово“ која је стартовала јуна 1972. године књигом песама Ђорђа Сударског Реда *Речи које чине мој спровод*. Интересантно је помена да још једна књига носи бр. 1, збирка песама Ференца Деака *Додир слоноваче*, која је штампана октобра 1972. године. И у овом куриозитету има лепе симболике. Главни уредник био је опет Раде Обреновић, а прву редакцију сачињавали су Владимир Богдановић, Милан Јелкић, Ђорђе Сударски Ред и Бранка Новаковић. До овог тренутка, у „Стражилову” је објављено сто педесет пет књига, од чега су више од половине (осамдесет девет) песничке. Отуда и одлука издавача да поводом своје двадесетогодишњице штампа баш алманах поезије.

II

У овоме алманаху налазе се песме 161 песника. Подељене су у четири циклуса: „Домаћи песници“, „Страни песници“, „Домаћи песници за децу“ и „Страни песници за децу“. (Једна народна песма налази се изван ових циклуса.) У сваком циклусу песници су поредани азбучним редом. Сваки песник заступљен је са по једном својом песмом. Таква концепција учинила се приређивачу најоптималнијом с обзиром на пригоду поводом које се и штампа алманах. Сваки други приступ водио би у антологијски избор, у драстично смањивање броја аутора, што би приређивача довело у незгодну ситуацију да спрам издавачког контекста „Стражилова“ призива и друге контексте и односе, те би производ била књига којој 20. годишњица „Стражилова“ више не би била повод. Поучени једним злосрећним искуством поводом 30. годишњице едиције „Прва књига“ Матице српске, није нам било тешко да овом пригодом послу приђемо на другачији и примеренији начин.

Пажљиво прочитавши сваку књигу, приређивач је бирао, по његовом мишљењу, најостваренију песму одређеног аутора, ону која је, у оквирима дате поетике, најчитљивија на мапи песничког рукописа. И поред добре воље и високог степена толерантности, које оваква пригода омогућава и призива, песме једног броја аутора нису нашле своје место у овоме алманаху. Песнички текстови неколицине аутора, једноставно, нису задовољавали основне критеријуме приређивача, односно, нису садржавали онај преко потребни „вишак језика“ који говори да се ради о колико-толико зрелом остварењу или, пак, о клици талента, која би могла да изнедри боље песничке творевине. Дакле, и „Стражилово“, као и многи издавачи, имало је својих издавачких промашаја, неуспешних књига које су, на овај или онај начин, доспеле до издавача и штампарије, потом. То је усуд издавачког посла и велико је питање може ли се томе шта замерити. Издавач се памти по добрим књигама. А таквих „Стражилово“ има.

Од осамдесет девет песничких књига осам су антологије и панораме. Уређивачка политика „Стражилова“ широко је била отворена домаћим песницима. Завидљивци би рекли „локалним поетама“. Но, каткад, „Стражилово“ се окретало и песницима из света. У контексту новосадских издавача „Стражилово“ је имало и има своју специфичну улогу која се, понајпре, огледала у демистификовању издавачког и уредничког посла спрам великих кућа. У „Стражилову“ је досад било нешто лакше објавити књигу неголи нпр. у „Матици српској“ којој би ваљао дашак свежег ветра. „Стражилово“ је имало своје песничко језгро које се препознавало као „стражиловско“ и око њега су се окупљали и множили аутори најразличитијих поетика, стваралачких домета, доби и интересовања. Тако, на пример, „Стражилово“ је штампало књиге познатих наших песника проверене вредности, али се није либило да штампа и велики број књига занемарених и, у запећак, затурених аутора, као што је свесно улазило у ризик објављујући књиге сасвим непознатих песника који пре тога нигде нису ниједну песму штампали. Том и таквом изазову „Стражилово“ је ишло до краја стварајући тако широк распон сарадника чије поетике су се кретале од сладуњавог естрадног и патетичног штимунга, преко зрелих, животом импрегнираних литерарних остварења, до књига које су биле заковане у чврсте сандуке херметизма и поетичке самодовољности. Тако су, као што у животу бива, неке књиге падале у заборав, друге се, пак, подизале високо. Било је књига аутора којима је писање било хоби попут пецања или подрезивања грожђа, те су се брзо губиле и склањале испод немилосног књижевног пљуска који се редовно стуштава на актуелни књижевни живот. Такви аутори су се, сасвим природно, окретали другим професијама и чаролију свога живота проналазили у лагодном породично-комшијском ћеретању на теме поскупљења, путовања итд... Младим песницима „Стражилово“ је била добра одскочна даска да своје нове рукописе потом објаве код тзв. великих издавача.

III

Добрих је књига, кажемо, било. Осредњих – доста. Недовршених – поприлично. Све их, овом приликом, нећемо осветљавати. Неке ни помињати. Окренућемо се вредним насловима који су носећи стубови „Стражилова“. То су, пре свега, неке антологије: *Савремена норвешка лирика*, у препеву Љубише Рајића и Десанке Максимовић. Књига блиставих препева послератне норвешке поезије. Антологија која на целовит начин упознаје југословенског читаоца са лепотама нама далеке поезије. Књига која може послужити многим преводиоцима као образац како се питко и спонтано у један језик укалемљује лирика другог. *Нови дечји песници*, панорама коју је приредио Владимир Миларић. Књига која је пре осамнаест година храбро представила нове песнике за децу на српскохрватском говорном подручју. Као приређивач, Владимир Миларић је показао да има изузетног слуха за нове и непознате тонове у песничком стваралаштву за најмлађе. Тако су, практично, откривени Горан Бабић, Ђуро Дамјановић, Стојанка Грозданов Давидовић, Исмет

Бекрић, Пајо Канижај, Ивица Рорић Вања и други. Уз све то, књига припада реду најбоље опремљених књига (Владимир Богдановић).

Пантологија Јована Зивлака рађена је по антологији (1951–1971) Богдана А. Поповића *Поезија и традиција*, *Савременик* 8/9,1971. Духовито, стваралачки освештено и дисциплиновано, Зивлак пародира песме деветнаесторице српских песника, дајући појединим текстовима, не само препознатљиви печат поетике појединог аутора, већ и свој стваралачки белег који живо, у светлуцавој сапуници хумора и игре, лебди понад пародираних песама. Тако ће „песму" Васка Попе започети стиховима: „Била једна јадна прича/ Завршавала се/ Кад смо је почињали/ И почињала/ Кад смо је завршавали// Нико у њу није улазио/ Нико из ње није излазио/ А како би могао изаћи/ Кад нико није ни ушао". Иако сасвим млад (двадесетогодишњак) Зивлак је сачинио релевантан рукопис на којем би могли позавидети многи искуснији аутори. Антологија *Песници Војводине*, коју је сачинио Томислав Кетиг, донела је песме наших песника преведене са српскохрватског (мађарског, словачког, румунског и русинског) на енглески, француски и руски језик. Приређивач је представио значајна имена на тлу Војводине, али се осећа недостатак слуха за нова имена којима је, и те како, било места у антологији. Ова књига значајна је, пре свега, по преводима на три светска језика.

Вредна пажње је и антологија *Слово по кожи* Вићазослава Хроњеца у којој је на целовит начин представљено песништво југословенских Словака Конципирана је на чврстом обрасцу квалитета и литерарне уверљивости. Ту су и антологије *Буђење Клепсидре* (поезија југословенских Румуна) Славка Алмажана, *Булка са усана* (поезија југословенских Русина) Јулијана Тамаша и *Дугиним ливадама* (поезија за децу југословенских Мађара) Ференца Деака. Ове књиге нуде добар преглед и увид у песничко стваралаштво поменутих литература, мада почесто са релативним квалитетом превода. И антологија *Између стрњика сјај* Мирослава Настасијевића обухватна је и релевантна творевина која предочава домете песника за децу у Војводини. Све ове антологије (узимајући у обзир и Миларићеву панораму и Зивлакову *Пантологију*) послужиле су нам као богат полигон за избор. Не би требало испустити из вида и антологију народне ромске поезије *Долазећи са вашара* (*Kapa vavas ando foro*), коју је приредио Трифун Димић. Она, уз његову другу књигу, *Народне ромске клетве, заклетве и благослови*, представља леп прилог ризници народнога блага.

Што се тиче ауторских песничких књига, ствари, по нашем мишљењу, стоје овако. *Живот, унапред доживотан* Паља Бохуша је једна од најбољих, ако не и најбоља, збирка песама коју је „Стражилово" досад објавило. Поезија животним искушењима орођеног ствараоца: „Аух, што живот ушима стриже!". Паљо Бохуш је песник коме је место у најелитнијим изборима југословенске поезије: „Закрчен сам рођењем,/ живљењем углавном,/ па и последњим самртничким штуцањем и зевом/ који тек морам обавезно зевнути./ И тако, ето, моја најтачнија адреса у свемиру/ јесте у мени самом". Лако, тобож необавезно, са фином омаглицом аутоиронијe, мудро, Паљо Бохуш исписује велике стихове. *Камен у срцу* Мише

Авдаловића песнички је првенац који је представио истински талентованог песника који у врелини „божанског дара“, преиспитује и наставља „стара“ питања песништва и живота. Голем је улог овога песника у његовоме првенцу. Успео је да патетичну лавину „светског бола“ спусти на земљу, у своју утробу, и ту је раздроби на саставне делове, творећи тако истински модерну поезију лишену артифицијелних утицаја, компилаторске вештине и лажног сјаја: „носим тврд камен у сред срца/ и шетам градом,// добро сам се овај пут/ припремио за излазак// рекао сам себи/ нећу скаску о давном/ нећу вријеме што лијечи ране/ нећу мудрост избрушену у камену/ намјестио камен у срцу/ и изашао у град// рекао сам себи/ најсадржајније је вријеме/ стварања и зарастања рана/ рекао сам себи/ нећу вино/ опићу се/ чистим кораком дјевојачким/ опићу се чистим звуком/ опићу се јасном бојом/ опићу се ведрим лицем/ опићу се мојим нестрасним погледом на људе/ рекао сам себи/ тврд и сув буди у овој шетњи/ и тако посматрај ствари/ намјестио камен сред срца/ и изашао у град“.

Тренинг поезије Војислава Деспотова је књига сва у чаролији језичких игара и духовитих каламбура. У контексту „Стражилова“ ретка и драгоцена збирка песника који се, каснијим својим књигама, винуо у заслужене антологијске висине: „Уместо узбуђене госпође у девет,/ са посла се враћа уморна службеница у пола три./ Уместо чаја у пет она кува кафу у три./ Напољу пада киша уместо печених шева./ Дете плаче уместо да зна француски./ Муж спава на каучу уместо да је будан у/ кабинету“. Слична овој, мада другачије језичке арматуре, јесте и збирка *Лажимир чувар увира* Александра Нејгебауера, која по језичким кованицама подсећа на тајанствену поезију Ђорђа Марковића Кодера: „Одбибриж иновез лутријања/ цветоказом нећкани распор/ обличина на дну сутровеза/ да се дахне да се одврши// уз осладину грмних чудодана/ месолет зубу опсоглављеном/ заголутној дремини утон/ да се служи да се доврне“.

Сонети у служби до краја до последњег Борислава Милића представљају вратоломно даровитог песника који је годинама неправично ћушнут у запећак књижевних збивања. Мирисно напудрана књижевна братија, која је годинама процењивала ко колико вреди у песништву, олако је склањала са живе песничке сцене једног аутора чији резултати припадају реду врхунских остварења. И друга његова књига објављена код овога издавача *Благо зеленог муља*, такође је квалитетан рукопис. Милић је елементарни песник чудесних занатских способности и великог дара. На њега ће се, и те како, убудуће морати озбиљно рачунати приликом свођења свеколиких резултата у нашој поезији: „Састави сонет а да није љубавни! У томе и јесте значај. Ту је и зец./ Проблеми могу бити само уставни!/ Напред. Ако користиш – даму, мој ће кец// направити русвај. Не гледај ме бело./ Нисам ја црн. О љубави ни речи/ више. Кад споменусмо карте – зацело/ сам победио. Томе не противуречи// ни времеплов. Сасвим случајно добијам./ Ти добијаш срачунато. Планирано./ Онако како ја с песмама оргијам.// За свој рачун. Да, и то је санирано. Само ме не гледај бело јер нисам црн./ А ако је ту ружа – онда сам, трн“.

Још једна књига везаног стиха заслужује пажњу: *Чувари траве* Мирослава Настасијевића. Овај песник има танан осећај за ритам и „златни талог“ нашег језичког блага. Мирослав Егерић је записао у предговору овој књизи да Настасијевић „припада оном веома малом броју новосадских песника које још није упропастио дух лаког успеха и парадне лежерности“. Збирка Мирослава Настасијевића садржи и ову песму: „Пожаре звона у поноћ и свиће/ за прозором прозор дуж млечних вена/ дубином тела камени се биће/ мимогред камену кад опчињена// светлошћу брани голубица тиће/ узалуд. Ватра бивам распаљена/ по пољима што оргија и кличе/ и пепелим се у срцу камена.// Рану са руку отров из утробе/ девојку с мрзлих очију ми скину/ и односе а зене ми се дробе// и капљу. Спечен у првотну глину/ све лепши бивам унутар ругобе/ док врело тонем у неку тишину.“ *Мароканске бајке* Благоја Баковића чврста су песничка грађевина што нуди обиље добрих стихова. Баковић је најновији изданак уклете лире коју су засновали Тин Ујевић, Раде Драинац, Брана Петровић, Александар Секулић, Рајко Петров Ного и Милан Ненадић. Ово се морало рећи да би ови стихови били ближи: „Труне крстача века и у врховно око се претварам/ Под којим чезне век и мравињаци уморни/ Димњаче само расти порасти цеви пушчана/ Испали своју утробу и нек нас душа/ У сутон неки суморни окупа/ да сви замиришемо/ Као некад о празницима што смо“.

Дечја душа Раше Перића препознатљив је беочуг у нисци од десетак књига овога аутора. Перић не одустаје од опевања паганског и обредног. Овај рукопис је чврсте структуре, наглашене имагинације и ретке сликовитости: „Капљу светне млечности/ Ево те на испаши// На улазу си нејак/ И чист/ Ал звер си на пропуту“. *Мртва природа* Милана Дунђерског представља аутора чије је песничко писмо укрштено неколиким плодотворним утицајима (Паунд, Павловић, Зивлак). За око нам је запео овај стих: „Острва простртa ко вреће за спавање“. Читамо и овакве стихове: „о умору што нас чини присним/ паунд је једно вече/ витмену говорио/ јер најзад/ он рече/ sancta simplicitas/ извесно је да/ постоји време/ када се сади и/ када се резбари дрво/ запањујући трен/ сав живот/ из корена кад покуља“. Поверујмо да ће овај песник отарасити се утицаја и окренути самоме себи и свом песничком свету. *Последњи змај* Богдана Чиплића извезен је ћилим „паорског језика“. Коректно исписан рукопис, целовит, лексиком богат: „Живина под стрејама у селу, паори под колима сас псима,/ насред житишног мора осамљена острвца јадна/ пуна бродоломника који клечу и молу ми се, Богу,/ прастаром словенском њином Богу огња и грома,/ који сам се у змаја њиног огњевитог претворијо“.

С пажњом смо ишчитавали и следеће књиге: *Камено жито* Петка Војнића Пурчара, аутора који је далеко веће резултате постигао као прозни писац, али је и својом, у време објављивања, првом песничком књигом (штампао је још једну) дубоко заронио у корене свога порекла, служећи се обиљем фантазмагоричних слика и фасцинација; *Делија са плавим ушима* Габора Филепа, песника урбане провенијенције; *Небеска школа* Стојана Бербера, аутора који је мајстор да са мало језичког материјала направи до-

бру песму; *Закаснела писма* Пере Зупца, која предочавају његову немирну лирску црту; *Живјети упркос* Ђакома Скотија, песника у чијим стиховима провејавају искрене ноте и бол; *Понашање* Андреја Живора, писца склоног конкретистичким изазовима текста; *Треба живети* Зорана Вуковића који наликује, по поетичком обрасцу, А. Живору; *На длану љубави* Милорада Миленковића Шума, зрењанинског песника који, у овој књизи, има смисла за хумор и гротеску; *Сеча* Владимира Гарјанског, аутора остршћене потребе да бурним језиком песме дефинитивно „објасни" свет; *Оклопник* Златка Бенке, аутора надреалистичког профила и недосезљивих ониричких дубина; *Срце у недрима неба* Ралета Ништавића, збирку поштених патетичних заноса и снене лиричности; *Треће лице* Јована Дунђина, песника који је пронашао своју лирску шифру за претакање животних искустава у песнички текст; *Бацач кугле* Ђорђа Сударског Реда, поете који песму сматра анегдотом; *Сан* Жарка Аћимовића који никако да ухвати корак са савременом поезијом, мада се у неким песмама назиру такве могућности; *Очевидац* Зорана Гашија чије су песме, поетички гледано, нека врста „страног тела" у савременом песничком конексту; *Двоструки сан* Стевана Вребалова који у овој књизи није баш оставио нарочито јак стваралачки печат, али су понеке кроки-песме интересантне; *Глеђ* Јована Подунавског, песника самоће и снатрења; *Ево моје главе* Рајице Драгићевића и *Устрељен сном* Ратка Драгићевића песника-браће који то нису само по биолошкој основи, већ и као песници сличних погледа на свет; *Остатак наслућивања* Секуле Шарића, даровитог, али још неоствареног младог песника којег, попут Дунђерског, окивају свеколики утицаји... Нисмо пропустили да темељно прелистамо и песничке књиге Слободана Косановића који би уз нешто више стваралачке дисциплине могао да изгради солидну поезију, Илеане Урсу којој књига у „Стражилову" није равна њеним ранијим збиркама, Јасне Миленовић која боље пише римоване песме, Владимира Богдановића чије песме личе на његове слике, Јована Св. Ићитовића у чијим стиховима има патине традиционалног песничког језика, Драгомира Ћулафића, Ференца Деака, Недељка Терзића, Ђорђа Радишића, Луке Хајдуковића...

Овде треба припоменути да нисмо узимали у обзир збирку *Рукописи савремених југословенских песника*, која садржи песме објављене у листу „Стражилово" од 1970. до 1972. године. Разлог је једноставан: рукописи су нечитки, често непроходни, те се нисмо хтели упуштати у ризик да, дешифрујући песму, унаказимо дати текст. Осим тога, те песме су штампане у некој чудесној естрадној веселости која се огледала у ликовно-калиграфским решењима лепим за очи. Такав збир рукописних текстова није нам нудио довршену слику о вредностима „исцртаних" песама, те смо, нажалост, одустали од дешифровања. Та књига је већ сама по себи довољно интересантна и представља својеврсни алманах руком исписаних (нацртаних) песама. Као такву препоручујемо је евентуалном знатижељнику.

Од књига домаћих песника за децу издвајамо добру збирку *Јесен у машинском парку* Слободана Павићевића, песника који веселичасти свет деце насељава темама из урбаног живота. Ту су и

солидне збирке *Горски смешко* Павла Јанковића Шолета, *Пасуљ са виолином* Слободана Станишића, те песнички дотеране *Принцес песме* Мирослава Настасијевића. Занимљива је збирка *Свака капа има главу* Недељка Радловића. Врло добра је збирка *Чудни зекани* Буде Стојковића, већ помало заборављеног песника за децу чије дело ваљало би наново вредновати и уочити очигледне квалитете.

„Стражилово“ је, осим поезије домаћих песника, објављивало и поезију страних аутора. У том делу посла издавач није имао баш неку одређену концепцију, боље рећи, песници из света штампани су у врло малом броју, по принципу случајности и неке издавачке инерције којој је пречи посао био, ипак, у свету домаће лирике. Најзначајније дело у овом контексту је, већ поменута, антологија *Савремена норвешка лирика* у препеву Љубише Рајића и Десанке Максимовић. Оливера Шијачки превела је с руског збирку *Спиралне степенице* Пјотра Вегина, песника опијеног чарима живота. Превод је могао бити и бољи, мада оставља упечатљиву слику о песнику. Једна збирчица, величине ђачке књижице, с рупом у средини, донела је песме Ван Стина, у препеву Луке Паљетка. Та збирчица, *Рупа*, изашла је 1973. године када су се у Новом Саду довршавали свеколики концептуални опити који су оставили значајног трага у нашој култури, уметности и поезији. У зборнику *Књижевност за децу*, коју су приредили Владимир Миларић и Раде Обреновић, налазимо још један елегантно урађен адаптирани препев Луке Паљетка. То су *Бесмислене пјесме* Едварда Лира, америчког песника из деветнаестог века, који је обишао Грчку, Албанију, Египат, Малту, Индију... Обиље песама за децу Бертолда Брехта, што је издавачки куриозитет, препевао је на крклечевски врцав начин с немачког Раде Обреновић. Још једног песника за децу, Михаила Пљацковског, с руског је препевала Оливера Шијачки. Овим преводима поезије аутора за децу „Стражилово“ је дало скроман, али симпатичан допринос стваралаштву за најмлађе.

Прошле су две деценије од покретања новог „Стражилова“, које су, нема сумње, оставиле сасвим конкретне резултате, у много чему веће од оних у ранијим периодима када је „Стражилово“ имало „живот лептира“. Оно данас траје. Има своју специфичну мисију. Оно је „испомоћ“ већим издавачима и много значи појединим ауторима. У овом алманаху представљени су песници. Од великог значаја и користи биле су нам поменуте антологије овога издавача из којих је велики број песника, и њихових стихова, преселио се у овај алманах. Трудили смо се да из ауторских песничких књига извучемо основну лирску супстанцу која одређеног аутора чини стваралоцем (или ће га, можда, учинити). На почетку предговора смо потанко објаснили зашто смо одустали од прављења нове антологије. Пригода је пригода и нека јој овај алманах буде нека врста имунитета у јавном животу. Конци „Стражилова“ исплели су песничку мрежу која не преза од улова. У томе је издавачева храброст, каткад и слабост. Но, долазе нове књиге, нови уредници, нова времена. „Стражилово“ ће трајати. Искористили смо прилику да неке песнике који су неправично забашурени у паучини књижевних збивања подигнемо, бар за трен, на пиједестал који они несумњиво заслужују (Бохуш, Милић). Ако предговор овоме ал-

манаху некога понука да поново прочита и ревалоризује поезију поменутих имена, биће нам, у најмању руку, драго. Јер, чудни су путеви Господњи и – песнички!

Неком другом приликом, поводом какве „округле“ годишњице, било би згодно направити алманах и од других жанрова објављених у „Стражилову“. Ту су, подсетимо се, књиге есеја и критика (С. Бабић, Д. Ређеп, В. Калезић, Т. Варади, И. Бошњак, Д. Матић, В. Р. Туцић, М. Живановић, Т. Кетиг, В. Миларић, М. Радоњић, В. Секељ, Пал Шандор и други), затим, књиге прозе (Ђ. И. Трипуновић, Р. Ждрале, Д. Поповић, Х. Хесе, Б. Мрвош, Д. Белча, К. С. Поповић, Т. Бјелкић, Л. Блашковић и други), збирке интервјуа и разговора (Љ. Андрић, Р. Нишавић, К. Савић), књиге афоризама (П. Д. Ђурђев, А. Ердељанин, М. Тодоров, П. Јанчић и други), те путописи, монографије, радио-игре итд...

Овај алманах стихова, сачињен поводом 20. годишњице постојања новог „Стражилова“, својеврсни је прилог, у својој симболици, постојању значајне жиле куцавице у нашој поезији коју називамо *стражиловском линијом*, а коју је зачео млади Бранко, а довршавали Црњански и Раичковић. Дамари те линије светлуцају у понекој песми и у понеком стиху у алманаху *Аух, што живот ушима стриже*!

(*Стражилово*, Нови Сад, 1990)

ОНТОЛОШКА РАНА

Зоран Ђерић: *Унутрашња обележја*,
Братство–јединство, Нови Сад, 1990.

Прве песме Зорана Ђерића појавиле су се крајем осме деценије на страницама књижевне периодике и, већ тада, дало се приметити да је млади песник веома даровит и да би „могло нешто од њега бити“. Брзо је надишао локалне оквире и успешно се удевао у токове најмлађе српске поезије. Рано је добио и неколико значајних награда намењених младим песницима. И када се чинило да ће на самом почетку девете деценије објавити своју прву књигу, он је нешто застао, одустао и почео да пише сасма другачије песме од оних које је у великом броју, штампао у часописима и листовима. Улетео је у чудну фазу која је потрајала две-три године, и 1983. објавио свој првенац *Талог* (едиција „Прва књига“ Матице српске).

Прва Ђерићева књига понајмање је садржавала његове ране песме у којима се пресијавао као суза чист таленат. У „Талогу“ се осећао напор аутора да „превазиђе“ ниво раних песама и тако се појавио првенац који је пледирао на неку врсту стармале учености и интелектуалности. У једној од ретких песама што наликују његовој раној фази, блистали су попут опомене стихови: „друкчији је мој говор/ од грамзивог и свакодневног“. И овај песник је, попут многих раније, желео да демистификује тајну песничког говора. И то већ на самом старту. То се каткад посрећи а каткад не. У Ђерићевом случају било је очигледно да аутор жели већ првом књигом да „заврши велики посао“, да уништи сваки траг своје ране лирске непатворености.

И даље се у *Талогу* осећало присуство даровите младе песничке главе, али је сметао осећај да се жели по сваку цену бити различит. Ово друго одвело је Зорана Ђерића на пут који се граничио са компилаторском еквилибристиком. Имајући одличан увид у токове савремене српске поезије (и уопште), Ђерић је у ватри младалачких одушевљења, претрпео неколике утицаје од којих је најпресуднији утицај Јована Зивлака и његове поетике. Готово је невероватно с колико успеха Ђерић „скида“ Зивлакову поетику и исписује своје слабије песме. Еклатантан пример јесте циклус „Врт уживања“ који садржи целих девет песама. Свака је ars poetica Јована Зивлака на свим плановима, од поступка, визуелног облика, употребе интерпункције (тачке) до атмосфере, тема и мотива. Толико је Зоран Ђерић под очигледним утицајем да је могао (или може) ту своју вештину пренети на план пародирања. Међутим, у овом случају, поводом циклуса „Врт уживања“, ствари су сериозније. Ево дела песме „Мртва природа“:

тањир с крушкама. три чаше. два
круга. једна
модрозелена и једна празнина
наранџе. бокал

који измиче ка прозору. оранicама
жедним. промичу црвенкасте маснице.
безбојно посуђе не мирује у
облицима. тањир с крушкама. са шест крушака.
провидних а трулих. као
туш на неизмаклом тањиру. некад чистом...

Ђерић није једини млади аутор који се за старијим поводио. У конкретном случају може се рећи да је готово цео један круг млађих српских песника одњихао се на љуљашци поменуте поетике којој, истина, претходе искуства Милутина Петровића. Зорану Ђерићу се овде нема шта замерити, осим да није оригиналан. У песмама где опада Зивлаков утицај, Ђерић исписује своје песме. Таква је песма „Талог, VI", која почиње стиховима:

Има излаза, има. Они који су већ
изашли натоварили су много тог
између себе и нас. Али има
обруча који ће пући ако силно
нагрнемо великим главама...

Друга Ђерићева књига *Зглоб* (Братство–јединство, Нови Сад, 1985) била потпуно другачији свет. Шокантан поетички преокрет! Аутор је, у својој антипоетској инвазији на биће песме, растурио у парампарчад сваку илизију да је писање песама „виша ствар". Разбуцао је тело песме, испретурао све могуће варијанте искасапљеног текста и, при томе, представио са ученим, сериозним, катедарски потентним. Ни трага хумору, гротески, иронији – том арсеналу песничке игре којој су прибегавали Ђерићеви антиподи Туцић и Деспотов, Тодоровић и Матковић, на пример.

У Ђерићевом „Зглобу" успоставља се постмодернистичка свест где „свет пуца", али „ништа се не догађа". И кад се причини да где-где, у разрованој песми, гргољи хумор, брзо је угушен интерпункцијском паљбом: све што је могуће на машини за писање откуцати (осим оних тридесет слова), стуштило се на унапред написане песме и разобличило их у поцепане прње и крпаре. Истина, не у хаотичном механизму обликовања текста, већ у извесним ауторским законима и правилима понашања која поседује само лична песничка (не само песничка) радионица. И овде Ђерић није до краја оригиналан, јер, заправо, реинтерпретира поетичка искуства Ивана Негришорца. Истина, Ђерић ће отићи још даље у демистификацији песничког текста. Он ће до краја усковитлати интерпункцијско-правописне облаке и напросто развејати сваки састојак стиха који песму слепљује у једно. Стрелице, заграде, курзиви, кругови са стрелицама, косе линије, полупане речи и... стрелице, стрелице, никад краја стрелицама што упућују час овамо, час онамо!

У интертекстуалном погледу, Ђерићева искуства равна су искуствима француских летриста. А у актуелном контексту, у готово истом концепту, исписана је и прва књига Војислава Карановића *Тастатура* која се, кажимо, појавила после Ђерићевог „Зглоба". Баш као што је разбуцао песнички текст, тако је Ђерић развејао

и оно мало читалаца поезије. Књига је била привилегија ретких сладокусаца а, заправо, фанатичних књижевних професионалаца. Сећамо се једног до краја озбиљног текста Михајла Пантића поводом *Зглоба*.

Зглоб Зорана Ђерића морао је и у самоме аутору изазвати осећање прекардашености у експерименту који је буквално задавио књигу. *Зглоб* је књига у коју је требало и мануелно улагати пуно снаге. То је књига која, истовремено, рађа осећај тријумфа и мучнине. Она ће, у сваком случају, остати као вредан документ једног ауторског настојања.

Поетичке крајности предочене у „Зглобу“ условиле су, чини нам се, потпуно другачију (опет!) књигу, *Унутрашња обележја*. Нова књига Зорана Ђерића исписана је у обичном (редовном) маниру. То су класични текстови, каткад жанровски неодредиви. Они су нека врста лирских записа које можемо назвати и песмама. Бар је тако у већем делу *Унутрашњих обележја*. Већ при првом ишчитавању, на површину избијају бројни стихови који су нека врста реторичких питања, а који предочавају стања резигнације, меланхолије, извесне депресивности, потмуле помирености са стањем таквим какво јесте итд... Песник записује: „Да ли умем са се скријем и сачувам?“, „Умире ли и део нас са сваком штампаном страницом или тек тада наставља да живи?“, „Зар је језик престао да буде богатство?“... Ови стихови су нека врста опела претходном искуству испољеном у *Зглобу*. У њима се осети последица језичке бомбе створене у *Зглобу*. Као добар пример истинске упитаности над сврхом писања нека послужи песма „Опрезност“:

Све више сумњам у отиске на свом писаћем столу. И има ли разлика између оног што пишем и оног што желим одбити!

Да ли је писање моје унутрашње обележје (опрезности) или је тек пуки показатељ радозналости, безобзирна брбљивост? Да ли је писање нерасположење или расположење, изгубљена књига или уписаница у одређени дан, пре неодређене (адресе) ноћи?

Лековито је навести и добру песму (запис) „Питања“:

Треба ли да се одрекнем писања уколико оно проналази склад тамо где је хаос, ако велича мир тамо где владају бука и бес, ако не уме да „открије произоре кобне“, ако не одваја снагу од слабости, радост од туге? Треба ли да се одрекнем те работе која све дозвољава и не дозвољава ништа, која дарује незаслужемо а ускраћује заслужено? Одричући се пера, да ли да се одрекнем и моћи, задовољства и лепоте, или ћу их, тек после порицања, истински спознати?

Оваква питања може постављати само неко коме је стало до писања. Сетимо се Андрића, Миљковића и других. Импонује зрелина постављених питања која су негде, у својој утроби, и одговори. Наравно, нама који смо минуциозно сагледали шавове ранијих Ђерићевих књига, посве је јасно да оне, те књиге, изнуђују такво песниково одређење. „Унутрашња обележја“ Зорана Ђерића његова су најбоља књига. Њоме и кроз њу он се извлачи из миниране зоне двеју ранијих. Питања на тему шта је поезија. И, напокон, шта јесте литература. Та наглашена окупираност собом и поезијом, смислом једног и другог, делује, у Ђерићевом случају, отрежњујуће. Исти-

на, смета што у *Унутрашњим обележјима* нема и „остатка света“, али и то се да објаснити. *Зглоб* је посисао што се посисати дало. Остало је нешто пабирака које ваља пажљиво скупљати и палити нову ватру. Из пепела се подиђи. *Унутрашња обележја* Зорана Ђерића јесу његова онтолошка рана. Све је унутра, тек зацељено, забрављено. Понешто исцелитељско прокапа и блесне у „остатку света“. Тада трепере несвакидашње усплахирене слике. Ево песме „Како сам жудео“:

Наслањам уво на твој врели стомак.
Наслањам образ. Приљубљујем усне.
Палаца језик: зар је то дојка која ме је отхранила?
Или, не сећам се више дојке. млекоза- боравац?
Зар сам ја био најбољи, ако бољег није било?
Надојен сам неземаљски, боље да ћутим и
стидим се помисли како сам жудео да постанем
жена са навреклим дојкама и широким бедрима.
Грешница а потом светица, кад на њу дође ред.

Усијана еротска ситуација. Пламичак инцестоидног греха палаца у песми. Предочена је кључна двојба бића поцепаног на мушки и женски принцип света. Песма прокључава у стиху: „зар је то дојка која ме је отхранила?“. Нешто од „остатка света“ има и у неколиким тзв. љубавним песмама. Намећу се стихови: „ Твоја лепота је била почетак мог ужаса“, „Желим да потврдим/ своју љубав чак и у смрти/ сваког свог стиха“. Падају нам у очи стихови тагореовске провенијенције:

Дражесна једноставности, невиности, убрусу
без мрље, врчу и умиваонику, немој да тугујеш.
Ти си ваза с птицама које пију воду с мог грла.
Моје право лице утиснуто је и
заштићено твојим очима.
Бићу твој ждрал, оданост.
Ставићу свој кљун у твоја уста.
Шиштаћу ти у образе.
Ти си чиста, блажена, зар не?

Лепо је прочитати овакве стихове. Имају нешто и од хименесовског усклика. Они почетни стихови: „Дражесна једноставности, невиности, убрусу без мрље...“ могу се односити и на поезију, не само на жену. То је кључно место Ђерићеве преобразбе. Јер: Ти си чиста, блажена, зар не?“ – обраћа се песнк Поезији.

Путешествије песника Зорана Ђерића је поучно. Указује како је могуће да даровит песник својим првим књигама не испише своје песме, али у једном тренутку покаже висок степен стваралачке самосвести и отргне се од суптилних, али опасних утицаја. Мада је написао добру своју трећу књигу, од Ђерића тек очекујемо да напише КЊИГУ. Она ће разрешити многе дилеме.

(*Књижевна реч,* Београд, 1991)

ЗИМА, БРАЈКО

О књизи песника-глумца Миодрага Петровића

Пред нама је трећа по реду књига песама Миодрага Петровића *Зима, брајко*. Већ сâм наслов сугерише на нијансе песничког сензибилитета по којем се Петровић разликује од генерацијских исписника. Наслов „Зима, брајко“ разбуцава предрасуде шта је поезија, шта песник, шта улог у песму и, коначно, шта је живот под небеском капом. Поетски најежен, моћан, наслов је манифест у малом, у зрневљу двеју речи. Зима симболише пустопашну ледину света, ледену зебњу свакодневице, апокалиптички зјап боравка на земљи. Брајко, реч из вокабулара колоквијалног, из жаргона интимног, реч од миља што раскрављује у наслову ону испред ње. „Што пропусти леденица-збиља, дочекује ова реч од миља“ – да се скоро па нашалимо мајчински уозбиљени понад блиставог наслова нове Петровићеве књиге у рукопису. *Зима, брајко* јесте мефистофеловско тепање трагичном образу света, али тепање уз чије зимоморне артикулације избија, ипак, нада да, ако већ нема вечне среће, има нека божанским законима васпостављена измена добра и зла, таме и светлости, смеха и плача, љубави и мржње.

У једној Петровићевој минијатури проналазимо извесну одгонетку наслова књиге: „Цела моја породица/ стоји на перону/ и кисне// Чека моје песме/ не сме да писне/ а пишти“. Миодраг Петровић је дефинитивно демистификовао заблуде и комплексе шта се све може одаслати песничким језиком и чиме све настанити позлаћена утроба песме. Он је истински песник, а глумац, драмски уметник. Нова књига ромори дамарима големог лирског узбуђења. Њу треба читати и о њој тек треба писати.

(*Кровови*, Сремски Карловци, 1992)

ЈОВОВСКИ ВАПАЈ

Зоран Костић: *Казан*, Научна књига, Београд, 1992.

У прилици смо да као ретко кад, поводом пете по реду књиге песама Зорана Костића, упитамо се да ли песници могу да пишу „када топови грувају а музе ћуте“. Да ли поезија, која за теме узима актуелне ратне слике и трагедије, може да надиђе раван новинарске (публицистичке) информације, документа и факта којима обилује медијски озвучена апокалипса на Балкану? На оба ова питања, имамо ли у виду домете Костићеве књиге, одговор је с наше стране потврдан.

Ево поезије која на књижевно релевантан и уметнички остварен начин, а у знаку осебујног талента, приказује страдање српског народа у Крајини, конкретно на Банији. Једна национална тема и несрећа подигнути су на раван универзалног, на ниво високе духовности и стваралаачког сјаја. Отпадају предрасуде да је тешко или, пак, немогуће о песничкој књизи, која је у знаку страхота једног геноцида, говорити и писати, јер, наводно, страхоте су већ саме по себи толико паклене и потресне да им није потребна никаква песничка интерпретација. Али, шта би онда био песнички језик када би „признао пораз“ и сам себи укинуо енергију која у исти мах обујмљује и сублимише глобалне слике и лирске детаље у песничку супстанцу универзалног исијавања. Присетимо се Дантеовог „Чистиишта“ или, пак, Горанове „Јаме“.

Дакле, Зоран Костић сачинио је књигу која на свим нивоима књижевне вештине и дара фукнционише као беспрекорна целина. Састављена је од три поеме („Игла“, „Пањ“, „Казан“) и две песме („Дванаест апостола“, „На згаришту цркве у Глини“). Све поеме и једна песма минуциозно су исписане деветерачким секстинама јамбског ритма. Песма „На згаришту цркве у Глини“, пак, написана је у једанаестерачком дистиху. Ово истичемо да би се предочила супериорна занатска димензија која искључује импровизацију.

Централно место у књизи заузима поема „Пањ“ која броји деведесет три секстине. Она је густо ткање библијски снажних слика о мукама српског народа. Главни јунак је, ето парадокса – храст! Под њим, на најзверскији начин, менгелама, клиновима, мањевима, канибалским справама које нормалан ум не може замислити, чиме све не, затире се триста Срба од којих један остаје жив и сведочи, пева, пише поему „Пањ“. Употреба храста као места за извршење злочина није случајна.

Храст је, као што је знано, симбол моћи, дуговечности и снаге у духовном и материјалном облику. У митолошкој ризници постоје Зевсов, Јупитеров и, у Словена, Перунов храст. Код Срба, храст је животворна спона између паганског и хришћанског живота. На стаблу храста, поред којег се одржавају зборови и скупштине (сетимо се скупштине код Таковског грма 1815. године пред устанак), усеца се крст. Храст је замењивао цркву која је, касније, ре-

довно подизана поред каквог великог храста или у храстовим гајевима. Крстови на гробљу су од храстовине, а Бадњак од храстових грана и лишћа.

У контексту Костићеве књиге, храст представља српски народ, његову саборност. Један кепец из сна, наказа што са својим длакавим псима лаје на месец, прати у поеми „Пањ“ патње мученика на разне начине уз храст. То би, по предању, али и по идеји аутора, значило сопствено уништење, јер ко сруши храст „осушиће му се рука“, њега ће снаћи иста судбина. Ту клетву зна мучитељ, псећи кепец, који са стране, с висока ужива у страдању немоћних.

Јаким сликама, свезаним у чворове драмске напетости, Зоран Костић развија тему грозоморног злочина уз стално обраћање Богу и питање: Зашто? Тај јобовски вапај представља централно место у сваком тумачењу ове поезије. Отклон Бога од човека, његово зазирање да напречац помогне, и долазак Сатане пред крај двадесетог века, предочени су и у првој по реду поеми „Игла“ која је настањена сликама наопаких критеријума, инцестоидног лудила и мефистовских (зло)мера. Тај аспект, призива неке целине из Његошеве *Луче микрокозме*.

Поема „Казан“ посвећена је Папи Војтили, песнику. Дакле, Костић се обраћа песнику Војтили, не Папи, врховном поглавару католичке цркве чији бели рукави нису симбол чистоте и невиности. Ако је Војтила затомио у себи песника, онда ће морати бар чути једног српског који му се обраћа. Поема је ослоњена на истиниту причу о жени којој је, као дванаестогодишњој девојчици пре педесет година, плетеница, испод ножа, спасила живот. Та жена доживљава да јој, пола века касније, први комшија шаље писмо у којем, поред осталог, стоји: „А кад смо вас све поклали, твог млађег брата смо скували у казану. Кучко, морам ти повјерити да за свог живота нисам јео меса равног куханој србетини“.

Зоран Костић се ухватио у коштац са потресним сликама и направио поему која одише снагом инстинског песничког резултата. Цела књига бриди осећањем високе свести о распонима злочина који се циклично обнавља, показујући тако немоћ људске природе да овлада непознатим силама у дубинама његовог амбивалентног бића.

(*Дневник*, Нови Сад, 1993)

УСАМЉЕНИК НА ВРХУ

Владимир Јагличић: *Усамљени путник*,
Српска књижевна задруга, Београд, 1994.

Пета по реду Јагличићева књига песама *Усамљени путник* представља круну његове поетике. Обухвата седамдесет три римоване песме. Али не било како и не пошто-пото. У томе и јесте велика вредност овог аутора. Ова књига је прворазредни зборник версификацијских вештина на српском језику, обиље могућности које везан стих и рима могу да изнедре.

Једна константа провлачи се кроз целу књиту. Све песме састављене су од шеснаест стихова, односно, од четири катрена слепљена у визуелну целину. Дата је једна форма коју ће песник диљем рукописа стално динамизовати испитивајући њене могућности. Наиме, у оквиру ових тетракатренских песама, Јагличић стално мења дужину стиха, односно, испитује семантичке распоне метричких целина. Тако је ова књига насељена готово свим деликатним облицима стиха.

У даху читамо цепидлачки тачно организоване песме, понајпре, у једанаестерцу и деветерцу, затим, у четрнаестерцу, дванаестерцу, осмерцу (симетричном и асиметричном), седмерцу и шестерцу, а ту је и симетрични десетерац. Нису изостали ни стихови исписани у хексаметру. Затичемо и мањи број песама мешовитих стихова. Рима је увек укрштена, гдегде обгрљена и парна. Напросто, светковина поезије. Дисциплина која пева!

Све смо ово потанко навели да бисмо, у ствари, посредно казали коју реч о делу немоћне, и кратких рукава, српске критике која данас не уме да запази овакве вредности чији иницијални делић стваралачког бдења вреди више од свега што су понеки критичари исисали о плеви савремене поезије. Владимир Јагличић, једноставно, супериорно језди у правцу који замагљује очи његовим опонентима.

Какав је песнички свет овог аутора? Ту се већ на самом старту јавља крупна препрека коју „постмодернистичка“ критика, ма колики јој залет био, не може да прескочи. Критичари-атеисти одмах ће устукнути и Јагличићеву књигу бацити у шипражје. Јер, овај песник призива и слави Бога, и његово име исписује великим словом. А једна перјаница „постмодернистичке“ критике записала је пре неколико година о једном савременом песнику ово: „Бог је чест његов адресант, а пишући њему песник без икакве дистанце и мрве ироније, године 1990. призива анђеле и музе“.

Из овако дубоког песниковог односа према Богу, проистичу многе Јагличићеве песме којима се брани, опева и слави Божје дело. Склад природе и живота, лепота постојања, и увек нова открића у старим стварима и појавама, плене до клањања: „Синоћ је могло дуго да се хода/ опалим лишћем, а да не досади“. Овај дистих има манифестно обележје. Он је мото Јагличићеве поетике и његовог односа према традицији и класичним вредностима.

И таман кад нам се учини да је овај песник направио прејак отклон према времену и темама које нас окружују, као „сув жар“ црне нас стих за стихом: „Са рок концерта упадосмо/ у неку гужву с пајканима. Показали смо им добро/ и шта је онда у длanима“. Један мањи круг песама има и овај аспект, доколицу урбане збиље. То се огледа, понајпре, у језику који је у римама употребљен, у ствари, на постмодернистички начин (када би то збрзани квазисти видели, штошта би им сладнуло): без дер – звезде, рокенрола – долап, пророк – хаустором итд...

Владимир Јагличић ништа не препушта случају. У свакој песми, у сваком стиху све се случило како је баш морало да буде. Овај песник је одиста, „усамљени путник“ кроз хировите и замагљене пределе савремене српске лирике. Јагличић је песник чија снага дочарава непоновљив пут једне књижевне судбине.

(*Борба*, Београд 1995)

ПОЕТСКЕ ТЕТОВАЖЕ ТЕКСТА

Ласло Блашковић: *Имењак*, Прометеј, Нови Сад 1994.

Песник Ласло Блашковић (Нови Сад, 1966) објавио песничке књиге: *Гледаш* (1986), *Златно доба* (1987), *Црвене бригаде* (1989) и *Ритам машина* (1991). Његова нова књига прозе већ изазива пажњу критике (надамо се да ће и читалачку) и постаје предметом различитих тумачења. Док је једни сматрају изузетном и пуном свежине, други укидају сваку вредносг називају је чак и „слепом улицом“, а у ствари понајвише замерајући аутору што је песник који не прави разлику између поезије и прозе?! Ова књига, дакле, постаје оно што права литература увек јесте: камен видиковац или камен спотицања ономе ко жели о њој да пише.

Одмах да кажемо да је *Имењак* жанровски неуловљиво штиво ма колико га именовали овако и онако. Збиља, можда је роман. Али то уопште не умањује нити одређује вредносни ниво уметности коју затичемо између корица. Да ли је стилски артизам ове књиге постигнут на релевантном нивоу? Ако јесте, решили смо све недоумице. Нећемо се брчкати у плићаку дневнорепортерске критике која не уме да се одлепи од трошних образаца у које, уз музику са локалног радија и приговоре супруге да је у свакој варијанти хонорар мали, на брзину и одока убацује прежвакане податке и оцене. Сам писац у поднаслову књиге, у ствари, припомаже таквој критици: Легенда о мајмунском рефлексу.

Суочени смо, дакле, са прворазредним прозним штивом натопљеним обиљем фантастичних слика и лирских решења. Овде је језик (и даље!) јунак број један доведен до павићевског усијања и откривалачких изненађења.

Списатељска инвентивност Ласла Блашковића изражена је до те мере да за њега не постоје границе имагинативне мреже. Али, ту се не треба заварати. Блашковићеве реченице, ма колико биле неочекиване и надреалне имају своје онтолошке законе у чијем се оквиру прилагођују и дешавају силна изненађења. (Фабула је овде исцепана па наново зашивена сукња). То је инвентивност, да парафразирамо Жака Дериду, која уједно одолева датом програму и систему очекивања и, коначно, инвентивност која самог аутора изненађује, јер је неодољива, императивна и неумољива. Ево једног фрагмента из књиге: „Ветар који доносио оно споља помери круту завесу, и последња улична светлост разби се о девојачки стомак, па се распрши просторијом као јак парфем. Мачe скочи на празно место и склупча се око себе попут лавиринта или ноћног цвета“. Затим у загради супериорно додаје: „Зар се ишта више могло приметити!“ На једном другом месту ће казати: „О, мека спужво књижевне науке!“

Ласло Блашковић је детаљиста, гестолог, филигрански читач маски света, мајстор поетске тетоваже текста, који у сваком тренутку има свест о учињеним (и потребним) искорачењима из ка-

нона сваке врсте. Зато он каже стару истину: „Како је моћно бити свезнајући приповедач!“ Дакле, све је дозвољено ако аутора покрива истински дар, и не само он, већ и дар за дар. Та одлика краси и оспокојава овога писца-песника који без комплекса пише и постиже „немогуће“. Блашковић је виртуоз синестезијâ, сликâ у амалгаму невероватних чулних сензација и димензија. На том плану достиже, а на махове и надмашује, неприкосновеног Милорада Павића. То не значи да је у поетичкој матрици великог писца заглављен мали (млади). Довољно је на 185. страни прочитати фрагмент волшебног купања љубавног пара у кади са штуком.

Имењак Ласла Блашковића је жива литература, врт језика у којем мера занату и имагинацији нису побочни примери прозе са актуелне књижевне позорнице. Отуда неразумевање и вишак љубоморе код Блашковићевих сарадника чије скице и програми не могу да издрже силину и фијук талента овог ватреног тореадора младе књижевне арене. Блашковићев пут је усамљена богаза кроз опустошене врлети ка златним висовима чија јачина светлости зависи од вештине и брзине примицања самога аутора, али помало, надамо се, и од читалачке радости овог скромног приказивача.

(*Борба,* Београд, 1995)

СЕТНЕ ТАЈНЕ

Мирослав Алексић: *Нема вода*, Матица српска, Нови Сад, 1994.

Прошлогодишњи добитник „Печата вароши сремскокарловачке“, Мирослав Алексић (1960), објавио је досад три књиге песама: *Зигурат* (1986), *Попик или чуг* (1990) и *Нема вода* о којој је овде реч.

Већ самим насловима у својим првим књигама, Мирослав Алексић је до опсесивних размера показао интересовање за архаично и мистично. Његов језик био је и остао легло запретених семантичких својстава и лепоте која из такве песничке радионице исходи. Алексићеве песничке слике, већ и у првим песмама, твориле су својеврсни систем размишљања који би се у најбољим стиховима могао назвати и „лирском филозофијом“ што сама по себи дефинише поезију и смисао бављења писањем.

Књига песама *Нема вода* сачињена је од четири повезана циклуса који у збиру од 43 песме чине тематско-мотивску целину. Књигу отвара одлична песма „Секира“ која предочава језу и бол непосечених стабала у шуми и ствари у кући сачињених од дрвета: „Неко је заборавио секиру у шуми./ Зато ни у кући мира нема више,/ шкрипе врата, пуцкета сто,/ слежу се у крову рогови“. Ова песма је увод у несаницу и лаки немир који ће дуљем целе књиге непрестано пулсирати и давати тон у доживљају читаоца.

Мирослав Алексић припада песницима који негују ретко суптилан однос према свету у којем саме појаве и ствари јесу језик и песме без потребе да се преливају у лавиринте текста. Таленат овога песника је у томе што уме да опева деликатну границу између доживљеног и написаног. Ту крхку црту стваралачких привилегија и тајни он провлачи кроз све циклусе нове књиге дајући тако нове валере укупном штимунгу своје поетике: „Ово што говорим/ нису моје речи/ него јесен,/ него смех дуге над пробраним воћњаком“.

Завршни циклус песама носи назив „Нема вода“. Он је репрезентативно лирско штиво из којег се могу извући битна симболичка својства воде: „Подојити га треба немом водом, она је понорница и небесница, она извире у тишини“. Вода као извор живота, симбол катарзе и обнове, као „клица клице“, овде постаје и симбол духовног живота, несвесних енергија, непознатих сила душе и мистичних мотивација. Конкретно, она је симбол двојности света, горњег и доњег. Песници романтичари опевали су такав свет кроз визир женског и сензуалног својства воде у којем се буди либидо. Мирослав Алексић томе придодаје исцелитељску снагу воде и њене апсолутне тишине и немости. Метафора *нема вода* има демијуршка својства, заправо, она у исти мах ствара и разлаже, рађа и убија. Њени амбивалентни краци су живот и смрт: „Са ушла два потока, ћутећи,/ у тршчаној цеви донели су је у зору“.

Трећа по реду књига Мирослава Алексића представља чисто огледало песничког језика који ничим није изнуђен, нити прилагођен тренутним погодностима које пружају помодне поетике. Увек модеран, овај песник ствара ланце лирских призора и слика што у први план истичу велики дар да се занатски песма изведе до краја и не угуши у вишку језичког материјала. Лако пролазећи из стиха у стих, из песме у песму, читалац осећа лахорасто узбуђење пуно радости и срца. Непретенциозних намера, а одлучних корака на спони савремене српске поезије, Мирослав Алексић убедљиво гради овај свет обележен печатом сетног бола и дубоког доживљаја.

(*Борба*, Београд, 1995)

ТАЛЕНАТ И ЕКСПЕРИМЕНТ

Зоран Ђерић: *Одушак*,
Друштво књижевника Војводине, Нови Сад, 1994.

Необичне ме́не догађају се у песничкој лабораторији Зорана Ђерића (1960, Бачко Добро Поље). Кажемо: лабораторији, јер овај даровити песник све више прави песме, него што прати корен сопственог дара из којег је избила његова прва, врло запажена, књига песама *Талог* (1983).

Наиме, после снажног првенца, Ђерић је непотребно склизнуо у хладан експеримент који је, сав у деструкцији језичког материјала, обеживотворио целу збирку *Зглоб* (1985). Данас, десет година после, више је него видљиво да је Ђерић, у ствари, покорно ослушкивао туђе поетичке дамаре и примењивао их, трудећи се да у радикализму буде другачији. Срећом, поново се пренуо и вратио самом себи написавши добру књигу *Унутрашња обележја* (1990). На трен је „оставио“ поезију и сачинио својеврсну хрестоматију *Сестра* (1992), а онда опет песничку плакету минијатура *Под старом липом* (1993).

Пред нама је књига *Одушак* којој у поднаслову стоји: химонде. Дакле, нека врста амалгама историдних жанровских јединица оличених, по дефиницији, у штимунгу слављења и похвале. Тематско-мотивски епицентар књиге су „женска прса“ и с њима цео ланац еротске енергије што води до високе свести о језику и писму. „Химне женским прсима“ су, дакле, окосница књиге из које се развијају симетрични кругови поменутог оквира. Зоран Ђерић настоји, у ствари, да до краја мистификује сопствене пориве за израду оваквог пројекта, комешајући и прожимајући жанровске нивое у оригиналну меласу штива које буквално пулсира, а гдегде и експлодира у семантичким обасјањима. Оваквим поступком Зоран Ђерић постиже оно што већи број његових генерацијских исписника не успева – да, заправо, у исти мах, демистификује постмодернистичке постулате који су већ постали болест једног дела песника̂ што укруг исписују и врте сопствени реп. Отуда, Ђерић наглашено и намерно (чак и преко мере!) цитира фрагменте и наводи имена писаца (Сапфо, Витмен, Пушкин, Његош, Настасијевић, Кочић, Матавуљ, Тишма, Раичковић...).

Овом критичару, међутим, није до тога да рашчлањује зглобове општег механизма књиге, јер би се то претворило у досадни маниризам, већ да укаже на најбоље места где се узвисује чисти песник. Изузимајући сложене целине посвећене Лази Костићу и Милошу Црњанском, као уметнички релевантне пројекте који би могли да независно дишу и на неком „округлом столу“, нама су за око, поред осталих, запели стихови из ране фазе:

„Још сам огњиште. У мени се тек цепају дрва.“ Ова феноменална песничка слика не познаје границе и школе. У њој се упластио песник са великим првим словом. Остало препуштамо

психолошкој структури и снази саме песникове личности, јер наведени стихови су редак путоказ у ком правцу би поетички требало јездити.

У књизи је место пронашло и тридесетак хаику песама. Оне делују живо и разгаљујуће. Скидају плесниву помрчину са захукталих справа општег пројекта и указују се као супстрат душе. Ево дивне минијатуре: „Дајте ми уже, хоклицу, хоћу да сам жути, липов цвет!“. На плану заната, тачно седамнаест слогова, као и у свим осталим минијатурама, како, уосталом, и налаже у јапанском језику древна хаику творевина. Ђерић је, дакле, окушао се у тзв. затвореној форми и успео. Најбољи је тамо где у први план избија његово рано песничко биће. Зато се опет питамо, зашто овај песник не смогне снаге и остави за сва времена сваки експеримент и, једноставно, буде оно што јесте. Јер, испоставиће се, како вели у једној песми, да је „језик гојио на туђ рачун“, а то не би било, на дужу стазу, добро по песника.

Нова књига Зорана Ђерића сведочи о великим претрагама сопственог песничког ЈА, о, каткад, излишним посезањима на плану техничких решења текста, али и о осведоченом таленту који је од најприроднијих струна и милина. Не желимо да признамо да Зоран Ђерић припада реду ислужених млађих песника, већ сматрамо да његово време, заједно са „Талогом“ и „Унутрашњим обележјима“, тек долази. А да је тако, нека посведочи и овај Ђерићев стих: „Скривам се иза онога што носим“.

(*Борба*, Београд,1995)

НИ МАСКА НИ ГРУДОБРАН

Благоје Баковић: *Ватра за копитама*, Октоих, Подгорица, 1995.

У живим вртлозима савремене српске поезије, један вир се указује и нестаје па онда, опет, избија, на самом ушћу традиционалног и модерног. Песник Благоје Баковић (1957. Бојишта код Бијелог Поља) припада песницима нетипичног дијаграма развитка и зрења. Као да је одувек био ту на песничкој позорници, али као да се и без њега могло, с тим што би се кад-тад такав песник морао појавити. Од тврде ковине и старе лепоте, Баковић пише више него што се очекује и други га зато узимају површније него што би смели. Он је заговорник традиционалног песничког закона са помало вишка патетичне мисије.

Ватра за копитама је, у ствари, избор из Баковићевих досадашњих десет књига поезије. Рационалан предговор и надахнут поговор сачинили су Милосав Тешић и Вида Огњеновић. У књизи се налазе сто двадесет три песме, с тим што је једна „песма", у ствари, цела поема-књига „Лето". Сад кад се све најбоље Баковићево налази на једном месту, прегледан је и на дохвату руке богат рељеф поетичких мена и достигнућа. Овај песник почео је да римује још у своме првенцу *Жеђ под водом*, а затим „прешао" на тзв. слободан стих и „терао" га кроз четири наредне књиге: *Шаптачева смрт*, *Поскок*, *Лето* и *Мароканске бајке*. У збирци *Сачма* поново се враћа тзв. везаном стиху, али сада зрелије и отменије, мада увек у замецима романтичне понесености коју је за сва времена засновала прва књига: „Једна бледа омча светом шета/ и ветрови поигравају плодом/ доноси река с друге стране света/ мој сан и моју жеђ под водом".

Кроз све Баковићеве књиге провлачи се свилен конац што повезује и опшива свет овога песника. Он, заправо, припада бујном засаду српске поезије и језика који чине: Дис, Пандуровић, Драинац, Раичковић, Б. Петровић, Ного, Ненадић, Брајковић, Р. Андрић, Сладоје и други. Пар реченица из предговора и поговора књизи врло прецизно одређују Баковића песника. „Он је, свакако, аутентичан песник, устрептао лирски дух који перманентно, из књиге у књигу, исказује своју песничку узнемиреност, било да се ради о пантеистичком доживљавању света или о певању с критичким ставом према животу уопште, а и онда када пева о нечем сасвим трећем" (М. Тешић). „Песник Благоје Баковић не скрива своје право лице иза поезије. Она за њега није ни маска ни грудобран. Она је његово биће, а он је у њој, можда чак и одвећ безазлено, откривен" (В. Огњеновић). Између ових опажања налази се песник дрхтавог нерва, песник шареноликог рукописа и живе лирске драме.

У избору се уздиже као громада поема „Лето" која је, по свему судећи, исписана у даху и која, сад више нема сумње, јесте најбоља Баковићева књига. У њој се отвара „моћ да се на леђа проговори".

У „Лету“ су пропевала Бојишта, „погача испод сача“, „јаја говора“, „језик без поретка“. Установљен је нови Баковићев поетички курс са непознатом бусолом. Овде је Баковић највише свој. Можда, по нирвани и првом уздаху, „Лето“ се на најбољи начин наставља на „Јавну птицу“ Милана Дединца. Тај лов на тајну инспирације омеђио је и позлатио странице „Лета“.

Скоро половину Баковићевог песничког пута чине сонети. Та стара и увек свежа песничка форма омамила је овог песника и већ неколико година одузела моћ да другачије пева. Сонет је мило и опасно штиво. Теже је изаћи из његових менгела него га почети писати. На Баковићу је да одреди меру тог односа. Иако су његови сонети занатски недовршени и без чврсте метричке структуре, Баковић упорно и одлучно језди кроз бескрај од четрнаест стихова. Увек је у оквирима укрштене риме и завршног римованог куплета, како и приличи тзв. енглеском сонету. Баковићеви сонети, у ствари, јесу песме на које песник напросто дише. Он је редак пример големе завере с песмом и њеним језиком, а против остатка света, односно, насупрот сушичавих покушаја једног броја песника који се плаше сопствене традиције и беже у суноврат преведене поезије где све, као што је знано, зависи од преводиоца и његове моћи да препева туђи говор. Импонује Баковићева, до грудобоље, исцеђена суза из суве дреновине језика, то испаравајуће огледалце чија малена дуга остаје дуго изнад прочитане песме. Овим избором песама, читаоци и критичари добијају прегледну панораму једне судбине која се завештала поезији.

(*Борба*, Београд, 1995)

ПЕХАР ВЕКОВА

Мајка градова (Саставили: А. Ердељан, Ј. К. Радуновић и П. Милошевић), Културно-просветна заједница, Сремска Митровица, 1994.

Прошло је седамнаест векова откако се Сирмијум „уздигао у врх светске историје“, као један од четири престонице римског царства. Данашњи сремскомитровачки песници нису заборавили голему прошлост свога града. Сачинили су необичну књигу у којој се налазе стихови римских, али и живих песника града на рушевинама „многољудне и славне мајке градова“. Присетимо се да је од укупне римске књижевности остала сачувана тек петина велике ризнице.

У циклусу „Из класичне римске лирике“ заступљено је седам славних песника: Квинт Хорације Флак (68–8. пре н. е.), сатиричар на чијој мети су били скоројевићи, лихвари и књижевни противници; Гај Валерије Катул (83–54. пре н. е.) занесен лепом и раскалашном Клодијом, забавама и животним радостима; Албије Тибул (54–19. пре н. е.), истанчани љубавни елегијски су извори инспирације биле, једна за другом, две жене: Делија и Немеза; Секст Проперције (49–15. пре. н. е.), градски песник, аутор елегија патње и страсти, љубоморе и беса према Цинтији; Публије Вергилије Марон (7–19. пре н. е.), најугледнији писац Аугустовог доба, аутор јуначког епа *Енеиде*, у 12 књига и 9826 хексаметара; публије Овидије Назон (рођен 43. пре н. е.), песник *Метаморфоза*, прогнаник, лак у изразу и течан, касније великог утицаја на европску књижевност и уметност; Валерије Марцијал (40–104 н. е.), аутор 1555 епиграма у 15 књига, духовит до цинизма, сатиричан и полемичан.

У другом делу алманаха *Мајка градова* заступљени су радови тројице сремских песника исте генерације. „Да ли су сва дешавања истрошена“ назив је циклуса у којем се налази тринаест песама и три епитафа Александра Ердељана (1932), који је, иначе, познат као успешан хаику песник чију једну изузетну и награђену минијатуру памтимо: „На сивом небу/ јато дивљих гусака/ одапела зима“. Ердељан је понесен старином Рима па се у песмама у алманаху осећају дамари здравог утицаја вековног духовног блага. Овај песник води дијалог са јунацима и прохујалог и актуелног времена, али и са својим песничким Ја, чиме исказује високу свест о написаном.

Јован К. Радуновић (1934) написао је сонетни венац „Сирмијски Орфеј“ који је нашао своје прикладно место у алманаху. Изнад сваког сонета стоји мото потписан именом једног од великих римских писаца. У сонету који и има за мото Проперцијеве стихове („Говор је завршен: ви који ме оплакујете, устаните као сведоци“), Јован К. Радуновић каже: „Мом говору остао је једино сан, две капи/ таме нескривене и дуге, одшкринута врата/ за пресудног вртлара који мртвом душом барата“. Песник доживљава Сирмијум као жив град

пун сабеседника божанских дарова, чије време мерљиво је само енергијом стихова, дакле, релативизована је свака временска дистанца и отворен дијалог који уважава само простор чије је небо остало исто. На плану заната Радуновић се успешно хвата укоштац са сложеном формом сонетног венца исписаног у стиху петнаестерцу који се тек понегде преодене у шеснаестерац.

Петар Милошевић (1930), познати археолог и тумач античког Сирмијума, представља се лепом лирском прозом из новеле „Љубав и смрт“. Ово штиво није директно повезано са тематским оквирима Рима, али је по обради вечитих мотива љубави и пролазности, у ствари, у сагласју са надахнућима старих песника. Милошевићева проза натопљена је дубоким и бурним доживљајем женског лика и природе, крцата обиљем чулних слика и сензација. Има у овом прозном одломку неке отмене меланхолије у заносу који се мери страсним додирима и далеким звездама, а који је предочен и у песмама што „пресецају“ и шарају ово узнесено прозно штиво. Пошто је ово његово прво литерарно представљање јавности, потребно је казати да научник није за све ове године прекрио даровитог писца који нам је поклонио тренутке читалачког уживања.

На крају алманаха налази се копија плаката „Вечери лирике“ која је одржана у Сремској Митровици 1952. године, где су, поред осталих, наступила и тројица представљених писаца. И тај плакат долива своју кап у пехар векова који опија својом духовном вертикалом. Књига *Мајка градова* драгоцен је бедекер и документ духовне постојаности у једном поднебљу. Она разгаљује и оплемењује свешћу о никад прохујалом.

(*Борба*, Београд, 1995)

СТРАСТ БЕЛЕЖЕЊА

Зоран Славић: *Удес равнотеже*, Просвета, Београд, 1999.

Након вишегодишње ћутње, песник Зоран Славић је отворио закључане бисаге песничког језика и новим рукописима освежио своју, али и ширу књижевну мапу. Пред нама је, обимом повелика, књига песама *Удес равнотеже* („Просвета“, 1999) која на конкретан начин предочава речени утисак. У њој се сусрећемо, пре свега, са доследно установљеним песничким обрасцем за који, без устезања, можемо казати да је *славићевски*, дакле, препознатљив.

Неке одлике Славићевог певања дају нам за право да установимо такву позицију његових новијих песама. Особен и доследан отисак креативног печата огледа се, понајпре, у деликатним језичко-стилским решењима. Песничка слика је овде обрубљена нитима еруптивног доживљаја света и поезије. Славићеве песме су калеидоскопско клупко призора које погони јака емотивна енергија и потреба за контактом са белином папира. Његов језик је грађа једне чулне драме у којој је биће што грчвито балансира између крајности савременог света, интимних кутака и списатељског ероса.

Нека техничка решења песничког текста представљају иновативне импулсе у сфери облика и форми. Славић избегава употребу интерпункције, односно, арсенал интерпункцијских знакова у свим варијантама замењује двотачком – зарез испод тачке. Песме су редовно на своме крају отворене, без икаквог знака, али са снажном семантичком сугестијом да управо на том месту стоји невидљиви упитник. Његов стих је широк и њиме се завршава значењски ток. Нови стих је нови почетак, слика или мисао. Књигу сачињавају углавном неримовани катрени, осим што нас гдегде прене жубор заборављене риме као вековни сигнал непревазиђене вештине.

У новом рукопису Зорана Славића указује се облик стваралачке свести о песничком послању и смислу: „Док верујеш у страст бележења, небо ће се увек настављати; У списима не смем више олако умирати; Умешан у рад природе о залудностима сам престао да снатрим; У мастилу мом дажд се одомаћио: Елегија се рађа без риме; Како је безбедан ноћни залет кроз предео који не препознајем“, итд... Дашак миљковићевске опкладе са животом и поезијом провејава кроз ове упечатљиве песничке слике. Круна аутопоетске свести расцветава се у стиховима: „Бавићу се дакле лекторисањем обе стране дисања: потказивању живот и лектири обузимати иронију“.

Ако нас понегде затекне нека врста читалачке бојазни да ће се исказана свест о песми, језику и стваралачком процесу закључати у саму себе, брзо ће се распршити пред налетом непатворених песничких слика натопљених душевном млечиком и топлином: „У фотографију се насељавамо. Неко завирује: Хоће-неће унутра; Покисла се птица гласне док неко упоран празнином мине; ћеркин цртеж је стално на зиду и кречимо пажљиво око њега; Оно што је

ветар запамтио већ се на забату моје куће осликава“ итд... Ове песничке слике (и не само оне) имају нешто и од темпоралности хаику вештине и света: лак потез песничког киста и лахорасто присуство „ока душе“ које преживљава и слави лепоту.

Значајан простор Славићевих песничких преокупација заузимају и завичајне слике, успомене и свакодневица тога амбијента. Мотиви панонског, банатског (бачког) и паорског миљеа насељавају знатан број песама у којима је „ветар банатски полегао на душу“. Славић је детаљиста чији филигрански призори улепшавају укупну слику. У песми „Стари Банат, неочекивано“, блесне призор: „У дубоку вуну увезане овце из прашине одлазе у прашину. Или: Небо се сутоном означено у страх прелило: Долазе јахачи/ Апокалипса се развукла диљем хоризонта.“ Песма „Јутарња паланка“ предочава урбани амбијент равничарске провинције из којег бије „пустош разлике“ у заћуталим очима у аутобусу.

Циклус песама „На плажи сликарској (2)“ наставак је из претходне књиге истог наслова. Овај круг песама, као и поменута књига, ревалоризују феномен уметности кроз узајамно прожимање поезије и сликарства. Зоран Славић се овде појављује као својеврсни песник – ликовни критичар где се показује да је песнички језик супериоран и најмоћнији медијум за проницање у тајну самог себе или у срж друге уметности. Песнички језик је, у оваквој ситуацији, најкомпетентнија сила просуђивања чиме је песма сама највећи поклон сликару и његовом делу. Ова колекција песама делује кохерентно и оставља дубок утисак. Њихова вредност управо је у онтолошкој снази сопственог израза. Оне имају своју температуру и живот без обзира што су настале поводом сликарских дела.

Нови рукопис Зорана Славића, *Удес равнотеже,* представља целовит песнички пројекат остварен у веома инспиративном замаху. Замајац тога надахнућа одиграо је волшебни плес једне поетске пустоловине. Удес равнотеже утемељује песничку позицију Зорана Славића и даје јој легитимитет за нова уметничка истраживања. и резултате.

(*Дневник,* Нови Сад, 1999)

МИСИОНАРСКО ЛИРСКО ЧТЕНИЈЕ

Нови рукопис Здравка Микића инвентивног наслова, *Љубави понајприје*, наставак је његових духовно-религиозних претрага у себи, свету и језику. Ова књига део је триптиха који још сачињавају *Видјело* и *Сунце бијелих пољубаца*, две песничке збирке објављене раније. Нова поема носи зазивну снагу духа оличеног у архетипском предлошку љубави, вере и наде. Песник као да жели да заснује и настави улогу лирског проповедника, онога који ће говорити јуродивим језиком, другачијим од канонизованог облика ширења поетске и божанске истине.

Религиозна поема као жанр је релативно ретка у српској поезији и уопште. Она захтева широко и дубоко постављену стваралачку основу бића које жели да пева, које има шта казати, које поседује идеју што га води. У стању које називамо lucida intervalla, као религиозно штиво, она мора извирати из песниковог срца. Поема Здравка Микића успешно задржава температуру надахнућа у семантичком спектру уплетене лексичке грађе почев од самог наслова књиге. Песник је својеврсни глагољаш пун жеље да се његово срце, испуњено жаром спознаје, прелије и на друге, на изабране и обележене, на оне који могу да осете и разумеју *шифровани* језик.

Књига *Љубави понајприје* показује колико је поезија супериорна спрам прозе, али и других жанрова. У поезији се не може скривати просечност. Поезија тражи аутентичну пунину доживљаја, језик сабијен и озвездан срмом духа. Позната синтагма да је поезија *краљица духовности и писмености*, овде се показује у раскошном светлу. Поезија тражи истинску инспирацију и епифанијски повод. Тога овоме песнику није недостајало, већ, напротив, кипело је у потреби да се доврши па и преврши мера самог литерарног казивања, и да се свему дода и ванкњижевна супстанца текста, онај стожер религиозности неопходан за постизање коначног кôда и циља.

Тематско поље љубави, у основном значењу те речи, овде је тек почетна станица у остварењу мисије којој стреми аутор. Такав захтев подразумева уздизање бића ка савршенству вере, односно, у координатама 21. века, налаже подвижнички однос према технолошки устројеном савременом свету у којем човек расплућен лута лавиринтима обезбоженог времена. Микић слика и друго лице света, тамни вилајет људске наопакости и посрнућа. Он наглашава да је залудно свако човеково уздизање против Бога, а тиме и против самога себе, јер ће светлост љубави, понајпре, и пре свих и свега, савладати све облике демонских изопачења и чамотиње духа, људске умишљености и анималности. Декадентни знаци епохе овде су оштро осенчени и жигосани саркастично-сатиричним ударима.

Песник пева о љубави која је апсолутни, божански принцип света. Она је овде доживљена као *агапе*, хришћанска љубав која се манифестовала још с почетка нове ере кроз обичај братских вечера на којима се остваривало потпуно јединство у победи над помрчином и грехом рода земаљског. Агапе је остварена нада, највиша тачка у досезању личне и колективне среће и слободе.

Каткад и патетично, што и захтева овакав мотивски амблем, а и како би другачије, Микић шири концентричне кругове свог лирског чтенија. У поеми проналазимо и слике из раног детињства, призоре са кућног прага, што се, у досадашњем опусу овога аутора, може сматрати извесном иновацијом на тематском пољу, али и очигледном потребом да се из фокуса интересовања не испусти фантазмагорични, за сваког песника, златни рудник *дивних чуда* и објава.

Можемо са поузданошћу казати да је нова књига Здравка Микића, у континуитету са претходним поменутим двема, веома редак пример стваралачке авантуре која доноси освежење и осећање првине. То је у књижевном послању приоритетно и представља иницијални камен за подизање веће поетске грађевине, али и свести о њој самој, како од стране јавног суда, тако и са становишта самог аутора.

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2003)

УНИВЕРЗАЛНИ ЛЕКСИЧКИ БЕЛУЦИ

Зоран Хр. Радисављевић: *Мртво слово*,
Графички атеље „Дерета“, Београд, 2003.

Мртав ветар дувао је с гора,
Трудио се свемир да покрене...
Владислав Петковић Dis

Поезија нас каткад натера да занемимо, јер управо она минуциозно отвара скривене валере живота и духа, даје им шансу да се покажу у своме тоталитету. А за такав чин нужан је креативни судар ероса и танатоса, стваралачка мућа границе живота и смрти која у језику оставља аутентичне трагове уметности. Живот не пише само романе, већ, и те како, и лирску поезију. А песничка уметност, сједињујући прошло, садашње и будуће време, не само да је судбински видовита у свим правцима, већ захтева и од читаоца да поседује извесна прекогнитивна својства и дарове, конкретан улог животног и оничког искуства у рецепцији поетског дела.

Четврта по реду књига Зорана Хр. Радисављевића, *Мртво слово*, прва је његова песничка. Али, то је тек информација, јер то је и књига која би требало не само да буде првенац, већ, по науму аутора, и последња (?) његова поетска збирка. Посве деликатна књига, и сасвим редак чин објаве. *Мртво слово* садржи песме написане, како у напомени истиче песник, „у мојим гимназијским данима и на првим годинама студија књижевности“.

Још пре четврт столећа, тачније, 1978. године, овај рукопис, са илустрацијама Зорана Радоњића, био је припремљен за штампу, али никад није био предат издавачу: „Храброст коју нисам имао тада, немам ни сада... књигу предајем суду јавности: на своју радост или на своју срамоту“.

У књизи, на унутрашњим странама обеју корица, проналазимо и фото-копију писма Димитрија Вученова, главног и одговорног уредника „Летописа Матице српске“, од 17. октобра 1978. године, упућеног на завичајну адресу млађанога песника, у Југ Богдановој 65, у Краљеву: „*Летопис* ће Вашу песму *Посмртница* објавити у мартовском броју“.

У инспиративном поговору Јовице Аћина, „Живо слово у мртвом“, заснованом на предочавању феноменолошке генезе рукописа, проналазимо својеврсне одгонетке песничке епифаније Зорана ХР. Радисављевића: Оно што читамо, и тог бисмо морали све време бити свесни, јесте живо слово у мртвом, али и документ о мртвом у живом. Дакле, „песме као афирмација живота“, али и „објава одустајања од њих“. Аћинов есеј обилује убедљивом реторичком снагом и рефлексивном еквилибристиком: „Наслутио сам на који је све начин смрт могла да уђе у слово... смрт као љубав“.

Одустанемо ли на трен од тумачења разлога песникове ћутње („Осуђен сам/ Да ми песма/ Отме речи“) и, потом, чина објављивања рукописа који је дубоко био склоњен у сенкине сенке сенку, а у неминовно тешким ауторовим искушењима, морамо приметити да су се у збирци угнездили стихови даровитог младог песника у којима доминира мотив „мртве драге“, тако чест и ризичан, али продуктиван и амбивалентан у поезији, мотив који врхуни лирским сликама у завршној песми „Бела лептирица“: „Најдража моја/ Мртва моја.../ Има ли те/ У илинденским громовима.../ Најдража моја/ Мртва моја.../ има ли те/ У књигама које читам“. Репрезентативна је и минијатура у форми хаикуа: „Ти и ја/ Заједно/ А само моји кораци у снегу“. Или: „Ти ђаво/ А ја крст“.

Управо у овом кругу песама затичемо надахњујуће утицаје и рана лирска преплитања (К. Сандберг, Ж. Превер, М. Антић, В. Попа), али и нивое лирског израза што се допуњује и са миљковићевским претрагама по бићу и смислу песниковања. Песма „Наивна ласта“ доноси слику дијалога са „принцем песника“. „Не дај води да збуни ватру/ Црву да слаже цвет/ Научи ветар да превари кишу/ Реч да надјача мисао ... Отми човеку живот/ И мени песму“.

Вредна пажње свакако је и колекција песама посвећена завичајним фантазмама, сликама из миљеа ране адолесценције, где превладава тзв. конкретистичка поезија, једно време популарна на српској песничкој сцени. Ту искрсавају лексички белуци који обасјавају локални миље у знаку универзалног, на пример, у аутентичној песми „Посмртница“: „Молим ве тишина/ Да рекнем коју реч/ Испимо ову чашу/ За покој душе његове/ сви знате ко је он био/ И какав је био/ Умре изненада/ У кући Богољуба Плавшића/ Ограби га смрт ко врана пиле/ И ми га данас саранисмо/ Извинте све је посно/ Потревило се у петак/ Тако“.

Дакле, *Мртво слово* Зорана Хр. Радисављевића даје могућност живог интерпретативног говора не само на плану демистификовања одоценелог чина објављивања, већ нуди и шансу проналажења заметака песничког говора који се настанио већ у лирском првенцу и, привремено, загасио у своме невином жару.

Управо ти емоционални жишци поезије не дају нам за право да ову књигу проглашавамо последњом. Јер, сâм чин појављивања на актуелној књижевној сцени отвара ново поље искуства, омогућава активно надилажење ћутње и релативизује негаторски однос према сопственом песничком делу, односно, процесу стварања поезије. Све то, дабоме, ствара прилику за сваковрсна изненађења.

И оно чувено Миљковићево „рашчистио сам са оним што сам нашкрабао... одричем се“, на срећу поезије, није уродило плодом. Чуда су могућа, управо у знаку Дисовог стиха који нам је послужио као мото, стиха који открива принцип ништавила које непрекидно и делатно ради, које покреће нове светове и законе, омогућава да новина после фениксовске првине наново буде рођена.

(*Књижевност*, Београд, 2004)

ЛЕПА МЕЛАНХОЛИЈА

Права поезија бане напречац. Пре коју годину, стицајем волшебних околности, био сам у прилици да прочитам песме анонимне поетесе скриване више од десет година у фиоци са ситницама нигдине. То беху строфе Јулије Капорњаи из Змајева. Чисте, напупеле, пуне раскошне свежине сликâ, те духовне творевине су ме намах увериле да се ради о неспорном таленту за поезију. Тако је настао и убрзо био штампан *Живи чвор*, првенац Јулије Капорњаи.

Нова књига носи исту температуру дара. И нешто више, уређенији и зрелији стих. Али, опет оригиналан печат интиме, непретенциозни лирски буквар сјајних стихова. Песме живих нити и призора: од фантазмагоричних силница раног детињства преко конкретних поља стварности до спиралних вртова свести о песми, о поезији и духу. „Бело сунце“ носи истински таленат једне судбине да се изрази у језику. Импонује ми да листам и читам овај временом релативизован алманах чулности. Као да ме свака песма додирује. Као да су, збиља, попут земаљских (и небеских) бића живи стихови Јулије Капорњаи. Као да ме неизрециви чарни бол лепоте гица и голица, мами у одаје досад невиђеног: „На образу/ склупча се/ змијица// Спавамо// Понекад/ из јагодице/ сиса/ вишак страха“.

Где год вирнем, где ли год примиришем – поезија. Свака песма носи чвор слике из које избија светлост расног песничког говора. Јулија Капорњаи је појава изван стрмих булевара актуелне поезије. Она их ненаметљиво исправља и импрегнира својом луцидном четкицом за дотеривање речи, препорађа исконском способношћу за клијање матерње млечике и из самог асфалта. До универзалног је расплетено живо раскршће увира и извира њених стихова.

Нека лепа меланхолија буја из срси језика. Плови у осаму дара. Али, не да би саму себе потрошила, већ да би као, ево, лирски дух, пуштен из боце, окадила остатак света. Поезија је то, драги читаоче! Језик над језицима. Имаш или немаш. Треће не постоји. Све се као на длану види. У мањку – вишак. Не помажу тротомни речници, лексикони и енциклопедије. Нема спаса ни у вештачким панорамама и антологијицама, ни у надуваним каријерама и славама.

Толико је непојамно то дивно чудо речи, да никад није сачињен нити ће постојати укоричен *Речник песничког језика*. Јер, када је прави, он, неограничено огроман, може да стане и у једну једину песму, у минијатуру. То уме да изведе Јулија Капорњаи, песникиња апсолугног лирског нерва. А њена околина, обузета бирократском „савршеношћу“, мораће то што пре да увиди, да престане бесловесно да брунда себи у браду и да не греши више душу спрам очигледног и ретког песничког талента.

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2005)

ВИБРАНТНИ ГОВОР

Подалеке 1982. године, упознао сам у Москви Вјачеслава Кунријанова. Тачније, сусрели смо се 12. новембра, у Савезу писаца СССР-а, где сам се затекао у делегацији младих писаца тадашње Југославије, коју су сачињавали: Бранимир Донат, Димитар Башевски, Тоне Першак, Будимир Дубак, Јусиф Буџови и моја меленкост. Горан Симић из Босне и Херцеговине није дошао.

У току нашег састанка у Савезу стигла је вест да је преминуо Леонид Брежњев, први човек велике земље на истоку. Помало збуњени, домаћини су, ипак, реаговали прибрано и наш скуп је тихо наставио рад. Сутрадан смо, ипак, отпутовали у Грузију, у Тбилиси и Стаљиново родно место Гори, јер се у Москви припремала церемонијална сахрана Брежњева па је све, у Савезу писаца, планирано за нас пристигле са Балкана, било прекинуто.

Одмах сам на скупу писаца у Москви заметнуо разговор са Вјачеславом Кунријановом и Михаилом Синељњиковом. Кунријанов је деловао смирено, благо осмехнуто, са погледом који садржи велики, концентрисане знатижеље, духовни жар. Кунријанов је писао искључиво слободан стих, а Синељњиков везан. У нашим разговорима су се укрштала питања мана и предности, старине и модерности везаног и слободног стиха. Кунријанов је важио за некога ко у Русији слободним стихом (верлибром) релативизује зоне везаног (римованог).

Кунријанов ми је поклонио своју другу но реду књигу *Пролази живот*. Допада ми се његова поезија. Имала је нешто од иронијског жалца и сатирично-саркастичног удара, нешто од здравог пчелињег уједа, а што ми је поетички веома одговарало, јер сам и сâм заговарао и исписивао песме сличне температуре.

По повратку у Нови Сад, препевао сам на српски језик Кунријановљеву поему „Свеопшти језик“ и објавио у Летопису Матице српске с почетка 1983. године. Та поема се налази у овој књизи (*Земљино небо*) коју је на српском штампало Бранково коло. Она је у ствари додатак преводима Николе Вујчића.

Касније смо се Кунријанов и ја виђали на разним песничким манифестација. Он је често долазио у бившу Југославију, али и у њене остатке, у Србију и подржављене републике распаднуте домовине. Међу нама је остало искрено пријатељство и дечачка радост кад год бисмо се сусрели. Тако је и прошле године, заједно са песницима и писцима из десетак земаља, Кунријанов био гост. Нашао сам се у прилици, дакле, да му будем домаћин. Наступао је у Карловачкој и Змај Јовиној гимназији у Новом Саду. Његови наступи су изазвали велику пажњу. Том приликом издвајао се од других по шарму казивања, пубика га је награђивала дугим аплаузом.

У Кунријановљевој поезији ми се допада оштрина сенчења проблемâ које предочава. језик је британ и експлозиван. Теме и мотиви ововремени и вечити, често у дослуху са светском литературом прохујалих епоха. Кунријанов је песник чудесних семантичких

дриблинга, песме су му у живом преплету јасних слика и призора. Воли да исмејава друштвене глупости, носиоце велике моћи, идеолошке звекане и никоговиће окићене привилегијама. Такве ликове Купријанов црта до карикатуралних избочина бића и времена, историје и тренутка, указује на пролазност и пену дневнополитичких ланаца и флоскула. Он је, наравно, заинтересован и за планетарна питања, опасност од апокалиптичног суицида, судбину земаљске цивилизације и човека уопште. Вјачеслав Купријанов је велики руски песник са вибрантним концентричним круговима песничког говора у дотицајима са иностраним књижевним хоризонтима.

СВЕОПШТИ ЈЕЗИК

1

Језик је овај
сув
као барут

Исушен духовном жеђи
Тако се обрће
Да га је зубима немогуће задржати
Речју грло може пререзати

Само пред њим подигнутих руку
може му се запушити гуша

Али он вам даје часну реч
он бије понад истине
лупа
он више није језик
он је срце

2

Свеопштим језиком
ми – ви
ја – ти
онима без језика
дајемо
моћ
говора

3

ко је створио ко вам је дао ко је назвао
камење имена травама
камењем људи траве

смарагд дечак чичак
бисер младић нарцис
кремен човек гороцвет
мрамор старац главобол

4

зар у вама нисте ли ко од вас
није спутана изазвали није у сродству
јасноћа верност с љубављу

со мајка слобода
смола другарица пелен
сузе невеста метвица

5

у мирисно обојеном речнику биља
има много појмова
за нас

видар што осуђује што проучава
косац што зауставља што осваја
заљубљеник што тражи што поклања

у целом свету постоји један што не разуме ништа

6

Смола је
вечност
језиком дрвећа

Дрвеће су
минути
језиком смоле

Ми смо
секунде
на секирама
оштрих питања

7

Језиком боквицâ
ми смо
основне стазице
пут по васиони
крвав и далек

после таквих речи
боквицама
чупају
исконски
језик

8

Језиком облакâ
ми смо
корење што клија кроз њихове
маште

сваки плод наших руку
плод је
отргнут сопственим рукама
од заборава
далеких снова

9

Језиком снова
ми смо
лавиринт
наших личних преживљавања
чији су зидови
нејасни интимни страхови
подножје
крхка обећања познаникâ
а таваница
небеска сањарења туђинска
о нама
о нама

10

Рачвастим језиком аждајâ
ми смо мудри
голубови писмоноше

11
Језиком ватре
ми смо
јеретици
који не желе да верују
у дречаво муцање
сопственог
пепела

12

Немуштим језиком птицâ
ми смо
наслови поглављâ
где се говори
о сеници у руци
о ждралу на небу
о томе шта не кључају петлови
о кукавичјим сузама
о тамним гаврановима
црвеним ћуранима
модрим птицама
о родама лабудовима голубовима
о речима без песме
о птици
пред полетање

13

Језиком курјакâ
ми смо
људи један другоме

14

Немирним језиком воде
ми смо врста одмах уз рибе
ми смо пљусак
по камењу
ми смо облик
променљив као облак
ми смо сплав
ми смо жар
ми смо жеђ

15

У далеком лексикону звезда
док још нешто рачунамо
ми смо
пражњење наших урликâ

16

Језиком пространог неба
ми смо
пипци земље
што опипавамо сами себе
везујући једни друге
пре него што

хитнемо се
к звездама

17

Језиком времена
ми смо
речи јединственог говора
који зауставља време
обрће се
успорава
и одазива

18

Матерњим језиком
као на крилима
у свим добима
у пространствима
летимо
у сусрет
један
другоме

19

Ми смо со
на
језику
Земље

Препев: *Ненад Грујичић*

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2006)

НАПРСЛИНЕ СТВАРНОСТИ И СНОВА

Врсна песникиња млађе генерације Јелена Радовановић, за свој првенац *Повремени прекиди са зујањем* (Градска библиотека, Чачак, 2000), добила је две престижне награде, Бранкову и прву на Дисовом конкурсу за младе песнике. Потом је објавила одличну књигу песама *Ситне изнутрице* (Бранково коло, Сремски Карловци, 2002) и *нетрагом* одјездила у подалеку Немачку ношена аритмијом свакодневице. Остала је верна своме таленту и матерњем, српском језику, и, ево, пред нама је њена трећа по реду књига поезије, *Дибра*.

За поезију Јелене Радовановић је већ речено, односно, сама је установила да њене песме припадају такозваном *суровом романтизму*. Ова синтагма својим семантичким ударом наглавце окреће дефиницију најзаноснијег и *најболнијег* књижевног правца који је звезде с неба скидао и пунио срдашца пламеном љубављу. Ова поетеса, попут Јануса који истовремено види спреда и отпозади, примећује свет са парадоксадним инвентаром свакодневља пуним људских глупости и празноглавља. Такве товаре трагикомичне *среће* она сручује у своју песничку предионицу где их препира и боји саркастичним тоновима, потом, у еротичној потреби да ваја речи, пребира по знаковљу тако удешеног циничног света, разлучује црно од белог, лицемерно од истинитог.

Песме Јелене Радовановић сликају призоре *врзиног кола* пред *смак света*, сваковрсне странпутице и блазиране резулате препотентног суицидуса који, из очаја и чемера, твори технолошке привилегијице за ланац никад попушених грехова и страсти на планети. Дриблинзима вишеразредне духовитости, Радовановићева прави зачудно ефектне слике конкавних избочина са *зезаторским* механизмима преврата у језику и стиху. Њене песме поседују неколико спратова значења, никад се не исцрпљују у првом утиску. То говори да је њен таленат суперирорна сила духа која нема сталног мира, која трага за новим и новим решењима, и усложњава задатке песничког посла.

Као мало која песникиња у нашој савременој књижевности, Радовановићева инсистира на оштром ироничном исказу који се расцветава у гротескне и сатиричне хорор-слике. Без милости, ова песникиња релативизује и демистификује уврежене представе о поезији, нарочито о тзв. женском писму, и мушки дрзновено бије битку с урбаним зверињаком и његовом социологијом која служи као подметач за сервирање ретко виђених призора. У овој књизи, она ће увести и извесне иновације на плану лексике и разастрти ћилим локализама, али и гдегде римовати стихове и поједине строфе. Тиме је показала да се занима за унутрашњу (урођену) мелодијску сферу самог језика као материјала, али и за *наметнуте* форме у којима се тај исти *проблем* може задесити.

Јелена Радовановић слика позицију индивидуе у разбаштињеном и недуховном свету. Главни јунак њене стварности је тмула,

у чамотињи духа, особа у безизлазу, утвара натоварена вагонима страха и муке, у расцепљеној перспективи и психичким напрслинама снова. Грозно осећање осаме, напуштености, те механизованог односа са најблискијима, рашчеречених емоција и намера, отуђеног погледа у себе и друге – основно је полазиште у довршавању портрета разобличене индивидуе у свету напученом интернетским и медијским скакаоницама кроз време и простор.

Попут џибре (кома, комине) од шљиве која проври и руменим клобуцима надима се и таласа над рубовима препуне каце, језик Јелене Радовановић ври и стење, бриди и воња особеним букеом. Она је сва у отпору према излизаним правилима дневнополитички уређеног света и масе која га покорно и инерцијом животарења попуњава, она гласа против административно-бирократских слалома у тупој свакодневици, гади се трулежа човечанске ментално-психолошке конструкције у сталним лажима о тобож *златном добу* епохе.

Та утопијска страна хилијастичког манифеста о царству на земљи, његова немогућност да заживи у врсти која је мешавина божанског принципа и хомосапиенса, храна је Јелени Радовановић која никад да се насити тог апсурда и његовог аморалног многоличја. Отуда њене жестоке засекотине по усуду човекове дволичности, злоће и несавршенства. Мада су песме Јелене Радовановић до краја сериозни увиди и болне дијагнозе ововременог лудила и болести, оне изазивају велико читалачко задовољство оперважено смехом као катализатором доживљаја. Та димензија овог рукописа, поред осталога, говори о апсолутном песничком дару као страсној мери сваког уметничког дела.

Нема сумње да је Јелена Радовановић трећим својим рукописом, *Џибра*, дефинитивно утемељила своју поетику и тако додала струнама српске савремене песничке елите још један златокос језика. Има нешто универзално, нешто квалитетно *белосветско* у њеним стиховима, има дамар оног *светског бола* у непреводивој супстанци матерње лирике која ће, без обзира на извесне препреке у стварању доброг препева, пронаћи своје место и изван локалног миљеа у радионици каквог врсног толмака песничког језика.

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2006)

СТАЗЕ И БОГАЗЕ ЈЕДНЕ СУДБИНЕ

Постоје аутори чије се поетичке силнице рачвају у непредвидивим правцима, песници чији путеви непрестано творе раскршћа на којима читаоци застају и двоуме се којом страном да крену у непознато. Недељко Радловић је један од таквих писаца, нуди загонетку и освежење, изазов и неизвесност. Годинама уређује свој врт језика, негује разне жанрове и, тобож, помирљиво прати лет откинутих латица својих плодова под ударима ветра не баш увек наклоњене културно-политичке свакодневице. Стишан и тајновит, вредан и свој, овај, животним (не)приликама импрегнирани литерата, склоњен у градњу сред *питомине* панонске, а са педигреом крајишког претка који се није либио да плећа подмеће историјским ломовима на граници између два моћна царства, по много чему је, за проучавање, занимљива и деликатна појава на савременој српској књижевној сцени.

Наше литерарно позорје није уређено по принципу како то свет познаје, оно нема елементарне видове организовања за бољитак књижевног дела и писца. Распало се у парампарчад којекаквих побалканених котерија и кухиница. Хистерично се срозало до невидљивих амплитуда подземне турбуленције живота која поприма анималне облике. Асоцијације писаца личе на оперушана јата изгубљених гугутки у птичјем грипу.

Нико не навраћа у просторије негдањих књижевних канцеларија, јер, као по правилу, све је у рукама понеког, у тмуши разгоропађене транзиције, умишљеног тиранина који облике кућне диктатуре преноси на уски круг чанколиза. Он страхом твори силне жирије и комисије, редакције и уредништва фамозних награда и часописа које, по цени од нула динара, нико не купује и не чита. С таквим *газдом* правдољубив писац истинске лирске вокације нема шта да тражи.

У таквом, дакле, друштвеном контексту, бити вредан песник више није знак никакве привилегованости или, пак, интелектуалне заштићености од нападног административно-бирократског резона, већ управо супротно. Нико не брине о путешествију рукописа од радног стола до штампарске пресе. Равнодушје зацарило књижевним пољанама и видицима до у недоглед. Тек понегде севне гласак непристајања и на трен буде осветљена каква јавна књижевна брљотина. Дневнополитичка логодијареја и страначко вашариште узели су маха све до најприземнијих видова проституисања. Ретка су острва истинске подршке песнику или, пак, склоништа у сабратске руке разумевања, готово да се нигде више не отварају врата на долазак очигледне песничке појаве и талента. Мрчаја духа се упувала у самој себи па кич-мунгоси циче на све стране пуштени из јазбина аморалног делања.

Недељко Радловић је преживљавао веоме тешке тренутке у својој досадашњој каријери, чак и у затвору, овај песник и афористичар, није клонуо духом, већ је, изашавши, кренуо још већом

вољом да клеше свој песнички језик, да му даје својства вечитости и непоновљивости. Данас се окренути ка његовом делу представља, у ствари, гест оданости према поезији. Мрзитељи поезије, они који без дара, ето парадокса, траже афирмацију управо у њој, који се, у ствари, гаде лирике, ипак, неће моћи ништа спрам Радловићеве респектабилне судбе. Све њихово одувек је било и биће прах и мутљаг зависти из похараног им детињства. Радловић је аутентичнија појава од неких њему блиских, по завичајности, филозофствујућих кантмахера поезије. А једна хиландарска пословица каже да смо богати онолико колико другима дарујемо.

После књиге афоризама *Муње у мозгу*, Бранково коло, ево, објављује и другу књигу Недељка Радловића, *Сред питомине*, избор из његове поезије, један могући збир концентричних кругова његовог песничког веза. Остављена је могућност другим приређивачима да сачине нови избор и укажу на квалитетне, овде из концептуалних разлога, неуврштене песме и стихове.

Песник Недељко Радловић је аутор разноврсних поетичких образаца. Од минијатура (хаикуа), преко кондензованих стиховних целина попинског регистра до песама дуже структуре, амбијент ове поезије се указује као вишеталасна плима једне судбине која жели да се оваплоти у увек другачијој себи.

У књизи се налази и неколико нових песама међу којима је најрепрезентативнија „Сред питомине и подесне климе“. У овој, заправо, поеми, до изражаја је дошао истанчани сатирични Радловићев нерв. Он предочава феномен *poete minora*, чудо с грешком које све чини да би створило и задржало мит о себи, у основи луциферовску кринку засновану на подметањима и превари, на манипулацији сарадницима и фиђфириђима. Poeta minor, онај који умишља своју громадну мисију, који намргођено труђа и сипа поетску пиљевину, не поседујући веродостојан темељ истинског песничког талента, редовно посеже за ванкњижевним механизмима. На пример, poeta minor организује симпозијум о самоме себи и свом стихоклепству у хотелу где се, иначе, приређују испраћаји у војску, одржавају свадбе, завичајне певаније, матурске вечери и сличне свечаности. Поема слика лакрдију хиперболичне нарцисоидности која у својој болесној прелести прелази границе свега досад виђеног и могућег.

То демонско и мефистовско, у исти мах, садржано је у смешном лику исфрустрираног главног јунака поеме, који не напредује не само у поезији, јер нема довољно талента, већ се не усавршава чак ни у триковима за сопствени опстанак и облицима смицалица за талентоване колеге песнике. Све је препознатљиво, жвалаво, кривоного и потрошено, али он, poeta minor, у ствари, не може и не зна да се ослободи идеолошких знакова титоизма и привилегија које је тај политички Молох у процвату своје баруштине за неталентоване песнике недрио. Жешће и од домановићевског жалца, Радловић слика читаву кавалерију трагикомичних ликова, удворица, добошара, кетмана, матрака, буљорепаца, ухода, акрепа и преливода. Ова поема је антологијски пример успешног споја сатиричног и лирског у једном рукопису, савршен амалгам документарног и књижевног.

Избор поезије Неделька Радловића, *Сред питомине*, репрезентује једну књижевну судбину која, како иначе уметност и захтева, не жели никакаве привилегије и превласти, већ се ослања на удесни мах времена. То време, срећом, указује се већ у трену изласка ове књиге која се досад, у деловима, појављивала под разним насловима и код других издавача који нису марили за пишчеву афирмацију нити ишта чинили да би дело допрло до убедљивог јавног одјека. Дакле, ово су саборни час и тас једног песничког пута који се на волебшан начин преметао по урвинама и јазовима, стазама и богазама приватног и јавног живота.

Уверени смо да ће ова књига имати своје верне читаоце, да ће харизма Неделька Радловића, спрам лажних појава на књижевној позорници, обасјати истинске поштоваоце песничког језика и да ће, напокон, листање књиге *Сред питомине* бити многима радост од које ће нестати тмуле бриге и разочарења.

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2006)

РВАЊЕ ЕРОСА И ТАНАТОСА

Многим песницима живот исписује књиге. Они томе додају позлату свога дара и – ето песме. Један од таквих је и Владан Ракић, песник ватрене имагинације, болник лепоте, аутор „јуродивог“ језика чија се стихована светлост везује у чворове осебујних слика. Његова поезија је бурни кардиограм бића, емоцијом изрована мапа пређених искушења и подвига, падова и узлета, чудесо које је с песником издржало и упило свашта на овоме свету.

Владана Ракића сам упознао у Берлину 2003. године, а онда, опет, срели смо се и наредне у том чувеном граду на обалама Шпреје и Хафела. Међу нашим људима у Немачкој истицао се по осмехнутој присности и отвореном разумевању, радовао се доласку сваког новог земљака, поготово ако је духован и интелектуално знатижељан, а тек – песник. Поезија га је, то се одмах видело, посве узела под своје. Све што би рекао у спонтаном сусрету, било је у просјају и знаку нових стихова или одабраних ранијих песама које су обележавале његову поетику и животну судбину. Допао ми се његов чудесни језик у песничким призорима који су буктали од ретких кованица, скраћених или продужених речи, лингвистичких изненађења и обрта, сваковрсних завијутака и учворења у рашљама поетског смисла.

У Берлину је многим земљацима био десна рука у разним свакодневним догађањима. Наступи на Хумболтовом универзитету и на „Данима културе“ у организацији Српске православне цркве, као и у Студентском клубу „Орбис“ у главном граду Немачке, не би ми протекли у свему како „ваља и требује“ да не беше Владана Ракића и његових упута. Показивао ми је и, за кратко време, откривао знаменитости и ретке кутке Берлина, града чији је амблем медвед на сваком кораку вребао у разним облицима и формама. Водио ме Ракић у књижаре и музеје, у антикварнице и робне куће, у ресторане и кафане где су власници били „наше горе лисје“, од Крајине до Мораве, људи необичних способности за одржање у животу, пуни неисцрпних анегдота и братског опреза.

Владан Ракић у Берлину боравио је више од десет година, а да све то време, ето чуда, није долазио у Србију. Неке деликатне животне прилике одвајале су га од завичаја. С великом камером на рамену, њему није било тешко да се пребацује из једног у други део Берлина или Немачке. И новинар, и водитељ, образовани дипломирани политиколог, дописник више листова и преводилац с немачког језика у важним државним и иним приликама, био је познат међу нашима, али и у делу немачке популације. Ево га, сад, чудом у Србији, у потрази за живом млечиком матерњег језика. Поезија га је повукла у недра завичаја, али и на стазе и богазе српске турбулентне стварности.

Туговина је књига љубавне поезије, страдални бедекер кроз узвишену и трагичну интимну везу с једном Рускињом у Берлину, женом која је напрасно улетела у Ракићеве светове, у поезију и жи-

вот. Анђеоска и демонска Емилија, у исти мах, сва у расцепљепим струнама страсти, божанствена и проклета, мила и чемерна – усуд је песников какав се догађа само реткима. Из такве несвакидашње дивне ђаволијаде са женом лепотицом, чији рајски живот бректи у понорима пакла, Владан Ракић се спасавао писањем поезије, посвећеничким окапањем над хартијом у сваком трену и свугде.

Љубавну поезију је немогуће писати без конкретних страдања и радовања. Многи песници никад не напишу љубавну песму. Понеки од њих сматрају љубавном песмом и ону у чијем средишту није жена. Но, то је друга прича. Уметност транспоновања „сировог" материјала у поетски представља вештину и таленат изабраних. Владан Ракић у љубавну песму улаже цело биће, до патетичних усијања и грцања, цеди језик до коске и пали његову епифанијску емулзију, гори у огњу надахнућа. Каткад раздешених брана и граница, овај поета пушта да тече лава вулканских изјава, да се троји и множи у врелим млазевима непредвидивих зазива и вапаја.

Туговина је књига аутентичне борбе са амбивалентним силама заљубљености у жену чије репере, дела и сенке, у ствари, нико не може до краја попратити, именовати и укротити. Песник покушава управо то, но, жена често ни сама не зна зашто чини ово или оно, зашто се смеје или плаче, једноставно, то је њена вокација, њена природа, у свим правцима распрснута путања ка мушкарцу, али и од њега – и од саме себе. Има у Ракићевој борби са „једином женом" нешто витешко и детиње, нешто са кућног прага, од предака, вера да је остваривo апсолутно јединство за сва времена, чак и кад се неумитно страда и све нестаје и губи у пени привида. Та утопијска наслада води Владана Ракића у искушења песничког подвига, у покушај да се поезијом надљубавно именује облик „лепе несреће".

За разлику од, у европским оквирима, дантеовске и петраркинске опијености туђом женом, а с њима и гетеовске жудње за млађаним девојчурком, или, у традицији српске лирике, костићевске или бранковске опчињености химерним младицама које се налазе у непремостивим препрекама, Владан Ракић није своју поезију градио на романтизованим фикцијама и платонском лудилу према жени коју никад није ни такнуо песников длан. Он је опевао кост и месо једне интимне драме, густо прожимање двеју еротских енергија, надгорњавање мушког и женског принципа у натуралистички изделањој/истесаној колевци-кориту земне љубави.

Овај песник је своју љубавну муку калио и пресовао у живом животу, а улог је био – глава на пању. У замаху поседовања жене, у ковачници љубави, ударао је челом у наковањ где опијено биће мења изглед, али помера и невидљиве унутарње дубине што своје метаморфозе показују у млазу немилосних варница у зеницама фаталне љубави. Рвање ероса и танатоса, смена светла и мрака прате и творе песникову туговину, једино му имање после свега.

Земаљска љубав узима данак, протреса у жилама бића, чупа из темеља, растреса и гули, шамара и не опрашта. Тиме се, прецизно и за свагда, оваплотила „Туговина" Владана Ракића. Дакле, у мешавини документарног и домаштаног, те у именовању разних амбијената, са датумима, у Берлину где се записивало и патило/

умирало, у чудесним неологизмима и фржовима лексике, настала је ова друга по реду књига „занесеног песничког ума“ посвећена Емилији, чији језички удари свој одјек налазе у животном распору и песничком крику за женом која после свега постаје недохватна, лепа фиктивна утвара што не да мира ни у сну ни у животу, али занавек смештена и настањена књигама Владана Ракића.

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2007)

ОЧЕВИНА ЈЕЗИКА

Саша Нишавић: *Гребени*, Орфеус, Нови Сад, 2007.

Савремена поезија је отежала од препознатљивих образаца, свела се на херметички цијук језика у мањку талента. Томе су допринели и критички осврти, и њихови актери, чији се језик затворио у љуштуру неговора, у потрошен специјалистички језик, у простор довољан самом себи, у лешину која заудара на мртвило. Поезија тражи дар који се неће повиновати ситном ћару актуелне распродаје Гутембергове галаксије. Прави песник ће управо у таквом амбијенту увидети своју шансу и, насупрот свему, расцветати таленат спрам аморалног политикантског шићарџијства и медијске логодијареје у зонама тзв. транзицијске турбуленције што задире, и те како, и у простор културе и уметности.

Трећа по реду књига песама Саше Нишавића, *Гребени*, поетички је наставак његових претходних: *Придржавање душе*, (Будућност, Нови Сад, 2003) и *Кошуљица* (Бранково коло, Сремски Карловци, 2004). Поетичка матрица претходних књига слила се и у нову, градећи тако читалачки осећај да се ради о једној јединој књизи формално сачињеној из три дела. Наравно, из књиге у књигу, како се већ посрећило аутору, запажамо креативни напредак у оквиру освојеног обрасца писања. Тако је трећа Нишавићева књига најзрелија досад и представља, то можемо са уверењем казати, високо освојену коту вредности и оног стваралачког печата по којем препознајемо сваког истинског аутора.

Већ и сам наслов књиге доноси сложене семантичке кругове, нуди нам различита решења, мноштво хомонимских решења, а у нитима евентуалне симболичке мреже. Гребен је, дакле, алатка са гвозденим зубима за чешљање вуне, конопље, лана или памука. Но, гребен су и зуби на дрљачи којом се обрађује земља; пчеларско оруђе за отварање ћелија с медом; шиљати део неког предмета; справа за мучење. Гребен је и горњи истурени део планинског венца; избачени део стене у води; низак зид као преграда. Али гребен је и истакнути део грудног коша код птица; креста или ћуба код пернатих животиња. Гребенина, пак – вуна што се гребена. Многа значења, дакле, роје се из функционалног наслова књиге што компарацијом предочених слојева отвара многоструку скалу значења.

Саша Нишавић је песник завичајног лога, оне лирске супстанце кућног прага са којег се види цео свет. Песник проналази решења у концентричним семантичким круговима што обухватају васцели актуелни свет у којем индивидуа, приклештена парадоксима постојања, показује своју способност да надигра препреке. Наоко ситне слике и призори, у односу на голијатске претње постмодерног живота, постају супериорни потези давидовске даровитости и окретности, а у песничкој радионици која не преза да именује. Отуда у овој поезији наилазимо на сензације пуне перцептивних увида у димензионалне варке света.

Књига је отворена одличном песмом „Руке“ која указује на ауторску способност да наслика конкретну стварност са финим помаком у надреално: „У градским аутобусима/ Као у месарама руке/ Поређане грубе свеле/ Нежне руке/ С неких засветли/ Сат прстен наруквица// С неких се црни бројаница/ Откинут прст чворуга модрица/ Тетовирана ружа шкорпија/ Змај прободеног срца// Загледам нокте зглобове дамаре/ Линије живота јагодице/ Са сваког прста израста лице“.

Саша Нишавић не припада оним песницима-фантастичарима чије слике стењу у демонском сликогласју ужаса и хтонског вођа. Он није песник мрачних привида, кезила и ђаволчића; Нишавић трага за позитивним енергетским пољима сваке речи или призора у целини: Тако проналазимо синтагме: „Сунчева трепља“ или „Руком брезе себи се јављам“. Међу најбољим прилозима за објашњење реченог јесте песма „Осињак“ која нуди управо такву вибрацију: „Не страхуј/ Док ми улазиш у кућу/ То су моје пчеле/ Укућани чуваркуће/ Златне крунице/ Светли живци у самоћи/ Не страхуј/ Ако ти додирну усну/ Јагодицу испод ока/ Сети се и сам си/ У непознатом срцу оса/ И слатка жаока“.

Нема сумње да је Саша Нишавић успео да „демонтира“ унутарњи свет свога песничког хабитуса, оне своје индивидуалности која је испуњена фантазмагоричним капацитетима језика: А то је, признаћемо, истинска очевина језика и поезије, она грађа која омгућава таленту да се оваплоти у песму. „На трен Господе/ Као да твојим очима гледам/ Старо станиште своје тело/ Које почиње за другог да дише“.

(*Књижевне новине,* Београд, 2007)

УЗРАСЛИ БЕОЧУГ

Нова књига Ивана Лаловића, *Слово претка*, најјаче је његово песничко остварење. Беспрекорно уређеног стилско-језичког израза, у рецепту писања које не признаје реч вишка, у сублимисаној слици песничке енергије и култивисаног замаха талента, књига *Слово претка* представља мајсторство стиха.

Има нешто од исконске духовне бистрине у песмама Ивана Лаловића, нешто од урођене потребе да чистим језиком и нетакнутим призорима венчава песму. Његова лексика је у живим шуморима неисушених извора матерње мелодије, сва у чарању првинама светлости и звукова пронађених речи. Међутим, Иван Лаловић иде даље, не задржава се на освојеном степену песничког умећа: он у сваком тренутку изражава свест о постигнутом, о песми и језику, о емоцији, о људском и пролазном, он има одбрамбени став наспрам набујалих слојева подсвесног. Стварање извесне дистанце спрам прирођених дарова чини овога песника зрелим и непредвидивим.

Лаловићево лирско Ја изложено је сваковрсним преиспитивањима, слављењу и порузи, усхиту и лому, али увек у посвећеничком осећању поетске мисије. Субјект ове поезије стално је на опрезу од самога себе, у сталној потреби да палацне аутоиронијом и приговором да би на овоме свету ствари могле много боље да функционишу са песничким алатима у рукама, у језику и свакодневној комуникацији. Али, ето, кад је већ тако, кад се задесио међу огуглалим људима и њиховим помодним ограниченостима, у токовима времена и цивилизације од којих се не може утећи, Лаловић непрестано посеже за гротескним преливима песничког језика и света вапећи, притом, за светлом певаније која бриди у архетипским знацима и никад превазиђеним слојевима митског.

Као сваки прави песник, и Лаловић воли да преиспита намеру да се поезијом објасни свет. Успевајући, пак, да одбрани поезију од потрошених „тумача“ и неталената, он се подсмехује механизмима јавног делања и чинима списатељске професије супериорно указујући на већ зацрнчени накот књижевне бирократије: „Пиши, пиши, шкрабало,/ не одустај слављениче,/ ни свог тумача не пуштај/ из тог лавиринта“.

Спрам земног кала и пролазне пене успеха, у животу набреклом до пуцања од непрекидних искушења и грехова, Лаловић одуховљује свој песнички видик и, познањем *poete vatesa*, зазива Бога: „Не дај Господе,/ ти што у нама пребиваш/ разнолик и прек,/ да вода однесе ране,/ јер шта ће нас опоминати/ у сутонским шетњама,/ шта ће нас пецнути/ док стављамо кравату/ у празна јутра.“

После низа од седам књига, почев од остварене прве *Скровиште* (1997), преко осталих са израженим песничким нервом и смислом за артикулацију уметничке вредности језика (укључујући и две објављене у Бранковом колу, *И на небу и на земљи* и *Стара барка*), Иван Лаловић се формирао у изузетну поетску личност,

у аутора са особеним стваралачким печатом. „Дошло је време/ да гласно проговорим,/ да се коначно представим“, пева песник на почетку најновије књиге, као да је прва. Нема сумње, савремена поезија *Словом претка* добија нови узрасли лирски беочуг на трагу најбољих представника српског песничког језика.

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2009)

ПЕСНИК РОДОЉУБИВОГ КОВА

Не стој
Несвој.
Већ се држ
За сржи.
Валериј Латињин

Својом величином и светским значајем, руска књижевност непрестано недри нове песнике и писце. Задовољство је пратити актуелну руску поезију и прозу, и уживати у појавама нових аутора. Савремени руски песници доносе разнолике поетике које пружају могућност за широк одабир по сензибилитету и духу.

Бранково коло је досад, поред осталих, штампало и овенчало међународном наградом „Бранко Радичевић“ и двојицу Руса: Вјачеслава Купријанова и Никиту Данилова. Први живи у Швајцарској, други у Румунији. Прикључује им се, ево, и трећи лауреат високог признања Бранковог кола, Валериј Латињин, који живи и ради у Москви.

У изврсном препеву Зорана Костића, пред нама је на српском језику књига Валерија Латињина, *Корење које говори*, у издању Бранковог кола. Песник дубоко укорењен у традицију руског духа, словенофил, родољуб који своје погледе и емоције у концентричним круговима певања шири и на српски народ, историју, културу и поезију. Везаност Валерија Латињина за биће српског народа представља узвишен пример истинског пријатељства израженог у песничком говору:

Србин и рус –
То је, изгледа, некад било исто,
Рус и Рас –
Такође вековно јединство.

Поезија Валерија Латињина писана је у везаном стиху, махом у катренима укрштене или парне риме, сва у слогомерју лепих значења, у слободи римованог бескраја. Видљив је песников осећај за музику матерње речи; у препеву Зорана Костића осећамо комплементарну лепоту и сагласје два језика.

На тематско-мотивском плану, Валериј Латињин концентрише се на слику наслова *Корење које говори*. Као ретко који наслов песничке књиге, овај напаја сваку песму у збирци, даје ореол битности и препознатљивости. Свест о искону отвара неслућене могућности песничког говора – произилази из доживљаја прочитаних песама Валерија Латињина. Овај песник рашчлањује и саме речи, у њиховој дубини тражи основу за цветање језика. Реч је – Све, у њој је тајна света, језик памти и не заборавља, као да нам кроз сваки стих говори Латињин. У песми „Јерусалим“, Латињин каже:

Корен „рус“ у називу тог града –
То сидро онога што се давно збило,
Тај дамар по ком песничка плејада
Осећа и мери језиково било.

На овоме трагу, песник ће ићи и даље у песмама „Санскрит“, „Арарат“, „Галилеја“, „‘‘Гилеја’‘, „Галилеј’‘, „Јерусалимски водич“, „Развалине Јерихона“, „На гори искушења’‘... Свој коренски пев, он врхуни молитвеним призивом Христа и појединим песмама даје библијски знак. Демистификоване су атеистичке подвале прохујалог времена, и „упркос претњи и режању вражјем’‘, отворене православне двери истине:

Тек Крстовдан је без препрека,
Све православне сазива река
На купку свету, значи, истом.
И на истинску спрегу с Христом.

Србе, Румуне, Бугаре, Русе,
Тог дана света вода у се
Прима, и мада хладна, све је
Христ погрузио, па их греје.
(„Купање на Јордану“)

Посебну тему у поезији Валерија Латињина чине Козаци и козаштво. Тај јуначки ред Руса, најелитнији и највитешкији, бива за Латињина тема над темама. Образ и понос, род и дух, живот или смрт. У песми „Атаманова погибија“ проналазимо управо ове атрибуте као манифестне одлике козачког реда. Има у томе дечачке удивљености песникове, али и сериозности гоголевске. У песмама овог мотивског круга превладава лирско осећање и отаџбински тон:

На југ у лето, хоћу – све ми
Понавља души ове жеље
Што златном песку Дона стреми,
Макар на једну-две недеље.

Хоћу у пожар пелин-зрака,
У онај вртни мирис зрења,
У јантар дневних залазака,
У јаву сна мог и мог хтења –

Где Басков и где Кабзон поје
Скупа са донским Козацима,
И где брвнаре уз Дон стоје
И мој најближи род у њима.
(„Југ“)

Таква је и песма „Заселак Галушкин“ у којој видимо идиличне призоре лепоте крајолика, рајске милоте и благодати. Еденски мир

у брују „напевног говора изворних наречја'“: блистају „језерска окца – рај за лабудове“, „мајчина душица“, „степа без граница“, „а душа, као да добије крила, напросто чила“. Има нешто од јесењиновске лирске мајсторије у овом везу слика и призора, нешто што коренски веже за претходнике песничког дара и бокори у најновијим изданцима руске поезије, у стиховима Валерија Латињина. Захваљујући вештини и песничком таленту преводиоца, у понеким песмама буквално осећамо пулс Јесењиновог стила:

Де-де, Јањешка – земљак, где си,
Флаша је овде, а ми знамо
И нашу песму о Одеси –
Попијмо другар, запевајмо:

''Шкуну, препуну свеже скуше
Направља Костја ка Одеси...''
Има да плачеш из дна душе
И заборавиш, другар, где си!
(„Сусрет у Јерусалиму“)

Песма „Козакиња“, пак, пример је химничног слављења лепоте жене кроз козачки принцип: „Баш је природа штедра била:/ дала ти нарав козачку, стас –/ чему цигански шал и свила,/ када твој украс изглед је вас – тако дивљашан, неукротив.“ Песма кипти од узавреле сласти и козачког заноса, све је дато као причин и чин, и надохват и – недохват: женско-мушки амалгам чојства, андрогинска целина ероса и танатоса у лепоти постојања.

Посебну карику у златоносном ланцу ове лирике, чине стихови посвећени Србима. Валериј Латињин је и приватним нитима везан за пријатеље из Србије и Црне Горе. Он опева Сремске Карловце, Врањину и „божју бакљу“ песничку. Струне пријатељавања које га вежу за православни Балкан имају надахнуте снопове језика, делују одано и – с љубављу. Валериј Латињин узима пример Србије, њених мука и искушења крајем двадесетог века, као парадигму распетости самога Христа пред навалом ђавољих „милосрдних анђела“. Експлицитно, песник каже:

Срце заболи кад се год Србије
Сетим, што се сваког дана збуде:
Не би страдала – да поново није
Устала против оних који суде...
(„Размишљање о Србији“)

У свету двоструких мерила и Јанусових образа лукавштине, молоховске звероликости и мамоновске разјапљености ништавила, аморалне (леталне) доктрине светске политике и ратова, у пакленој демонијади поретка ствари, дакле, међу ретким гласовима савремених светских песника, чује се крик Руса Валерија Латињина који указује на сатанску неман „новог светског поретка“. У песми „Косово“ наилазимо на болан песников увид:

Бол и гнев – речи како да изразе
Како и који суд да их измери...
Косово опет поље је поразе
Отето вери па дато невери.

Српству отето светилиште српско –
Петовековне сузе родно поље
А дато коме све је тако мрско
Да, кад Србина, мисли – Христа коље

И са пољем му чупа срце живо!
Суд осуђује покушај одбране
И пресуђује да, пошто је криво,
Српство од свога срца одустане.

Одувек су се, кроз историју, хилијастичке визије света засноване на такозваном миленијумском „златном добу“ живота и царстава на планети, извртале у своју супротност, у утопије са несагледивим ужасима и последицама, рађајући, редом, нове инквизиторе и нове апокалиптичне јахаче смрти. Пусти снови обичног човека из малих (и већих) народа о светској правди и срећи, мрвљени су страубичним облицима трагедије и сукоба, у масовним изгибијама и катаклизмама потакнутим људском наопаком руком. У песми „Каиново време“, Латињин вели:

Ишли смо, ишли, просипали семе,
И то на уштрб будућности наше.
Јер сад, кад наста „Каиново време”,
Назови браћа против нас усташе.

А ми раздали последње из куће!
Како вратити снагу зарад спаса?
Сви су изгледи да нам убудуће
Предстоји мрење, часно и без гласа.

Валериј Латињин је, у најлепшем смислу речи, песник патриотског кова, светлеће коренске снаге и погледа, један од храбрих који је указао на „хорде Луцифера“ што су протутњале Балканом и оставиле „уран у Србији“ и несрећу за векове. Поезија овог песника надилази дневни оквир информација што нас „бомбардују“ из ђаволски намножених медија, интернетских и технолошких чуда. Валериј Латињин се узда у светлост срца, у Божју истину и закон равнотеже у космосу, узда се у снагу Словена. И, као да се ту негде указује нада, „корење које говори“, тик уз сузно лице неутешног детета, лебди попут зоре што после ноћи наговешћује дан, она чувена Хердерова реченица – да ће Словени владати светом.

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2010)

РАЂАЊЕ И УМИРАЊЕ ЉУБАВИ

Познат као песник мита, Радмило В. Радовановић наставља своју одисеју сад већ, ево, кроз нови наслов књиге, *Млади Адонис.* Но, ово је посве „своја“ песничка збирка, лишена наглашене потребе да буде укрцана на митско бродовље семантике на таласима прохујалих призора и слика. Овде се конкретни живот испречио артифицијелном бујању легенде; комплементаран је с митском сликом и у здравој равнотежи са законитостима и разлозима настанка лирске поезије.

Ово је књига љубавне поезије у којој Адонис, симбол кружног рађања и умирања, тек је иницијал за конкретну животну причу која отвара концентричне кругове значења. Сетимо се мита о Адонису, лепом усвојеном младићу, преданом лову, на ког је љубоморни Аполон, да би се осветио Афродити, послао дивљег вепра који га смртно рањава. Из капљи Адонисиве крви израсле су црвене руже, које су до тог тренутка биле беле, познате као – сасе. По неким тумачима, руже су никле од Афродитиних суза, која је, убодена трном, ишла траговима рањеног Адониса. Чиста поезија у сликама мита!

Готово документарним исказом, Радовановић подупире своју песничку екстазу адонисовском сликом рађања: „Поново обновљен/ Не љути се што сам те пронашао/ И позвао након двадесет седам година“. Он се присећа младе Веронике и своје луде опчињености њоме: „Али био сам снажан и млад попут вола/ И љуљала се соба као вал на Неретви.“

Књига *Млади Адонис* представља ретроспективну путању љубави, лирски спис надахнуте жудње за трајањем у успоменама. Има нешто стварносно моћно у исповедном тону који задобија универзалне ауре искуства. Топлина којом Радмило В. Радовановић пева Вероники и посвећује јој нове „младе“ строфе, драгоцена је жила куцавица савремене српске поезије која се знатним делом скврнула у херметизму и самодовољности. Отуда, лепо је прочитати и чути овакве стихове: „Због ом да будемо јасни/ Окупан твојом љубављу/ Још чекам и касним, касним...“

Животна снага поезије говори о сталној обнови песничког дара да се покаже у најлепшем светлу матерњег језика. Та моћ да се прошло искаже као садашње и тиме постане будуће јесте привилегија праве поезије. *Млади Адонис* Радмила В. Радовановића носи жижак љубавног нерва у медију језика који не пристаје на утрнуће и зебњу.

Поезија је овде ковитлац контролисаних емоција које су, хронологијом животних збивања, фениксовски се подигле из неповратног и занавек распиреног пухора у бескрају. Песник је оживео „прохујало с вихором“, установио нову сатницу љубави и вратио у живот „Адонисове вртове“ у којима брзо расту и брзо вену биљке. Наново су, дакле, родиле лоћика, дивља мирођија и пшеница, све се озарило пролећем и свежом вегетацијом живота. Песме у

Младом Адонису Радмила В. Радовановића говоре о песниковом узрастању и постизању оне мере уметности коју називамо зрелом и спремном да остане у времену.

(УКРС, Бањалука, 2010)

ДУХОВИТА ОЗБИЉНОСТ

Најновија књига Мирослава Митковића, *Амови*, доноси поезију широког тематског спектра. Пред нама су песме даровитог аутора који разрешава чворове старих и нових „вечитих“ питања. Наднесен над судбином човека кроз време, Митковић демистификује парадигму власти и ауторитарне доминације, изврга подсмеху позлату лажне хуманости и среће. У генези вековног страдања, Митковић проналази „материјал“ за певања, за указивање на амбивалентну природу човека, на јанусовско лице и наличје људског делања:

Лети, лети голубице црна,
у кљуну грану маслине носи,
у име највећих Демократија овога света
људских права и слобода,
олимпијског духа,
свете инквизиције
и великих мајстора,
широм света поздраве и добре намере предај.
Поздрави нам Инке, Астеке и Маје.
Крвавим су обредима могли
да стигну до самоуништења.
Срећом смо их истребили.
Поздрави нам Сијуксе, Чејене, Команче и Апаче.
Шта би они радили када смо им побили
све бизоне?

У први план избија свест о огрехованој људској природи, о њеној прелести и искорацима у негативно, о злочину и крволочности као принципу за „опстанак“ привремено снажнијег царства. Свет је калеидоскоп намрвљених чуда која раде против човека – то песник зна и наставља да разбуцава мефистовске тачке људских токова.

У овој поезији осећа се освојена слобода што је покретала ватромет лирске маште скопчан са конкретним животним вредностима. Мирослав Митковић, „играч у свим правцима“ (В. Р. Туцић), песник је неочекиваних упада у стварност, осебујне занатске моћи, „светски путник“ који се зналачки игра у матерњем језику и лако умножава вишезначне просторе духовности:

Да у Хиландару будем на служби
Богородици Тројеручици,
да у Кареји глуварим,
да ме у Панталејмону буде звоном
монаси за полуноћницу,
да у Дафнију чекам да брод дође,
да у Есфигмену са зилотима
на Спасовдан пијем рујно вино,

да пешице од Велике Лавре, све у Атос гледајући...
Дизниленд је у Америци, Француској и Кини,
Мики, Шиља и Паја Патак нису монаси,
не тражите их на Атосу,
овде потражите мир, Бога и покајање,
свуда је другде боље зезање и провод,
ако није тако дабогда се у Ватопеду
у конаку заглавио у лифту!

Духовитост, пак, једна је од основних карактеристика овог песника, духовитост која се не плаши последица, већ по сваку цену релативизује моћ искежених уста молоха овога света. То је духовитост са озбиљним залеђем искуства и питањима од виталне важности за човека. Песник се фокусира и на социјалне слике свакодневља, на метеж и лоповлук скоројевића одасвуд:

Креће се мечка немачка
и четри буџена џипа
са четри бријана типа,
јуре французи, јапанци,
крећу се и кореанци.

Богу сам се помолио
кад нам је то дозволио:
из целог света отпаде
на наше ауто-страде.
Моторизујте нацију,
јебите окупацију!

Покаткад ласцивнија решења и призори, немају колоквијалну директност, већ су обрађени на високој температури песничког језика. Мирослав Митковић је аутор изразите моћи да озбиљну страну света обрне ка карикатуралној образини истине.

Кад помиње, на пример, Прометеја, песник предочава урбаног и разапетог човека 21. века, биће осуђено на искушења и бол. Митковић проналази прикладан ововремени контекст за своје митске слике. У таквој пројекцији, он се спушта у урбани живот где се указују механизми потрошачког света као идеалан оквир за певање:

На омоту пилеће саламе насмејана кока
са три насмејана пилета.
Одвела је своју децу весело на клање
и у саламу пилећу их самлела
заједно са меканим кошчицама
уз соју, брашно, емулгаторе, конзервансе,
прехрамбене боје и ароме,
па уз песму снела јаје
да засити глад малог Паје,
с осмехом.

(*Бранково коло,* Сремски Карловци, 2010)

МАЈСТОР МЕТРИЧКОГ СКАЗА

У рукама нам је зрела књига Ивана Деспотовића – *Прекорачења*! Компонована је с намером да се, и на формалном плану, покаже градација песничког *ја.* Почев од минијатура и песама са мањим бројем стихова, преко катрена и терцете у пару, сонета и творевина дуже форме, па све до сонетног венца као круне песничке вештине, указала се песничка грађевина вредна пажње.

Иван Деспотовић је песник истинског лирског кова, сав у јавкама и химерама певања. За њега је свет вечно поприште светла и таме, добра и зла, па ма предмет певања биле и ситне слике свакодневице. Но, ипак, овај се песник лаћа крупних тема и на њиховим аурама твори поезију снажних разлога за настанак.

Пре свега, љубав, тема узвишена и проказана, у исти мах, тешка и зановетна, лична и вечна, тема која тражи велики таленат и перфектну моћ баратања језиком. Ретки су песници који умеју да напишу љубавну песму, да јој дају универзални обол, оне кругове значења који произилазе из драме бића које пева. Иван Деспотовић је способан да у једној слици предочи густину емоције и заноса, а да исказ не буде патетичан: „Лопужица нежног смеха“, или, „Скупих јој косу.../ глатку галаксију – плаву“.

Љубавни сонетни венац „Прекорачења“, по којем се зове књига, представља пријатно изненађење на младој песничкој сцени. Бежећи од везаног стиха као од чуме, савремени песници сами себи поткопавају тло под ногама. Немоћни, неупућени и са мноштвом заблуда о тзв. везаном стиху, развезани „слободњаци“, у повеликом броју, лупају као Максим по дивизији, пишу трошне и метрички незасноване стихове кратког века трајања. Без овладавања метричким елементима песме и музичким сферама језика у значењу сваке речи, песник је хендикепиран у својој накани да пева. Сонет на најбољи начин оваплоћује таленат у језику, у тежњи за потпуним остваривањем поменутих елемената у поезији. Поготово – венац: он је краљ принчевске сонетне форме, спирално однегован у висинама виноград песничког говора.

Иван Деспотовић је на дантеовски начин испреплео мноштво женских ликова (Наташа, Ана, Тања, Милена, Сузана, Софија, Цеца, Сара, Анита...) у телу сонетног венца „Прекорачења“. У завршном, мајсторском сонету (без конкретног акростиха,) песнику се обраћају све оне, у групном *ми*, са описом судбине деце случајно (нежељено) рођене у „опасној идили“: „Та деца људима владаће без знања доле,/ ко безазлен мотив у чуду. И биће боља,/ звездана, горућа, која свог Бога не боле/ као она што се роде на земљи до пола“.

Сетимо се, изгубивши на овоме свету фаталну Беатриче, Данте Алигијери је песме посвећивао обичним девојкама из улице, са балкона, иза ћошка, из случајних сусрета. Венац „Прекорачења“ носи животну причу у лирском сказу, пред нама је врста сонетне поеме која има свој почетак и крај. Суптилног сензибилитета, пес-

ник показује губитнички дах свога *ја*, он феноимен односа мушког и женског принципа посматра из више углова који се увек стекну у један поглед: поједностављивање идеализоване драге и разочарање у њена „божанска“ својства: И не само то, у комуникацији са женском природом, мушка наилази на њен колоквијалнни резон сведен на манекенску свест о лепом и ружном: „Замислих је као једру, црну грчку вазну/ крхку и стамену, што мраком обгрли воду./ Путем брдског намерника, узех је ко казну,/ прочитала ме брзо: ’Не сматраш ме за згодну’?“

Даље, на тематском плану, природа и њене мене – друго опсесивно поље Ивана Деспотовића. Тема која такође тражи мајсторе стиха, ауторе што поседују ону врсту мисаоности која подразумева законитости постања. Зачудне су и оригиналне слике којима песник овенчава своју поезију: „Размажене сунцем хрчу/ шуме као крепка деца“. Затим: „Спопао је облак маглу... / Дала му се крупном... док је њене зраке крао,/ а онда је ноћ нестала,/ ветар га је одувао.“

Теме љубави и природе нису блиске ни критичарима. Не памтимо добар покушај интерпретације песничког или, пак, прозног, дела на ове теме. Сећамо се једне „јадиковке“ Павла Угринова који је указао управо на тај проблем, на немоћ и предрасуде критичара да се позабаве штивом које доноси слике љубави и призоре природе. Напросто, помодна врста рецепције књижевног дела затурила је у н-ти план два битна сегмента живота који у себи носе творачки замах и незамењиве вибрације света.

И, као најмање очекивано поље – урбана свакодневица мегалополиса у поезији Ивана Деспотовића! Песме посвећене отуђеној стварности пуној потрошачког знаковља и градских амблема. Тек толико да песник покаже да није измакнут од свакодневног кошмара и модерног сензиблитета (па ма шта он данас у поезији значио): „Јер у окову поднева /смећари однеће маске./ Притворене у дан,/ зуриће те голе ствари градске.“ Иван Деспотовић савременог човека доживљава као информатичко урбано зверле разбаштињене душе и емоције.

Поезија Ивана Деспотовића уређена је по музичким принципима метра и форме, риме и песничког облика. Каткад се сусрећемо са камуфлираним метричким структурама што се указују у визуелном присенку слободног стиха, али изнутра формираног као версификацијски прецизни стихови (изломљени на местима паузе-цезуре). По много чему реченом, формиран и свој песник, оригиналног погледа на свет, богатог језика и поетске фразе, Иван Деспотовић је стамен и потребан аутор на савременој српској литерарној сцени.

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2011)

ЖИВОТ ОЈУЖЕН ЛИРИКОМ

Друга по реду књига песама Марине Војиновић, *И казна и дар*, настала је из истог жара одакле и прва. Ова је, истина, богатија и сређенија, са више свести о песми и занату песничком. Но, и овде се поље интиме, и даље, расцветава у разнолике лирске јавке и одзиве. Биће поезије, подстакнуто конкретним и непрестаним одроном живота, у таласима отвара чулне слике и призоре, свет великог бола који пева.

Но, црна жуч љубави плодно је станиште за велика надахнућа и изненадне објаве, ту се у млазевима напупелих речи, у жудњи и патњи меланхоличног бића, гради вулканска потреба за песмом. Марина Војиновић је песникиња са урођеним импулсима певања, са усађеним корењем стихова у вертикали своје личносги. Тек живот треба да их ојужи и разлиста својим теретним спознајама. И он то чини, а она му узвраћа – поезијом.

Дај ми све
даћу ти још више.
Дај ми почетак
да не буде крај.
Дај ми реч
да песме нахраним.
Дај ми себе
да не останеш сам.

И таман кад нам се учини да овим песмама клијају зраци поезије једног Рабиндраната Тагореа или Десанке Максимовић, Марина Војиновић допре до свог израза, до аутентичне позлате стиха и речи. Има нешто опојно у песимизму њених песама, лирски отров који здравље песми даје. Сва у грцају наде, у змијоликим завеслајима искушења одасвуд, ова песникиња би да се докопа саме чисте љубави, преко неправди, разочарења и падова, из нигдине у нигдину, у круг, али – навише, ка дому, ка спознаји апсолутне истине што се указује у различитим облицима.

Доме мој,
на ком си пропланку?
Миришу ли и тамо
багремови и шљиве цвет?
Може ли се и тамо
рукама до звезда?
Тиха ли су јутра
као у младости мојој?
Доме мој, кад ли ћу те наћи?

Нова књига Марине Војиновић утврђује њену песничку стазу и зида нови спрат талента и његове вредности. Ове песме су веома

читљиве, снажне у својој једноставности, у милоликом сричању слика и звукова. Као да се из сваке песме чује мелодија која би да се урами у неку вековну песничку форму, да пронађе свој одјек и лик у зрцалу старих мајстора стиха. Са пуно поуздања можемо казати да збирка песама *И казна и дар* даје двоструко сазвучје, не само у јанусовском значењу конкретног наслова, већ и у дометима поетике која се разбокорила на своје саставне делове пуне лепоте.

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2011)

ПОЕЗИЈА ПРАШТАЊА

Тајном се твојом, причестих и мрестих
и с тобом ја се опијах и освестих.
Дубравка Миленковић

Песничке ме́не су важни фактори зрења, неминовни вид стваралачке градације. Без промена песник тапка у месту или се врти укруг живећи у илузији да се пронашао за сва времена „бетониран“ песнички амблем. Усавршавање стилско-језичког израза, богаћење тематских поља, овладавање различитим формама и облицима, представља основу за креативно трајање на књижевној сцени и могућност за изазивање читалачке интриге.

Нова књига Дубравке Миленковић, *Мелем-песме*, показује ауторски напор да „змија“ промени кошуљицу. Пред нама је књига сачињена из више слојева. Понајпре, више него у претходним књигама, песникиња се бави самом поезијом, њеним дометима у савременом добу, позицијом песника у свету и могућношћу артикулације песничког гласа у јавности, нарочито у личном окружењу: „Колико је то пара? То се не исплати./ Шта тиме добијаш? Колико ће ти дати?/ Можеш ли од тога бар купити стан?/ Кола? Одело? Ти си смотан сав.» А онда, освештено, у знаку разбијених окова, далеко од малограђанских препрека и услова, романтично узнесено: „Поезијо, буди слободна, к`о вали…“.

У песми „Тресни добар наслов“, где слика сајамско вашариште књига и таштине писаца, као мото користи сентенцу Тина Ујевића – „Уметност није храна, ал је посластица“. А онда у песми „Чему песници?“, посвећеној Душку Трифуновићу, која ја наслоњена на чувено Хелдерлиново питање „Чему песници у оскудно време?“, песникиња изражава жал за пријатељем према којем многи, без скрупула, сад кад га физички нема у земаљској слави, не нуде негдањи стисак руке и не хају као за живота: „мила душа песника, сама.../ док мрави на гозби, сви, јате се/ немајућ` ни стида, ни срама“. Овим двема песмама, Дубравка Миленковић успоставља интертекстуални контакт са поезијом и судбинама Тина Ујевића и Душка Трифуновића, откривајући своје поетичке координате које нису баш лаке као крст на леђима у времену интернета и нових технологија што рашчовечују људско биће проткано божанским валерима савршенства.

Ова песникиња се не либи да палацне хуморним и сатиричним убодима, увиђа деформације у социјално-друштвеном контексту, демистификује људску глупост и неправде: „На пола кифле живот ти држава дала,/ идеолошки данак, успон капитала.“ Поезија Дубравке Миленковић, поред осталог, стреми ка корективној улози, да разбуцавању система цементираних вредности, изражава напор да покаже наличје стварности која се представља као умивена принцеза.

Посебну иновацију чини њена поезија посвећена Богу и апсолутној љубави, ономе што називамо агапе. То су песме религиозне провенијенције у којима су дотакнута важна питања људске духовности, а тиме и огрешовљености и прелести: „Данас је дан у којем праштам,/ праштам у целости. Све увреде,/ понижења праштам… свима што/ лагаше безочно, гадно, дају лажну наду,/ обећања, осећања им лажна праштам, у целости.“

Наравно, Дубравка Миленковић не заборавља ни лирске зазиве, она је песникиња која уме да сачини ретке поетске слике: „... па савијаш косу у пунђу,/ и качиш укосницом за Месец.“ Међу најбољим песама у књизи свакако је „Једна суза“, која готово на савршен начин предочава интимну слику недокучиве лепоте и сјаја:

Украла сам ти сјај у очима.
Сад крадем све остало,
ловим кришом,
а стид ме. Пада киша,
шушти срамота, и једна суза
низ образ спуза. Нема је више,
ни сузе, ни сјаја, ни стида, ни срама.
Само бедна киша, све тиша и тиша...

Нова књига Дубравке Миленковић доноси разноврсну поезију, калеидоскоп сваковрсних боја и призора. Осећа се напор за досезањем што већег песничког мајсторства. Ту и тамо „провуче“ се латентна песма везаног стиха, у клупку мешовитих стихова блесне прикривена рима и окади слободни стих. Понегде и „цела лепа“ римована песма. На том плану тек можемо очекивати резултате. Нова књига Дубравке Миленковић, *Мелем-песме*, доноси проширене хоризонте њеног досадашњег опуса, даје шансу за нова поетичка открића и открива песничку наду да „ништа пропало није кад пропало све је“.

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2012)

ПОРАЗ РАТНИКА У СЛОБОДИ

Нова књига Жељка Пржуља, *ПТСП синдром*, указује се као ретка и потребна збирка песама српској (и балканској) песничкој сцени. Данас присуствујемо множењу поезије која настаје из доколице и недостатка животног искуства, поезије која у маниру већ окоровљене постмодернистичке праксе немилосно и даље преузима туђу креацију као своју. Отуда је појава Пржуљеве књиге, из вулкана животног искуства, право освежење. Наравно, увек се питамо који је данак платио сâм аутор таквом искуству и путу.

Необичан наслов тражи неколико речи о иницијалној димензији. ПТСП је посттрауматски, стресни, поремећај који се појављује код људи што су се суочили са великим опасностима, присуствовали пакленим работама или учествовали у догађајима који су представљали смртну опасност. Познат и као „вијетнамски синдом“, овај појав није мимоишао ни наше просторе током рата деведесетих година прошлог века. То су, дакле, доживљаји изван круга уобичајеног људског искуства, жестоки, мучни и онеспокојавајући. Трауматски доживљај се обнавља кроз ужасне снове и сећања, изазива дубоке фрустрације и јаке депресије. Ретке су особе које без проблема надиђу такве трауме, многе падају и у суицидни чин.

Један од начина да се превазиђе ратни синдром јесте креативни уметнички чин, у овом случају, писање поезије као одговор на несвакидашњи стрес индивидуе и колектива. Поезија поседује апотропојонско дејство, недри психотерапеутску снагу, има моћ да залечи згуљену душу. Кроз матерњу реч поезија створи духовну амајлију – песму над песмама, светлост бића у језику, излаз из лавиринта. Нови вид људског говора који дотиче наднаравно, а на ком је онтолошки заснована свака истинска поезија, пружа могућност бекства у царство стваралаштва, у епифанијске просторе нове слободе.

Сећамо се чувене приповетке Лазе Лазаревића „Све ће то народ позлатити“, која предочава разочарање и пораз ратника-инвалида у слободној земљи. Сличну горчину пораза осећамо и у новој књизи Жељка Пржуља; главни јунак се јавља као нека врста колатералне штете. Међутим, аутор књиге се овде не предаје, он ступа у акцију реавалоризовања пређеног и стеченог, обрачунава се са сопственим заблудама, упреже свој таленат (благо на свету) и извргава руглу „другу страну“ медаље која се указује тобож првом. Песник релативизује и, у исти мах, демистификује идеолошке пароле и фразе, ратничке заносе и усхите. Отворених очију, духовно рањен, скенира неправде и грехове у пост-ратном времену где су на сцену хрупили фотељашки махери и лафови, каријеристи и дневнополитички егзибиционисти.

Они дечачки поштењаци што су највише година провели у роговима на ватреној линији бачени су у засенак новог времена, изван могућности животне афирмације и стварања. Јавља се егзистенцијални потрес спојен с очајем док привилегије грабе новокомпо-

новани „родољуби“ и „способњаковићи“, мешетари и зеленаши. У таквом контексту, нигде тзв. малог човека и његове чистоте, нигде патриотског пева срца, нигде оног витештва са грудобрана слободе. Све пада у воду: живот немилосно доноси бестидни ритам промене засноване на забораву и излапелим обећањима, комешају се вредности и лажи, на површину испливавају пањеви и трутови. Космичка законитост смене добра и зла указује се у микро-световима, у личним дилемама и драмама.

Жељко Пржуљ се представља као песник култивисаног песничког израза, прецизне језичке мере натруњене каткад жаргоном и шатро-резоном, а све у сврху ироничног и саркастичног осветљавања деформисане моралне матрице друштвено етаблираних појединца и институција. Импонује освештена песникова лакоћа указивања на дисовску трулеж „наших дана“, на безгранично лицемерје власти и привилегованих жбирова. А шта је посао правог песника него да без зазора и прадона указује на јад и беду грабежа, гордости, прелести и среброљубља!

Користећи везан стих, увек у метричкој скали језичке јединице матерњег језика и даха, Жељко Пржуљ показује способност да и на тај начин „ухапси“ опасне теме и „доведе их к познанију права“. Тако дисциплинованом организацијом песме постиже се супериорна стваралачка позиција у односу на расути материјал тема и мотива што кипе у стварности препуној разноврсних утвара и фарисеја.

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2011)

МОРЛАЧКИ ФАТУМ

Нова, четврта по реду песничка књига Марка Ковачевића, *Пут Морлака,* представља драгоцено књижевно штиво. Започиње двостихом: „Промичу галије по небу и мору/ на кућноме прагу тражим букве кору“. Написана је с истинском потребом да се изрази свест о сопственом пореклу, генези, витештву и страдалништву Срба Динараца-Крајишника, конкретно – Срба из Далматинске Загоре и њенога залеђа до мора. Песник види у Морлацима своје претке и даје им особена обележја. Слика њихову специфичну животну енергију и пут. Он показује да *светски бол* који је задесио у новије време Србе Динарце-Крајишнике представља преломну слику и прилику за успостављање коначне равнотеже у стварносној клацкалици света. Метаморфоза тога бола мора донети срећу и слободу.

Књига је обојена специфичном *морлачком* лексиком, без употребе гласа *х*. Прађедовски језик показује снагу да твори снажну поезију. Изузев двеју завршних песама исписаних у четири катрена, цела књига је исписана у необичној форми од тринаест стихова. Свака песма започиње метрички мешаним (раздешеним) римованим двостиховима, и то два. После оваквих двостиха, појављује се редовно по један правилни десетерачки ојкачки двостих. А након трећег мешовитог дистиха, опет епски десетерачки углачан двостих. Ови ојкачки стихови представљају неку врсту континуитета *моралачке* снаге. Ојкачки двостих је ишчезли темељ *моралачког* живота и кућног прага што се на махове, у новим сеобним околностима, јавља међу тектонски измештеним речима које пледирају за стварање својеврсног новог система певања (живота) изван познатих канона. Завршни тростих такође је мешане метричке структуре мада се осећа тежња ка хармонизацији овога терцета у десетерац.

Тринаест је број који, као целина, ремети симетрију односа, он је рубни, ексцентричан и неправилан елемент који иритира космичку равнотежу света. Овај број је најчешће знак несреће и зла, мада симбол тринаестице говори о непрестаном зачињању и обнављању новога (а старог), попут гурања Сизифовог камена. На последњој, тајној вечери, уз Исуса Христа било је још дванаест апостола, укупно, дакле, тринаест. У антици тај број је најсубли-миниј и најмоћнији. Зевс је у пратњи дванаест богова које предводи или им, столујући, заповеда. Истичући се својом супериорношћу, Одисеј је тринаести по реду у скупини и тако судбински избегава смртоносног Киклопа. Број тринаест, дакле, не мора бити губитничке природе.

У римованом збиру од тринаест разноврсних стихова, уз две завршне песме у катренима укрштене риме, Марко Ковачевић отвара узбудљиве призоре историјских и животних турбуленција српскога народа *морлачкога* корена. По много чему, он му даје специфична и узвишена својства. Трагедија која је на крају дведесетог века задесила *морлачке* потомке има невероватне размере и дубине.

Показујући да је и историчар по струци, Марко Ковачевић призива значајне људе *морлачког* поднебља, посвећујући им и целе песме: Симеон Кончаревић (епископ, рођен око 1690. године у Карину, а преминуо 1769. у Кијеву), Стојан Јанковић (вођа српских ускока у Равним котарима у XVII веку, поглавар морлачки), Петар Јагодић Курица (православни свештеник, вођа позанте *Курицине буне* 1704. године у Далмацији под млетачком владавином). А онда, асоцијативно, ту су и Симо Матавуљ и Пилипенда, те Доситеј Обрадовић, и, на почетку и самом крају књиге, чудом, Лаза Костић, као апсолутни песнички глас с којим, на изненадан начин, наш песник води својеврсни дијалог („опрости ми, Лазо, опрости/ али наших гора ја жалим бор'").

„Нека буде што бити не може", генијални је стих Петра Петровића Његоша, духовни лек у тренуцима искушења и страдалништва. Не само у симболичкој равни, већ у својој првој животној објави, катастрофа изражава аспект рушења, раскида, губитка, растанка, пораза и смрти. Али, дубина катастрофе нема само облик несреће, ма колико то чудно и парадоксално звучало – она скрива и позитиван аспект, који је важнији, а односи се на заснивање другачијег и новог живота, психичку трансформацију и друштвену промену, поновно рођење и слободу, и коначно – васкрснуће: „Проћи ће ноћ проћи ће дуга/ свануће ведро без облака/ чујем како одлази туга/ рађа се опет сунца зрака" (М. Ковачевић).

Ова књига је посве ретка творевина на савременој песничкој и културној сцени. Оваква се још није појавила, са оваквом темом, а било је време. Коначно је требало да неко пропева на такав начин, да узида свој лични бол у општи, српски, динарско-крајишки, *морлачки* фатум.

Верујемо да ће *Пут Морлака* пронаћи свој пут у књижевном и културно-друштвеном простору, мада ће му се, нема сумње, испречавати бесловесне главе којима историјске чињенице и стварносни фатум не представљају оријентацију у просуђивању о истини. Али, како непоновљиве појаве траже мудрост, стрпљење и дуже време за разумевање и прихватање, тако ће и ова песничка књига чекати свој прави тренутак. Он ће сушински оживети онога тренутка када као појединци, институције и народ будемо спремни да демистификујемо наметнуте лажи и беспоговорно се отворимо и упутимо ка сопственом корену који, носећи универзалне поруке и значења, пружа могућност за потпун и смислен живот.

(*Прометеј,* Нови Сад, 2013)

ФАНТАЗМЕ ИЗ СРЕМСКОГ СЕЛА ВОГАЊ

Мало сремско село Вогањ инспирисало је песника у истоименој књизи да вулканским изливом емоција овлада успоменама које су се разбуктале у многоструком слављењу Срема. Требало би имати на уму да су у Срему од 15. века наовамо стваране духовне и песничке творевине укупне српске културе. У Срему су, потом, певали и чувени певачи народних јуначких песама: Филип Вишњић, Тешан Подруговић, слепица из Гргуреваца, слепа Живана и последњи слепи гуслар из Ирига, Пера Димитров, чије се гусле од ораховине, од 1888. године, чувају у Иришкој читаоници. У Срему су живели и неки од записивача српских народних песама: Лукијан Мушицки, Аврам Панић и други.

Драгоцена антологија, *Песнички Срем*, Петра Милосављевића садржи поезију српских песника: Гаврила Стефановића Венцловића, Захарија Орфелина, Јована Рајића, Лукијана Мушицог, Атанасија Стојковића, Павла Соларића, Владислава Стојадиновића Чикоша, Владислава и Јована Суботића, Доситеја Обрадовића, Еустахије Арсић, Никанора Грујића, Милице Стојадиновић Српкиње, Бранка Радичевића, Јована Јовановића Змаја, Ђорђа Марковића Кодера, Лазе Костића, Јована Грчића Миленка, Милете Јакшића, Антуна Густава Матоша, Милоша Црњанског, Јована Поповића, Бошка Петровића, као и неколико песама непознатих аутора из Крушедола, Купинова и Шишатовца.

Увидом у ову антологију закључујемо да Срем није тек тако постао центар српске писмености, и да су се у њему и те како затицали и писали многи пре појаве Карловачке гимназије (1791). Распеван и опеван Срем није нека фраза, већ топоним озрачен истином да је у њему врило песничко надахнуће пуно конкретних примера и духовних резултата врхунске српске писмености.

Сведен на Вогањ, Срем светлуца на особен начин. „Од Срема се и море Панонско радосно опростило“, каже Мићо Савановић, упућујући нас несвесно у значење речи *вогањ*. „Оде море остави долину/ којој Сремци дадоше топлину“, пева даље Савановић. С обзиром да је Панонско море постојало у овом географском простору, није далеко од чињенице да је име села Вогањ настало од речи *вога* – морска обалска подводна зељаста биљка, која се као осушена узима за пуњење лежаја. Дакле, морска трава као перје, као свилина. Понегде се у народу може чути: „Најбоље је лежати на душеку од воге.“

С друге стране, појам *вогањ* би могао да зачи и огањ, јер у српском језику, у народним, покрајинским изговорима често се додаје или умеће сугласник *в*. Распевао се Мићо Савановић аутентично, искрено, без остатка, на махове патетично, али у основи сабрано, посвећено: „Буја младост/ пламса огањ/ гнездо снови/ село Вогањ.“

Нема сумње да Мићо Савановић наставља своју необичну поетску (уметничку) путању, препун силине матерњега језика и његове

музике. Он је опевао, не само Вогањ, већ и Фрушку гору, манастире, Бранка, Срем у целини, Саву и Дунав. А онда, гле, није мимошао ни лековити извор у Вогњу посвећен Светој Петки:

Златном жицом Света Петка
Везе живот из заметка
Огњем своје воде свете
У очима светлост плете

Село Вогањ огањ воде
Слеп кад дође с видом оде

Песничко надахнуће не зна за границе, оно се васпоставња и у језику и мимо њега. Напросто, духовни принцип стваралаштва узима конкретни свет за своју храну и учи нас тајнама постојања. Тако и Вогањ, у перцепцији поетског дара Миће Савановића, добија обрисе надстварног места, узнесеног на пиједестал земаљско-небеске славе и обожавања: „Жуте дуње/ дирке мира/ златно писмо/ из свемира.“

(*Прометеј*, Нови Сад, 2014)

ЛИРСКА АПОТЕОЗА ЖИВОТУ

Боље је да ријеч ти цитира сиромах
него да је војске проносе под стијегом.
Е. Кишевић

Пред нама је несвакидашња збирка поезије Енеса Кишевића, *Славуј и тестера*, посвећена, већим делом, минулим и садашњим песницима, писцима, глумцима, сликарима и – ближњима, најмилијима, па драгим пријатељима из широких појасева живота. У овом поетском бревијару са посветама, Енес Кишевић се представља као маестрални лирик који подједнако влада слободним и везаним стихом. Импонује лакокрило певање, онако – антићевско, младићко и боемско, са бистрим пијанством ума, у славу сваког новог дана и освитања у њему. На делу је наоко једноставно срицање матерњих суштина у светлости и звуку језика.

Песме Енеса Кишевића одишу и старином и савременошћу, поседују универзални обол који релативизује рефлексе локалне свести и ограничености. Распеван до небеског плаветнила, из земних жила бића, цветних дамара живота, лепоте и љубави, Кишевић не болује од предрасуда, ни поетичких, ни културолошких, ни идеолошких, ни политичких, ни мањинских, ни већинских, ни оновремених, ни ововремених. Чист као суза, стамен и свој, а универзалан до сјаја Апсолута, сучелице истини у очи, и кад навру туга или радост, и плач или смех, Кишевић из песме у песму држи орфејско слово неверним Томама о части и образу, чојству и људикању. Овакав песник потребан је раздробљеним јужнословенским просторима, трусном Балкану и „Јевропи гордој“ (Ђ. Јакшић). Песник свевидилац, људина од крви и меса, емотивни витез молитвеног пера, песник завичајног мелема и светског бола.

Назив књиге *Славуј и тестера* настао је на 44. Бранковом колу, на врху Стражилова, 5. септембра 2015. године, у јутарњим сатима, уз традиционални уметнички програм поред Бранковога гроба, „Због ом свете, некадањи рају,/ ја сад морам другом ићи крају“. Уз песнике и глумце, као истакнути гост Бранковога кола, пратећи на Фрушкој гори рајске звуке у светлости, Енес Кишевић је ослушнуо – и чуо, наједанпут измешане, умилни пој славуја и оштро штектање тестере, из дубине планинске шуме. Надметале су се, у мах, две опречне звучне фреквенце, и сјуриле у наслов нове књиге, из минијатуре: „Врх Стражилова/ славуј се и тестера/ натпјевавају.“ Оваквом песнику, изузетне перцептивне моћи, није могао да промакне звучни феномен на стражиловском Парнасу. Радикално дисонантне димензије звука, једна што умива и друга која иритира мембране, могле би да симболишу и нашу несрећну епоху пуну контроверзних момената и супротстављених принципа.

Веран завичајном белегу, „јабуци чупи“, Кључу и Сани, из којих исијавају кругови универзалне красоте и истине, Кишевић воли

свет и људе, све и одасвуд, све што листа и мири, не прави разлику и омразу међу Божјим створењима. Филантроп и заљубљеник, он слави сваку честицу живота, све елементе света, па тако истиче: „Довољна је вода, па да имаш свега.“ Он је и песник духовне провенијенције, диви се Створитељу и његовим моћима, савршенству природе и човека. Али запажа и људске слабости и падове, не прихвата смртнике организоване у ратничке хорде, одбија бити део убојних поклича: „Нећу с вама у ред./ Сретно вам бојовници./ Заставе машу вјетру, не вашој корачници.“ Антиратни став ојачан је свешћу о моћним законима природе, који релативизују ратом скројене границе: „Не осврћи се/ на прве црте бојишнице/ пчеле су и ове године/ с ливада и шума/ свих зараћених страна/ уредно убрале свој мед.“

Распад велике заједнице људи, различитих вероисповести и нација, у једном и сличним језицима, доживљава као трагедију. Брани се детаљима, сликама и призорима чистоте, обоготвореног смисла и љубави, неуништивим фантазмама детињства оличеним у шкобаљу, плотици, клену: „Ријеко лијепа,/ ријеко моја добра,/ ријеко Сано/ што течеш кроз мој Кључ –/ то сам ја, твој Енес:/ онај дјечак коврчави,/ који је трчао с тобом/ и љубио те/ све док му уста не помодре.“ Одавде навиру стихови посвећени оцу и мајци, браћи и ближњима, кућном прагу као неприкосновеном олтару смисла.

Вода је свеприсутна у поетичкој матрици Енеса Кишевића. Вода као извор живота, очишћења и обнављања. У случају овога песника, вода – од санске капи до јадранских валова. Он зна да је формула живота заснована на непрекидном кружењу воде, од скривеног зденца и најситнијег поточића до плиме океана, па кроз кишу и громове до дубоких језера и понорница: „Да све тече,/ да дно своје не мути.“ Попут непревазиђених песника романтизма, Кишевић у води открива женску сензуалност и матерински аспект: „Мајке више нема. Помало се мирим –/ но чим воду видим, руке своје ширим,/ јер знам да се из ње моја Мати смије.“ Мотив мајке представља вертикалу куће, светлост дома, топлине и љубави, мотив који у потпуности дефинише песникову усредсређеност на завичај: „Као да зрак залијева/ моја Мајка свакога јутра/ на све четири стране свијета,/ из тестије за абдест/ просипа воду.“ Мотивом оца, такође, упечатљиво исказаним у истоименој песми, предочена је доминантна улога мушке главе у породици. Отац који каже: „Морате ме слушати“... / Ја сам вас родио... / Ја вас храним.../ Ја сам ваш отац... /Сунце је без гласа/ струјало кроз кућу./ Вода у бокалу била је мирна.“

Жена заузима посебно место у лирици Енеса Кишевића, узвишени траг разлике у андрогинској повезаности мушког и женског принципа: „Само да тихо уз тебе шутим/ присутан као свјетлост без гласа,/ и да ти очима ћутим,/ као да ћу те изгубити/ сад,/ овога часа.“ Жена је еденски врч, мелем што вида пролазну мустру људског века, вихор у загрљају што доноси нови живот. Наилазимо на јаке синестезијске слике којима се изражавају жудња и бол за женом: „Криком ћу небо преполовити/ кад се будем откидао од очију твојих.“ Без жене, пусти су човеков видик и сан.

И песник и драмски уметник, Енес Кишевић је јединствена појава на балканским просторима, симбиоза више талената у једном – он љуби живот и воли све што цвета и дише. Отуда његове посвете и песницима и уметницима, апотеозе пријатељима сличних дарова и судбина, погледа и путева. Кишевић је песник у театарској вештини, он жели поетским језиком да осенчи и објасни уметност глумца, па отуда, у разабирању шта је лично Кишевићу прече и судбинскије, превагу можемо дати песничком хабитусу, оном рукавцу бића које је виловито зажуборило у матерњем језику у Поезији. Има нешто стражиловско у овој бујној поезији, нешто изразито емотивно и душевно богато у кликтавом изразу који расцветава вечита питања на тему ероса и танатоса. Ова књига показује потпун Кишевићев стваралачки ореол и осветљава печат посвећености Поезији и њеном Парнасу, а што проналазимо и у сонету „Бранко“: „Зефирим и мирим свуд по Стражилову./ Фрушка гора дише у сваком мом слову.“

На својим песничким наступима, повишену температуру доживљаја поезије створио је још у раној младости када је „јесењиновским шалом“, у гласној декламацији стиха, почео да осваја и опија публику. А у лудачком и болесном (не)времену у којем живимо, то Кишевићево, природно и нормално, здраво и обоготворено веровање у моћ лирског говора, представља никад прекинути месијански напор у односу на таламбасе простоте и шунда, отров политичке демонијаде и предапокалиптичке језе света. То истицање славујског ћурлика у крошњи липе на лахору-стражиловцу док брекеће жага по годовима стабла, представља веру и борбу срца за лепоту, слободу и живот, за ољуђену шифру постојања у којој пулсира сам Бог: „У свему се ум Твој одражава:/ јединствен и многолик./ Све присутношћу Твојом одише.“

Чувена је реченица Енеса Кишевића: „Сви су људи, заправо, љепоту добили од Бога, а на њима је самима хоће ли ту љепоту сачувати или ће је поружнити.“ У знаку ове реченице, својеврсном песничком манифесту и избору пута, тече целокупно Кишевићево песништво засновано на доброти и лепоти, разумевању и љубави. Енес Кишевић је песник који верује у мисију поезије и људско лице у песми и животу.

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2015)

ЈЕЗИК СПАЉЕНИХ КУЋИШТА

Ово је шеста по реду књига врсне српске песникиње Саве Крнете, пореклом из Далматинске Загоре, из Книна, која је једна од најаутентичнијих у укупном српском језичком простору. У рукама нама је је књига *Кућишта* импрегнирана великим болом најновијих српских избегличких сеоба, али и генетским кодом крајишке душе, оличеним у динарском крилу српскога језика.

На личном примеру „олујног прогона“, Сава Крнета зида слојеве специфичног егзил-искуства у надахнутој плими завичајног језика који досеже универзално. Сликањем динарског амбијента увијеног у тишину и призоре напуштених предела, Сава Крнета устоличује сопствени бол као мериторни кардиограм промењеног живота многих Срба, изворну аорту света, која својим чашицама и капиларима допире до новоформираног кућишта, „тамо далеко“, негде „далеко од мора“.

Посебну свежину овој књизи дају лексички извори песме, богато благо српскога језика, које се, гле, нарочито расцвета у добу трагизма. Нова књига Саве Крнете, *Кућишта*, представља снажно сведочанство једне историјске прекретнице западног крила српскога народа, у фантазмагоричној лепези призора упијених дечјим оком још у временима када се није лако могла наслутити катастрофа чији иницијацијски аспекти, ипак, немају само димензију несреће и пада, већ и – промене, преокрета, успона, победе и васкрснућа.

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2017)

У ПОТРАЗИ ЗА ЛИЦЕМ ПРАВДЕ

Друга по реду књига песама Горана Гаврића Грге у издању Бранковог кола, *Записи са малтешке хриди*, доноси, пре свега, специфично животно искуство са Малте, где је песник провео једно време радећи у руднику. Ово искуство подсећа на једну судбину с почетка двадесетога века – у Америци, где се млади српски песник Нестор Жучни затекао као „бели роб“ у сличним пословима. На трагу овакве поезије, налазе се и нове песме Горана Гаврића Грге, који уочава друштвену и политичку неправду, и бунтовно реагује на јадну позицију обичног човека наспрам разних преливода и камелеона, ратних и поратних профитера. Уочава да постоје привилеговане касте које са грбаче народа гуле задњи слој коже за своје незасите привилегије. Овај песник у језику и надвременој моћи поезије види једино средство за разбијање механизама ропства. У исти час, у равни свакодневног опстанка, он излаз види и у бегу од свега тога, у интимном (љубавном) и породичном кутку.

Ко је био Нестор Жучни, и зашто га помињемо поводом књиге *Записи са малтешке хриди* Горана Гаврића Грге? По угледу на Максима Горког, Прока Јовкић (1886–1915) узима ново име (псеудоним) – Нестор Жучни – и опева своје животне муке у Окланду и Сан Франциску. Нестор, на грчком – *који се враћа, који чезне за домом*, па онда још и – Жучни, жуч на српском – *чемер, јад.* Бунтовник, надничар, мученик, слабо плаћени роб, касапски радник „у простору где тече вода до колена и где мрзну жиле у врућој крви од студени“, утоваривач сандука, луталица, несуђени монах, студент филозофије, тумач при енглеској мисији, добровољац у балканским ратовима... Новчано су му помогли и Никола Тесла и Михајло Пупин, први дао десет, а други педесет долара за штампање књиге *Поезија неба и земље.* Болујући свега десетак дана, Нестор Жучни је умро од пегавог тифуса 1915. године у Нишу не навршивши три деценије живота.У Нишу му је седамнаест лета потом подигнут споменик. Са Костом Абрашевићем и Душаном Срезојевићем, Нестор Жужни припада реду пролетерских песника, који су рано отишли са овога света; Абрашевић у деветнаестој, Срезојевић у тридесетој.

Сећање на Нестора Жучног јавља се као својеврсна парадигма поводом квалитетне књиге *Записи са малтешке хриди* Горана Гаврића Грге, где проналазимо и овакве стихове: „Физички рад, народе,/ буди животињско у нама/ и тражи да будемо/ послушни бројеви/ у очима експлоататора.// Физички рад, господо,/ јача тијело и осиромашује дух.// Физички рад, Господе,/ велика је провалија/ у којој ја,/ из масе бројева,/ бјесомучно/ тражим уже да се/ искобељам вани!“ Као песник социјалне провенијенције, са натрунима боемског погледа на свет, Горан Гаврић Грга је, на градиван начин, помало, дабоме – и староставан, а тиме и редак пример у савременом јату српских песника. Светлица прекогнитивног распламсала се већ у називу прве Гавриćеве књиге, „Тунел“, која се појавила пре

неколико година у Бранковом колу и овенчала наградом „Стражилово“. Отишавши потом на Малту, у потрагу за „крувом и рувом“, Грга је добио тежачки посао управо у – тунелу, у рудничком амбијенту израбљивања радничког „људског меса“. Жестоко животно искуство са Малте, оплеменило је Гаврићев песнички поглед, дало му шансу да, у катарзи, проговори на нов начин, да матерњем језику дода маха у сложенијем развоју стилског израза.

Без катанца на устима, Горан Гаврћ Грга задржава право на утопијски поглед на свет попут Васе Пелагића (1833–1899) који је гласно говорио: „Мој Бог је оличен у светој истини и правди, моја Црква је мој народ и човечанско братство, мој је Морал економска и политичка једнакост свију људи и народа.“ И Нестор Жучни „замишљао је свет као једну сакату играчку коју је лако из основа препородити и изменити“ (Б. Граховац). Сава Мркаљ (1783–1833), нека врста претече Васе Пелагића, губио се у проценама и поступцима према људима и механизмима функционисања институција власти, завршивши живот а да му се трагови костију не познају. О њему је Гојко Николиш (1911–1995), кордунашки земљак, записао: „Непаметан био за овоземаљски живот који од људског створења захтијева много лукавости, гипкости, прилагодљивости, послушности и одрицања од самога себе и својих идеала.“ Тачно, међутим без идеала и стваралачког ризика нема славе, песнички таленат не сме попустити пред ударцима сатанске бирократске памети. Продати кожу сопственог талента за тепсију печене рибе води у издају Божјег белега у човеку.

Гргин досадашњи живот је, попут Жучног, „више поезија него све што је написао“ (Раде Томић). И као што је Јован Скерлић поводом песама Нестора Жучног писао, и за нову Гргину поезију могло би се казати да поседује „крепак песнички таленат“, да му је поезија алат (оружје) у борби против неправде, да је то поезија „човечанског братства“ у којој „има нечег младићки свежег и животворно окрепљујућег“. Нема сумње да ће ова књига оставити видљив белег на мапи савремене српске поезије, пре свега по аутентичном животном искуству, које је, у овом случају, лишено доколичарског писања размажених „професионалних“ литерата у кућним условима и теоријама.

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2018)

САМОРОДНА СВЕТЛОСТ ЈЕДНОГ ДАРА

Ако је песнички таленат урођен, онда је Сузана Рудић рођена песникиња. Стихови настају у светлим тренуцима (lucida intervalla), у стању које називамо инспирацијом. На ово ће се брецнути, и наклиберити, они што олако негирају песничко надахнуће као покретачку силу стваралачког процеса у матерњем језику. Дабоме – занат, без њега нема књижевности. Али, није ли поезија мало више од књижевности. Она је пре свега Поезија. Највиши облик књижевне писмености којој није до артифицијалног сортирања у одељке и фиоке. Песнички занат почива на тајни живе ауре матерњег језика употребљеног на савршен начин, без трулих речи у акцији телента. Ево примера из ове књиге: „Пролазим кроз четири обруча воде и ватре/ Да бих оживела живот из пупољка.“ Или овај стих: „На длановима је предсказање које ће попити даљина.“ Или овај: „Ту, на позорници, спознајем раскрсницу од које се оболи.“ Или: „Памтим обрисе пре рођења исцртане мајчиним млеком.“ А онда и овај дистих: „Лупање иза облака није грмљавина, То Бог закуцава летве на моја леђа.“

Ово су зрнца са већ дубоким коренима чисте поезије посејане у књизи *Друга страна огледала* Сузане Рудић. Ово су стихови који се не могу научити или преузети, који се не пишу по наруџби или као школски задатак. Ово није ресавска поезија, нити поезија настала под нечијим недобрањивим утицајем. Ово је самородни блесак једног дара који пледира за то да постане дар за дар у времену. Ово је егземпларни случај поезије који показује да је пред нама језик другачији од колоквијалног – језик над језицима који називамо Поезијом.

Сузана Рудић је млада песникиња снажне имагинације и талента у великој слободи. Она нам дарује песме који су мешавина земаљског и ониричког: детињство, прве слике и сензације, родно двориште, стварносни призори, љубав, сан, нови живот, поезија. Има у овим песмама нека моћна креативна законитост која исцртава прецизну путању узрочно-последичне игре матерњег језика. Овде кипи емоција која има свест о себи, о Поезији. Млада песникиња није бирала своје године да би писала *старачке* песме, песме за сва времена. Она и нема године, она на свом примеру показује да Поезија воли *надвремено* у свим правцима света. Или, што би Винавер рекао – *надљубавно*.

Друга по реду књига младе вајарке, која је пре свега песникиња, пример је свега што малочас нагласисмо. То значи да се овде суочавамо са уметницом која ће трајати кроз време и доносити песничке плодове и у другим уметностима, увек са тим особеним, а *слатком душом* умивеним, лирским оболом талента. *Друга страна огледала* Сузане Рудић појављује се у прави час, у трену кад је епифанијско звоно талента то судбински зажелело и огласило.

Пред нама је песничка књига која ће отварати јак доживљај код разних врста читалаца, и младих и старих, и учених и самоуких.

То је књига која ће производити нове заљубљенике у Поезију, будити у њима оно најлепше, што досад нису осетили – духовно и лирско, као меру и принцип нашег истинског постојања на Земљи. Напросто, ово је поезија која има замајац Апсолутног и као таква гнезди се, ево, у Бранковом колу чији свеверемени песнички амблем живи у сунчевини талента вечитог младог Алексија Радичевића. У таквом озрачењу, ова млада уметница незадрживо пева: „Те ноћи када остарим, знаћу ништа и све./ Зовите ме другим именом./ Можда... Ана или Марија./ Како год./ Обе у мени пишу исту причу са другачијим крајем“.

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2019)

ТРЕЋИ КРУГ СНОВА

У трећој по реду књизи поезије Наташе Бундало Микић, *Трећи круг снова*, проналазимо „грозницу“ талента да се испољи и покаже сва своја лица која ће потом бити контролисана духовним краснописом, то јест самосвешћу песникиње да цео процес стварања држи у својим рукама, под својом контролом. Већ у наслову књиге уочавамо јаке симбола: три, круг и сан. И занимљиво је, и много ретко, да се наслов састоји од пет слогова у којима се садржано свих пет слогова српскога језика: Тре**ћи** кру**г** сн**ова**! Тиме је остварена апсолутна музичка аура поменуте синтагме, у улози наслова песничке књиге, јер самогласници су душа језика, а сугласници – скела.

Три је темељни број, израз божанског, и у човеку и у космосу. Круг је, пак, проширена тачка, симбол заштите, савршеност и хомогеност, алфа и омега, симбол времена. Сан је у овој књизи носилац разноликих симбола. Наспрам јаве, Наташа Бундало Микић узима сан као неизбежан и неисцрпан простор за инспирацију, за „крађу“ мотива, речи, призора и слика; она императивно каже: „морам поново да се родим/ у трећој етапи сна“. По Јунгу, сан је спонтана и симболичка сапоспознаја несвесног, а по Фројду сан је израз, чак и испуњење потиснуте жеље. Дакле, сан је израз оне менталне делатности која живи у нама, која мисли, осећа, доживљава, умује, на рубу наше свакодневне активности и на свим нивоима, од најбиолошкије до најдуховије, а да то и не знамо.

Можемо казати и овако – сан је сама поезија. Поред низа функција, сан може бити и својеврсно пророчанство, прикривена порука о неком критичном догађају, прошлом или будућем, где се његово порекло приписује некој небеској сили: „Невероватно светло/ Све је било бело/ Два анђела су ме погледала/ Необично зеленим очима/ И ћутала/ – Нисам још спремна за вас!/ Викнула сам/ И тргла из сна/ Који сам једва чекала/ Да се заврши.“ На једном другом месту песникиња каже: „Немој бринути/ Узећу књигу/ Измећу две одабраћу ону/ Чији су су листови као свилена спаваћица/ у којој сам те сањала.“ Овде се књига посматра као извор снова и бајколиког маштања, као амајлија која отвара најлепше снове.

Овај свет се може посматрати и као Дантеов трећи круг пакла, где се налазе грешници-похлепници осуђени на вечити боравак у блату и глибу у присуству Кербера. Песникиња жели направити антитезу овоме и остварити се у трећем кругу снова, у некој врсти Едена на земљи, у рају свакодневице, а све у трећем покушају, у трећој песничкој књизи – трећа срећа. Песникиња показује колики је њен улог: „Поезију волим у свим облицима.“

Постоје у овој књизи стихови који на дискретно духовит, а лирски начин отварају поље младолике заљубљености која прераста у непресушну љубав: „Да ниси рекла свом сну/ Како се надаш некој књижевној награди?// Да, то сам сањала онога дана/ Када ме је први пут испратио/ До наше клупе/ Где сам љубичастим лаком

исписала/ Прва слова наших имена/ На дрвету/ Та слова су иста/ Толико блиска/ Колико су се наше душе препознале.“

Наташа Бундало Микић пише и о страховима, о нелагодама, о демонским сенкама у свакодневном животу, у књижевном амбијенту, чији амблеми и појаве каткад настањују њене снове који јој служе као стваралачка ризница: „У сну ми се јавио Мефисто./ Дуго нисам срела његов поглед,/ Брада му је израсла као чекиње.../ Понижавајући својим прљавим језиком/ Рекао је/ – Остаћеш вечита слушкиња књижевних људи!/ И искезио се попут хијене чији снажни зуби/ Кидају месо и ломе кости/ Трнци су прошли мојим телом/ Али дух ми није сломио/ Вилица се тресла/ Поглед неумољив,/Одлучно сам одговорила/ – Нећеш се смирити док не умреш/ А радо служим искључиво књижевној речи.“

И овде видимо тај невини детињи аспект душе, анђеоску позицији песничког субјекта који остаје одан божанском надахнућу у вери да се песничка/књижевна реч не може поистовећивати са поступцима негативних актера на јавној сцени. Иако помало патетично, песникиња нам у ствари говори да се добро и зло непрестано смењују, и да се зло не може уништити, већ само примирити на неко време. Песничка победа огледа се у томе што је песма из оничке дубине супериорно изведена на светлост, са израженом свешћу о томе, свешћу која демистификује тамну вибрацију и негативан чин.

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2019)

ДУХОВНА МИСИЈА ЈЕДНЕ ПЕСНИКИЊЕ

У времену духовне оскудице и велике збрзаности, појава књиге поезије *Испоснице* представља књижевни и културни догађај. Поготово што долази од младе песникиње и књижевнице чији генерацијски кодови (и врсници) тешко пропуштају (и припуштају) духовне теме као предмет свога судбинског интересовања.

Савремена поезија, у великом своме делу, садржи поетике попут *јаја јајету*, помодне у своме угледању једна на другу, као у огледалу, заразно утицајне на оне који тек почињу да пишу (певају), и где се лако губи лични белег и отисак оригиналности. А бавити се поезијом има смисла само са великим задатком – бити различит од других песника у свим временима, поготово у свом, бити другачији и свој. Ваља поновити миленијумску, мудру и лековиту сентенцу на санскриту: *Тат твам аси* (То си ти)!

Милица Миленковић припада драгоценим и посве ретким бићима која су раскош свога литерарног талента израна упрегли у конкретне резултате. Иза сваког њеног успеха стоји сна- жна (урођена) посвећеност песничком и духовном, то јест – рано развијени таленат за таленат, висока свест о дару и занату списатељском. То је велика срећа како за њу саму, тако и за онога ко чита њене радове, односно – објављује књиге Милице Миленковић.

Пред нама је рукопис духовне поезије, *Испоснице*, писан са очигледном потребом да се у књижевној мисији, још у њеном младоликом лицу, не испусти привилегија завичајне духовне амблематике која поседује своју особену, а у нашем времену заборављену дубину и ширину. У томе је, намах, уочљив стваралачки напор ове вредне песникиње, њена духовна прозорљивост (и неминовност) да баш она замисионари на овај и овакав начин.

Песникиња проналази у завичајном миљеу значајан облик културног и духовног наслеђа конкретизован у волшебно откривеним пергаменатима, то јест *Сврљишким одломцима јеванђеља* у једној локалној цркви пре једног и по века, а који су преписани (записани) пре непуних седам и по столећа.

О том значајном трагу српске духовне баштине, потребно је да знамо конкретну причу. Источно од Сврљига, на два и по сата хода, у селу Извору, 1866. године порушена је стара црквица да би се саградила нова. Кад су предмети изношени из старе цркве, нађено је у владичином столу неколико листова од старог јеванђеља писаног на кожи. Слутећи вредност пронађених списа, окружни начелник наредио је да се листови сачувају док се неко од компетентних људи тога доба не би упознао с њима. И, када је познати књижевник и историчар Милан Ђ. Милићевић, путујући Србијом, туда пролазио, утврдио је да ти листови воде порекло од три различита преписа јеванђеља. Укупно је сачувано десетак листова од сва три рукописа. На последњем листу се налази значајан запис по коме се може изван сваке сумње тврдити да је бар једно од ова три јеванђеља преписано 1279. године у тада опустошеном граду Сврљигу.

Сврљишки одломци јеванђеља налазе се у Српској академији наука и уметности. Проучавањем језичких и графијских особина бавили су

се: Милан Ђ. Милићевић, Павел Јосеф Шафарик, Стојан Новаковић, Љубомир Стојановић, Г. А. Воскресенски, Г. А. Иљински и други. *Одломци* представљају значајан документ културне (црквене) историје. Писани су српском редакцијом старословенског језика. Датирани су (1279) и локализовани белешком једног од преписивача, Војсила Граматика (на 11. листу сачуваних преписа), што их за науку, с обзиром на старину, чини још кориснијима.

Управо *Запис Војсила Граматика* постаје Милици Миленковић предложак, то јест прототекст за њену песничку авантуру: „У име Оца и Сина и Духа Светога, ја слуга Божји Костандин Чатац, а звани Војсил Граматик, написах ове књиге свештенику Георгију, а званом попу Радославу, у граду Сврљигу, за владање цара Иваила, и у време епископа нишког Никодима, године 6787, индикта седмога, када Грци опседаху град Трново. Молим вас оци и браћо, до кога дођу ове књиге, читајте исправљајући их, а мене грешнога не прекоревајте већ пре благосиљајте, да и вама Бог опрости и пресвета Његова Мати амин амин амин.“

О, како надвремено и моћно делује помињање града Сврљига у запису из 1279, то јест 6787. године! И то у новом подухвату младе песникиње која живи и ствара у том истом граду. Она пева: „... у славу Богу/ написах ове стихове у месту Сврљигу.“ А онда, у истом венцу, „Војсилово откровење“, на почетку седмог сонета, каже: „Данас беда опседа Сврљиг-град славни,/ кулу на граници историје и времена/ уписану у васељенски простор духовни./ Под њом хроника многометежна,/ граничник нашег и општег пада,/ маргина на којој илуминатор доц ртава/ како шакали кољу божанска стада.“

Песникиња слика данашњи амбијент и дебакл Сврљига као парадигме за већину места и градова на Балкану, отуђених од своје славне прошлости, духовно сломљених и дезоријентисаних, у анималној борби за голи опстанак, са разним облицима скоројевићства, медијске и новотехнолошке хипнотисаности, бирократске ограничености и дневно-политичке осионости. Ма колико горко изгледало, и безизлазно, то ипак не би требало да плаши, јер изразитим појединцима, који имају урођен и за кратко време чудом успешног делања стечен дар за дар, одувек је припадало да своју духовну борбу и мисију, попут крста на леђима, сами носе и изнесу до победе и васкрснућа.

Поезија је највиши облик књижевне, и не само њене, писмености. Када после научних анализа неког дела, поезија се дохвати тога дела, у овом случају, поменутих *Одломака*, они тек тада доживљавају највишу и потпуну рецепцију – дотичу Небо! То је голема награда за *Сврљишке одломке јеванђеља* – да једна млада и талентована песникиња, Сврљижанка, у сонетним венцима, у својим песмама, у књизи *Испоснице*, обради ову јединствену и мистичну тему. Чудесан је сплет временских, просторних и стваралачких околности, виши ред делања и певања, који износе на чистац духовне бисере, пред наше очи и чула, поготово ако имамо у виду да је Милица Миленковић приредила и *Сабрана дела Гордане Тодоровић*, своје чувене земљакиње, велике песникиње бачене у заборав, оне ауторке чије песме остају као светли белег једног места и поднебља, које би морало имати слуха да напокон, на пример, једна школа у Сврљигу понесе њено име.

Ова књига поезије сачињена је из два сонетна венца, „Откровења са белине“ и „Војсилово откровење“, између којих се налази циклус од пет односно шест творевина у слободном стиху, „Војсилов

монолог“. Сонетни венци су увек велико искушење за песнике, поготово ако настају пре неголи се савлада техника писања сонета као самосталних песама. Овде се сусрећемо са венцима-поемама исписаним у мешовитом метру са веома шареноликим, каткад и окрњеним римама, то јест унапред задатој шеми римаријума у којем најчешће откривамо такозвани *Шекспиров сонет* (мада се у први мах визуелно не указује као такав).

Шта је овде важно? Песнички еквилибризам Милице Миленковић, њена духовна пустоловина, храброст да опева неопевано, да напише књигу поезије о трагу универзалног у завичају, о духовном амблему који и даље зрачи, ствара концентричне кругове корена, у овом случају – у *Испосницама*, у књизи исписаној у сонетним венцима који, у ствари, мада сами по себи целине, тек заједно творе већу поему, целовиту књигу. А то је редак подухват, одувек био, поготово да исти аутор сачини две књиге таквога калибра у своме опусу, као што је био и првенац Милице Миленковић, *Мање од длана*, хомоген, заокружен, *corpus hermeticum.*

Уза све ово, не би могла бити случајност, већ иницијацијска равнотежа – сонетни облик је настао, тамо негде преко мора, на Сицилији (створио га је Јакопо да Лентини), такође пре нешто више од седам векова, баш и када је настао *Запис Војсила Граматика* у Сврљигу. Отуда, одлука песникиње да пише у сонетној форми на ову тему има, на неки начин, судбински карактер овог чудовитог поетско-духовног пројекта.

Назив књиге, *Испоснице*, упућује на ћелије у манастиру, то јест – монашке пећине, на молитву и исихастичко созерцавање. На симболичкој равни, пак, испоснице су саме песме, сонети, венци, строфе, риме... Милица Миленковић их пише у мушком лицу. Наилазимо и на стихове, који имају снагу богумилских натписа на стећцима: „Чтујем: душа бди, а тело спава,/ будући да сам и сâм земља и трава.“ Неминовност људске пролазности испод звезда изражава се најпотпуније песничким језиком, поготово ако је духовне (религиозне) природе: „Онај који молитвом слова иште благослове/ безимено предаје вечности стихове ове.“

Богате лексике, са натрунима његошевског старословенског миљеа, дата је атмосфера у којој је, пре седам векова, изникао иницијални „документ“ за песничку надградњу у новом надахнућу. На плану заната, песникиња преостаје да усаврши писање сонета као независне песме, на свим нивоима остварености ове вековне „царске форме“ (нарочито на плану метра и римаријума), која је населила практично све језике света. А с друге стране, предстоји јој обавеза да остане што дуже привржена тематско-мотивском благу и неисцрпној духовној дубини корена којем припада, где остварује најупечатљивије резултате, са обазривим излетима у другачије поетике које маме својом артифицијелном помодношћу. Ова поезија, за даље духовно усавршавање, истовремено је раскршће и путоказ сваком знатижељном читаоцу, али и самој песникињи и њеном већ увелико доказаном таленту и подвигу. Нема сумње, Милица Миленковић написала је несвакидашњу књигу којом оставља неизбрисив траг о своме послању у матерњем језику.

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2019)

КЉУЧАР АМБИСНИНЕ

Друга по реду књига поезије Растка Лончара, *Сумоврат*, такође у издању Бранковога кола, доноси онај преко потребни стваралачки помак оличен у резултату који говори о задржавању препознатљиве, и већ освојене у првенцу поетичке матрице, али са више него очигледним напретком у вишестепеном освајању јединства форме и садржаја, то јест, раним заласком у свет песништва, атмосфере и језика, музике и света. Пред нама је изванредна песничка књига која говори да је песник дефинитивно рођен, да заједно са првим овај други корак на савременој српској песничкој сцени приређује нам очекивано изненађење оличено у новом рукопису вансеријски талентованог Растка Лончара.

Већ при овлашном ишчитавању рукописа, примећујемо вишекратно појављивање „јунака“ који се зове, ни мање ни више, Баш-Челик, који поседује амбивалентна својства, односно, час је он сâм, што иницијално јесте – мит, јединствен лик из вековне српско-руске бајке (који не излази као победник, већ одлази заувек – умире), а час сâм песник, његов неуништиви језик у дару. Попут „Јавне птице“ Милана Дединца, „Баш-Челик“ у контексту *Сумоврата* Растка Лончара отвара пустоловну претрагу сосптвеноға бића, потрагу за химером која погони песнички процес, надахњује и даје смисао певању. „Он долази./ Бира тренутак“. „Не могу да га пустим – без његовог сагласја – да ми угуши тишину.“ „Напој га једним оним што волиш/ узеће ти и ту зеру здравља.“ Архетипски предложак познате бајке каже да је у ланцима, са четири стране света окованом Баш-Челику потребно три пута дати да попије воду из пехара који он, уз танталску чежњу, никако не може дохватити, е да би се освојила три нова живота. Ту песник попут младог принца излази у сусрет Баш-Челику, не би ли написао нову песму, па можда баш о Баш-Челику: „Али, док то семе не проклија,/ бенавим и кунем и цвикам,/ распадам се, труним и помијам./ Себе мрзим. Појим Баш-Челика“.

У песми „Ручак Баш-Челика“, манифестно је дата позиција овога „јунака“ у песниковој радионици: „Баш-Челик, са јетром од туча,/ на плућа ми улази.// Утробу дроби,/ и на штапиће дроб ми руча.// И на памук душу ми вади. И срче сламку,/ на танку травку:/ Баш-Челик, већи, од глади.“ Дата је нагонска димензија бића, оно што називамо „ид“, по Фројду, као првобитна станица личности, изван времена и простора, која не познаје разумност, већ се налази у сфери несвесног и архаичног, као неартикулисана енергија, о којој евентуално можемо свести конкретније спознаје на темељу анализе снова, асоцијација и поезије саме. Тек процесима разноврсне диференцијације „ид“, у додиру са стварношћу, постаје „его“, а овај у нормираном свету – „супер-его“.

У троделној песми „Финале Баш-Челика“, откривамо на јасан начин да је „Баш-Челик одиста сам песник, окован, заробљен, у негвама заглављен. Ту се појавује дугачак пој у осмерцима чија оркестрација теме уозбиљава и на виши план подиже цео „случај“

у овом катрену: „Тајна, како рекох пређе,/ суштински је невелика:/ Љубав топи кам и леђе,/ а некмоли Баш-Челика.“

Посебан и јак ниво Лончаревог певања јеста онај посвећен жени као непрекидној инспирацији, (п)омами и разочарању. Но, начин на који он прилази овој теми релативизује очекивани хоризонт и доживљај љубавног пева. Чудесна (ауто)ирониција потпомогнута гротескно-саркастичким захватима, а уз непрекидно кованичарење језика, лудистичку игру звука и значења, те непредвидиву импровизацију тј. екстемпорацију са сериозним уметничким плодовима, доноси и васпостављa печат креативне оригиналности. Песма „Име познато редакцији“ слика урбани, кафански тренутак сусрета мушког и женског принципа, слављење тога чуда и ероса у најави, а онда – отрежљујући ферлекс истине која се занавља и тим догађајем у реалности: „Препун обећања/ димљених бркова и сушене браде,/ уверавам је да сам све што сања – ...и да бих *све* желео с њом,/ и после тога – никада ништа.“

Још у првенцу, Лончар је био уочљиво одан лексици, то јест стварању нових речи, што је доводило и до језичког кипљења песама. И сада имамо ту појаву, али под већом контролом, и у нешто мањем обиму. У сваком случају, почев од назива нове књиге, ти неологизми драгоцен су супстрат ове поетике, напросто је немогуће извести извести лончаревски „фламенко“ без свежег вокабулара који дише и врца у свом ритму и звуку. Ево неких кованица: амбиснина, песмислице, шлајмак, расткопине, молидба, зјапача, доскоруша, склепостихач, сврачуга, стидњати и друго.

Могли бисмо да истакнемо да у Лончаревој поезији постоје скоро скривени примери римованог стиха, односно везаног. Осим поменутог места са неримованим осмерцима, на неколико места се сусрећемо и са укрштеном катренском римом мешовитог стиха. А онда – десетерац, епски, неримован, као круна златножилог припадања гусларској честици матерње мелодије: „У ждријебету три куцају срца:/ прво ти је моја крвца црна,/ друго су ти моје сузе црне,/ треће ти је моја св’јетла душа./ Ви узмите треће са опрезом,/ баците га дубоко у земљу:/ докле ли је не загријем ц’јелу,/ док се асфалт не почне да топи,/ док се очи не почну да точе,/ зуби докле не постану прахом,/ нокти докле не постану вода.// Тад ћу бити оно што сам хтио!“

Као што су ови стихови плод изразито самосвојног песничког талента, тако је и цела књига *Сумоврат* оригинална, светлосног језика и јарке мелодиозности. Напросто, овде је нов песник, један од најаутентичнијих не само у својој генерацији, песник пред којим стоје изазови и искушења, без којих нема живота и стварања. И поезије праве нема без проблема на сваком месту где песник крочи, то је дијалектички закон међу људима и – уметницима. Растко Лончар је написао/испевао своју другу књигу песама и показао да прва није случајно била хваљена и награђивана, чиста и јака, другачија. Ова је још боља и моћнија. Ако поред похвала, неко и жацне ову несвакидашњу књигу поезије, то ће бити потребно и важно. Јер, прави песници морају пролазити кроз осиња гнезда да би очврснули и тако прекаљени наставили своје непоновљиво путешествије у матерњем језику.

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2021)

ДИВНО ЧУДО МАТЕРЊЕГА ЈЕЗИКА

Поезија не бира године, она се п(р)ојављује и у сасвим младим годинама. У изразитим случајевима о(п)стаје целога животу у загрљају с аутором. Током основношколског периода, па и у средњој школи, девојчице су бројније од дечака на литерарним секцијама. Писати још од школских дана није ретка појава, међутим, она утихне у постадолесцентском периоду при одлуци да се учи или студира нешто сасвим друго или, пак, уласком у брак, спорт или неки животни облик који потпуно заукупља човека.

Дивно чудо матерњега језика заблистало је и у новој књизи Љиљане Павловић Ћирић, *Вез*, песникиње која није загасила свој рани, очигледни таленат, већ га је усмеравала и сачувала кроз животне стазе и богазе формирајући се у врсну књижевницу.

Оно што поезија може с језиком (и у језику), не може ни једна друга дисциплина. Захваљујући поезији, матерњи језик наставља да се рађа и живи, обогаћује и дарује. Не би било нових речи, нити би се заборављене указивале да нема песника.

Нова збирка поезије, *Вез*, показује се у пуној лепоти једног урођеног талента који наставља да шири своје распоне и увећава спратове песничког говора. У корену српске народне магме, ова поезија пламти рођајем сваке речи. Пред очима, и у звуку прочитаних стихова, указују нам се басме, то јест бајалице и питалице, гонеталице и загонетке једног већ увелико изграђеног поетског духа. У том духу су и називи трију колекција песама: „Разговаралице“, „Откривалице“ и „Бај(к)алице“. Укупно тридесет три песме, једанаест у сваком циклусу.

Као темељни број, три је израз божанског, духовног и интелектуалног у човеку и васељени, тројединство живог бића, Свето тројство. Као што је знано, тридесет три су године земног живота Исуса Христа и Александра Македонског. То је анђеоски број који утиче на креативност и духовно просветљење; мала бројаница има толико чворова. Број тридесет три је најутицајнији од свих бројева, број универзалне љубави. Број једанаест, пак, симболизује индивидуалну иницијативу и унутрашњу борбу, започињање неизвесног после заокружености десетке која означава потпуни циклус. Број једанаест је нека врста лома, пукотина у свемиру, по једној хришћанској визији – грб греха.

Магијска чаролија језика доводи до ритуалног оваплоћења песме у креативном умљу и заумљу ове песникиње. Понегде блесне попински наум у претрази српског народног блага, али се песникиња отима томе утицају и открива сопствене путеве на којима не штеди ониричке могућности домаштавања, игре и стварања. На том трагу су и риме у прва два циклуса, риме парне, укрштене, мешовите, случајне, риме попут фруле на ветру, (пре)дахнице, украси-ђердани, плетенице, речи-посестриме што доприносе музичкој оркестрацији песме, а тиме и књиге.

Већ својим првим стихом из уводне песме, „Писмо“, асоцијативна извиискра одвела нас је до песника Драгана Колунџије који

би у тренуцима песничких и иних криза затражио помоћ свога пријатеља психијатра Владете Јеротића. Овај би му рекао да се врати кући, напише самом себи писмо, однесе у пошту и сачека да га поштар донесе, па поново прочита. И тако укруг. Ево Љиљанине минијатуре: „Понекад себи напишем писмо./ Она од некад – оној за икад./ Не стигне никад.“

Импонује занатска виртуозност која прераста у филигрански перваз за обликовање песничких минијатура. То су песме *alter ega*, које повезују подсвесно и свесно. Оне колективном памћењу дају лични печат, то јест оригинални језички вез у сусрету са матерњом мелодијом у стваралачком „мимолазу“ са сопственим *ја*.

Има нешто од исконског мудрољубља у овој поезији, неке запретене, далеке памети која нам иде у сусрет, али се тек у конкретном песничком медаљону отпетљава и сја: „Још није ни умро,/ а већ се поново родио;/ Одживео, огрешио, окајао и препородио“. И урок, и клетва, и запис на стећку, и разбрајалица, и загонетка, све одједном, а онда и – песма.

За разлику од прва два циклуса, трећи, „Бај(к)алице“, поседује творевине испеване „на народну“, како на тематско-мотивском тако и на занатском плану. Циклус започиње песмом у слободном стиху из седам делова, „Змија младожења“, што је директни повезак са бајком истога имена, у руху нове имагинације. Дабоме, песма се отела дословности и изабрала сопствене стазе и решења. Но, две завршне песме написане су у асиметричном, епском десетерцу: „Вила“ и „Златна јабука“ (понегде се у овој песми поткраде и симетрични десетерац: „под њом не спава, под њом не пије“). Ова друга својим насловом асоцира на чувену антологију српског народног блага *Од злата јабука*, коју је сачинио овде поменути песник, Попа.

Песма „Вила“ испевана је у чистом десетерцу (4 + 6) и представља реминисценцију на антологијску народну песму „Српска ђевојка“, коју је записао Вук Караџић а потом објавио 1842. године у збирци *Народна српске пјесме* (под редним бројем 323). Три стиха из ове песме послужили су нашој песникињи као мото: „Нит сам луда, нит одвише мудра,/ Нит сам вила да збијам облаке,/ Већ ђевојка да гледам преда се!“

То је веома важан аспект ове књиге којем је придодан „гусларски“ начин сricања, то јест певања. То је баштињење елементарног амблема српске народне поезије и давање до знања колико је он важан у (над)времену и у песничкој радионици на српском језику.

И, тек натукница о томе да понекад у епски (асиметрични 4 + 6) десетерац бане и симетрични (5 + 5). То је у ствари показатељ да природа индивидуланог пева (веза) наспрам колективног може да избије на застави песничког говора. Епски десетерац по својој метричкој оркестрацији поседује матрицу колективног духа, док овај други – индивидуланог. Ево примера из Љиљанине песме: „Указа ми се јабука златна/ једном, када ноћ спусти сва платна.“

На песничкој сцени догађа се да симетрични десетерац каткад прерасте у једанаестерац (5 + 6), па то у стваралаштву аутора постане константа; тада говоримо о појединцу који, на плану верификације и тоналитета свога пева, мимо десетерачког (колектив-

ног) епског искуства креира сопствену линију певања, у традицији јампског једанаестерца. Али, то је за неку другу прилику.

Књига *Вез* Љиљане Павловић Ћирић доноси поезију снажне имагинације, богате лексике и уочљиве реинтерпретације традиције, то је рукопис пун стваралачке радости и духа. Песникиња поседује моћ артикулисања затомљених и новостворених лексема у песничком говору, те способност трансформисања знакова и амблема традиције у нови степен израза кроз прерастање метафора у симболе. Већ уочена по способностима да завидно влада разноврсним жанровима, ова ауторка ће, нема сумње, наставити да истражује поља књижевности и уметности, и шири креативну лепезу новим плодовима и вредностима.

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2023)

НЕШТО НЕИЗРЕЦИВО БЛИСКО

Одавно нисам у даху прочитао један песнички рукопис. То је оно кад читате и чудом брзо завршите шездесетак страна и – тражите још. Такве су песме Александре Мариловић у новом рукопису *Нешто неизрециво блиско*. Вуку и маме на нову страницу, на нови дах и наставак читалачке авантуре. Одавно, велим, нисам у рукама имао овако жив и заносан рукопис увезан збиљом и онирijом, дневним потакнућима и трансцендецијом, опипљивим моментима и духовним мостовима.

Зрење, то је прва реч коју проналазим у дефинисању песничког хабитуса Александре Мариловић. Потпуна зрелост песничког језика који се готово сасвим одвојио од колоквијалног, али који не може без твари свакодневице, без живота и његових сензација што се рађају у свепрожимању женског и мушког принципа, у дивним чудима реминисценције. Нико није овако певао о љубави, можда у својим неухватљивим просјајима само Весна Парун, али наша Александра Мариловић показује да је своја, аутентична и животочна.

„Некада давно, давно/ Када сам изашла/ Из ријеке прво сам се/ Стопалима заљубила/ У траву.// Желим да останем/ заувијек боса!“ Овако пева Мариловићева откривајући фантазмагоричне првине које су је формирале као хиперсензитивно биће. Уосталом, права поезија саткана је од првеначких сензација човека у процесу индивидуације, и ништа се с тим не може поредити, никакве енциклопедије или катедре. Овде је сваки тренутак део вечности зване Љубав и тражи да се о њему збори. Овде живот кључа преобраћен у ониричку страну језика, у његову заумну лепоту која поезију чини језиком над језицима: „Само истина тренутка/ окреће грање у прољећу.“

Кад кажемо да је ово поезија која слави однос мушкарца и жене, нећемо наићи на патетику коју форсира део нашег песништва на ову тему, већ напротив – овде се божанско спустило у стих и господари њиме, даје му ауру изненађујућег и оригиналног. Овде се емоција не расипа у свој вишак, већ кристалише у корен сверађајућег и вечитог. Зато можемо наићи на овакав стих „Пупање нам неопажено/ Са гране заузима руке па/ Изљуби лице“.

Снага ове поезије огледа се у преплитању слика и призора које не очекујемо, а који када се нађу у завежљају песме постају тако природни и блиски. Не може се дословно говорити о једноставности (мада и тај аспект постоји), већ о песничкој природи говора који пледира за чист уметнички израз, *par exellence*. Овде можемо говорити о лакорилом умећу призивања нових и нових стихова који се вишим редом склапају у целине што постају поезија, морају бити то. Или боље рећи, моћ препознавања тренутака настајуће меланхолије која недри особене речи и скупине речи које, ако се тад не запишу, никад се више појавити неће.

Зато је ово драгоцен песнички рукопис, јер нема ништа вештачко, ништа изазавано арфицијелним захватима у језику. Овде је песнички таленат урођен, траје у времену и досад није издао себе. Он се развијао и усавршавао, допро до скоро неслућених размера певања о свему што дотиче и активира кроз људска осећања.

Ако би се, негде и некоме, догодило да аутор изда свој таленат, тада говоримо о паду у униније, у чамотињу духа илити депресију. А ови стихови то нису, напротив. Они су лековити и функционалнији више и од саме књижевности, постају језик интердисциплинарних моћи што попут псалама помажу онима што се муче са песмом – да је остваре, помажу и „обичним" људима који имају своје, на први поглед, нерешиве проблеме. Ово је поезија апотропојонске моћи, свака је песма амајалија за одбијање урока.

Рукопис *Нешто неизрециво блиско* има душу отворену ка другима, поседује обоготворен смисао за бављење стваралаштвом ове врсте, то је поезија исцеђена из голог живота, мед у матерњем језику. Са стручне стране гледано, она је обогаћена живом лексиком, занатским и творачким способностима да се речи препознају, подмладе и расцветају до миомирисне цвасти јоргована.

Затим, ово је поезија која има свест о себи, о свом кретању кроз време и простор, свест да јој у српском језику претходе златни примери песничке генијалности од које се целог века може учити и стасавати. Таленат Александре Мариловић, који је већ у првој њеној, а потом и у другој књизи објављеној у Бранковом колу, показивао несумњиву свежину и снагу, јесте дар који она носи кроз живот „као белег Бога у човеку и човеков у Богу" (Николај Велимировић), као нешто неизрециво блиско. Тај таленат јој је пре једне деценије донео и престижну награду „Стражилово".

(*Арт принт*, Бањалука, 2024)

ПОЕЗИЈА ЗАВИЧАЈНЕ ЈЕКЕ И ОДЈЕКА

Постоје песници тихи, ненаметљиви, песници који свој свет носе као лековиту биљчицу што стасава при сваком призраку сунца и показује људима своју раскош у цветању и мирису. Они се не намећу, не траже јавно признање, али ако их позовете да наступе, они то не избегавају, напротив, желе да покажу шта духовно поседују и носе.

То су песници који сами себи говоре своје и туђе песме, шапућу у шетњи бучном улицом или, пак, пустим сокаком, на клупи поред реке или било где, носе своју поезију кроз град, кроз селу, у природи, са главом међу људима и птицама, са главом која добија крила, лети и трага за новим сликама, тоновима и стиховима.

Никола Томовић јединствен је бањолучки песник, пореклом из Црне Горе, са Синјавине, професор наше књижевности и језика, човек који је оставио духовни траг у српскоме језику. Има нешто загонетно у појави и прилици овога песника, нешто што га сврстава међу боемске, то јест јуродиве личности. Нешто у исти мах откључано и закључано, дакле, нешто што свој духовни пелцер жели предати другом, надахнути га и развијати, с тим другим размењивати лирске и животне вредности.

Али – и нешто што се нагло повлачи у себе, у свој освојени и тајни свет. Нешто попут цвета „дан и ноћ“, на светлости јако и јарко отворених, а у тами затворених латица, у ембрионалном саставку тек исклијалог живота. На мапи биљнога света, тај цвет спада у породицу љубичица, и сматра се да његова витаминска инфузија помаже „сломљеним срцима“. И то је део поетике Николе Томовића – поезија сломљених срдаца, ганутих чула и наперених осећања за људе и чуда овога света.

Поезија Николе Томовића припада оним поетичким системима заснованим на лапидарном и сажетом, кондензованом и мистичном језику са израженом музичком и мелодијском супстанцом. То је у исти мах поезија умља и заумља, земаљскога краја и онкраја, оничног и непознатог, гаталачког и бројаничког. Његове песме не трпе вишак речи, настоје да се остваре у „мањку“ језика – да их *lucida intervalla* изнутра гласно покрене и оживи.

На плану поступка, не дословно на тематском, то је и поезија из петељки Момчила Настасијевића, с једне, и Мака Диздара друге стране. Дакле, она лирика која у прошлом види излаз за стваралачку интервенцију и резултат у будућности, а у језику као матерњој мелодији сваког правог песника.

Осим тога, то је поезија неукинуте, снажне емоције која заједно с мишљу покушава да понуди свежу формулу певања у српскоме језику. Завичај и кућни праг, рођаци и комшије, сви необичних карактеристика и животних путева и земаљског шара, инспиришу Томовића да пева концизне стихове, то јест уноси у свој песнички нотес натписе какве, као епитафе, налазимо на стећцима и надгробним обележјима. „Пут корача ја га пратим/ пут се враћа кад одлазим/ пут одлази кад се вратим“. А онда репрезентативни пример таквог вида Томовићеве поетике: „Био си огњина/ био си

висина/ био си дивина/ био си планина// А онда долина/ а онда тишина“.

Код овог чудовитог песника често наилазимо на примере понављања гласова, речи или целих стихова, што све скупа припада пракси снажне оркестрације строфе и песме. Ево тек делића за пример: „Има ли ме кад ме има/ има ли ме кад ме нема// Има ли ме/ има ли ме“. То се зове анафора или епифора, како кад, а када су само гласови у питању – асонанца илити еуфонија. То је битна одлика поезије Николе Томовића, за разумевање његовога стиха као музички израженог феномена, то јест дивно казиваног чуда са бајалачким мелодијским решењима, до високо подигнуте целе песме у звуку завичаја као матрице целе васељене.

У ствари Томовић музику види већ у самој жилици свакодневног матерњега језика, и зна да по иницијалној боји те звучне жилице разликују се сви језици света међусопце, а онда на уметнички начин цветају и расцветавају се у поезији као резултату индивидуалног стваралачког чина. Ово је поезија звука, јеке и одјека у неуморној ковачници српскога језика.

Сонетни венац „Идеш ли роде“ Николе Томовића представља песничку реминисценцију на приповетку „Мећава“ Петра Кочића, која у ствари симболизује опстојност, снагу и трагедију српскога рода под аустроугарском окупацијом, а у даљем погледу и данашњег друштвено-историјског амбијента. У завршном, магистралном, то јест мајсторском сонету акростих гласи: „Идеш ли роде – Идем“.

Ово: „Идем“ представља дограђени део јапије Кочићеве фабуле, то јест идеје која код Томовића добија нови манифестни оквир: издржљивост, упорност и победу, а у конкретној визији – слободу. Овај сонетни венац је посвећен оцу Јанку и мајци Луцији, што говори о никад заборављеном кућном прагу и камену, завичају и родитељској љубави.

Венац је писан у стиху петерцу (са веома ретким искораком у шестерац, због ијекавице) што је у сонетној пракси реткост, а у поетичкој радионици Николе Томовића чест принцип увођења строфе у што краћи стих. Укрштена рима у катренима, са наставком у терцетима, претвара се у завршни двостих, у римован куплет, што у целини дефинише шекспировски облик сонета.

Ово је поезија богате лексике, чудесног народног вокабулара, новоскованих речи и „каламбура“, најразноврснијих неологизама које звучни аспект српскога језика у споју са семантичким разасјањима сваке спеване речи може дати. То је важна одлика поетике овог особеног и за нас незаборавног аутора.

Поезија не пледира за брзо усвајање, не тражи печат у времену када настаје. Има у нас, и другде, песничких дриблинга само на прву лопту, често извикану па издувану потом. Поезија тражи да одлежи, да се слегну естрадни утисци, да се Аријаднина нит поетског плетива супериорно пружи и не прекине своје одмотавање кроз најврлетније засуне и лавиринте времена. Никола Томовић је песник коме време не може ништа. Вредност његове поезије ће расти и тиме надилазити привремене препреке у јавности и простору српскога језика.

(2024)

ВИЛИНСКА ФАНТАСТИКА

Песникиња Валентина Милачић поседује дар за језик, моћ за творбу песничког говора. Ова изразита особина чини је поетесом вибрантог духа, ауторком изненадних обрта у изградњи песничке слике. Са омаглицама надреалног у призорима, у књизи *Близнакиња грома* њене песме носе вилинску фантастику без артифицијелног напора у досезању новог израза. Тако постављена поетичка шифра није лишена емоције и бола, већ напротив, показује до грча затегнуте интимне силнице у мрежама доживљаја света. У песничком језику Валентине Милачић проналазимо снажне разлоге за настанак песме као кардиограма бића баченог ,,на бурну брежину'' живота.

Песникиња призива у помоћ свест о песми, о чину стварања, и тако успоставља равнотежу са силама које терају на песнички говор. Као да је у сталним јавкама заумног, Валентина Милачић препознаје у стварносним сензацијама онострани свет и калеми га са овим. На месту таквог додира роморе сокови поезије, зри реч, отвара се чашица лирског. Има нешто од присенка колективног сећања и залога баштине у песмама Валентине Милачић, али тек у аурама стихова васкрслих из интимне митологије сплетови подсвесног дишу кроз особене песничке слике и дају овој поезији тон ониричког.

Валентина Милачић је ауторка која држи до разлике између колоквијалне и матерње супстанце језичког медијума. Њене песме не настају на резонанци жаргона, оне искључују језик сленга или шатровачке игре. Поетеса гради свеже спратове лексике често творећи и нове речи као регулаторе снаге песничког израза. Попут плетисанке Лазе Костића, Валентина Милачић трага за тајнама између јаве и сна, познатог и непознатог. У томе успева, јер показује таленат за артикулацију песничког говора и његовог одјека у матерњем језику.

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2011)

МИТОЛОШКИ И СТВАРНИ СВЕТ

Седма по реду књига поезије Слађане Миленковић, *Испричај себи*, представља својеврсни калеидоскоп њеног песничког стваралаштва. У овој књизи претапају се утицаји ранијих књига, то јест препознају се модели поетика из претходног периода, нарочито у циклусу *Барут пролећа*. Донекле, то је делом и поетички наставак њене треће по реду књиге *Потпис сна*, објављене у Бранковом колу подалеке 1997. године.

Међутим, потпуно иновантну колекцију песама представљају прилози посвећени словенској митологији, то јест словенским богињама и боговима (Лада, Мокош, Велес, Перун), простору и времену, које они обликују. Из овог круга проистичу и песме посвећене четирма елементима природе (земља, вода, ваздух, ватра), као и годишњим добима, то јест циклусима који животно захватају природу и човека.

Као репрезентативан пример узећемо песму „Под кореном (где Велес шапуће)“: „Велес не говори./ Он шапуће/ кроз корење, кроз пређашње ја./ Он је бог дубине./ Његова није празнина./ Слушај./ Слушај као/ кад се у сну сетиш нечега/ што никада ниси научила,/ али је твоје.// Кад тишина заврши, ти си нова.“ Велес, бог пашњака, поља, усева, шума, блага (стоке) и дивљих животиња у перцепцији Слађане Миленовић је неизбежно надахнуће, кључ прапостојбинске снаге, одраз мушког у женском принципу, у стишаној музици стваралачког ероса. Он се пројављује кроз жилиште и бивше Ја, кроз оно што је видљиво и у сну, оно што облаготворује и препорађа.

У књизи се сусрећемо и са Ладом (богиња лета, лепоте и љубави), Перуном (бог неба и грома, покровитељ владара), али и са богињом Мокош (заштитиница жена и женских послова, богиња плодности). Богатих слика које дотичу надвремено, ова поезија има прецизан визир кроз који уочавамо митолошки свет Старих Словена. А онда, конкретно осећамо и животне процесе природе и њених мена, што песникиња постиже ефектом филигрански чистог језика у строфама, рецимо и то, занимљивих техничких решења. Свему томе она додаје и аспект свести о сопственом учествовању у чину препознавања и катарзе: „Кад се вратиш,/ више нећеш бити иста./ Нећеш знати шта је нестало – али ћеш знати да више не носиш терет.“ Посебну пажњу и анализу заслужују песничке целине: „Обред снова“, „Обред огледала“ и „Обред светла“.

Проналазимо и песме посвећене Бранку Радичевићу, чиме се калеми песникињин сремски сензибиулитет са стражиловском сликом певања. Има проблеска и православног појања, а највише лирских призора и емоције која тражи уточиште у песми-спасу: „Ослободи ме Боже свих стега тела./ Нећу да будем храна за звери/ јер душа ми је чиста./ Помогла сам пријатељу у невољи.“

Свестрана Слађана Миленковић не треба да страхује да ће јој се можда опет појавити периоди песничке ћутње, јер ову књигу краси освештени стих: „Зашто стихови неће више/ на моје усне?“

Пред нама је зрела и узбудљива песничка књига, *Испричај себи*, која заслужује бдење и отворено срце, књига која ће разгалити сладокусце добре поезије.

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2025)

ЛИРСКА СВЕТЛОСТ ЕРУДИЦИЈЕ

Песнички путеви често су толико чудесни да их можемо назвати непојамним, а неко би једноставно рекао – Господњи. То се односи и на саме књиге и њихова чуда, на појаву и путању њихову мимо аутора. Пре две године Бранковом колу стигао је рукопис прозе Ане Ранђић, предлог да буде објављен. Рукопис заиста добар, из даровитог пера, међутим Бранково коло не објављује прозу – искључиво поезију. Било нам је жао што морамо одбити вредан прозни рукопис који је потом, срећом, објављен код другог издавача. Неким вишим смислом указала се доцније прилика да изненада позовемо Ану Ранђић и упитамо да ли можда има толико нових песама да бисмо могли објавити њену књигу.

И, ево – нова збирка поезије *Шум на срцу* Ане Ранђић представља нам комплетну песникињу, најпре, у домену свести о сопственом књижевном раду и поезији као доминантој духовној дисциплини. То показује њен учестали дијалог (назначен у фуснотама књиге) са другима сличне провенијенције, то јест представљен је интерактивни однос између традиције и савремености, отворена мрежа својеврсне живе комуникације ауторке *Шума на срцу* са минулим духовницима, песницима, писцима, теоретичарима, уметницима, музичарима, режисерима и сликарима међу којима су Патријарх Павле, Брана Црнчевић, Максим Горки, Паул Хајзе, Џо Страмер, Мик Џоунс, Деспот Стефан Лазаревић, Сима Пандуровић, Ђузепе Торнаторе, Душко Трифуновић, Горан Бреговић, Артур Рембо, Версемелеон, Волт Витмен, Милош Црњански, Фјодор Достојевски, Хемингвеј, Борхес, Данило Киш, Ел Греко и други.

На основу овога могли бисмо казати да је Ана Ранђић *poeta doctus*, то јест песник ерудита, зналац уметничких и књижевних епоха, читалац и тумач етаблираних имена и њихових дела. И то је заиста тако. Међутим, поезија, тражи и *poetu vatesa,* песника пророка у загрљају са ученим стихотворцем. Дакле, сада ћемо показати да је Ана Ранђић и то, самосвојни лирик, то јест песникиња која пева опијена дневним сликама и призорима, слави живот у његовим најсуптилнијим манифестацијама. И то ће бити амалгам пуне комплементарности двеју поменутих песничких обала што природно обухватају један ток:

Дечје очи виде јасно попут рентгена.
Зато и јесте логично да,
Као што старцима понекад промакне
Да је шољица за кафу полуопрана
Ако се, уз сваки гутљај, полако разговара,
Децу забавља кончић који виси
Са наставничине хаљине.

Поезија је боља кад је сачињена из ситних призора и слика, она не воли крупне и апстрактне, громопуцателне пароле и идеје. Наведени пример из песме „Антибајка“ доноси нам песникињу-де-

таљисту која запажа призоре збиље, радује им се и проглашава их поезијом, па тако и почетак сваког дана сматра срећом. У књизи уочавамо слике такве врсте у урбаном амбијенту: „Коначно би требало казати једну корачницу:/ Устала сам и опрала зубе“. То је свакодневни крмељиви свет сваког од нас, уобичајена дневна борба за опстанак и смисао. Али поезија не би била то што јесте да нам не приреди изненађење:

Бег у градску вреву,
Псовку ничим изазвану.
Не пара уши само
Потпис точкова на асфалту,
За којима остаје таман траг,
Налик на оранicу.

Иако не пише римоване песме, то јест такозвани везани стих, и не бави се класичним песничким облицима, призваћемо сонетног мага Јована Дучића, не због музичко-ритмичких својстава поезије и лепоте форме, већ због једног чувеног мотива-стиха овога песника: „Пољубац је сусрет најлепши на свету.“ Ана Ранђић такође пажњу поклања пољупцу као важном песничком и животном мотиву доносећи лепу сензацију на оригиналан начин: „Сваки се дечак пропиње на прсте/ У облак да утисне пољубац.“ А онда у песми која управо носи наслов „Пољубац“ (што је у ствари својеврсни прозни запис), где наша песникиња на свој начин заправо саопштава дучићевску истину: „Што се мене тиче,/ Пољубац је печат./ Једина заоставштина,/ Коју треба делити са људима.“

Ана Ранђић пева и о љубави коју смо „научили у дану погубљења“. Потоњи призиви љубави у ствари су именовање онога што зовемо агапе, љубав неба на земљи, заједничка, међу људима, у свакој јединки:

Не дирај ми сокола
Заспалог на рамену.
Шестари небом
У моме сну.
Доспео из вечности,
Учи ме слову љубави.

Пред нама је књига богатог језика, разноврсних тематских поља, видљивог бдења над сваким стихом и речју. Поезија широке имагинације, којој није довољно да се осами само у задовољству личних визија, већ потпун духовни ослонац проналази тек у зонама читања. Оно што се догађа у песникињи у дубокој је свези са оним што нас окружује: „Треба волети свет,/ У ком је свако свакоме неопходан,/ У коме смо сви заједно.“ Нека овај тростих буде она ведрина која побеђује меланхолију што покреће неизвесни песнички процес, али се уз стваралачку радост претвара у поруку која заслужује пружену руку.

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2025)

ПЕСНИЧКИ ГОВОР ПРАВЕДНИКА

После веома успешног песничког првенца *Корак између* Данила Јовановића, за који му је припала угледна награда „Стражилово“, ево нас над уочљиво зрелим рукописом његове друге по реду књиге *О гневу праведника*. Књига што радује и облагорођује својим песничким дубинама, ширинама и висинама. Велика је, и не тако честа, прилика да нова књига после прве буде тако убедљива (не потирући првеначки импулс талента у претходној), да нам пружа прилику да у том знаку понесено говоримо о њој. Заправо, дата нам је шанса да наставимо са још снажнијим доживљајем Јовановићеве поезије, који је на плану талента већ омогућила збирка *Корак између*.

Одмах на плану композиције књиге, уочавамо да су називи четирју циклуса у ствари концептуална идеја свеобухватног стваралачког погледа: „Рођење праведника“, „Открића праведника“, „Гнев праведника“ и „Смрт праведника“. У свакој поменутој синтагми налази се реч праведник која жели да одреди позицију песничког субјекта у чину певања, то јест стварању концентричних тематско-мотивских кругова. Трећа синтагма (назив циклуса) нам је најзгоднија за почетне увиде – „Гнев праведника“, не само зато што је она у називу целе књиге, већ зато што се намеће својом манифестном прецизношћу у одређењу појма гнев. Ова реч носи многолика семантичка раскршћа и путеве.

Гнев је најпре врста греха, али не мора увек тако да буде. Постоји такозвани праведни гнев. И сам Бог се гневи: „Бог је праведни судија, сваког дана Бог гнев свој излива“ (Псалам 7:11). Посматрајући са ове тачке, гнев је она врста енергије коју нам Бог даје да разрешимо конфликтне ситуације и проблеме. Но, углавном „човеков гнев не постиже праведност коју Бог тражи“ (Јаков 1:20). Све што човек ради, требало би да чини у славу Божју. Да не би упао у замку, човек не сме да се свети: „Не дај да те зло надвлада, него ти надвладај зло добрим“ (Римљанима 12:21). И заиста, то је шифра којом се побеђује гнев, а рађа љубав.

Какав је песнички гнев, гнев праведника? И да ли је песник увек праведник? Постоје песници (књижевници) чија су дела фарисејска, без божанске љубави. Она се остварују по законима уметности која не мора увек бити у крилу Бога. За песника је главни медијум тамо где пулсира матерњи језик. Ту се догађа суштаствени процес песничке творбе која мора поседовати озрачје круне са чињене од свести да на почетку беше реч, да реч беше у Бога и – Бог беше реч.

Млади песник Данило Јовановић поседује ону врсту стваралачке невиности која израста до метузалемских висина необјашњиво сложеног искуства и певања у младалачким годинама. Очима детета видети а потом песничким даром опевати, „објаснити“ свет. Сусрећемо се са очигледним песничким талентом који пречицама имагинације, то јест језичким продором у сушт живота и језика

остаје на страни добра. Ова поезија обилује изванредним песничким сликама које нису артифицијелне природе већ потичу из дубине бића и његове исконске потребе да се, без обзира на препреке, ствара и пева душом: „Сувише сам душе похранио у прашини/ и ово мало што је остало чувам у торби.“ А онда лирски додаје:

А године су прошле.
Нисам ни приметио
да смо сваки пун месец провели
седећи на клупи испод жалосне врбе
уз корпу зрелог воћа, шампањца и леда
а цео свет пролази и гледа...

Књига *О гневу праведника* доноси најпре песникове погледе на саму песму, а затим на стихове о свести о поезији и њеној моћи у времену. Преко земне твари, и димензија таквог света, кроз духовне увиде, све до космичких распона и тајни из којих извире сâм човек као нерешива енигма. Песнички је-зик је духовно најоперативнији за демистификацију земаљских канона, то јест у песничком говору налазе се замеци решења на питања мистике и метафизике.

Но, наш песник упорно указује и на друштвено-историјске путеве и неправде које се понављају и остављају кроз време истоветан, болан печат: „Под чизмом конквистадора,/ у бушном потпалубљу/ робље весла ка непознатој земљи.“ И када опева актуелно време грозе, песник не упада у плакатни облик предочавања мотива и призора, већ универзализује свој израз и даје му ванвремени оквир што омогућава делотворност поезије без обзира на календарске оквире наших живота: „У сеобама са обе стране обале/ страдају и разум губе недужни,/ у име царских захтева и планова.“

Оно што ову књигу чини узвишеном, али без патетичног белканта, јесте веома изражена свест о песничком позиву, о друштвеној позицији песника – међу људима, свест о обичном и затвореном виду понашања унутар свакодневног света, о инерцији животарења и маскенбала у равни човечје збиље, а наспрам чега доминира визионарсски језик поезије. То је нарочито изражено у стиховима песме „Кројач ветрова“:

Кроз замагљене излоге кафића
гледам познате људе, усиљено насмејане
како пију прегорке, прецењене кафе
што се са наусница не скидају.
Друштво ми маше, ја им осмехом одговарам
ал’ нешто ми не да седнем са њима.

Овде песник сâм одређује свој положај у друштвеној заједници која обилује „привилегијама“, кичем и трошном материјалношћу. Песник, дабоме, предност даје здравој креацији и одсечно додаје: „Нећу да робујем маскама/ и скупоценим фраковима,/ да се водам по баловима/ намењеним декадентнима.“ Млади песник зна да су његови претходници одувек били другачији у односу на масу, углавном осамљени, неретко и одбачени од плебса, али и од власти

и краљева, осим ако нису били дворске луде. Но било је и песника-трибуна које је народ волео и по њима се равнао.

У рукама нам је компактна и веома жива књига поезије на више планова. Књига за свако време, рукопис који се занатски устројава и остварује. И тамо где просевне рима, и тамо где светли махом бели стих, имамо истински песнички дух и дар. Унутарње свевидеће песничко око Данила Јовановића обилује креативним способностима да дочара и споји *немогуће* и могуће. Ово је млади песник кога је вредело подржати. Имамо песника који се рађа под окриљем Бранковог кола, особеног младог аутора што је учврстио плодове свога талента и пред којим су, дабоме, нови путеви стварања и трагања.

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2025)

ЧЕТИРИ ПОМЕНА

РАДОСНА УКЛЕТОСТ ПОЕЗИЈОМ

На *Бранковом колу* био сам домаћин јединственој песничкој души, Здравку Поповићу Гајку из Модриче. Поета, рецитатор, боем, искушеник Поезије, добри пустолов и витез Стиха, никога није остављао равнодушним својом појавом и наступом. У очима је носио светлицу која се разгоревала у хипнотичку грмљавину поезије. Као неку врсту космичког задатка, говорио је песме других, великих песника, много више и чешће него своје. Као да је желео рећи: „Има времена за мене, можда“. Говорио је Бранка, Лазу, Диса, Дучића, Црњанског, Ујевића, Драинца, Миљковића, Брану Петровића...

Гајкова треперава личност изазивала би намах пажњу присутних, а када би, незаустављиво и драматично, почео да говори поезију, гласом крупнијим од свога физичког изгледа, сви би прекинули еглен и мимику, ћућорење и шапат, и пажљиво, као изненада извајане скулптуре у простору, окамењени саслушали до краја шта то говори овај необични човек. А онда би се просуо дуг аплауз.

Било је нешто од боје гласа Бране Петровића у живом декламовању Здравка Поповића Гајка, снажан израз беспоговорне посвећености и оданости Песничкој речи, вера у моћ Стиха и Песме, спремност да се у сваком тренутку јуначка „глава луда“ положи на гиљотински пањ Поезије, у знак апсолутне преданости том миленијумском дивном чуду људског духа и талента.

Пре тридесетак година појавио се Гајко, на *Бранковом колу*, позивајући се на свога земљака, песника Симона Грабовца, натурализованог Новосађанина. Пар година заредом укључивао сам Гајка на песничке „маратоне“ и „митинге” на Стражилову. Обасјан значајем стражиловског симбола поезије, Гајко се, у „песничком ходочашћу“, радосно пењао заједно са поетама и уметницима на сâм врх Фрушке горе, до Бранковога гроба на Стражилову, где је у вису пирамидалног споменика, испод крста, златним словима исписано „Српски народ“. И ту је једном говорио Бранкове стихове.

Гајко је наступао и на познатим боемским вечерима *Бранковога кола*, у старом новосадском ресторану „Липа“, кафанском белегу 19. века са култном причом о српској Атини која је једно време имала естаблишмент власти сачињен од врхунских песника, писаца, сликара, композитора и духовника.

Најзапаженији облик Гајковог гостовања, после неколико година „доказивања“ на чувеној песничкој манифестацији, огледао се у наступу на 22. *Бранковом колу*, које је, по традицији беседом о Радичевићу, отворио 1993. године Љубомир Симовић. После подневног свечаног отварања *Бранковог кола* у најстаријој српској гимназији, у Сремским Карловцима, уз ручак с тамбурашима на обали Дунава, Гајко је као наперена пушка у ходу око дугачког стола казао неколико антологијских песама српских песника.

Но, то није тај најзапаженији наступ, био је можда један од најнеобавезнијих, нека врста лирског перформанса, тако драгог Гајку

и онима који га добро познају, неки облик демистификовања стегнутих протокола и убризгавања чисте поезије у аорту конкретне ситуације. Дакле, 10. септембра 1993. године, на 22. *Бранковом колу*, у Српском народном позоришту у Новом Саду, у 22 часа, изведен је програм „Песничке позоришта рије“, где су као главни песници, и као необичан, дотад никад невиђен спој, учествовали Раша Попов и Здравко Поповић Гајко, и њихови гости Весна Чипчић и Новак Билбија, драмски уметници.

И ту се Гајко појавио са својим чувеним шеширом по којем сада у његовом завичају једна награда носи име. На трима фотографијама виде се и Душко Трифуновић, Ђордо Сладоје, Љупко Рачић, Будимир Дубак, Ранко Чолаковић, Миодраг Раичевић, Данило Јокановић, Гаврило Миле Принцип, водитељка Кармен Антић и део неговане публике *Бранковог кола*.

Глумац Новак Билбија био је треном одсутан због позоришне представе, али се касније прикључио. Кад би Гајко казивао, на пример, руковет стихова „Tempo secondo“ Душка Трифуновића, а што се догодило и тог 10. септембра у Душковом присуству, био је то ватромет песничког ероса Здравка Поповића Гајка, гласовна апотеоза аутору строфа, којом је фасцинирао публику и измамио буран пљесак. И сам Душко, видело се, уживао је и био поносан на свог земљака.

И тако, на прескок, како које године, појављивао се Гајко почетком септембра, пред сам традиционални почетак *Бранковог кола*, увек у први петак тога месеца, спреман да дарује свој прилог Бранку Радичевићу, песницима и публици, поезији и уметности, уопште. Уз рат, и током рата, није га било неко време, бринули смо о њему. Појавио се поменуте 1993. године, а онда нестао, па се опет појавио.

Гајко је имао одважан боемски ореол чије су окруњене варнице, падајући на присутне писце и уметнике, тек давале смисао „уклетог песничког“ присуства и неизбежног „побратимства лица у свемиру“. Без Гојкових долазака на *Бранково коло*, сећања би била сиромашнија. Носио је судбински бол Лепе Речи који недостаје многима. Био је то његов улог на све или ништа. Зато Здравко Поповић Гајко није заборављен.

(*Независне,* Бањалука, 2012)

СТРАЖИЛОВСКИ ПЕСНИК

Један од наших песника који је волео и умео напамет да казује поезију на Стражилову, и другде, био је орфејски кликтави посвећеник стиха, непоновљиви Манојле Гавриловић. Сваки долазак на *Бранково коло* доживљавао је као највиши облик поетске мисије, као неку врсту причешћа поред земних остатака Бранка Радичевића на Стражилову. Било је неке дечачке удивљености радосно упаљених зеница када би се појавио у Сремским Карловцима и на Стражилову.

Бранка је сматрао својим претком и мером за сопствено песничко путешествије. Тек кад би почео да говори стихове на „Бранковом чардаку“, поред једног или другог споменика Бранку на Стражилову, или пак у Карловачкој гимназији, најстаријој установи те врсте у Срба, неки присутни песници би се „призвали памети“ и почели преиспитивати своје јавне наступе и потом колико-толико усавршавати декламовање стиха. Говорио је Машо поезију наизуст, као нико, као да пије и једе сваку реч, као да се храни латицама и најситнијим честицама матерњега језика.

Манојле Гавриловић (1945, Бјелуша код Ариља – 2020, Београд), изразити је песник стражиловске линије певања са сликама, призорима и звуцима из сопственог завичајног миљеа, ужичког колорита и мелодијских сензација ране младости која не престаје. До краја одан српској традицији, предањима и нашем корену, као ретко који савремени песник тако уочљивих тематско-мотивских светова, Гавриловић је још од своје прве књиге *Сунце и кочије* (1973) засновао поетику по којој је препознатљив и јединствен.

Испеваваши у музици народнога стиха руковет књига поезије, Гавриловић је свој непатворени свет населио лепотама природе и годишњих доба из детињства, у којима се изражава космички образац света. Попут Бранка Радичевића, он слави све што људско око и уво могу захватити, уграђујући у своје песме ликове и амблеме који су незаобилазни у лепезама пансловенског и српског мита и легенде, историје и поезије, духовности и културе. Поред осталих, то су Перун, Хроми Вук, Стефан Немања, Свети Сава, Цар Лазар, Царица Милица, Косовка девојка, Јефимија, Симонида, Старина Новак, Старац Вујадин, Вук и Његош, те Грачаница, Бели и Плави анђео, Божић и Васкрс. Песме о Првом светском рату дубоко су мотивисане породичним одласком тринаесторо Гавриловића у битке и бојеве: „Из две куће у свануће/ кренули су према Церу/ прве звезде да наберу./ С Колубаре носе росу/ да им светли у откосу.“

Манојле Гавриловић је песник кохерентног и заокруженог опуса са освојеном и распеваном поетиком која се не зауставља нити вештачки мења пред помодним понудама времена. Његову поезију од старта подржали су Рашко Димитријевић, Стеван Раичковић, Миодраг Павловић, Владета Кошутић, Никола Милошевић, Драгиша Витошевић, Чедомир Мирковић, Предраг Протић, Ђорђе Јанић, Драган Лакићевић, Тиодор Росић и други.

С друге стране, неправедно заобилажен и рањаван у сердарско-војводском дељењу награда на нашој прелестној књижевној сцени, Манојле Гавриловић је и добитник награде Бранковог кола „Печат вароши сремскокарловачке“ за најбољу књигу поезије, *Црна плавет* (Српска књижевна задруга, 2012). Веродостојан и непоткупљив лиричар, Манојле Гавриловић заслужено остаје на узвишен начин уткан у златне нити свога матерњега језика.

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2020)

ОРФЕЈСКА СВЕТЛОСТ СА КОЗАРЕ

У рано јутро 22. јула (2020) јавио ми се Колунџијин син Игор и рекао да је Драган преминуо. Мој драги земљак, угледни српски песник, Драган Колунџија био је чест гост Бранковога кола. Али и један од оних ретких који је беседом о поезији Бранка Радичевића свечано отворио *35. Бранково коло* (2006). Том приликом уручено му је високо признање Бранковога кола за укупно песничко стваралаштво, „Статуета Бранка Радичевића“ (рад вајара Јована Солдатовића). Затим, Колунџија је добитник и наше престижне награде „Печат вароши сремскокарловачке“ 2004. године, заједно с Рашом Поповим. Посебно је волео да наступа на Стражилову, да оде до Бранковог гроба.

Начин на који је говорио поезију био је посве особен. Била је то ватра која врца речи и тка озвучену светлост стихова у заносу казивања напамет. Све је увек било подређено потпуном срастању бића са тим чином. Био је то ерос речитатива, орфејски вид певања бића које је било прожето фаталистичком радошћу да се живи и пише, афирмише и дарује поезија.

Знао је публици да подели папир са шездесетак наслова својих песама и тражи да одаберу коју желе, а он би истог часа посвећено, пентрајући се ка висинама тајни поезије, изговорио ту песму. Увек је говорио песме напамет, хипнотишући публику, гледајући је у очи и мамећи у раскошну лепоту кланаца поезије. Било је то чисто песничко казивање, не на глумачки начин, свака песма му је била живота важна. Није постојао такав песник у српској поезији, такав облик предавања највишој енергији матерњега језика. Што би рекао један други поета, и другим поводом – то мајка више не рађа. Отишао је маг поезије, а празнина после његове сенке је велика на сцени српског песништва, нема више на тај начин, и такве, оригиналне појаве.

О Колунџијиној поезији писао сам више пута. Књигу огледа, есеја и критика *Прокрустова постеља* (1989) отворио сам огледом о његовој поезији, „Златни сјај помрчине“. У књизи полемика, есеја и критика, *Полемике и одушци* (2001), објавио сам есеј „Лирик срећног удеса“. Објављивао сам текстове о њему у „Политици“, „Књижевној речи“ и „Летопису Матице српске“. У *Антологију српске поезије (1847–2000)* уврстио сам седам песама Драгана Колунџије. Он се томе радовао и звао ме да говорим о њему на разним промоцијама. Где сам стигао, ишао сам радо.

Били су нам се прожели животни таласи због „Књижевних сусрета на Козари.“ Песничка манифестација у Приједору детерминисана је дневно-политичким оковима, почев од облика организације, који је оптерећен бирократским механизмима и непотребном контролом из главног штаба администрације у граду. Тако је у једном тренутку Колунџија био непожељан на тој манифестацији, на својој Козари, и то је трајало десет година.

У Хагу се нашао млађи Драган Колунџија, песников синовац из Приједора. Песник му отишао у посету и написао песму о 14 брава

на тешким вратима која је требало отворити да би се дошло до оптуженог. По повратку, стари Колунџија је ту песму говорио и у Приједору. То се није допало тренутним властима, па уз њихову тада већ уочену сарадњу са западним окупатором да хватају и испоручују у Хаг оптужене Србе из Поткозарја, песнику Колунџији није било места на „Књижевним сусретима на Козари“. Није им пријао из дневно-политичких разлога, ометао је њихов концепт рада.

А млади Драган Колунџија вратио се из Хага, неосуђен, потпуно ослобођен свих оптужби. Живи тихо и анонимно у Приједору. Нико га никад од општинских власти није посетио да упита како је и треба ли му каква помоћ. То је живот и његова, често, суновратна логика без самилости и разумевања. Човек је човеку вук.

Све време сам подсећао Приједор и најширу јавност да је песник Драган Колунџија, рођен на Козари, да је опевао Козару као нико, да је неправично и грубо одгурнут из завичаја, да је то школски пример кратковидости локалне власти. То се одвијало тако јер је дневна политика потпуно била усађена у организацију и концепт манифестације. А Драган Колунџија је једини и јединцати српски песник који је на најбољи и најелементарнији начин опевао легендарну Козару а да није, попут многих, упао у патетично клопарање стиховања. Драган је патио и боловао што га Приједор не зове на његову болну успомену – Козару. Целу деценију трајало је то мучење и понижавање великог српског песника. Наставио сам да се оглашавам и указујем на „случај Колунџија“. Ретки притисци на организаторе „Књижевних сусрета на Козари”, тек од стране једног или двојице песника, стизали су полунемо, то није било довољно.

Добио сам награду „Скендер Куленовић“ 2005. године, чудом, и то није одговарало неким приједорским општинарима због мојих јавних одбрана Драгана Колунџије. Чак ме нису обавестили да сам постао лауреат, па сам после прочитане вести у штампи, и неколико дана потом њихове ћутње, назвао сам општину – јавио ми се градоначелник Марко Павић. Добио сам неко неуверљиво објашњење, боље казати дневно-политички пекмез размазан по рукама и слушалици мога саговорника који би се и такав, по протоколу, радо руковао са мном само да покаже да је он газда.

На Мраковици, на централном наступу на Козари, приликом свечаног уручења награде из руку градоначелника Приједора и председника организационог одбора „Књижевних сусрета“, Марка Павића, обраћајући се скупу поменуо сам Колунџију и неправду која се чини према њему. Затим сам прочитао есеј о Скендеру Куленовићу и поему „Покривање куће“. Пре наступа Јелене Жигон, замолио сам је да прочита Колунџијину песму „На брег сам из матере пао“. Мало се прибојавала, питала ме да ли је то у реду, потврдио сам да је у реду, дабоме, и она је прочитала.

Угледни песници, и после мог и Јелениног наступа, Драганови дугогодишњи пријатељи из Београда и Новог Сада, мукло су ћутали на сцени на Мраковици, на Козари. Шта ли је то у човеку да због ситне привилегије кукавички ћути и бежи од истине, а налази се на мом и Колунџијином кућном прагу?

На ручку на Мраковици, на отвореном, на здравом козарском ваздуху, било је око двадесет људи, можда и више. Преко пута мене

седео је Марко Павић. Поред осталог, поновио сам да је недопустиво да данас нема Драгана Колунџије на Козари и да га треба позивати на манифестацију сваке године. Градоначелник Приједора ми је веома осорно рекао да ће он политички спречити Колунџијин долазак. Затим је устао и отишао на договорени сусрет са америчким амбасадором.

Увече, након моје песничке промоције поводом награде у пуном приједорском позоришту, нећу заборавити, домаћин ме је упутио на вечеру са четири старије библиотекарке у један ресторан на обали Сане. Непрестано су пушиле и дувале дим у колутовима, а ја – непушач. Након пола сата уочим да нико од десетак песника позваних на манифестацију не долази у ресторан, нема ни домаћина. Упитам – шта се дешава, где су учесници „Књижевних сусрета на Козари", где је домаћин. Добих одговор да су они у „Црвеној сали" у центру града на вечери са градоначелником. Водите ме одмах тамо, рекох запањен. Стигавши у „Црвену салу" – за великим столом са много цвећа, хране и пића, седе сви познати песници и с прочеља – Вера Куленовић, Скендерова супруга, а поред ње празна столица: „Где сте ви, Ненаде, зашто нас остављате и занемарујете?" Прогутао сам кнедлу и сео. Она је додала: „Скендер би се много обрадовао да је вечерас чуо вашу поему *Покривање куће*."

Прошло је пуних шест година, шест књижевних манифестација, Колунџија и даље није позиван на Козару. За то време сам се и даље оглашавао и тражио да Приједор престане са игнорисањем свога Колунџије. Наравно, ни мене нису звали на „Књижевне сусрете" иако сам постао њихов лауреат, и не само то, има једна ојкача: „Око кола стоје адвокати, не дају ми пјесму запјевати."

А онда је, како то већ у демонској природи политике бива, „ојужило" у главама приједорске власти, и прилике су се тако саставиле, да су бирократе-смртници из општине одлучили 2011. године, камелеонски, да позову већ изнуреног Драгана Колунџију и награде га „Књижевним вијенцем Козаре".

Почетком септембра те године, Драган је наступио на Стражилову, на *Бранковом колу*, а два дана потом примиће награду на Козари. На Стражилову је узбуђено говорио о одласку у Приједор, рекао да ће поменути своју десетогодишњу муку и одбрану која му је долазила с ове стране. Који дан потом пренео ми је Миленко Радивојац, тада директор Музеја Козаре, да је Колунџија, са џемпером пребаченим преко руке, стишан и готови смушен, награду примио из руку Марка Павића. Није рекао ни реч о своме страдању и болу.

Звали су га већ остарелог и слабог здравља потом сваке године на Козару, ево све до Драганове смрти. Јавио ми је прошле године да је рекао пред новим градоначелником Приједора и већим бројем присутног света да није у реду што ме не зову на Козару и да, поред осталог, имам написану поему „Покривање куће" која се бави старим обичајем из Поткозарја. Нека, рекао сам, биће дана ако Бог да.

На вест о смрти Драгана Колунџије, одмах сам написао и објавио текст у листу „Политика" 22. јула 2020. године, лист који је он сваки дан куповао и с великом пажњом читао.

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2020)

ПРЕНОШЕЊЕ ПЕСНИЧКОГ ЗАВЕШТАЊА

Поезија је духовна дисциплина за сва времена, не само за доба и тренутак у коме живимо. Одлазак песника попут Љубомира Симовића представља истовремено и долазак међу живе који су нас такође напустили, међу оне који су непролазни стубови српске поезије и уметности, културе и историје. Али, и поново, и најживље, оставља траг међу нама који смо у привременим оковима земнога живота.

Симовић је песник Србије, победничке и поражене, и на небу и на земљи, у звездама и у блату. Он пева о сировој стварности, о свакодневном деверању и опстанку, о стварима и предметима који оличавају дух народа: огњиште, вериге, шајкача, лонац, конац, шињел, чизме, дрвена кашика, тањир, шпорет. О томе је песник рекао: „Мене, на пример, веома привлачи да сланик, виљушку, напрстак, дугме, иглу, шило, млин за кафу, доживљавам не само као предмет, него и као слова неке метафизичке азбуке.“ Дакле, та „метафизичка азбука“ у функцији је поезије која показује да „Симовићева Србија сва је у противречностима, богата и сиромашна, светла и тамна, распевана и плачна, цветна и блатњава, анђеоска и вампирска, слободарска и ропска. Непојмљива, несхватљива, мистериозна, ирационална Србија“ (М. Савић).

Ниједан песник, нити глумац, није говорио поезију као Љуба Симовић. Тако је казивао своје песме да свака реч буде изречена са истом пажњом и обликовном лепотом. Нема мање битне речи када песник изговара своју поезију, све су од исте важности и позлате. Било је у томе неке несвакидашње концентрације и оне дисциплине гласног читања какву тражи јавно изговорена песничка реч. Као да се обраћао својим најближима, али и странцима што уче српски језик, тако је то посвећено и одговорно чинио – да се све прими и остане урезано.

А онда у свему томе, била је очигледна и некаква само његова, симовићевска жица звучања поезије, речи и риме. Да, личило је то на свети чин објаве песничке речи међу људима а наспрам обичног говора и дневне артикулације гласова. Напросто, тај молитвени чтец поезије који нам се обраћао био је у ствари елементарни песник, институција оличена у једном једином духовном бићу. Било је ту и песниковог водитељског и уредничког искуства у редакцији културе Радио Београда, што му беше целоживотно радно искуство. И ту је изоштрио своју вештину, довео до савршенства на плану оригиналног казивања и духовне скупоће поезије.

Љубомир Симовић беше нам драг и непоновљив гост у Сремским Карловцима, на Стражилову и у Новом Саду. Сва његова гостовања била су упечатљива, али можда најважније учествовање беше на *22. Бранковом колу* 10. септембра 1993. године када је својом беседом у Карловачкој гимназији свечано отворио чувену песничку манифестацију у част вечито младог Бранка Радичевића. Тог *Бранковог кола* обележавали смо 140. годишњицу смрти Алек-

сија Радичевића и 110. годишњицу преноса његових земних остатака из Беча на Стражилово.

У препуној сали најстарије српске гимназије, у директном телевизијском преносу, тог незаборавног септембарског дана пре тридесет две године у Сремским Карловцима, Љубомир Симовић је поред осталога рекао: „У Сремске Карловце сам први пут дошао, и на Стражилово се попео, у јесен 1953. године, као ђак, о стогодишњици смрти Бранка Радичевића. Чини ми се да нисам ни трепнуо, а 100. годишњица се претворила у 140. годишњицу. Током ових четдесет година, штошта се променило: и у овом сусрету, и у овој земљи и народу, и у нама самима. Али је узбуђење, с којим и данас улазим у Сремске Карловце, исто онако велико као што је било оне септембарске или октобарске поноћи, када сам из воза сишао под фењерима обасјане липе на карловачкој станици.“

А онда свестан повода и амбијента, Симовић је додао: „Ми у Сремске Карловце и на Стражилово не долазимо сваке јесени зато да удахнемо живот неком по навици негованом култу, него долазимо да се причестимо енергијом Бранковог песништва. Обраћајући вам се данас, покушавам да на месту на коме сам седео пре четрдесет година препознам неког будућег наследника Бранковог завештања, који ће, стојећи кроз четрдесет година овде где сад ја стојим, покушати да нађе међу онима којима се буде обраћао, и сам препозна, песника коме ће то завештање пренети.“ Симовићево дивљење поезији, Бранку, Сремским Карловцима и Стражилову чинило га је оним корифејем српског песништва и културе, који припада тој несвакидашњој духовној лози нашег народа.

Познавао сам веома добро Љубу Симовића и мимо Бранковог круга српског Сиона и српског Парнаса, те више пута наступао с њим негде другде, на широким српским песничким путовањима. Остао ми је у сећању заједнички наступ пре четврт века на „Књижевним сусретима на Козари“ – 2000. године у лепом приједорском позоришту. То је град где сам провео незаборавне дане основног и средњошколског образовања, и на том песничком сусрету говорио сам песму „Каца“ која је заинтересовала Љубу. Он је те године добио награду „Козара“, која ће убрзо вратити име Скендера Куленовића у своје окриље. А у своју *Антологију српске поезије* која обухвата период од 1847. до 2000. године, Љубомиру Симовићу сам пуног срца дао заслужено високо место са његовим песама за сва времена у лепоти српскога језика.

Без духовне димензије, Симовићева поезија била би у натуралистичкој представи света, те јој призив хришћанског знамења даје снажан духовни облик имплементације у голи живот. „Десет обраћања Богородици Тројеручици“ представљају једну од најоригиналнијих духовних песама у српском језику. Песник разноврсних песничких поступака у слободном и римованом стиху, без парнасовске строгости у употреби метра, допринео је релативизацији појединих етаблираних форми и облика, али и тема које су биле предодређене за песнички говор. Написана или изговорена, ћутана или певана, песничка реч је светлост живога духа. У епифанијском блеску песме, речи се брзином светлости вежу у низове слика које нису од овога света, али му припадају.

Љубомир Симовић песник је дубоко везан за српску историју, за њене амбивалентне јазове и сталне сукобе брата с братом. Идеолошко-политичко ремење оптеретило је леђа намагарченог српског народа у неколико ратова прошлога века. Из таквих расцепа и несрећа, Симовић је црпео материјал за своју поезију (*Источнице*), али и за своје јавне наступе, интервјуе и друге текстове о актуелном времену. Не заборавимо његове стихове: „Доћи ће време кад нам неће дати/ озеблим на сунце, на пијаце и улице./ Доћи ће време кад ћемо бежати/ у кртичњаке и земунице.“

(*Блиц*, Београд, 2025)

МИМО КЊИГА ПОЕЗИЈЕ

ФРАЗА НЕМА ДОКАЗА

Илија Марковић: *Репиграми*, Стражилово, Нови Сад, 1978.

Доступне су нам најновије, добро ликовно и технички опремљене књиге „Стражилова“. Једно од најсвјежијих остварења међу овим књигама свакако је хумористично-сатирична књига афоризама и ругалица Илије Марковића *Репиграми*, што је мала необичност, с обзиром да таква врста литерарних текстова данас, углавном има другостепену позицију на скали књижевних вриједности.

Надахнутом алузивном и музичком игром језика, Марковић духовито „изобличује“ и тумачи слику стварности. Помијешани, интелектуална проницљивост, с једне, и вјечита народна бистрина и мудрост, с друге, сучељавају се у времену и свијету актуелне збиље, износећи усијане и звонке „репиграме“ на површину нове логике и смисла:

Сви су равноправни
на висоравни

Кукавица ће увек знати
колико је сати

Није то дуга
већ спектар заслуга

Испред лица
задњица

Из тупог угла
и коцка је округла

Колики су тиражи
објављених лажи

И око трона
ројеви полтрона

(*То јест*, Нови Сад, 1979)

РАЗВОЈНИ ЛУК ЛИТЕРАРНИХ ВРЕДНОСТИ

Мирослав Егерић: *Срећна рука*, Српска књижевна задруга, Београд, 1980.

Срећна рука Мирослава Егерића представља својеврсни „водич“ огледа о српским песницима и критичарима, почев од Ђуре Јакшића и Светислава Вуловића до Бранислава Петровића и Мухарема Првића. Сучељавајући песнике и њихове критичаре, односно коментаришући, обликујући и допуњујући постојеће и знане закључке, судове, ставове, осуде и пресуде појединих песника и критичара, Егерић, заправо, слика и тумачи различите временске, литерарне, друштвено-историјске и духовне контексте, потврђујући да је српска књижевна критика имала на чему да се кали и стасава, и да се до данашњих дана кристалисала у снажну духовно-теоријску апаратуру кадру да се ухвати у коштац и са поезијом која управо настаје.

Оштрим скалпелом Егерић засеца и обележава она места наше поезије и књижевне критике из којих је засигурно потекла (или ће потећи) здрава крв литерарних вредности. Дубоко срастање са делима и писцима, осећање за истинску потврду новог и радикалног у поезији, те необична способност „срећне руке“ да осветли и опипа заташкаване и неосветљене, недовољно проверене просторе литературе, неке су битне одлике критичара Мирослава Егерића, страсног литерате, велике енергије и замаха, критичара и историчара који оплемењује и темељито образлаже Вуловићево импресионистичко-синкретичко портретисање сетног Ђуре Јакшића, Недићево неартикулисано, али осетљиво анализирање идиличног Војислава Илића, повољан утицај и преокрет у стваралаштву Алексе Шантића после оштре и аргументоване критике европски образованог Богдана Поповића, затим Скерлићев стравични прогон недужног боема Владислава Петковића Диса, али и специфичним приликама условљену наклоњеност и подршку Бојићевој поезији која је нека врста отаџбинског усклика, Исидорино откривање и образлагање неисторичности мелодичних текстова Момчила Настасијевића, Богдановићево прецизно тумачење безазлених стихова Десанке Максимовић, Винаверову подршку разбарушеном Лази Костићу чији је сензибилитет, у ствари, заметак модерне српске поезије, потом Мишићево извиднично заклањање кондензоване, огољене и херметичне поезије Васка Попе, Михајловићево убеђивање да је Павловић снажна, своја и аутентична личност у нашој поезији, Цацићево срастање са најситнијим честицама смрти у песмама фаталног Бранка Миљковића, и Првићево узвикивање да песник, коначно, напушта свој имагинарни кабинет и излази на улицу, одлази на градилишта, на стадионе, људе који чекају песничку проповед Бранислава Петровића.

У огледу „Скерлићево схватање поезије“, Егерић објашњава поступке, без сумње, великог критичара, који је посматрајући Ср-

бију у европском контенсту, био против сваког вида песимизма и неодговорности, залажући се за здравље народног духа и оптимизам у песничкој речи. Егерић се придружује постојећим судовима да Јован Скерлић није имао довољно слуха за поезију, али то оправдава чињеницом да је Скерлић личност историје, човек који је осећао и знао да кретање кроз историју има често видове трагичних и великих неизвесности.

Потврдимо на крају реченицу из поговора Славка Гордића: „Мирослав Егерић је у видику наше новије критике остао ненадмашан по уметничким и животним интензитетима својих текстова, по изузетној способности саживљавања и ковибрације са књижевним делом и, надасве, по силини и лепоти стила схваћеног као интегрална и фундаментална карактеристина стваралачке личности.“

(*Домети*, Сомбор, 1981)

АВАНГАРДА АВАНГАРДЕ

Данил Хармс: *Случајеви*, Библиотека часописа Знак, Београд, 1982.

Крајем шездесетих година, када је поново откривен, Данил Хармс, несвакидашњи уметник и човек, један од потписника авангардног руско-совјетског манифеста ОБЕРИУ (Удружење реалне уметности), проучаван је и сврставан у домене литературе апсурда, црног хумора, пародије и гротеске, потом разграничавања са становишта конструктивног и деструктивног, довођен, затим, као и остали *оберуити* у везу са наслеђем футуриста, мада је Хармс на њих гледао као на већ прохујалу традицију.

Тражене су у Хармсовом делу споне са европском авангардом двадесетих година, што се огледало у техникама колажа и хепенинга, примени „естетике шока“, „дечјег говора и мишљења“. Неки проучаваоци видели су елементе надреализма који се очитавао у поетици сна, аутоматском писању и продирању у подсвесни свет. Други су у разломљености просторне и временске равни, у фрагментарности композиције и стилске грађе, те у темама хаоса и безнађа, видели клице дадаизма, чак и кубизма као концепта који сензуално ставља испод церебралног. Присуство бруталних, фантастичних сцена приписују се експресионистичким начелима ослобађања човекових латентних нагона и енергије. Нису изостала ни упоређивања са делима Алексеја Толстоја, Владимира Соловјева, браће Жемчужников и других.

Све у свему, стваралаштво Данила Хармса поседује контроверзне и неуловљиве координате, које доводе до недоумица како брзоплете, тако и најупорније критичаре, књижевне историчаре и теоретичаре. У текстовима збирке *Случајеви* сусрећемо свет испреплетен трагичним и комичним, свет у којем обичан, мали човек не може и не уме да се снађе, човек обезнађен, безличан, отуђен, човечуљак који је изгубио равнотежу и моћ вредновања и постао у сваком свом поступку апсурдан и апокалиптички заробљен сопственом судбином.

Тривијалност, често морбидност сценâ из свакодневног живота, трансформишу се у читалачкој свести у гротескне доживљаје лишене сваке артифицијелности и мистичности. Хармс не припрема и не бира теме о којима ће писати. Све што чини голу свакодневицу, поготово ону што врви од моралних обзира и норми, он трансформише и обрађује једноставном техником, мешајући просторне и временске нивое, стварајући тако илузију озбиљног приповедања изврнутог, у ствари, пародирању сопственог поступка и света. Хармсова генијалност пружа несагледиве просторе тумачења и доживљаја. За ову прилику послужиће кратка прича „Плава свеска бр. 10“:

„Био један рађи човек који није имао очи и уши. Није имао ни косу, тако да су га рађим назвали условно. Није могао ни да говори зато што није имао уста. Нос такође није имао. Штавише, он није имао ни руке ни ноге. Ни стомак није имао, ни леђа није имао, ни кичму није имао, ниједан унутрашњи орган није имао. Ништа тај није имао! Тако да није јасно о коме је реч. И боље онда да о њему више и не говоримо.“

(*Домети*, Сомбор, 1982/3)

БОГАТСТВО ЛИРСКОГ НАБОЈА

Бошко Ивков: *Како смо волели девојчице*, Матица српска, Нови Сад, 1985.

Нова прозна књига Бошка Ивкова доноси двадесет текстова које је жанровски веома тешко прецизно одредити. Иако је писац у поднаслову књиге истакао: приче и записи, текстови се доимају као својеврсни амалгам једнога и другога, којем је могуће додати и трећу жанровску одредницу: хронику.

На почетку текста „Породиље“ манифестно је дат пишчев однос према стварању: „Не треба измаштавати, него само ослушкивати. Ослушкивати и бележити.“ Даље у тексту појављује се пет мањих целина понад којих стоје наслови: „Назрети“, „Прислушкивати“, „Спазити“, „Чути“ и „Памтити“. Испод сваког овог глагола писац поставља одређени „материјал из живота“, аналоган горњем „упутству“. Бошко Ивков је, одиста, писац који не „измаштава“, нити стварност преиначује у фикцију, већ минуциозном прецизношћу своје уметничко интересовање усмерава ка језгру живота, у вртлог свакодневице, у детињство које врви фантазмагоричним представама, догађајима, успоменама.

„Ситничавим“ проналажењем и изношењем детаља, стрпљивим грађењем ткива, те психоаналитичким резовима младалачке свести, Ивков отвара цео један космос детињства, никако сладуњавог и лажно-игривог, нити површног, већ посве опорог, „краставог“, разорног и дубоког. Очима детета које је много видело и запамтило, у контексту где се живот обилно разлевао у безбројне своје облике, Ивков на чудовишан начин исписује своје текстове проткане живописним сликама.

Реченица овог писца махом је дуга, дотерана, богата придевима, натопљена лирском лексиком, лака за читање, течна. Каткад је сачињена и од стотинак речи, а једна којом, заправо, завршава текст „Поп Мите Змаја“, распростире се чак на три странице. Наравно, ова „мамутска“ реченица у функцији је својеврсног композицијског поступка, те није представником оног специфичног начина казивања попут ове из текста „Ћаза“: „Или би Ћаза, ништа од свега тога не радећи, с рукама до лаката заглављеним у џепове широких и црних, давно некад свечаних, сада на туру излизаних, при дну ногавица ројтавих, а при свему томе, с неком сулудом брижљивошћу испегланих панталона, шалабазао главним сокаком, певајући, без слуха, из свег, ко зна каквим све болестима нагриженог грла, песму неразумљивих, брундавих речи, с часа на час каменицама гађајући вране на ораху, из чиста, кикотава мира псујући сестру понеком клинцу, зачикавајући некакву бабу да потрчи, жени на бициклу довикујући: „Ето ти с’ врти задњи котач!“

Наведена реченица део је приповести о Ћази, врдалами „однекуд из Босне“, типу Андрићевог Ћоркана, који убачен у нов животни контекст, њему непознат и нејасан, живи и опстојава, заправо,

као чудо је. Крај ове приповести могао је завршити без реторичког питања: „Шта се догодило с Ћазом?“ Јер, кратко објашњење, „одговор“ који писац даје отворио је излишну димензију фантастике, што ову врсту прозе непотребно оптерећује.

Текст „Убиство“, такође, припада реду успешнијих у књизи, јер се по пишчевом поступку доста разликује од осталих. У њему, занимљиво је приметити, блеснуо је један леп камијевски мотив којим, иначе, одише цео текст: „И док је он иза мојих леђа, лежао на покојничкој постељи, ја сам стојећи уз прозор, нетремице пиљио у једно набрекло девојче које се, с децом седећи у трави, бацакало бестидно раширених ногу.“

Блиска роману *Језа*, нова прозна књига Бошка Ивкова доследно је исписан и однегован рукопис, препознатљив и свеж. Тешко је упоређивати Ивковљеву прозу са савременим делима ове врсте, јер неких великих блискости нема, осим ако се у луку од Јована Грчића Миленка преко Исидоре Секулић до Бошка Петровића не би потражила она црта сензибилитета која писца потпуно издваја. Неке опаске на рачун наглашене сентименталности у прози Бошка Ивкова отпадају, јер је богатство лирског набоја у језику и изразу у функцији својеврсног стилског поступка, а и природна потврда да је аутор и песник.

(Дневник, Београд, 1986)

ПОЗОРИШТЕ ЖИВИХ ЛУТАКА

Милош Априлски: *Антироман*,
Књижевни клуб „Иван Горан Ковачић“, Бихаћ, 1985.

Прва књига Милоша Априлског појавила се као веома оригинална целина, еклектички отворене структуре и садржине. Књигу сачињавају два паралелна „тока“, од којих први обрађује феномен уметности, конкретно, позоришта, улогу уметника у стварању онтолошки независне целине која се зове дело, те сукоб са либидом самог ствараоца, његовим другим Ја што је вечно у опреци са шаблонизованим видовима живота и уметности.

Други „ток“ књиге очитује се у праћењу конкретне судбине Адама Пишчевића, несрећног учитеља у Зечјем Долу, савременог Дон Кихота што залудно покушава да се – у забаченом сеоцету огрезлом у јавашлуку, малограђанштини, неморалу и духовној беди – супротстави догматизованом естаблишменту локалне братије, и тако ствари постави на здраве основе.

Милош Априлски је занимљиво конципирао свој *Антироман* (како стоји у поднаслову књиге), у којем се наизменично смењују две равни: макро и микро свет. У макросвету, који се огледа у теоретским уопштавањима уметности и њене сврхе, траје процес фарсичног сликања удеса уметника и човека уопште. Симболика ликова максимално долази до изражаја, али у иронично-саркастичком облику; препознатљива „схема“ античке трагедије окренута је наглавце.

Жанровски гледано, ово дело представља изазов. *Антироман Позориште живих лутака* Милоша Априлског, остварен је на граници есеја, приповести, записа и дијалога. Но, то не збуњује читаоце који ће, сасвим сигурно, ишчитавајући странице овог првенца, открити даровитог писца чија реченица, занатски дотерана, сликовита и динамична, гарантује да аутор није случајно објавио књигу.

(Борба, Београд, 1986)

ПРОЗА ЧЕМЕРА И СТРАСТИ

Драгомир Попноваков: *Српска рапсодија*, Матица српска, Нови Сад, 1986.

Ново прозно дело Драгомира Попновакова *Српска рапсодија* историјски је роман реалистичког типа који већ при читању првих страница асоцира на *Сеобе* и *Дневник о Чарнојевићу* Милоша Црњанског. Мотив сеобе Срба крајем седамнаестог века под вођством Арсенија Чарнојевића, чини тематску окосницу овог романа. Учинило нам се, у први мах, да ће аутор упасти у „канце“ већ увелико обрађене теме и тако умањити вредност свога дела. Међутим, како су поглавља одмицала, распршивала се непотребна скепса, јер указивало се прозно штиво особених вредности.

За разлику од Црњанског, чији су јунаци махом из „виших сталежа“, Попноваков обрађује живот сасвим обичних, малих, људи из „најнижих слојева“. Попноваков је покушао да живописно дочара како се тај пресељени народ сналазио под голим небом, шта је јео, где спавао, борио се за опстанак. Роман врви од натуралистички живих слика поткрепљених фактографским богатством архаичне лексике.

Попноваковљева реченица – дуга, сочна, стилски дотерана, уверљива, барокна – показује да је писац овладао и нијансама заната. Тамо где је пишчева машта окована фактима, исписане су нешто „тање“ странице романа. На пример, да би до краја остварио, попут каквог фантастичког сна, чудену слику неколико хиљада паса што опседају град, Попноваков посеже за арсеналом имена паса, називима врста керова што их народ користи: „Било је ловачких паса, хртова, вучјака, јазавичара... али највише беше сиромаших шарова, зељова, белова, гарова, рундова, аћова, пицикуша, сланика, бундаша, капова, кудроза, жућова, кусова, клопоша, цунцулиша, лићова, лупиша, мадара, линџика, пурлика, пулина и још свакаквих мешанаца.“ Истина је, слика делује сугестивно, али је оптерећена материјалношћу „фактографог језика“. Слична опаска могла би се упутити још којој слици овога типа; таква је она кад набраја мноштво градова и места одакле се народ, пред Турцима, упутио у непознато.

Нешто мање недоумице су код опаске да на плану композиције роман није најбоље решен. Не постоји композицијска нит која роман прожима од почетка до краја. То, наравно, није пресудно у модерно схваћеним концепцијама романа, али како Попноваков не припада реду писаца склоних већем експерименту, његово релативно лабаво држање широке композиције романа има за последицу извесну произвољност у низању шездесетак краћих поглавља од којих је *Српска рапсодија* сачињена. Многе целине су, заправо, самосталне приче којима никакав контекст није потребан („Пас који је јео јаја“, „Поца Мртвац“, „Паја Пицодер“ и друге). Отуда, поједини ликови, који су упечатљиво насликани у мањим целинама, нису развијени у ткиву романа.

Усвојимо ли Попновaковљев роман као дело разломљених структурних елемената, лишимо ли се, дакле, замерки на рачун неких формалних својстава и решења на плану поступка, с одушевљењем ћемо читати ову прозу у којој се симултано смењују трагично и комично, сериозно и наивно, чемерно и страсно.

(Дневник, Нови Сад, 1987)

ДРАГОЦЕНО ВИЂЕЊЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Феликс Водичка: *Проблеми књижевне историје*,
Књижевна заједница Новог Сада, 1987.

У новој библиотеци „Елементи“ Књижевне заједнице Новог Сада појавиле су се недавно три књиге: *Проблеми књижевне историје* Феликса Водичке, *Типичне форме романа* Франца Штанцла и *Две студије о настанку модерне естетике* Џерома Столница. Наслови објављених дела већ упућују на концепцију новопокренуте библиотеке чији уредник Зоран Стојановић, на корицама поменутих наслова, најављује још три интересантна дела: *О Флоберу* (зборник), *Стих и ритам* Б. Томашевског и *Херменеутика као општа метода духовних наука* Е. Бетија.

Феликс Водичка (1909–1974), чешки историчар књижевности, припадник „Прашког лингвистичког кружока“, поред најпознатијег члана, Јана Мукаржовског, који се бавио питањима структуралне поетике, естетике и семиологије, радио је на проблемима структуралне теорије књижевне историје. У књизи *Проблеми књижевне историје* налазе се огледи из чувеног зборника *Штиво о језику и поезији* објављеног пре четрдесет пет година. Мада је структуралистички метод, последњих деценију-две запљусnуо наше књижевно поднебље па се доста тога преведеног нашло у бројним листовима, часописима и књигама (Барт, Леви-Строс, Чомски, Јакобсон, Тодоров и други), ипак је чини се, по први пут у нас преведена књига Феликса Водичке *Проблеми књижевне историје* драгоцена творевина јер не садржи лепршаве елементе помодности којима се, неретко, структурализам у разним својим облицима и инкарнацијама „китио“. Ова књига измирује неке крајности до којих је структурализам досегао (антропологија, етнологија, социологија, теологија) и традиционално поимање књижевности, њене историје и теорије.

У тексту „Историја одјека књижевних дела“ Водичка каже: „Субјективни елементи вредновања, који извиру из тренутне психичке диспозиције читаоца, или из његових личних симпатија или антипатија историјска критика мора да одвоји од става доба“. Видик Феликса Водичке је увек понад дневне и површне слике о књижевности. Под његовом „лупом“ често се налазе критичари који каткад „помажу публици у промени укуса“, а понекад стоје „на стражи традиционалних вредности прошлости“. Интересантан је и део текста о књижевном и ванкњижевном дејству литературе, о тенденциозној књижевности, дидактичком песништву | „у којем је однос према ванкњижевном дејству саставни део ауторове интенције.“

Оглед „Књижевнотеоријске целине“ садржи разматрања о феноменима „раздобља“, „дела“ и „аутора“. Основни задатак у схватању места аутора, по виђењу Ф. Водичке, представља „мера његове типичности у одређено доба“, односно, „суштина његове индивиду-

алне оригиналности“ која га извлачи и ослобађа „биографског материјала“ од којег је боловала позитивистичка наука у књижевности. О стваралачким метаморфозама и менама, релативности просуђивања, прихватања и конкретног вредновања. Водичка говори на примеру Пабла Неруде који је седамдесетих година „уздизан као фељтониста или приповедач“, а касније, поводом *Космичких песама*, „пре свега као лиричар. Књигу *Проблеми књижевне историје* превео је и белешку написао Александар Илић који за стваралаштво Феликса Водичке каже да „и данас представља актуелно и подстицајно виђење историје књижевности, књижевне еволуције и уопште постојање књижевности у времену и друштву“.

(Дневник. Нови Сад, 1987)

ДОКУМЕНТ И ФИКЦИЈА

Иван Ивањи: *Једна мађарска јесен*, Књижевна заједница, Нови Сад, 1986.

У новој колекцији *Семафор* Књижевне заједнице Новог Сада, поред есеја Ласла Вегела и прозе Мирона Кањуха, појавио се недавно роман *Једна мађарска јесен* Ивана Ивањија. У жанровској подели ово дело је историјски роман у којем догађаји из 1956. године у Мађарској представљају основни оквир за сликање друштвене, политичке и моралне драме. (Сасвим поједностављено, у погледу начина на који се стварност у роману представља, историјски роман може бити романтички и реалистички.) *Једна мађарска јесен* Ивана Ивањија је, пре свега и готово у целини, реалистички историјски роман, али и са прикривеним елементима романтичког (акција, заплети, сукоби, трагични завршетак љубавне сторије). Структура овог романа рачва се у два крака: први, „ток догађаја" историјских факата, састављен од седам делова, и, други, измаштани, придодат грађи, сачињен од девет целина „поглавља романа". Преплитањем ових двају кракова (токова) настало је дело „неразмрсивог клупка романа и тока догађаја" како на крају књиге објашњава и сам аутор. Дакле, роман је својеврсни амалгам документа и фикције, писан поступком који није нарочита иновација, али је изузетно ефикасан за грађу коју је писац одабрао. О томе Ивањи каже: „Роман и ток догађаја, рекосмо, замрсили су нам се у клупко, у коме су до непрепознатљивости замршени судбински конци живота историјских и фиктивних личности. То, међутим, није нов проблем и многи су га аутори на свету решавали на свој начин." Тако, и сасвим експлицитно, а најпре самим делом, Ивањи приступа оном широком кругу наших и светских писаца за које историјски догађаји из ближе или даље прошлости представљају главни простор прожимања факата и маште.

Историјски простор, у којем су пројектовани битни догађаји и судбине, у роману *Једна мађарска јесен*, као што је познато, изгледа овако: послератна владавина Ракошија и Гереа у Мађарској огледала се у екстремним облицима стаљинистичког концепта власти, у свакодневним тортурама, страховима и пресијама, што је довело до природног отпора и пуцања шавова такве страховладе. Студенти и интелектуалци, по угледу на песника Петефија (који је четрдесет осме прошлога века повео мађарску револуцију), подигли су устанак који је, како је време промицало, добијао све више форму типичног грађанског рата. Како аутор романа на једном месту вели, свако ко би у том часу окупио и наоружао групу од двадесетак људи постајао је политичка странка или војничка формација која је нудила своје „решење" катастрофе. Колапс Мађарске претио је самоуништењем. Сценарио бурних догађаја завршио се жестоком совјетском војном интервенцијом.

У историјском делу романа Иван Ивањи гради ликове стварних личности као што су Имре Нађ, Јанош Кадар, затим, Хрушчов и Маљенков, Ајзенхауер и Далас, Тито и други. У фиктивном делу

писац ствара ликове новинара Борбе (који је, хтео то аутор или не, у ствари он сам на Тргу Републике у Будимпешти, стицајем случајних околности, 30. октобра 1956. године), стармалог дечака Ђурке са венцем лука око врата, који неодољиво подсећа на Игоовог Гавроша на барикадама, те Еве, девојке устаника, Бобине симпатије, која нам може послужити као лик који ствара дистинкцију између документа и фикције, односно може нам појаснити пишчев однос према целој материји романа. Наиме, у роману Ева гине, умрљана југословенским сардинама и чоколадом, чистећи пиштољ, а у стварности као лик који је одиста постојао и писцу послужио као основа, после угушеног устанка, да емигрира у Канаду и срећно се уда. Тако на крају књиге, у „Другом делу епилога“, Ивањи додатно објашњава свој однос према теми којом се бавио.

Један план романа рачуна са општим историјским контекстом догађаја на планети (осим око грогиране Мађарске у исто време две велике силе надмећу се око запаљеног Суецког канала. Отуда писац „на сцену“ нужно уводи епизоде чији су основни актери совјетски, амерички, као и југословенски руководиоци. Други план романа чини, заправо, фиктивни свет, литерарно штиво крцато ситним људским удесима и судбинама. За аутентично и реално сликање конкретних историјских догађаја који су детерминисани многим чињеницама, Ивањи користи мемоарско-фељтонску литературу, књиге на ту тему, политичка предавања и документе најразличитиих врста, као и фрагменте из штампе тога времена која је у Мађарској између 23. октобра и 3. новембра педесет шесте године ницала „као печурке после кише” (Ивањи). Тако, на пример, без аутентичних мемоара, како казује аутор, „без Московских година Вељка Мићуновића још дуго ништа поуздано не бисмо знали о оном фантастичном лету совјетског двомоторца преко олујом шибаних облака Балкана са Хрушчовим и Маљенковим све до Пуле и о наставку њихове вожње узбурканим Јадраном до Бриона“.

У фикцијском слоју романа који се често укршта са документарним сликама и ликовима (они ишчиљују и отимају се дословној идентификацији), читалац ће се, међутим, изненадити обиљем невероватних догађаја, у распону од „лирског“ пољупца мађарске девојке на совјетском тенку у којем седи војник именом Џингиз из азијског дела најпространије земље на свету – нишанџија који не зна у којој се земљи обрео нити га то занима, преко вешања због жутих ципела које су власницима доносиле смрт, до потресне и апсурдне слике чупања срца из груди једног несретника који се задесио на Тргу републике у тренутку кулминације „мађарске апокалипсе“.

Роман *Једна мађарска јесен* Ивана Ивањија представља изузетно узбудљиво штиво писано без претензија да пошто-пото исцрпи буквалне историјске факте, али је и поред тога, далеко обухватније и живописније од свега што смо досад могли да прочитамо на ову тему. Сугестивности романа, наравно, доприноси тзв. фиктивни свет који хладној историјској грађи даје мноштво живих детаља и могућности, ону енергију коју исијава свако квалитетно литерарно дело.

(*Књижевне новине*, Београд, 1987)

МАПА ИНТИМНОГ РАСКОЛА

Мирон Кањух: *Празан ток*, Књижевна заједница Новог Сада, 1986.

У жанровској категоризацији прозно дело Мирона Кањуха је нека врста психолошког романа у којем је радња подређена унутрашњем преживљавању и реакцијама главног јунака. Иако дубоко укорењене у реалном животу, манифестације главног јунака, Владимира, имају омаглицу ирealног света, неухватљивих душевних доживљаја који кулминишу сликом фантастичног сна (стр. 118).

Мирон Кањух слика „животно путешествије“ младог, неискусног човека сучељеног са великим градом, почев од подстанарских мука и првих интимних стресова, преко неколиких растурених бракова, одавања алкохолу, до одласка у иностранство, повратка и помирљивог прихватања свакодневних обавеза оличених у преданом раду, опсени која заклања дубоке душевне расколе. На страницама овог, живахно писаног, романа читамо низ сугестивних слика, спавање у подстанарском собичку заједно са дебелом бабом што хрче и, око поноћи, „узима испод кревета ноћни суд“; послодавчево љубоморно ухођење Владимира који с лепом Магдом одлази у кревет; апсурдно стропоштовање послодавца Висариона на уснулог и, потом, престрављеног младића; сцена сахране оца и пољубац мајке; долазак болесне мајке у град и њено страдање; долазак првог Владимировог детета на свет; незасито анализирање лепих жена на улици: неуспела авантура са Маријом; рад на крану у иностранству и спасавање живота једном заспалом раднику на којег се умало није сручила врела маса гвожђа...

Роман Мирона Кањуха у доброј мери, како примећује рецензент Јулијан Тамаш, у додиру је са искуствима Ф. Кафке, А. Камија и А. Тишме. Додајмо да по извесном „распетљавању“ у прозу „тока свести“, те недовољно артикулисаној али делимично примењеној техници „унутрашњег монолога“, на плану асоцијативне структуре, „Празан ток“ подсећа на дела М. Пруста и Р. Музила, а у нашој литератури, по психолошким реминисенцијама, дотиче прозно штиво типа Давичовог романа *Песма*.

Ишчитавајући странице овога романа, наилазимо на ситуације и детаље блиске општим местима „кримића“ која, донекле, разблажују снагу и уверљивост приповедача. На срећу, таквих места нема много па две-три сцене обрачуна ножевима примамо као нефорсиране делове фабуле. Опаска Ј. Тамаша да проза Мирона Кањуха запада у круг понављаних тема у великој мери пристаје, али није занемарљив напор аутора да сугестивним прозним излагањем избегне „тромост“ рабљених слика и мотива.

Роман „Празан ток“ Мирона Кањуха својеврсна је психолошка мапа живота човека хитнутог у ковитлац проблема лишених сваке идеализације. Борба главног јунака, његови крахови и успеси, фантазмагорична лепеза слика из детињства и изненађујуће опоре ситуације актуелног живота, депресије и радости, страсти и болести

завршавају сазнањем у последњој реченици књиге: „Још увек си то ти, Владимире“. Роман је коректно преведен са русинског језика, мада на ретким местима проналазимо мање дотеране, стилско-језички обликоване реченице: „У вратима се окупило суседство“, „(Оне су) пиле добро заслађену кафу и много се напричале, насмејале и наплакале“. Закључимо да је роман *Празан ток* Мирона Кањуха интересантно прозно штиво које се брзо и с лакоћом чита.

(Дневник, Нови Сад, 1987)

ЖАР МНОГОРОДНЕ ДУХОВНОСТИ

Мирослав Егерић: *Дела и дани (III);* Матица српска, Нови Сад, 1990.

Живимо у времену које брзином муње осветљава и раздире онемоћале и лажне вредности, трагикомичне и, у мехур сапунице, надуване сподобе што су протеклих деценија „жариле и палиле“ злосрећним нашим просторима. Присуствујемо убрзаној измени дана и ноћи: оно што се, клонуло, годинама вукло лепљивим кораком по падинама црно-беле стварности и бусало у прса да је вечно и ненадмашно, сад, попут куле од карата, у дечјој игри, растура се и, Божјим законом, пада и слаже се у нове комбинације и смислове.

У таквом контексту, и књижевна дела, и писци, на тасу немилосног времена, јасније но досад, подлежу новом ритму вредновања и добијају она места која им реално припадају. Јер, како рече један значајни песник, „мандркнуо је кантар над оним што бијасмо“. Многа ће, дакле, књижевна имена и надимци нестати са завејане позорнице. Сасуће се градитељи безвредног књижевног песка и оставити рупетине у којима су до малочас биле монтиране нишанске справе додворичких багера и дробилица. Ако игде а оно у „духовном царству“ васпоставиће се прецизна вредносна скала чији ће магнети регистровати и одбијати квазивредности. Напросто, „пуче колан свечевој кобили“, те ваља нови колан тражити и нову кобилу приводити.

Један од ретких писаца који је храбро прескакао јендеке јаловог дневног ћеретања и супериорно, у бришућем лету, крчио и осмишљавао нова пространства духа и слободе, несумњиво је у савременој српској књижевности Мирослав Егерић, писац острашћене енергије и правдољубивог истеривања „мака на конац“. Мирослав Егерић је, то можемо слободно казати, увелико ишао испред свога времена и, не осврћући се на звекет политичких таламбаса, стрпљиво градио своју оазу, свој духовни забран, имун на сталне пацке и ниске ударце.

Егерића нису поколебавали ни анимално-бирократски свежњеви дисквалификација, ни јавна набијања на колац, нити се љуљкао у шареној лажи тренутних, а лукавих клацкалица. Он је, напросто, сматрао да живи у времену где је отпор једина могућност опстајања, а бунт лековита мирођија отпору. Егерић је, кажимо то директно, својеврсни књижевни свештеник, духовик којему су литература отаџбина, крвоток и молитва. Импонује његово усправно држање када су главе летеле и лево и десно, када се хипнотисано стадо продавало за шаку ситниша малограђанског спокоја, када је испред носа комшија комшији затварао врата, када је, заиста, скрајнут и прецртан у главама и на списковима тренутних моћника, требало „и на страшном месту постојати“. Таквој интелектуалној дрчности и снази, том облику моралности и достојанства, ваља с високим уважавањем подићи капу и честитати. Та велика чињеница о опстојности, храбрости и вери у истину, напросто,

не може се пренебрегнути, нити ћушнути у ћоше, када је реч о свакој, па и најновијој књизи овога писца. Сваки други приступ његовом делу био би неправичан, крњ и муцав. Јер, живот скраја животописе који су у дубокој спрези са делом, са есенцијалном силом која је спремнога покретала на подвиге. Звезда библијске симболике водила је овога књижевника кроз кланце трња и драча. Отуда његове књиге имају онај преко потребни жар што распаљује пламенове читалачког задовољства.

Нова књига есеја и критика Мирослава Егерића *Дела и дани (III)* сачињена је из три дела: *Погледи* (два текста), *Дело и време* (дванаест текстова) и *Критика и време* (шест текстова). Осим текста „Рана и притисак", у којем критичар тумачи прозу Антонија Исаковића и Жарка Команина, сви текстови су штампани у књижевној периодици. Лепеза Егерићевих текстова обухвата дела Иве Андрића, Меше Селимовића, Милоша Црњанског, Драгојла Дудића, Васе Поповића, Добрице Ћосића, Данка Поповића, Војислава Лубарде, Ериха Коша, Ласла Вегела, те, у општијим видицима, Вука Караџића, Његоша, Вељка Петровића, Боре Станковића, Јована Скерлића, Јована Дучића и других.

Егерићева интерпретација појединих дела има нешто од скерлићевско-богданпоповићевског магнетизма просуђивања заснованог на здраворазумској оштрини говора, али, у великој мери, модерног, делу и писцу примереног, без зазора, очи у очи, онирички удешеног прилаза којим се демистификује суштина поетике одређеног писца и отвара зденац сасма оригиналне анализе. Мирослав Егерић је критичар који лако уочава глобалне контексте, простор и време, те компетентно смешта писца и његово дело у окружје којем припада. Међутим, овај критичар, у исти мах, цепидлачки је истанчан детаљиста лирске провенијенције. Он газдује детаљима. У микропримерима препознаје законе макросвета. То је у механизму критичке лабораторије Мирослава Егерића, кључни замајац, чије центрипеталне силе, сведене на упаљену тачку, ненадано разбокорују се у центрифугалне силнице семантичког смисла.

Егерић јаросно улази у лавиринте књижевних ликова, задржавајући се, притом, на лирским детаљима који сведоче, понајпре, о дару, а потом о занатским способностима аутора, али и о спектру семантичких ореола које такви ликови емитују. Експлататан пример јесте Иван Катић, грешник из истоименог Ћосићевог дела, чија је позиција, како пише Егерић, „полисмерна, растегљива, дисперзивна".

Егерићевим текстовима хује ветрови наглашене моралности, правдољубивости, осећања за трагично и пропадљиво преметање по урвинама живота, бунтовног темперамента у чијој генези има додирних тачака са најблиставијим интелектуалним успонима српске књижевности. Омиљена су му она књижевна дела која предочавају варљиве одблеске пораза. Феномен пораза истакнута је координата на мапи Егерићеве критике. Пишући о *Гордом посртању* Војислава Лубарде, Егерић каже: „Дела уметности нису сликовнице историје, још мање изложбе наших идеала; дела уметности откривају начине на које човек страда, побеђује или бива поражен."

Мирослав Егерић се увек лаћао великих дела и писаца, нарочито оних који су били у немилости осионог, у локални брлог пљуснутог, политичког естаблишмента чија је „челична метла“ чистила туђе просторије и уџерице, а своје дворове никад. Егерић је увек био на страни нападаних. Никад није писао о препарираним пишчићима што су се китили канцеларијским ордењем, нити је икад упадао у мутљаг непровереног књижевног зеленила што се тек заметао у засадима привремене литературе. Кад је писао о највећима, лако се одређивао према оној другој страни. Одбрана значајних дела и писаца, њихових уверења и естетских домета, увек је била и одбрана сопствених принципа и ставова. Тако, на пример, пишући о Ћосићу, каже: „Мајстору романа у нашем простору држали су лекције приучени новинари о томе *шта је роман*; писци без одјека у публици да личну популарност користи у лукративне сврхе; људи сабраних иступања да слободно прештампава сабрана дела, а при томе, говори о одсуству слободе; онај наш свет који све *зна на уво*, и разуме *на први поглед*, усудио се, клубашки осионо, да потеже на овом делу речи из арсенала оптуженичке реторике: *аветі прошлости, међународна мржња, назадњачко дело* итд...

Пишући, пак, о *Књизи о Милутину* Данка Поповића, Егерић ће у пар реченица одржати лекцију поданичкој и плиткој критици, и у исти мах дешифровати суштину проблема у три тачке: „Мандарини, салонски интелектуалци одричу јој [књизи Д. Поповића] естетичку висину и значај; идеолошки назубљене свести замерају њеном писцу страсну удубљеност у проблеме свог народа; завидљиви, неуспешни писци пребројавају – револтирано – издања која је доживела. Књижевна и друга публика, међутим, чита ово бритко, концизно штиво, са страшћу која се јавља ретко, и са ретким интензитетом у историји читања књига у нашем простору. Откуда све то? Како се може објаснити та појава у овом кризном времену наше миле домовине?“ – иронично се пита Егерић и одмах додаје – „Прво, ова књига је истинска реафирмација књижевног интересовања за живот србијанског, у првом реду, шумадијског села и сељака. Друго, она је својеврстан позив на размишљање о правим вредностима у животу савременог човека нашег поднебља. Треће, она је знак и потврда ма колико то многима вређало ‚слух’ – аутентично критичке свести коју расцветава наша романескна и, општије узето, савремена литература.“ Егерић се, дакле, не да повести за слабашним менгелама помодне критике која својим шкрипећим зјапом, у једном залогају, жели да прогута дело у којем ври сâм живот српског народа.

Пажњу привлаче и два текста који припадају оној врсти од које је, пре десетак година, била сачињена *Срећна рука*, блиставо Егерићево дело о којем смо понесено писали у то шкакљиво време. То су критички текстови „Вељко Петровић и Јован Скерлић“ и „Бора Станковић и Јован Дучић“. У овом другом тексту, Егерић примећује да је Дучић разумео Станковића као писца „који је посредством Врања доспео до хоризонта вечног у људском проблему“, до „дрхтаја трагичности моралне и судбинске под звезданим небом у којем се стапа и бол због људске пролазности и свест да су сви људи у извесним моментима исти, исто слаби и пропадљиви“.

На овом примеру опет се дâ видети да Егерић никад не изневерава тзв. вечите теме које, заправо, насељавају и откључавају велика дела и велике тумаче.

Не можемо а да не припоменемо и на тренутак пажњу скренемо на Егерићев есеј „Његош у виђењу Иве Андрића“, који започиње реченицом да је „у извесном смислу парадоксална чињеница да Иво Андрић Његоша сматра оним домаћим писцем који је на њега највише утицао“. Ову реченицу Егерић развија диљем свога текста и подупире још једним Андрићевим опажањем: „Има у нама дрхтај једног тона који тачно одговара специфичном ритму Његошевог десетерца који се према њему односи као калуп према одливку и који се на његов звук одазове, веран и непогрешан као лозинка“. Егерићу је увек, па и овде, стало да пронађе где је писац „искру заметнуо“. Отуда се овај текст чита са великим задовољством.

Као мало којем делу, Егерићевом се не дâ лако перце одбити. Оно је јаче од пихтијастих закона времена у којем је настајало. Томе сведочи дванаест објављених књига што зраче спектром многородне духовности и слободоумља. Читалац Егерићевих књига редовно урања у дубоке вирове поуздане духовности што, напросто, спирају с бића блато дневног дернека. Егерићев читалац има привилегију да, читајући његову нову књигу, освежен и зачуђен, доживљава душевну метаморфозу која силно уверава у смисао и сврху књижевног посла.

И, да завршимо овај текст Егерићевом реченицом о Петру Џаџићу, реченицом која говори о њему самом. Она гласи да он „припада оном невеликом броју наших критичара који бреме критике нису осећали као терет, већ као изазов и подстицај за спиритуализацију домаћих навика, обичаја и страсти у том домену, снажећи тако веру у могућности тог жанра, загледан у висине на које се била испела радом зрелих ауторитета наше прошлости“.

(*Летопис Матице српске*, Нови Сад, 1991)

У ПОТРАЗИ ЗА АНТИЈУНАКОМ

Химзо Скорупан: *Лавиринтија* (Хумористично-сатирични записи и цртице), Књижевна заједница Новог Сада, 1987.

Нова књига Химзе Скорупана *Лавиринтија* сачињена је од хумористичко-сатиричких цртица и записа који су нека врста сажетог синопсиса за евентуалне шире прозне целине. У основи пишчевог односа према свету налази се бескомпромисан сатирички набој који на бурлескан начин изврга руглу друштвене и моралне слабости, разобличава наше свакодневне глупости, пороке, таштине, опсене, лажи...

Текстови Химзе Скорупана крцати су мноштвом антијунака, актера чија је слика у огледалу нахерена и маглена. То су типови чија амбивалентна лица кипте од похлепе, покварености, поткупљивости, пожуде и „људске духовне мизерије“ (З. Лешић). Скорупан је мајстор за кроки сликање и предочавање „хватача магле, продаваца зјала, инвеститора пресипања шупљег у празно“ (А. Ердељанин).

Реченица овог аутора је једноставна, неоптерећена реторичким украсима, директна и функционална. Један од рецензената књиге примећује; „Нисам срео већег цицију на речима, шкртијег човека када треба да каже нешто више од голе информације о догађају, човеку“ (Ђ. Фишер). После две књиге афоризама и хумореске (*На врх језика* и *Трн у оку*), ново дело Химзе Скорупана, по доследности која краси сваког правог сатиричара, увршатава аутора у ред „осведочених хумориста“ и сатиричара којима и онако тривијалне појаве у свакодневној збиљи „разбуђују осе што дуго у њима спавају“.

(*Борба*, Београд, 1995)

ПРИСЈАЈ ЕРОСА

Ранко Павловић: *Жута бјелина*; „Глас српски“ из Бањалуке и „Ослобођење“ из Српског Сарајева

Поетички исписник Петра Кочића, Исака Самоковлије и Бранка Ћопића, Ранко Павловић (Шњеготина, Теслић, 1943), аутор двадесетак књига песама, приповедака и романа, објавио је недавно збирку изабраних прича *Жута бјелина*. У неопростивом нехају према писцима са ијекавског српског подручја, име Ранка Павловића ретко се појављује са ове стране Дрине, некима је чак и непознато. Управо стога, а понајпре поводом вредне збирке приповедака, указујемо на један списатељски континуитет од тридесет пет година.

Ранко Павловић је годинама филигрански стрпљиво градио своју књижевну стазу и свој уметнички израз. Још од његове прве збирке песама *Немир сна* (1963), па онда и прве прозне књиге *Приче из Вакуфа* (1978), пред нама је аутор који непретенциозно, али судбински јасно и посвећено, истрајава у своме науму. Збирка приповедака *Жута бјелина*, насловљена по индикативној и истоименој причи, садржи тридесет један прозни текст.

Попут Боре Станковића или, пак, Џемса Џојса, којима су Врање, односно Даблин топоними и симболи за цео свет и његове универзалне домете, Ранко Павловић одабира Вакуф за место у којем се одиграва „цео живот“. Вакуф је просторно-временски амбијент у којем Павловићеви јунаци „плачу, пјевају, урличу“.

Уза све ово, Павловићу је сећање „једини иметак“ из којег црпе уметнички материјал. „Класичним поступком ретроспекције он портретише време и људе из крајишког миљеа којег је *и Бог заборавио*“. Готово сваки јунак носи трауматичну рану из детињства која га касније води, одређује и компликује му пут. Ту се отвара зона фантастике која недри паранормалне и нестварне слике.

У спектру имена јунака, Павловић изводи суптилну игру. Наиме, мушка имена (Дојчило, Крстан, Максо, Митар) редовно припадају мештанима, Вакуфљанима. Женска, пак (Хермина, Магдалена, Лујза, Елза), јесу имена волшебних интелектуалки које су однекуд, из белог света, бануле у Вакуф. Фатални и компликовани спојеви ових имена и судбина дају причама Ранка Павловића високу и непредвидиву температуру читалачког доживљаја.

Спој руралног и урбаног твори непојамне животне токове који, већ сами по себи, имају присјај чисте уметности. Ту се писац, попут еквилибристе на трапезу, раширених руку клати изнад понора могућности и изненађења које му сопствена машта приређује. Придода ли се свему и стрпљиво списатељско прилажење предмету прича, остршћена контрола реченице и њеног језичког материјала („права ријеч на правом мјесту“ – Р. Рисојевић), те прецизност описа контекста у којем се јунаци затичу, можемо са сигурношћу констатовати да је пред нама култивисано прозно штиво.

Уз тематско-мотивско поље које покрива миље крајишке касабе, постоје и приче које измичу томе плану, приче урбаног ноктурна и неодредиве фабулативности. Ранко Павловић је господин – глагољаш, врли причалица на ситно и дуго, ковач реченице коју острашћено кали и облачи у непредвидљиве ауре језика и ероса.

(*Политика*, Београд, 1999)

ВИДОВИТИ ЗРИЈУ У МРАКУ

Чедомир Мирковић: *Мрак у мраку*, Просвета, Београд, 1999.

У једном интервјуу (*Летопис Матице српске*, октобар, 1999), на питање Ненада Шапоње како је почео и како се определио за књижевност, Чедомир Мирковић одговара: *За мене је књижевност заиста најцеловитији и најснажнији додир са светом, уз то и најпоузданији начин да упознајем и проверавам сопствену личност*. Ова реченица могла би бити неком врстом манифеста поводом досадашњих деветнаест објављених књига Чедомира Мирковића. Ма колико изгледао жанровски и тематско-мотивски разуђен, разнолик и неухватљив, опус овог писца, есејисте, критичара и хроничара, поседује неку невидљиву унутарњу естетичку супстанцу која повезује све привидне различитости. У истом интервјуу, Мирковић додаје: *Заиста сам убеђен да је књижевност (...) оно што означавамо објашњеном и згуснутом стварношћу.*

Чедомир Мирковић књижевност доживљава као круну духовног делања, креативну спужву што упија силнице антрополошког, психолошког, социјалног, историјског и иног погледа на свет. Импонује такав *занос* и толики облик посвећености и вере у парасвет, у литературу. Нека врста болне радости цепти у пишчевој свести о књижевности.

Двадесетак досадашњих књига овог аутора можемо посматрати и као живу слику архипелага који се, скоро сваке године, умножава новим острвом. Као да испод разуђених острва пулсира *град снова*, потонула Атлантида која *прети* да изрони и копном повеже сва острва. За очекивати је да ће Мирковић написати дело такве жанровске обухватности која ће апсорбовати одлике и финесе свих досадашњих књига и, тако, као велики амблем, засјати на мапи личне и укупне сцене.

Мрак у мраку, књига инспиративног, интригантног и, у основи, песничког наслова (исте синтагме проналазимо у стиховима Ђуре Јакшића и Петра Прерадовића), доноси осамдесет осам прозних целина које бисмо, најпре, могли назвати причама, али, ипак, само на трен. Јер, постоје и прецизнија одређења као, на пример, оно које заговара Славко Гордић пишући о овој књизи (*Есеј и прича*, Дневник, 15. децембар, Нови Сад). Наиме, он се позива на теоретичара Михаила Епштејна и призива термин есема као посебан тип *квазимитолошке слике*. Као конкретан пример овоме могла би послужити слика слепих мишева што улећу у собу главног јунака који их једва истерује, а они, сутрадан, на волшебан начин, појављују се *на зарђалој металној решетки одавно извађеној из фрижидера.*

Понекад наслови носе неслућене семантичке слојеве, неку врсту *значењског хазардерства* (Ч. Мирковић). Управо зато поиграћемо се синтагмом *Мрак у мраку*. Како је поезија највиши (М. Павловић) откључаћемо наслов књиге стиховима Тина Ујевића из песме „Помрачина“: *Посвудашњи нагомилани мрак./ Дубоки по свијету*

мрак./ Да се у мраку не саплићу сплетке,/ да се замршују загонетке?/ Густи мрак. Свак је мрак./Но, видовити зрију у мраку…/ Видовити ће победити/ Мрак и помрачину: / Видом.

Ето нам пречице ка отвореној слици, ето одговора за лирски назив књиге есема и прича. Ујевићеве слике су разарајући прецизне, директне и завитлане. Овде се песнички језик васпоставио као амброзија пророчког. Густина значења, напросто, сажиже критичарске пинцете и шаре које оставља троми језик анализе. *Анализа умртвуље, а поезија оживљава*, божански тачно саопштава владика Николај Велимировић. Ту је ослонац истине, шифра односа према уметничком делу, према даху талента и његовог домета. Наслов Мирковићеве књиге упућује на облик свести чији извор поседује неку врсту видовитог ероса, оног облика креације који се граничи са талентом као еросом на куб. Проговор из мрака, из слепила, заправо је говор из унинија у чисту светлост. Дакле, досезање саме светлости, суштине и тајне из чамотиње духа.

Ујевићеви стихови, а тиме и наслов књиге, отварају читав сноп директних асоцијација на слепог Хомера... Борхеса... Филипа Вишњића... Слепи у мраку, дакле, победиће мрак и помрачину, таму и несрећу, видом, даром што види немогуће из немогућег.

Књига *Мрак у мраку*, која врви *есемама* (Гордић), доноси обиље свакодневних рестлова, рукаваца, догађаја, слика и прилика. Све што под сунцем, а и у мраку, може да искрсне, слегло се у овој књизи. И суседи, и улица, и канцеларија, и мала и већа путовања, *и тајно и јавно*, *и божанско и људско, и земља и ваздух*… Стварност као књижевни материјал. Да ли је то *стварносна проза*? Или стварност као подстицај за, ипак, дашак фикције, за фини дриблинг мистификације. Читаочево је да, пре свега, текстове из књиге доживљава као онтолошки независне уметничке целине, не залазећи у двојбу да ли су натопљени натуралистички стварним сликама или су, мање или више, пошкропљени млазевима оничких паралела. Јер, овде се, како примећује Златко Красни, *испод реалистичких приказа крију и продори у парапсихолошко, у синхроницитете, у необјашњиво и заумно* (Политика, Београд, 26.12.1999).

Чедомир Мирковић, међутим, не оставља читаоца на цедилу поводом речених питања и недомица. Он му припомаже исказивањем свести о написаном, о чину писања. Он истиче да нека књижевна дела имају, превасходно, укус пресног живота (заплети и обрти, фазе, мисаона и емоционална усијања, ефектне поенте, симболи, целовитост, хармоничност, слојевитост). Али, ако писац то тражи у призорима свакодневице, очекујући управо литерарна *замешатељства* и логику, разочараће се, јер тзв. препознавање пресног живота и књижевних законитости у сликама из живота довешће до неугодних и замршених запетљавања. *Да се у мраку/ не заплићу сплетке/, да не замршују загонетке*? Нова књига Чедомира Мирковића је својеврсна Рубикова коцка, чије преметање од есеме до есеме, одводи нас у бескрај оличен у једној пишчевој реченици. Као и живот, књижевност је – ипак – поновио, и увек, увек различито откривање познатог.

Текстови *Мрака у мраку* имају и наслове и поднаслове. Наслови су широких асоцијативних слика у једној или, каткад, две речи,

каткад – лирски погоци. Поднаслови, пак, својеврсне су дијагнозе наслова, односно, облик свести о конкретном тексту, свест из вокабулара управо психолошких, социјалних, теоријских и научних светова. Поднаслови су, као и наслови, увек нови и другачији, осим у једном случају, где испод два различита наслова („Загонетни сведок“ и „Мрак у мраку“) стоји исти поднаслов: *Рађање приче*! Иначе, сусрећемо се и са оваквим поднасловима: *Универзални мотиви, Уметност против живота, Зов атавизма, Драматургија осетљивости*…) Наслови, пак: „Очи“, „Суседи“, „Перце“, „Завереници“, „Међу виноградима“…

Списатељски сензибилитет Чедомира Мирковића носи у себи амалгам чулно-емотивног и лирског помешан са разумским, умним и рационалним. Прецизније речено, он је легура дионизијског и аполонијског осећања света. А, онда, опет, атмосфера (температура) текстова напучена је невидним силама анђеоског и демонског, у сталном рвању једног и другог. Као да присуствујемо надгорњавању и преплитању зона сумрака, демијуршком подизању и рушењу светова, зидању *Скадра на Бојани*.

Управо стога, овој (и не само овој) књизи потребно је прићи као калеидоскопу (бедекеру) неухватљивих сфера свести о литератури и животу. Антрополошка нит прошива све текстове, скрајајући тако нову стварност са укусом скаске, квази бајке или новог мита. Човек је увек у средишту света и текста. Мирковић тако готово изједначује Човека и Бога. Заправо, Бог још није у сфери пишчевог обраћања (писања). То је питање које би се могло повезати са још једним крупним тематско-мотивским пољем – са Женом, која није предметом Мирковићевих текстова. Да ли ћемо у некој новој имати привилегију да осетимо и тај аспект живота, видећемо. Можда ће тема Жене и Љубави изронити заједно са оном Атлантидом, изнад које су, засад, острва-књиге Чедомира Мирковића намрвљене семеном свеприсутног живота до баналног. Можда ће та Атлантида бити нека велика студија, роман, антологија?

На стилско-језичкој равни, Мирковић минуциозно гради своју реченицу, њене склопове, синтаксичке зглобове целине. Увек водећи рачуна о облику, он тражи језичку адекватност и меру, уводећи читаоца у душу намере чије унутарње, дубинско пулсирање ствара угођај непоновљивости. С друге стране, у текстовима Чедомира Мирковића постоји извесна прецизност запажања равна оку камере, документаристичкој снази технолошког визира. Тако је рационално исклесана кичма језика повијена под теретом нужне, али дискретне, фикционалности. Овај писац искључује сваку врсту стилско-језичке импровизације. Гроздови његових реченица имају своју боју, светлост, свој мрак, *главу и реп*, специфичну ауру ноншаланције. На њима је печат росе талента у којем се судбински огледа свака мрвица живота. А понад, у крошњама и лишћу језика, *надомак ћутања*, вијори застава лирског, на којој, као на ветру, пише: *Видовити зрију у мраку*.

(*Свеске*, Панчево, 2000)

ПИСАЦ СА НЕРВОМ

Срђо Боговић: *Птица у грлу и друге приче*, Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево, 2006.

Нова књига прича Срђе Боговића, *Птица у грлу и друге приче*, лауреата награде *Слово Подгрмеча*, доноси руковет прозних целина у којима се пресијава већ препознатљиви рукопис овога писца. Детаљиста, суптилни бележник свакодневних слика, Боговић свога читаоца очарава једноставношћу израза у филигрански планираном развоју фабуле. Из његових прича избија енергија волшебног распореда догађаја које одликују, поред осталога, свакодневне људске таштине, слабости и глупости: рудник управо чистог литерарног злата за писца са нервом и чулом за биране призоре и мотиве.

Има нешто списатељски префињено у атмосфери ових прича, нека наслеђена супстанца писма старих мајстора прозе, веровање да се читањем приче може осладити душа. Боговић је, уза све, и психолошки цртач људских нарави, карактеролошког калеидоскопа разних личности. Повремено, из Боговићевих текстова сија свест о самом занату писања, дар да се у стварности пронађе повод за преиспитивање списатељске вештине. Импонује једноставност конструкције сваке приче понаособ. То су текстови без вишка материјала, без спетљаних реченица. Овде је све директно и ефектно казано, са намером да буде што јасније и, тиме, упечатљивије.

Нема сумње да је Срђо Боговић писац особеног ауторског печата, самосвојни исписник класичних писаца и модела, супротстављен тако својим савременицима који олако посежу за помодностима. Боговићеве приче су посластице за сваког истинског занесењака литературом. Књига прича *Птица у грлу и друге приче* донеће аутору нове читаоце и дивно чудо да се његов таленат умножи свежим пројектима и изненадним успесима.

(*Завод за уџбенике*, Источно Сарајево, 2006)

БЕЗ ПИОНА НЕМА ТРОНА

Играм шах
познајем људе!
Владимир Јовићевић Јов

Познати афористичар Владимир Јовићевић, алијас (Јуродиви) Јов, несумњиво је најплоднији писац шахоризама у нас. У ствари, он је и измислио ову поџанровску јединицу, дао јој смисао и крила управо на Бранковом колу где се већ четврт столећа игра јединствен у свету турнир „Песници воле шах“.

Поводом сусрета с Бранком Радичевићем у Земуну 2. априла 1849. године, Јован Ђорђевић је записао: „Шаха је играо врло вешто и врло је брзо покретао фигуре.“ Ова синтагма, „врло је брзо покретао фигуре“, дала је Бранковом колу Пегазов замах да оснује брзопотезни песнички турнир у шаху.

Управо пре седам година Бранково коло је штампало збирку шахоризама Владимира Јовићевића Јова, *Пегазов гамбит*. Књига је изазвала живу пажњу и била предметом великог интересовања. У рукама нам је Јовова друга књига шахоризама, *Шаховођа*, која проширује лепезу специфичног деловања јуродивог афористичара. Већ мото поменутој књизи говори о ауторовој жељи да у интертекстуалној доскочици повеже Бранка и своје ауторско ја, односно, Бранка и данашње песнике у Колу: „Коловођа коло вија, коло лети, зној пробија“. Дакле, шаховођа *Колом* вија, таблом лети, зној пробија.

Шаховске фигуре су метафоре, па и симболи везани за конкретну стварност, за разноврсне појаве у калеидоскопу живота, за ликове и „јунаке“ свакодневице. Шаховска табла је море живота са свим својим плимама и осекама, конкретно, живи рељеф човека и стварности, и, што афористичари посебно воле – државе и народа: „Какав народ, таква симултанка“. У мрежи Јовових погледа на свет, играти шах је несвакидања привилегија. Укосо насмејан, са сјајем у очима, он каже: „Ко је на потезу, тај је на коњу“.

Сатиричар у крви, духовит до балчака, а тиме и непоткупљиво деликатан, Јуродиви Јолпаз каже: „О Демократији није било говора. Дирн’о сам им у краља“. Он види свет и човека од тачке цивилизацијског тренутка када су људи организовали се у друштвене групе и основали законе, формирали манипулативне механизме институција и власти: „Црног хлеба и црно-белих игара“.

Јуродиви Јовица је непредвидив, но увек усмерен ка епицентру човекових социјалних и (с)личних проблема, гордијевских чворова и данајских дарова. Он шахоризмима парафразира крупне догађаје из наше стварности причајући тобож о шаховској игри и фигурама. Он зна да „шах и политика имају исте фигуре“.

Јуродиви Јовићевић је у буквалном смислу шаховођа, онај, дакле, који сâм постаје вођом, јер се као афористичар непрестано бави вођама и сваковрсним лидерима наше Недођије. Као шаховођа на-

шао је пандан у Коловођи, потписнику ових редова који шах сматра поезијом, вишим обликом дара за откривање лепезе ероса и танатоса у језику. Имали су оба срећу да осете чврст стисак братске руке и конкретну подршку без остатака и варке.

Асоцирајући на два часовника у шаховском надметању, један од најбољих шахоризама у књизи својим јанусовским лицем слика ововремену амбиваленцију и лицемерје. „Имамо два времена. Таква су времена.“ Када су у пуном надахнућу, дриблерски потези Јуродивог Шахуларца, изазивају дивљење с аплаузом на куб. Попут светског тенисера бр. 1, нашег виртуозног Новака Ђоковића, читалац у претходном шахоризму после прве реченице („Имамо два времена.“) очекује силовит замах форхенда који се, гле, претвара у меку пируету дропшота („Таква су времена“): лоптица пада тик уз мрежицу, али на страни противника уганутог покрета.

Увек спреман на бојни поклич шаховође, Јуродиви Јоја, попут козарског јунака, надахнут херојским плачем краљице-мајке Кнежопољке, напредује у пробијању непријатељског обруча и добија битке, незаустављиво и осветнички побеђујући са својом брдском пешадијом и коњицом, ловачком артиљеријом и топовима: „Повлачи не повлачећи се“. Пуцај, не повлачи се ни по цену главе. Фатумска игра речи на ивици живота и смрти!

По игри и расцветавању језичког смисла, а изван предочених контекста, наведени афоризам В. Ј. Јова подсећа на један познати стих Вујице Решина Туцића, врсног шахисте-надреалисте: „Ја вас ценим, не цењкам се“.

Јуродиви Јован је диплар афористичне речи са два реда значења, чији пев подсећа на писак травке између два палца приљубљених адолесцентских дланова које потпаљује жижак урођеног талента. Он је писац афористичарских мука у посезању за националном пензијом, аутор који премеће „главу“ и „писмо“ како му налаже трен, онако како *lucida intervalla* бира прави стих, И кад се учини да је све случајни сплет околности, испоставља се да није, јер из шахоризма вири „голушаво тиче“ истине са јасном узрочно-последичном линијом смисла.

И опет – шах, увек шах, голи живот! Тако је код Јуродивог Јове. У томе је Фишеровски принцип шахоризама који су, у ствари, Јовови бобијевски животоризми. Читалац и не мора да познаје законе шаховске игре (мада наш гласни Јуројов редовно веже законитост древне игре са људским капацитетима искуства на свим пољима), увек ће имати лепезу ефеката које испаљује сâм живот: „Једне фигуре се повлаче, друге провлаче, треће већ пресвлаче, док четврте навлаче“. Овде се Јов (јуро)диви сопственом умећу где му се, ето, поткрала четворострука рима!

И коначно, „с коњима на свим пољима“ (сад и леонинска рима!), прекогнитивни боем, Владимир Јовандека чује шаховски зов и креће у лов кад мало ко види шахоризма кров; стартује из темеља раздрузгане дневнополитичке стварности и сеири: „Партија има 32 фигуре. Мало ли је?“

Отуда, ево на дар Јуродивом Јовици и његовим шахоризмима једна песма од 32 риме, у 16 стихова, са два осмерца у стиху, као што сваки шахиста има у два реда по осам фигура. Ево лирског

чардака намрвљеног мојим призорима и сликама без којих нема ни шахиста ни песника:

КАРЛОВАЧКА ИГРА ДРЕВНА

Шах-дружина, права страва, покрај чесме *Четри лава*,
Изнад Табле руке лебде – до пораза ил'победе,
Шампиону мисли лете противнику да запрете,
Где се крије прави потез, ej, судија, додај нотес.

Јуродиви прима дарак, остварио давни санак,
Магија је шах играти, јер време се стопут скрати,
Два песника лице држе док проблеми таблом прже,
Коловођа тихо стреми да резултат буде реми.

Победнику стигле књиге за шаховске слатке бриге,
Судија се често сети матирањем да запрети,
Два боема женскароша играју за пола гроша,
Шахисткиња-мајсторица за песнике посластица.

Шампион је дуге косе – многи воду да му носе,
Прва лига овај чова, друго лице Пегаз-Јова,
Шахисти су дивна сорта – стражиловска им аорта,
Време тече – немој красти, ионако мат ће пасти!

P.S.

Сваки од претходних стихова налази се као потпис испод шеснаест фотографија у књизи „Шаховођа", овим редом, чиме су предочени незаборавни „брзопотезни" догађаји на Бранковом колу настали између две књиге шахоризама Јуродивог Јова. Нова збирка *Шаховођа* је карловачко право изненађење на српској културној сцени, дивно чудо игре и ткања, које нуди напоновљиве „чрте, резе и кривуље" на ћилиму бескраја поезије и шаха. Наздравље!

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2011)

НАД БАШТИНОМ

Цртеж Ненада Грујичића ‘Птица са трећим крилом’, прва награда на Јавном часу цртања у Културном центру младих ‘Соња Маринковић’ у Новом Саду (1976), председник жирија Бранислав Радошевић

„ЈАВНА ПТИЦА“ МИЛАНА ДЕДИНЦА

На својим почецима, српска надреалистичка поезија добила је дјело изузетне пјесничке вриједности, Дединчеву „Јавну птицу“ (1926), његов првенац. Ова поема представља једну од максималних тачака до којих је доспио српски надреализам.

Милан Дединац је у „Јавну птицу“ преточио егзалтирану пометеност свога младалачког заноса и луцидног трагања за истинским надахнућем и смислом живота унутар њега. Он је пјесник кроз кога је српска поезија, још у његовој младости, достигла највише тренутке своје халуцинантне ирационалности. Врло млад (25), овај пјесник је написао поему опчињавајуће неодгонетнутости, што ће јој дати једно од водећих мјеста у српској надреалистичкој поезији, уопште.

Једноставним, чистим и невиним језиком, не тежећи његовом витоперењу нити насилном вјештачењу, Дединац је остварио специфичну музику која прожима читаву поему. Не користећи бомбасте ријечи и сумњиве спојеве, ова надреалистичка поезија тече врела, искрена и проживљена. Она није аутоматска, онако како је Андре Бретон у своме „Манифесту надреализма“ дефинисао надреализам:

„Надреализам је чисти психички аутоматизам којим се жели да израз, било усмено, било писмено, било на макоји други начин, представи стварно дјеловање мисли. Диктат мисли, у одсуству сваке контроле коју би вршио разум, изван сваке естетске или моралне преокупације. Надреализам се заснива на вјеровању у вишу реалност извјесних облика асоцијације занемарених до њега, у свемоћ сна, у незаинтересовану игру мисли.“

Дединчева поезија није аутоматска али је надреалистичка, јер се остварује у дубинама бића пјесника. Она, проживљена према животном ставу недреалиста, изражава унутрашњу скитњу у предјеле у којима пјевање још није извршено, у пределе свијести и подсвијести где је начин пјевања и живљења разлог и пут у вјечите загонетке постојања. Неуловљиви смисао те загонетке и пјеснички „сврaб“ у њему, крију се у „птици“ коју је Дединац јурио, ловио, на тренутке вјеровао да ју је шчепао, а затим видио и знао да није, па опет осјећао да га додирује, да ће она ускоро додирнути сваког, па опет нестати или неће...

И рекао сам ноћас, не знам колико пута.
Твоје име. А Тебе нема. Али рука ми куца.
Одакле, одакле идеш? Из којег крила
на зрачне потоке моје?
– Где си? Ма где си била?
– Где сам? О, мучно, никад ја то не умем...
– Где си, ма где си била?
ПА ОНА – СЕДИ СРЕД ШУМЕ.
Ах, птица, ПТИЦА не хте са гране да одлети
никада мени.

Неће
а ја?
Ах, ја сам стао!
Па а сам стао, стао, стао
Неће, неће
мени
До плавих небеса
стићи, доћи неће
по граду самац мртав кад се крећем.
Видим, али мени полетити неће никад.
Грану, светлу грану, зањихати неће птица.
Ти ниси подигла глас, сагнем се да те слушам.
Та птица додирнуће све редом. Ево је!
Иде, хода, ја чујем песму; она је као
јесен, долази преко њива.

Пламти цвеће. Лишће ово не може да
се угаси, букти. Стално га пале:
пламса под ноћ. Вије се, пишти. Слушам га
– савија се ноћ.
И до нас Она ће доћи. То Она, Она
иде. Ох, тиша је од биља! Гази с гране
на грану, превија се над брегом, слеће.
Гле, ветар са груди Њених у лице ми слеће, леден.
– Ја чекам додир крила...
Ућем у собу: на сталу, осетим, да
Ти је рука била, Твоја.

Изражена потпуно сопственим језиком, који својом нагошћу, једноставношћу и музичком ритмичношћу, подсјећа на нашу изворну поезију, ова поема представља синтезу надреалистичког надахнућа и наше богате пјесничке традиције.

Усплахиреност из раних Дединчевих пјесама, у овој поеми ће прерасти у кошмар и панику, који ће распламсати неспоразум између ствари и ријечи, између онога који Пјева и језика, те их проширити до неслућених размјера. У болној огорчености и распаљеном очајању, свјестан своје потиснутости што је проистицала из великог неспоразума, пјесникова жудња за изразом и властитим говором била је апсолутнија.

„Јавна птица“ је прасак уздржаване и потискиване жудње. Она је сан о апсолутној жудњи, искласали корјен овог пјесника да се искаже апсолутна љубав, тотална суштаственост која се химерично и сумануто јавља у свему и свачему. Она се појављује у разним облицима, али скривајући се из облика у облик. Птица коју је Дединац јурио, јесте свагдје, свуда и све. То је птица апсолутне љубави која лута, а заправо, не постоји, јер мијења „пребивалиште“. Она је привид, фатаморгана, химера која не може и неће ни у чему да буде трајно и искључиво, већ посједујући моћ преображења, кратко се задржава на освојеним предјелима и напушта их, поново се сели.

Искуство које омогућује Дединцу да наслути, назре, па чак и привидно ухвати „птицу“, јесте искуство „ни у сну ни у јави“.

Заправо, потпуно губљење разлике између сна и јаве, и окренутост ка другој „стварности“, „потпомажу“ пјеснику да се „нађе“ у сопственом поретку ствари, појава и чула.

У вријеме док је писао и јурио своју „птицу“, постојала је опасност по пјесника, да полуди. Али, то се није десило, јер се изразио, „исциједио“, написао је поему.

„Ја сам још у лету 1923. почео да је гоним, да гоним и прогањам ту своју махниту птицу, птицу љубави. Испочетка ја њу, после, када је запевала, она мене“.

„...онога лета у Будви, док смо Растко и ја, – ја изболован, изнурен, немирнији од своје сенке, скоро у сталном бунилу, омађијан огњевима и мраком, а он испуњен животним заносима, – док смо разговарали на тргу... И ја га тада убеђивао, сав запањен, у грозници од сунчанице, да сам при севу мује угледао себе где летим, над градом, попут љубичастог огња што је у небу блесну о, а он се кикитао као луд, кикотао се и тешио ме да ме је и он спазио док смо говорили како одиста летим над Будвом...“

„Једаред опет, бејах полетео за њом, за птицом, испод бескрајних волата снова, да јој се умилим, додворим, да је изблиза видим, јер она је зрак потоњи у подножју једног зида...“

Касније, под другим једним небом,
мрким и мокрим, отеклим, пуним
воде, затекох је – у птици. Била
је то истинска птица.
Окупили се људи, и цичи, влажно, на
цигљи срушено с крова птиче. Ја га,
као цвет, с мокре авлије узбрах. Унесох
га у кућу. Понесох га у кућу
На прагу! – кад оно братске руке
Овде! овде! Чуваркућа ми ниче
Весело да ми одсад буде.

Птица је она која мучи и доводи у пометно стање, али и она која изазива љубав и патњу у тој љубави. Милан Дединац је пјесник патње, коју он затиче у свему што се да људским чулима регистровати. Све је у овој поеми пресрављено трагање за „птицом“ која мами, заводи, изазива и одводи до понора безумља. Пјесник би да се спасе али не може. Пјесником диригују унутрашње силе његовог свемира, силе које га увлаче у страубичну вртњу, вртлог из којег се не може изаћи, побјећи напредовати...

Често се указује кућа како остаје сама, напуштена, осуђена на пропаст и крај, кућа у којој се пјесник помамно заклињао да ће је спасти.

Кућо, остаћеш, остаћеш! Оставиће те
једном и тај слепи туђин, љубавник
твој. Остаћеш и ти САМА у не-дан
смеха. Ах, опет некакво вече! Пашће
ватрена шума на твој сламени
кров... Пала је. Гори! гори!

Кућо, ах ја, ја ћу да те спасем.
Кућо, кућо, понорнице твоје на прозору
усахнути неће, крај мене неће!!
А твоје кике под ноћ расплетене,
косе, косе звезда подморница,
кике исечене плаше ме из вала неба,
звери, о обешене, увек закопане,
никад успаване.
Кућо
кућо без мога дана
кућо без ватре кад сам те оставио
– о, бићеш сама.

Свака је ријеч у овој поеми кућа, уточиште да се некако преживи, бар привремено. Не само она која фасцинира и залуђује пјесника (вода, травчица, цвет, ја, птица..,), већ и најмања честица језика и, уз, по... Свако парченце ове поеме тражи тоталну вјерност пјесника и обрнуто.

„Јавна птица“ је кошмар фрагмената, бујица унезвјерених призора и слика, који бацају ка луцидној пренераженост бића у грчевима, бића које се жели домоћи непредстављивог и недохватљивог феномена-птице. У суманутој пометености, биће, које, заправо, не зна шта хоће иако назире нешто, такво биће губи разлику између сна и јаве, између логичног односа међу стварима или појавама, и чак, што је овдје трагично, губи моћ да влада унутрашњим законима већ остваренога живота поеме. Поема или „птица“ се отела и загосподарила пјесником. Ријечи су се ослободиле и почеле да воде свој засебни живот, независно од пјесникове накане да он буде тај који ће владати и држати све конце у рукама. Пјесник више не прогања птицу; она прогања њега!

Исплетеном игром асоцијација ЈАВНА ПТИЦА вртоглаво досеже до дна, на којем по ко зна који пут пјесник увиђа да, у ствари, није нигдје, да она или он не досежу далеко, него да се у магновеним грчевима свога лудила, он-пјесник, сурвава некамо камо не може одредити своју путању нити лет „птице“. Изоштреном надреалистичком произвољношћу, Дединац пјева свој лов на „јавну птицу“ и при томе жели да је некако дефинише, затвори, укроти... А ухватити „птицу“ и не дозволити јој да више полети и одлети, то значи пронаћи погодан симбол за њу. Дединац то није успио, јер да је „ископао“ некакав симбол, ова поезија не би посједовала чари распаљене неодгонетнутости; „Јавна птица“ не би била оно што јесте.

Пишући о „Јавној птици“, Душан Матић каже да „наслов књиге гдје ће многи тражити елегантну промућурност, био је дошанут пјеснику једне љетње вечери у Кнез Михајловој, и тај глас чија је боја била људска, али чији правац нисмо могли да откријемо (ја сам био с њим), наметнуо се пјеснику оном фаталношћу коју је он засигурно уносио у цијело своје писање“. Птица је она која се стално нуди и обећава, као проститутка се даје, али привидно јер узмиче у правцу који се не може одредити.

Не остављај
Не пуштај ме. Ах, немој!
О, не дај ме дјевојко незнана тиха
испод мене
не дај да кошуљу наопако обучем.
Чујем глас неба пишти- ах, зове
Не крij лице!
ЈА ТЕ ЧЕКАМ СЛЕП КРАЈ ВРАТА
И ДО ДЕЧЈЕГ СТОЛА
Девојко
последња моја!!

Немоћ да се искаже апсолутно, то је трагедија ове поеме. Немоћ језика да овлада, саопшти, да задовољи пјесникове слутње и делиријумске изливе, иако се Дединац повремено заклањао у кућни језику да би се спасао од „пламена без смисла".

„Јавна птица" је начинила свеопшти неред, сажижући сваки смисао, остављајући крш и рушевине. Изломљене слике, недовршени стихови, растрзани доживљаји који ће узалуд тежити хомогености, усплахирено посртање, резигнирано бунцање и муцање, силовити упади непредвиђених слика, луцидно кикотање од страха који као вртлог обавија жртву и вуче на дно, несносни вапај... све је то створило свијет са поремећеном равнотежом, свијет који ће узалуд тежити заокружености, коначности и симболизацији неизрецивог.

Поема је сачињена од мјешавине прозних и пјесничких текстова који својим јединством чине живу, органску цјелину. Пјесник се користио „свим расположивим средствима" не би ли како „прекрилио огромна пространства". Овакав композициони и структурални поредак „Јавне птице" својевремено је био, ако не и данас, својеврсна новина. У својој обимној књизи *Од немила до недрага*, Дединац каже за „Јавну птицу" да је хтио да личи на „рекламну брошуру какве фабрике, можда фабрике мириса; на ноте неког шлагера, чак на берзански извјештај само не на праву књигу, најмање на књижевно дјело". Стога није чудно што је Дединац своју поему назвао анти-поемом.

(*Књижевни билтен*, Филозофски факултет, Нови Сад, 1978)

* Овај студенстки семинарски рад добио је 1978. године „Бранкову награду Матице српске". Исте године ово високо признање припало је и Радославу Петковићу, Љиљани Пешикан, Сави Дамјанову и Палу Шандору.

МОТИВ ШТИТА У ХОМЕРОВОЈ „ИЛИЈАДИ“ И ВЕРГИЛИЈЕВОЈ „ЕНЕИДИ“

Песнике краси посматрачка способност. Оно што очи виде немерљиво је моћније од онога што уши чују. Лаза Костић је око назвао „царским чулом“. А Леонардо да Винчи у свом „Трактату о сликарству“ каже да је око „главни пут којим разум најобимније и највеличанственије може да посматра бескрајна дела природе“. И Гете пише Шилеру да му „посматрање природе причињава велику радост“. Дакле, чуло вида је основно у тајанственом песничком механизму и процесу стварања.

И најстарији светски песници имају велико чуло вида. Тако су Хомер (иако се тврди да је био слеп) и Вергилије велемајстори описа. Прозори које они сликају представљају чисте свечаности ока. То се, поред осталог, види и у сликању штитова: Ахиловог у *Илијади* и Енејиног у *Енеиди*.

Хомер на величанствен начин украшава Ахилов штит који, у *Илијади*, од најплеменитијих метала кује Хефест, грчки бог ватре, и шаље Ахилу по његовој мајци Тетиди. Хефест, иако хром и ружан, велики је уметних ковања који управо том вештином постиже олимпску равнотежу и смисао. И Хомер, уколико усвојимо да је слеп, управо тим хендикепом остварује божанске распоне писања и размахује свој песнички таленат до неслућених висина. У нашој књижевности пандан му је слепи Филип Вишњић чији су описи, такође, маестрални.

Огромна лепеза мотива на Ахиловом штиту, осим што симболише укупан живот, земљу и универзум, садржи и конкретне теме из грчке митологије. Као што малочас назначисмо, Хомер се изједначава са Хефестом. Он нема другог узора, већ надахнуће директно преузима од олимпског божанства. Код Вергилија је мало другачији однос. Њему је посредник између песничког Ја и богова лично Хомер. Узор који му омогућава да направи паралеле између грчке и римске митологије.

У осмом певању *Енеиде*, Вергилије слика штит на којем Вулкан, кроз конкретне призоре, прориче будућност Рима, „догађаје из италске повеснице и римске победе“, „ратове по реду којим су вођени“. Ту је упечатљив призор у „зеленој пећини Марсовој“ где „једна вучица с два детета близанца доји и глади језиком по телу“. То су Ромул и Рем који ће обележити римску историју. Посебно интересантна и симболична је слика огромног мора сачињеног од злата које је узнемирено и „виде се таласи како се беле од пене“. Дакле, иако по својој рељефности и бројности скромнији, мотиви на Енејином штиту су необично снажних порука и предсказања. Штит, дакле, има пророчку функцију, односно, песник је овде *поета ватес* (пророк).

Разлика између Ахила и Енеје у тренутку кад су од богова добили штитове је очигледна. Ахил је свестан божанског дара и његове

моћи, и он зна шта значи његов рељеф пун слика и симбола. Енеја не зна, он ужива у лепоти призора на штиту, али није свестан њихове поруке, нити слути пророчку снагу мотива, иако му се штит „сјаји као звезда и оружје божанско“. Ту је и заметак различитих потенцијала и нарави између Ахила и Енеје.

Хомеров опис штита је моћнији, универзалнији, изједначен са божанским делањем. Зато је непревазиђен, непоновљив и јединствен. Мотиви на штиту проговарају као на филмском платну, живо се уливају једни у друге, чине калем самог живота. Осим чула вида које ту царује, своју улогу делимично имају и чула слуха, мириса и опипа. Чују се звуци, осећају мириси и све дише у три димензије. Штит носи теме и симболе неуништивих значења, дакле, вечно модерних и универзалних.

Вергилијев опис штита је, ипак, под моћним утицајем Хомера. Зато је статичнији, не тако чулан и универзалан. Усмерен је само на прорицање судбине Рима и Римљана. Можда једино слика океана и његовог бескраја приближава се множини симболике штита код Хомера.

Нужно је појаснити неке ствари и детаље везане за Енејино име и улогу у *Илијади* и *Енеиди*. У Хомеровом делу Енеја се бори са Ахилом чији штит има божанску силу. Енејин штит је од обичне волујске чапре с мало мједи. Дакле, тај Енејин штит није предметом поређења са Ахиловим, јер у две борбе, у *Илијади*, Енеја лако губи бој и богови му спасавају живот. У *Енеиди*, пак, Енејин штит има приближна својства Ахиловог. Енеја је, осим тога, једна верзија луталице Одисеја. Вергилије, угледајући се на Хомера, прави свог Одисеја који се зове Енеја. Лутајући по латинској земљи, Енеја наилази на краља Турна, који је, заправо, у том контексту, нови Ахил. Али Турно нема божански штит и зато га је, поред осталог, Енеја лако победио и погубио. Дакле, оно што је Ахил у *Илијади*, то је Енеја у *Енеиди*. Такву позицију им одређују њихови штитови.

Вергилије, пак, у нешто краћем и сажетијем облику, такође, блиставо предочава мотиве Енејиног штита који, у *Енеиди*, на молбу Венере, римске богиње цветања природе, кује Вулкан, римски бог ватре, а под грчким утицајем и бог ковачких вештина.

Као што је римска митологија под очигледним утицајем грчке, и као што римски богови преузимају својства грчких, тако и римски писци наслеђују поетичка и тематска интересовања грчких. Конкретно, Вергилије преузима матрицу Хомерове *Илијаде* и *Одисеје* и у садржини и у композицији. Томе припада и опис Енејиног штита, као и још нека места и призори. Хомерово „слепо око“, дакле, служи и Вергилију да кроз њега види најбоље и најшире.

У осамнаестом певању *Илијаде*, Хомер приказује како Хефест кује нов штит за Ахила. Прво је дата слика припреме („Дванаест мехова тада у пећима почне да дува“), затим почетак рада око штита („Пет је плоча било на штиту, а Хефест одозго многе чињаше слике вештином и умљем“). Пет је симбол универзума, реда и савршенства и, понад свега, симбол божанске воље. Хефест, односно, Хомер прво предочава слику небеског свода на којем је „сунце које се никад не замара“, месец и звезде. Потом, указује се слика живота два града „смртних људи“ са свим њиховим двострукостима, радос-

тима и страдањима. Трећи ниво предочава слике живота на селу где „много је било орача који окретаху јарме и гоњаху тамо-амо“, али и девојака и момака што „весели слатко ношаху медено грожђе у кошевима плетеним“. Затим, искрсава слика пастирског живота где „од злата изделјана и калаја говеда беху“ и „певач божански певаше песме“. И, на крају, пета слика, „вода океанска“ на ивици штита.

Поредећи, дакле, штитоноше, Ахила и Енеју, штошта би се могло закључити. Једна од битних разлика огледа се и у малопре само поменутој нарави. Ахил је прек, гневан. Његова нарав је жестока. Енеја, пак, благ, не баш активан. Он је смиреније нарави. Зато је и Ахилов штит сложенији, бујнијих слика и моћи. А то је, заправо, мера оригиналности Хомера и Вергилија. Оно што је по први пут створено мора бити свежије и јаче од копије па ма она била из пера једног Вергилија. Симболика и поруке штитова говоре у ствари и о поетичким карактеристикама самих аутора који су, на крају крајева, припадали различитим језицима и временима.

(1998)

У ЗНАКУ СЕОБА О НЕМАТЕРИЈАЛНОМ КУЛТУРНОМ НАСЛЕЂУ СРБА ДИНАРАЦА-КРАЈИШНИКА

Сеобе као историјски усуд српског народа

После великог пораза Турске код Беча 1683. године, уследила су миграциона кретања становништва у свим правцима, која никад нису сасвим изучена. Најпознатија је Велика сеоба Срба, на чијем је челу 1690. године стајао пећки патријарх Арсеније III Чарнојевић. Затим је уследила друга, 1740. године, коју је предводио патријарх Арсеније IV Јовановић. Сеобе и прогони појачано су настављени и после Берлинског конгреса 1878. године. Из разних, мање-више познатих разлога, миграције су се одвијале током целог двадесетог века.

Стешњени између моћних царстава, Срби Динарци-Крајишници столећима су служили великим силама као топовско месо. Како су дували историјски и ратни ветрови, тако су Срби облачили војничке униформе и гинули за друге: „Ој, Крајино, крвава 'аљино,/ с тебе вазда започиње кавга,/ крвав ручак, крвава вечера,/ свак' крваве жваће залогаје." Одлазећи у рат за туђег господара, Србин Динарац-Крајишник, слутећи да се и неће вратити, певао је двостих: „Роди мајко још једног ко мене,/ па ћеш имат' двије успомене." Кад год је Аустрија ратовала против Турака, имала је помоћ српског народа који је бунама, и учешћем у хришћанској аустријској војсци, настојао збацити турску власт и васкрснути српско царство. А после сваког мира, морао је бежати из постојбине испред турске освете.

Многи су остајали без завичаја и кућног прага, боси и напуштени, спасавали живу главу у новоустановљеним границама. Снажна и незаустављива сеобна плима измештала је, у таласима, стотине хиљада, чак и милионе живих душа. Иво Андрић је записао да „сеоба разголићује живот човеков до најскровитијих појединости" и да је она нешто „најтужније у људском животу". Али, „има сеоба, смрти нема", рекао је Милош Црњански. „Сеобе се настављају вечно", додао је он. То су мисли српских великана-писаца, које објашњавају феномен сеоба, њихову узрочно-последичну дубину, фатум масовног премештања становништва из једног у други, потпуно другачији и неочекивани амбијент. „Не знају куће куд одоше људи,/ нит' позна јутро оне које буди", пева видовити млади Бранко Миљковић и однекуд предочава болно откидање од завичаја, селидбени удес и затицање у простору непознатих координата.

Сеобе представљају и начин изражавања последицâ човековог деловања у времену. Оне носе људску и друштвену меру историјског догађања, али и неуништивост напора једне заједнице да се одржи, опстане и изгради ново животно станиште за себе и поколења. Таква је судбина до данашњих дана пратила Србе Динарце-Крајишнике.

Динарски менталитет и карактер

Како гледамо на своје претке? Да ли као на целину српскога етноса или као на племенске групе, заједнице и делове народа? Да ли при помену Срба Динараца-Крајишника мислимо на Морлаке о којима је писао Италијан Алберто Фортис изненадивши тадашњу Европу својом несвакидашњом књигом *Путовање по Далмацији*, која је изашла 1774. године. Беше то чудесни опис живота и обичаја Морлака у Далмацији и њеном залеђу. Да ли су наши преци, пак, „православне пребеглице из Босне и Србије", односно, из Црне Горе, који су склањајући главу пред турским зулумом, настањивали крајишке делове, данас гледано Хрватске, како сведочи и Људевит Куба доказујући коме на Балкану припада вековно ојкање. Или су одувек ту живели.

И тако даље, на више начина могли бисмо се питати на ову тему. Или су наши преци само они у личној породичној лози: отац, ђед, прађед, наврђед, курђел, аскурђел, курђун, курлебало, сукурдов, судепач, парђупан, ожмикура, курајбер, сајкатава, бели орао, односно, бела пчела као последња по женској линији у овом ипак ограниченом низу за дубину и бескрај времена? И колико нас има данас који познајемо своју лозу по гранама?

Често се осећамо ближима са генерацијама предака, него са својим наследницима. Ако се никада не осврнемо на своје претке, нећемо се радовати ни својим потомцима. С друге стране, онај који се претерано и само хвали својим прецима, прети му опасност за изгуби сопствене врлине. Ако не служи на добро својој отаџбини, узалуд му је прича о прецима. А има и она чувена Аристотелова изрека: „Човеку је домовина тамо где се најбоље осећа". Од предака нам је потребан мудар савет с колена на колено, мудрост која се испекла у истини, изрека која кроз време нимало не губи на своме сјају: „Злато се пробира у ватри, а човек у невољама".

Јован Цвијић је најтемељније писао о Динарцима. Томе треба прилазити пажљиво, без велике патетике и дневно-политичког заноса. Динарска тема пружа могућност да разумемо, поред осталога, важне елементе историјских и животних турбуленција на Балкану кроз карактеролошку и менталитетску слику људи. Својим темпераментом, динарски тип човека у исти мах изражава и радост и тугу, и ерос и танатос. Каже се да ојкачка певанија у својој дубини, ма где се Србин Динарац-Крајишник налазио, својом исконском мелодијом, без обзира на речи, изражава непрекидни осветни „плач за Косовом", како сведочи, пре Другог светског рата, Владимир Дворниковић, у својим истраживањима у околини Книна. Та древна певанија дубоко припада српској културној традицији у динарским концентричним круговима на Балкану.

Динарски тип човека пун је свежине духа и суптилне интелигенције. То су људи обдарени живом и разноврсном осећајношћу, која отвара непредвидиве просторе маште. Чудесни амбијент, који је Бог украсио невиђеним природним лепотама, обликовао је њихову психолошку структуру и менталитет. Код њих се лако и препознатљиво јављају импулси одушевљења и љутње, поверења и

ината, наглости и смиривања. Несебични су и без похлепе, отворени за размену добара. Материјални интереси немају увек прворазредну улогу. „Док имаш, свачији си, кад немаш, ничији си.“ Приоритетна животна одређења су, пре свега, у моралним, душевним и духовним вредностима. „Без слободе духа и срца, човек је увек роб, па ма какве биле спољне околности његовог живота“ (Николај Велимировић). Да би се упознала природа Динарца-Крајишника, потребно је ћарнути његову осећајност, индивидуални и национални понос, питање части, правде и слободе, и осетити жестоку реакцију.

То су главне карактеристике које покрећу динарског човека, али ту су и узроци неспоразума и сукоба са самим собом, каткада и са другима. Неограничени облици жртвовања и самоодрицања током историјских комешња и ратова, доводили су до исцрпљења целога народа, који се мирио и подносио невиђене тешкоће и патње ради личног и националног идеала. Стална вековна прекрштавања, преласци изнудом у римокатоличку и исламску веру, ослабили су српско православно национално биће и створили компликован однос истих саплеменика у трима вероисповестима са новонасталим разликама које се, извана, лако могу усмеравати ка сукобима. Завади па владај – увежбани је смртоносни образац који диљем планете манипулише народима и њиховим верским осећањима.

Обманут околностима и догађајима, напуштен од свих, српски Динарац-Крајишник никада се није одрекао идеала. Своје мисли и снове он изражава у еглену и песмама, чак и у посмртним тужбалицама и нарицањима. У свакој прилици, пева и прича, где год стигне, увече поред новог огњишта, а после напорног и често понижавајућег свакодневног рада, па онда у црквама и манастирима, на народним скуповима, зборовима или саборима о верским и државним празницима, на породичним славама, пировањима, свадбама, у обреду подизања и покривања нове куће, поводом рођења детета, одласка и повратка из војске или печалбе, али и свакодневно, у савременим и урбаним приликама, када је потребно „окадити“ душу од брига и загрлити се са ближњима и пријатељима, па и са незнаним случајницима.

Насељавање Војводине Србима Динарцима-Крајишницима

Војводина је специфичан простор насељен великим бројем Срба динарско-крајишког порекла, којих пореклом има чак преко шездесет процената од укупног становништва, неки озбиљни познаваоци кажу и седмдесет. Дакле, огромна кохезиона снага и нада. Током двадесетог века, у неколико наврата, Динарци-Крајишници Срби насељавали су Војводину, а тиме и матицу Србију. Ратне похаре и страдања, избеглиштва и прогони, довели су динарског човека у Панонску низију, у потпуно другачији простор за структуру његовог психолошког и биолошког бића. Сушица или јектика масовно је стварала туберкулозне болеснике који су, као кошени, губили здравље и умирали. „И младо и старо од сушице вене,/ окруни се пола сиротога свј`ета,/ побацише многе пред порођај жене,/ оста-

ше најјачи, они од камена,/ чије око с`јева, и пјени се вена,/ пјесма гдје се гне`јзди, вјечита и клета.“

У Војводини готово да нема места а да се нису настанили људи из прекодринских крајева, нарочито после Другог светског рата, али и у најновије време, крајем прошлог века. Велика колонизација у организацији југословенске државе званично се одвијала од 1945. до 1947. године. Колонисти у Војводини никад нису заборавили своје корене: „Преко Срема танка жица јавља,/ мене моја Купрешка поздравља.“

Био је то динарски, српски крајишки свет преко којег су прегрмеле фашистичке офанзиве. Сиротиња у збеговима, народ без својих најмилијих што су изгинули у суровом рату, у биткама, у логорима и јамама. Беше то српска раја са планина и брда, која није била заборавила османлијску тиранију и потурчењаке што су богатије живели уз реке у долинама, у уређеним варошима. Нису заборавили ни аустријску окупацију, памтили су завет чувене Кочићеве мисли: „Ко искрено и страсно љуби истину, слободу и отаџбину, слободан је и неустрашив као Бог, а презрен и гладан као пас“.

С временом, крајишки досељеници у Војводини су се уједначавали међу собом, а онда проналазили у екавском изговору задржавајући завичајне нагласке, неки никад не одричући се свога изговора и његове мелодије. Укрштали су своје особине и навике, па онда и са мештанима, полако налазили заједничка решења која је сам живот доносио и налагао кроз послове у задругама, кроз акције и мобе, у женидбама и удадбама. То је вековна и увек актуелна прича о споју и сједињењу динарског и панонског менталитета, крајишког и шајкашког сензибилитета оличеног у вековном граничарском искуству. И крајишник и шајкаш значе исто – граничар.

На примеру Младенова, некадашњег Букина, код Бачке Паланке, као репрезентативном узорку велике колонизације после Другог светског рата, може се показати не само очигледна менталитетска разлика између новопридошлог становништва и мештана, већ и међу самим Србима који су организовано стигли са Купреса, из Босанске Крупе и Гламоча. Разлике трију досељеничких група биле су, пре свега, на плану говора. Све три енклаве из Босне имале су другачији изговор истих или сродних речи. На пример, „лепо дете“ Купрешани су изговарали као „липо дите“, Крупљани као „лијепо дијете“, а Гламочани – „љешве ђете“. Или – „деда“, изговарано је као „дид“, „дјед“ и „ђед’“. То је чудило и староседеоце у Војводини, мада су им сви досељеници наоко били слични – Босанци.

Сви су им били весели и преки, у исти мах, непредвидиви и чудни, надахнути и вредни, с јаким сјајем у очима и снагом у рукама и ходу; животворни људи што су се довикивали с краја на крај села не заборављајући оно своје завичајно „ој“ – с брда на брдо ономад, у осами или људикању, при каквом заједничком послу или у обиласку новога краја са шварпским кућама које су, пре њиховога доласка, напустили фолксдојчери, војвођански Немци, такође, у својој селидбеној драми и несрећи.

Срби Динарци-Крајишници, дакле, донели су, не само своје специфично лексичко благо у истом, српском језику, што је одмах

било уочљиво, већ и међусобно врло различите обичаје и културу, другачију одећу, менталитетске и карактеролошке особине. Још средином деветнаестог века, имајући свест о генези и лепези српскога језика, Петар Петровић Његош је, указујући на распон нашег духа и народа, записао чувене стихове: „Лепо, липо, љепо и лијепо,/ бело, било, бјело и бијело,/ листићи су једнога цвијета,/ у пупољ се један одњихали.“

Неколико генерација Динараца-Крајишника родило се и одрасло, живи и ради у Србији, највише у њеном северном делу, у Војводини. Они већ увелико певају: „Растао сам поред Дунава,/ поред старих добрих аласа.../ Дунаве, Дунаве,/ крај тебе ми срце остаде...“ Неки никад нису били у завичају или га ретко посете, али већина не заборавља и одлази кад год узмогне. Свесни свога порекла и прекодринског завичаја, запевају: „Ој, Крајино, најљепши цвијету,/ ја те волим највише на свијету“, „Ој, Крајино, у срцу те носим,/ Војводино, тобом се поносим.“ Дакле, динарски менталитет се на конкретан начин укрстио са панонским, формирао свој нови културни, социјални и друштвени миље.

Но, љубав према завичају нема краја: „Ој, Крајино, у срцу те носим,/ и свуђе се са тобом поносим“, „Ој, Динаро, хајдучка доламо,/ ја те виђам све рјеђе и рјеђе,/ перјаницо јуначке тромеђе“, „Аој, Лико, на тебе сам свико,/ не могу те поклонити ником“, „Грмеч леже виле и орлове,/ а Козара сиве соколове“, „Са Мањаче, кренули су вуци,/ и одоше према Бањој Луци.“

Мало која порука вапи тако снажно као двостих: „Дрино водо, жубора ти твога,/ немој бити међа рода мога“. Дакле, Дрина као срчана аорта српске историје и географије, легендарна и напаћена река преко које, и на којој, одиграле су се велике битке, невиђене селидбене драме и бежаније, река преко које су Турци у сепетима преносили најздравију српску децу и поклањали султану на службу до највиших војних и цивилних положаја отоманске империје. Данас у Турској живе милиони наших предака чије се порекло избрисало у новој вери која им је донела и нова имена.

Прогнани Срби Динарци-Крајишници и избеглице новога времена

Најновије досељавање Срба Динараца-Крајишника, крајем двадесетог века, уз грађански рат на терену бивше Југославије, мери се стотинама хиљада живих душа и представља, ћопићевски речено, „девету офанзиву“. Прецизно речено, по званичном попису, током последњег рата, у Србију је дошло 617 000 прогнаника и избеглица, од којих је највећи број Срба. Од тога, преко пола милиона добило је држављанство Србије. Дакле, то су реалне размере „девете офанзиве“. У *Речнику симбола* проналазимо да је број девет симбол краја и почетка. Тако, на пример, мајка носи дете девет месеци, чиме је најављен крај једног циклуса, крај трудноће, али тиме и рађање, почетак новога живота. Уз једно искрено *хвала* матици Србији што је, већ изнемогла, прихватила толики број својих сународника, штошта у свакодневном животу остало је отворено и нерешено. Тако и културни, социјални и економски аспект живота

Срба Динараца-Крајишника налази се данас на судбинској прекретници после „девете офанзиве“, недовољно осветљен и институционално неуређен. Прогнани динарски-крајишник покушава да пређе из колективне несреће у смисаони облик постојања и тако на тренутак дотакне личну срећу.

У најновијим српским сеобама, осећај обманутости поводом наивног, а искреног, хитања у ратове, у суицидни облик жртве у заносу, изражени су и у стиховима Небојше Деветака, овдашњег српског песника пореклом са Баније: „Боље да смо мртворођенчад рађали,/ свиленом гајтану намицали вратове,/ каракоџулама да смо угађали/ но што смо страсно кретали у ратове.../ Биткама слављени, бунама стрти,/ миљеници барута и олова/ – благословени поданици смрти./ Сад обманути, бескућници, лутамо/ удова натеклих од друмских чворова/ и прогнанички хлеб у ћутњи гутамо.“ Овде је дата слика ослобођене колективне (под)свести која је таворила у ружичастим хипнозама идеолошких и дневно-политичких сањарија. Али, чувена је изрека да нас нико не може обманути као ми сами себе.

У најновијој избегличкој драми, до крајњих граница је доведен пораз. Понижење и стид избијају из сваке ситуације. Ево Деветакових стихова, из песме „У колективном смјештају“, који перу душу и спирају сузе са прогнаних лица: „Стид ме од оволиког бестиђа,/ Стид ме од равнодушности спрам патње/ братске што водоскок бола превиђа,/ стид од присмотре, стид од тајне пратње,/ што нас у казамате сађерава/ ко ошишано стадо за потпрду,/ што нас свака фукара провјерава/ и за сваки корак тражи потврду./ Стид ме сагрешења, стид посрнућа/ у која дановоћно пониремо/ кроз епопеје – до чарних беспућа.“

Овде је дата реална слика несреће, без могућности да се преобрази у виши, позитивни облик. Предочена је несрећа која нема облик катарзе, то јест препородног очишћења, а што би се по закону људског трајања могло очекивати. Дакле, овде је цементирана фаза трагедије, ништавило као заустављена тишина у болу. Ништа се не мења, не иде на боље, све је склоно урушавању, паду и нестанку. Сви облици и потенцијали што воде ка обнови су искоришћени и исцрпљени, заувек згасли. Чак и Бог узмиче, скрива се и бежи пред онима што га траже около, а не у себи. Тиме је досегнуто стање одрицања од Бога, а што је, у ствари, одрицање од самог себе.

Претеча сличном виђењу света јесте велики српски песник и банијски свезнадар Сава Мркаљ, који је као велики интелектуалац завршио земни боравак у Бечу, а да му се ни кости нису саставиле. Не само да му се не зна за гроб, него му се ни разбацане кости никад нису нашле у једној шкрињи. Ево његових стихова: „Јао! јао! Јао триста пута!/ Пала нам је, пала коцка љута.“

Негативне и позитивне последице сеоба

За многи несрећни догађај, каже се: Ко зна зашто је ово добро. Не само у симболичкој равни, већ у својој првој животној објави,

катастрофа изражава аспект рушења, раскида, губитка, растанка, пораза и смрти. Али, дубина катастрофе нема само облик несреће, ма колико то чудно и парадоксално звучало, она скрива и позитиван аспект, који је важнији, а односи се на заснивање другачијег и новог живота, психичку трансформацију и друштвену промену, поновно рођење и слободу, и коначно – васкрснуће. „Нека буде што бити не може“, генијални је стих Петра Петровића Његоша, духовни лек у тренуцима искушења и страдалништва.

Има виђења која данас тумаче је нови талас Срба Динараца-Крајишника у Војводини, ојачао Србију. Друга је прича о режимима који се смењују у Србији, о њиховој политици и моћи да прихвате на овакав начин прогон и долазак Срба Динараца-Крајишника.

Није све у људској моћи, није човек творац свега што се збива у животу. Његош каже*:* „човјек бачен на бурну брежину/ тајном руком смјелога случаја,/ сиромашан, без надзиратеља,/ под влијањем *(утицајем Н. Г.)* тајнога промисла“. Објава материјалног вида живота очитује се и у духовном облику. Не може се искључити метафизичко-религиозни угао посматрања поменутих историјских догађања, без обзира да ли њихови учесници уопште имају свест о томе, били они атеисти или верници. У огледалу Божјега промисла сви људи су од једнаке важности.

Велики песник, владика и државник, Петар Петровић Његош, и сам пореклом Србин из Босне, од Зенице, одакле су његови преци пред турским зулумом побегли у Црну Гору, у време владавине (1471–1490) Ивана Црнојевића, припомаже нам да до краја, на дубљи начин схватимо сеобе као силу „тајнога промисла“. „Је л’ му овдје двострука колијевка?“, пита се божански поета указујући на јединство неба и земље у сваком човеку. Страдање и потреба за одржањем на „бурној брежини“ живота, отварају и духовну димензију „смјелога случаја“, показују ауру великих селидаба у светлу „тајнога промисла“, утицаја нематеријалног извора живота на понашање човека па ма у којим географским и националним координатама живео.

Српско културно наслеђе као мера идентитета и континуитета

По свему, а понајпре по културној баштини, која код сваког народа чини препознатљиви амблем одржања, идентитета и континуитета, и Срби Динарци-Крајишници поседују најдубљи темељ и доказ оригиналности свога духа. Важност културног идентитета је од непроцењивог значаја. У овом случају она има егзистенцијални карактер. Културно наслеђе Срба Динараца-Крајишника, материјално и нематеријално, стицајем специфичних друштвено-историјских прилика, кроз избегличке драме и ратне трауме на Балкану, доспело је у веома угрожену позицију. Посебно је значајно нематеријално културно наслеђе, које с колена на колено, представља бесцен-благо једнога народа.

Услед медијски неосветљеног и, са становишта струке, недовољно објашњеног крајишког блага у Србији, те уз немогућ-

ност системске имплементације ове баштине у укупни амбијент српскога језика и културе у Србији, данас постоји колективно и појединачно осећање апатридне хендикепираности, одбачености и немоћи за успостављањем институционалног темеља за очување и заштиту духовног наслеђа. Можемо говорити чак о апатичном стању, о отуђености и посусталости, које практично да не виде решење.

Спорадичне и локалне, и на махове пуне ентузијазма, крајишке приредбе и акције, тек су аматерски и недовољан вид афирмације сопственог корена. Преласком у пјанску атмосферу задимљене кафане, тај облик понашања веома урушава суштину крајишког духа и слику о њему. Не може културно благо, иначе често далеко од правог српског наслеђа, да се показује на тај начин, у забави и проводу, алкохолу и галами. Култура једног народа огледа се у облицима култивисаног понашања и истинске афирмације сопственог духовног наслеђа са специфичним видом горштачког господства. У срцу Крајишника, изван светла и дима позорнице, у свакодневном животу, духовно благо пулсира здравим ритмом предака као непотрошива избегличка попудбина.

Данас се не може се говорити о организованом систему заштите српског крајишког блага, нити о путевима његове истинске афирмације. Без озбиљног институционалног и државног оквира и помоћи, ништа се неће моћи на дужу стазу поправити. У таквој ситуацији, непримећени и непрепознати као важан чинилац укупног српског етничког корпуса, крајишки Срби се на плану јавне артикулације и афирмације културног блага налазе „ни на небу ни на земљи“, стешњени, па истиснути, између остварења права мањине и права затеченог српског становништва. Они чак немају ни своју, на српском језику у ијекавском изговору, културну или информативну емисију на РТС-у или РТВ-у, као јавним сервисима, иако су разни језици, чак и слични српском, нашли своје место под кровом тих медијских кућа. А у Војводини живи, поновимо, шездесет процената Срба динарско-крајишког порекла.

У Србији постоје виђења неких културних и друштвених посленика да у Национални регистар нематеријалног културног наслеђа Србије не треба уписивати оно што је настало изван данашњих граница Србије. То је недопустив и дискриминаторски начин размишљања. Он тиме, бесловесан, елиминише чак и могућност за заснивање сопствене адресе и породице у Србији. Наведени дискрминаторски чин појединих културних и друштвених посленика, супротан је и Конвенцији УНЕСКА која, поред осталог, има за циљ „да загарантује препознавање и поштовање оваквог наслеђа заједница, група или појединаца који то наслеђе чувају и баштине“. И поред видљивог отпора таквих назови стручњака, ојкача је, заједно са још 26 елемената духовне баштине, уписана у први Национални регистар нематеријалног културног наслеђа Србије. У процесима који би требало логично да следе, номиновање ојкаче на Репрезентативну листу УНЕСКА или, пак, Листу угрожених вредности, повезано је и са питањем заштите људских права на отвореном пољу стваралачке и животне слободе.

Са друге стране, у Србији постоје и медијски видови националног самопорицања, облици накарадног представљања српске крајишке баштине, који допиру до слике кича и шунда, што нарочито ствара лош утисак, чак и одбојност код ширег аудиторијума. Отуда, нужно је учинити све да се такав процес културног самоуништења заустави и покрене самосвесни вид обнове, стварања и афирмације овога културног блага и његове непроцењиве лепоте. Потребно је на нивоу државе основати Истраживачки центар за очување, заштиту и афирмацију нематеријалног културног наслеђа Срба у Србији, пореклом из Хрватске и Босне и Херцеговине.

(*НКН,* Београд, 2010)

ДВОСТРУКА ПОПУДБИНА

Хроника бачког села на Дунаву, Младеново (Букин),
Косте Дувњака

Пловећи кроз прохујало доба и успомене, у снажној стваралачкој потреби да премости заборав – да време не затре трагове личног и колективног, Коста Дувњак нам представља и своју другу завичајну хронику, обимну књигу која после *Хронике купрешког села Доњи Малован* следи као логични наставак његовог животног путешествија – *Хроника бачког села на Дунаву, Младеново (Букин)*.

Високообразовани привредни стручњак, па онда и финансијски, аутор бројних књига, студија и научних радова из тих области, др Коста Дувњак, већ увелико пензионер, не доколичарећи уз комшијско картање или шах, користи своје златно време за оваплоћење старих, никад усахлих амбиција да се оствари и као писац у сфери која није строго везана за његову струку. Као основни погон двеју хроника јесу, пре свега, сеобне фантазмагоричне силнице, слике и призори из детињства, трагови сазревања и школовања, путеви егзистенцијалног сналажења и опстанка, сећања и приче са колена на колено, предања и историјски погледи везани за главне теме, те голе чињенице свакодневног живота, подизања и стварања.

У Војводини готово да нема места где се, у последњих стотинак година, нису настанили људи из прекодринских крајева, нарочито крајишки Срби после Другог светског рата, али и у најновије време, крајем прошлог века. Мада Косту Дувњака занима широка платформа селидбене приче, он акценат ставља на велику колонизацију у организацији нове југословенске државе у периоду од 1945. до 1947. године. Историјску причу тога времена своди на Букин (Младеново), место које представља репрезентативан узорак колонизације.

Прво организовано путовање колониста од Купреса до Букина, с јесени 1945. године, на пример, трајало је дванаест дана. Коста Дувњак се сећа да је као шестогодишњи дечак почетком 1946. године са својима стигао за – шест дана: „У Новом Саду је организовано преноћиште, у данашњем хотелу *Војводина*, који је служио за прихват колониста. Већ идућег дана се возом ишло до Гајдобре или Бачке Паланке, одакле смо камионима превожени за Букин – Младеново.“

Иво Андрић је записао да „сеоба разголићује живот човеков до у најскровитије појединости“ и додао да су сеобе нешто „најтужније у људском животу“. Кроз миграциону тугу, ето, увек неко дечје око примети и запамти за цео свој век ситнице које живот значе. Понекад се догоди да у позним годинама рука тога ока запише и овековечи све.

Долазак деветочлане породице Дувњак са Купреса, на челу са оцем Дамјаном и мајком Станом, са рођацима Ђоком и Стеваном, и њиховим седмочланим и деветочланим домаћинствима, пред-

стављају иницијални креативни пламен Косте Дувњака за нову књигу, за намеру да на ту тему буде написана хроника Младенова (Букина). Конкретан живот импрегниран јаким садржајима, великом сеобом из босанског у бачки амбијент после Другог светског рата, представља непресушан мајдан из кога исијавају и воде путеви ка обликовању овог пројекта.

У новој књизи, *Хроника бачког села на Дунаву, Младеново (Букин),* у уводном делу који претходи слици панонског амбијента као новог завичаја, писац осветљава стари крај. Он купрешкој области придодаје Босанску Крупу и Гламоч, два географска простора који, с првим, сачињавају главнину досељеног становништва у Букин (Младеново). Он се бави географским положајем ових крајева у Босни, њиховом историјом, климом, хидрологијом, биљним и животињским светом, саобраћајем и, пре свега, становништвом, говором, песмама, обичајима и ношњама.

На сличан методолошки начин, обрађен је и Букин (Младеново), од историјата и незаобилазних података, све до времена саме колонизације и њеног тока – до данашњих дана када је ово место преображено до непрепознатљивости у односу на време досељавања. Предочен је почетак заједничког живота, организација власти и изградња села, привреда, шумарство, лов и риболов, имовинско стање и социјалне прилике, здравство, школа и просвета, култура и спорт, све до прве деценије овога века када су, на пример, 2002. године освештани крстови подигнути на куполу новог православног храма Светог пророка Илије.

„Језик је жива снага са којом је везана не само култура него и сâмо постојање једног народа“, записао је Андрић. У том погледу, интересантно је опажање Косте Дувњака поводом српског језика и његовог растакања кроз време. Он цитира Јозефа Винклера, аутора књиге *Историја општине Букин*, која се појавила 1912. године на немачком језику. У то доба Винклер је био учитељ и управник школе у Букину. Књига је објављена поводом стогодишњице освећења и обнове цркве Јована Крститеља. Писац *Историје Букина* Јозеф Винклер каже: „Није познато на ком језику је држано богослужење у доба настанка жупаније. Од 1649. године се зна да се проповедало на српском језику и овај језик се одржао до досељења Немаца. Да, чак и после досељења дуже време се наизменично користио немачки и шокачки језик. У међувремену наши шокачки суграђани усвојили су немачки језик, тако да се данас богослужење на шокачком језику све више ограничава на читање јеванђеља недељом и празницима“.

Коста Дувњак коментарише: „Овде господин Винклер изједначава шокачки и српски језик, вероватно што је Шокце сматрао да су изворно Срби.“ Дувњак каже да се под синтагмом „шокачки суграђани“ могу сматрати Срби римокатоличке вере, и додаје: „Овај цитат је констатација једног аутохтоног Швабе-Немца о српском језику, која може да буде веома интересантна за професионалне историчаре српског језика и народа.“ Но, одговор на предочену старобукинску тему дао је и сâм Коста Дувњак: „Немачки колонисти су у Букину затекли Србе православне и Србе католичке вероиспосвести. Православци Срби су разним маневрима власти, да би

се направио простор за насељавање немачких колониста, исељени углавном, одмах преко Дунава, у Срем. Становници околних места су дуго после овог српског померања-сеобе и немачког досељавања на њихово место говорили: „Ошли Сремци, дошли Немци...“ Србима католичке вероисповести дозвољено је да остану у селу са новодосељеним истоконфесионалним Немцима. Они су после готово двовековног заједничког живота са немачком већином, изгубили свој српски језик и углавном се асимиловали.

На основу спискова пореских обвезника с почетка 18. века, пре доласка Немаца у Букин, Коста Дувњак уочава траг српског етноса у језику. То су пре свега презименима Букинац, Букичан или Букинчанин, затим, Сремац, Врбашки. Црвенчанин, Иванчанин, Љубинац, Божин, Ружичин, Митровић, Станимировић и други. „Језик је архив историје“, рекао је Ралф В. Емерсон. Да, језик памти и оживљава, постаје медијум за разумевање историјских метаморфоза и токова, узрока и последица. Наш Милован Данојлић каже: „При наглим променама места и начина живота, неки кругови речи потамне, одумру, прећу у чежљиво сећање.“ Ово би се могло применити и на запажања Косте Дувњака.

Слажемо се Костом Дувњаком да је проблем српског језика тема за филологе, књижевнике и културологе, тема која је нарочито актуелна у новије време поводом настанка новокомпонованих језика на простору бивше Југославије науштрб једног – српског, пре свега у Босни Херцеговини и Црној Гори, а раније и у Хрватској и Македонији.

О тим новокомпонованим језицима прецизно говори угледни лингвиста Драгољуб Петровић: „Они су само политичка чињеница. Не постоји на просторима штокавштине ниједан други језик осим српског, то је лингвистичка чињеница, при чему је и *бошњачки* нова измишљотина будући да је *Бошњак* старо име за Србе; тога су свесни и неки *Бошњаци*, па сада хоће *босански језик*. Све су то *језици* које је утемељио Вук Караџић. И сви су они никли на српској ливади. Када су ту ливаду поделили са својим комадићем могли су да раде шта су хтели, али им језик увек запире у грлу: могу они променити и име и нацију и веру, али не могу језик. Он остаје власништво онога ко га је утемељио, то јест Срба. А о *хрватском*, *бошњачком* и *црногорском* језику моћи ће се говорити тек кад се проговори *аустријским* или *америчким* или сличним *језицима*.“

Предочавајући долазак колониста у Букин, писац хронике наглашава разлике које су постојале међу досељеницима из Купреса, Босанске Крупе и Гламоча. Не истиче, дакле, одмах разлике између досељеника и староседелаца, јер су оне биле више него очигледне. Разлике трију досељеничких група биле су, пре свега, на плану говора. Све три енклаве из Босне имале су другачији изговор истих или сродних речи. На пример, синтагму „лепо дете“ Купрешани су изговарали као „липо дите“, Крупљани као „лијепо дијете“, а Гламочани – „љешве ђете“. Или – „деда“, изговарано је као „дид“, „дјед“ и „ђед“. То је чудило и староседеоце мада су им сви досељеници били исти – Босанци, нису с почетка међу њима уочавали разлике. Сви су им били виолентни, весели и преки, непредвидиви и чудни, с јаким сјајем у очима и снагом у рукама и

ходу; животворни људи што су се довикивали с краја на крај села не заборављајући своје завичајно „ој“ – с брда на брдо, у осами и деверању, при каквом послу или у обиласку краја. Сви су, дакле, донели, не само своју специфичну лексику на три плана, већ и различите обичаје и културу, другачију одећу, менталитетске и карактеролошке особине.

Још средином деветнаестог века, имајући свест о генези и лепези српскога језика, Петар Петровић Његош је, указујући на егзистенцијални смисао нашег етноса, записао чувене стихове: „Лепо, липо, љепо и лијепо,/ бело, било, бјело и бијело,/ листићи су једнога цвијета,/ у пупољ се један одњихали.“

Првих година у Младенову биле су учестале туче у кафани између досељеника; донели су тај „витешки“ обичај са својих зборовања и ракијања: „Мојој мајци додијало прело/ перуђ` моје крваво одијело“. Често „под гасом“, уз коју чашицу више завичајне шљивовице или мештанске дудоваче, све је прштало у кафани, чак и столице и флаше разбијане су о леђа и главе. А онда често, певанија и братско грљење до зоре.

Био је то свет из Босне преко којег су прегрмеле све фашистичке офанзиве, људи попаљених огњишта, у сталним збеговима, народ без својих најмилијих што су изгинули у суровом рату, у биткама, у логорима и јамама, учесници партизанског покрета, многи – тзв. „споменичари“. Беше то сиротињска српска раја с брдâ и планина, која није заборавила османлијску владавину и потурчењаке што су богато живели уз веће реке у долинама, у лепо уређеним варошима. Нису заборавили ни аустријску окупацију, памтили су завет чувене Кочићеве мисли: „Ко искрено и страсно љуби истину, слободу и отаџбину, слободан је и неустрашив као Бог, а презрен и гладан као пас.“

То је динарски тип човека што је ојкачком певанијом изражавао у исти мах и радост и тугу, ерос и танатос. Каже се да је ојкача у својој дубини, ма где се Крајишник налазио, својом необичном мелодијом, без обзира на речи, увек „мушки плач за Косовом“ (В. Дворниковић). Она дубоко припада српској културној традицији у динарском појасу на Балкану. Колонисти из тих предела никад нису заборавили своје корене: „Преко Срема танка жица јавља,/ мене моја Купрешка поздравља.“ Држећи до образа и части, крајишки поглед на вековно робовање изражен је чувеним ојкачим двостихом из времена Петра Кочића: „Тешко части кад робује власти,/ туђој власти у вријеме пропасти“.

С временом, крајишки досељеници су се у Младенову уједначавали и проналазили у екавском изговору махом задржавајући завичајне нагласке. Укрштали су своје особине и навике, прво међусобно па онда с мештанима, полако налазили заједничка решења које је сам живот доносио и налагао кроз послове у задругама, кроз акције и мобе, у женидбама и удадбама. „Има сеоба, смрти нема“, рекао је Милош Црњански. „Сеобе се настављају вечно“, додао је аутор чувеног романа *Сеобе*. То су мисли које објашњавају појаву и феномен досељавања Срба из Босне у Букин, будуће Младеново, названо по легендарном лекару, партизанском хероју са Козаре, Младену Стојановићу, пореклом из чувене свештеничке породице,

интелектуалцу који је чудним сплетом судбине, до краја нерешене позадине његовог мучког убиства, рано окончао свој живот у Јошавци на Козари 1942. године.

Књига Косте Дувњака и његових сарадника, поред низа географских карата, фотографија и докумената, доноси и прецизан списак досељних Срба из Босне у Букин, али и преосталих староседелаца. Тако видимо списак 587 досељених породица које понаособ броје од два до десет и па више, чак – петнаест чланова (Митар Свитлица). Списак староседелачких породица, пак, садржи 108 домаћинстава са члановима од један до осам. Као што је познато, Букин је место које је било насељено махом Немцима-Швабама. Они су планом аустријске колонизације ових крајева, Букин населили у периоду од 1749. до 1752. године. Стицајем историјских турбуленција и поразом Трећег Рајха, Немци су, као што је познато, напустили Букин и овдашње крајеве завршетком Другог светског рата и вратили се у своју постојбину. Њихова прича о Букину имала би, такође, своју специфичну боју и поглед. Коста Дувњак се у књизи бави и генезом немачког питања у Букину служећи се постојећим изворима на ту тему. Наводи податак да су се букински Немци пред крај рата потукли пред римокатоличком црквом у селу због неслагања да ли треба остати или отићи.

Нова књига Косте Дувњака, као и претходна хроника, написана је са видљивом приљежношћу и љубављу, на махове са амбицијом која надилази почетне намере. И сâм дететом, учесник велике колонизације, он цео догађај и потоње време доживљава као личну попудбину, види себе као једног од мноштва реалних јунака ове књиге. Болно откидање од завичаја и долазак у непознат и другачији амбијент оличава се и у прекогнитивном двостиху Бранка Миљковића, написаног у епифанији ко зна којег детаља, дефинише селидбени удес и помаже да разумемо драму колонизације: „Не знају куће куд одоше људи,/ нит` позна јутро оне које буди“.

Хроника бачког села на Дунаву, Младеново (Букин) на аутентичан начин потврђује причу о укрштању и симбиози динарског и панонског менталитета, крајишког и бачког (шајкашког) сензибилитета оличеног у вековном граничарском искуству. Кроз интимну драму раног детињства у великој колонизацији, аутор успева локални миље да подигне до универзалног, до опште метафоре сеоба као иницијацијског преласка живих душа из једног у друго стање. Метаморфоза материјалног вида живота очитовала се и у духовном облику. Селидба представља и начин изражавања закона иманентне правде и последицâ људског чина у времену.

Овакве књиге су веома значајне, јер остављају снажне трагове о једној несвакидашњој, ћопићевски речено, „осмој офанзиви“. Оне показује колико индивидуалних преобразби и судбина постоји изван великог ока јавности. Књига тако постаје значајан бедекер кроз једно историјско време, показује колико је животни калеидоскоп раскошно умножен изненадним призорима и чудима. Надахнут до напетих граница чулности, аутор се труди да не испусти ниједан детаљ, ниједну емоцију, а у исти мах да искаже и свест о сопственој емоцији и интимном дамару. Он је свестан да ће толико тога личног и туђег, засенченог и скровитог, и поред најбоље

намере, остати и даље незабележено. Отуда у књизи наилазимо на фрагменте и пасаже који се неконтролисано понављају, симултано избијају на површину узбудљиве хронике. Међутим, магистрални пут ове велике приче успешно је насликан. Писац и његови помагачи у сакупљању и дописивању материјала за књигу, показују људску и друштвену меру једног историјског догађаја, неуништивост напора једне заједнице да се одржи, опстане и изгради ново животно станиште за себе и поколења.

Немирно море живота, са сталним плимама и осекама, доноси искушења пред којима, и са којима, човек показује своју снагу и опстојност, потребу да се одупре смрти и нâда новом рођењу. Али, „живот није што и поље прећи“ (А. Блок). Често, није све у рукама човека. Каткад успева, а каткад не. Коста Дувњак показује на конкретној мапи човекову моћ да истраје и оствари се као победник, да пређе из колективне несреће у смисаони облик постојања и на тренутак дотакне срећу која има своје релативне амплитуде.

Отуда, ваља призвати стихове из Његошеве *Луче микрокозма,* који обзнањују да је „човјек бачен на бурну брежину/ тајном руком смјелога случаја,/ сиромашан, без надзиратеља,/ под влијањем *(утицајем)* тајнога промисла.“ Ма колико на први поглед књига Косте Дувњака била далеко од Његошеве, што она по својој жанровској и феноменолошкој структури јесте, не може се, са антрополошко-онтолошке тачке искључити метафизичко-религиозни аспект теме којом се аутор бави, чак и када актери хронике и њених збитија немају свест о томе.

Нагон за одржањем на „бурној брежини“ живота и потреба за хармонизовањем човека са природом и социјалним токовима опстанка после драматичних ратних дагађаја, отвара дакле и духовну човекову димензију, показује ауру велике селидбе у светлу „тајнога промисла“, утицаја нематеријалног извора живота и космичких законитости на понашање људи и људске врсте на земљи па ма у којим географским котама и координатама живели и као атеисти. У огледалу Божјега промисла сви људи су од једнаке важности.

Ево лековитог Његошевог, сада већ реторичког питања везаног за човека и свет: „Је л’ му овдје двострука кол’јевка?“ Тако се пита велики песник, владика и државник, и припомаже да до краја, на сложенији начин схватимо велику сеобу Крајишника Срба предочену у новој књизи Косте Дувњака, аутора чији је двоструки завичај, купрешки и бачки, нема сумње, дао му за право да се упусти у авантуру истраживања животних тачака и линија где се додирују различите судбине и менталитети затечени у конкретној стварности са задацима и резултатима људског претрајавања.

(*Недељне новине*, Бачка Паланка, 2011)

ЗЛАТНИ ЗВУЦИ СРПСКОГ ДУХА

Сјајни храме, у ком Србин чува
Своје име, свој аманет свети,
Ој, ви гусле, од јавора сува,
Вашем звуку моја душа лети.
Алекса Шантић

У години кад су гусле, заједно са још двадесет шест елемената наше духовне баштине, ушле у први Национални регистар нематеријалног културног наслеђа Србије, у издању новосадског Прометеја (2012) појављује се, ево, зборник (алманах) Дејана Томића *Гусле у стиховима српских песника*.

Вековна тема која представља саму срж српског народног бића оличену у амблематичној снази гусала, нашла се у спектру интересовања овог културног посленика и публицисте, ретког и драгоценог у више махова. Након низа сличних подухвата, Дејан Томић је знао да без теме о гуслама његов сакупљачки рад био би окрњен за сва времена.

Постоји податак да је Стефан Немања у 12. веку гуслама дочекао у Нишу Фридриха Првог Барбаросу где су разговарали о сарадњи у крсташком рату. Барбарароса је био удивљен звучном мистиком гусала и певањем. Гусле се праве од јавора, што није нимало случајно, јер то дрво у српској претхришћанској религији носи носи култ предака, има симболику која га повезује са исконом.

Гусле нису само предмет, већ пре свега медиј преко којег су саопштавани и опевани важни догађаји из српске историје. С колена на колено, они су упамћени као епска поезија која је, коначно, у 19. веку, заслугом Вука Караџића и записана. Певање уз гусле нарочито је везано за теме из ропства под Турцима, али и за друге потоње мотиве.

У низу открића и изненађења која доноси зборник Дејана Томића једно заслужује посебан осврт. У прилозима проналазимо гусле у стиховима Омер-бега Сулејманпашића (1870–?), Авде Карабеговића (1875–1908), Ћазима Ћатића (1878–1915) и Османа Ћикића. То су аутори из времена када није постојала муслиманска нација створена у Југославији комунистичким декретом после Другог свестког рата.

Из певања ових аутора види се да су, кроз гусле, свесни свога српског порекла и да се, у ствари, тако изјашњавају – као Срби мухамеданске вере. Осман Ћикић своју песму насловљава: „Пјесма Србина мухамеданца Црној Гори.“ А Ћазим Ћатић каже: „Ја сам Србин – гусле имам,/ уз њих тио попијевам,/ и љубављу према Српству/ своје пјесме загријевам./ Славим Марка и Милоша,/ Славим храброг Ђерзелеза: /имам њину успомену,/ Бритки ханџар оштра реза.“ Свесни једног и другог, попут Меше Селимовића много година касније: „Потичем из муслиманске породице, по националности сам Србин.“

Нова књига Дејана Томића, уз народну поезију, доноси драгоцену лепезу стихова српских песника, познатих и анонимних, антологијских и оних које је време прогуталао. Управо из тога разлога, из слике крајњих песничких распона и доскока, читаоцу је дата могућност да релативизује канонизоване литерарне вредности и пронађе златна зрнца српског духа и језика тамо где је прашина већ увелико пала. Нема сумње да ће овај пројекат имати своју мисију и значај у нашој култури и шире, отворити конкретну ризницу запретеног поетског блага, демистификовати малограђански пежоративни однос према гуслама и бити богат бедекер кроз прохујала столећа у звуку и дару песничком. Као што је сачињена са снажним мотивом и надахнућем, тако ће ова и књига у рукама читалаца трајати у непрестаном откривању нових детаља од животног значаја, а у дубокој вери и неугаслој љубави према гуслама

Изговорено у Матици српској 25. априла 2013.

(*Прометеј,* Нови Сад, 2013)

ОЖИВЕО МАТЕРЊИ ЈЕЗИК КРАЈИШНИКА

На *48. Бранковом колу*, у Музеју Војводине, у рубрици „Нематеријално културно наслеђе Срба“, одржан је програм „Говор Баније, Кордуна, Лике и Босанске Крајине“, а поводом књиге песама *Са друге стране штреке* Јагоде Кљаић из Глине. То је поезија „у којој се спајају изворан говор, који је већ деценијама у нестајању, културно-цивилизацијски оквири таквога говора и лирски дух“ (Душан Иванић). О разлозима и мотивима настајања ове ретке књиге говорила је и песме казивала ауторка Јагода Кљајић. Навела је да су је неки светли тренуци из свакодневног живота наводили на бележење заборављених речи и потом стихова, што се развило у велики песнички пројекат од стотину песама.

Говорећи о књизи, истакао сам значај дијалекталне лирике у времену када се круни биће српскога језика на балканским просторима. Истакао сам суштаствени значај књиге Јагоде Кљајић, пре свега као песничке творевине с обзиром да је поезија највиши облик књижевне писмености. Осим тога, матерњи језик као културолошка вредносна категорија на целој планети представља, по Конвенцији Унеска, најважнији елемент нематеријалног културног наслеђа сваког народа. То је књига песама која надилази иначе потребне лингвистичке увиде, јер и сама постаје непресушним извором за проширивање и оживљавање вокабулара, то јест речника српског језика.

Потом сам навео неке речи из „Речника“ на крају књиге и у дијалогу са публиком откривао њихово значење: абадијерати – не обраћати пажњу, не придавати значај; брента – дрвена посуда за воду радницима у пољу; пиждрити – буљити, гледати нетремице у некога или нешто, као омађијан посматрати; паламар – одрезан комад хлеба, носива греда у кући, у пренесеном значењу оно најважније у животу; ђамкати – јести полако са ужитком; гујшчетна – повећа стражњица; федервагин – фијакер, кочија; џелепар – власник већег крда свиња, трговац свињама; којзца – шерпа, рангла, обично мања; плентрав – неспретан, спор; тудум – који ништа не разуме; шпигљин – огледало... и тако даље.

Јагода Кљаић надахнуто је и прецизно, на махове попут драмске уметнице, узбудљиво и младолико читала сваку реч из песама које обухватају живот из њеног детињства и младости, носе упечатљиве фантазмагоричне слике и призоре, који појачани учесталим слојевима ретких и заборављених, откривених и сачуваних речи сијају на нов и оригиналан начин, дају целом пројекту пун смисао и снагу.

Публика је громким аплаузима награђивала сваку прочитану песму, међу којима су биле и ове: „Тица јаребица“, „На бициклину“, „У буклији ракија“, „Мој ћаћа на дрешу“ и друге. Нема сумње, појавила се чудесна књига крцата језичком енергијом једног минулог света који, са оваквим песмама, остаје уписан у вечности. Књига поезије Јагоде Кљаић *Са друге стране штреке*, не само на

симболичној равни, доноси нам неумрли ехо завичаја исплетен у ризници богате банијске лексике као живог бића. То је књига од епохалне важности за српску културу која, ако жели опстати „међу вихоровима“, институционално мора водити рачуна о целини сопственога корена и његових плодова на Балкану.

У програму је учествовала, и посебан штимунг дала позната ојкачка група „Јарачки јарани“ из Бачког Јарка, која обележава тридесет пет година рада. Пре више од три деценије (1991), по мом сценарију, Радио Нови Сад је направио емисију „Од бећарца до ојкаче“, која је освојила прво место на тадашњој Смотри југословенских радија у Охриду. У тој емисији, као носећа и једина ојкачка група, учествовали су „Јарачки јарани“.

У знак захвалности што јој се пружила прилика да учествује на Бранковом колу, озарена лепотом свечаности, Јагода Кљаић ми је поклонила своју књигу и две флаше банијске ракије, шљивовицу и крушковачу. Погодило се да је јединствен поклон стигао баш на мој рођендан, па су учесници и публика одмах били почашћени љутим препеченицама уз спонтану ојкачу која је измамила осмехе: „Ој, ракијо од педесет гради,/ шта од моје младости уради!“

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2019)

УЗ ДВЕСТОТУ ГОДИШЊИЦУ РОЂЕЊА БРАНКА РАДИЧЕВИЋА

БРАНКО И СЛАВОНСКИ БРОД

„Не знам већу милост него бити рођен“, рекао је француски песник Лотреамон (1846–1870), и отишао са овога света у својој двадесет седмој. А наш Миљковић, такође с толико година, минуо из живота после свога стиха: „Неки ће свемир поново да нас створи.“ Истина је – судбина вечито младог Бранка Радичевића у знаку је распона ових сентенци. На земном шару, рођен у Славонском Броду, а поново створен у Сремским Карловцима и на Стражилову.

У тексту „Белешке и белешчице о Бранку Радичевићу“ у књизи *Из историје српске књижевности* (Матица српска, 1974), која се појавила поводом 150. годишњице Бранковога рођења, Теодора Петровић каже да је његова кућа у Броду порушена „баш пред стогодишњицу Бранковог рођења“, јер Славонски Брод није много марио за Бранка Радичевића. А затим додаје да нова кућа на месту старе још није била сграђена.

Десет година после појаве ове књиге, поводом 160. годишњице Радичевићевог рођења, Бранково коло у Славонском Броду подиже му споменик пред школом која је носила песниково име. Бисту урадио Јован Солдатовић који је с потписником ових редова, са врло бројном делегацијом Новог Сада и Сремских Карловаца, био присутан у Броду. Успостављена је жива сарадња с обе стране и трајала неколико година. Нажалост, након седам лета, пред сам рат, споменик у Броду је уништен (1991).

У помами рушења споменика на простору злосрећне Југославије, прочуло се и за овај немили догађај, па је Владо Мићуновић, дописник „Политике“ из Новог Сада, позвао ме да направимо интервју за месечник „Политикин свет“. Фотографију обезглављеног споменика, откинутог са бетонског постоља, послао ми је тада новинар „Бродског листа“ Милан Томашевић, иначе родом из Трстеника.

У јулском броју (1991) те ревије појавио се интервју уз две фотографије: подигнутог и – срушеног споменика Бранку. Новинар ме питао: „Историја зла се, изгледа понавља, није то први пут да се руши Бранков споменик?“ Одговорио сам: „Нажалост није, за време Другог светског рата, усташе су 1941. године у Сремским Карловцима, пред угледном Карловачком гимназијом, срушиле Бранков споменик, рад Ђорђа Јовановића, који је ту био подигнут 1900. године. После рата, 1947. године сграђен је нови, рад Владете Петрића, који краси прилаз гимназији.“ Након шест година, дакле, Бранку је поново подигнут споменик у Сремским Карловцима, али ево у Славонском Броду није већ пуних тридесет три, а, ево, ни за двестоту годишњицу песниковога рођења.

Сећам се: на свечаном ручку у Славонском Броду 27. марта 1984. године, за столом пуним хране, ђаконија и пића појавила се, у издању домаћина, свежа, тек штампана *Монографија Славонског Брода* Владимира Рема. Обрадовали смо се монографији, озарени што је изашла баш за дан рођења Алексија Радичевића. Певају

за столом чувени славонски тамбураши, наздрављамо чашама „на ножицу“, лепо да лепше не може бити, тече жагор уз вино, цакле очи веселе.

Листам за столом *Монографију Славонског Брода* да пронађем све то што пише о Бранку. Који ли су му портрет изабрали? Листам, листам, па се вратим, и поново, а оно – ништа, нема ни ретка. Не могу да верујем. Одем на садржај, опет ништа. У монографији не беше ни словце о нашем, и њиховом, Бранку, ни ретка о Радичевићима. Одмах сам помислио: Боже, шта значи подићи овде Бранку споменик ако у монографији Славонскога Брода нема ни слова о великом српском песнику, ни ретка о његовим прецима, о деди Стевану, ни словца о оцу Тодору који је на Сави радио као цариник. Није ли то био злокобан знак подземних сила? И – прохуја братоубилачки рат крајем прошлог века на брдовитом Балкану.

А пре шест година, у организацији Већа српске националне мањине и парохије Српске православне цркве, спомен-плоча из депоа градског музеја у Славонском Броду, која је чудом била у поседу Већа, постављена је у порти цркве Свети Георгије, која ће акобогда поново цела бити подигнута. Спомен-плоча постављена је 12. маја 2018. године, на дан Светог Василија Острошког. На свечаности поводом откривања и освећења спомен-плоче окупило се педесетак људи, што домаћих Срба, што њихових сродника-гостију. Подршку је својим доласком пружио и свештеник евангелистичке цркве чија се црква налази одмах на плацу поред православне. Међутим, нико од званичних представника власти Славонског Брода и Бродско-посавске жупаније није се одазвао позиву.

Већ наредне године (2019), Срби Броћани су на истом месту, на дан Бранковога рођења, уз молебан запалили свеће и цитирали реченицу Иве Андрића, коју је нобеловац изговорио приликом подизања споменика Радичевићу 1957. године на Калемегдану: „Сва снага и моћ великих је у томе што се неповратно враћају на места својих пораза.“ Тиме су изразили своју наду да ће разум коначно превладати.

А прошле године, 27. марта, испред спомен-обележја у порти Цркве Светог Георгија, опет без присуства бродске власти, малобројни Срби скромно су обележили 199. годишњицу рођења Бранка Радичевића. А како су ове године прославили велики јубилеј: два века од Бранковог рођења у Броду, ускоро ћемо отуда сазнати.

Оно што сада знамо то је да у родном граду великог песника, Срби по трећи пут зидају цркву посвећену Светом Георгију, сагрђену на самом почетку 19. столећа. Ту је крштен и Алексије Радичевић, потоњи Бранко, велики песник српског и европског романтизма. Црква је први пут срушена 1941. године. На том месту деценијама је био паркинг, да би 1991. године светиња поново била минирана.

Заједно са Иваном Брлић Мажуранић, Бранко је најславнији Броћанин. Међутим, он је и најславнији Сремскокарловчанин. То су му песме донеле. Бранко је јединствен по младости судбине која не уме да остари. Оставио је антологијску поезију која надилази

(мало)грађанске ограничености. Богомдани Бранко Радичевић показао је да песнички таленат поседује надвремену меру и висину, и да ничим нису и не могу у матерњем језику бити уништени трагови и домети таквога чуда.

(*Блиц*, Београд, 2024)

ФЕНОМЕН БРАНКО

Несвакидашња је привилегија бити сведоком величанственог јубилеја који говори о громадном значају песничке личности Бранка Радичевића, која се одржала и запевала звезданим сјајем у времену. То је песник који је својом неугашеном младошћу метузалемски искусно опевао вечите теме и дао им свевремени печат што се пресијава у оригиналности непоновљивог талента у српском језику.

Бити *поета ватес*, прави песник-пророк, попут Бранка, то значи не марити за грађанско рачунање времена, већ трајати вечно – док је језика матерњег, нашег – српског, и његових прекогнитивних моћи што вапе за чудима. Таленат Бранка Радичевића божанске је провенијенције и нема му мере на земним кантарима. То је онај дар који је знао запевати: „Осим другог овде свега,/ Мене створи из ничега,/ ду'ом својим ти подуну,/ У менека душу суну;/ Па ми Боже још̀те таде/ И у душу нешто даде,/ Та и моја песма ова/ И њу мени ти дарова."

Бранково коло сваке године на „Пролећним Бранковим данима" обележава рођендан Бранка Радичевића по старом и новом календару: 15. и 28. марта. Ова година је несвакидашња, обележавамо два столећа рођења Алексија Радичевића, потоњега Бранка, славног песника српског романтизма. То је годишњица која се п(р)ојављује једном у столећу, тек сваких стотину година, дакле, па тек понека генерација својим кратким и смртним животом дотакне то дивно чудо.

И, као у причи, све почиње рођењем, рече Данило Киш. Крштен као Алексије, Бранко Радичевић је рођен 15. марта по старом или 28. марта по новом календару 1824. године у Броду на Сави, од оца Тодора и мајке Руже (Михајловић, родом из Вуковара). У Славонском Броду, дечак Алексије живи пет година, а потом с породицом прелази у Земун, где две године учи српску, а три немачку основну школу. Као једанаестогодишњак, с десетогодишњим братом Стеваном, 1835. године уписује се Караловачку гимназију где остаје све до 1841. године. С братом Стеваном те године одлази код оца у Темишвар, који тамо ради као цариник, и уписује филозофију, „мудрољубије". У Темишвару умире деветнаестогодишњи Стеван, а Бранко одлази у Беч 1841. године да, по наговору оца, студира права за која каже: „Учење права баш ме незадовољним чини, кад помислим још три године, згрозим се".

У Бечу живи десет година у непрестаном контакту с Вуком Стефановићем Караџићем и кругом наших и словенских књижевника и лингвиста. Ту упознаје и Вукову образовану и лепу кћерку Мину, рађа се фатална љубав која изнедри вечне стихове: „Певам дању, певам ноћу,/ певам селе што год, 'оћу". Прва му књига излази 1847. године, која изазива контрадикторне судове па тиме и скреће пажњу на несвакидашњег песника. Бранко се разболева од сушице и, уз стипендију кнеза Михаила, уписује медицину да помогне са-

моме себи – да се излечи од туберкулозе. Али, авај, Бог генијалне људе спасава од земнога живота што их прерано призива к себи – у вечни живот. Бранко, земно, умире рано, у својој двадесет деветој години, и бива заборављен од људи четврт века. Након три деценије, из другог покушаја, његови земни остаци буду пренесени из Беча на Стражилово.

И ово је збиља једна прича, животна, кратка, и прејака. А претпоставимо да је Бранко живео дупло више. И тад би, рецимо писац ових редака са својим садашњим годинама био дупло старији од Радичевића, па се заиста можемо питати да ли би његово дело било веће и значајније. Бранков савременик, Лав Толстој, на пример, живео је осамдесет две године, и све време писао. Има кад године ништа не значе, људски век је ионако кратак, па дело створите у једном тенутку. Међутим, нема сумње, да је случајем Радичевић доживео Толстојеве године, он би објављивао нове књиге, имали бисмо много врећи број наслова, али је питање да ли би био створен оволики и овакав песнички култ вечитог младића српске поезије.

Прославили смо прекјуче, 15. септембра, Бранков 200. рођендан по јулијанском календару, у Карловачкој гимназији у којој се браћа Радичевићи школовали од 1835. до 1841. године. Алексије и Стеван – дечаци који су држећи оца за руку дошли из Земуна да упишу Карловачку гимназију у којој се и Тодор раније кратко школовао. Та свечаност у Карловачкој гимназији је за памћење и појавиће се неки нови хроничар попут мене за стотину година да помене богату и од срца прославу два Бранкова века у Сремским Карловцима.

Постоје данас, и одувек, многи маштари доколичарских дриблинга, али и они што на тавану сваке треће године „пронађу“ неко писмо из 19. века, па Бранка и Стевана виде као распусне момке у Карловцима и на Стражилову. Трачају о њима којештарије, приказују их казановским љубавницима и боемима, а што су у ствари „ловачке приче“. Бранко и Стеван су, велим, дечаци, пред крај школовања у Карловцима, тек закорачили у пубертет. За те измишљотине, Теодора Петровић, врсна списатељица и славна професорица Карловачке гимназије, најбољи познавалац Бранковог и Стевановог кратког боравка у Карловцима, још давно записа да је све то „измишљено и удешено према потребама“.

Уз самохраног оца, Бранко и Стеван су лепо васпитани дечаци, рано остали без мајке Руже у Земуну, која умире две године пре њиховог доласка у Карловачку гимназију. Они су „најодличнији ђаци“, праве квалитетне хербаријуме, имају калиграфске рукописе, нарочито Бранко. Њихов однос према родитељима оличава се у Бранковим писмима оцу, када му се обраћа са „драги татице“, а за мајку каже „мамица је сахрањена у Земуну“.

Дошавши с братом Стеваном у Темишвар (1841), Алексије Радичевић затиче сивило које га онеспокојава и чини анксиозним. Црњански цитира један давнашњи бећарац: „Темишваре, ни село ни граде,/ већем један поред баре смраде.“ Али се у Бранку у том граду активира епифанијски блесак што призива и осветљава Стражилово и Сремске Карловце, потоке и изворе, мирисе и звуке пуне живота. У Темишвару Бранко пише своју прву песму на српском

језику, „Девојка на студенцу“. У Карловцима није написао ниједну, осим школског састава у стиховима на немачком о Дунаву (тада је немачки био школски језик).

У Сремским Карловцима нико из школских дана не памти Бранка као песника, нити га је ико називао песником, нити га зову Бранком, већ Ацом, анонимним Алексијем, једним од гимназијалаца-школараца из свих наших крајева, што су се ту, премлади, нашли далеко од кућног прага. Нити је, дакле, Бранко писао песме у Карловцима, нити објављивао, нити наступао као песник у граду којег ће касније антологијски опевати. А у то време, и после, било је популарно штампати песме на лецима, и делити у Карловцима, а што је обилато, и само тако чинио на пример Јован Симеоновић Чокић, отац Теодоре Петровић, почасни председник Организационог одбора за обележавање стогодишњице рођења Бранка Радичевића.

У Темишвару умире Стеван од неизлечиве јектике, а Бранко сломљен одлази (1843) у Беч да учи права, на која га тера отац, за која каже: „Учење права баш ме незљдовољним чини, кад помислим још три године, згрозим се.“ Епифанијски пламен још више расте и осветљава Бранков звездарник, и на јави и у сну. Он пева аркадијске пределе Стражилова и Сремских Карловаца.

Сад већ у двадесетој години живота, Бранко у Бечу пева: „Оj, Карловци, место моје драго,/ ко детенце дошао сам амо/, Игра беше једино ми благо,/ Слатко звах ја мед и смокву само“. Овде експлицитно каже да му у Карловцима игра беше једино дечје благо, а слатким животом називао је само слаткише мед и смокву, као слатке рајске плодове са доста природног шећера. Дакле, он је све време дете у Карловцима, само дечак, невин и чист, дете које још није дотакло слатке грехе земног провода. Ни у Темишвару није загризао плодове греха, већ тек у Бечу, у сусрету са европским мегалополисом коју зуји и брује сваколиким искушењима и пробуђеним жуњама. Ту ће му се као слатко воће указати и женско тело, и ту тек можемо говорити о Бранковим иксуствима те врсте, и у поеми „Безимена“ препознати нови свет за песника.

Бранко је рођен у Славонском Броду који не мари за њега, то се најпре односи на естаблишмент тзв. земаљске власти која је често кратковида и пуна грешака. То нама у Бранковом колу, и уопште гледано с мирне стране, и није важно, јер знамо да је Бранкова карловачка епифанија гранула, једним оком, у Темишвару, а с оба и пуним плућима у Бечу. И ово све што се догодило на великој свечаности у петак, 15. марта 2024. године, на отварању „Пролећних Барнкквих дана“ говори да је Бранко у ствари рођен у Сремским Карловцима. И ту живи духовно све време; то се материјализовало и кроз институцију Бранково коло која, ево, без прекида траје педесет трећу годину.

А та славна синтагма, оваплоћена и у легендарном књижевном листу „Бранково коло“ трајала је од 1895. до 1914. године. Први светски рат донео је велики дисконтинуитет за српски народ и нашу историју. Одласком 1920. године институције патријарха из Сремских Карловаца (где је од 1848. године постојала Српска патријаршија) и гашењем листа „Бранково коло“, Карловци почињу

да пропадају. И нису се придигли до данашњих дана. Уз данашње Бранково коло, две јаке просветно-образовне институције српског народа духовно врхуне у овом месту са девет хиљада становника (у Бранково време – четири хиљаде), спасавају Сремске Карловце да не утону у провинцијски глиб. То су Карловачка гимназија (1791) и Карловачка богословија „Свети Арсеније Сремац“ (1794).

А у свему томе, иако рођен у Броду на Сави, на Стражилову сија Бранко Радичевић, најчувенији Сремскокарловчанин и најславнији ђак Карловачке гимназије. Бранко пева: „Чудо, селе, дивно чудо...“! Заиста чудо – с Алексијем (Бранком) Радичевићем за кога се, ни приликом преноса његових земних остатака из Беча на Стражилово, није знало где је с братом Стеваном становао у Сремским Карловцима. С обзиром да се знало да ће силан свет одасвуд да се слегне у Сремске Карловце, Организациони одбор се нашао у неприлици, па се одока одлучи за једну „малу кућу одмах иза зграде Конвикта“ (Теодора Петровић) и тако је „привремено прогласи за кућу у којој је као ђак становао“.

Сасвим на домаку Белила, та кућа је по свему била, наставља Теодора Петровић, најприкладнија сврси којој је намењена, „а рачунало се на то да публика буде задовољна, да нико не оде разочаран из Карловаца, да због ситница не спласне огромно одушевљење, дотле невиђени занос, који је, можда, требало употребити, односно, искористити у политичке сврхе, како је стара Аустрија и тврдила, не сасвим без разлога“.

Чудо је увек засновано на парадоксу. Све је при руци, али некако далеко, дошапнуто, па искривљено, али присутно, ту међу нама остало. Оснивач филозофије утопизма Ернст Блох би рекао: „Не веруј у чуда – ослони се на њих.“ Два века од рођења Алексија Радичевића у Славонском Броду уверавају нас у дивно чудо феномена Бранко у Сремским Карловцима.

(*Блиц*, Београд, 2024)

ПЕСНИК ПЕВАН У НАРОДУ

Алексије Радичевић, потоњи Бранко, славни песник српског романтизма, био је савременик неких европских писаца (Виктор Иго, Лав Толстој) по делимичном преклапању њихових календара у животима различите дужине. Бранко је први модерни српски лиричар, Орфеј наше поезије. Земно умире са навршених двадесет девет година. Његова песма „Кад млидија' умрети" комплементарна је, на пример, Гетеовој „Маријенбадској елегији". Гете живи дуже од Бранка скоро пола века. Е, да је Бранко доживео Гетеове осамдесет три године. Радичевићева поезија се, затим, може поредити и са осећањима код Љермонтова и Китса, младих светских песника, руског и енглеског, који су такође прерано отишли, први у двадесет седмој, а други у двадесет шестој.

Поводом једне раније веома *округле* Бранкове годишњице, Исидора Секулић саставила је писмо упућено Радичевићу, песнику, као своме (над)савременику, брату, пријатељу, па и фиктивном емотивном партнеру: „Драги и болно помињани Бранко – И сада још покадшто, иако по лепим законима природним о смрти и равнотежи не би никако више могао постојати на земљи, и сада покашто, са твојом књигом на колену, запитам горко: Како је могао тако брзо нестати, како је смео тако брзо нестати? Судбина, твоја судбина је борца, јуришних предњака, оних који су боговима нарочито мили."

Борислав Михајловић Михиз на ту тему каже *Уједињена омладина српска* која је у свом крилу одгајила и Змаја и Ђуру Јакшића и Лазу Костића, прихватила је својски и срдачно и Бранка. Многобројне његове песме почињу да се певају, силазе у народ, у популарне лире, у пречанске прославе, академије, лумперајке. Бранко постаје народни песник."

И, певан је Бранко у свом народу, његова је поезија пре свега из тог зденца, а онда умивена индивидуалним талентом – без премца. И, да је зато таква, надвремено жива, оригинална и другачија. Изведба таквог песничког пута је неповратна, а мера талента другима недохватна. Некима се данас чини да могу писати као Бранко, и то лако, као – то није проблем; па, нека покушају, само да припазе да им стих не оде у гобленску раван, у римоване натписе на оним старим крпеним *домаћицама* изнад шпорета. Неки су покушали па нису остали у времену.

Бранкова поезија, која не наилази на симпатије Јована Стерије Поповића, Светозара Милетића, Људевита Штура и других, беше жестоко нападана и потцењивана. Али Ђура Даничић каже: „Ја мислим да до данас није ниједан учени Србин овако пјевао као овај Радичевић." А затим додаје: „Истина, још их је мало, врло мало, који овако мисле и раде као овај Радичевић, али не бој се мало стадо, јер би воља Оца небескога да ти дâ царство."

Песник неокласициста, Јован Стерија Поповић, не прихвата њему туђ и нејасан свет романтичарске поезије: „Поезија детињасте несташности, непокривене похотљивости, неразборите само-

поузданости, бестидне грубости, крајњега незнанства о људима и стварима.“ Овом препотентном удару на Бранкову поезију, као и сличним нападима Светозара Милетића, одговара Јован Ђорђевић, иначе добар Милетићев пријашин: „Ви нисте разумели племениту резигнацију певца, који упркос свим хулама и мракозборцима, свим мржњама и гоњењима, изложен за истину слободу и правду, у крваву борбу ступио...“ У Загребу, Станко Враз је са симпатијама попратио Бранкове песме хвалећи његов „поетични дух“ и „чист, точан народни језик“. Бранко је 1847. године послао Вразу осамдесет својих књига да их овај „распача у Хрватској“.

После Бранкове смрти, Јаков Игњатовић 1857. године пише: „Читајући Бранкове лиричне песме, сваки је увидети могао да тек са својим сопственим чувством и кројем може Србин у песничкој струци што савршеније произвести. У њему је дух српски као Феникс васкресао. Младеж српска, његовом лиром одушевљена, на њега се угледала.“ Он истиче да српска критика „није ни приправна била за достојно примљење једног Бранка“. Као сваки прави песник, Бранко је трпео жестоке ударце, имао је приправан одговор Људевиту Штуру.

Бранко Радичевић је, дакле, песник промене и иновантних решења, весник будућих токова српске поезије, са ауром апсолутног талента, оригиналним печатом игре у језику, моћима да се искује нова слика са синестезијским ударима и никад виђеном температуром српске лексике. То је стражиловски видовити ерос, светлосни замах песничког маштаријума, момачки шарм олујног брује стихова што се уливају један у други као поток у реку, она у море.

Као рођеног песника, Бранка је стреловито озрачио и бечки контекст, друговање с Даничићем, Мином и Вуком, са младим интелектуалцима из свих српских и словенских крајева. Бранко Радичевић је рођени песник. Лаза Костић Бранкову јектичку врућицу мери дометима најбољих песама. Попут медицинског научника, доказује да се при „туберкулозној“ температури пише најбоља поезија. Много година касније, Данило Киш је рекао: „Болест, знате, може да истанча слух и да доведе таленат до савршенства, јер у питању је заправо неки поремећај сензибилитета, који даје најчудније резултате.“

Каква је то поезија Бранка Радичевића? Она синтетише народне песме, естетику класицизма и манифестну снагу романтизма. „Нема један Бранко, него их има тројица“, открио је Милан Кашанин у изврсном есеју „Између орла и вука“. Бранко је написао свега педесет четири лирске и седам епских песама, те два одломка епских песама. Остало је двадесет осам писама и један одговор на критику. До данас је састављено око стотину музичких композиција на Бранкове стихове.

Од 1835. до 1841. године, Бранко је похађао чувену Карловачку гимназију, што ће оставити најдубље трагове у његовом стваралаштву. Он је најпознатији Карловчанин, а да притом није рођен у Сремским Карловцима, већ у Броду на сави (1824). Из „убавог места“ подно Фрушке горе одлази у сиви Темишвар где од 1841. до 1843. године учи мудрољубије (филозофију) и ту почиње да пише стихове везане за карловачке дане и успомене. У Темишвару је

написао прву песму на српском језику, „Девојка на студенцу“. Ту му умире брат Стеван који је шест година провео с њим у незаборавној Карловачкој гимназији. У Бечу, пак, 1843. године, по очевој жељи, уписује права која није волео, па се посвећује књижевности. Разболевши се у овом граду, 1850. године уписује медицину верујући да ће тако сам себи помоћи.

Међутим, земно умире 1853. године не завршивши студије. С почетка понеко, а потом четврт века нико не обилази Бранков гроб у Бечу. Пада заборав на богомданог песника. Тек из другог покушаја, три деценије после смрти, успева пренос земних Бранкових остака из Беча на Стражилово. То беше дотад невиђена акција и свечаност о којој говоре и пишу сви српски крајеви, и дају своје прилоге, али се оглашава и европска, енглеска на пример штампа која говори о највећем песнику српског народа, којем се не испунише две велике жеље: да оде на Косово и напише велики епос, и да у Италији почне да учи сликарство за које је имао дара.

О његовом школовању у Карловцима доста је, по речима Теодоре Петровић, значајне списатељице и славне професорице Карловачке гимназије, „измишљено и удешено према потребама“. Са око четири хиљаде становника, у то време Карловци су били изузетно лепо и живописно место, најимућнија варош у источном делу Срема и, уза све то, значајан културни и духовни центар. У младе јесени почињале су бербе грожђа богатих мештана. Готово сва домаћинства имала су велике винограде. Карловци су били динамични, пуни живота, рада и весеља. Ориле су се песме, прскали бећарци, чистиле дрвене каце и бурад, припремали лагуми и подруми, износиле пресе за цеђење грожђа. Са свих страна, живот је бујао и надирао пуним плућима. Али, то је и место где су рукоположена двадесет два српска патријарха и митрополита.

Заједно с млађим братом Стеваном, Алексије Радичевић уписује Карловачку гимназију 7. октобра 1835. године. Тада су Карловци изгледали другачије: још нису постојале велике зграде на данашњем тргу што носи песниково име. Зграда гимназије у којој се Бранко школовао била је ониска и веома скромна. Пре Бранка у гимназији се школовало четрдесет пет генерација. Ова угледна културна установа основана је 1. новембра 1792. године. У њу су долазили ђаци из Баната, Бачке, Лике, Босне, Славоније, Пеште и других крајева.

Бранко је био одличан ђак, „најодличнији“, како се говорило тада. У рубрици за владање код Бранка стоји, осим „classus primae“ и „censor inventutis“, што је била реткост, чак, нека врста почасти. Никад није био кажњаван, нити батинан. Недељом је певао у цркви. Своја духовна узнесења понајбоље је показао у песми „Молитва“, која је образац кристално чисте побожности у слављењу Творевине Божје.

Као врсни познавалац немачког, своје прве литерарне радове, боље рећи школске саставе у гимназији Бранко је писао на том језику. Ти стихови већ тада, у ђачкој клупи, говоре о песничком таленту какав се ретко рађа. Ево фрагмента у преводу Милана Кашанина: „Због, Дунаве, реко лепа, која ноге овог слатког места запљускујеш сребрним таласом! Због, о реко, у чијим сам вало-

вима често расхлађивао жар свог тела и често се, брзином муње, преко чистоте твог зрцала клизио у чуну“.

Зашто су Сремски Карловци са свега неколико хиљада становника у осамнаестом и деветнаестом веку били толико значајни? Могло би се то подуго и из више углова објашњавати. И то ћемо оставити за неку другу прилику, овде смо тек натукнули. Али можемо ово рећи: Сремски Карловци су гашењем листа „Бранково коло“ (1895–1914) пред сам почетак Првог светског рата, и пресељењем институције патријарха Српске православне цркве у Београд после тога рата, нагло пали и почели да гасе своју књижевну, културну и духовну мисију упућену ка целини српскога народа. Тек 1972. године, формирањем институције Бранково коло, у Карловцима се, кроз највећа имена и богате програме, враћају и представљају, то јест установљују врхунски песнички, књижевни, уметнички, филозофски, духовни и културни садржаји, који ево трају све до данашњих дана, у дане чувене септембарске манифестације, као и у оквиру мартовских „Пролећних Бранкових дана“, када се обележава рођендан Бранка Радичевића и по јулијанском и по грегоријанском календару, 15. и 28. марта.

Ове године беше, и још траје несвакидашња привилегија, прослава два века од рођења Бранка Радичевића. То је велика радост и – опомена, да смо пролазни и смртни наспрам једног младића који је вечно остао да живи у свом матерњем језику. На Стражилову смо 28. марта ове године, поред песниковог гроба, и чувеног споменика (1855) одржали величанствено Песничко-уметничко подне за Бранка, где су наступили само песници (двадесет девет) који су своје песме посветили несвакидашњем младићу на чијем високом споменику, на врху златним словима пише: *Бранку – српски народ*.

Да, то јер неумрли песник који је средином 19. века имао визију уједињења српског народа на Балкану, окупираног од стране двеју империја, турске и аустријске. И то је за сва времена изнео у антологијском „Бачком растанку“ где врхуни чувено српско Коло, у којем позива своје сународнике под окупаторским јармом, именујући их по областима, пределима и (по)крајинама где вековима живе, не искључујући њихово српско порекло без обзира на вероисповест.

И у овом великом јубилеју видимо да је, нема сумње, Бранко Радичевић јединствен српски песник у зрелини младости која не уме да остари. Оставио је антологијске трагове песничке уметности која надилази (мало)грађанске и дневнополитичке ограничености и пролазне захтеве тренутка. Не доживевши ни пуних тридесет година, богомдани Бранко Радичевић показао је да песнички таленат поседује надвремену меру и висину, и да ничим нису и не могу бити у српском језику уништени домети таквога чуда. Е, па дотле, а докле ћеш више!

Appendix

Још при крају деветнаестог века и дубоким закорачајем у двадесети, „син кршне Херцег-земље“, Алекса Шантић написао је три

песме посвећене Бранку, прву – „На Стражилову“ (1888), другу – „Бранкова душа“ у Мостару (1894) и трећу – „Са Бранковога брега“ (1923) такође у Мостару. Ево почетка из прве песме:

Споменик, који ако вријеме једном сруши,
У Српства неће души.
Ој, друзи! Браћо мила! Дигнимо пехар гори
Жарког и љупског вина – што нам га Срцем дава,
Кликнимо јасно скупа, нека се до неба хори,
Нека по Стражилову зашуми цв'јеће и трава:
Слава ти, Бранко, слава!

А друга песма, пак, завршава се оваквим катренима:

Причестимо душе младе,
Причестимо срце жарко,
Оним пићем, што нам даде
У „растанку ђачком“ Бранко.

Само тако душман слаби
Што нам срећи ломи крила,
Само тако Бранкова би
Задовољна душа била….

Трећа, пак, започиње и завршава овим катреном:

Ја први бејах што с кликом подигох стег
С маглама да се бори;
И мојим кликом још се разлаже брег,
И пламен мој још'те гори.

Све три песме настанила је химнична лепота стиха. Заједно, оне су ода Бранку Радичевићу као зачетнику српске поезије на чистом народном језику и прваку који позива у свесрпско коло. Шантић указује на ширину Бранковога одјека и не престаје да му се диви.

(*Блиц*, Београд, 2024)

БРАНКО РАДИЧЕВИЋ, ПЕСНИК СРПСКОГА КОЛА

Култ Бранка Радичевића јединствен је у српској поезији. Појава његове прве прве књиге *Песме* (Беч, 1847) представља чисту револуцију у развоју српске поезије, књижевности и језика. Отуда, само један је Бранко, и само он носи круну тога имена, као што су један Миљковић, Ћопић, В. Радичевић илити Чучак.

Мит о Бранку Радичевићу почиње да се развија другим, успелим покушајем преноса његових земних остатака из Беча на Стражилово. За разлику од првог покушаја, 1877. године, када је ударом Лазе Костића на Змаја (песмом „Права Бранкова жеља“ на песму „Бранкова жеља“), па племенита акција застала, овога пута све је кренуло како ваља. Организоване су многобројне приредбе, сéла и забаве чији је приход био намењен за трошкове преноса Бранка.

Новосадска „Застава“ 1883. године, из месеца у месец, доноси дуге спискове имена приложника из свих крајева где на Балкану живе Срби, који новчано и на друге начине помажу из Дубровника, Новог Сада, Задра, Београда, Сплита, Пожаревца, Книна, Сомбора, Сења, Кикинде, Карловца, Будве, Загреба, Крупња, Вршца, Брода, Лознице, Граца, Беча, Дрниша, Каменице, Земуна, Котора, Херцег Новог, Суботице, Бечеја, Рисна, Руме, Вуковара и других места. Најлепши венац, са Бранковим именом, искован од чистог сребра у Русији, поклонио је црногорски кнез Никола; венац се данас налази у Завичајном музеју у Сремским Карловцима.

У Бечу 1883. године, на челу са Пајом Марковићем Адамовим, који ће касније постати власник и уредник листа „Бранково коло“ (1895–1914) у Сремским Карловцима, формиран је нови Одбор за организовање и пренос Бранкових земних остатака на Стражилово. То је била изузетна идеја са високо израженом свешћу о значају таквога чина са митским предзнаком, то јест знаком имена и дела младог Бранка Радичевића, а тиме српског идентитета и континуитета.

И европска штампа пише о томе. Ево вести из недељника „Џон Бул“ (Лондон, субота, 4. август 1883.), у преводу Милене Грујичић:

„Ове недеље, земни остаци најпопуларнијег српског песника уклоњени су са гробља Св. Марка у Бечу и пребачени на Стражилово, близу Карловаца, које је песник одабрао за место свога починка. Бранко Радичевић, или само – Бранко, како је обично у народу називан, рођен је у Броду 1824. године. Он је имао највећи утицај на књижевни развој српске нације. Бранко се може назвати и зачетником модерне српске књижевности. Као лирски песник, он се, можда, најбоље може описати као српски Бернс, и као такав, српски песник *par excellence*. Бранкова највећа амбиција – да посети фатално Косово поље и да напише еп о тамошњој бици – спречена је његовом прераном смрћу 1853. године.“

Сâм чин преноса и друга сахрана – на Стражилову, инспирисали су у том времену многе песнике који су се здушно латили пера и о томе писали, боље рећи певали у славу Бранка: Јован Јовановић Змај, Илија Огњановић, Паво Орловић, Вид Вулетић Вуксановић, Лазар Томановић, Тодор Драгић, Крста Поповић, Филип Радичевић, Аноним, Филип Ј. Ковачевић, Аноним (песма на немачком), Драгомир Брзак, Јован Симеоновић-Чокић, А. Кузмановић, М. Милисављевић...

Песници пишу песме (о) Бранку и после те године (1883). Као траг томе, истиче се „Бранково вече“. „Споменица о прослави педесете годишњице 'Ђачког растанка'“, Књижевна задужбина И. М. Коларца, 1894. Песме (о) Бранку испевавају: Јован Сундечић, Марко Цар, Светозар Ћоровић, Васа Крстић, Андра Гавриловић, Ђорђе Ђ. Стратимировић, Владимир В. Јовановић, Јосип Берса, Стеван П. Бешевић. Или, на пример, о прослави 100. годишњице Бранковога рођења (1924), песме објављују: Иво Војновић, Алекса Шантић, Рикард Каталинић Јеремић, Владо Марковић, Владимир Назор, Милан Ћурчин и други.

Између прославе педесете годишњице „Ђачког растанка“ и стогодишњице Бранкове смрти, песме штампају многи. У Босни и Херцеговини, на пример – Срби мухамеданске вере, који се тако и изјашњавају: Авдо Карабеговић, Ћазим Ћатић и Осман А. Ђикић. Крајем 19. века у сарајевској „Босанској вили“, Карабеговић пева:

Штета сунцу што те још не грије,
Штета пјесми што те више није,
Штета земљи што те млада крије,
Штета, Бранко, што те Српству није!

У истом периоду, у истом књижевном листу Ћазим Ћатић слави Бранково српство:

И сад Бранко твоје име живи,
Српски народ у срцу га носи,
И сад твоме полету се диви;
И тобом се још ув'јек поноси.

Такође, на крају 19 века, у мостарској „Зори“, Осман Ђикић у терцету пева Бранку:

Твојих снова остварена јата:
О, гле Коло једнокрвне браће –
Братска рука, братску руку хвата!

То се догађало пре сто двадесет и коју годину, а на Балкану су у међувремену прегрмели многи режими и идеологије, политике и ратови. Државе су нестајале, па се рађале, растакале, а онда опет заснивале. Српски народ и језик доживели су жестоке ударе у том релативно кратком времену – у Сунчевом систему. Из српског корена, и данас, још је сунцем обасјано велико стабло нашег идентитета чије гране су одваљивали и откидали многи, присвајали

мењајући име језику, називајући себе новим нацијама и народима. Сведоци смо тога и крајем 20. века, и данас.

На свечаном отварању *42. Бранковог кола*, 6. септембра 2013. године, Владимир Јагличић је рекао: „Зар је случајност то што многи околни народи користе српски језик у свакодневном свом животу? То се не може прописати, већ говори о ванредним могућностима тог језика, од народског до академског. Таква пријемчивост је и могла изнедрити једну културу која се прелива ван своје просторне и бројчане ограничености, са уверењем да је управо она наш главни допринос *себи и свету*. То живота и кошта и вреди."

Све то у ствари говори о огромној снази српског корена и стабла које недри и препушта другима дах свога језика, ма како га они политички кречили и називали. А оно што је дневном политиком обојено не може поседовати вечну вредност за разлику од истине коју је испевао песник у свом „Колу" из „Ђачког растанка", и ово: „Ал' што спевах неће у гроб сићи".

Борислав Михајловић Михиз је рекао: „У овој земљи нико не зна да *Коло* у Бранковом „Ђачком растанку" није југословенско, већ српско." На свечаном отварању *19. Бранковог кола* 1990. године, у својој беседи Рајко Петров Ного је и то појаснио: „Загрцнут од вијека у који су провалиле свакојаке, у турском ропству затомљене наде и енергије, Бранко у коло позива *витезове, змајеве и соколове* из свих српских крајева – *Све од мора Јадранског/ И од града тог Белога/ Све од оног Дренопоља/ Што с отеже мору Црну* – не бркајући, као што то многи и данас чине, промјењива (по)крајинска имена са непромјењивим презименом националним." Ного вели и ово: „И на крају, зашто је све ово требало рећи. Па зато, браћо, што смо много лагали."

То Бранково „Коло" било је предметом разноврсних (зло)употреба, понајпре са становишта дневнополитичких интервенција у историјској пракси. Да, „Коло" Бранково на јавним приредбама, школским манифестацијама и другде кићено је оним амблемима и знацима које оно не поседује, а на чему су инсистирали режими једне и друге Југославије кривотворећи сржБранкове идеје о свесрпском јединству на балканским просторима.

У припреми преноса земних остатака Бранка Радичевића, у два покушаја, из Беча на Стражилово, у илустрованом календару „Орао", 1877. године уредник Стеван В. Поповић, поводом де́ла поеме названог „Бранково коло" у „Ђачком растанку", каже да је то „симболичка фигура којом песник спаја све Српство у једно; задахњује га успоменама на славна јуначка дела предака и одушевљава га за бољу будућност". Затим додаје: „Вид поскочице којом јури овде поема на вис, тако је згодно изабран, да песниково одушевљење узноси свакога мућевитом брзином у оне више сфере, где престаје сва пределска и племенска разлика, но се све Српство спаја у једно коло."

Дакле, Српство у „Колу" Бранковом, и то великим словом исписано, живуће је и истинито, логично и природно као препородна идеја у 19. столећу. Век касније, Миодраг Поповић каже: „Коло братства, најпопуларнији Бранков текст, пева се и игра као посебна игра. Кола младих српских родољуба била су у Бранково

доба знак националног пркоса и поноса.“ Ово Поповићево иступање није било лако показати у Титовој Југославији, где се на придев српски гледало искоса и са исуканим оптужбама.

По неким сведочанствима, „Коло“ Бранково појавило се и 1846. године на једном балу у Бечу у сали Софијиног купатила. Коло је повела Вукова кћерка Мина Караџић (Бранкова неостварена љубав), одевена у српску народну ношњу са фесом и кићанком. Уз Мину су се у коло хватали наши млади који су тада из свих српских крајева живели и школовали се у Бечу. Дабоме, било је и Бечлија, и других, у колу те вечери, и касније, и другде – да осете што би Петар Кочић рекао, „слатку душу“ српску, распевану, разиграну, душу бранковску која воли и љуби сваког добронамерног човека као брата свога или сестру своју пред Богом. Дакле, „Коло“ релативизује све пределске и племенске поделе српскога народа расутог и стегнутог под окупаторским јармовима аустријског и турског царства на Балкану.

Бранко Радичевић као да је писао своје „Коло“ из визуре данашњег времена на Балкану. То његово „Коло“ и данас је и те како актуелно, оно је позив на уједињење српскога народа после распада Југославије деведесетих прошлог века. Е, да је само мудре главе у тзв. дневној политици да то здраво види, објасни кроз Бранка, и у миру реализује.

Ето, шта су песници – прекогнитивни чудотворци, они чак надскоче сопствене идеје и визије, релативизују време, то јест распрше у парампарчад наметнуте концепте током историјских фаза разноразних идеологија и политика што у сукобима стварају и у крви разбијају те исте кратковеке државе у још ситније, са неизвесним постојањем у овом делу Европе.

И у поеми „Пут“, пред осталога, Бранко Радичевић предочава српско јединство у борби за слободу, за матерњи језик, извор народне чистоте, па се наспрам *совуљаге* као симбола српске раскорењености указује слика уједињених крилатих птичјих јата одасвуд:

Једна – друга – баш читаво јато,
Али јато, брате, умиљато,
Све славују са Дрине и Саве,
Са Неретве воде и Мораве,
И са Крке, Лима и Цетиње,
И са мора, оне воде сиње,
Долетеше, одма' попадаше,
На јаворе дрва поседаше,
Запеваше српску царевину,
Српску славу, српску госпоштину.

И, коначно, и данас, на Бранковом гробу на Стражилову, на споменику подигнутом 1885. године (два лета после преноса његових земних остатака) испод златног крста златним словима пише: *БРАНКУ – СРПСКИ НАРОД*. Два доња степеника направљена су од топчидерског камена, а трећи од камених коцака планина где живи расути српски народ, на којима је ћириличним словима

исписано: Фушка гора, Динара, Клек, Ловћен, Пљешевица, Вршачки брег, Велебит и Авала. Треба ли томе шта додати?

(*Књижевне новине*, Београд, 2024)

БОГАТИ СИРОМАХ

Идеализовати Бранков живот постало је правило комплементарно са људским доколичарењима и слабостима. Кад се временски много одмакну од даровитог човека који је рођен пре двеста година, људи радо хиперболишу животни пут таквога песника. На пример његов десетогодишњи боравак у Бечу, ту га олако приказују на високој нози.

Међутим, у Бечу Бранко је сиротиња. Већ пола године по доласку у светску метрополу, са именом Алексије, и сам то вели у једном писму оцу Тодору 1844. године, дан после свога двадесетог рођендана: „Татице, свршују се ево шест месеци, би л' смео молити? Чакшире за лето имам једне, капут готово ниједан, јер је црни готово издао... Чизама немам. Јесенас сам учинио нове, затим наглавке, потом двоја пенџета. Још једна пенџета имам читава – у џепу – осам двадесетака." А писмо потписује овако: „Ваш покорни син Алекса."

„Сиромаштво је седело уз колевку сваког нашег великог човека и љуљало га до зрелости", написао је Хајнрих Хајне (песник који је утицао на Бранка по употреби деминутива у поезији). Та зрелост не мора бити крунисана старачким годинама. Бранкова зрелост је младолика, он није стигао да се размахне дугим календаром старења. У томе је сва тајна стеченог култа у српском језику и народу. Све остало су претпоставке и примисли. То је један несвакидашњи живот који се одиграо на судбински јединствен начин.

Као што се дâ видети, Бранко је веома тешко проводио дане у Бечу. Ни трага од господског живота, како су неки склони да тврде. И касније из Беча, 1847. године, сад већ са именом Бранко преведеним са грчког (Alexsios), пишући побратиму Ђури Даничићу (после смрти брата Стевана, најближем човеку), Радичевић вели: „Ево сам ти једва дочепао неколико крајцара да ти могу писмо франкирати. Хеј! Сиротињо..." И писмо потписује са: „Твој Бранко".

И она дагеротипија урађена вештином Анастаса Јовановића, првог српског фотографа, где се Бранко види у сакоу и великој машни, не показује богатог Бранка, већ оног сиротана што је при фотографисању на трен у фото-радионици обукао сако и зевезао машну око беле кошуље. Чим је испод црне крпе гломазног фото-апарата у великој кутији нешто пукло и пуњкани дим се разишао, песник је морао да све то са себе скине и обуче своју трошну одећу. Можемо прихватити реченицу Марине Цветајеве: „Постоје времена у којима је сиромаштво знак отмености."

Баш зато што је био сиромашан, хронично без новца, генијални Бранко Радичевић, искушеник кога песнички таленат спасава од земаљске муке, живећи свега двадесет девет година, напросто тражи од нас садашњих (тренутних и смртних) да поводом 200. годишњице његовога рођења не сиротињаримо и не шкртичаримо. Земни новци уложени у тај велики јубилеј, ма колики они

били (а нису велики), никад неће моћи домашити злато његове поезије која је надземо скупа за било какво цењкање на вагама што су их људи тутнули „међу се“. Све што је урађено по први пут о Бранку и за њега, а баш за ову годишњицу, требало би максимално подржати са материјалне стране.

Замислимо само колико „кошта“ песник коме други песници посвећују своје песме. Нема цену, је ли тако?! Да – то напросто нема цену. Још је Сенека рекао: „Neminem pecunia divitem facit.“ У преводу: „Новац никада никога није учинио богатим.“ Бранка су, и нашу културу, његова поезија и песме о њему учиниле богатим. Јер, духовност само може за сва времена некога и нешто учинити богатим. Демонски медији нам омогућавају из минута у минут да гледамо како се растаче пред нашим очима материјални свет под ударима ракета и бомби с висине, ето на пример на евопском и Блиском истоку. И сами смо доживели тај варваризам. Остаће антологијска поезија свих тих народа којима је тродимензионални свет спаљен.

Сачинио сам антологију песама о Бранку за велики јубилеј: двестоту годишњицу његовога рођења. Ту се налази сто четрдесет девет песника од средине 19. века до данашњих година. И, чудом: две стотине песама у књизи! Замислите, да сте ви тај коме су своје песме посветили Његош, Змај, Костић, Шантић, Бојић, Црњански, Винавер, Десанка, Скендер, Ћопић, Миљковић, Раичковић и други. Можда не бисте преживели то чудо. А тешко је и бити жив када се то догоди. Јер то није чувство за земне аршине. А Бранко није могао преживети надирућу радост стварања и узвишену силу читања животних знакова творевине Божје.

Ето, само прегршт ових песама уз данашњи текст о Бранку, вреде више од свих шалтера и меница. Сама чињеница да су ове песме осванула уз Бранково име у прослави велике годишњице говори да ће се оне сигурно појавити и за тристоту годишњицу Радичевићевог рођења. Дабоме и у времену дотад. Ваљда ће овога света бити, Бог ће сачувати своју Творевину. А једном ми за столом једне монденске кафане у Новом Саду Михиз додаде: „Ако после мене за двеста година остану само две реченице, ја сам завршио посао.“

Замислите шта је све иза Бранка остало – све! Све што је написао. Педесет четири лирске песме и седам епских, два одломка епских. То је невероватно. Јер кад погледате ту количину песама, то је дебљина песничке књиге неког савременог песника. Али – есенција песничког говора и талента боголиког Бранка. А онда још, постоји око стотину музичких композиција на његове стихове, од Исидора Бајића и Јосифа Маринковића до Љиљане Петровић и Корнелија Ковача. Па, четрдесет шест основних школа (и једна гимназија) носе Бранково име у Србији, још десетак преко Дрине. А колико тек улица у географији где се говори српски језик има. Неко ће и то истражити. Бранко се изучава у основном, средњем и високом образовању. Постоји неколико награда које носе његово име на нашој књижевној и културној сцени, па много споменика, сви различити ликом.

Први споменик Бранку Радичевићу у Сремским Карловцима, рад Ђорђа Јовановића, постављен је 1900. године у дворишту

Карловачке гимназије, а четири године потом званично откривен. Међутим усташе су га 1941. уништиле. Нови споменик, рад Владете Петрића, подигнут је 1947. године. Нова, комунистичка власт је хтела да уз тај споменик пошто-пото одреди и кућу у којој је Бранко становао, боље рећи браћа Алексије и Стеван Радичевић. И поставили су мраморну таблу у Стратимировићевој улици. Али, то је све непоуздано.

Као што је 1883. године приликом преноса Бранкових костију из Беча на Стражилово требало брзо одредити кућу у којој је Бранко становао, јер се силан свет из свих српских крајева слегао у Сремске Карловце и на Стражилово. И нико се тада у Сремским Карловцима није сећао где је Бранко (анонимни ђак Алексије) становао, па је одређена једна погодна кућа иза Конвикта, пише Теодора Петровић. Тако ни ми данас то поуздано не знамо иако знамо да се деценијама „од ува до ува“ карловачког помиње пет-шест неких адреса без великих доказа.

Живо постоји институција с његовим именом: Бранково коло! Педесет три године траје њена мисија без прекида у Сремским Карловцима, на Стражилову и у Новом Саду. Просторије се налазе у чувеној карловачкој палати „Илион“ која је подигнута у периоду 1836–1847. године. Кружи одавно прича да су у кући на том месту становали дечаци Алексије и Стеван, браћа Радичевићи. Нико поуздано не зна где су све за својих шест година боравка у Карловачкој гимназија браћа становала. И то је било сиротињарење.

Данашње просторије Бранковог кола нису реновиране од његовог настанка (1972). Да се не би догодило као Бранку у сиротињским и мемљивим собама у Бечу (када је млади песник оболео од туберкулозе), сада је прилика да се по заслузи и угледу просторије Бранковога кола доведу у ред, а у оквиру великог јубилеја: двеста година од рођења Бранка Радичевића! Својевремено, те просторије су припадале послузи богате породице Рајачић у Сремским Карловцима. Сада је идеална прилика да се оне не само реновирају, већ потпуно рестауришу и на нивоу електричних инсталација и по питању грејања. Затим, бидермајерски намештај треба да доживи нову конзервацију, а стари прозори и шалукатре да буду замењени. А Бранко је певао: „Надо моја ниси ваљда пена!“

(*Блиц*, Београд, 2024)

СРПСКИ НАРОДНИ ПЕСНИК БРАНКО РАДИЧЕВИЋ

У нас Срба нема већег песничког култа од ореола Бранка Радичевића. Отишавши са овога света са пуних двадесет девет година, овај Богом даривани вечити младић наше поезије оставио је траг који и данас ромори у матерњем језику, светли и живи пуним плућима. Написао је свега педесет четири лирске и седам епских песма.

Међутим, поводом тог обимом невеликог дела (по броју песама није веће од једне књиге данашњих песника), створено је преко деведесет музичких композиција на његове стихове. Неке песме компоноване су и по неколико пута, надахњивале многе композиторе: Исидор Бајић, Јован Пачу, Светолик Пашћан Којанов, Лудвик Куба, Стеван Мокрањац, Крешимир Барановић, Милан М. Протић, Станојло Рајчић, Роберт Толингер, Даворин Јенко, Петар Коњовић, Хуго Доубек, Љубица Марић, Јосип Славенски, Миленко Живковић, Јован. П. Јовановић, Божидар Трудић, Дејан Деспић, Љиљана Петровић, Корнелије Ковач и други.

Ова годишњица неупоредива је са другима исте временске висине. Ниједан наш песник није толико ушао у народ и постао његов крупни капилар као што је то Бранко Радичевић. Борислав Михајловић Михиз каже: „Уједињена омладина српска која је у свом крилу одгајила и Змаја и Ђуру Јакшића и Лазу Костића, прихватила је својски и срдачно и Бранка. Многобројне његове песме почињу да се певају, силазе у народ, у популарне лире, у пречанске прославе, академије, лумперајке. Бранко постаје народни песник.“

Алексије Радичевић рођен је у Броду на Сави 1824. године, 15. марта по старом или 28. марта по новом календару. Крштен је одмах уочи Светог Алексија, по коме добија име које ће у Бечу (1847) превести с грчког језика у – Бранко. У Славонском Броду с породицом живи пет година, у Земуну шест, а Сремским Карловцима с братом Стеваном такође шест година, у Темишвару с оцем Тодором и братом две, а у Бечу десет година. То је мапа и хронологија кратког Бранковога живота и пута.

Данас, име Бранка Радичевића носе многобројне улице, школе, библиотеке, институције и културно-уметничка друштва. Изучава се на свим нивоима школовања, а са његовим именом постоји неколико угледних књижевних награда које се гранају почев од најбољих ђака и студената, па преко младих поета све до песника са међународне сцене. У славној Карловачкој гимназији ђачки лист се зове „Бранко“.

Нема сумње да је Бранко Радичевић у српској поезији, али и шире, непревазиђен по зрелини младалачког талента који је оставио неуништиве трагове врхунске песничке уметности и њиховог тумачења. Наука о књижевности не престаје да се бави Бранковом поезијом. Само богомдани дарови могу из раних својих корака из-

вести дело до корачаја метузалемских граница, и даље, у вечност, дело које остаје у матерњем језику и народу.

О несвакидашњем Бранковом култу говоре и концентрични кругови песника који су му посветили своје песме: Петар Петровић Његош, Петар Прерадовић, Јован Илић, Јован Грчић Миленко, Стојан Новаковић, Јован Јовановић Змај, Александар Сандић, Аца Поповић Зуб, Лаза Костић, Осман Ђикић, Јован Сундечић, Андра Гавриловић, Мита Живковић, Авдо Хасанбегов Карабеговић, Алекса Шантић, Филип Радичевић, Светозар Ћоровић, Никола Боројевић, Ћазим Ћатић, Драгутин Ј. Илић, Милош Црњански, Милан Ћурчин, Влада Марковић, Иво Војновић, Растко Петровић, Светислав Мандић, Славко Вукосављевић, Владимир Назор, Гвидо Тартаља, Бранко Ћопић, Скендер Куленовић, Десанка Максимовић, Борислав Михајловић Михиз, Мира Алечковић, Душан Костић, Бошко Петровић, Љубица Коларски, Стеван Раичковић, Бранко Миљковић, Богдан Чиплић, Драган Колунџија, Изет Сарајлић, Павле Поповић, Иван Гаћански, Драгомир Брајковић, Матија Бећковић, Љубивоје Ршумовић, Радован Павловски, Перо Зубац, Рајко Петров Ного, Милан Живановић, Иван Негришорац, Растко Лончар и многи други.

И, певан је, дакле, Бранко у свом народу, поезија његова је пре свега из тог зденца, па онда умивена индивидуалним талентом – без премца. И зато је надвремено жива, оригинална и другачија. Закључак је једноставан, нова изведба таквог песничког пута и судбине данас је немогућа, а мера талента недохватна.

И „обични“ људи певају његове песме, а да притом и не знају да су Бранкове. Као што многи на питање где је рођен Бранко кажу – у Сремским Карловцима, и тако погреше. Теку Радичевићеви стихови као да су их створили талентовани анонимни песници из народа: „Кад сам синоћ овде била и водице заитила,/ дође момче црна ока/ на коњицу лака скока“, или, „Де си душо, де си рано,/ де си данче мио,/ де си сунце огрејано/ де си досад био“. Ово су почетни стихови антологијских песама „Девојка на студенцу“ и „Укор“.

Певају Бранка и оперски и старограђански певачи, и хорови, и гуслари, и извођачи поп музике, говоре његову поезију позоришни и телевизијски глумци, и многи мимо сцене, на радију и другим медијима, на друштвеним мрежама, траже га душе жедне духовне хране. Многи сликари урадили су Бранкове портрете, а вајари направили бисте и споменике, и даље то све траје, настају нова дела у духу универзалног иницијала Бранковога.

А ту су још, дабоме, и те како живе, за незаборав, и стих-сентенце из култног „Ђачког растанка“: „Ој Карловци место моје драго/ ко детенце дошао сам амо.../ брже браћо амо, амо,/ да се скупа поиграмо.“ Из „Туге и опомене“ –„ње више нема то је био звук“, па надаље, из антологијских песама, редом, „надо моја ниси ваљда пена“, „лисје жути веће по дрвећу/ лисје жуто доле веће пада,/ зеленога ја више никада/ видет нећу“, „ ао, данче ала си ми бео,/ још би` дуго гледати те `тео“... У чувеном сатиричном спеву „Пут“, Бранко грлато замахује мачем српске народне писмености на Пегазу јаке гриве против тада њему и Вуку Караџићу несклоне Матице

српске и њених челника: „Прокте ми се једном путовати,/ Бела света малко огледати... Све трутови да Бог благослови!“

И чувена „Бранкова жеља“ коју радичевићевски испева Ј. Ј. Змај 1877. приликом првог покушаја преноса Радичевићевих костију из Беча на Стражилово: „Пренесте ме браћо моја мила,/ покрај оног убавог Белила,/ кроз Карловце где сам младост пров`о/ па на оно дивно Стражилово“. А на све то, духовни Бранко орфејски узвраћа са Стражилова, величанственога српског Парнаса: „Фала, Боже, на дар ови,/ о помози, благослови,/ да ми како с права пута,/ душа млада не залута“.

Борислав Михајловић Михиз је рекао и ово: „У овој земљи нико не зна да Коло у Бранковом Ђачком растанку није југословенско, већ српско.“ На свечаном отварању *19. Бранковог кола* 1990. године, у својој беседи Рајко Петров Ного је и то појаснио: „Загрцнут од вијека у који су провалиле свакојаке, у турском ропству затомљене наде и енергије, Бранко у коло позива *витезове, змајеве и соколове* из свих српских крајева – *Све од мора Јадранскога/ И од града тог Белога/ Све од оног Дренопоља / Што с отеже мору Црну* – не бркајући, као што то многи и данас чине, промјенљива покрајинска имена са непромјењивим презименом националним.“ Ного вели и ово: „И на крају, зашто је све ово требало рећи. Па зато, браћо, што смо много лагали.“

Да, то Коло Бранково кићено је на јавним приредбама и школама оним амблемима и знацима које оно не поседује, а на чему су инсистирали режими једне и друге Југославије кривотворећи тако срж Бранкове идеје о свесрпском јединству на балканским просторима.

Као талентован песник који је разумео време у коме живи, он у „Ђачком растанку“ призива Србе из два окупаторска царства, аустријског и турског. Он позива Србе и именује по географским областима, пределима и (по)крајинама. Када каже: „Србијанче огњу живи/ Ко се теби још не диви“, он мисли на Србе који живе у Кнежевини Србији, на Србијанце. А када пева: „`Рваћане не од лане/ Одувек си ти без мане“, Бранко мисли на Србе на другом, аустријском делу географије, на Хрваћане, што је назив од миља за Србе у том крајишком простору.

И даље, у „Ђачком растанку“, Бранко се обраћа Србима по областима где живе, па их тако и назива – у Босни: „Ој, Босанче стара славо,/ Тврдо срце, тврда главо“; у Херцеговини: „Ао, Еро, тврда веро,/ Ко је тебе јоште теро?“; у Срему: „Ао, Сремче гујо љута,/ сваки јунак по сто пута“; у Црној Гори: „Црногорче, царе мали,/ Ко те овде још не хвали“; у Далмацији: „Ој, соколе, Далматинче,/ Дивна мора дивни синче“; у Дубровнику: „Ој, ти красни Дубровчане,/ Наш и данас бели дане“; те у Славонији, Банату и Бачкој: „Ој, Славонче танани,/ Банаћане лагани,/ Ој, Бачвани, здраво, здраво,/ Ко ј’ у песми већи ђаво!“

Затим, позива, и даље, све Србе расуте диљем двеју империја чије разјапљене чељусти никако да се насите Балкана, и пружа руку, дабоме, и нашим комшијама да се, бар на трен, придруже, заиграју и осете окићено српско коло: „И ви други дуж Дунава,/ и ви други где је Драва,/ И сви други тамо амо,/ Амо да се поиграмо!“

Бранко Радичевић као да је писао „Коло“ из визуре данашњег времена на Балкану. То његово „Коло“ и данас је и те како актуелно, могло би бити позив на уједињење српског народа после распада Југославије деведесетих година прошлог века. Ех, да је мудре главе да то види, да објасни и у миру реализује. Ето, шта су песници – прекогнитивни чудотворци, они чак надскоче сопствене иницијалне идеје, релативизују време и његове моде. Они распрше у парампарчад наметнуте концепте током историјских фаза са разноразним идеологијама и политикама, које у сукобима и крви разбијају или стварају кратковеке државе.

Како обележити велику 200. годишњицу рођења Бранка Радичевића? Нема сумње да смо мотивисани и надахнути, спремни и орни за најкреативнији ред потеза за реализацију несвакидашњег догађаја. То је ретка годишњица, јавља се ређе од Халејеве комете која се указује сваких седамдесет шест година. Ова Бранкова годишњица има степен огромне важности јер се п(р)ојављује сваких стотину година. Имамо привилегију да својим кратким земним животима сведочимо ову 200. годишњицу.

Није ваљда утопија тражити да споменик Бранку Радичевићу буде поново подигнут у његовом родном Славонском Броду. Или, (и)пак, јесте. Тај споменик Бранково коло је подигло у Броду 1984. године, а срушен је 1991. И улица и школа да врате име овог великог песника у Броду.

У нашем Петроварадину постоје данас улице и Јураја Крижанића, и Марина Држића, и Владимира Назора, и друге, па смо и обновили у том месту кућу Бана Јелачића. Па какви смо то ми, наивни или бољи. Ма шта била Европска унија данас, чији је члан и Хрватска, наша би држава требало од суседне да затражи да у Славонском Броду за 200. годишњицу песниковог рођења поново буде подигнут споменик.

(*Трг – Аутор на корзу*, Никшић, 2024)

ЧЕТИРИ НОВЕ КЊИГЕ О БЕСМРТНОМ БРАНКУ

„Књиге су потребне, живот је неопходан, једно од другог не треба одвајати“, написао је Иво Андрић. А откривајући (1955) на Калемегдану споменик Бранку Радичевићу рекао да правим песницима ни време ни људи не могу ништа. Тако нас опомиње и 200. годишњица рођења Алексија Радичевића, велики јубилеј *којем се усрдно морамо поклонити и наново радовати непролазном младићу српске поезије.*

Велики јубилеј, дакле, још траје – целе године, и – управо се у нашим рукама налазе још неке важне, свеже књиге Бранковога кола штампане о двестотој годишњици рођења Алексија Радичевића. Тако, за септембарско, *53. Бранково коло* изашао је други том књиге *Коло, коло, наоколо – Стражиловски времеплов, трагови и сећања, цртице и коментари – 1972–1992.* Затим, зборник радова *Живот песничког дела Бранка Радичевића*, беседарник *Свечане речи* – и збирка *Сонети о земаљској љубави*. Аутор сам прве и последње у низу, а другу и трећу приредили смо Растко Лончар и ја.

После првог тома *Коло, коло, наоколо – Појаве и портрети*, коју је Бранково коло штампало за „Пролећне Бранкове дане 2024“, сада је ту и поменути други том, ексклузивног изгледа, на 600 страна, и са преко 200 оригиналних фотографија из периода 1972–1992. Ту књигу бисмо могли назвати хроником, или тако некако. Меморарима, да, али и то је недовољно. Од самог почетка лебдело је питање како је жанровски одредити. Можда то и није важно.

Питао сам се како и на који начин створити књигу поводом пола столећа институције Бранково коло, а у знаку двестоте годишњице рођења Бранка Радичевића? Да ли донети голу фактографију и статистички приложити податке? Или писати разиграно и отворено, у мери животне истине и слободе? Укрштати једно и друго, у снази веродостојног доживљаја и израза?

Ово је други том истога наслова, а са другачијим поднасловом – *Стражиловски времеплов: трагови и сећања, цртице и коментари.* Појам „стражиловски“ користим као амблем једне поетике по којој је српска поезија препознатљива и чувена, то јест бранковски репрезентативна: стражиловска линија певања! Дабоме, и Стражилово као српски Парнас: Бранко са невиним вилама које га крунишу, попут Аполона окруженог музама. Свети симбол поезије и уметности.

Овакве књиге веома су ретке, кажу други, и не пишу се тек тако. И није баш сваком дато да их донесе на свет. Не бих да се узносим, но то су странице које заиста исписује живот. И, морао сам имати срећу чију звезду никад нисам подразумевао, нити издао, већ сам је у грудима чувао и неговао. Привилегија и залог, судбина и част.

Збиља, како сам написао други том књиге *Коло, коло, наоколо* – улазио и излазио из сна сваки дан. Можда сам успео да се добије

нека врста амалгама са специфичним бојама и укусима, звуцима и мирисима, са непрекидним изненађењима у лепоти загрљаја са минулим временом, као у љубави с бићем које неизмерно волите, са братским поздравима раширених руку према онима који вам долазе у госте.

Да, и први и други том књиге *Коло, коло, наоколо* јесте игра духа у вечито младом колу зачињеном трудом и окићеном радошћу. Живот са таквом чигром, плаховитом, виловитом, у новим круговима и елипсама, непрекидно и страсно. Коло, коло, наоколо – кроз простор и време, надахнуто и рационално, свуда и отуда, тамо и „амо, амо, да се скупа поиграмо“. Лет у тангентним додирима и суштаственим прожимањима са оним што је било, што јесте и што ће бити. Дакле, и стражиловски, и сремскокарловачки, и новосадски калеидоскиоп живих појава и слика у дивном чуду које се зове Бранково коло. Нећу ниједно име из ове књиге поменути, ту врсту изненађења препуштам онима који се докопају и првог и другог тома књиге *Коло, коло, наоколо*. Некима сам на Београдском сајму књига написао узвишене посвете.

А књига *Свечане речи*, у ствари је беседарник кроз пола столећа трајања Бранковог кола. То су септембарске беседе изговорене на свечаним отварањима Бранковог кола у славној Карловачкој гимназији. Сабране и сачуване, из пера и срца истакнутих песника, и понеког прозаисте, редом, онако како су долазили на Бранково коло: Перо Зубац, Стеван Раичковић, Десанка Максимовић, Душко Радовић, Блаже Конески, Драгутин Тадијановић, Бошко Петровић, Душан Костић, Милорад Павић, Слободан Селенић, Матија Бећковић, Борислав Пекић, Рајко Петров Ного, Љубомир Симовић, Танасије Младеновић, Иван В. Лалић, Алек Вукадиновић, Дејан Медаковић, Миодраг Павловић, Павле Поповић, Драгомир Брајковић, Раша Попов, Душко Трифуновић, Светлана Велмар Јанковић, Ранко Рисојевић, Слободан Ракитић, Драган Колунџија, Крстивоје Илић, Иван Гађански, Мирослав Максимовић, Миро Вуксановић, Милосав Тешић, Иван Негришорац, Владимир Јагличић, Милован Витезовић, Ђорђо Сладоје, Радомир Андрић, Стеван Тонтић, Милисав Савић, Милан Ненадић, Анђелко Анушић, Братислав Милановић, Слободан Зубановић и Славомир Гвозденовић.

Душко Трифуновић је једини који је беседу говорио без читања, из главе, истина – почео је да чита свој текст о Бранку, а онда је након неколико реченица, ставио га у џеп и наставио гледајући публици у очи: „О Бранку Радичевићу сам знао да је рођен у Славонском Броду, 1824. А ја сам сто девет година касније рођен у Босанском Броду.“ Душко Радовић је рекао: „Данашња Бранкова браћа зову се Арсен Дедић, Ђорђе Балашевић, Бора Ђорђевић, Џони Штулић, Ибрица Јусић и многи други који знају да је живот старији од поезије и да се од живота не може побећи у поезију. Матија Бећковић, пак: „Тако је Бранко Радичевић постао не само први прави песник за кога сам чуо, него је његов лик за мене остао олицетворење песника.“

Ево наслова беседа, који сами прецизно (и разноврсно) говоре о Бранку – „Бранкова млада смрт“ (Слободан Селенић), „Непомућена младост поезије“ (Миодраг Павловић), „Самоникли Бран-

ко Радичевић“ (Иван В. Лалић), „Мироточива дуга поезије“ (Алек Вукадиновић), „Песник видилац“ (Светлана Велмар Јанковић), „Бранкова молитва“ (Ранко Рисојевић), „Жубор и усклик“ (Слободан Ракитић), „Кућа српског језика“ (Иван Гађански), „Исходиште модерног српског песништва“ (Милосав Тешић), „Наша пјесничка икона“ (Стеван Тонтић), „Најмлађи и најлепши“ (Милисав Савић), „Младац стражиловски“ (Милан Ненадић) и други.

Бранково коло, затим, објавило је пре септембра значајан зборник радова посвећен Бранку Радичевићу у оквиру прославе два века од његовог рођења. У зборнику се налазе свежи радови угледних научника, критичара и песника: Ненада Николића, Антонија З. Симића, Бошка Сувајџића, Ненада Кебаре, Уроша Ристановића, Ане М. Зечевић, Данице В. Столић, Милутина Б. Ђуричковић, Слађане Миленковић, Растка Лончара, Маје Белегишанин Ивановић, Лазара Букве, Љиљане Павловић Ћирић, Будимира Дубака, Славомира Гвозденовића, Александре Мариловић, Дајане Петровић, Валентине Златановић Марковић, Марије Дубачкић, Милана Громовића и Бојане Кулиџан Громовић.

Зборник је штампан на темељу радова прочитаних на Округлом столу „Живот песничког дела Бранка Радичевића“ на „Пролећним Бранковим данима 2024“, који је био организован на сâм дан песниковог рођења, 28. марта у Карловачкој гимназији коју је Алексије Радичевић похађао од 1835. до 1841. године. Истога дана на Стражилову поред Бранковог гроба наступило је двадесет девет песника који су певали Алексију Радичевићу у част, а потом наставили на ручку у ресторану „Бранков чардак“. По завршетку Округлог стола, ручак за учеснике у ресторану „Четири лава“ у Сремским Карловцима отворили су искусниу карловачки тамбураши чувеном Змајевом „Бранковом жељом“ и попратили потом другим Радичевићевим песмама.“

Ево наслова неких радова из зборника: „Бранко Радичевић у амалгаму поезије и музике“ (А. Зечевић), „Бранко Радичевић у песничком делу лиричара међуратне српске књижевности“ (Р. Лончар), „Град у поеми *Безимена* Бранка Радичевића (Н. Николић), „Косензација у систему песничког текста Бранка Радичевића“ (Н. Кебара), „Сонет и други песнички облици у Бранковом опусу“ (М. Белегишанин), „Тама и светлост у Бранковој поезији“ (Љ. Павловић-Ћирић), „Космичке визије Бранка Радичевића“ (У. Ристановић), „Божја реч у поезији Бранка Радичевића“ (В. Златановић-Марковић), „Бранко, Црна Гора и Његош“ (Б. Дубак) и други.

Ове књиге у издању Бранковог кола и двестота годишњица рођења Бранка Радичевића, славнога песника српског романтизма, чије се дело стопило с душом народа, представљају заиста ретку привилегију у времену. Осећај што се јавља поводом штампања таквих књига и јубилеја чини нас другачијима наспрам инерције свакодневнога живота. Овај јубилеј са конкретним књигама указује на, поновићемо, нашу пролазност и смртност, али и победу духовнога над материјалним.

(*Блиц*, Београд, 2024)

„ДЕВОЈКА НА СТУДЕНЦУ“ У РУМУНИЈИ

Живот рађа, проноси и васпоставља таленте у времену и простору. Темишвар је град везан за три наша великана, Доситеја, Бранка и Црњанског. И поводом све тројице у овом данас веома развијеном граду постоје снажни трагови и амблеми. Но, сада ћемо се бавити Алексијем Радичевићем и његовим белезима у Румунији, са круном-прославом у Темишвару поводом 200. годишњице песниковог рођења.

А пре нешто више од два миленијума, староримски песник Овидије рекао: „Ништа није брже од годинâ“ (Nihil est annis velocius). Рабиндранат Тагоре из Индије, пре више од једног века, додао да лептири не рачунају на године и месеце, већ на минуте, и имају довољно времена. Тако је и нама било, у оба предочена знака, у Бранковом колу током ове године обележавајући велики његов јубилеј. Све се указивало као вечност, а онда сажимало и радосно трошило у данима који су прослављали успомену на генијалног младића српског романтизма.

У оквиру „Дана српског језика у Румунији“, у Српском културном центру у Темишвару, 21. новембра 2024. године обележена су два века од рођења Бранка Радичевића. За ову свечану прилику Бранково коло је било приредило наступ оперске примадоне Весне Аћимовић и истакнуте пијанистикње Маје Грујић, двеју угледних професорица са Академије уметности у Новом Саду. Оне су се радосно припремиле да изведу руковет Бранкових песама компонованих почев од краја детнаестог века, па кроз цео двадесети – до данашњих дана. Нема лепшег садржаја и дара за једнога песника од тога када други певају његове песме. А Бранко је и те како компонован – увелико преко стотину пута!

У препуној сали Српског културног центра у Темишвару, Весна и Маја надахнуто су извеле чувене песме Бранка Радичевића („Девојка на студенцу“, „Враголије“, „Укор“, „*Рибарчета* сан“, „Певам дању, певам ноћу“...) почевши од композитора Исидора Бајића, Јосифа Маринковића и Даворина Јенка до најмлађих, Иване Војновић, Станиславе Гајић и Јулије Бал. Требало је видети и осетити изненађење публике, радосно чуђење тој могућности да се песник-слављеник пола сата расцветава у раскошном женском сопрану и звуцима опијених нота око пијанина са осам октава. И да не заборавим, чувено „Бранково коло“ из Радичевићевог „Ђачког растанка“ компоновала су, давно, два велика уметника: Јован Пачу (1847–1902) и Светолик Пашћан Којанов (1892–1971), рођени у Аустроугарској царевини.

Одржао сам беседу о Алексију Радичевићу, потоњем Бранку, песнику-претечи српског романтизма на чистом народном језику. Одмах сам истакао да наш долазак у Темишвар представља посебну врсту стваралачког узбуђења и одговорности с обзиром да се у овом граду налазе споменици-хумке над земним остацима Бранковог оца Теодора и брата Стевана. Из чувене Карловачке гимна-

зије у Срему, седамнаестогодишњи Алексије Радичевић је с годину дана млађим братом Стеваном, 1841. лета Господњега дошао у Темишвар где започињу да студирају мудрољубије (филозофију). У Темишвару их је дочекао отац Теодор Радичевић који ту ради као царински службеник, баш као и у песниковом родном Славонском Броду и потом Земуну где ће Бранку умрети мајка Ружа, родом из Вуковара, из богате трговачке породице Мијајловић.

Своју прву песму на српском језику, „Девојка на студенцу". Алексије Радичевић пише управо у Темишвару. Ту већ почињу да надиру аркадијске слике из Сремских Карловаца и са Стражилова, где је Бранко проживео најлепше дане свога живота. Бранко је већ у Бечу кад у Темишвару 1845. године умире му брат Стеван у својој двадесетој години. Немоћно посматрајући туберкулозног младог брата у Темишвару, Бранка ће то болно мотивисати да напише славну песму „Кад млидија' умрети". У Бечу објављује прву књигу песама (1847) и тиме, преводећи са грчког на српски језик, мења своје крштено име Алексије у Бранко. И сам ће завршити земни живот (1853) оболевши од исте неизлечиве болести у то време.

За Бранков песнички првенац у 300 примерака, највећи број пренумераната био је из Темишвара, а затим из Беча, Прага, Братиславе, Пеште, Сегедина, Баје, Вуковара, Бечеја старог, Бечеја новог (Врањево), Дубровника, Огулина, Велике Кикинде, Београда и Цетиња (Господар Петар II Петровић Његош). Ево неколико имена претплатника управо из Темишвара за укупно 61 Бранкову књигу: Владислав Веселиновић, прота; Стеван Илијев, парох; Петар барон Дука од Кадра; Митар Герић, лајтант; Тома Стефановић, доктор медицине; Коста Урошевић, ревизор код царине; Илија Грујић, грундбухвервалтер код магистрата; Тоша Максимовић, ћурчија; Васа Ђукић, чизмар; Митар Ристић, кабаничар; Ђорђе Човаковић, сапунџија; Јосиф Милутиновић, бријач, те Рада Ђорђевић, Аркадије Пејић и Петар Стајић – трговци, и други.

С обзиром да је овогодишња манифестација у Темишвару одржана под називом „Дан српског језика у Румунији", објаснио сам захвалној публици значај Бранкове радикалне интервенције у српском језику и књижевности. Бранко пева у времену и књижевном контексту где се у кругу српских песника и писаца пише и објављује на славеносрпском језику, што свакако није било блиско нашем недовољно писменом свету. Потпомогнут, дакле, највише претплатницима из Темишвара, у „јерменскоме намастиру" у Бечу, Бранко штампа свој првенац *Песме* на чистом српском народном језику и Вуковом писму, на савршеној ћирилици. И, то је тај велики удар и звук с неба на земљи српској у матерњем језику и божанском таленту Бранка Радичевића. Наспрам таквог стваралачког система израженог у чину објављивања несвакидашње песничке књиге, време је показало да се сличан „гром из ведрог нема" никад није догодио у српској поезији и култури. Није могао да се догоди, јер за такво нешто морао је постојати поменути непоновљиви судбински контекст.

На нашој свечаности у Темишвару, Бранкову поезију певали су и ђачки хорови локалне, важне гимназије „Доситеј Обрадовић",

а млади глумци (Милан Мајкић, Александар Аџић и Гордана Аћимов), студенти и ђаци из овог града, казивали Бранкове песме: „Путник на уранку“, „Молитва“, „Кад млидијах умрети“, „Девојка на студенцу“... Овај облик јавне презентације Бранкове поезије у Румунији показао је најузвишенији облик свести о очувању српскога језика наших домаћина у животу изван Србије, незаборављене земље-матице.

У оквиру „Дана српског језика у Румунији“, затим, свечано је уручена награда „Сава Текелија“ Боривоју Чалићу, српском културном посленику из Вуковара, врсном истраживачу прошлости Срба у овом делу Хрватске. Затим је одржан песнички час на којем су наступили: Славомир Гвозденовић (Румунија), Ненад Грујичић (Србија), Ђорђе Нешић (Хрватска), Петар Ластић (Мађарска), Милан Мицић (Србија), Љубинка Перинац Станков (Румунија)...

Говорио сам наизуст песму „Сремски Карловци“, објављену подалеке 1990. године у листу Политика, у чувеном „Културном додатку“, уредника Радована Поповића. То је песма у римованим дистисима-шеснаестерцима, која предочава мој младалачки шок у сусрету са руинисаним и утонулим у влагу Карловцима, али са песничким крунама Мушицког и Бранка, које се нису загасиле у сиромашној материјалној поставци сремскокарловачке свакодневице новога доба. То невелико место испод Фрушке горе, са богатом духовном традицијом, и сада нас опомиње да су у том богоугодном градићу рукоположена двадесет два српска патријарха и митрополита.

Песник Ђорђе Нешић из Даља прочитао је своју песму „Бранко“, која се појавила у његовој новој књизи, и стицајем техничких околности закаснила за мој цветник о Бранку *Ао, данче, ала си ми бео*, али ће се ако бог да појавити у другом допуњеном издању ове јединствене књиге која садржи двеста песама посвећених Радичевићу из пера сто четрдесет девет песника почев од Његоша, Змаја, Лазе и Шантића преко Црњанског, Винавера, Десанке, Скендера и Ћопића, па све до данашњих младих песника. Ево Нешићевог сонета „Бранко“: „Као што зора свиће,/ као што листа дрво,/ тако тежи и биће/ да се оживи Прво;// први звуци и слике/ и мириси и боје,/ да проври све од вике,// да смех и чар се споје;/ да свет је опет цео,/ да дан је плав и бео,// пре но живот заћути.// Чим стане враголија, нестане чаролија/ и ено – лисје жути.“

Снажни аплаузи пратили су све нумере програма „Дан српског језика у Румунији“ где је централно место имао садржај у знаку прославе два века од рођења Бранка Радичевића. Леп дан пун сунца довео је у Темишвар госте одасвуд. Одржан је и свечани програм посвећен великој годишњици која је и у гимназији „Доситеј Обрадовић“ окупила темишварске писце, публицисте и новинаре на Округлом столу „Радичевићи у Темишвару“.

Сутрадан време се нагло променило. Међутим на српском православном делу гробља у Темишвару, иако по јакој киши која ће касније прерасти у снег, гости и учесници „Дана српског језика у Темишвару“ посетили су хумке и гробове Бранковог оца Теодора и брата Стевана, на којима се, један до другога, налазе светли споменици српског трага и корена у данашњој Румунији. Одржан је па-

растос Радичевићима, који је приредила Српска православна црква у Темишвару. Била је то прилика да се уз Бранково,Теодорово и Стеваново, чују и имена Бранкове мајке Руже и сестрице Амалије (умрла у другој години такође од туберкулозе, као и мајка), чије кости леже у Земуну и Славонском Броду. Наново је све присутне прожео осећај сопствене пролазности и смртности у знаку вечних Бранкових стихова: „Због ом житку, мој прелепи санче,/ Због ом зоро, због ом бели данче!/ Због ом свете, некадањи рају,/ Ја сад морам другом ићи крају."

На белом мермерном споменику Бранковог оца пише: „Овде борави отац неумрлог српског песника Бранка, врли родољуб Теодор Радичевић, бивши царински чиновник, рођен 1802–1864. Споменик овај му подижу Срби из Темишвара и Мехале." На доњем, ширем делу споменика, стоје стихови: „Док гусала струна танка/ Слави твога дична Бранка/ Док му Срби песме поје/ Живеће и име твоје."

А на споменику Стевану Радичевићу, који је с братом Алексијем, похађао Карловачку гимназију од 1835. до 1841. године, пише: „Овде леже кости Стевана Радичевића, слушатеља мудрољубија, који се у Броду у Славонији 25. септембра 1825. године родио. А умро је у Темишвару 30. новембра 1845. године, и са тим 20 година стар." Испод урезаног цвета у руменом мрамору, при дну споменика пише: „Таки је био."

Одлазак у Темишвар на јубиларни програм у организацији Савеза Срба у Румунији, од великог је значаја за прославу 200. годишњице рођења Бранка Радичевића. То је особен и непоновљив живи прилог високоизражене свести о нашим белезима и коренима у српској поезији и језику, о нашем идентитету и континуитету. Прва Радичевићева песма на српском језику, „Девојка на студенцу", испевана у Темишвару, а на поменутој свечаности у Српском културном центру казивана и певана (из пера двоје композитора) неколико пута (песма која пуним плућима живи у народу и као староградска), светлела је Бранковим духом и присуством, али и живим сенкама његовог оца Теодора и брата Стевана у Темишвару. Чувена слика-диптих „Девојка на студенцу" Уроша Предића налази се у Галерији Матице српске. Први део слике урађен је 1918. године, а други 1936. године.

Бранково коло је домаћинима даривало примерке својих нових ексклузивних издања штампаних поводом великог јубилеја, која су се нашла и наредних дана на Сајму књига у Темишвару, који организује Савез Срба у Румунији. Сабрано с руком на срцу, био је то у Темишвару културни догађај пун душе и одговорности српског колена за своје трагове у времену и простору, а у оквиру прославе великог јубилеја у славу неумрлог имена и дела Бранка Радичевића. Био је то у ствари и догађај у знаку једне реченице нашег духовнога побратима Фјодора Михајловича Достојевскога: „Има тренутака када се одједном време заустави и постаје вечно."

(*Блиц*, Београд, 2024)

У ЖИТИШТУ ПОДИГНУТ СПОМЕНИК РАДИЧЕВИЋУ

Нова Бранкова биста у оквиру прославе 200. годишњице његовог рођења

„Споменик мора бити причвршћен за постоље, али и људи морају бити причвршћени за споменик“, рекао је вајар Небојша Митрић (1931–1989). А према ономе кога оличава споменик, љубав мора бити „трајнија од бронзе“ (Хорације). То се догађа и односи, дабоме, и на неувело дело Бранка Радичевића чија два века од рођења обележавамо целе ове године.

Житиште је невелико место у Банату са три хиљаде становника. Ту је 13. новембра ове године, испред библиотеке „Бранко Радичевић, откривен споменик великом песнику српског романтизма, рад вајара Бориса Стапарца из Кикинде. То је једини споменик ове године подигнут легендарном младићу српске поезије и језика, нашем неумрлом Бранку. И то баш у равном Житишту, чудовитом насељу са банатском кошавом, где је у самом центру 2007. године подигнут огроман контроверзни споменик боксеру Рокију Балбои кога је у серији од неколико филмова тумачио глумац, сценариста и режисер Силвестер Сталоне. Недавно је подигнут и споменик нашем Новаку Ђоковићу. Оба ова споменика радио је такође Борис Стапарац.

Мој имењак, глагољиви возач из Житишта, који је дошао општинским аутом по мене у Нови Сад да одржим беседу о Бранку, изразио је радост што ће у Житишту бити подигнут споменик Бранку Радичевићу. И желео би, рече, као многи становници овог малог места да тако буде и с другим нашим бесмртним Бранком – Ћопићем, с обзиром да у Житишу живи велики број Срба Крајишника управо из завичајног миљеа чувеног писца, аутора култне књиге за младе *Орлови рано лете*. Могао би ту бити и споменик Никлетини Бурсаћу, јунаку из Ћопићевих књига, наспрам споменика боксеру из америчких филмова. Слажући се с тим, рекох имењаку да би ту, ако већ ређамо, добро дошао и споменик славном Банаћанину Милошу Црњанском, односно књижевном јунаку из његових *Сеоба*, патријарху српском Арсенију III Чарнојевићу.

Бранко Радичевић је, у ствари, не само по години рођења (1824), био претеча нашим чувеним романтичарима, Ђури Јакшићу (1832), Јовану Јовановићу Змају (1833) и Лази Костићу (1841). И гле парадокса, док су они своје прве песме објављивали у „Летопису Матице српске“, Бранко никад ништа није објавио у нашем најстаријем књижевном часопису. То говори о његовој надвременој харизми, о његовом надпесничком пореклу и статусу, о Бранку као недохватној звезди српскога језика и надахнућа божанске провенијенције. А о томе ћу мало касније.

Бранку Радичевићу подигнут је велики број споменика, и сви су различити ликом и обликом, као и многи портрети на уметнич-

ким сликама.То је зато јер нема пуно поузданих трагова како је Бранко изгледао. Једини истински портрет је онај на дагеротипији (1847) Анастаса Јовановића, првог српског фотографа. Књижевник Вељко Петровић записао је након стотину година (1947): „То нису у правом смислу портрети, то су више типизиране представе младог, умиљатог, слаткогласног песника, песника ране младости, осуђеног на смрт. Сликари такве пропуштају: такви се не фотографишу, већ само кад је неизбежно; а тада се то није тражило, ни за легитимацију, нити су врвели као данас фотографи-аматери, репортери и филмовци.“ Шта би тек лепореки Петровић рекао да је доживео епоху технолошке распомамљености са друштвеним мрежама и милионима селфија у бесцењу.

Неки су Бранкови споменици чак и рушени: споменик Ђорђа Јовановића пред Карловачком гимназијом (1941) и споменик Јована Солдатовића у Славонском Броду (1991). Оба су срушени од стране наших комшија из Хрватске. Иако потпуно уништен, први је срећом брзо подигнут (1947), рад Владете Петрића, али други још није у Бранковом родном Броду на Сави. На ово Небојша Митрић би рекао: „Кад видите оборен споменик, сматрајте да се човек руши!“

После обележавања великог Бранковог јубилеја током ове године у Сремским Карловцима, на Стражилову, у Новом Саду, Бањалуци, Крушевцу, Никшићу, Великој Плани, Иригу и Приједору, и недавно у Темишвару, библиотека „Бранко Радичевић“ у Житишту позвала ме је да одржим беседу и заједно са младом председницом Општине, Иваном Петрић, откријем споменик Бранку Радичевићу. Програм је пред библиотеком најавила Робертина Шијан, директорка библиотеке „Бранко Радичевић“.

Стојећи поред споменика Бранку Радичевићу, и уз ролап са Бранковим ликом (дигитализована дагеротипија А. Јовановића), у присуству медија и великог броја људи разних генерација, говорио сам о значају прославе великог јубилеја који захтева динамизам и свежину у иновацијама, али и новину у представљању непознатих или заборављених детаља везаних за личност и дело Бранка Радичевића. Истакао сам да је откривање споменика Бранку Радичевићу у Житишу пред библиотеком његовог имена потпуно јединствен догађај ове године у којој прослављамо два века од рођења Алексија Радичевића, потоњег Бранка, великог песника српског романтизма.

Поменуо сам и важан рад једне младе научнице предочен недавно на Округлом столу у Матици српској о песничким почецима Ђуре Јакшића, Јована Јовановића Змаја и Лазе Костића у „Летопису Матице српске“. Међу њима, дабоме, није било Бранка Радичевића у нашем најстаријем часопису с обзиром да је млади песник био у стваралачком савезу са Вуком Караџићем, опонентом тадашње Матице. Уз Ђуру Даничића, они се боре за увођење чистог српског народног језика у књижевно стваралаштво Срба. А „Летопис“ у то време објављивао је радове на славеносрпском језику. И из тог разлога Бранку и његовим генијалним песмама на чистом српском народном језику тада није било места у „Летопису Матице српске“. С друге стране, Бранкова поема „Пут“ у директном је

обрачуну са тадашњим руководством Матице српске на челу са Јованом Хаџићем (Милошем Светићем). Бранкова прва књига (1847) једанаест година није моглаући у библиотеку Матице српске.

После Бранкове ране смрти (1853) наступа мук од четврт века, песник је практично заборављен. Сенци присуства његове поезије у српском културном естаблишменту испречиле су се наведени проблеми и предрасуде, који нису нестали све до преноса Бранкових земних остатака (1883) из Беча на Стражилово када у ствари почиње да ниче велики песнички култ. Публика је пажљиво слушала и упијала за њих непознате податке, као и онај да Бранко прву своју песму није написао у Сремским Карловцима већ у Темишвару, не тако далеко од Житишта које се тада звало Бегеј Светог Ђурђа.

Рекао сам публици да сам са Бранковим колом 1984. године учествовао у откривању споменика Бранку Радичевићу (рад Јована Солдатовића) у песниковом родном граду, Славонском Броду. Ни велики јубилеј ове године, два века од рођења Бранка Радичевића, није мотивисао наше комшије да подигну порушени споменик свом славном сугрђанину. Међутим, непојамни су и људима недохватни временско-просторни обрти и догађаји и појаве, па је тако, неким вишим смислом, споменик Бранку Радичевићу подигнут, ево, у банатском Житишту.

Дајући изјаву за медије, поменуо сам и 1955. годину на Калемегдану, када је споменик Бранку Радичевићу (рад Александра Зарина) открио Иво Андрић чије се речи још памте – да правом песнику ни време ни људи не могу ништа. То је показао и хор Основне школе „Свети Сава“ из Житишта, који је полетно на самом почетку извео песму Бранка Радичевића „Мини Карацић у споменицу“, чувену под именом „Певам дању, певам ноћу“ коју је компоновао Корнелије Ковач, а годинама изводи Здравко Чолић. Затим су даровита деца здушно рецитовала неколико антологијских Бранкових песама: „Рибарчета сан“, „Девојка на студенцу“ и део из „Ђачког растанка“. Програм је обогатио и пијаниста Филип Балош, наставник музичке културе.

Био је то у Житишту, уз нови споменик Бранку, несвакидашњи културни догађај чија свака нумера, као и моја скромна беседа од скоро пола сата, награђени су дуготрајним аплаузом публике која је озарено прилазила и честитала. Пришао ми је и брачни пар Прибишић, Зоран и Душанка, пуни пријатељске светлости и жеље за разговором. Она ме питала да ли знам по ком Бранку је назван мост у Београду. Није ми испуштала руку док сам одговарао да то није назив моста по градоначелнику Бранку Пешићу нити по Бранку Ћопићу (који је нажалост скочио с тог моста), већ управо по Бранку Радичевићу. А знатижељни Зоран ме обрадовао рекавши да већ неколико година чита и одваја моје текстове из „Блица“ о Бранковом колу, Радичевићу и угледним песницима, гостима Бранковог кола у Сремским Карловцима, на Стражилову и у Новом Саду. Њему сам с посветом даривао цветник о Бранку *Ао, данче, ала си ми бео*.

По завршетку програма посвећеног откривању споменика Бранку Радичевићу у Житишту, у просторијама истоимене библиотеке отворено је ново дечје одељење у присуству бројних расположе-

них малишана, а затим одржан песнички маратон који традиционално организује локални песнички клуб са пријатељима-песницима одасвуд. Ту сам укратко представио нова и ексклузивна издања Бранковог кола у знаку прославе 200. годишњице рођења Бранка Радичевића. У част великог песника српског романтизма чији споменик је управо био подигнут у Житишту, наступили су песници: Перица Марков, Драгиња Миловић, Душан Милићев, Емир Симеун Дураковић, Бранислав Сврката, Гавра Веселиновић, Милорад Бибин, Аница Гаврић, Велемир Грубачки, Драгутин Видачић, Борис Стапарац, Срђан Карановић, Зоран Прибишић, Душанка Прибишић и Предраг Радаковић.

„Нико не пева без разлога“, рекао је својевремено Душко Радовић дефинишући тако лепоту културне атмосфере и у Житишту, поред нове песникове бисте. А Бранко Радичевић, у песми „Молитва“, славећи Божју творевину, објаснио порекло човека и песме: „Осим другог овде свега/ мене створи из ничега/ Ду'ом својим ти подуну,/ У менека душу суну;// Па ми Боже, још'те таде/ И у душу нешто даде,/ Та и моја песма ова,/ И њу мени ти дарова.“

Ненад Грујичић

БРАНКО И ВУК

Алексије није познавао Бранка
Када се сусрео са Вуком у Бечу,
А ни Вук не знаде да ће млади Аца
Постанути Бранко на народну срећу.

Нашли су се брзо у српским речима
Које ангел Бранко створи певајући:
Две стотине речи Караџић неима –
Толико их песник за живота скући.

О, сковане речи, надахнути пути
По којима Бранко јездио ка Богу,
То је друга стаза – нека се не љути

Онај што дрвену имао је ногу.
Што уради један – златна месечина,
Што састави други – жива сунчевина!

(*Блиц*, Београд, 2024)

ОД СТРАЖИЛОВА ДО КОЗАРЕ

И мину *53. Бранково коло* у знаку великог јубилеја, два века од рођења Бранка Радичевића. Још у марту, на „Пролећним Бранковим данима 2024“, Бранково коло је кренуло пуном силином и радосно целе године да обележава двестоту годишњицу песниког рођења. Ни тзв. већи језици и народи не улажу оволико креативне озарености и енергије у сличне прославе својих песничких великана.

Бранко је јединствен за Србе, боголики младић генијалног талента, певан у народу, присутан у готово свим градовима по називима улица, школа и установа, са угледним наградама што носе његово име – од младих лауреата до светски признатих песника, изучава се у основној, средњој и на високим школама и препоручује.

Ове године Бранково коло је оставило изузетан траг у времену штампајући важне књиге за велики јубилеј: цветник песма о Радичевићу *Ао данче, ала си ми бео*, два тома „аутобиографије о другима“ – *Коло, коло, наоколо*, зборник радова *Живот песничког дела Бранка Радичевића* и беседарник *Свечане речи (1972–2024)*. Ту су и четири песничке књиге штампане о двестотој Бранковој годишњици.

Као и ранијих година, током *53. Бранковог кола*, у мноштву разноврсних, богатих и младоликих програма из света поезије, књижевности, драмске, музичке и ликовне уметности, филозофије и хришћанства (сада у целини тематски посвећених великом јубилеју), нашло се и те како времана за разговоре, уз слатки карловачки бермет и закуску, о Бранку и његовом животу подно Фрушке горе и другде. Заметала се тканица еглена и људикања о непролазном Бранку, о легендама и бајкама на тему његовог песничког и животног пута. Никад краја тој магији причања о једној песничкој судбини која се разбокорила до чистог мита и тако живи у конкретној стварности.

Ко би рекао да Бранко никад није написао нити прочитао ниједну своју песму на српском језику у Сремским Карловцима, нити икад наступио као песник у вољеној Карловачкој гимназији, нити пак негде другде у овом убавом месту и шире. Из Карловаца у Темишвар није отишао као формиран песник, нико ни слутио није да ће досегнути висине (мада је написао школски састав на немачком језику о Дунаву и Карловцима). У ствари, о младом песнику тада није било ни говора у институцијама у Сремским Карловцима. Тек ће у Темишвару написати прву песму на српском језику („Девојка на студенцу“), а све остале у Бечу где су навалиле аркадијске стражиловско-карловачке слике и призори.

Не зна се тачно ни где је становао Бранко у Сремским Карловцима иако данас постоји обележена кућа са таквом назнаком у Стратимировићевој улици. Ко би то рекао, и зашто је то тако? Зато што не знамо пуно о младом Бранку Радичевићу у Сремским Карлов-

цима у којима се, заједно са годину дана млађим братом Стеваном, школовао под именом Алексије од своје једанаесте до седамнаесте године. Он је дечак, васпитано дете на млеку, „најодличнији ђак“ у гимназији, ни трага о пјанским теревенкама и беспућима провода тобож некаквог двадесетогодишњака Бранка у Карловцима. Највише о млађаноме Бранку знала је Теодора Петровић, значајна списатељица и чувена професорка најстарије српске гимназије. Она је о томе веродостојно, као стара Карловчанка, истраживачки писала у својим драгоценим књигама.

Почетком Другог светског рата усташе су уништиле споменик Бранку (рад Ђорђа Јовановића) пред Карловачком гимназијом, а после рата 1947. године подигнут је нови (рад Владете Петрића) и одмах уз тај чин једна кућа у близини проглашена за ону у којој је тобож становао Бранко Радичевић.

Приликом преноса земних остатака Бранка Радичевића 1883. године из Беча на Стражилово, тадашњи штампани медији неуобичајено су много (нарочито новосадска „Застава“) најављивали овај спектакуларни догађај за који је био заинтересован бројни српски народ од Дубровника, Задра, Сплита и Книна, преко Сиска, Загреба и Петриње, све до Сомбора, Новог Сада и Кикинде и даље – Београда, Пожаревца и Лознице, па све до Котора, Будве и Херцег Новог, и других градова и места где живи наш род. О преносу пише и енглеска штампа. С обзиром на то да је интересовање било огромно, и знало се да ће силан свет одасвуд доћи на другу сахрану Бранка Радичевића у Карловце и на Стражилово, многи су захтевали да се омогући народу да види и посети кућу у којој је Бранко становао.

И ту се Организациони одбор за пренос Бранка из Беча на Стражилову нашао у проблему, боље рећи у небраном грожђу. Отац Теодоре Петровић, Јован Симеоновић Чокић, члан Одбора, испричао јој је да нико у Одбору и Карловцима није умео нити знао да покаже адресу где је Бранко становао. С обзиром на то да се пренос Бранкових костију догодио четрдесет две године после његовог одласка из Сремских Карловаца, многи професори и ђаци, те потенцијални сведоци су помрли, чак је и оно сасвим мало још живих из Бранквог ђаковања није се сећало имена Бранковога, то јест Алексија Радичевића за кога се тада у Карловачкој гимназији, рекосмо, није знало да је песник.

Сведока дакле није било – Бранко као тајна, велика мистерија, а песнички култ након четвртр века ћутања почео да расте. Тада је Одбор, по речима његовог члана Јована Симеоновића Чокића, одлучио да једну омању кућу у простору иза данашње Богословије одреди као Бранкову да би многобројни свет могао да је види. На улазу су стављени Бранков портрет, венац и застава. Неколико дана после преноса, све то је склоњено и остао је да лепрша вео недокучиве тајне где је Бранко заиста становао.

Ако дакле 1883. године нико није знао где је Бранко у Карловцима становао, онда се питамо како је могуће да је то неко знао шездесет лета касније, 1947. године када је под идеолошком пресијом одређена Бранкова адреса у тренутку и чину тек подигнутог новог споменика пред Карловачком гимназијом, који и данас краси улаз у

најстарију српску школску установу. Дабоме, легенде и бајке почеле су да расту поводом мита о Бранку, неке од њих је исплео и Аца Поповић Зуб, неуспешан писац, непоуздан као сведок, због разних сукоба побегао у Пешту где је и умро. Он је имао свега десет година када је Бранко са братом Стеваном одлазио из Карловачке гимназије. Досад је са разних непоузданих страна указивано чак на пет-шест Бранкових адреса, ниједна сигурна, и о томе ћемо неки други пут на траговима најпоузданије Теодоре Петровић.

Ево нас на самом крају овогодишњег *53. Бранковог кола* које је трајало једанаест дана, а свечано затворено 16. септембра у 11 часова у славној Карловачкој гимназији. Том приликом уручио сам Међународну награду „Бранко Радичевић“ мађарском песнику Иштвану Турцију из Будимпеште. Осим дипломе и Бранкове статуете, припала му је свежа на српском језику тек штампана његова књига поезије *Слојеви дубине* у преводу Илеша Фехера.

Уз наступ талентованих ђака и хора Карловачке гимназије, свечано затварање *53. Бранковог кола* у знаку двестоте годишњице Бранковог рођења, протекло је у несвакидашњој лепоти 50-минутног концерта оперске примадоне Весне Аћимовић у клавирској пратњи Маје Грујић. Певала је Бранкове песме старих композитора (Станојло Рајичић, Даворин Јенко, Јосиф Маринковић и Зоран Јовановић), али и четири од седам нових композиција које су дело савремених, младих композиторки (Ливија Јовчић, Станислава Гајић, Ивана Војновић и Јулија Бал): „Укор“, „Ноћ па ноћ“, „Девојка на студенцу“, „Рибарчета сан“, „Кад млидијах умрети“, „Молитва“, „Враголије“ „Певам дању, певам ноћу“ и друге. То је био догађај са врхунском мером прославе два века од Бранковог рођења, са мером која буди публику и оставља дубок траг у времену са најновијим композицијама у част великог јубилеја.

Већ сутрадан, 17. септембра, нашао сам се у завичајној радости на 52. Књижевним сусретима на Козари. У приједорској галерији „Сретен Стојановић“, у срдачном дочеку од стране мојих земљака-домаћина, имао сам необично компонован програм: беседу о Бранку Радичевићу и представљање, то јест читање поеме „Козаро, сејо и прамајко“ која је прошле године изашла у издању бањалучке Бесједе. У Приједору постоји Стражиловска улица и основна школа са именом Бранка Радичевића.

Публици ме представио Борис Еремић, директор Галерије, а ја сам одмах као Приједорчанин пореклом рекао да се осећам привилегованим беседником и песником у чувеној галерији у моме завичају, која носи име Сретена Стојановића, великог српског вајара, брата легендарног јунака Младена Стојановића са Козаре. Приједор ме је примио пуног срца и, осећао сам, са истовременим загрљајем мојих поткозарских предака и њихових потомака.

Оно што ме је у галерији конкретно сачекало као дар неба на земљи, била је свеже постављена, још 13. септембра, по први пут у Приједору, ликовна изложба под називом „Совиљи“, која ће трајати до 18. октобра. Реч је несвакидашњој уметничкој приједорској породици која представља драгоценост у средини познатој по великим сликарима. Ту породицу познајем од раних ногу своје младости. Моји врсници, браћа Совиљи, Радомир и Весо, и десетак

година млађи од њих брат Зоран, били су ми и остали истински саговорници и пријатељи, браћа по поезији и уметности, са ореолом „побратимства лица у свемиру“.

Средњу техничку школу у Приједору, заједно смо похађали Радомир Совиљ и ја. Оба смо потом напустили технику и кренули у потпуно супротном смеру од машинства – у књижевност и сликарство. Сећам се: једнога дана на школски час је дошао Јаков Бабовић, професор тадашњег српскохрватског језика и књижевности, и приметивши да неколико ученика није на часу, пружио руку у Радомира Совиља рекавши му да запише имена изостали ђака. Раде то часком учини и додаде професору папир, а искусни професор загледа се у папирче и – никако да одвоји очи, ухватило га некакво ћутање и отпухивање, сав у чуђењу, па заустави поглед на Радомиру: „Изађи на таблу, узми креду и испиши сва ова имена!“ Раде изађе и исписа; указаше се и засјаше савршена калиграфска слова! Професор рече да никад у својој каријери није срео ученика са оваквим краснописом, са таквим талентом који је је у ствари сликарски, испоставило се.

Пре три деценије на Бранковом колу организовао сам изложбу Милана Совиља (1926–2014), оца тројице ликовно талентованих синова. И данас у централној просторији Бранковог кола стоји његова чудовита слика „Коло“. Радећи као „физички радник на ускотрачној прузи“, у каснијим својим годинама Милан је учио од синова који су већ увелико били академски сликари, и веома брзо допро до оригиналног израза са ониричко-аркадијским сликама из младости на Грмечу. За свој рад Милан Совиљ добио је од Музеја наивне уметности у Јагодини високу награду за животно дело. На изложби у приједорској галерији налазе се, да не заборавим, и слике Душка Совиља, брата Милановог. Чудо, заиста дивно совиљско чудо у Галерији „Сретен Стојановић“!

Ето, у таквом сликарском рају одржао сам у Приједору беседу о Бранку Радичевићу и читао поему „Козаро, сејо и прамајко“. Намах ми на ум пало да се младом Бранку за кратког живота две велике жеље нису остариле, једна – да у Италији учи сликарство, и друга –да „својом ногом крочи“ на Косово и напише епос.

У Приједору сам завршио основну и средњу школу, и напустио га пре тачно педесет година. Живот ме одвео Божјим рукописом у другом правцу, поново у Србију, то јест Војводину где смо сестра Нада и ја рођени. Наступајући у Галерији „Сретен Стојановић“, у ствари, представио сам своју стваралачку природу која је формирана на динарском и панонском, крајишком и шајкашком, козарско-поткозарском и банатско-бачко-сремском, односно фрушкогорско- карловачко-новосадском искуству и сензибилитету.

Беседећи о Бранку Радичевићу, одмах сам истакао оно што је многе изненадило – да је пре стотину година у Краљевини Југославији, у Приједору, 1924. године представом „Бранко и вила“ обележена стогодишњица Бранковог рођења. Дакле, било је Срба у том граду који су и те како првачили у културном животу. Пре двадесетак година, тај податак са фотографијом нашао сам у београдском „Илустрованом листу“ (22. јуни 1924), број. 25. на 2. страни. Тај податак је снажно пренуо публику која се још више припила уз

моје излагање о вечитом младићу српске поезије Алексију Радичевићу, потоњем Бранку, великом песнику српског романтизма.

Говорио сам мање познате детаље о Бранку, избегавао општа места и фразе, и тако, као увек кад сам у прилици да беседим о Бранку, привукао пажњу публике. Чак сам и отпевао део чувене Бранкове „Девојке на студенцу“ да бих указао на то да су многе Бранкове песме ушле у народ као старограде, односно изворне – такав је то песник, сав у роду и матерњој мелодији језика.

Такође, предочио сам захвалној публици непознате ствари написане и овде, с почетка овог текста, али и објаснио поглед на трагу једне Михизове, и не само његове, реченице: „У овој земљи нико не зна да је Коло у „Ђачком растанку“ српско а не југословенско“. Дабоме, указао сам и на непоновљивост стваралачке и радикалне интервенције Бранка Радичевића у језику и књижевности захваљујући замућеном славеносрпском списатељском контексту у његово време, који је омогућио да Бранкова прва књига *Песме* (1847) засја као сунце, испевана на чистом српском народном језику.

У другом делу програма, који се спонтано прелио из првог, гласно сам читао делове поеме „Козаро, сејо и прамајко“. То је мој уметнички поглед и снажни животни став поводом масовног страдања, прецизно речено – геноцида над српским народом, најпре над децом на Козари током немачко-усташке офанзиве у Другом светском рату. Поема дотиче и данашња времена и указује на злослутне знаке сличних аспирација оних који су тада слали своје трупе на голоруки народ и српски партизански отпор.

На појединим лицима видео сам сузне очи које ствара снажан доживљај поеме што се завршава народним двостихом „Грло моје ко тамбура јада,/ никад није јадало ко сада“. Тај двостих сам изговорио, а онда и отпевао ојкачком мелодијом тога краја, што је наново публику изненадило и донело пролом незадрживог аплауза.

Поводом 200. годишњице рођења Бранка Радичевића, Бранково коло је даривало публици *Књижевних сусрета на Козари* неколико десетина најнових својих ексклузивних књига посвећених великој годишњици која се једном јавља у стотину година. Бањалучка „Бесједа“ прикључила је значајан број књига моје поеме „Козаро, сејо и прамајко“.

Поново су се чуле речи да тако велика и округла годишњица обавезује да, у својој пролазности и смртности, имамо обавезу да због нашег извора и увира одано и достојно, с љубављу обележимо два века од рођења Алексија Бранка Радичевића. Уз Сремске Карловце, Стражилово, Нови Сад, Бањалуку, Крушевац и Никшић, и ускоро Темишвар, Велику Плану, Београд и Ириг, и Приједор је, ево, имао надахнуту прилику да у својим недрима поново, након једног столећа, обележи велики јубилеј Бранка Радичевића. Али сада, гле – уз беседника и песника која је у том граду, по повратку породице из Војводине, завршио основну и средњу школу, ту рано прописао и одатле објавио у неколиким часописима посвуда своје прве песме као анонимни поткозарски ђак.

(*Блиц*, Београд, 2024)

МОНОДРАМА

ЈА, МИНА БРАНКОВА

Монодрама

(*На позорници бидермајерски шифоњер, сто и столица. На столу Споменар Мине Караџић“ и две-три књиге и свеске, перо и бочица мастила, чајник и шоља. Са стране – клавир. Изнад стола портрет дугокосог Бранка Радичевића, рад Мине Караџић.*
Мина седи и листâ.)

Напомена: *На почетку сваке целине, укупно десет, Мина прилази клавиру и кратко свира секвенце мелодија које су из српске традиције и европског романтизма. У тексту монодраме, с почетка, и нешто касније, јављају се пет пута ијекавски пасуси у курзиву, косим словима. За разлику од Бранкових песама и других које су такође у курзиву, овако су обележена и аутентична Минина сећања на Бранка.*

1.

МИНА: Највећа клетва која ме снашла у животу јесте та што сам гледала како сви које волим умиру. Ја сам једно од тринаесторо деце у Бечу од оца Вука Стефановића Караџића, Србина, и Ане Марије Краус, Немице. Од све деце коју породише, само четворо остало је живо, а оца и мајку надживели смо само брат Димитрије и ја.

И помреше сви који су ми пуно значили. А кад сам, ево, остала сама, навалише мисли и сећања: како је било, шта је све било, како је све могло бити, а није, и зашто сам остала сама самцијата... Божја је то воља.

Бранко, ех, Бранко, Бранко... Алексије мој, Радичевић. Кад сам га упознала, имала сам свега петнаест година. Упознали смо се у Бечу 1843. године. Бранко се тада звао Алексије, то је његово крштено име, а ми смо га ословљавали са Аца. Рођен је 1824. године у Броду на Сави. Под тим именом школовао се у Земуну, Сремским Карловцима и у Темишвару.

Имао је деветнаест година када се појавио у нашој кући. Четири године пре штампања његове прве књиге *Песме* у Бечу. Тада је са грчког језика на српски превео своје име у Бранко, и тако оста – Бранко мој, мој Бранко, а чији, у ствари? Па мој и народни, Бранко свих нас, и мој, кажем, у срцу га носим непрестано.

(Мина се одваја од стола и лагано кружи око њега, иза у полукругу.)

Испод чела сијеваше му око необичнијем сјајем. Дојако нисам видјела тијех очију, а тешко их је гдје и и видјети. По разрезу велике па опет у главу утекле, свијетлише испод мркијех поносно

узвијених вјеђа. И сјај и израз бјеше им сасвим необичан, рекла бих надземан, и вјеран тумач пјесничке душе.

Ето тако сам то ијекавски написала уз оца у Бечу који је до српске ијекавице много држао. Екавицу сам преузела оно мало док сам живела у Србији, кад сам била удата за другог.

У Бранковим очима, велим, видех светлицу која ме омами, усели се у мене, као некаква божанска искра, те почех о њему размишљати и кад није код нас у кући. А осетила сам да је и он мене и те како посматрао када сам се у том првом сусрету загледала у њега, онако отета самој себи, Боже ме прости – забленута.

(Мина се одваја од стола и хода полако око њега, у супротном правцу од претходног.)

Бјеше нешто виши од средња узраста, тијела размјерна, витка, па опет зато поносна. На жилавом, и љети и зими, разголитаном врату сједаше глава дивна кроја, широка пјесничка чела, густе, отвореномрке косе. Чешљаше је унатраг, а бјеше дуга те му падаше чак до рамена. Каткад би у разговору затресао ту бујну косу као лав своју гриву.

Касније ћу ја такву косу насликати на његовом портрету, онако из профила, 1877. године, када је Стеван В. Поповић тражио и моја сећања и прилоге од других о Бранку за илустровани календар „Орао“ поводом четврт века од Бранкове смрти и преноса земних му остатака из Беча, са Сан-Марковог гробља, у Сремске Карловце, на Стражилово.

Тада је и Јован Јовановић Змај написао „Бранкову жељу“ у којој пева као мој Бранко, исто онако како би Бранко закликтао: „Пренес`те ме брађо моја мила/ покрај оног убавог Белила,/ кроз Карловце где сам мадост пров`о,/ па на оно дивно Стражилово“.

Мили Боже, колике ли народне акције око преноса земних остатака Бранка Радичевића, око његове друге сахране! Прво се око тога посвађаше Лаза Костић и Јован Јовановић Змај. Лази није одговарало што намеравају пренети Бранкове кости из Беча у неслободну земљу, написао је песму „Права Бранкова жеља“, супротно Змају, па акција преноса замре пет година.

А да не би Павла Марковића Адамова, професора из Карловачке гимназије, никад Бранко из Беча не би дошао на Фрушку гору, на Стражилово. Срећом то се остварило љубављу Адамова 1883. године. Адамов је толико волео Бранка Радичевића... као брата, да се то не дâ описати, скоро као ја, толико га је волео. Нико више од нас двоје није волео Бранка. Адамов као пријатељ-брат, а ја муза-сестра.

Била сам ја Бранкова љубав, јесам, знам ја то, и он зна да је био моја љубав. И ја сам била његова, дабоме. Али криомице, нико то није могао у први час знати. Ми се никад нисмо додирнули, никад пољубили, али то је била јача љубав од свега тога што је другима дато. Оно – кад се душе заволе, па им нема краја. Толико смо се ми волели.

Тако велика љубав да је мој отац бранио да се удам за Бранка, да му будем жена. Отац је сматрао да је Бранко био сиромашан и да зато не могу бити његова.

Исто је сматрао и за Ђуру Даничића, побратима Бранковог, који је такође био сиромашан. Оба богати духом, богодаровити и образовани, али на њих није летео новац. Кад сам ја у питању, то је моме оцу и те како сметало.

И Ђуро ме је стидљиво приглéдао, осећала сам његове симпатије, али некако притуљене, није хтео да их показује, поготово не да их исказује. Он је то у себе похрањивао, и још више се од себе осамљивао и удаљавао. А можда и због Бранка није хтео ништа више показати, јер су били као браћа, а приметио је он, можда једини уз мог оца и мајку моју, да се између Бранка и мене разгорева жижак љубави.

У писму из Руме 13. августа 1948. године, Бранко пише Ђури Даничићу, па писмо завршава овако: „Поздрави ми Вука и његову госпу и Мину његову. Због.“ А из Земуна 6. фебруара 1849. године опет Ђури пише: „Поздрави ми лепо и прелепо Вука и његову госпу, кажи Минки да је Бог живи здраву и веселу, тако исто и брата јој.“

Увек ме је поздрављао, мислио на мене, налазио је начин да то учини ненаметљиво, прво поздрави мог оца и мајку моју, па онда мене и дода брата Димитрија. У првом писму поздравља оца и моју мајку, а за мене каже – поздрави Мину његову, не каже њихову, изоставио ме је као кћер моје мајке. Можда случајно, не знам. И она га је волела, било је ту јаких осећања међу њима, неке необично изражене пажње, ја сам сматрала да је то мајчинска љубав за Бранка... ето.

О, Бранко, Бранко, Алексије мој драги, Ацо, мили мој, Бранко, љубави моја највећа, непупала, нерасцветана, љубави божанска, једина права, вечна, љубави моја анђеоска!

2.

МИНА: Моје детињство било је сиромашно, али пуно љубави, мајка и отац су се волели, нама деци делили пажњу и љубав. То ме је испуњавало и чинило срећном.

Иако су по Бечу често селили, мењали су двадесет станова, ми смо били заиста срећни. Уз оца који је носио радост своје професије – био је књижевник, неимар српскога језика, радио то с ватреном љубављу, непосустало и Богу одано.

И мајка и он куповали су ми књиге, а ја читала, читала, толико волела да читам да сам се будила с књигом у рукама.

Кад смо се скрасили и ојачали, у нашу кућу су долазили значајни људи: Кнез Михаило Обреновић, патријарх Јосиф Рајачић, прота Матеја Ненадовић, Петар Први Петровић Његош, дабоме и Бранко Радичевић, скоро као домаћин, те Стеван Книћанин, сликари Урош Кнежевић, Аксентије Мародић, Стева Тодоровић и Димитрије Тирол, црногорски кнез Данило, затим Јаков Грим, Леополд Ранке, Павел Шафарик, научник Срезњевски и други.

Моји су открили у мени више талената, подстицали ме и неговали у томе. Не само што сам љубила књижевност, већ сам рано почела да сликам и музицирам, на клавиру сам листала ноте као књиге које читам.

А сликање ми ишло од руке, као да се спајам са божанским, толико сам лакокрило цртала и наносила боје које су летеле попут цвркута разних птица.

Цртање сам учила код капелана Јозефа Пфајфера, а усавршавала у атељеу Фридриха Шилхера, и на крају код живописца Грубера. Сви су хвалили моју руку – начин на који цртам. Господин Шилхер је рекао да то није видео ни код једног мушког ученика. Путујући с оцем, посетила сам галерије у Берлину, Венецији и Дрездену. Желела сам да се усавршавам у Петрограду, али не добих стипендију.

Богу драгом хвала на даровима. Као девојка, свирала сам на клавиру за Бранка и Ђуру у нашој кући. Нисмо одмах могли купити клавир, али отац се некако снашао. Била сам се као дете разболела па нисам више могла похађати школу. Узимала сам приватне часове музике, прво код госпође Елстер, па онда кад сам добила свој клавир часове ми је држао Густав Гросман. И у оперу сам одлазила у пратњи аустријског песника Лудвига Аугуста Франкла.

И језици су ми ишли од руке, говорила сам најпре и немачки и српски, то су моји матерњи језици, а онда италијански, француски, енглески и руски. Радећи уз оца, као његов секретар, упућена у све што он послује и с ким контактира. Превела сам и објавила 1854. године српске народне песме, бајке и пословице на немачки језик са предговором Јакоба Грима. То је мог оца посебно обрадовало и био је поносан на мене.

Богу драгом хвала на свему. Господу сам се молила и у римокатоличкој, а касније и у православној цркви, када сам удајом у Београду, за професора Алексу Вукомановића, прешла у православље. Да, ја сам крштена у римокатоличкој цркви, по мајци Ани Краус из Беча. То је мом мужу помало сметало, па је тражио, а ја прихватила да пређем у православље. У Београду сам прихватила и екавицу.

3.

МИНА: Наша срца, Бранково и моје, била су јако присна, није било потребе да ишта говоримо, све се само казивало, поготово кад се погледамо, па затрепће једно од нас залиском срца свога, али и кад се растанемо после кратких сусрета, па поново видимо у нашој кући, или на балу. Није било границе у времену и простору, у дошаптавању и миловању наших душа и срдаца.

Ја сам се заљубила и у Бранкове песме, говорила их напамет, толико су ушле у мене, као да сам их сама писала. Поготово кад је умро са двадесет девет година. Тада није било дана да се не припоменем неке његове песме, да ме неки Бранков стих не насели, то ми је давало снагу да живот буде лепши, и некако да будем мудрија и јача у судару с проблемима и невољама. Као да су оне молитве или дитирамби, све његове песме, толико су ме узносиле, и замењивале ми сусрет с телесним Бранком.

И у сан ми је долазио Бранко. Нарочито кад је отишао са овога света. У сну је било и грљења, оне земне љубави која нам је недостајала, опрости ми Боже. Али у сну то је некако другачије, као да смо анђели, чује се и њихова песма, тако је у сну. Као да не дишу, а вечно су живи.

Певају без удисања и издисања, само тече певање, без краја, не престаје, човек то не може да прати, мора да дише, нема ту непрекинуту нит мелодије без краја, тако анђели певају. Кад се пробудим, као да сам катапултом избачена у кревет на планети недођији, Боже ми опрости, на планети казниоици – шта ћу ја овде без Бранка.

Овамо у животу све је друга прича, и тужна и радосна, прожимало се и једно и друго. И рај и пакао. Мој живот је носио болна изненађења, као да нешто није дало да се сва та лепота развије у свакодневни бољитак и срећу.

Да ли је уопште могуће да таленат од Бога буде умивен и земаљским плодовима, беричетом и срећом? Изгледа да није, да је то веома, веома ретко. На све стране су искушења, грехови, ђаво загриза тамо где има врлине и љубави.

Најлепше ми је када стварам, када сликам или свирам, понекад и компонујем, када пишем, или преводим с језика на језик, тада сам усхићена и имам крила, то су тренуци среће која није од овога света.

Бранко је тако написао све своје песме, све су биле са крилима пуним љубави. Код њега је то било толико јако да ни живот сâм, овај земаљски, није се могао одржати у њему – као да те Бог зове к себи да раније од свих дођеш к њему, у вечни живот.

Таленат од Бога ти је опомена за живот, овај земни, да не очекујеш срећу на сваком кораку, да је не подразумеваш ако је на трен пронађеш. Мораш знати да је чуваш и негујеш, не смеш земаљску срећу подразумевати, она истече као вода с длана, нестане, испари.

Таленат тражи да стекнеш и онај други таленат – таленат за таленат, моћ усмеравања свог урођеног талента са остатком живота, да у јавном животу носиш тај таленат као барјак, да будеш спреман да га браниш у сваком тренутку. А то је посебан дар, имају га само ретки, сасвим ретки на овом свету.

Људи се не радују туђој љубави и туђем таленту. Сви би да те загрде, поткопају, унизе и униште. Борба једна, непрестана борба са туђом завишћу и мржњом. Ко би то рекао? Уместо да се радују, људи те ометају. А и сам у себи мораш загасити гордост и прелест.

Није лако живети међу људима, треба то знати и умети. А људи су од Бога зато их треба волети. Али то сви не разумеју и не осећају, не могу и неће, преузму их демонски вихорови и канце. Треба се Богу молити непрестано, грешна смо ми бића: Господе Исусе Христе, сине Божји, помилуј ме грешну!

Имати дар од Бога? Бранко је опевао то када ти Бог дарује таленат па се душа весели. Он пева: „Па ми, Боже, још таде,/ и у душу нешто даде,/ та и мени песма ова,/ и њу мени ти дарова.“

И по томе смо Бранко и ја били блиски, нека ми Господ опрости на нескромности. Бог таленте у душама расцветао, тако сам Бранка препознавала још више и још јаче. То нас је чинило блискима и

заљубљенима, и у Бога и у нас. И ми смо по Божјем лику створени, и Бранко и ја, сви људи на свету. Бескрај различитих лица у ствари је лице – Божје.

У песми „Молитва“ Бранко слави Творевину Божју. То може само неко ко осећа да је Божје дете са његовим даровима. На Васкрс 1844. године, као двадесетогодишњак, Бранко је ту песму написао:

Месец јасни, звезда јато,
И сунашце умиљато,
Зору што нам небо шара,
А и мућу што га пара,
И ту силну грома буку,
И олује страшну фуку
Ти сатвори вељи Боже,
Ко овако још'те може!

Цвеће љупко и долину,
Стадо, врело и планину,
Ти'у реку, силно море,
И под небом орла горе,
И над орлом шарну дугу,
И славуја у том лугу,
И још његов глас умилни
Ти сатвори Боже силни.

Осим другог овде свега
Мене створи из ничега,
Ду'ом својим ти подуну,
У менека душу суну;
Па ми Боже још'те таде
И у душу нешто даде,
Та и моја песма ова
И њу мени ти дарова.

Фала Боже на дар ови,
О помози благослови,
Да ми како с права пута
Душа млада не залута!

4.

МИНА: У Бечу је почео да се одржава Славенски бал једном годишње. На ту идеју дошао је кназ Милош Обреновић 1846. године – да се у Бечу окупе виђенији Срби, да царска Вијена види колико има наших красних душа у Аустрији. Те године направљен је први такав бал, а чувени аустријски композитор Јохан Штраус Млађи, по налогу Кнеза Милоша, написао је композицију „Српски кадрил“, која је ту и први пут изведена.

Те године упознала сам се и верила се с руским младим лекарем Флором Огњевим. Отац је био за то, с обзиром да је Флор био спахијски син, сматрао је да ћу се богато удати. Није мој отац био неки велики материјалиста, он је више био за духовно благо, али ме је као једину живу кћер толико волео да је и претеривао у својим визијама око моје удаје. Иако је млади лекар био грбав, оцу мом то није сметало, јер је и сам имао згрчену ногу са штулом. Можда га је и то на неки чудан начин приближило Огњеву, не знам, нисам га никад питала.

Татица се млад лечио у јодној бањи у Новом Саду, имао је велико запаљење зглобова, и ту му се нога заувек згрчила, с коленом отишла уназад, паралелно са тлом, није више могао да је исправи, да стане на ту ногу. Од тада је носио дрвену штулу под коленом, с њом је ишао и пред Волфганга Гетеа.

Није му сметало да покаже такву своју ногу, носиле су га велике идеје и надахнућа, имао је визију шта конкретно и дефинитивно мора да уради са српским народним језиком, да га подигне високо, највише, да то буде књижевни језик за употребу код песника и писаца, научника и стваралаца, али и код обичних људи, јер је то њихов језик из живота – народни језик.

Флор Огњев се био заљубио у мене, јаче него ја у њега, у ствари питање је да ли сам уопште била заљубљена, јер ми се Бранко стално мотао у мислима и осећањима. Бранко је прожимао моје биће и моје снове. Али очева реч и његова жеља било је нешто против чега ја нисам могла. И то је погодило Бранка, не само да сам осећала, него он то на веома вешт начин исказује у једном писму Ђури, на швапском, како бележи 7. августа 1847. у Бечу.

Бранко јавља Ђури (који је раније носио име Ђорђе Поповић, па то писмо започиње са: „Чујеш Ђорђе!“, а једно друго: „Брате Ђоко!“), јавља Бранко, дакле, Ђури да ће тога дана навече Вук путовати у Трст – са женом, кћерком, те Фиделијом и ... Огњевом. Бранко је овако написао: „Ако не лажем ово ће бити Минин муж. Кажу да је и њега Бог створио, може бити душу, али тело...“.

Бранко је ту мислио на хендикеп мог необичног вереника Огњева са грбавим леђима. Не замерам Бранку, и ја бих можда тако поступила. Нисам могла против очевих ланаца. Пустила сам да Бог све то разреши.

И, кад је упорном медицинару Флору Огњеву пошло за руком да ме вери, ја сам му, осећајном и културном, дала прстен с витицом своје косе, на којем је уграviран дан заруке и моје име. Флор је прстен носио као амајлију да би га – након раскинуте веридбе – вратио. О, Боже, ти знаш зашто је све тако текло и зашто је тако требало да буде: Господе Исусе Христе, сине Божји, помилуј ме грешну!

Покушавали су да ме освоје и Михаљ Рајнов, пореклом Пољак, и неки Данијел Кон, па веома обазовани презименом Ткалац, потписивао се као „Племенити“, те богати господин Стоинов. У писмима су ме поздрављали као „фрајлицу“, што је био својеврсни комплимент. А учени Јернеј Копитар, долазећи к моме оцу Вуку, увек ме је примећивао и ословљавао надимком „циганчица“ због мог мало тамнијег тена.

(Мина прилази столу и узима споменар где се налазе посвете и стихови њој намењени.)

Многи су ми посвећивали своје стихове, али само Бранкови су прави, из срца, божански, чиста поезија. Ето, Лудвиг Аугуст Франкл, аустријски лекар и песник написао је ове стихове у моју споменицу 5. маја 1847. године:

Ich sah im weiten Saale
In glanzerfüllter Nacht,
Dich in des Serbenlandes
Fantastisch schöner Tracht.

На немачком тако звучи први катрен, римују се други и четврти стих: Nacht – Tracht, ноћ – рухо. Увек је тешко римовану строфу препевати на други језик. Но, ево превода на српски језик:

Видех у пространој дворници,
у ноћи пуној сјаја,
тебе из српске земље,
у заносно лепом руху.

Све је то лепо и хвала му на овим стиховима, али су некако сувише описни, споља, нема ту јаке емоције, Боже ме прости, нећу да грешим душу. Друга строфа, пак, овако иде на српском, могла сам можда и боље да преведем:

На твом је челу блистала
звезда алем сјаја,
ти си играла тајанствену
игру свога завичаја.

Сад је боље кад се римује, Франкл помиње и звезду алем сјаја, звезду као драги камен. Мој отац Вук је записао народне стихове о елем-камену: „спрам кога се види вечерати, у по ноћи као у по бела дана“. Па, да, лепо је то Франкл насликао, свака част, али Бранко је бољи, талентованији много, нико није певао као он, нико. И Бранко помиње звезду, али потпуно другачије, потпуније, изнутра, а божанског значења и сјаја. О, Боже, колико сам се узбудила када је Бранко својом руком, из једног даха исписао те стихове у моју споменицу.

5.

(Мина стоји уз клавир и држи споменар.)

МИНА: *Било је то на Бадњи дан 1849. године, отац је гостио простигле знанце и пријатеље, а један од њих ми дао на дар књижицу-споменар, празну споменицу, прелијепог оквира у златотиску. Ја заредих да ми сваки од гостију нешто у њу упише, па дођох и на Бранка. Док се окренух, а Бранко већ написао:*

Певам дању, певам ноћу,
Певам селе, што год `оћу,
И што `оћу, то и могу;
Само једно још не могу:
Да запевам гласовито,
Гласовито, силовито,
Да те дигнем са земљице.
Да те метнем међ` звездице.
Кад си звезда, селе моја,
Да си међу звездицама,
Међу својим, селе моја,
Милим сестрицама.

(Мина седа на столицу.)

И све се окрену око мене кад прочитах песму, ништа ме друго у споменици није занимало тих дана, само сам се враћала тим Бранковим стиховима. Он мене види као звезду, и ставља ме у рој звездица на небу, сматра ме њиховом сестром, о мили Боже, какве генијалне визије и талента!

(Мина устаје.)

Бранку је требало само један трен; ваљало му је само захватити ту пуне груди своје, гдје цвјета читав перивој таквога цвијећа, ту их је брао и нама давао.

(Мина опет седа.)

И колико је ово другачија поезија од Франклове. Не бих никог да унизим, напротив, али истини у очи морам погледати и рећи. Бранко пева лакокрило и незаустављиво, ту звоне кладенци језика, жубори матерња мелодија, све се успиње у висину, нема краја доживљају такве песме. Код Франкла је све некако уштогљено, научно, без песничког сева и грома, нема непредвидивог лирског корака и узлета.

И у животу Бранко је био је лака корака, момачког, помало бећарски заваљене главе, и такав ти иде у сусрет, са благим веселим изразом лица, помало и детињаст, увек с осмехом на лепим устима.

(Мина устаје и лагано хода.)

А зуби се помаљаху сваким тим осмехом, беху здрави, необично бели, широки и угласти.... Не беше ли, дакле, синак вилин? ... Ко би га таквога видео, одмах би помислио: „Овога је вила посинила, па сада ходи по земљи, где му место није, да тек пева и друге весели; благо њему, на њ не може туга и невоља земаљског жића.“

(Мина застаје уза сто, и узима споменар и отвара.)

И други су, велим, песници мени посвећивали песме, ево на пример Рус Виктор Григорович: „Не збиром речи дрскога ласкања,/

Не лудостима брбљивог измишљања,/ Већ просто ћу Вас поздравити/ Речима које ће казати и цео свет:/ Ви сте, Србије Хомерида, оцу кћи,/ Младе Србије Ви сте лепота“.

Ето то је химнички узлет скоро неке песничке пароле, са неког родољубивог митинга, поштујем то, уважавам, али ту његово срце не пева мени. Као да је све преписано из познатих патетичних заноса, опрости ми Боже!

Или рецимо стихови Италијана Сандринија: „Видех лепу и свежу ружу/ Мирис њен и боја/ Испунише ме оним соком/ Који чула уме да помути,/ тако да се успавах.“ Није ово толико лоше, али је некако гобленски, са предвидивим низањем слика. Ја говорим и руски и италијански. Нема потребе да сад то чиним, јер ова поезија мени је драга само као гест протоколарног дружења, ништа више. Опрости ми, Боже!

А Бранко је сав нов, свеж, свој, и мој, нико не пева као он. Написао је свега педесет четири лирске песме и седам епских – као да је све то концентрат десет пута обимнијег стваралаштва. Толико је ту мелодије и значењске лепоте српскога језика узнесеног до божанскога струјања духа и душе.

Кад год читам његову „Девојку на студенцу“, ја у ствари почнем да певам, себе видим као јунакињу песме на извору „Патријарховац“ у Сремским Карловцима, а Бранка као бећара-витеза на „коњицу лака скока“, који је сишао са Стражилова:

Кад сам синоћ овде била,
И водице заитила,
Дође момче црна ока
На коњицу лака скока,
Поздрави ме, зборит’ оде:
„Дајде, селе, мало воде!”
Ове речи, слатке стреле,
Минуше ми груди беле.
Скочи’ млада, њему стиго’,
Диго’ крчаг, руку диго’.
Рука дркта... крчаг доле...
Оде на две, на три поле.
Још од њега леже црепи,
Али где је онај лепи?
Кад би сада опет дош’о,
Ма и овај друго прош`о!

О, песниче, љубави моја, сви ти моји удварачи нису ти ни до колена. Није поезија формулар да се упишу унапред смишљени одговори. Стих не зна за границе, нема ту ни времена, ни простора – све је надвремено, па где се и кад се заустави у бескрају. Тако је Бранко писао.

Ову песму је написао у Темишвару, после Сремских Карловаца, а пре Беча у који ће доћи да се упознамо. То је његова прва песма на српском језику.

6.

МИНА: Имала сам и ја своје првенче, сина свога Јанка, радост моју највећу, и тугу моју највећу. Како ми дође, тако и оде. У седаманестој својој години узе себи живот играјући на Кавказу „амерички рулет“, западе га црна куглица – пуцао себи у главу. О, проклета ђавоља игро црна! Нисам ни помислила да би се то икад могло догодити, па да га посаветујем пре његовог одласка у Русију. Пола мога живота у радости, пола у чамотињи душе. Слава теби Господе!

Мој син Јанко завршио је војну академију у Петрограду 1875. године. Ту се школовао у чувеном Пажеском корпусу захваљујући стипендији петроградског одељења Словенског добротворног комитета. По завршетку школовања, дошао је у пратњи мога брата Димитрија, свога ујака, у Србију. Као добровољац учествовао је у српско-турском рату, а кнез Михаило га је намах 1877. године одликовао медаљом за храброст. Потом се вратио за Петроград и трагично завршио – мој једини син Јанко Вукомановић.

Имао је свега три месеца када му је умро отац, мој супруг Алекса Вукомановић, професор београдског лицеја. И њега је отргла смрт рано. Удала сам се по вољи мога оца, имала сам тридесет година, стара девојка, него шта. Радила сам уз оца, помагала му, али он није желео да останем уседелица, без свога рода.

Овако је то било. С оцем и мајком, 1858. године, бродом сам низ Дунав допутовала из Беча у Земун. Ту сам одмах прешла у православље и добила име Милица. Удала сам се и венчала у Саборној цркви за братанца кнегиње Љубице, за младог професора књижевности Алексу Вукомановића. Док сам се венчавала, замишљала сам да је Бранко поред мене, и он се звао Алекса, по крштењу. Након годину и по дана, мој муж је умро, „оболео од очију“, а ја остала трудна. Ој, мој Јанко, чедо моје, јединче мило, анђеле мој!

Рекох већ да је мој брат Димитрије био уз Јанка у Русији. Димитрије и ја смо рођени истога дана различитих година, 12. јула 1836. године – он, а ја 1828. Осам година сам била старија, ја седмо дете. У својој раној младости, све до 1852. године помрли су нам браћа и сестре: Милутин, Милица, Божидар, Василија, троје некрштених, Сава, Ружа, Амалија и Александрина. Бранко ми стигао испричати да је и његова сестрица Амалија умрла је у другој години живота, брат Стеван у двадесетој. Бранкова мајка Ружа умрла је у његовој четвртој години.

7.

МИНА: Мој брат Димитрије био је веома чудан, волела сам га као другу половину своје душе. Тата је желео да се он ишколује и постане свој човек. Школовао се на најбољим војним академијама у Аустрији, Немачкој и Холандији. Постао је један од најостваренијих и најспособнијих официра тога времена. Отац га је засипао великом пажњом, а мајка и ја љубављу какву је само пожелети могао.

Међутим, кад враг узме шалу... Димитрије се чудом пропио и почео да се коцка. Чули смо да је то помало радио и током учења за официра. Да ли је можда желео да буде нешто друго, можда лекар или правник, писац или свештеник, не знам. Или му је недостајала љубав неке жене, никад нисмо о томе причали.

Бранка мој брат није нешто посебно узимао за озбиљно, помало му је сметало што је с нашом мајком био веома близак, а мама то и није много скривала. Ни тата није баш волео што мама Ана брине о Бранку као о сину. Сад кад гледам на све то, јесте мало чудно. Бранко је у бечкој болници умро на рукама моје мајке.

Димитрије је са мном дошао у сукоб после очеве смрти. Он је желео да очеве рукописе однесе у Београд и штампа, и тако заради новац, а знао је да је отац мени и мајци оставио рукописе да њима располажемо. Када сам се ја побунила против његовог предлога, он ми је припретио да ћу остати без српске пензије. То ме је заболело као убод мачем, осетила сам несносни бол који ми наноси рођени, вољени мој брат.

Димитрије је све више напуштао озбиљан живот, пио и лутао по кафанама, распродавао нашу имовину, чак и татино имање код Лознице, које је он оставио мами Ани, све је списакао, нигде више није било оног младог вредног и лепог официра.

То ти је живот, окрене се и пукне. И кнез Михаило се чудио његовом понашању. Молила сам брата на коленима да даље не буде свој сопствени непријатељ. Ништа није помагало. Разуздано се проводио, сумњиве жене водио и остављао, новац трошио, чак му је одузета и професура на Војној академији. О, Димитрије, брате Митре, шта те је повукло тако ниско и дубоко у таму? Бог само зна.

Морао је да напусти Србију и оде у Русију где је живео на ивици, само повремни којекакви послови и дан за даном веома ниских страсти. Причало се да је у Русији имао у некој успутној вези и ванбрачног сина. Никад нисам сазнала ништа више од тога. Ако је тако, онда би тај његов син био једини преживели Вуков потомак.

Мој брат је умро 1883. године у тешкој беди, баш у години када су Бранкове кости пренесене из Беча на Стражилово. А за гроб мога брата Димитрија у Русији се и не зна, нема му трага. На небу има, и тамо ћемо се опет наћи, сви.

Наша породица на крају показала је лице велике несреће, с светлим белегом у имену и делу мога оца Вука Стефановића Караџића. Да ли то таква равнотежа мора да буде између среће и несреће, добра и зла, између светла и мрака? Вероватно је тако, заправо баш је тако, и мој цео живот у знаку је свега тога. Нема потпуне среће, има само пабирака и опијака, грешни смо и јадни сви, трошни и пролазни: Господе Исусе Христе, сине Божји, помилуј ме грешну!

8.

МИНА: О како су поучни и вечити Бранкови стихови на крају његове песме „Молитва“, у којој Богу захваљује на творевини света, годишњим добима, лепоти света и живих створења, звуцима и бојама из природе, на души коју му даде и у њу таленат удену, па

одмах потом и поезију оживи, извор божанског језика му установи у души. Е, да је мој брат Димитрије хтео да чита ту песму и да чује завршне стихове:

Хвала Боже на дар ови
О, помози, благослови,
Да ми какао с права пута
Душа млада не залута.

Све је то знао Бранко, све, а онда ипак млад отишао с овога света. А као да је знао да маштам њему, да га чекам. Оцу то нисам смела ни у једној речци казати, ни помислити. Није Бранко био баш толико смеран и веран да није знао одлутати и залутати.

Причало се да залази у бечке кафане, па и оне где има дама лакшег морала, оних што их никад не би узео за жену, можда и би, не знам то, али оне су биле везане за свој посао, за онај најстарији занат на свету. У борделима у Бечу беше места за свакога.

Кажу да је Бранко написао један роман у стиховима који никад није објављен, о његовим лудовањима ноћу. Неки кажу да је пио, бекријао, али није он пио, није бекријао – ко што сведоче многи. Неки кажу да је с каквом деклицом знао прошетати у парку и нестати с њом. Ех, младост – лудост, шта ја ту могу, он је у срцу мом једини!

А кад читам његову песму „Укор“, све ми се чини да то Бранко испусује моје речи док сам га чекала и прекоравала, маштала и сањала:

Де си, душо, де си, рано?
Де си, данче мио?
Де си, сунце огрејано?
Де си досад био?
Та синоћ се теби млада
Баш зацело нада'!
Сунце зађе – паде тама –
А ја оста' сама!

Ала љубиш, моје лане,
Ала грлиш славно!
Љуби, грли, док не сване –
Та већ неси давно!

Већ недеља дана прође
Како ми не дође!...
Јао злато, тако т' Бога,
Та како си мога'?!

9.

МИНА: Моја мајка Ана Марија Краус упознала је мога тату Вука Стефановића Караџића на необичан начин. У низу станова

које је млад мењао у Бечу, тата је наишао с јесени 1814. године на стан у предграђу Ландштрасе код станодавке Аустријанке у чију се кћерку Ану убрзо заљубио. Ана је тада имала петнаест а Вук двадесет седам година.

Тата јој се удаварао писмима кад би отпутовао и у једном написао: „Радујем се што нисте заборавили оно што сам Вас учио српски, него сте и сами још научили. Жеља ми је да једном добро говорите и пишете српски.“

Тако сам и ја касније с мамом појачавала наше знање српског, ја сам научила боље.

А венчали су се 1818. године у бечкој католичкој цркви Светог Рока, на венчању је кумовао Јернеј Копитар. Од сународника, мој тата је претрпео критике што за жену узима католикињу немачког језика. Чак му је из Сремских Карловаца Лукијан Мушицки написао: „Љубити можете Швабице, али у слатки, вечни ланац брака вежите се само Српкињом.“

Моја мама је била законита ћерка кројача Андреаса Крауса и Ане Марије Даниел, чија оба мајчина имена добила је и сама. Тата и мама су се договорили да своју децу, синове крштавају у православној, а женску у Католичкој цркви.

Неко је израчунао да је мој тата укупно једанаест година био одсутан од породице, много је путовао и радио. Мама, на пример, никако није желела да напусти Беч и живи у Србији која је била у саставу Турске. Сву умрлу децу, њих деветоро, непреболно су жалили, али најчешће су помињали осамнаестогодишњу Ружу, која је правила лепе гоблене. И седамнаестогодишњег сина Саву, мога брата милог, који је у петроградском рударском интернату умро од туберкулозе.

Тата и мама су се дописивали све до краја живота, а како је текло њихово ословљавање, ево да чујете: „Љубљена пријатељице срца мога“, а Ана му одговара „Најдражи души мојој“. Затим, следи ословљавање са „Најдража супруго моја“ и „Мој најдражи супруже“, а кад су остарили: „Најдража мајко“ и „Драги и добри оче“. Иако је била мање образована од тате, верно га је пратила и помагала у свему. Он је чак једном записао да не био постао књижевник да није било Копитара, штуле и Ане.

Бранко је умро 18. јуна 1853. године у болници у Бечу на рукама моје мајке Ане, рекох ли већ то. Мене тужна вест допаде у Баденбаду у Немачкој, у бањи где сам с оцем боравила. Пресекло ме то, али некако ми би лакше што је моја мајка била уза њ у последњим његовим земним тренуцима. Неки су побијали ову тврдњу да је Бранко умро у наручју моје мајке, али ја то нисам хтела да кријем. Нека се зна пред Богом да је тако.

Нико као Бранко није певао о смрти:

Лисје жути веће по дрвећу,
Лисје жуто доле веће пада,
Зеленога ја више никада
Видет нећу.

Он је ове стихове написао гледајући свога брата Стевана у Темишвару како копни и нестаје пред његовим и очевим очима. Бранко и Стеван ту су студирали мудрољубије, то јест фолософију, а отац Тодор радио као цариник. Двадесетак година пре Радичевића, и моја мајка је боравила у Темишвару, она која није волела ни да се макне из Беча.

10.

МИНА: Била сам млађа четири године од Бранка. Да није умро тако млад, ко зна шта би све испевао – и можда бисмо били заједно. Драги Бог може све да испремешта и створи. Написао би Бранко и онај епос о Косову и Метохији, то му је била највећа жеља – да оде до Дечана и Грачанице, до Косова Поља. Али не оде, не испуни му се та велика жеља. Шта му се све не испуни?! И мени с њим, мили Боже!

Живот је сенка, и наша је љубав тек тренула на Земљи, блеснула и – остала на Сунцу. Живела сам шездесет шест година, то су два живота Бранкова, и седам година више. То су године живота Бранка и Његоша, заједно.

Е, Боже, како рано одоше ти лепотани, један у двадесет деветој, други у тридесет осмој. Бог узима оне којима је на Земљи предуга свака година. Није за њих да се, као ми смртници целог људског века, муче и батргају у букагијама земаљског глиба.

Бранко и Његош су један другоме и песме посветили. То ти све говори – да су Божја деца. Бранко њему пева: „ Ој, владико, Црној Гори главо,/ наша дико, наша вења славо!“ А Његош Бранку: „Пјевче драги, Србе врли,/ искро жива ђачког круга,/ нек` Аполо теб грли,/ нека Орфеј тражи круга.“

То су божански кораци међу људима, дошли и прошли, али оставили траг, и то какав траг – песме у српскоме језику... и то какве песме!

О, Бранко мој, мили мој Бранкићу, пиле моје, љубави моја! Ево и сад док у Бечу бројим последње дане, видим те младог. Ја овако стара – видим младића како се смеје и одмахује оном својом русом косом „на коњицу лака скока“. Да, често га тако замишљам, на црном или белом коњицу како језди у бескрај, у нигдину, па се враћа мени.

Ево сањам га у по бела дана. Ено га и сад – на белом коњицу, промиче и замиче у даљину, а коса му се ветрушâ и вије, замахује на леђима и подиже као јато ластавица.

Ево и мене на коњицу црном, одох за њим, ка горама, ка шумама, у нигдину, развезане косе, нека и она вије и пламиња као Бранкова, тако ћу га, чини ми се лакше стићи. Нека нам се косе замрсе и учворе као плетенице, а очи насите једно другога, љубећи.

Ако нисмо у животу, нашли смо се у поезији. Кад је Бранко земно умро, многи су га заборавили, чак четврт столећа нико га не помиње. Али ја сам га спомињала и спомињем га у свакој молитви, сваки дан. И стално сам читала његове песме, све док их нисам научила напамет, све до једне. Ја сам жива књига Бранкове поезије.

Имала бих још штошта, али у ствари немам више шта рећи. Има кад занемим од снаге моје љубави према Бранку. Немам својих речи, али имам Бранкових. Ево, изговорићу Бранкове „Враголије“, песму у којој сам стално замишаљала њега и мене, а кога бих другог, њега момка враголана и мене мому милооку. И Бранко је тако замишљао, мене видео и песму испевао. А ко би други то могао, нико. То је песма у којој се не може умрети.

Момак иде враголан,
По гори се шири,
Леп је ка’но лепи дан
Што кроз гору вири.

А са горе, крај потока,
Стазица се дала,
Једна мома милоока
Ту је рубље прала.

Ал’ кад смотри враголана,
Повикала сека:
„Ој, стазице, ој, танана,
Донес’га менека!’“

Викну мома, па ти брже
За жбун један зађе,
А момак се чисто трже
И чудо га снађе:

„Јао мене, и до сада
Шета’ја по горе,
Али не чу’још никада
Да славујци зборе!“

Тако рече момак туна,
Па с’млађан захуја
Да он види иза жбуна
Тог чудног славуја.

Ал’и мома из заседе
Поскочила ома –
Бежи, селе, ето беде, –
Бежи мајци дома!

Бежи мома, ману рубље...
Бежи л’дому своме? –
Све у гору бежи дубље,
А момак за њоме.

Бежи мома, до колена
Ноне јој се беле, –
Беле ноне до колена
Момка су занеле:

„Та да имаш крило лако
Да пр'неш облаку,
Не би мене, чедо, јàко
Утекла јунаку!“

Па се, млађан, за њом стисну,
До'вати је саде:
„Јао мене!“ – она вриснy,
Па под липу паде.

О, да чудна ваљушкања
По зеленој трави,
О, да чудна љуљушкања
Да т' подиђу мрави!

Лаки ветрић осме'ну се,
Листак лиска дирну,
Бели данак покрену се
Па кроз липу вирну.

Липа брсне гране шири,
Шапће дану сјајну:
„Вири, дане сјајни, вири,
Али чувај тајну!”

К Р А Ј

(2024)

ТРИ ПРИЧЕ

АЛИСА

Она је била жестока и паметна, али и веома загонетна дјевојка о којој су колале разне приче. Отворено је ступала у сукобе са мушкарцима поводом многих питања. Падале су оштре варнице кад би објашњавала којекакве ствари и појаве. Што год би казао, саговорник не би имао шансе. Она га је у корјену сасијецала гомилајући своје чињенице и аргументе, стилски обликујући говорни материјал и ширећи, притом, утисак не само жустре и интелигентне, већ и лукаве љепотице слатког гласа и изгледа.

Виђала се у друштву са локалним, али почесто и са неким значајнијим новинарима из већих листова. Причало се свашта: да пише текстове које новинари потписују, да је у кревету ватрена и мила, да је ауто-стопом путовала у многе европске метрополе, да се бавила спортом и неколико година била најбоља на Балкану у једној атлетској дисциплини, да пише роман о свом животу иако је имала само двадесет шест година, да се пак удавала те да се – није удавала и штошта тога и којечега. Свијет је нагађао, измишљао, трачао. Поуздано се знало само да шурује са новинарима.

Једне јесени, на насловној страни локалног листа, појавио се оштар текст о несташици каве. На запрепашћење читалаца, аутор текста окривљавао је њих саме, њихову прождрљивост, неумјереност, безобразлук… Било је и опасних увреда, напада на значајне личности тога краја, претјераних квалификација…И, богме, уредник се једва извукао, запријетили су му отказом.

Тих дана шушкало се да је спорни текст написала Алиса. А ње, као облака на сушу, нема. Нестала. Сви су слијегали раменима, увеличавајући лажи о уредниковом случају.

Није дуго потрајало, она се појавила. Поново је чаврљала с новинарима, кикотала, заскакивала и у чело љубила срећног изабраника, пљескала дланом о длан, радовала се ко зна чему. На све је имала одговоре и одгонетке. Новинари су били утучени и мутни. Нико да је приупита гдје се то изгубила десетак дана. Послушно су климали главом, јадно се погле́дали и мучали, слушајући Алису како их раздире својим приједлозима и коментарима.

Тако је текао дан за даном. Новинарима је пријетила опасност да остану без посла. Највише је страховао уредник коме је Алиса, чак, предложила женидбу. Блијед и исцрпљен претходним непријатностима, венуо је као јесења травка. Његовом копњењу доприносиле су и Алисине креветне акробације. Готово сваке вечери одводила га је у свој станчић и сладила женским плодовима. Шапутала је медене ријечи, убацујући му у најежене ушне шкољке планове и идеје, на које је смождени уредник потврдно климао отежалом главом. Алисина задњица науморно је изводила чаробну игру опијајући до дна човјека приклještеног у надземне раље.

Необична болест све више је узимала маха. Уредник је губио повјерење код најближих сарадника. Говорио је произвољности и глупости, без смисла и реда. Новине које је уређивао изгубиле су

утврђену концепцију. Учестале су оштре критике, јасна негодовања и протести. Смијењен је коначно. На његово мјесто дошао је нов, рекоше, поуздан и јак човјек.Тај је свуда под пазухом носио неколико књига, увек других наслова. Сви су се уздали. Очекивало се шта ће даље бити.

И ти, читаоче мој, нешто очекујеш. Шта ли ће бити? Претпостављаш да ће Алиса обрлатити и на сличан начин уништити и овог уредника, да ће потом један за другим смењивати се нови несрећници које ће Алиса непогрешиво таманити. Наивнији читалац већ види Алису за уредничким столом, очекује њен вратоломни успон и блиставу каријеру. Нешто препреденији, мрачнији читалац прижељкиваће Алсин пад, њену пропаст. Читаоци склони сензационализму и паници не могу замислити причу без убиства и крви. Такви сматрају да Алису треба уништити једним хицем, или, пак, усмртити ножем из мрака, можда задавити у кревету јастуком и томе слично.

Али, ево, шта се догодило. Након постављања новог уредника, Алиса је на странице свог романа, који је уистину писала, увела и моју маленкост. Све ми је испричала и замолила да напишем неколико прича-верзија о њеном будућем животу. Мада сам био изненађен, као јунак њеног дјела нисам имао куд, пристао сам.

Написао сам на десетине верзија. Она је пажљиво ишчитавала и захтијевала још. У једној, за мене кобној верзији, написао сам да ме је Алиса отровала због претјераног измишљања. Та причица јој се допала и веома брзо, на необјашњив начин, био сам ликвидиран.

Алиса је сама наставила да исписује приче-верзије. То чини и данас. Стално нешто прецртава, допуњује, кида. Једном ми је била рекла да мора пронаћи идеалну шему писања, која ће подразумевати све остале, али да ће истовремено бити изван свих познатих модела. Можда је успела.

А сад, драги читаоче, док исписујем овај редак, по некоји пут се питаш, ко у ствари то чини: ја, писац ових страница, или, пак, Алиса, такође писац? Да, читаоче, прочитао сам те, ти се тобож питаш, а заправо све време скриваш – да ли си ти аутор ове загубљене приче?

(1983)

НЕЗНАНАЦ

На пропутовању кроз живописно провинцијско месташце, смештено на измештеним обронцима трију врлетних планина Голије, Копаоника и Рогозне, затекнем се, пред вече, у малом, готово импровизованом мотелу. Пошто је тог дана био на измаку празник када војницима из оближње касарне пристижу бројне посете, у мотелчићу није било празних соба. Нашао сам се у неприлици: никога у месту не познајем – где преноћити? Но, убрзо се испоставило да је синоћ један гост напустио мотел и да има један слободан лежај, али поред другог на којем је већ спавао непознат човек.

Пажљиво сам ушао у собу, хитро и тихо сместио ствари, скокнуо у купатило – топле воде није било – умио се, плахнуо испод знојавог пазуха, обрисао једним, по свему судећи, незнанчевим пешкиром и, коначно, легао. Таман сам се ушушкао ћебетом и склупчао, не бих ли што пре уморан заспао, кад чух да се појачава незнанчево дисање.

Незнанац је неприродно, све јаче и јаче дувао и ћуриликао, неподношљиво хркао и клепетао уснама. Превртао сам се верујући да ће хркање престати, али, куку, оно се само појачавало. Имао сам утисак да се распадају незнанчеви органи за дисање. Замишљао сам како му ресица дрхти и кида се под налетима снажног ветра из плућа, како му крајници изровани и одувани лете, тамо-амо низ грло, у груди и уста, како му језик, као врата на пустој кући под ударима олује, лупета о горњу и доњу чељуст.

Собу су пунили разјарени звуци. Чуо сам роптање вепрова, завијање вукова, урлање мајмуна, кокодакање кокошака, крештање гавранова и свих злосутних птичурина, мекетање коза и јараца, сиктање звечарки, плакање мачака и деце, велеградску гужву, спуштање и полетање авиона, лупу и штектање машина у фабричким халама – нападао ме је хаос свих могућих звукова који су пратили човека од памтивека. Окретао сам се, знојио, затварао уши – залуд. Одлучио сам да устанем, да пробудим незнанца и кажем му да прекине с том вулканском работом, да се лепо окрене на бок и све ће бити у реду.

Примакао сам се и у полумраку угледао човека до краја разјапљене дупље из које је куљао пакао. Неколико тренутака сам га забезекнуто проматрао и замишљао како ли ће реаговати ако га дотакнем. Можда је опасно да га будим? Можда ће се уплашити? Шта ако ме удари? Може и да ме убије? Дакле, смем ли и имам ли уопште право да га будим? Смем, тешио сам се: па он ми не дозвољава да ока склопим. Постављао сам многа питања и одговоре, проширивао ланац могућих последица, хватао се за главу, али ништа нисам предузимао.

Ураганско хркање се наставило и множило грмљавином и јауцима немогућих симфонија. Соба је брујала, тресао се под, чуо сам црепове на крову како звече. Клатио сам се као шизофренични пајац, полазио руком ка незнанцу, повлачио је у последњем тре-

нутку, грозничаво, по стоти пут, запушавао уши, хватао за жиле куцавице, поново залегао у кревет, претурао се, покривао по глави, скакао – залуд! Непознати ме је докусуривао.

Измрцварен несаницом и главобољом, до зоре сам надлетао проклетог незнанца, загледао разјапљене очњаке, шкргутао својим јадним зубима, замахивао рукама да треснем по животињској њушци и одвалим је, подизао столицу и спуштао, увртао пешкир у спиралу и приносио набреклом грлу, бежао у ћошкове, сумануто радио склекове – залуд. Очајавао сам.

Избезумљен, кидишући на незнанца, у једном тренутку саплео сам се, изгубио равнотежу и свом тежином пао на његов стомак, мек као јастук. Одскочио сам и лећима се ослонио о хладни зид. Престало је мефистовско арлаукање. Владала је тотална тишина. Непознати се придигао, протрљао млохаве очи и, као мува у лету, зевнуо. Погледао ме је мутаво, насмешио се и храпавим гласом упитао:

– Откуд ви? Како сте спавали?

– Ја? Доб-ро – изустио сам сатрвен, не верујући својим очима.

Протежући се мој мучитељ је отетурао у купатило, умио се, наскрао ледене воде и вратио свеж и расположен. Обукао је љубичасти мантил, спаковао ствари у бели кофер и отишао.

(*Бранко*, Карловачка гимназија, 1984)

ДОГАЂАЈ У ВОЗУ

Седео сам сâм у купеу више од једног и пô сата и за то време написао чудесну причу о Ханки. Воз је клопарао довољно брзо да ми разбукта машту. У Винковцима је ушао брачни пар. Она стасита, крупних црних очију из којих избија сјај очуване девојке у годинама, он много старији, за главу нижи, ћелав, набреклог стомачића, црвен у лицу, сивозелених зеница преко којих као да је превучен мокар, танки целофан. Носили су неколико великих кофера и торби; откуд им толико руку. Приметивши да ће ниском господину бити тешко а и непријатно да подигне големи терет, радо сам му помогао смештајући товаре изнад седишта.

Отпухнувши, сели су једно поред другог и пољубили: можда за сретан пут или, што је ближе истини, да би мени брадатом и нехајно обученом дали до знања да се пуно воле. Она ничим није одавала да јој лепој, и за мушко око привлачној жени, нимало не смета ниски килавко од педесетак килограма. Љубазно су се обраћали једно другом, све нешто тепајући и мазећи се, показујући да су у ствари сами у возу. Брзо сам увидео да им нисам симпатичан и да ће првом згодном приликом то и показати.

После овлашног прелиставања дневне штампе, задржавајући се понајдуже на девизној курсној листи, упитао ју је да ли је гладна, потом се изуо, чистим зеленкастим чарапама попео на седиште и ручицама повукао дебелу торбу са храном. Терет је, очигледно, био већи залогај за маленога, па је, поново, понижен, дупло црвенији у лицу и бескрајно кратак, повукао још јаче. Торба је као избачена катапултом прелетела преко главе, мали изгубио равнотежу и, уз врисак бабетине којој је загорео бели пасуљ, сручио ми се у крило. Није ни подигао облу главицу а већ сам му видео неописиви бес у очима. Био сам крив што сам се ту нашао. Но, буцко се зачас претворио у веселичастог човечуљка, чак одушевљеног због згоде, па се насмејао као пубертетско дериште показујући да има дупло више ситних зуба него сваки природан човек. Искобељао се из туђег гнезда не извињавајући се нити региструјући моју реакцију која би, у горем случају, могла бити и опасна по њега.

Она је ћутала, гутајући по хиљадити пут стару, болну истину о несрећном браку који јој, међутим, обезбеђује изванредне услове за живот. Лекар је њен изабраник, старији двадесет година, али пара као блата, и то је најважније. Шта јој још може недостајати? Погледала ме је неколико пута вешто скривајући биолошку пожуду, тако да би неком другом мање способном читачу људских фаца него што сам ја, израз њеног лица и очију личио на све осим на жудњу за младим и кракатим љубавником.

Наступио је ритуал распакивања обиља хране: лепо умотана у салвете кувана јаја, свежи чварци у најлон кеси, печена кременадла, кисели купус и паприке у теглицама, ораснице и други колачи, поморанџе, јабуке, сокови... Нигде алкохола. Све то, мљацкајући, стављао је на импровизовани столић извучен испод прозора, а она чупала из торбе и додавала, пратећи сваки комад хране оком жене

која је у младости гладовала и од тетака наследила причу да се од љубави не живи, да је љубав пун стомак и дебео новчаник.

Јело се и пило у мом купеу. Нису ни помишљали да ми понуде, реда ради, бар мрљу масти с папира или са прстију, пак, док их не обришу шареном салветом. Окренутих леђа остваривали су своје интересе, крцкали и клепетали вилицама не признајући ниједан друштвени систем, ни живот другога, ни сопствену смрт, а камоли мене чемернога који нисам ни постојао у купеу. Њихова разјарена куглица свести познавала је само једну истину: што брже жвакати храну да се, пре него што постане златно гованце, не би усмрдила још у фази обраде у драгој дупљи што горе-доле мрви и дрозга парчад у калоричну материју за незасита непца.

Јело се, кажем, и пило, уз лагани ветрић кроз полуотворени прозор, у балканском возу што јури скоро100 километара на час и управо улази у дугачки тунел. Тама је пресекла дан. Не знам шта ми би, али нечујно, заштићен појачаном буком воза и густим мраком, дограбих храну и у два-три наврата бацих кроз прозор. Након пола минуте севну светлост. Истог трена извитоперише се лица усијане господе којој само што очи не поискакаше од запрепашћења: јао, где је храна! Час у мене, час међусобно, загледали су се зинувши као пешеви, отпухујући завиривали под седишта, па онда неми гледали увис, лево-десно. Претварао сам се да ништа не примећујем.

Али, не би они били они, нити би могли ући у причу, да се нису брзо снашли. Њихов сам случајни сапутник ког више не примећују него што га виде, а уз то, по њиховим мерилима, чак ако сам, заиста, и у купеу, с њима, неинтелигентан сам створ, јадни јадо заокупљен својим празним мислима. Наставили су да једу као да је храна на столићу. Дуго су жвакали на празно, хвалећи час чварке, час салату, дивећи се колачима, верујући, у болу за несталом порцијом, да, ипак, једу и да ће гованце као никад досад бити веће, и највеће, зрело и печено за избацивање, можда већ у тоалету воза.

Овако нешто догодило им се први пут у животу и зато, не мирећи се да су упали у проблем из којег нема изласка, глумили оно што се глумити не може: правили од мене будалу варничећи пропашћу и злобом, али задовољни и срећни, јер су и овај пут, као увек решавајући проблеме по сваку цену, наочиглед мене ништавног појели сву храну, до последње мрве и огриска. Тек други пут, кад им се догоди исто, а догодиће се јер ћу их вечно пратити на путовањима, схватиће да поновљена незгода постаје правило и ужас на које се морају навићи и клекнути пред истином, пред мојом маленкошћу што испира сваки гест у реалном животу, и сваку реч у новој песми или причи. Схватиће ти опасни дилетанти, који су захваљујући лекарској професији извукли велики новац од обичних људи, да ће морати да поклоне или врате све те паре головратој пролетерској чељади, па и пождерану храну чак. И, ништа им друго није преостало него да преда мном овог трена искоче из воза. Пошто они то никад неће учинити, чекаћу нови тунел да поштено, људски одрадим своју обавезу према оној светој храни хитнутој у таму земљине утробе.

(*Кровови*, Сремски Карловци, 1988)

НА САЈМУ КЊИГА, ЗГОДОМ

ВЕЛИКИ ИЗДАВАЧКИ ПОДУХВАТИ

Јубиларни, 25. међународни Сајам књига у Београду трајао је шест дана, од 24. до 29. октобра. На овој импозантној културној манифестацији учествовало је око 160 домаћих издавача и издавачи из 49 земаља Европе, Азије, Америке и Африке. Изложено је око 120 000 књига.

Сајам књига у Београду у протеклих двадесет и пет година израстао је у велику и значајну културну манифестацију на којој се из године у годину приметно повећава број књига и издавача, нарочито из света. То говори о отворености наше према културном стваралаштву других народа из најудаљенијих крајева света. Сведочанство таквог става јесте изложба „Дела несврстаних у Југославији“ на којој је било изложено око 800 наслова најзначајнијих дела из књижевности несврстаних земаља, што говори о нашој суштинској заинтересованости за такозване „мале и младе“ културе.

Централно место на Сајму заузимала је изложба „Титово дело и самоуправљање“. Овај подухват југословенских издавача говори о њиховом настојању да на потпун и импозантан начин прикажу нашој и светској јавности Титову личност и дело. На изложби „Југословенска књижевност у свету“ било је изложено око хиљаду наслова југословенских аутора објављених у иностранству. Ова изложба сликовито говори да је наша литература допрла и у најудаљеније делове света.

Посетили смо и три традиционалне изложбе: „Југословенска изложба часописа и периодике“, „Најлепше опремљена књига“ и „Највећи издавачки подухват године“. Посвуда свежине и новине. Књига из године у годину постаје предмет брижљивог бдења, почев од ликовно-техничке опреме до богатства области и разнородности проблематике којом се бави. Сваки издавач се потрудио да донесе нешто ново. У то нас је уверио и „Нолит“ који је у својој библиотеци „Изабрана дела“ објавио дела наших значајних књижевника, међу којима је и плодни новосадски писац Александар Тишма, којем су штампана изабрана дела у шест књига.

Издавачка кућа Матица српска учинила је подухват вредан пажње објавивши одабрана дела Томаса Мана у 14 књига. Овај издавач побринуо се да на Сајам пристигну и нове песничке књиге Владимира Копицла, Јудите Шалго, Јоана Флоре, Милана Узелца и других. Ту су и већ увелико запажене књиге из едиције „Прва књига“. Нашу пажњу привлаче и два нова романа Слободана Селенића и Јована Ћирилова, који су већ афирмисани као позоришни критичари. Књига есеја Ериха Коша *Приповетке и приповедање* тумачи дела прозних писаца до Андрића.

На изложбеном простору „Просвета“ разгледамо ускоро (ускоро и читамо) нове романе Радослава Братића, Митка Мацукова, Божидара Баголе и приповетке Ђуре Дамјановића, поезију Петра Гудеља, Гордане Ћирјанић, Душана Вукајловића, Александра Секулића. Ту је и популарна библиотека „Еротикон“, која новим и

поновљеним издањима, побуђује пажњу читалаца. Затим, *Латиноамеричка лирика* у избору и препеву Владете П. Кошутића који је сачинио вредан мозаик од тридесет и четири песника Јужне и Средње Америке у последња три века. Од савремених страних писаца „Просвета“ објављује Михаила Булгакова и Булата Окуџаву.

Примећујемо да је сарајевска „Свјетлост“ у својој познатој библиотеци „Културно наслијеђе Босне и Херцеговине“ штампала изабрана дела Јована Кршића у четири књиге. Реч је о радовима значајне личности наше културе – преводиоца, критичара, есејисте (1898–1941), коју је за објављивање приредио др Војислав Максимовић, професор Филозофског факултета у Сарајеву.

Надреалистичко штиво *Поезија надреалиста у Београду 1924–1933* у издању београдског „Рада“ приредио Бранко Алексић. У књизи су заступљени текстови: Мони де Булиа, Оскара Давича, Ђорђа Костића, Душана Матића, Ристе Ратковића, Марка Ристића, Ванета Живадиновића, Милана Дединца, Ђорђа Јовановића, Младена Димитријевића, Коче Поповића и Александра Вуча. „Радничка штампа“ ове године штампала је књигу групе пољских аутора *Религиозни обреди, обичаји и симболи*. Реч је о занимљивој књизи која говори о религиозним обичајима и симболима Инђије, Кине, затим Јапана, Блиског истока, старе Европе, хришћанства и најзад поглавље о обредима, ритуалима и симболима у исламу.

Народна библиотека Србије изложила је „Каталог књига на језицима југословенских народа“. До сада је изашло седам томова, а у њима су обрађени подаци о свим књигама у нашим крајевима од 1868. године. Пре овога каталога Библиотека је штампала „Каталог књига на језицима југословенских народа од 1511. до 1867. Новосадски „Форум“ понудио је тридесетак нових наслова белетристике, марксистичке литературе и дечје књижевности. Овај издавач објавио је у три хиљаде примерака књигу Виђезослава Хроњеца на мађарском и словачком језику, истовремено. „Руске слово“ увелико се бави превођењем књига са српскохрватског језика. Приметили смо нове књиге Мирона Будинског, Ане Дудаш и других. У „Обзору“ смо кратко поразговарали са Мирославом Демаком, младим писцем којем је недавно изашла нова књига.

Новосадски издавач „Стражилово“ узео је маха и објавио шест нових песничких књига. Читамо наслове: *Очевидац*, *Камено жито*, *Пресека*, *Глеђ*, *Срце у недрима неба* и *Гроб за самца*. Задржавамо се код књига Књижевне општине Вршац, треперавих БИГЗ-ових корица међу којима је и поезија Х. М. Енценсбергера у преводу младог песника Златка Красног, наилазимо негде у кутку на прве књиге едиције „Пегаз“ Књижевне омладине Србије, разговарамо са младим писцима ове значајне едиције о књижевном стваралаштву. Млади нуде нам нове песничке наслове на штанду сарајевске куће „Веселин Маслеша“, такође их проналазимо и код „Јединства“ из Приштине, „Радивој Ћирпанов“ из Новог Сада, „Цанкарјеве заложбе“ из Љубљане, „Мисле“ из Скопја, титоградске „Побједе“...

Свуда књиге, промичу писци, стари, млади... Разговори кратки, истрзани. Сви би да виде што више, да им не промакне неки нови наслов. А књига и наслова заиста много. Негде трешти глас песни-

ка Александра Секулића: *Мајстори, мајстори...* по хиљадити пут говори овај узаврели поета. На огласном плакату пише да Бранислав Шћепановић има промоцију нове књиге *Искупљење* око које се поново подигла „полемичка прашина“.

Однекуд искрснуше такозвани писци-аматери. Нуде своје књижице са патетичним насловима: *Пролази живот*, *Невини мушкарац*, *Ружа мог детињства*... На лицу места говоре одломке. Присећамо се одличне књиге Милована Данојлића о сличном „писцу-аматеру“ који је „протрчао кроз Југославију“. Гужва, неко је украо књигу, опет сусрећемо познанике. И тако шест дана, све до краја Сајма књига. А догодине, опет, Сајам, опет у потрагу за новим књигама. Биће их доста, верујемо.

(*Глас омладине*, Нови Сад, 1980)

Уочи неодржаног 64. Београдског сајма књига

САЈАМ КЊИГА НИЈЕ ТРЕБАЛО ОТКАЗАТИ

Вест да неће бити одржан Сајам књига у Београду делује депримирајуће и узнемиравајуће, али и као очекивани фалш-кец извучен из кукавичких рукава оних који о томе одлучују. Други пут заредом, две године узастоп, дакле, нема култног Сајма књига у Србији и у овом делу Европе. Разлози да не буде одржан делују лицемерно, без визије и осећања значаја континуитета мисије Међународног београдског сајма књига. Сетимо се оне бесловесности када је 2000. године одржан тзв. 1. Сајам књига у Београду, као да га пре тога никад није било.

Ове године, одржани су и Егзит и Гуча (прошле године нису), разни фестивали пива, велики концерти и свадбе, спортски догађаји, конференције и симпозијуми разне врсте у хотелима (све уз јаку музику и ђускање до зоре, без маски), шта све не, али Сајма књига неће бити. Недавно, у Бањалуци одржан је Сајам књига, како-тако, али ипак одржан, медији попратили, јавност је чула за књигу, издавачи поделили награде, нешто се на мапи српске културе ипак догодило.

То што по други пут неће бити одржан Београдски сајам није добро за књигу, боље казати – за феномен књиге, за њен култ и живот. Књигу свашта напада, али сада она напада саму себе. Није добро, сезону за сезоном, „младог орла у главу затући“. Није добро две године заредом избацити, на пример, из школских обавеза посете ђака на Сајам, у смањеном обиму, било како. Није добро двоструко игнорисати потребу контакта са књигом у сајамском облику за цело друштво импрегнирано психичким и менталним падовима.

Живимо у времену надирућих, боље рећи оних технологија у демонској експанзији које не маре за природну снагу и равнотежу људског ума, за емотивни капацитет човека као божанског бића. Тзв. друштвене мреже до те мере су у исти мах подигле и упростиле људску знатижељу да је свака упоредба са нечим сличним у историји човечанства непостојећа, то јест немогућа. Наспрам њихових позитивних страна и могућности да се креира „нова стварност“, хрупиле су и већинско место заузеле оне функције и алати, које човеково одушевљење своде на бизарни ватромет сваковрсних игрица и спинова, анимални „спектакл“ нагона и простоте.

Књига није само роба. Ако и јесте, не може та њена улога бити пресудна у одлуци хоће ли или неће бити јавног презентовања стваралаштва талентованих људи. Живимо одиста у деликатном времену, не само по ономе шта оно тренутно даје и какве оставља последице, већ и по ономе, пре свега, ко је све то смислио и одаслао међу људе. Неко би требало да помогне трговцима књигама да доживе преумљење.

Таленат, да, он је пресудан поводом књижевне уметности, и других дисциплина и вештина. О таленту би требало говорити у првом плану, овде, и свугде, о таленту за таленат. Не може тр-

говачки пазар бити главни разлог за одржавање или неодржавање једне чувене светковине књиге у земљи Србији. Није новац главно огледало наше цивилизације, ма колико се то у први мах чинило. Могао је наш чувени сајам да буде одржан и без масовног присуства публике, као у Франкфурту, на пример, одувек.

Новац је најсмртоноснији вирус човечанства, од тренутка када се појавио, нобеловци би рекли – летални вирус људске расе. Е сад тај вирус наједном, гле, неће да се појави „тамо где бургија врти", на фестивалском месту где се продају књиге, да се оваплоти и умножи, јер они који држе до новца, и он им је главна водиља, тако су одлучили – због пандемије. Неће, дакле, „ударити вирус на *вируса*". Летални вирус – новац, повлачи се пред овим другим актуелним вирусом овенчаним свакодневним присуством камера са монотоним сликама – убодима игле у надлактицу. Ако желите студирати медицину, вели један нови виц, сада је право време: постоји само једна болест и неколико симптома.

Откуд то да књига избегава камере кад многи кажу да је на телевизијском екрану најлепше видети књигу, и ништа тој слици није равно. У последње време пандемија све више постаје брод којим управљају кормилари-политичари, струка (кон)структивно узмиче, шири своје шишмиш-шапице и како ствари стоје ускоро ће се предати – чућемо нешто што нико није очекивао, или јесу само они прекогнитивни, ретки и одабрани.

Повлачење књижевне, или књишке, односно штампарске струке пред актуелном пандемијом, у окулару онога који размишља својом главом, делује заиста онеспокојавајуће пред традиционални термин одржавања Сајма књига у Београду. Већ рекосмо, због многих одржаних, и биће још масовних манифестација, спортских и туристичких. Где је ту храброст, одлучност да мудрост победи сметеност и (под)мукли план. Где је ту, заиста, таленат? Таленат на куб? Зар он није најважнији у свему, па и у заснивању живота једног сајма књига и његових чинилаца, пре свих – талентованих аутора?

Таленат је Божји белег у човеку, и човеков у Богу, парафразираћу једну много лепу и тачну реченицу владике Николаја Велимировића (чије књиге узгред речено одлично су биле продаване на свим досадашњим сајмовима у последње три деценије). Таленат попут воде избије и кроз асфалт, кроз невидљиве напуклине стварности.

Сајам књига у Београду требало је одржати због књиге саме, због талента, рекох, због дара за дар, који се оваплоћује у различитим облицима и – медијумима (један је и књига). Београдски сајам књига је требало да буде одржан због човекове примарне, миленијумске духовне димензије. Нећемо ваљда само материјални аспект упрезати у земаљски смисао, у моћ пролазне политике, меку или тврду. Ако политика хоће да буде политика а не политиканство (читај, курва), онда мора укључити духовно као светлосни принцип нашег боравка на планети.

Шарл де Гол је без околишења рекао: „Мислим да је политика сувише озбиљна ствар да би била препуштена само политичарима". А пре њега Хегел: „Народ је онај део државе који не зна шта

хоће“. Али је и додао: „Песник је ту у ствари први човек који свом народу отвара уста.“ Зато је поред осталога и данас, у нашем времену и простору, 65. Београдски сајам књига у Београду требало да буде одржан.

Са практичне тачке гледано, са тачке искусног организатора јавних догађаја на пољу културе, могу да „кандидујем“ не тако више оригиналан предлог – Сајам књига могао би бити одржан и на отвореном простору. Ту би се чак могло размишљати о безопасном утицају оног првог вируса, новца, било би га довољно у џеповима излагача, зарадило би се нешто од продаје књига, и те како. А и деловање овог другог вируса било би смањено или га чак не би ни било ако је веровати саветима спетљане медицинске струке у змијском загрљају с политичарима.

На пример у Кнез Михаиловој улици и на Калемегдану – све до цркве Свете Петке и Ружице, цео тај отворени простор у време пандемије могао би да буде идеалан амбијент за одржавање Сајма књига у Београду, где ће ионако много света циркулисати све време. А све то због реченог култа књиге, због духовног ореола човека, због боголиког трага нашег на Земљи, па тиме и на Балкану.

Али и у затвореном простору, под куполама Београдског сајма, такође, било је могуће организовати Сајам књига, са свим оним пандемијским мерама на пример које су биле на новосадском Егзиту или другде. (Одржан је недавно Пољопривредни сајам у Новом Саду, и напољу, и у халама.) Или на неки сличан начин, с маскама или без њих, са дезинфекцијом руку или без тога, са дистанцом или дупло већом од свих досадашњих, али – да Сајам књига буде одржан! Да не покажемо кисели кукавичлук, пораз духа пред медијским добошима озвученим на сва звона апокалиптичном зебњом и страхом. Ми знамо који се све светови налазе између корица многих изузетних књига, и новоштампаних, данас, овде, и око нас, свуда. Таленат и машта, знање и разум побеђују пандемијску ирационалност.

Да, требало је овог октобра (нарочито због тога што и прошле године није одржан Сајам) да се књига укаже у мега-јавном простору, да у неких седам-осам дана писци и интелектуалци, песници и научници проговоре своју реч, и о ђаволској пандемији, да се чује нешто ново и другачије у ољуштеном муњак-медијском простору без духовне дубине и сјаја, са вођевима који већ заударају на смрад века. Да бар на седам-осам дана нестане она целогодишња логодијареја сенки из тзв. политичког живота на безбројним телевизијама и оних (све време без маске на лицу ријалити играча у затвореном простору) тетовираних и напумпаних, пре времена остарелих у младости, без довршеног процеса индивидуације.

Велика је грешка што Сајам књига у Београду и ове године неће бити одржан. У име оних који су направили ту грешку и поново забранили Сајам књига, исписујем реченицу великог светског писца, званог Марк Твен (иначе доброг пријатеља нашег Николе Тесле), чије је право име у ствари Самјуел Лангхом Клеменс: „Људска раса је раса кукавица; и ја не само што марширам у тој поворци, већ носим и барјак“.

(*РТВ*, Нови Сад, 2021)

СА 66. БЕОГРАДСКОГ САЈМА КЊИГА

Одрећи се свога корена, исто је што и умрети

На радост многих кренуо је 66. Међународни сајам књига у Београду. На ум ми падоше мисли Милана Кашанина: „Одрећи се свог корена, исто је што умрети. Будућности не мора бити: прошлост је неизбрисива из читуље света.“ Сајам књига има велику моћ, спира нашу опседнутост вестима из дневне медијске луднице (и тзв. политичари другачије се понашају на Сајму књига), релативизује свакодневну мрзовољу и враћа на лице ведрину и веру у лепшег човека и бољу стварност; нећу рећи будућност, јер та реч је злоупотребљена безброј пута. Будућност је већ насељена у готово свим књигама света. И кад се баве садашњошћу, књиге антиципирају будућност која ће постати прошлост.

Ове године Француска је главни гост Сајма књига. А један њихов драмски писац (Жан Расин) из 17. века жовијално рече: „Вере ми, баш је луд онај ко има поверење у будућност.“ И збиља је тако, то добро видимо ми у 21. веку који је напучен апокалиптичком опасношћу и ратовима. Живимо у столећу где сваки дан згушњава се могућношћу суицида човечанства. На плану оружја, ратови више нису оно што су некад били, довољно је само поменути дронове, а о другоме да и не говоримо.

Сајам књига у Београду доживљавао је разне фазе, успоне и падове, али је увек био мека и медина нашег људског образа и духовних потенцијала човека, кошница пчелињег система и филозофије. Било је и суманутих покушаја, па је пре двадесет три године тај чувени јавни догађај добио префикс – први Сајам књига. Неко је, гле, помислио да „нова“ дневнополитичка опција мења наше животе из корена, поништава прошлост и патетично, с лажима на исплаженим језицима дневнополитичке логодијареје, омогућава будућност на лицу места. Да се човек насмеје. Срећом, ова бесловесност није заживела.

Друга глупост, беживотна идеја, која је нажалост заживела, јесте укидање, на прилазу хали с књигама, могућности да се бројна публика напољу освежи и послужи традиционалним специјалитетима, да одседне поред препотопског ћевабџијског дима и топле пљескавице са чашицом боемског пића. Тај непромишљени гест напросто је био малограђански, снобовски предлог размажених умишљеника, који је уништио ону честицу вашарског господства, која човека чини човеком.

Коначно, реч сајам буквално гласи – вашар, то јест панађур. Само што је ово вашар књиге, ништа пежоративно нема у томе, то је традиција, живот, то је обичајна пракса не само у нашем поднебљу већ у целом свету поводом разних народних окупљања. Књига сама неће дозволити да узимање хране *ан пасан* прерасте у лакрдију, и никад није прерастало у претходних скоро пола века, већ је имало и низ практичних предности. Људи су после на часак

осмехнутих залогаја настављали свој посао, и публика и излагачи, сви су се враћали примарном поводу доласка – књизи и сусретима.

Ових дана појачано се говори о гашењу Сајма књига у Београду на месту где се досад одржава ево шездесет шести пут. И чује се – да ће негде другде, у Сурчину или где већ, наставити наредне године, у ствари нико не зна где и шта. Ово је тужна вест, опасна и нехумана. Сајам књига је сунчев корен међу људима, светлост која храни душе и чини и нас креативнима и срећнима. Место где се Сајам књига одржава је свето и не треба га измештати.

Насупрот бесловесним причама о крају људског духа, уметности и књижевности, културном месту српске културе потребно је омогућити да траје у свом животном амбијенту који људи масовно походе показујући да је књига срасла са судбином човечанства и да је неуништиви изум без обзира на другачија кукавичка кукања током године.

Неко рече да је потребно око хале 1 Београдског сајма да се ухватимо за руке и тако га опашемо колом, великим кругом од неколико хиљада људи, којим се по веровањима разгоне негативна енергија и демонске намере. Дакле, више него симболично, да покажемо јавности и привременим тобожњим газдама (смртницима) наших живота да то не може тако. Зато ћемо поновити прву реченицу из горе наведене мисли Милана Кашанина: „Одрећи се свога корена, исто је што и умрети.“ О, како је тек ово истинито и болно поводом Косова и Метохије!

Три српска писца пореклом из Крајине

Никад не знаш кога нећеш срести на Сајму књига. То је врхунска драж доласка на ову несвакидашњу манифестацију. Тамо-амо, горе-доле, лево-десно, увек налетиш на људе с којима се дуго ниси видео, или јеси недавно, а већина из твога миљеа, твога еснафа.

Једном давно на сајму књига у сусрет ми иде Мирослав Егерић и каже: „Ево још једног драгог лица!“ Посебно су драга такозвана анонимна лица многобројне публике, махом младе, ту су и средовечни и старији, дабоме, сви су дошли по дашак смисла који се претвара у филантропску лепоту живота у гужви. Нека чудна вера у све то, у књиге, у наставак трајања – љубав!

Изроних на штанд „Прометеја“, кад тамо, за омањим столом, седе Анђелко Анушић и Бранко Летић, прозни писац (има и други, познати критичар истога имена). Промоција – на столу усправљена књига – нови роман Анђелка Анушића, *Маглена авлија* (Бајка о путовању у *она места*). Он затражи да седнем поред њих, што радо и учиних. Анђелко одмах рече: „Три српска крајишка писца!“

Заче се еглен око књига, писаца и њихових судбина. Летић помену своју прву, значајну књигу *Шљива са нож-сјенком*, и Бранка Ћопића, који га је намах прихватио као земљака, младог даровитог прозаисту, па се и дружио с њим. А онда помену и свог врсника Ђуру Дамјановића, ког је Летић упознао с Ћопићем, овај га здушно прихватио и подржао. Обојицу је Бранчило на неки начин сматрао својим настављачима по босанско-крајишком корену.

Утврдисмо Летић и ја да смо оба пре три месеца, поводом емисије коју РТРС прави о Дамјановићу, говорили о Ђури (има и наг-

рада с његовим именом данас у Републици Српској). Летић рече да је помињао њихов заједнички студентски живот у дому у Београду, где су још од будућих значајних песника и писаца били у то време и Драгомир Брајковић и Милован Витезовић. Летић истакну да их је Витезовић „заразио“ песмама славних песника које је говорио напамет.

Помену Бранко и своје познанство са Антонијем Исаковићем, како нагласи – академиком и генералним директором издавачке куће „Просвета“. Ту упаде и једна животна (не)згода – Ђуро Дамјановић је упознао гувернанту код Исаковића, и ту се збило оно што ми на врх језика стоји. Нису остали заједно, али је она остала трудна. Можда ће наставак ове приче појавити се у поменутој емисији РТРС-а. Стигох испричати да је ми је пре скоро четири деценије, обучен у лепо одело, сав озарен и бранковски млад, Ђуро Дамјановић дошао у Бранково коло, да обиђемо Сремске Карловце и Стражилово.

Тако то бива кад се писци нађу на Сајму књига. Вредни Анђелко ми поклони свој нови роман са лепом посветом, а ја имајући код себе само један примерак књиге-поеме *Козаро, сејо и прамајко* у издању бањалучке „Бесједе“, рекох да ћу му, као своме комшији, у Новом Саду пре шетње ускоро поклонити, а да ћу овај примерак с посветом даривати Бранку Летићу. И тако би; док сам писао посвету, Анђелко рече неколико комплимената за поему – да је на нов начин третирала Козару и да би Скендер Куленовић био изненађен и задовољан тим иновацијама. Анђелко је још почетком августа читао поему „Козаро, сејо и прамајко“ пласирану, како нагласи, као ниједном песнику досад у том дневном листу, на две средње стране, и да отуда може да говори о њој иако ће књигу тек добити.

Бранко Летић је изврсни преводилац поезије с руског језика, у Сибиновићевој антологији налазе се његови препеви. И поче напамет да говори Јесењина у свом препеву, страсно и посвећено – да напросто као дете уживате у тако узвишеном речитативном чину. А онда исприча да је једној млађој Рускињи која је недавно, поводом рата у Украјини, избегла у Србију, наизуст рецитовао Јесењинове стихове. Међутим, на његово изненађење, а и на Анђелково и моје кад то чусмо, та Рускиња није чула за Јесењина, о Боже, не познаје једног од највећих песника свога народа. Шокантно и отрежњујуће!

А кад Бранко Летић рече да Рускиња није чула ни за Пушкина (залуд јој је напамет говорио делове из *Ане Карењине*) то нас докрајчи и падосмо у чамотињу духа, свеза нас чвор страшне спознаје – да ли је заиста могуће данас, да има и таквих у Русији? Да, има, и код нас, живот је неописиво чудо, ошурено прасе у трку кроз авлију, узима у најам и ђавоље папке, и трчи уназад. Свашта се изврће и брише, долазе наопака времена.

Усрећити другог на сајму књига

Мислим да је књига једна од могућности среће коју ми људи имамо (Борхес). Неко је рекао да је срећан само онај који успе да усрећи другог. И заиста је тако. Ево на Сајму књига, поред мнош-

тва сусрета, наиђосмо једно на друго, насмејана Маја Белегишанин Ивановић и ја, изненађен, а с њом и њена љубазна пријатељица са факултета, Данијела Станковић. У Зборнику радова о моме стваралаштву, у издању Бранковога кола, поред тридесетак других текстова, налази се и Мајин о књизи *Сремскокарловачке терцине*. То је био детаљ који је, од Маје и мене, усмерио ову књигу у Данијелине руке као сајамски поклон пријатељици од пријатељице. Маји је од мене с посветом припала поема *Козаро, сејо и прамајко* у издању бањалучке Бесједе, а Данијела поста богатија за још једну књигу поезије за децу, *Лија пандемија*, издавач Институт за дечју књижевност из Београда. И Маја и Данијела упутише ми цветове-осмехе који из очију рекоше: Хвала. Доживесмо радост на Београдском сајму књига, као деца усрећисмо једни друге.

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2023)

СА 67. БЕОГРАДСКОГ САЈМА КЊИГА

Књиге, сусрети и присећања

На Београдски сајам књига редовно идем још од појаве моје прве књиге поезије *Матерњи језик* (1978). Појавом друге ми књиге *Линије на длану* (1980), одлазак на сајам се утврдио као обавеза. Деценијама сам, не питајући, стизао на Сајам књига у Београд, а овде у Новом Саду основао пре три деценије Међународни салон књига. И не само зато, био сам и на овогодишњем, 67. Сајму књига.

Није Сајам књига у Београду као некад, сада је то вашар књиге огољене трговине, врло присутног кича и шунда, а намножили су се као никад аматери-песници, па с њима у сам „врх“ избијају и ријалити пискарала. Међутим, одржава се ипак озбиљна књижевност, не да се, има издавача који заљубљено и посвећено о томе брину, сналазе се како знају и умеју, не дају да стара и културна смотра књиге пропадне. Свака част и – капа доле!

Објављивао сам књиге код наших највећих издавача: Просвета, Матица српска, БИГЗ, Српска књижевна задруга, Време књиге (Стубови културе), Завод за уџбенике и наставна средства, Прометеј, Службени гласник, Глас српски и други. Сећам се да ми је професор Славко Гордић говорио да после прве и друге књиге (које су изашле код важних издавача) строго водим рачуна где објављујем књиге.

На Сајму књига у Београду данас сусретох песника Бећира Вуковића из Црне Горе. Моја генерација! Подуго се нисмо видели. Долазио је на Бранково коло као љути млади боем осамдесетих и деведесетих. Управо сам се јутрос био угнездио на штанду мога старог издавача – Службени гласник – лепо примљен од уредница, почашћен и угошћен од њих лично, како ваља и требује, а и оне су списатељице. Људи су данас жељни доброте, нормалности и лепе речи. У Службеном гласнику објавио сам књигу есеја, сећања, записа, полемика и дневника, *Руку на срце* (2016) и донео издавачу вредну награду – *Браћа Мицић*. То се не заборавља – издавач је правио и посебну промоцију. О књизи говорили Петар Арбутина и Марија Слобода.

Бећиру Вуковићу даривах свежу књигу Бранковога кола *Свечане речи* – беседарник, редак бедекер кроз свечана отварања септембарских Бранкових кола од 1972. до 2024. године. И ова књига је штампана о 200. годишњици рођења Бранка Радичевића. Уз портрете беседника, указаше се и њихова имена, а Бећир удивљен и срећан што постаје власник такве уникатне књиге коју смо приредили Растко Лончар и ја. Листа побратим Бећир *Свечане речи*, а антологијске беседе у времену се смењују, смењују... Сабране и сачуване, из пера и срца истакнутих песника, и понеког прозаисте, редом, онако како су долазили на Бранково коло: Перо Зубац, Стеван Раичковић, Десанка Максимовић, Душко Радовић, Блаже Конески, Драгутин Тадијановић, Бошко Петровић, Душан Костић,

Милорад Павић, Слободан Селенић, Матија Бећковић, Борислав Пекић, Рајко Петров Ного, Љубомир Симовић, Танасије Младеновић, Иван В. Лалић, Алек Вукадиновић, Дејан Медаковић, Миодраг Павловић, Павле Поповић, Драгомир Брајковић, Раша Попов, Душко Трифуновић, Светлана Велмар Јанковић, Ранко Рисојевић, Слободан Ракитић, Драган Колунџија, Крстивоје Илић, Иван Гаћански, Мирослав Максимовић, Миро Вуксановић, Милосав Тешић, Иван Негришорац, Владимир Јагличић, Милован Витезовић, Ђорђо Сладоје, Радомир Андрић, Стеван Тонтић, Милисав Савић, Милан Ненадић, Анђелко Анушић, Братислав Милановић, Слободан Зубановић и Славомир Гвозденовић.

При руци нам беху и друге моје књиге штампане у знаку прославе два века од рођења Бранка Радичевића: *Коло, коло, наоколо – Појаве и портрети* (Први том), *Коло, коло, наоколо – Стражиловски времеплов, трагови и сећања, цртице и коментари – 1972–1992 (*Други том). Затим, зборник радова *Живот песничког дела Бранка Радичевића*, цветник песама посвећених Бранку, *Ао, данче, ала си ми бео* – и збирка *Сонети о земаљској љубави*. Из ове последње у низу, ево уводне песме која започиње чувеним Бранковим стихом:

БЕЗИМЕНА

Ње више нема, то је био звук,
нити се икад родила за мене,
ја само видех надвремени лук
како избија из обриса жене.

Ње више нема, то је био звук,
као лаки прх из нестварне пене,
ка хоризонту стуштио се мук
бачен у светлост, на пут душе њене.

Ње више нема, то је био звук,
тек честице траг из очиње мрене,
рука ми прође кроз њен вити струк,

додирнух сенку опеване жене.
Ње више нема, то је био звук,
само ме каткад у сну трзај прене.

Књигу *Сонети о земаљској љубави*, с мојом посветом (уз коментар – што имате леп рукопис!) присвојила је једна уредница Службеног гласника која је одмах почела да чита мој мали уводник: „На *26. Бранковом колу* (1997), *Тема манифестације*, из дана у дан, текла је под насловом: 'Земаљска љубав – анђео или демон'. На списку учесника: Владета Јеротић, Павле Угринов, Оља Ивањицки, Александар Тишма, Радослав Петковић, Вида Огњеновић, Светислав Басара, Биљана Вилимон, Јовица Аћин, Бранислав Лечић, Милица Мићић Димовска, Бојан Јовановић, Марина Арсенијевић и Александар Јерков.“ Она се чуди лепези имена и жали што није присуствовала том *Бранковом колу*.

Прошетао сам мало од штанда до штанда: није то онај, велим, Сајам књига у Београду као некад, јер да јесте, међу главним програмима ове чувене манифестације, никад не би била прескочена 200. годишњица рођења Бранка Радичевића. Гле, наредне године – 2025 – неко из управе сајма, са закашњењем од 365 дана, убацио велику годишњицу, а да ми у Бранковом колу ништа не знамо о томе.

Гледајући свеже фотографије са Сајма књига (2024) виде се један старији господин из Азање са посвећеним примерком књиге *Коло, коло, наоколо*, студенткиње са београдског Филолошког факултета са другим томом истоимене књиге, затим једна наставница из Железника, са ђацима који држе потписани примерак цветника песама о Бранку.

С писцем који сам наступа на сајму књига

У обиљу сусрета на Сајму књига, издвајам овај са Зораном Радисављевићем, не са песником, његовим имењаком и бившим уредником културе у листу *Политика*, већ са чувеним енигматичарем (анаграмистом) из Новог Сада. Анаграм се граничи са самом поезијом и њеном језичком еквилибристиком, и у том погледу Радисављевић се приближва и изједначава са врсним песником Недељком Бабићем, добитником награде „Печат вароши сремскокарловачке“ (2020), који литерарно захвата и те гране људског умовања и певања.

Зоран Радисављевић је најуспешнији енигматичар Србије, победник бројних међународних конкурса, чак и неких на енглеском језику. Био је шампион три популарна квиза: *Слагалица*, *Бројке и слова* и *Коцка је бачена*). Све његове победе на домаћим и међународним такмичењима заправо немогуће је набројати на ограниченом простору. Његова нова књига анаграма *Арс магна* у ствари је Самиздат. Но, у пријатељском договору с Прометејем, ова приватна Радисављевићева књига промовисана је на штанду познатог новосадског издавача у подне, у среду 23. октобра. Рецензент књиге је угледни песник Дамир Малешев, овогодишњи добитник престижне награде „Печат вароши сремскокарловачке“, који поред осталог о овој књизи каже:

„Анаграм је игра духа, трен луцидности. Игра звучања и значења започиње у слуху анаграмисте, да би се касније, као разговетан одјек, појавила у слуху решавача. Комуникација је успостављена, задовољство изазвано проналажењем решења допуњено је и вишеструко увећано духовитошћу коју је анаграмиста уградио у свој анаграм. Књижевна вредност анаграма вишеслојна је и дубока, а понајвише зависи од умешности и искуства самог аутора, од целокупног културног наслеђа које је усвојио и дубоко инкорпорирао у своме духу. Зато су дар и искуство нашег аутора овде одиграли кључну улогу.“

Затим, Малешев помаже читаоцу анаграмâ у Радисављевићевој књизи *Арс магна*: „Као тематску и културолошку основу за свој креативни енигматски коментар, Зоран Радисављевић испрва при-

рећује за читаоца 77 сликарских ремек-дела која датирају од периода ренесансе па све до друге половине прошлог столећа. Поред наслова, године настанка и имена аутора, квалитетне репродукције сликâ садрже као посебан додатак и сажет приказ сваке слике из перспективе социјалног контекста и историје уметности.“

Као примере неколико анаграма-бисера, Малешев наводи следеће: „*Девојка с бисерном наушницом* Јоханеса Вермера као да је оживела на платну, те се обраћа сликару, стихом: НИЈАНСЕ БОЈЕ НАВОДИШ К МОМ СРЦУ! *Марија Магдалена* Тицијана Вечелија, напросто: ДАЛА МИ ЈЕ АНАГРАМ! – рећи ће наш аутор. *Повратак разметнога сина* Рембранта ван Рајна и покајнички вапај синовљев: ТАТА, ГРОЗАН САМ И ПОКВАРЕН! Зар је потребан коментар?“ Ево и по мом избору једног бисер-анаграма, а има их тако много: *Уличне демонстрације* Еде Муртића: ЈА ТУЧЕН, СИЛНЕ МОДРИЦЕ! Дамир Малешев додаје: „Пресудан је један, рекао бих, наденигматски карактер Радисављевићевих анаграма, а то је њихова већ спомената књижевна вредност.“

И на самом крају ево решења једне енигме:

Бранково коло никад није имало свој штанд на Сајму књига у Београду. Зашто? Зато што Бранковом колу издавачка делатност није приоритетна. Бранково коло није класична издавачка кућа. Зато што Бранково коло током године има два своја велика „сајма“: мартовске *Пролећне Бранкове дане* (од 15. до 28. марта) и септембарско *Бранково коло* (у новије време – десетак дана, а раније и по три седмице, чак и месец дана): песници, драмски, музички и ликовни уметници, филозофи, духовници, писци-шахисти... А младих највише.

Дакле, Бранково коло има идеалну прилику, као нико у Србији и региону, да два пута годишње манифестационо (фестивалски, сајамски) покаже, промовише и афирмише своју делатност, препознатљиве садржаје, програме, нова имена и књиге, и тако на идеалан начин упозна јавно мњење о томе, то јест анимира културну сцену и освоји медијски простор. Нема потребе да у октобру (након септембарског *Бранковог кола*) понавља део истога. На културној сцени Србије и региона увелико су познати пролећни и јесењи термини одржавања двеју великих манифестација Бранковога кола. И коначно, Бранково коло се не бави продајом, то јест не тргује књигама. Многима Сајам књига искључиво је прилика за то, али и моменат када могу медијски да се покажу, мада је и то на мрвице у односу на манифестације Бранковог кола у марту и септембру. За такву привилегију деловања Бранковог кола на јавној сцени Србије и региона, поновимо, Алексије Радичевић би рекао: „Е па дотле, а докле ћеш више!“

(*Бранково коло,* Сремски Карловци, 2024)

ОНО МАЛО ЗАВИЧАЈА

О РИЈЕЦИ ГОМЈЕНИЦИ

Од Приједора према Гомјеници, испред моста на каналу, стоји натпис „Ријека Гомјеница“, Како? – питам се. Откуд мутни и беживоди канал да буде ријека Гомјеница. Чак је и жубор његове прљаве воде неприродан док се улијева у Сану, онемоћалу љепојку, која, попут многих ријека, лагано гасне и каља се технолошким загађењима.

Ријека Гомјеница? Како је тугаљив и, у исти мах, апсурдан натпис на обали канала. Сјећам се колико ли је само била лијепа та већ заборављена рјечица, нарочито љети када се окити купачима одасвуд. Гдје год да јој прићеш, с које год стране да је погледаш и такнеш – она раскошна и здрава. На обалама граја, радост, пуноћа живота. Вода чиста, шљунак се пресијева. Природне скакаонице са обале, са квргавих врба, са малих млинова.

У јутра и сумраке – риболовци. А рибе! Које све није било: шаран, сом, штука, клен, пастрмка, смуђ, линьак, подуст, шиљар, мрен, деверика, караш, кострешь, плотица, зека, златица... Ко год би забацио удицу, уловио би нешто. Међу најбољим рибарима Ацо Милутиновић, Проле Драгић, Милан Кечан... Ноћу запну кàнате и ујутро, к'о у продавницу, по неколико килограма шарана и сомовине. Ми дјечурлија ловили смо на муву, глисту, хљеб, ашламу... Ако пловак лагано шета по површини воде – линьак је, ако силовито потоне – штука, ако лагано замакне у дубину и спирално кружи – деверика.

Ријека Гомјеница текла је од свог извора, код манастира Гомионице, до Сасине. Канал ју је пресјекао код Рељића, у Мариħкој. Одатле она је оплакивала Ракелиħе, Саничане, Ћелу и Гомјеницу, те Петров Гај, Трнопоље и Гаревце. У Ријеци Гомјеници научио сам да пливам. Као штрклъаст осмогодишњак препливао сам је најприје тамо гдје је најужа и најплиħа, код Вуковиħа, потом, како сам се све више увјеравао у снагу својих мршуљавих руку, код Хамзиног тука, гдје је била шира изазовнија и, на крају, преко Зеленца, њеног најдубљег дијела у доњем току. Зеленац? Рај за скакаче и рониоце. Нико му није пронашао дно. Причало се да на дну Зеленца живи огроман сом који ноħу излази на обалу и пасе жито.

Млинови?! Они су посебна прича. Један одмах уз Зеленац, Бецнеров млин, одраније власништво Буљубашиħа, па Чврка, други понад Бакаја, Францов млин, почетком вијека купљен од Јакуповиħа, те Средиħа и Сарајлиħа заједнички млин. Ганиħа млин, па Љубушиħа млин који је почетком Првог свјетског рата послужио аустроугарској војсци да меље џакове кафе, затим, Куртовиħа млин, Хусеиновиħа млин, Новаков млин, Мешиħа млин, Гајинов млин чији су први власници били Палиħи, те још три, Карариħа, Буџаков и Сивчев млин. Осим ових, подно Мршиħа, у једном од огранака Гомјенице која се гдјегдје рачвала, било је и пар малих, тзв. куħних млинчиħа за породичну употребу.

У Бецнеровом млину радио је доброћудни Урош Топић, бркати шаљивџија, вриједан млинар ког је волио читав крај. Једног магленог јутра пукла вијест да је Урош страдао, пао под млински точак и нестао. Погођени догађајем, мој другар Дујо Вукајловић и ја написали смо чланчиће и послали у сарајевске „Мале новине“.

У Францовом млину послове је водио витална, енергичан, необично образован и духовит старији човјек. Доста је читао. Одличан познавалац историје, па и књижевности. Мудро је просуђивао о свему. Франц Маторе, Њемац поријеколм. Папирни новац држао је под капом на глави, увијек бијелој од брашна. Недавно је умро, у дубоким годинама, до посљедњег дана, возећи се на моторчићу, увијек разговорљив и срдачан. Направивши електрични млин поред главног пута, од свих млинара из доњег тока Гомјенице, само је Франц наставио с тим занатом. У новом млину данас ради његов син Иво, у много чему сличан оцу. Испричао ми је да је њихов стари млин, између два рата, неколико дана сликао извјесни Артур и да им је ту слику продао за једну гуску.

Несрећу ријеке Гомјенице најавили су жути булдожери, трактори и дампери који су без милости ровали и прекопавали, не жалећи рјечни ток. Народ се узврпољио и на различите начине коментарисао појаву тешких машина. У одсјеченим рукавицама ријеке, мутећи воду, лако је било, рукама и мрежама, ухватити огромне количине рибе. Та тренутна благодет оставила је горке посљедице: рибе су брзо цркавале у барама убуђале воде, без ваздуха и свјежег тока.

Основна идеја конструктора канала била је да пространим коритом, од Рибњака до Сане, претури што веће количине воде у којој би било и свакојаког отпада што га рјечице Томашица и Црнаја носе од рудника. Конструктор канала није се обазирао на живописну и ничим незамјењиву љепоту ријеке Гомјенице. Кроз њен кривудави и лепршави ток он је, попут какве големе игле, зарио се у вјештачки канал. Није се досјетио да би канал, у тој својој једнообразној и, баналном протоку прљаве воде подређеној функцији, могао бити постављен и мимо главног тока ријеке. Добило би се много. Овако, једним ударцем учињено је двоје: убијена је ријека и направљен беживотни канал који становништву готово ничем не служи. Ако се дјеца у њему окупају, оспу се лишајевима, ако се поји стока, разболиће се, ако рибу ловиш, сатима дреждиш на обали – нема, ако која домаћица не хајући опере веш, он пожути.

Шта је остало од ријеке Гомјенице? Пусти рукавци, затрављене баре пуне жаба и комараца, исушена корита по којима расте шибље и коприва. Искомадана ријека данас служи за бацање отпада и ђубра. Свуда комади зарђалог гвожђа, лимова, олупине шпорета, дијелови бицикла и дјечјих колица, полупани намјештај, најлон кесе и џакови, ижуљане штикле и цокуле, окрњени црјепови и суђе, попарана одјећа и крпетине, труле новине, спљоштене картонске кутије и конзерве, шљака, ђубре, смрад.

Сребрне рибе више не искачу из воде. Не довикују се рибари. Не плове мали чамци начичкани дјецом што по површини бацају

шкрље. Сад уз обале цијучу пацови и шмугају у рупе, ријетка птица, без цвркута, залепета крилима у дивљем врбаку, а некакве глисте и пијавице миголе по масном глибу. Бајата тишина. Тужни мук. Мртва је ријека Гомјеница.

(*Козарски вјесник,* Приједор, 1986)

ПОД ЛИПОМ ТОМАШИЧКОМ

Једно од четири томашичка гробља је Станковића гробље познато по огромној, преко двјеста година старој липи на врху бријега. Широко дебло липе чија бујна крошња крајем прољећа замири цијелим крајем, тек три пара људских руку могу обухватити. При кргавом дну стабла, као какво необично око, вири комад сивозеленкастог камена што, из године у годину, како липа расте, утапа се, миц по миц, у њену душу. Легенда каже да је брат убио брата, сахранио, каменом гроб обиљежио и ноћу, да нико не види, уз сам камен липу засадио. Деценијама дебло се развијало, све више обухватало и под своју кору, у срж, гробни камен увлачило. Није га одгуривало, већ прихватало као што брат брата грли, у големој љубави, болно се кајући због почињеног злочина.

Око липе гробови, имени и безимени. Под њеном крошњом, метар-два од стабла, налази се омања, нахерена, с врха окрњена крстача. С једне њене стране су три, различитих величина, правилно исцртана круга, а унутар њих шестокрили цвјетови; с друге, пак, једва видљиво, пише: „Овде почива божијак Гавро Лопар, рођ. 1871, а погин'о 31. јануара 1886. године."

Сто година је прошло од смрти петнаестогодишњег Гавре. Занимљиво је да је у ћириличком тексту слово *р* окренуто наопако, па је неко, ко зна колико година послије, додајући слову горњу црту у ријечима почива и погин'о, направио квадратиће. Једино у презимену Лопар слово *р* је остало оборено на леђа. Као да се тај анонимни дописивач плашио да такне у срушено слово, у презиме рано преминулог момчића који се никада неће подићи на ноге.

Обишао сам и гробове дједа ми Спасоје и бабе Зорке Грујичић. Почупао сам траву, бујад и ижџикљало ситно багрење. Остало је нешто цвијећа. Испод дједовог имена, на малом споменику, урезано је и име његовог сина Сретка, младог партизана, борца Прве крајишке бригаде, који је у Босанском Врпољу, 1943. године, пресјечен рафалима, погинуо у бици с Нијемцима. Стрицу Сретку не зна се гроб.

Недалеко од липе, преко неколико живица, мирује пусто имање мојих. Лијепој крајишкој кућици, у којој сам јео медени сир, ни трага. Нечије кравице пасу и замахују репом гонећи муве с мршавих бедара. Воће подивљало. Из крошње крушке јечменке, чије сам слатке плодове у септембру продавао с дједом на збору код Дабића, на ударац дланом о длан, кречећи суне у небо јато брљака. Од свега што је значило живот на овом имању остала је само дубока планинска чатрња коју је, дошавши из Лике, ископао прадјед Никола. Од здраве хладне воде отварао би се апетит напречац. На чатрњи грање и туга. Око ње мота се неко уцвиљено керче.

Околна брда оглодана. Булдожери и дампери појели шуме и пашњаке. Зарад руде жељезне нестале су стазе и богазе којим се ашиковало и ћућорило о свадбама. Више се не довикују с брда на брдо Стојанчићи и Савићи. Доље, уз асфалт, пуше се руднич-

ки димњаци. Већ двадесет година куља густи дим и црвена прашина пада на биље. Мрку купину не можеш више чисту убрати. Ни рушт није више онај што је био. Жутоцрвена трава. Мутни поток. Томашица, попут цијелог свијета, плаћа данак новој цивилизацији. У сумрак, силазећи са бријега, падоше ми на ум стихови Бранка Радичевића: „Ветрић пири, липа мири... Ко и пре."

(*Козарски вјесник,* Приједор, 1986)

ЗА ИМЕНИМА ОЈКАЧКЕ ПЕВАНИЈЕ

Српски крајишки певачи из народа

У потрази за певачима који су били познати у своме крају, неки и шире, допро сам до друге половине деветнаестог века. Наравно, ојкачка певанија много је старија, и не зна јој се тачка заметка. О томе сам писао у књизи *Ојкача* (Књижевна заједница Новог Сада, 1988) која је доживела више издања. Али у потрази за старим певачима ојкаче или онима који нешто о њима знају, тек можемо слутити и потом назначивати непознато. Нико се досад тиме није систематски бавио, нити је ко у деветнаестом веку, или раније, о ојкачима поименце писао. Ово је тек део већег рада, део који се односи на старе крајишке и, специјално за ову прилику, поткозарске (козарске) певаче ојкаче.

У томе су ми помогли пријатељи пореклом из крајишко-динарских крајева, који су, с колена на колено, успели да запишу имена и понекад друге податке. При руци су ми били и извођачи ојкачког народног блага, те стручњаци (најпре Владо Милошевић) и њихови радови за ову област културе и живота. Међу свима њима, неки се прецизно сећају године и места рођења, или су им други пренели, а понеки – не. Гдегде се уз годину појави редак животни детаљ, нека специфичност илити анегдотски медаљончић. Чешће, то су, дакле, само имена и презимена, понекад и са надимком, и што је опет много – мали спомен за незаборав.

За наше прилике, најдубље, по години свога рођења, налази се певач ојкаче Божо Путник (1872) из Гвозданског код Двора на Уни, а потом Станко Домузин (1875) из села Медна код Мркоњић Града, чувени извођач ојкалица. У Доњој Пецки код Мркоњића, живео је и Тодор Тодоровић (1887), Домузинов млађи пријашин у извођењу потресалицâ. У Јасеновим Потоцима код Мркоњића, рођени с краја деветнаестог века, Никола Ђаковић Вурдаш и Милан Тодоровић Аничић. Из Бараћа код Мркоњића, рођени у то време, чувене старине из Поповића, звани Јевријћи, браћа Милан-Миланда, Павле-Пајо и Марко-Маркела.

У Заклопачи, код Плитвичких језера, у ојканима предњачио је Раде Бубало Рада (1885). Опет у Гвозданском на Банији, Стоја Шесто (1887), чувени глас женске ојкачке певаније. Из села Радић код Босанске Крупе, Илија Божин Бероња (1890) и Стојан Петров Бероња (1891), изданци породице која је дала много певача. Затим, Лазо Змијањац и Цвијо Змијањац, из истог места, рођени крајем деветнаестог века, као и Стеван Пилиповић, Илија Лонић Илкан и Максим Ковачевић. Тога годишта, из Стекероваца код Гламоча, чувен је био Миле Копања, звани Милекања, солунски добровољац.

Са Баније, из Великог Шушњара код Петриње, Ђуро Маричић (1892) и Танасија Полимац (1893). И Макивија Миличевић (1895), удата Путник, са Баније, из села Гаге код Двора на Уни. Испод деветстотог годишта су и Стеван Шукунда и Милош Шукунда из

Брезовог поља код Глине. Рођени поткрај деветнаестог века на Кордуну, из села Трупињак код Крњака, певачи ојкаче: Јанко Божић Јанкула, Мирко Кокир, Милић Кокир и Ђуро Мандић. Из Малобабића код Крњака је Симо Малобабић Кукан, рањен у Првом светском рату.

Преглед певачких имена обухватио је Босанску Крајину, Банију, Кордун, Лику и Далматинску Загору, и понешто шире, а потом и Војводину (Србију). Донео сам га у књизи *Пјевај, ори, прозоре отвори* (Радио-телевизија Србије, Београд, 2016).

То је био први „регистар" певача десетерачког римованог двостиха у разноврсним ојкачким мелодијама. Нема сумње, нека имена, па и она важна, неће изронити из пене заборава, напросто – то је тако – живот са својим тамним лавиринтима. Али ће се, можда, тих незаписаних имена, верујем, неко од читалаца ове књиге, кроз своје претке, или већ како, сетити.

Поткозарски певачи ојкаче

Народни песник и и гуслар из Гаревача код Приједора, Остоја Миодраг (1925), у мојој документарно-уметничкој емисији „Ојкача – вековна песма Поткозарја" (ТВНС, 1990), сликовито наводи имена чувених певача после Другог светског рата. Када би се, вели, браћа Ковачевићи из Божића попели на три ашламе (трешње), ко год би их чуо, отворених уста би се чудио како лепо спарују гласове из крошања, удаљених и по неколико метара – па их цео крај слуша и ужива. Затим, наводи име мога оца Драшка Грујичића из Гомјенице, који је, како рече, био „чувени пјевач који је приликом снимања Радио-емисије *Село весело* у Ракелићима био главни организатор". Затим, наводи даље, ту је Васо Башић из Гаревача код Приједора, који је и у старе дане непрекидно певао ојкачу, а с њим, у крају чувени, Драган Пецаљ и браћа Жежељ, те Драго Врањеш и његове две сестре, Боја и Лазарка – кад запевају, свако би застао од милине да их чује.

Значајни певачи ојкаче у Поткозарју: Лазар Брдар (1910) из Горње Драготиње, који је вештину певања пренео на своје синове, Момчила Брдара и Слободана Брдара (виђеног ојкача и тамбураша, зналца старијих „гласова"); затим Манојла Курнога (1910), Бојан Микановић (1911) и Драгутин Гавриновић (1912), сва тројица из Буснова, те Гојко Ћирић (1912) из Мариће. Међу чувене певаче ове генерације, који су давали особен печат ојкачи, налазе се и Новак Јаворић из Јутрогуште, Свето Томић из Драготиње и Ђидо Кукавица из Новог Града. Затим следе, Душан Кунић (1933) из Јеловца, Бјелан Миодраговић (1937) из Мариће и Милорад Сацак (1937) из Горње Драготиње, који је знао и „гласове" са Баније и Кордуна, и многе старије, истицао да је ојкача „урођеничка пјесма", у квалитетном смислу речи, и да пре распада СФРЈ није се смела она певати у хотелима или на тзв. виђенијим местима. Из Горње Драготиње су и Драгољуб Пешевић, Драган Стојаковић и Лазар Стојаковић.

Око Приједора следе, Раде Предојевић из Мариће и Алекса Мршић из Расаваца. Раде Ковачевић из Орловаче и Душан Врхо-

вац из Нишеваца. Потом, Раде Микановић (1938), Душан Микановић (1940), Саво Микановић (1941) и Раде Косић (1946), сва четворица из Буснова. Ранко Јовановић из Гаћана и Рајко Будимир из Пејића, те Стојан Ратковић („оперског“ гласа), Слободан Кецман Ћабо, Раде Анђелић, Радомир Анђелић и Драшко Кусонић – сви из Миљаковаца.

Митар Торбица (на бициклу певао кроз село), Новак Торбица и Милош Кнежевић Шара, сва тројица из Гомјенице, Драго Микић са Балтиних Бара, Митар Радаковић из Гаревеца, Драган Вујичић и Урош Вујичић из Паланчишта. Милан Турудија, Раде Турудија и Ратко Турудија, сви из Драготиње. Драган Кос, браћа Панићи – Винко, Милош и Добривој, из Бабића.

Ранко Вујановић из Читлука код Кнешпоља, Душан Ћиверица из Јеловца, Љубан Зец из Кнежице, Момчило Бера из Новог. Из Пискавице, Милорад Глигић Тубан, а из Верића, Никола Зрнић, Милорад Касаловић и Дарко Ђуђић.

Три брачна пара – Сретко Башић (1937) и Деса Башић (1939), из Гаревеца, Новак Микановић (родом из Буснова) и Перса Микановић (родом из Великог Паланчишта), супружници са Урија; Радован Пекић и Вука Пекић, из Малог Паланчишта, чувени и по етно-музеју.

Међу истакнутим певачицама ојкаче из Поткозарја: Мика Ђурица (1930) из Брезичана, Анка Вујичић (1930) из Јеловца – са Буково косе, Драгиња Карлица из Брезичана, Боја Качавенда из Доње Драготиња, пореклом из Стригове, радила у Немачкој, Дара Мачак из Костајнице, Анка Стакић (1937) из Јаруга, Милева Дрча и Радојка Дрча, из Горње Драготиње, Дара Балта (1937) из Бабића, и још једна, млађа десетак година, истога имена и презимена, те Деса Савановић из Доњих Гаревеца, Рада Новаковић из Омарске, Дара Савановић из Великог Паланчишта, Душанка Тубин из Јеловца, Стана Шкондрић из Бабића, Милка Вукобрат из Паланчишта и Нада Јаворић из Доњих Гаревеца.

Квалитетан ојкачки изданак оличен је у талентованим младићима: Дарку Дрчи, Младену Турудији, Дмитру Турудији и Радовану Егићу. Најчувенији тамбураш пореклом из Поткозарја, са три жице исте дебљине, несумљиво је Рајко Кнежевић Брајић (живи у Земуну), који је пре неколико деценија снимио у Београду „плочу“ са ојкачким звуцима и стиховима.

Нека од поменутих имена одиграла су значајну улогу у мојим четирма документарно-уметничким телевизијским и неколиким радијским емисијама посвећеним ојкачи. Нема сумње да ми је ојкача отворила, боље рећи демистификовала штошта и донела, неки кажу, репрезентативан и оригиналан резултат на пољу српске књижевности и културе.

(*РТС*, Београд, 2016)

ГОМЈЕНИЧКИ ВИТЕЗ РОКЕНРОЛА И ДОБРОТЕ

Седамдесетих година прошлога вијека, у приједорском насељу Гомјеница, у породици Веселиновић, Борис је био најстарији (1949–2020) од четворо дјеце. Одувијек смирен и осмјехнут, пажљив и сусретљив, разликовао се од свих. Оран да посавјетује и помогне нама млађим дјечацима из ширег комшилука, потоњим знатижељним момцима за многе ствари и појаве.

Имао је нешто миридбено у свом погледу и држању, у начину како говори, у дугој свиленкастој равној браон коси. Тада смо сви били *чупавци*, носили разуздану косу и слушали рок-музику с којом нас је Борис упознавао попут каквог гуруа. Био је баштиник и жива енциклопедија свјетске рок-музике. Од њега си могао да научиш и прихватиш све. Неки од нас личили су на *дјецу цвијећа*, на тзв. хипике, а Борис је настојао да се тако и облачи. Отишао је из Гомјенице да студира технологију у Љубљани, одакле је доносио нове плоче рокенрола. Такође и из Швајцарске, гдје је понекад одлазио у посјету своме оцу.

У кући Веселиновића у Гомјеници, посебан амбијент чинио је горњи дио, уређена таваница. Борисова „резиденција“, дотјерана по мјери његовог префињеног укуса и велике љубави према рокенролу. Ту смо слушали антологијску и најактуелнију музику тога времена: Битлсе, Ролингстонсе, Дип парпл, Пинк Флојд, Боба Дилана, Јурају Хип. Лед цепелин, Крозби-Стилс-Неш и Јанг, Уфо и други. Борис је са много шмека укључивао грамофон и нежно постављао *плоче*. Био је то звук који очарава и узноси, открива и дарује нове светове. А разговори и људикање, потом, благо младих душа и талената.

У том поткровљу било је и добрих књига, монографија и слика. Борис је носио неку врсту културног месијанства, по понашању, по темама које отвара. И сâм је писао поезију, ненаметљиво и не по сваку цијену, али – пјесник је био цијелим бићем и душом. Све што је чинио и радио имало је тај поетски *шпуријус*, говорило да је он умјетничка душа која много воли живот и људе, све што дише и постоји. Лијеп и наочит, није се удварао дјевојкама, пуштао је да оне освајају њега, а то је успијевао ћутњом и повлачењем, попут каквог каубоја луталице који сам у ћошку бифеа пијуцка своје пиће.

Живот нас је разбацао на све стране, виђали смо се све ређе. Отишли смо свако својим путем овамо-онамо, куда све не. Приједор сам напустио 1974. године. Отишао да студирам и никад се више нисам вратио. Не што не волим Приједор, напротив, већ зато што ме је животна путања одвела у нова дивна чуда.

Средином осамдесетих година, одлазећи са пјесницима и умјетницима у име *Бранковог кола* на *Гораново прољеће*, из Новог Сада у Загреб, у малом предаху у бањи Липик, гле, сусретнем Бориса. Био је сјетан, можда и мало више тужан него што сам га познавао.

Имао је неке животне проблеме које ми до краја није предочио. Охрабрио сам га и загрлио.

При помисли на Гомјеницу, на младо рибарење на истоименој рјечици уз старе млинове, на примјер, увијек сам се присјећао Бориса као важног актера, некога ко оставља најдубљи утисак и траг из младости. Био је одличан голман, бранио на локалним гомјеничким фудбалским утакмицама, правио виртуозне „параде“, умио атрактивно да се баци за лоптом и ухвати. У то вријеме у ФК *Војводина* играли су његов презимењак Тоза Веселиновић и голман Илија Пантелић. Уз остале асове (Шошкић, Беара, Шекуларац, Скоблар, Хасанагић, Осим, Чебинац, Галић), проналазили смо у приједорским продавницама нове и нове на „чоколадним“ сличицима и размјењивали као дукате.

Начин на који је Борис играо покер или шах, имао је у себи нешто господско, витешко и џентлменско. Показивао је снагу и осмех истовремено, са финим нежним свјетлицама у поситним кестењавим очима пуним пријатељске милости и разумијевања. Вечерњи одласци на рок-концерте у чаробну *Љетну башту* у Приједору, с Борисом били су виша лига присуства и доживљаја, нека врста престижа. Неке одважније дјевојке прилазиле су му и звале га на плес. Био је старији од моје генерације пет-шест година, у то вријеме довољно да га гледамо као фацу са ауторитетом. Показивао је капацитет младога човјека који ће пуно тога откривати и остварити у животу.

Пролазиле су године, свашта се догађало, нисмо се виђали, али га никад нисам заборавио. Унео сам га у своје књиге пјесама и прича, за њега је било мјеста међу првима чим бих се дотакао фантазмагоричних слика ране младости у Гомјеници и Приједору. Унио сам и једну фотографију с њим и гомјеничким момцима у књигу разговора са Милошем Јевтићем, *Живи звуци Ненада Грујичића* (Београдска књига, 2008). Лично сам му донио примјерак у Приједор, нисам га нашао, али сам доставио његовом сину да му преда.

Прије три године сусрео сам га у Приједору, у кафеу *Времеплов*. Опет добра музика, стара, онај рокенрол из гомјеничког поткровља. Борис је носио стари фото-апарат Canon, не мобили телефон, и фотографисао ме, устао и обавио то као неки професионалац-фото-репортер. И кад смо изашли напоље, наставио је да шкљоца. А већ сам био чуо да годинама фотографише све што види и све на шта наиђе у смјени годишњих доба у Приједору. То нису само фотографије-документи, неке од њих имају врхунски умјетнички квалитет. Запажао је промјене у природи, птице, животиње, крошње, жбуње, суварке, Сану, мостиће, небо, кишобране на улици, покрете људи и жена, свих становника Приједора. Читава ризница у недогледу тајни свакодневног света.

Рекао ми је да има преко десет хиљада одабраних фотографија и да би желео направити једну изложбу која би представљака есенцију те големе количине заустављених слика приједорске стварности, често анонимне, стишане, далеко од гужве, пуне лиризма и бола, животне мистике и радости. Стекао је велики број Фб-пријатеља пореклом из Поткозарја и Приједора, широм свијета добацивали су његови фото-снимци и галили душе многима.

Ако је ишта данас могуће урадити, онда је то – направити у Приједору, па потом даље, изложбу умјетничких фотографија Бориса Веселиновића, јединственог добрице са више дарова, човјека чисте душе, чврстог стиска руке, истинског пријатеља и племенитог усамљеника са качкетом и фото-апаратом у рукама како замиче ка Береку послије пљуска да ухвати нешто што људско око дотад никад није видјело.

Не знам шта га је омело у животу да испуни пуну димензију свога несумњивог талента, интелектуалне знатижеље и мисије, али то сада и није важно. Анонимност је некад љековитија од славе, и припомаже чистијем трајању у успоменам и причама. Борис Веселиновић је часна и незаборавна гомјеничка душа града Приједора, личност који је доносила радост и промјене у нашу младост.

P. S.

Има једна фотографија стара четири и по деценије, са вјенчања Бориса Веселиновића и Борке Милојица у Приједору. Кумови Ненад Грујичић (у бијелој кошуљи, с леве Борисове стране) и Милован Марчетић (у црном горњаку, с десне Боркине). Ту су и Борисова браћа, Слободан (Тица) и Миливој (Мики), те Боркина сестра Милена и брат Драган. Потом Драгана Крагуљ, Љубан Илинчић, родбина и пријатељи. Та црно-бијела фотографија може се пронаћи међу првима на Борисовом неугашеном Фб-профилу.

(*Козарски вјесник,* Приједор, 2020)

НОВИ ГЛАСОВИ ИЗ ЗАВИЧАЈА

Након шеснаест година непозивања од стране Града Приједора на „Књижевне сусрете на Козари“, јављено ми је из завичаја да неки нови млади људи желе да ме виде у Приједору...

Пре три недеље позван сам да 28. јула 2021. године учествујем на панелу „Дијаспора и Приједор“, а у целини из области културе и друштва. Обрадовао сам се, а како и не бих, кад су ме неки чудни људи у име Организационог одбора „Књижевних сусрета на Козари“ (на челу са Марком Павићем, бившим градоначелником) избрисали са мапе града у којем сам завршио основну и средњу школу, и стекао за цео живот несвакидашње аркадијске слике поткозарске лепоте, које ће ме у великом одредити и у делу поезије, и укупне моје завичајне успомене у књижевности, поготово на пољу изучавања нематеријалног културног наслеђа тога крајишког поднебља.

Подалеке 2005. године, на Мраковици, на Козари, добио сам награду „Скендер Куленовић“ за књигу изабраних и нових песама *Светлост и звуци* (СКЗ, Београд, 2004). И, заиста, прошло је пуних шеснаест година, некоме трећина а некоме четвртина живота, како ме се, поводом књижевне Козаре, нису сетили ни газде града, ни завичајни културни посленици укључени у Организациони одбор „Књижевних сусрета на Козари“, ни тамошњи ретки доктори књижевних наука (универзитетски професори), али ни славни песници из Србије који су сваке године, са великим привилегијама, долазили у септембру у Приједор и на Козару.

Као у време социјализма, овде су распадом Југославије и променом друштвеног система и даље ти неки, изабрани песници, третирани као полубожанства у новој матрици. То им је омогућавао Град Приједор на челу са поменутим градоначелником чија је партија владала градом на Сани пуних шеснаест година. Он је волео из Србије славне личности поред себе, нарочито пред изборе, али никако успешне Приједорчане, јер је то, сматрао је, умањивало његов култ и значај у граду. На обновљеним „Књижевним сусретима на Козари“ после рата крајем прошлог века, привилеговани познати песници из Србије, и други, нису затицали остварене песнике пореклом из Приједора и Поткозарја, најпре Драгана Колунџију, а онда и друге. Изгледало је да је књижевна Козара тиква без корена, као да нема својих врхунских песника који нису заборавили завичај, и који су доста тога урадили за Приједор.

На панелу сам, заједно са успешним Приједорчанима у свету, сликарем Велимиром Илишевићем (Швајцарска) и младим оперским певачем Невеном Црнићем (Аустрија), у тематској целини посвећеној култури и уметности, говорио о свом искуству и односу према завичају. Истакао сам да су моје песничке књиге и те како насељене фантазмагоричним призорима из детињства и младости у Гомјеници и Приједору, у Поткозарју и на Козари.

Приликом уручења награде „Скендер Куленовић“ на Мраковици, говорио сам део, а на представљању мене као лауреата у позоришту у Приједору, целу поему „Покривање куће“ што се бави јединственим обичајем покривања новог „шљемена“ у Поткозарју. Присутна Вера Куленовић, Скендерова супруга, рекла ми је да би се Скендер много радовао да је чуо ову поему. Она је знала зашто ми упућује ту врсту комплимента, јер Скендер био мајстор поема, написао их је неколико.

У ствари, моја поема је, са специјалистичким увидима, по речима Ранка Рисојевића, а што може дати само поезија, круна мога бављења ојкачом, то јест тим нематеријалним културним наслеђем Поткозарја и Крајине. У Министарству културе Републике Србије, не без отпора, успео сам да упишем ојкачу у „Национални регистар нематеријалног културног наслеђа Србије“, као поетско-музичку творевину Срба Динараца-Крајишника који живе у Војводини, то јест у Србији. То је био значајан резултат с обзиром да је пре тога Хрватска успела да ојкање упише на Листу угрожених вредности Унеска као културну баштину човечанства. А у ствари, био је то ратни плен из недара прогнаних Срба Крајишника, плен на који је пре рата Хрватска одмахивала руком.

Вековна ојкачка певанија у Приједору и Поткозарју има посебну боју и снагу корена кроз време. Замислимо само време без радија и телевизије, поготово без нових медијских технологија. И одмах ћемо појачано уочити значај ојкачке певаније и у овом поднебљу. Не само ојкачу, већ уопште певано благо кроз векове. Говорећи поему „Покривање куће“ (таква је то уметничка творевина) на махове и запевам ојкачу, што даје значајну разлику доживљаја наспрам других песника, песама и језика, нарочито када наступам негде у свету.

Мој отац Драшко Грујичић био је познати певач ојкаче у Поткозарју, а уз то цењени бачвар и мајстор неколиких заната. Његова заслуга за излазак првог издања моје студије и антологије „Ојкача“ (Књижевна заједница Новог Сада, 1988) била је пресудна и огромна.

Конкретан књижевни мотив да почнем да радим на томе била је антологија *Бећарац* (Матица српска, Нови Сад, 1958. и 1979.) Младена Лесковца. Одмах сам уочио да је са књижевног становишта то иста (римовани десетерачки дистих), а са музичког потпуно различита творевина. Била је то моја животна шанса на том пољу. И тако се отворио потпуно нов креативни пут, дотад непрокрчен у српском језику и књижевности. Посрећило се, досад је изашло шест издања „Ојкаче“, а седмо је на путу, кад-тад, увек ће бити у прави час. А 1991. године, да се не би заборавило, Радио Нови Сад на тадашњој чувеној „Смотри југословенских радија“ у Охриду, освојио је прво место са емисијом „Од бећарца до ојкаче“ чији сам био аутор.

На панелу сам предложио Граду Приједору да припреми и понуди Унеску, за Репрезентативну листу, „Старо козарско коло“, као елемент нематеријалне културне баштине човечанства, из Поткозарја. Предлог је онако на прву лопту одушевљено прихваћен и Приједор ће на томе радити. По завршетку панела, на ручку који је

приредио нови градоначелник Приједора, Далибор Павловић, разговарали смо о много чему, са видљивом свежином и инспирацијом домаћина и његових младих и амбициозних сарадника.

Кроз овај део тематике, на самом панелу, поменуо сам и податак да сам се у последње време, као и ранијих година, бавио одбраном нематеријалног културног наслеђа Срба Крајишника у Војводини, то јест у Србији, указивањем на то да ова култура има апатридну позицију у Србији, да није системски подржана од државе. А само у Војводини, живи преко милион људи пореклом из српских динарских крајева, пристиглих током двадесетог века, и пре, кроз разне сеобе, велику колонизацију Срба Крајишника у Војводини после Другог светског рата, те економских миграција и сличних измештања са кућног прага. Тако је, на пример, војна акција Хрватске под називом „Олуја“, и не само она, прогнала стотине хиљада Срба Крајишника са Баније, Кордуна, Лике, Далматинске загоре и Босанске крајине. Тако гледано, питање дијаспоре је веома сложено и слојевито, не може се једнострано посматрати из фиксиране тачке времена. Кроз историју, на чувеној Војној граници од Кордуна до Темишвара, многе су империје и велика царства сломили своје зубе.

На панелу сам поменуо да је Бранково коло и пре тих шеснаест година увелико водило рачуна о ијекавској варијанти српскога језика у поезији и књижевности уопште, те да су тако и песници и писци и из Приједора налазили своје место на Стражилову, у Сремским Карловцима и Новом Саду – на Бранковом колу! И сликари дабоме (по томе је Приједор нашироко чувен), и драмски уметници, музичари, етно-певачи, и други. Све сам их позивао на Бранково коло.

И током ових шеснаест година, Бранково коло није заборавило приједорске ауторе, припале су им по једна од две чувене полувековне награде Бранковог кола: „Печат вароши сремскокарловачке“ и „Стражилово“. А од двадесет пет песничких књига из прекодринског амбијента, од укупно око сто педесет у издавачкој радионици Бранковога кола, пет је из Приједора. И, све време, понеко из ијекавског амбијента долазио је радосно да се јати са Бранковом екавицом на Стражилову, у Сремским Карловцима и у Новом Саду, али и у Београду, и шире, где Бранково коло има своје песничке наступе и уметничке пунктове.

За то време, „Књижевни сусрети на Козари“ потпуно игноришу и Бранково коло и мене као аутора везаног пупчаном врпцом за крајишки миље и Приједор. А толико много могу да помогнем „Књижевним сусретима на Козари“ из свога вишедеценијског искуства у Бранковом колу као највећој институцији, то јест песничкој и, у том знаку, културној манифестацији у Србији и региону.

Долазиле су до мене вести да током ових шеснаест година неки универзитетски професори из Новог Сада и Београда, дежурни критичари и чланови жирија (из Црне Горе, Херцеговине и Босне) на „Књижевним сусретима на Козари“ (и дињем Републике Српске), на обали Сане у Приједору окрећу печенице на ражњу с домаћинима орним да сеире што ме нема с њима у мом Приједору. Једном од њих дошапнух мало гласније у пролазу на Сајму књига

у Београду да сам чуо за то прелестно окретање прасића на ражњу у мом завичају. Чуо сам то у приватним одласцима са сетром Надом у Приједор да обиђемо гробове мајке Стоје и оца Драшка, наших предака и родбине. Док сам му то говорио, он се измицао искривљених уста без мука и – нестајао дубоко у сајамској вреви.

Како се то десило да Град Приједор, институционално, забрани мени долазак на „Књижевне сусрете на Козари“? Говорио сам о томе више пута, па и овде на сајту Бранковог кола објавио текст са детаљима – „Орфејска светлост Драгана Колунџије“ (део и у листу Политика). Сада само толико – да сам бранио Драгана Колунџију у времену после 2000. године када су након вишегодишње паузе обновљени „Књижевни сусрети на Козари“. Тада је награду добио Љубомир Симовић, али – награду која се звала „Козара“, домаћини су се из неких разлога плашили да помену име Скендера Куленовића. Касније су из сличних разлога увели и награду „Књижевни вијенац Козаре“, а недавно сјединили једно с другим.

Срећом, то што је избегнуто Скендерово име у називу награде, догодило се само те године. А на представљању лауреата Симовића, и на песничкој вечери, у позоришту у Приједору, где је песме тада говорило десетак песника, све време у публици седео је веома потиштен, искључен из програма, без могућности да званично наступи, Драган Колунџија, једини песник у Срба који је најелементарније опевао Козару. А како и не би, када је као четворогодишње дете на Козари, у грозници страха, гледао како Немци и усташе спаљују ноћу и његову кућу.

Бранећи Драгана Колунџију, упао сам у немилост локалних властодржаца, оних политичара којима је преча Удба од сопственог народа и његових врсних песника. А тадашњи газда Приједора потрудио се да у Хаг, по америчком диктату, пошаље из Приједора и младог Драгана Колунџију, синовца песника Драгана Колунџије који је убрзо отишао у Холандију, у посету своме оптуженом рођаку. Написао је песму о четрнаест брава које је морао отворити да би дошао до хашке тамнице где је заточен његов млађи презимењак. И ту песму, доцније, песник Колунџија је прочитао у Приједору, што су жбири-удбаши намах приметили и замандалили његову судбину. А млади Колунџија се вратио из Хага неосуђен и чист, невин. Међутим нико га у име Града Приједора никад није посетио и упитао како је, како девера у тешка времена и треба ли му нешто припомоћи. Такви су људи, само од Бога човек може добро очекивати.

Десет година песник Козаре, Драган Колунџија, није позиван на „Књижевне сусрете на Козари“. Болно доживљавајући ту бесловесну казну, песник је губио здравље. Већ увелико раслабљеном Колунџији, мастодонти тадашњег Приједора одлучују да се тобож смилују, а у тренутку када је у њиховим рачунџијским главама наводно политички ојужило – дају му „Књижевни вијенац Козаре“. Мене су наставили да гурају у заборав умишљени да могу утицати на мој пут и прекрајати завичај у срцу. Божји путеви су непредвидиви, и човечје није да о томе много зна.

Онда се догодио горе поменути позив из Приједора пре двадесетак дана. Јавио ми се и писмом, званично, нови градоначелник

Приједора, млади Далибор Павловић, и замолио да учествујем на поменутом панелу – „Приједор и дијаспора“. Прихватио сам, наравно, и убрзо се нашао у Поткозарју, са супругом Миленом и кћерком Даницом, што је био њихов први одлазак у Приједор. Уз искрено завичајно гостопримство Града Приједора, били смо смештени неколико дана у чувеном хотелу из моје младости на обали Сане.

По завршетку панела, сутрадан, организован је мали пријем за мене у згради Скупштине Града Приједора. Домаћини су тога дана били Моња Касаловић, в.д. начелница за културу и просвету, и Мирсад Дуратовић, председник Скупштине Града Приједора. Ту сам, не тражећи ништа такво, добио извињење за дугогодишњу непријатност коју су према мени чиниле неке претходне главешине Приједора. Позван сам званично на „ 49. Књижевне сусрете на Козари“ у септембру, да наступим на Свечаној академији, а да потом буде ми приређено и посебно песничко вече.

По завршетку пријема, захваљујући на позитивној промени, сутрадан, рекао сам да с породицом крећем на Козару, да је видим након толико година. Како идете, упитао ме Мирсад Дуратовић, насмејани председник скупштине овог града. Таксијем, као свих ових дана у граду. Не, рекао је, ићи ћете са мојим возачем, сад ћу га позвати, чекаће вас на излазу. И заиста – ја сам Адмир, рекао је висок пријатан човек средњих година, бивши познати рукометаш. Од велике помоћи било нам је његово одлично познавање пута и Козаре. Успут нам је причао како је годинама ишао по Ерића, Матију и Ршума, и друге песнике из Србије, довозио и враћао.

По повратку са Козаре фотографисали смо се у Приједору код чувеног споменика Младену Стојановићу, рад његовог брата Сретена Стојановића, из чувене породице Стојановић. На једној мојој књизи огледа, есеја и критика, *Плес у негвама* (Просвета, Београд, 1997), на корицама, налази се чувени „Бацач камена“ Сретена Стојановића.

Наредног дана, посетили смо манастир Моштаница код Дубице, и наточили познату воду са извора. У „Старом козарском колу“, које је славио и Скендер Куленовић у свом есеју „Из хумуса, генеза једне пјесме“, и данас се може чути ојкачки дистих: „Моштанице, водо племенита,/ ко те пије тај болестан није.“ Колико ли је пута мој отац, у колу и мимо њега, запевао овај лепи народни двостих! Уз бројне и значајне духовнике, монахе и игумане манастира Моштаница, овде се налази и име заштитника „сиротиње раје“ и чувара манастира Моштаница – хајдук Петар Поповић Пеција (1830–1875), на челу чувене „Пецијине буне“ у 19. веку под Козаром, чији споменик налази се изнад манастира.

У Поткозарје нас је иначе довезао, и у Нови Сад вратио, возач Града Приједора, Предраг, мудар и духован човек, такође рукометаш из младости. Током пријатне вожње назвали смо га пилотом, решавао је проблеме на застојима на граници, километарске колоне аутомобила и теретних камиона. Као вансеријски професионалац, на ауто-путу нашао је неке чудовите пречице ка Товарнику, Илоку и Бачкој Паланци. Поклонио нам је освештану флашу ракије ораховаче из манастира Клисина, од Приједора ка Санском Мосту,

са састојцима: зелени орах, ракија шљива, мед, шећер, цимет, клинчићи, ванилија, наранџа и лимун.

При уласку у Бачку Паланку, купили смо лубеницу од шеснаест килограма, навратили до Миленииних родитеља, Даничине баке и деде, Ивана и Винке, презименом Борић, и сви се почастили свежим слатким бостаном, како у Приједору за њ кажу. И ту ми се у разговору јавила она реченица с почетка текста да неки млади људи желе да ме виде у Приједору. И заиста, неки од њих пришли су ми после одржаног панела, представили се и озарено причали. Много ми је значио тај контакт и разговор. Они знају и за моју песму „Недјеља“ коју ћу, ако Бог да, заједно са поемом „Покривање куће“, говорити и њима, и свима, на „49. Књижевним сусретима на Козари“ у септембру.

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2021)

ЗАПИС И ПУТОПИСИ

БЕОГРАДСКА КИША МЕ ИНСПИРИШЕ

Београд у кишне дане делује као црно-бела фотографија. Волим кишу у Кнез Михаиловој. Делује песнички. Спира историјске флеке са наших душа. Увек се питам како је могуће да Београд нема ниједну песничку манифестацију са именом аутора рођеног у Београду, на пример – *Дани Милана Ракића*. То би требало исправити да бисмо Београд још више волели. Тај недостатак надомештам шетњом по Калемегдану где веверице крцкају савремену стварност поред споменика многих песника из прошлих векова.

Бели облаци над Храмом Светог Саве делују величанствено. Једна моја пријатељица станује у близини. Волим да се нађем код ње кад забрује ноћна звона. Ресторан „Шешир мој“ на Скадарлији волим због добрих тамбураша и хране. Најрадије долазим са пријатељицом која воли лепо да попије и поједе. Новинарка се заразно смеје, само зуби што јој не испадну, бели па бели, а дуга коса јој даје лик виле Равијојле. Можда ћу једном навратити с неком другарицом која воли само да слуша тамбураше и само пијуцка. Било је и таквог друштва.

У Француској 7 – *Клуб књижевника*, и даље лепо место да неког изведете на вечеру. Башта на песку делује оригинално. У том клубу сте раније могли увек срести писце, уметнике и академике. Сада ређе, или готово никако. Наравно, ту су и људи из медија, из света политике и бизниса. Ипак, заиста недостаје онај шмек од некад, и ту сам се затицао – да вас док причате или слушате анегдоте, за суседним столом вреба полицајац у цивилу и бележи сваку вашу реч. Или Михизову, на пример. Ех, тада је овај клуб био на цени, некако – прволигашки.

Више од половине својих књига објавио сам у Београду, то нарочито беше важно за оне прве две (*Матерњи језик* и *Линије на длану*, у Књижевној омладини Србије и Просвети, па после једне у новосадској Матици српској (*Врвеж*), још две у Београду (*Царска намигуша* и *Јадац*, у БИГЗУ-у и СКЗ-у. Са првим својим књигама још сам био студент, то јест тек зачео вишедеценијски посао у Бранковом колу. И даље као јуноша, за Београд сам везан пупчаном врпцом, ту су ми уручене награде са именима Вука Караџића, Саве Мркаља, Милана Ракића, Иве Андрића, Браће Мицић и Драгојла Дудића. Кад погледам ова имена, само је Ракић Београђанин, али ипак, како натукнух с почетка, у престоници не постоји песничка манифестација са његовим именом, као што на пример у Требињу постоји са именом Јована Дучића.

(*Блиц*, Београд, 2010)

САПУТАПОРУМУНСКОМБАНАТУ

Више пута сам одлазио у Румунију, али сада, по први пут – да тамо свечано примим угледну награду – „Велика базјашка повеља“, названу по чувеном манастиру Базјаш у Банатској клисури, на ушћу реке Нере у Дунав. Дабоме, импонује ми да сам нови лауреат ове угледне награде која српским песницима представља прворазредно признање што га додељује лепо организовани и агилни Савез Срба у Румунији. Најважнија књижевна награда у српском расејању, тако говоре и домаћини и гости, јер за непуне три деценије досадашњи добитници – прва лига: Иван В. Лалић, Миодраг Павловић, Слободан Ракитић, Љубомир Симовић, Матија Бећковић, Стеван Тонтић, Рајко Петров Ного и други.

Већ та чињеница обавезује да насупрот свим пандемијама света нађем начин и одем у Темишвар. А јавио сам домаћину Славомиру Гвозденовићу да планирам доћи са супругом Миленом и деветогодишњом кћерком Даницом. Успешни организатор и градитељ нових облика културног живота Срба у Румунији, пре свега врсни песник, Славомир Гвозденовић, одмах је прихватио и рекао: Добро дошли!

Требало би знати да је манастир Базјаш – мученички, и да је досад много пута био уништаван до темеља. Осим Турака који су га у више наврата разарали, у новија времена, 1944. године са Дунава немачка војска га је торпедовала у више наврата, а по завршетку рата све до 1950. служио је румунској војсци чак и као штала. Из Христових мука манастир Базјаш је васкрснуо, данас је опорављен и за Преображење Господње неки дан блистао као сунце са многобројним нашим верујућим народом у Румунији.

Зато, ова награда носи посебну духовну димензију лишену пуке књижевне или земне славе и тражи једну врсту скрушености, то јест катарзе и релативизације успеха на земаљском шару. Кад се примакнеш овом манастиру, осетиш да ти биће тражи преобразбу, да попут змије, како народ каже, свучеш стари свлак и оставиш га на овој обали и кренеш ка новој.

Базјаш је после Првог светског рата припао Румунији. Поглед на другу обалу Дунава све време у души носио је бол и љубав за Србијом. Овдашњи Срби под Чаушескуом деценијама су маштали да пређу на осветљену другу обалу где се, на пример, налази Бела Црква илити Кикинда, да у продавници мешовите робе купе недоступан у Румунији слаткиш „Ципирипи“.

Био сам неколико пута у Темишвару и Букурешту, као и на „Светском фестивалу поезије“ у монденском месту Курте Де Арђеш у Румунији. Добро познајем несвакидашњи рад и велику посвећеност Срба у Румунији на очувању сопственога језика и културе. Они су пример у светским оквирима како се брани и штити идентитет и континуитет сопственога корена. Био сам дирнут неки дан наступом њиховог ансамбла, са талентованом солисткињом, који је извео сплет банатских српских песама – као да су све време жи-

вели и стварали у Србији, као да нема Дунава. Све време цупкао сам на ритам антологијских наших песама. Чух и чувене Бранкове стихове: „Где си, душо, где си, рано,/ где си, данче мио,/ где си сунце угрејано,/ где си досад био?“

Данас се у Темишвару налазе земни остаци оца Бранка Радичевића, Тодора и млађег брата, Стевана. После Карловачке гимназије, Бранко и Стеван одлазе у Темишвар (1841) да наставе школовање, Бранко две године студира мудрољубије (филозофију), а Стеван, такође студент истог смера, млад умире у Темишвару где му отац ради као цариник. Данас, са великим пијететом и пажњом Срби одржавају две хумке Радичевића на делу гробља, који је српски.

Бранко брату посвећује песму „Кад млидијах умрети“. Иначе, своју прву песму на српском језику, Бранко је написао, не у Сремским Карловцима (то греше и неки професори књижевности у Карловачкој гимназији), већ управо у Темишвару (1843) – „Девојка на студенцу“. Ево, певушим почетак чувене песме: „Кад сам синоћ овде била/ и водице заитила,/ дође момче црна ока,/ на коњицу лака скока.“ А излазак Бранкове прве књиге у Бечу (1847), што у то време није био мали трошак, највише финансирају имућни Срби из Темишвара. Дабоме, Темишвар је значајна животна прича и за Доситеја и Црњанског, и за многе друге, али о томе неки наредни пут.

У непрестаној борби за опстанак, српски народ је познат по Војној граници која се у прошлим вековима протезала од Лике, Кордуна и Баније, и дела Босанске крајине, па све до Темишвара. Та граница од седамсто километара била је тампон-зона између великих царстава (Аустроугарске и Турске), где су се одвијала непрестана регрутовања и велике изгибије за туђега цара. У Војводини, на пример, у Шајкашкој области на Дунаву и Тиси чувана је поменута граница. Чудом селидбене судбине, као дете живео сам у месту Шајкаш у близини Новог Сада.

Крајишник и шајкаш значе исто – граничар. То сам поменуо на конференцији за новинаре у конзулату Србије, где смо се сусрели ми, песници из Црне Горе, Србије и Румуније. Затичем Будимира Дубака, Душка Новаковића, Радомира Уљаревића, Милана Лукића и друге. Овде су песници добро дошли, и тако ће бити, стасава књижевни подмладак Савеза Срба у Румунији. Гвозденовић помиње младога песника и афористичара Горана Мракића као свога наследника.

Док сам радио на антологији и студији „Ојкача“ (1988) био сам, наравно, упознат са раније штампаном антологијом „Бећарац“ Младена Лесковца која је садржавала преко 400 бећараца, римованих десетерачких двостихова. Моја антологија имала је, пак, преко 500 ојкача, такође римованих десетерачких двостихова, али који се другачије певају, у динарском кључу, за разлику од бећарца који је у панонском.

А онда се догодило чудо, до руку ми је доспела антологија „Бећарац“ Срба у Румунији, коју се приредили темишварски интелектуалци Стеван Бугарски и Светозар Марков. Била је изашла 1982. године у Букурешту, на чистој српској ћирилици. А у антологији 2000 (словима – две хиљаде!) бећараца! Четири-пет пута

више него у Лесковчевој, односно у мојој антологији овог специфичног народног блага које се јавља као књижевни феномен (римована десетерачка минијатура у дистиху). При повратку у Нови Сад из Румуније, у даровима које нам је домаћин спаковао, проналазимо и друго прегледно, свеже издање антологије „Бећарац“ Срба из Румуније, сада штампаној у Темишвару (2021). Ево насумце отвореног примера: „Уја, уја, дунула олуја/ па донела кога сам волела.“

Дакле, та творевина покрива управо поменуту Војну границу, говори о својој динамичној и прилагодљивој улози и снази, о моћи да настане у сваком тренутку, промени и изненађењу. Да сведемо, обимна антологија „Бећарац“ Срба у Румунији говори да ми не познајемо довољно разбацане делове српске културе у тзв. дијаспори. Богатство српске културе у Румунији је очигледно веће од наших увида. То је много раније морала да проучава и Матица српска. То се односи и на друге делове нашег расутог народа на Балкану, и другде. Темишвар је крајем 18. и с почетка 19. века био већи и значајнији културни српски центар од Новог Сада и Београда.

Дан уочи празника Преображења Господа Исуса Христа, испред манастира Базјаш, по климатским променама беше више него пријатно. Нестале су оне несносне врућине и замор који долази с њом, а поготово ако вам ништа друго не преостаје него да буљите у информативни програм сад већ било које телевизије. Испоставило се да сам им као нови лауреат донео хладније време. Налазећи се испод планинских врхова у зеленилу и на обали неуобичајно широког Дунава што подсећа на неко ново море, осетили смо у сумрак то пријатно захлађење које је прерастало у ледено вече. Требало је огрнути још нешто на себе, Даници смо донели џемперче из аута.

Чудесни базјашки амбијент препун лепих духовних лица бројнога света, те монаха и православних свештеника, захтевао је да се на неки начин поистоветите с њима, разголитите своју душу и избегнете по сваку цену фразеолошки и празни протоколарни говор какав се сусреће у сличним приликама. Требало је да се обратим изузетном аудиторијуму сачињеном од тзв. обичног народа и монаха са срцем које им је призвало Божју љубав.

Време је цурило и довлачило плаву помрчину са звездама. А мени се све време вртело у глави како је најважније да кажем праву песму која потпуно одговара том тренутку, праву песму на правом месту. Пре тога рекао сам присутнима да се сматрам одговорним за сваку изговорену реч пред мученичким манастиром Базјаш, и пред окупљеним народом, монасима и монахињама. И, да свака изговорена реч мора бити као она на почетку – кад беше у Бога, а Бог беше реч. Можда изгледа претенциозно, али – једино могуће је то осећање када примате књижевно-духовну награду „Велика базјашка повеља“. Јер, и у поезији, ако је пребрзо и олако употребљена, Реч лако може да се преобрази у богохулну. Зато је наше, песничко, да пазимо да нам се Реч не изврне у своју супротност.

Говорио сам песму „Голуб и змија“, која указује на духовну моћ човека, често прикривену – да се не плаши дневних искушења и опасности. Ако си с Богом, немаш се чега плашити, а ако ниси,

чему ли се надаш, рекао је, не једном, незаборавни патријарх Павле. Песма је прихваћена, то је рекао аплауз на отвореном, и звезде су затрептале, чини ми се. И један млади монах у пролазу похвали ми песму, засјаше нам очи, преображењски, братски.

Гле, то је онај младић што ми је принео омању столицу без наслона да седнем док сам стојећи подуго чекао да ме домаћин позове и уручи ми награду. Бранко Радичевић би на све то рекао: „Хвала, Боже на дар ови,/ о помози, благослови,/ да ми како с права пута,/ душа млада не залута.“

Ненад Грујичић

ГОЛУБ И ЗМИЈА

Не бој се људских подвала,
оне ће закратко сјати,
овде је друга обала,
одавде божанско чати.

Не бој се туђе сујете,
и она слепило има,
и мржња када трује те,
остани чист у мислима.

Не бој се брзе промене,
ни оне што излаз нема,
јер све се очас окрене
и буде баш како треба.

Ма како живот ћарли’о,
не бој се голубе-змијо.

(*Блиц,* Београд, 2021)

У Берлину двапут

ЈА, БЕРТОЛД БРЕХТ

Поново сам у Берлину, годину дана после. Слетети на аеродром Шенефелд значи још кроз прозорче авиона осетити специфичну снагу ове светске метрополе. Епифанијски нагрну слике из времена после Првог светског рата, из краткотрајног раздобља прве немачке републике проглашене 1919. године у Вајмару, из раздобља обележеног непоновљивом свежином и живошћу духовног и културног живота. Берлин је за десетак година постао уметничка и научна светска метропола.

Асоцијативно поље отвара синтагму „Берлинер ансамбл“, на чијем челу је био велики песник, драмски писац, редитељ и теоретичар позоришта Бертолд Брехт, а после његове смрти удовица, глумица Хелена Вајгел. У Берлину, поред својих пријатеља Макса Рајнхарта, аутора и режисера експресионистичког театра, и Ервина Пискатора, креативног промотора документарне политичке драматургије, 30-годишњи Брехт је у пропратном тексту позоришног комада „Бубњеви у ноћи“ захтевао да се за време изведбе у позоришту постави плакат с натписом: „Не буљите тако романтично!“

Град Берлин данас има негативан салдо на свом рачуну. Новца мало, а евро не вреди као прошле године. Све је пало за пола, чак и за који проценат више. Многи то објашњавају чином рушења Берлинског зида и спајањем двају различитих друштвених концепата у једно. Ова земља је у осетној рецесији. На широким улицама ове метрополе турска, корејска, ирачка, словенска, авганистанска, афричка и ина лица. Преко сто двадесет нација живи овде. Свакодневно пролазе и поред Кајзер-Вилхелмове спомен-цркве (коју је 1891–1895. године градио цар Вилхелм Други) чија ратна оштећења од бомбардовања на крају Другог светског рата опомињу на трагедију и апсурд сукоба међу народима. Поред ове цркве, 1959–1961. године грађена је нова, модерне архитектуре.

У пролазу нема много насмејаних, или ми се чини, тек понеко. А нови градоначелник Берлина приликом ступања на дужност, одмах је изјавио: „Ја сам хомосексуалац и то је добро.“ Берлин је и град светске геј-параде. И Хамбург има градоначелника истих слобода и порива.

На Хумболтовом универзитету данима траје штрајк. Држава укида поједине катедре. И наша је катедрица на удару. Заправо, и нема чисте србистике, група се зове србокроатистика. Славистика ће остати без три од осам група, романистика, на пример, без пет од дванаест. Весна Цидилко ме обавештава да нећу наступити како је планирано, већ дан раније – у десет часова. Штрајкачке вође су допустиле да тога дана ипак буде одржано предавање, с обзиром на то да је гост допутовао из подалеке Србије. Студенти и њихови професори су упорни у захтевима. Штампали су летак на којем, поред осталог, пише да су Немци досад дали Лутера, Гетеа и Ајнштајна, а да у будућности неће никог због драстичних мера државе. Чак је на летку цитиран на српском и немачком језику чувени

Његошев сгих: „У добру је лако добар бити,/ на муци се познају јунаци“. На памет ми, наједанпут, падају и Андрић и Црњански, који су, сваки на свој начин, провели „амбасадске дане“ у Берлину.

Студенти штрајкачи су у предворју окупљени као пчеле. Љубазно ме пуштају на четврти спрат. Ту ћу говорити о Бранку Радичевићу поводом 150. годишњице песникове смрти и 120. годишњице преноса његових костију из Беча на Стражилово. Међу студентима је и 70-годишњи Немац Алдо, који добро говори српски. Каже да је две године учио наш језик у Црној Гори. И једна 40-годишња Бањалучанка штрчи разликом у годинама: направила је и донела за ову прилику кутију разних колача. Доста је младих из балканских предела, понеко из Пољске и, опет, тек који Немац.

Од Новог Сада до Берлина пратило ме је истоветно време, сунчано и преблаго за касну јесен. Срдачно су ме дочекали завичајни пријатељи Мира и Младен Манојловић и одмах одвели на крсну славу Аранђеловдан Српског културног и спортског удружења без имена. Однедавно Младен је председник удружења и жели да пронађе нове, у центру Берлина, ексклузивније просторије, које ће више одговарати новој концепцији рада, и нивоу духовног и животног квалитета. На слави затичем и нашег конзула у Берлину, Бору Шупута.

У Европи наша дијаспора одржава Дане Светог Василија Острошког. У Берлин је управо стигао најмлађи српски владика, епископ захумско-херцеговачки Григорије. Присуствујем литургији у Цркви Светог Саве, која је пуна наших душа из Берлина и околине. Представљена је и богато опремљена монографија „Тајна острошког чудотворца“ протојереја Радомира Никчевића и Весне Никчевић. Владика потписује драгоцену монографију, велики број присутних жели да је има у свом дому.

Присуствовао сам крштењу двогодишњег лепушкастог Давида у српској православној цркви. Отац је снажан и здрав Немац, а мајка Српкиња, једна од двеју сестара у инвалидским колицима од ране младости због изненадне и непознате болести, а обе су, опет, Мирине сестре, моје земљакиње. Присуствују и Немци и Срби, а једни кумови су Словенци. Дечак плаче, отима се и тражи мајку. Крштење смирено приводи крају отац Драган, свештеник на чијим леђима, уз нешто млађег оца Вељка, који је учио Карловачку богословију, стоје велики црквени послови и православна хришћанска мисија у Берлину.

У ресторану „Морава“, који већ деценијама негује и држи серизони шаљивџија Славко с југа Србије, у договорени час, сусрећем се са Рихардом Питрасом, врсним немачким песником средње генерације. Поклања ми своју управо изашлу књигу изабраних љубавних песама. Није то ни у интерпункцији патетична поезија, већ слапом животне судбине и сјајем заната исткана збирка врхунске љубавне поезије. Питрас је јесенас био на Стражилову поводом књиге *Медена шиба* у препеву Стевана Тонтића.

Ах, у Берлину се гнезди хендикеп: Тонтић и ја ћемо се мимоићи за један дан! Он ће управо кад одлетим у Србију, навратити у Берлин из Јене, са једног симпозијума. Жали и Питрас због тога. Но, показује ми, видно срећан, управо пристигло писмо из Кнеже-

вине Лихтенштајн, која га позива да десет месеци борави у минијатурној држави, са задатком да потом напише какву-такву књигу о тој земљи. Каже да има лепу идеју, пошто се његово родно месташце зове готово као и поменута држава.

У галерији „Терцо мондо“, која служи и као позориште, концертна дворана и књижевна трибина, домаћин ми је Костас Папанастасиу, у Немачкој познати уметник грчког порекла. Он је медијска личност Берлина, двадесетак година успешно игра једног Грка у популарној телевизијској серији. Али, он и пева, и пише утопијску поезију, и путује светом као добротвор који помаже угроженима. Одлазио је и у Грузију. Непоправљиви левичар, у чијем ресторану стоји портрет Хо Ши Мина и натпис „Смрт фашизму“. Ту се окупљају уметници из разних крајева света. Моме столу прилазе многи, један Италијан таласасте црне косе који напамет зна многе антологијске песме свога матерњег језика. Ту је и Амела, пијанисткиња из Мостара, Златомир и Никола, филозофи који годинама живе у Берлину и понешто пишу.

У галерији-ресторану „Терцо мондо“ столу се, у неко доба, примакао необичан средовечни немачки пар, господин који говори српски и припомаже лепшој половини да комуницира са мном. Она, у нирвани од неколико чаша црног вина, напрасно ме пита пита шта мислим о Ђинђићу. Пре тога, с чашом у руци, ускликује: „Живела Србија!“ Говорим јој ојкачки тростих: „Друже Тито нешто би’ те пито,/ да л’ се смије држати по двије?/ Може, друже, ако те не туже!“ Није задовољна препевом на немачки па поново свашта запиткује.

Владан Ракић, песник и новинар, појашњава ми да је тај пар, у ствари, нека врста, сад већ смешних, денунцијаната, попут антологијских ликова у „Професионалцу“ Душка Ковачевића, и да стално долазе на места где наступају наши песници, уметници и интелектуалци. Они су, једноставно, на задатку. Млађаноме Ракићу, који је већ загазио у пету деценију живота и који на волшебан начин у Србији није боравио више од дванаест година, управо је штампана нова песничка књига, *Нигдина*, на корицама рецензија Алека Вукадиновића.

Шапчанин Пера Бонасера, бивши боксер и младић из поправног дома у Ваљеву, сада успешан бизнисмен и у срећном браку, пуно ангажован у нашој цркви, опет ме пита за Тадију Качара и Душка Трифуновића. Као најближи рођак, на сваки мој, па и интуитиван миг, реагује спреман да поскочи и припомогне.

Лозничанин, виолиниста Душан, стоматолог, врца вицеве и сâм се, дрхтурећи као славуј на струји, смеје и сија отворених већа. Упознао сам му високу и шармантну жену Немицу. Они су били кумови славе хора „Свети Сава“ баш на дан доласка епископа. Бивши музичар рационално ми објашњава светске политичке завере. Наводи и изворе у којима се налазе факти.

Берлин дише својом гломазношћу као прецизан германски сат. Граде се нови делови метрополе са знацима архитектуре трећег миленијума. На улици, буцкаст младић изнео клавир и свира Моцарта, недалеко ансамбл лимене музике налик пресвученом ватрогасном одељењу, подаље темпераментни црнац удара у малени бу-

бањ. У клубу „Соња“, где се окупља крајишки свет (опет је дошао и онај седокоси немачки пар), сусрео сам зналце ојкаче. Радовали смо се новим стиховима непресушне народне дивоте и душе. Неки купују и по неколико примерака књиге *Ојкача*.

У Берлину, у представи *Травијата*, пева и Тамара Марковић, мецосопран, даровита уметница која живи у једном омањем немачком граду и повремено долази у метрополу. Срели смо се већ у авиону, изненађени случајношћу изгрлили: нисмо се видели целу деценију. Једно време певала је у Букурешту. Осмехнута ми говори да се два пута развела, Кажем да сам и ја, али са истом женом! Луди смех нас је обавезао да се поново чујемо и видимо.

На аеродрому при повратку из Берлина прилазн ми, храмајући, као случајно, незнанац и вели: „Мисли Ђуја да је стигла струја.“ То је други стих ојкаче која започиње десетерцем: „Ја кроз село и носим бандеру...“. Не знам откуд, али у незнанчевом присуству, као осице, зазвонише ми стихови: „Ја, Бертолд Брехт, у асфалтне градове долутао/ давно, у својој мајци, из црних шума, из тмине... Заиста, живим у мрачно време... Мало шта сам могао“.

(*Политика*, Београд, 2003)

Интервју с немачким песником Рихардом Питрасом

СЛИКЕ ОСТАЈУ У МЕНИ

Разговарао Ненад Грујичић

Ових дана у издању Бранковог кола, појавиле су се изабране песме немачког песника Рихарда Питраса, Медена шиба*, у препеву Стевана Тонтића. Књига је, уз присуство песника, промовисана на 32. Бранковом колу и у Гетеовом институту у Београду.*

Рихард Питарс је рођен у Лихтенштајну (Саксонија), као четврто дете у источнопруској избегличкој породици. Основну и средњу школу завршио је у родном месту, од 1968. до 1975. студије клиничке психологије на Хумболтовом универзитету у Берлину; од 1975. до 1979. уредник је за поезију у једној источноберлинској издавачкој кући, и уредник часописа „Темпераменте“. Две године уређивао је и познату едицију „Албум поезије“, да би 1979. био удаљен са тог посла. Отада делује ако професионални књижевник. Живи у Берлину.

Питрас је првенствено песник. Истакао се и као преводилац поезије (особито Б. Пастернака, М. Цветајеве, Ш. Хинија). Објавио је једну књигу прозе за децу. За своје песничко дело примио је почасни дар Шилерове фондације из Вајмара, књижевну награду Културног круга намачке привреде, награду „Вилхелм Милер“. Члан је Саксонске академије уметности.

● Пре шеснаест година били сте на „Бранковом колу“. У међувремену се штошта догодило и у Вашој и у нашој земљи. Како се то одразило на Вашу поезију, и живот?

Као и увек када се догађа нешто значајно, историја нам доноси губитке и добитке. За мене, као источног Немца, најзначајнији добитак је добитак слободе кретања и слободе речи, а изгубио сам мог издавача који додуше и даље постоји, али има новог власника. Тај власник је из економских разлога готово престао да објављује поезију. Исто се догодило и већини других песника. Тако се место поезије померило са ивице средишта у средиште онога што је на рубу.

● Са којим осећањем, у односу на хаотичну глобалну слику света, носите данас поезију у себи, и пишете?

Свет подложан глобализацији, свет који постаје хаотичан, производи, наравно, разне страхове и масовни медији непрестано ме чине сведоком несрећа, ужаса, катастрофа, ратова и то у тој мери да је то једној глави, једном срцу готово немогуће разумети. И ја се сам ловим у покушајима да ово или оно одагнам од себе јер се све то не може поднети, те ми се догађа да о оном најгорем не могу да пишем јер превазилази моје снаге. Тако, на пример, нисам ни

ретка написао о 11. септембру (разарање Светског тржног центра у Њујорку), или о рату у Ираку. Насупрот томе, пратио сам ратна збивања у Југославији која се распадала, јер сам ову земљу раније посетио и имао у њој пријатеље – један од њих је Стеван Тонтић који је 1993. године дошао као избеглица у Берлин. То ми је било тако важно да се нисам више задовољавао новинским и телевизијским извештајима о рату, већ сам покушавао што је могуће пре да лично дођем на место догађања. Тако сам септембра 1999. посетио Сарајево, Мостар и Бањалуку, а ових дана у Новом Саду видео сам порушене мостове на Дунаву. Тако су настале слике које ће остати у мени, као и две песме једног помало закаснелог сведока који је трагао за истином ратних збивања. Упркос свему, сведок страшних збивања не би смео да се утопи у њих, већ треба да има у виду целину живота, што такође значи и даље моћи волети и смејати се. Ужаси не би смели да нас паралишу, већ морамо покушати да сачувамо животну снагу.

● Ви нисте песник естрадне провенијенције. Но, Ваша поезија је необично блиска стварном животу и аутентичном искуству?

Мој идеал је моја нада у томе да живот једног човека, то јест, мој сопствени живот преобразим у песништво и на тај га начин сачувам.

● Ускоро Вам излази нови избор љубавне поезије *Предворје неба*. Није ли то помало необично у односу на хуморни и гротескни стилско-језички амблем Ваше поетике? Не пишу ли данашњи песници релативно ретко љубавну поезију?

Можда сте у праву, али код понеког песника још се нађе читава збирка љубавне поезије. Кад бисте могли у целини да прочитате тај избор из моје поезије, нашли бисте наведена својства и у тим песмама. Реч је о љубавној поезији писаној током тридесет година у распону од нежних, ентузијастичких почетака преко првих ломова и пораза до ругалица и самоироничних стихова, до смрти вољене и до љубави после љубави. Тако је прича о љубави и животна прича, или једно огледало мог живота.

● Гете је рекао да је превођење најважнији светски посао. Како се односите, и као преводилац, према језицима који се кроз поезију претачу један у други?

За мене који нисам студирао књижевност (ја сам по образовању клинички психолог) превођење поезије постало је најважнији део мог литерарног самообразовања. Не само да сам се као професионални писац прехрањивао превођењем поезије – ја превођењу поезије захваљујем за најчудесније доживљаје из светске поезије и за најдубље увиде у биће и облике песништва. На овај начин, као преводилац, имао сам незаборавне доживљаје и искуства с песницима као што су Марина Цветајева, Борис Пастернак, Тед Хјуз и Шејмес Хини. Нема бољег начина да упознамо једну песму од покушаја да је преведемо.

● Шта се догађа савременом песничком тренутку Немачке?

У све краћим размацима, на песничку сцену, излазе нове генерације. Та сцена данас је у Немачкој сувише расута и непрегледна. Пошто поезија и рецензије књига поезије не налазе много простора у културним додацима новина, одређенија представа о песничком тренутку може се добити тек праћењем књижевних часописа и једног годишњака за поезију у којем се сваке године појави близу стотину песничких имена. Треба свакако да поменем и једну нову тенденцију у презентацији поезије – објављивање целих збирки или различитих избора поезије на компакт дисковима, који се могу наћи или уз књигу, или као самостална издања. Једна од нових тенденција, пре свега код младих песника, јесте из Америке надошла Slam Poetry: поезија се говори и пева у крчмама и локалима где се срећу писци и љубитељи те врсте лирике, при чему често публика непосредно бира песника који добија извесну награду. Често то звучи врло оригинално, али и пати од импровизације. Штампани, ти текстови не делују тако интересантно као при самом извођењу.

● Неколико година уређивали сте едицију „Албум поезије“ која је излазила месечно, и у којој је објављено преко две стотине немачких и светских песника. Који је српски песник ту нашао своје место, и које савремене српске песнике и писце читате на немачком језику данас?

У овој едицији изашла је збирка песама Оскара Давича. Најпознатији српски аутори у Немачкој су Иво Андрић и Александар Тишма, кога сам пре шеснаест година упознао на једном књижевном сусрету у Кањижи (с њим и Отом Толнаијем ишао сам заједно и на пливање). Од песника најпознатији су Васко Попа и Миодраг Павловић. У последње време постао је познат и Стеван Тонтић који је десетак година живео у Берлину.

● Које утиске носите са Стражилова, из Сремских Карловаца и Новог Сада? Постоје ли у Немачкој сличне песничке манифестације?

Носим, стварно, најбоље утиске. Било је прекрасно бити гост једног песничког фестивала са тако богатом традицијом, а пуним живота. Поновни сусрет са пријатељима које сам овде упознао пре шеснаест година, и срдачност на коју сам наишао, све ми је то веома пријало. Бранково коло није само фестивал литературе, већ и фестивал срца, а захваљујући појави мојих изабраних стихова под насловом *Медена шиба* претворило се за мене у један од звезданих тренутака мог књижевног живота. Нажалост, у Немачкој не постоји фестивал те врсте. После дужег времена постоји један песнички фестивал у Берлину, али, због окренутости ка интернационалним песничким звездама, недостаје му нешто што је срж традиције и националне душе.

Преводилац: Стеван Тонтић

(*Политика,* Београд, 2003)

НА ЛИКОВНОМ ТРАГУ

Са изложбе у Бранковом родном граду

ЛЕПОТА ТАМНОГ

Радови Андрее Богнар својевсни су амалгам дизајнерског заната и ликовне уметности. Прецизније речено, они надилазе занатски ниво што за дизајн подразумева и манифестује нове облике уметничке креације. Њене слике, дакле, нису пуке шаблонизиране скице женских фигура на којима се смењују разнолики одевни предмети и декор, нити су унапред утврђен манекенски предложак вариран у неколико стандардних комбинација, већ су производ истинског уметничког трагалаштва.

На сликама Андрее Богнар интензивно је присутна црна боја која ствара сасвим особену атмосферу. Стога, ваља казати коју реч о широкој лепези њених симболичких значења: Црна боја, по Библији, симбол је велике кушње. Адам и Ева истерани су из раја одевени у црно. Римљани су несрећне дане обележавали црним каменом. Хомерово море је црно. У Египту, црна голубица била је хијероглиф жене која, исфрустрирана еросом, остаје удовица до краја живота. Велике божице плодности, прадавне божице-мајке и девице, такође, црне су: Дијана из Ефеса, Деметра, Афродита, индијска Кали или, пак, Изида. Црни камен на брежуљку Палатину симболизира Магну Матер. Мноштво ходочасника широм Европе клања се црним Девицама. Књига куранског Закона завршава црном, апсолутном бојом која је резултат свих боја, а кроз коју се мистик упиње да би остварио највиши степен екстазе на којем ће му се указати Божанство и обасјати га. На тај начин тумачи се и црни камен у Меки. Као слика ноћних путовања мистикâ црна боја је повезана са обећањем новог живота, као што ноћ садржи обећање зоре, а зима пролећа.

Све ово помињемо да бисмо донекле схватили „Тамни вилајет“ сликâ Андрее Богнар која, наравно, није могла имати на уму сва симболичка својства црне боје, нити је то пресудно, али је очигледно да се у њеној фантазмагоричној акцији налази подсвесна потреба да ствара у црном. Са стајалишта психолошке анализе, опет у равни симболичких значења, црна боја, коју Андреа Богнар готово инстинктивно употребљава, предочава извесну тескобу, тугу и меланхолију. Отуда, на њеним сликама женске фигуре су исконски усамљене, у свету непрозирних снова, илузија и тишине.

(Музеј града, Славонски Брод, 1985)

Изложба Ђорђа Лазића Ћапше у Сремским Карловацима

ПАГАНСКО СВЕТИЛИШТЕ

Сремски Карловци су вековна позорница духа. Великој породици уметника и духовних људи који су оставили трага у свом народу прикључио се и млади карловачки сликар и скулптор, уметник и духовник Ђорђе Лазић Ћапша. Има велике симболике да се у тек отвореној, пространој и озраченој, галерији у Сремским Карловцима промовише Лазићева изложба. Она је најава озбиљне културне преобразбе, у запећак и на колена бачених Сремских Карловаца. Она је спасоносни сигнал да и сами Сремски Карловци у стању су да изнедре истинског уметника чије дело надилази локалне оквире.

Пред нама је изложба високог уметничког домета. Ђорђе Лазић Ћапша, попут каквог демијурга, створио је сасма оригиналан свет. Он је снагом миленијумског неимара изнедрио чудесно упечатљив свет паганског, обредног, ритуалог. Свет чија онтолошка граматика заснована је на четирма великим симболима: земљи, води, ватри и ваздуху.

Говорећи ликовним језиком, који се у овом случају показује танушним и сувише школским да би се објаснио епицентар смисла изложбе, Ђорђе Лазић Ћапша решава амбијенталне проблеме простора, користећи, притом, материјал из природе. Његови објекти сачињени су начином и занатом градитељства овога поднебља. Но, овакве појаснице само су на површном трагу дубоких смислова и порука ове изложбе. Објекти Ђорђа Лазића имају смелији и вртоглавији прилаз, они емитују енергију која се не може објаснити критичким поштапалицама.

Сви изложени објекти повезани су, како тематско-мотивски уједначеним концима тако и оригиналним поступком који твори целину што зрачи симболиком спајања неба и земље. Чудесни магнетизам избија из елемената ове изложбе. Ниједан предмет, ниједан њихов саставни део не дâ се именовати. Вокабулар којим владамо преузак је и коначан. На овој изложби све је истргнуто из природе, али преобличено и срушено у непознате законе постојања основних четирју елемената. Створени свет Ђорђа Лазића Ћапше тек треба оденути конкретним значењима, тек му треба наћи име. То је буквално, тек рођено биће, свет организован новим принципима и законима.

Ова изложба предочава тајну постања света. Неприсуство човека у том свету, дивљем, паганском, анималном, појачава густину наших асоцијација. Траг голог стопала на измрвљеној земљи до краја мистификује целокупни уметников пројекат. Утиснуто у брашно земље-прамајке, стопало симболише апокалиптичну димензију човекове егзистенције, трагику и тајну његовог присуства међу четирма елементима од којих је устројен свет.

Значајно је приметити да су објекти Ђорђа Лазића Ћапше сачињени од делова што се преламају у црно-белим контрастима. То није случајно. У злосутној миридби црне и беле боје има симбо-

лике вишега реда. Црни, горопадно постављени елементи, редовно су уоквирени, боље рећи, оковани белим. Црни предмети без имена, који нас само привидно асоцирају на знане облаке, наелектрисани су мефистофеловском коби која предочава зло, несрећу, таму. Они су дугуљасти, шпицати, опасни. Око таквог злоћудног осињака симбола увек се налази заобљен светли рам питомог мира и склада. Тако је укроћена агресија ништавила што крчка у утроби тек створеног света. Тако је стицана и у загрљај освештене природе стегнута, нечиста сила предмета припремљених да „пропевају" ужас и страву. Чија ли је рука, заправо, удесила да таму обљуби и стиша, зароби и порази светлост стваритељског даха? Да ли је, заиста, зло узмакло лепоти и складу? Паганско светилиште шаље нам препотопску поруку.

Средишњи, рујем земље умазан, шиљак директно симболизује спој неба и земље, ону силу која избија из магнетизма односа земље, воде, ватре и ваздуха. Тај шиљак симбол је и ероса. Али не ероса у поједностављеној телесној варијанти, већ творачког ероса којим дише и пулсира просторно-временски механизам живота. Шиљак је истовремено и корак и плод. Он је буктиња материје, застава живота. Шиљак је срце света.

Ђорђе Лазић Ћапша размишља. Он није утонуо у суву апстракцију својих објеката. Заправо, овде се уопште и не може говорити о апстрактном свету. Изложба је прича о паганској слици света. Она је вишега реда напор да се прикаже човекова потреба да и у тами поноpних миленијума избије зрака освештености и људског идентитета.

Ђорђе Лазић Ћапша овом изложбом чини преломни тренутак не само у своме стваралаштву. Обасјани ореолом оригиналног уметничког света, уверени смо да ће ова изложба бити и остати мећаш на мапи ликовних догађања. Ђорђе Лазић Ћапша истински је уметник. Његовоме светилиштву треба се поклонити.

(*Бранково коло*, 1990)

Са скулптурама Саве Халугина

ШАПАТ ГРОМА

Вајар Сава Халугин је песник. Његове скулптуре одишу чистом поетском лепотом. Колико ли нежности у металним облицима, колико бајколике лирике детињства и његове разрогачене удивљености драмом постојања!? Халугинове скулптуре су одсањани метеори што су, у ретким његовим „божанским тренуцима“, пали с небеса и, у тренутку удара с тлом, у оргазмичном блеску, расцветавали се у фантазмагоричне отиске у простору. Импонује његов дар да удар грома претвори у шапат, у својеврсно тепање металу који носи наслаге ужарене првобитне енергије.

Задивљује уметникова моћ и потреба да се рве са металом, да га натера да проговори понорним, миленијумским сликама што тутње у дубинама и лавинама људске психе. Сава Халугин „салива страву“ земаљским уроцима, чинима и њиховим дијаболичним последицама. Он је врач метала који спаја земаљско и оноричко, видљиво и невидљиво. Једна формула из *Књиге мртвих* каже: „Идем у небо, пролазим месинганим сводом небеским“. Грчки филозоф Емпедокло носио је месингане сандале. Легенде помињу кошуте месинганих ногу. У светим Зевсовим палачама звониле су посуде од месинга. У Хебрејаца на врховима стубова налази се месингана змија која штити од смрти. Римљани су орали месинганим плугом и обележавали границе новог града. Симболика овог метала упућује на спајање месеца и сунца, воде и ватре, из чега произилази изражена његова амбивалентност.

Једно од основних својстава бронзе јесте звонкост. Отуда су звона сачињена од бронзане материје која и у скулптурама Саве Халугина звони своју причу што је најава промене и страха, али и молитве и бдења. Железо, пак, од којег је често израђено оружје, припада злокобном демијургу који заповеда смрти, несрећи и нереду. Отуда, становници Атлантиде нису ловили железним оружјем већ дрвеним, а друиди свету имелу нису резали железним ножевима већ златним. Железо је симбол претеране неумољивости и тврдоће. Оно поседује сурову снагу подсвесног.

Све ово предочили смо да би се лакше схватила позиција вајара-ковача о којем ваља рећи да његово космогонијско стварање садржи озбиљну опасност од сотонског опонашања забрањене делатности. Ковачница је у вези са подземним огњем, заснована на силама магије и чарања. Она поседује паклени и иницијацијски аспект. У ковачници настају слике предака и генија који су носиоци култова. Ковач може да искује свемир, али није бог. Његово умеће сматра се каткад краљевском или свештеничком тајном. Он одређује понашање других према себи и оно може бити двојако. У томе се налази амбивалентна снага његовога дара.

Сава Халугин је ковач који из метала извлачи његов дах. Корисни аспект његовог рада темељи се на сопственом очишћењу и трансмутацији. Он тежи да обичан метал претвори у злато, што и

успева, разбокорујући га у фигуре дубинских порука и смислова, у чисту уметност која као таква јесте *суво злато*. Ковачница овог вајара блиста резултатима непоновљиве оригиналности.

(*Центар за културу*, Врање, 1993)

Према сликама Дејана Уларџића

ЈАНУСОВО ЛИЦЕ НИШТАВИЛА

Аутентична уметност подразумева судбински улог аутора у дело и живот. Дејан Уларџић припада реду сликара којима се посрећило да понесено истрајавају на своме путу. Иако је његов тематски свет заснован на силама танатоса, стваралачком погону Дејана Уларџића не мањка креативни ерос. Његове слике носе литерарну снагу у том смислу да једна општа прича прожима све радове. Ништавило и човек, предапокалиптична страва и људска немоћ, смрт и њене аморфне изведбе у људском телу, све то (и не само то) нашло се у гомилама телеса стопљених у тартарску меласу из које вире очи бившег човека напученог ужасом и немоћи.

Свет Дејана Уларџића своју сликарску генетску шифру проналази у делима Боша, Шонгауера и Мунка, али и у Тошковића, Ђурића и Величковића. Та врста побратимства уздиже Уларџићево тематско-мотивско поље до спиралних висова универзалног. Спој ембрионалног и постегзистенцијалног, нерођеног и умрлог, свој онтолошки блесак проналази управо у сликама овог необичног аутора, коме уметност, ма колико то патетично звучало, замењује сам живот. Дакле, његове слике својим животом надвладавају самртну језу чудовишних мотива и тема.

Сваки прави уметник, без обзира на ниво школске супериорности, поседује и прекогнитивне моћи, подсвесни лавиринт пророчких слутњи и решења. Тако се и слике Дејана Уларџића указују као архетипске матрице које обухватају и актуелне и свевремене догађаје. Наравно, ти догађаји немају датуме и именоване виновнике, већ се оваплоћују и пресијавају у натприродном језику уметности.

Дејан Уларџић је сликар лишен малограђанских компромиса и умивеног дневног камелеонства. Његове слике директно указују да Јанусово лице амбивалентне људске природе, која, несавршена и трагична, узима катастрофу као своје епицентрално одредиште. Отуда се може веровати да демијуршки принцип човека, после катастрофе, недри и објављује слободу, препород и васкрснуће.

(*Дневник*, Нови Сад, 2001)

Уз изложбу Исидоре Дунђерски у Музеју Војводине

МЕРА И ДОЖИВЉАЈ СУШТИНЕ

Ма колико хронолошки низ историјских факата инсистирао на линијском развитку и континуитету уметности, она, ипак, има своја циклична изненађења оличена у необјашњивим обновама и стваралачким реинтерпретацијама већ постигнутог и виђеног. Заправо, сваки нови уметник, у свом времену, има шансу да ревитализује ауре познатих уметничких манифеста, праваца и епоха, и тако пронађе и понуди своје оригинално решење. У том смислу, тешко је уметност одвајати од других духовних дисциплина. Таленат нуди непредвидиве скокове који, и кад су у прошлости, дају визију будућности, јер им је садашњост живи ослонац. Уметник не сме да подразумева сопствени дар, већ га мора препознавати у светлуцавим меланхоличним замецима бића које тражи да се отвори, артикулише и оствари као непоновљива креативна судбина.

Слике и цртежи Исидоре Дунђерски носе архетипску матрицу експресионистичких узнесења представљених у субјективном изражавању расположења и емоција. Она се покорава инфантилном доживљају света који исијава фантазмагоричну енергију детињег маштаријума, а у чему је, заправо, и трајна тенденција уметности од праисторије до данас, од повратка пећинском „примитивизму“ до ултрамодерних покушаја и решења. Из таквог манифестног обрасца, на ликовној сцени прошлог века, исходили су апстрактисти, неопатетичари, етернисти, футуристи, активисти и други из лепезе неоекспресионистичког бунта. Функција такве уметности је, поред осталог, да демистификује и шокира, да обзнани себе кроз алогичне поретке ствари и појава.

Као изданак таквих настојања, Исидора Дунђерски тежи у својој уметности да искаже суштину предметâ, а не њихове облике који су само мост ка досезању апсолутног. Она не посматра, она сагледава. Као никад одоцнели експресиониста, она не слика, већ доживљава. Дакле, Исидора Дунђерски не „фотографише“, она има своја „привиђења“, улази у смисао предмета, не бави се његовом спољашњошћу. Слика је овде медијум насељен снажним доживљајем који постоји одувек, а чији, мање или више, скривени крик „потреса“ посматрача. Ова уметница не репродукује, она обликује. Опире се законитостима око себе и доноси свој унутарњи свет. Не узима, већ тражи.

Исидора Дунђерски изражава своје визије које су основ сваке неоекспресионистичке акције. Предмети и чињенице које приказује имају смисла само, док пролазећи кроз њихову геометрију, открива оно иза њих. Деструктурисана форма своди се тако на емоционално-ритмичке објаве духа. Боја се стапа са предметом који носи име и облик, али га не описује, већ сажето изражава његову есенцију. То и само то, суштина и само суштина! Слика се, у исти мах, саставља и растаче у независним призорима, али зато понаособ наглашене симболике и значења. У основи оваквог креативног

задатка, као покретачи акције, налазе се импулси несвесног, мита и сна, које, са становшнта заната, обухватају интуитивна евиденција, феноменолошка редукција и еволутивни симултанизам оличен у истодобности разних чулних сензација.

У епицентру интересовања Исидоре Дунђерски налази се риба као опсесивни мотив бесконачних вода и пространстава, симбол живота и плодности, чудесних моћи размножавања и опстајања. На духовном плану, рибља ћутња збуњује надвременим мистицизмом. Хришћани су грчку реч ichtys (риба) узели као идеограм у којем свако слово ове речи представља почетно за пет нових: Исус Христ, Син Божји, Спаситељ (lesus Christos lheou Yios Soter). Риба представља алузију на крштење јер је вода њен природни елемент и средство обнове у којем се наново рађају верници. У психоаналитичком погледу, риба сугерише на снагу анамнезе или подсвесног што спонтано извире и доноси неочекиване чулне резулатате и открића. Дакле, риба симболише психизам, онај непозвати унутарњи свет преко којег комуницирамо са божанским или демонским принципом.

Као подлогу за своје ониричке мреже, Исидора Дунђерски користи наранџасту и плаву боју. Наранџаста највише зрачи! Налазећи се између жуте и црвене, у укрштају небеског злата и подземног (хтонског) црвенила, ова боја предочава равнотежу између духа и либида. Ту равнотежу, међутим, није тешко нарушити па наранџаста боја бива откровењем анђеоске љубави или, пак, амблемом неверности и похоте. Драги камен, хацијант, наранџасте је боје и симболише верност. Проласком кроз ватру не губи боју. Носили су га на прсним штитовима врховни свештеници Јерусалима, као и енглески краљеви на крунама. Вергилијева Хелена, на пример, носи наранџасти вео боје шафрана. И музе, кћерке неба и земље, биле су одевене у хаље боје шафрана. У истој боји је и одећа будистичких гуруа. Крст од баршунастог шафрана носе и витезови Светог Крста. Наранџиним цветовима овенчаване су девојке пред удају да би надвладале раскалашност земаљских страсти. У нашој народној поезији, драги драгу од милости гађа наранџом. И, напокон, разуздани Дионис био је у пурпурно-наранџастој одећи на обали мора када су га заробили гусари.

За разлику од екстравертне силе коју поседује наранџаста боја, плава се одликује интровертном, она је најдубља боја: поглед у њу замиче до у бескрај! Плава боја је и најхладнија од свих, чисте празнине и тихе прозирности. Све што се у њој нађе, она дематеријализује: реално претвара у иреално. Она предочава издвајање од земаљских вредности, узлет душе ка Богу. Сви облици, звуци и покрети, попут птице, нестају у плаветнилу као на путу у бесконачност. Закорачити у плаво, попут Алисе у Земљи чуда, значи прећи с ону страну огледала.

Плава боја није од овога света, она указује на вечност која не припада људима. У кретању плаве боје, Кандински види истовремено удаљавање од човека и приближавање средишту њега самог. Кандински уочава да плава боја „буди у човеку жеђ за наднаравним“ и поседује „свечану надземаљску озбиљност“. Плава боја смирује, али не окрепљује (као зелена која даје осећај земаљског

одмора). Плаво нуди бег без освојене стварности, бег који постаје потиштеност. У митовима сусрећемо плаве лавове и тигрове, Зевса на престолу са стопалима ослоњеним на небеско плаветнило, на обредним свечаностима женска тела намазана су у плаво, куће девојака за удају обојене у плаво, децу која се заветују одевена у плаво...

На глобалном плану ликовне радионице Исидоре Дунђерски, дакле, налазе се две боје опречних својстава и моћи. Једна која, међу свим бојама, највише зрачи и емитује супстанцу видљивог, иритира и мами, и друга која, пак, такође опет највише међу бојама упија и сублимише у дубине сопственог онтолошког центра. У тим двема крајностима, Исидора Дунђерски покушава на волшебан начин да нађе упориште за своје субјективистичке проналаске. Она истим тематско-мотивским „расулом“ насељава ова два различита светлосна амбијента, две опречне ликовне атмосфере које, примивши у себе „остатак света“ обликују изнутра симболичку температуру сваког предмета. Вруће и хладно, отворено и затворено, постају тако ликовни хабитуси што показују свој амбијентални утицај на „сконцентрисану сферу живих бића са сфером сведених предмета и облика“ (Р. Шајтинац).

Таман колико нам се учини готово апстрактном ова колекција радова, толико из ње избија живот надреалних замаха и подсвесних подстицаја чије координате морамо тражити понајпре у праисконској магми дечје сновиђајности, али и у лектири ликовних висова чији утицај има благотворно дејство на путу који тражи корелацију између увек нове уметности и разбаштињеног света. Нема сумње, дела Исидоре Дунђерски упућују на таленат који трага за сопственом „страсном мером“ буђења и артикулације изненада стеченог надахнућа.

(*Бранково коло*, 2002)

Нова изложба Ђорђа Лазића Ћапше у Сремским Карловцима

НЕСВАКИДАШЊИ СТВАРАЛАЧКИ ПОДУХВАТ

Нова амбијентална инсталација Ђорђа Лазића Ћапше представља наставак његовог сличног пројекта од пре петнаест година. Овај врсни уметник наставио је да истражује могућности излагања у простору, односно, упустио се у авантуру, ни мање ни више, предочавања и испитивања феномена простора, његовог рађања и постојања. Дубоко силазећи до саме тачке заметања времена, у архетипску магму принципа света, Ђорђе Лазић Ћапша је свој подухват представио и разложио у четири основна елемента: земљу, ватру, ваздух и воду. Уза све то, у цео систем, на нивоу симбола, уградио је призоре мушког и женског принципа света.

Ђорђе Лазић Ћапша настоји да распреде питања човекових странпутица у савременом добу, да дометне решења за мутне цивилизацијске путеве. Иако без визуелног присуства савременог човека, овај уметнички пројекат и те како сугерише на актуелну људску природу, њен удес, судбину и смисао. Човек са својим демијуршким и абивалентним својствима: градитељ и рушитељ, добар и зао, моћан и слаб, у вечним искушењима и претрагама сопственог бића и света, парадоксални је део погона самог космоса.

Људско биће као својеврсни *перпетум мобиле*, из генерације у генерацију, покретач самога себе, губи спону са праизвором и креће у правцу једне једине му привидне могућности, технолошког убрзања са сталним утопијама о тзв. златном добу, идеалном поретку живота који се никад није остварио на земљи..

Мада многостран и непредвидив у својим производним капацитетима, човек је одабрао путању *у корист сопствене штете,* упутио се демонском пречицом ка освајању и дефинитивном присвајању материјалног света. Запретене генетске шифре божанског у човеку препустиле су доминацију аморалном и материјалном. Новац као попечитељ социјално-друштвених односа и политичко-идеолошке естрадности, а тиме и наших грешних душа, постао је једини регулатор кретања човечанства управо у погрешном правцу. Изостао је главни човеков извор, божанска резонанца постојања, а тиме и пут избављења, нестао је, дакле, из видокруга праисконски заметак сагласног дисања простора и времена, људског егзистенцијалног функционисања у свој његовој пуноћи и лепоти.

Ново дело Ђорђа Лазића Ћапше отвара могућност доживљаја управо загубљене праслике принципа света. Већ при првом контакту са овом несвакидашњом амбијенталном инсталацијом (за коју је по њеној слојевитости недовољно и ово стручно одређење), рецепцијент осећа благотворни вибрантни удар првине, досад невиђене просторне колекције *дивних чуда* са конкретном идејом и њеном реализацијом. Грађа (земља, дрво, трска, слама, плева...) од које је сачињен пројекат, оприроњује цео амбијент и даје му топлину творачког духа. Струјање животворне енергије директно васпоставља однос са гледаоцем (сад већ учесником у целом пројекту), оживљава архетипске матрице и даје им актуелни смисао.

На сваком кораку вребају изненађења, отварају се нови хоризонти доживљаја простора света, човековог битисања у времену. Овај арт-лавиринт са логичним решењем путање, захтева да посетиоци, један по један, као у лекарску ординацију, улазе и доживљавају редак призор. Изложба нема археолошку структуру, не бави се ископинама, она не признаје лагани научни (квазинаучни) метод *слој по слој,* зрно по зрно, већ директно удара у срце проблема, у тајну успостављања механизма света, а кроз слику феномена простора у настајању. На том плану, Ђорђе Лазић Ћапша показао је високи вид духовности стваралачког чина.

Импонује начин на који је уметник визуелно и занатски решио слику ваздуха или, пак, воде, на пример, а буквално импресионира централни део изложбе, стожер простора, златаста кугла која плавом спиралом спаја земљу и небо. Присутни гледалац осећа дамар целе изложбе која из корака у корак тактилно опија и заробљава у своју онтолошку особеност. Кружни спирални облик изнад металне лопте, у треперавом успињању, спојен са великим плавим квадратом, изражава активни дах божанског, асоцира на праисконску тачку из које су настали непрекинути динамички кругови заокупљени експанзивном тежњом творења, артикулацијом и одређивањем вида живота. Кружна спирала затвара означеног у означитеља. У оквиру Ћапшине инсталације то се може тумачити и као динамичка слика дијалектике између трансцендентног небеског којем човек тежи и овог земаљског у којем се привремено налази и где себе разумева и прихвата као субјект проласка. Дакле, то је, понад свега, делатност неба, његово динамичко укључење у свемир. Још се и Плотин упитао и одговорио: *Зашто се небо креће кружним гибањем? – Зато што опонаша разум.*

Плава боја није од овога света, она је најмање материјална. У њеном кретању Кандински види удаљавање од човека и, истовремено, уливање у његово сопствено средиште. Ултрамаринска нијанса плаве боје изражава издвајање из земних вредности, указује на узлет слободне душе ка Богу. У контексту Ћапшине изложбе, ова боја је круцијални амблем то јест симбол, вертикала без које је немогуће дочарати предочену проблематику. Овде плава боја дематеријализује све што је ухваћено у њен опсег, олакшава облике, отвара их и раствара, те тако сугерише на покрете и звуке. Нечујна, а присутна, музика стварања новог света испуњава цео амбијент.

Предмети агресије (шиљци, сечива, очњаци...) на овој изложби су заробљени у квадратно-трапезасте облике као инвентар човеколике анималне борбе за опстанак. Јаје, пак, присутно на самом улазу у Простор, представља космички заметак из којег је настао свет. Оно симболички има две половине, једну која представља небо, а друга – земљу. Иначе, у многим аспектима, ова чудесна уметничка творевина доноси геометријске знакове и знамење високе симболике: троугао – симбол божанског; квадрат – симбол земље у опреци са небом, круг– симбол времена и неба. Дакле, трансцендентно, заустављено и динамичко – као категорије апсолутног. Ћапшин пројекат је дубоко заснован на потреби дефинисања и савладавања великих и вечитих питања, а кроз стваралачки израз у тродимензионалном простору који, талентом аутора, отвара, у ствари, вишедимензионалне сфере.

Ђорђе Лазић Ћапша је аутор у сталном стваралачком успону. Сликар и вајар, пре свега, и то успешан и оригиналан, ево, наново се потрђује и у амбијенталној инсталацији, али, не помодности ради или из лењиве доколице, већ из истинске унутарње потребе да изнесе на видело ново дело. Он је успео да разувери чак и оне значајне уметнике који сумњају да је ишта могуће урадити са амбијенталном инсталацијом с обзиром да се та врста јавне акције већ поприлично потрошила и постала скоро па досадна захваљујући неталентима. Овом поставком је демистификована трендовска инерција излагања ради календарских и пригодних потреба.

Ђорђе Лазић Ћапша је показао да истински таленат надилази све *неверне Томе* и побеђује их у коначном кругу сваралачког чина. Овај уметник се високо винуо у пределе које наслућују и дотичу плаве вертикале из његове несвакидашње амбијенталне инсталације. Лазићев подухват представља крупан догађај на укупној уметничкој и културној мапи, уметнички пројекат с којим се у коштац могу ухватити само стабилне и јаке креативне личности.

(*Кровови,* Сремски Карловци, 2006)

Слике Здравка Мандића за легат у Музеју Козаре

НА ТАЛАСИМА САМОЋЕ

Уметност Здравка Мандића почива на чистом поетском зазиву света. Његове слике, кажимо то одмах, носе причу дубоког лирског доживљаја. Као сваки велики уметник, Мандић не усложњава по сваку цену свој ликовни језик, већ, насупрот, упрошћава његове носеће елементе досежући тако есенцију заната, оно за чим сви прави теже – једноставност која бриљира функционалношћу емотивног израза.

Већ увелико мандићевски препознатљиве теме, пре свега, мотиви силуета људи изван урбаног миљеа, на обали, на пример, у чамцу, у даљини, или гдегде другде, постале су упечатљиве матрице овога уметника. Слике Здравка Мандића, поред осталог, предочавају усамљеног човека посребреног меланхолијом, усидреног у окрајку ефемерне стварности, напуштеног и онемоћалог, изиграног и начетог силницама неба и света.

На Мандићевим сликама, људско биће постоји у призвуку тмасте омаглице која ствара осећање немости човекове. Све је с тим ликовима приведено крају, помирењу са пређеним стазама и богазама живота, са финишем судбине. Јунаци Мандићевих слика су сенке самих себе, они негдањи и будући, у исти мах, ини и неки други, а најмање они сами, људи утонулих амбиција и остварења.

Ликовни свијет Здравка Мандића отвара питања о душевности људској, о болу и патњи, о греху и пустоши духа, о интимним лавиринтима сваког понаособ, о човеку напуштеном од света и у свету, али који оставља и друге па и себе, бићу каткад груписаном са сличним земаљским судбама, али и даље безименог лица, анонимног и сједињеног са сивкастим крајоликом руралног смирај равнице или каквог другог предела.

Мандићеве силуете тихо туле у амбијенту сведене симболике, болују велике ране малих људи, одашиљају болну сету чије струне тињају невидљивим засеклинама из најранијих успомена. Здравко Мандић слика онај концентрични круг човекових искушења гдеутуљене ауре говоре о фантазмагоричним сензацијама и траумама из којих липти чамотиња душе.

Нема сумње да је Здравко Мандић сликар и психолошких стања, актер претраге по зонама додира душе и околног света. Самштина без конца у којој свако мучи своју муку, гдје се нико ником не исповеда, гдје нико никог не препознаје, гдје су свима мисли угасле и гдје нико нема ни дашка за нову животну акцију, већ, скрушено, помало болесно, сви очекују некакво чудо у које ни сами не верују, ишчекују нешто и неког ко ће се можда једном појавити. То су прилике и места на овоме свету у која ни светлост не залази иако јој је под небеском капом то управо дато. Иво Андрић каже: „Са места где се гаси и тоне људска мисао, шири се страховитим таласима у округ самоћа свега што живи“.

На тематском плану, дакле, Здравко Мандић предочава проблем усамљености и отуђености као круцијалну карику у ланцу људске егзистенције. Он успијева да сачини особен уметнички свет произишао из стварног живота. Као да је све на овим сликама прешло у онкрај, на другу обалу и ту се, у мистичној изнудици, засновало далеко од жеља човекових.

Здравко Мандић је имао срећу да у засаду савременог сликарства однегује специфичан корен свога талента, да остави непоновљив креативни печат без којег нема истинске уметности. Томе сведочи и данашњи репрезентативни избор радова овог угледног српског сликара који Приједору и Поткозарју, амбијенту свога детињства, поклања и оставља легат за сва времена.

(*Центар за културну анимацију*, Нови Сад, 2008)

О изложби слика Весне Чипчић

КЛОВНОВИ БЕЗ СУЗА

Четврт века непрекидне сарадње угледне драмске уметнице Весне Чипчић са Бранковим колом представља јединствен подвиг на нашој културној сцени, за који је ова несвакидашњих дарова личност добила престижно признање – Велику повељу Бранковога кола.

Весна Чипчић показала је не само да не може без поезије, већ је и она сама постала песмом на пољу српске културе, расцветана у неколико раскошних талената. Уз врхунске домете на пољу театра и филма, Весна је својој креативној радости придодала и фантастичан дар за интерпретацију врхунске поезије и тако постала корифеј Бранковог кола на пољу ове уметности. А онда, на изненађење многих – и ликовна уметница, сликарка чије радове излаже по први пут у Србији, и то баш на Бранковом колу.

Колекција слика „Кловнови“ Весне Чипчић, први пут је представљена јавности Европе пре неколико година у Холандији. Имамо привилегију да у оквиру *43. Бранковога кола*, поводом 190. годишњице рођења Бранка Радичевића, свечано отворимо Веснину изложбу слика и у нашој земљи. Сетимо се да је Бранко имао велику жељу да оде у Италију и учи сликање. Песници су сликари у језику, који често имају потребу да се остваре и у ликовној уметности. Еклатантан пример у српској култури је Ђура Јакшић. Нажалост, Бранку се та жеља није остварила, прерано је отишао са овога света.

Има неке правде у расподели иницијацијских тачака у нашим животима. Тако се и изложба „Кловнови“ појављује у времену када симбол кловна, на планетарном плану, умножава своје присуство и значења. Уочавамо у разним протоколарним приликама широм света појаву кловновских облика понашања са кринкама тобожње безазлености, а на камелеонским лицима и у гестовима политичара. Међутим, то није она исконска, чиста димензија кловна каква се указује на овој изложби, већ артифицијелна имитација кловновског шарма коју изводе *јагњад у вучјој кожи.*

По предању, кловн је лик несталога краља који је одбацио свет уцифрaности, канона и вештачког реда. Кловн је наличје медаље, супротност краљевској сериозности. Он је одевен у веселе и смешне одоре, фини одрпанац са смислом за парадокс. Својим изјавама, поступцима и понашањем, он симболише изокретање краљевских особина и царског протокола. Узвишену церемонију, кловн замењује лакрдијашком светковином. Ауторитете и њихов утицај, поготово ауторитарну моћ појединца, кловн изврга пародији до краја релативизујући и демистификујући горду сувереност. Уместо дневног облика победе, кловну је пораз судбински привезак живота, којег се не плаши нити га крије. Кловн не задаје, он прима ударце, а страх или бол замењује смехом до распеваног грохота.

Магареном покорношћу и оданошћу, кловн учини ауторитет смешним и ситним, пролазним и смртним. Истичући његове грешке и мане, кловн се непрестано клања и тобож подастире. Таквим поступцима, кловн надвладава злотворне тежње и супротставља им се својим понизним миром. То је пут својеврсног чистунства и наде, виши облик поимања смисла живота и света.

Кловн је наличје стварности, које опомиње и тражи пажњу.

Озбиљним тоном кловн изражава небитну ствар, а шаљивим – нешто јако озбиљно и најважније. Као двојник самог себе, он постиже равнотежу између људске препотенције и благородности. По слободи говора и понашања, кловн достиже улогу дворске луде. Тад личи на биће са другога света. Док га слушају, сви се домунђавају и гуркају, а нацерени осмех полако прераста у гримасу у шкргуту. Говорећи понекад у загонеткама и нејасницама, готово јуродивим језиком, кловн или дворска луда попут жалца убада и разбуђује успаване савести.

Када појединац или друштво не могу да прихвате себе у целости, тада жртвују онај свој део који им је на сметњи. Отуда у кловновском понашању и опрез. Наглашена појава вештачких кловнова у друштвеном развоју говори о еволутивном застоју колектива; то је опомена на могућу опасност од распада постојећег система.

Посматрајући кловнове на сликама Весне Чипчић, не можемо се отети утиску да су они примордијални заметак глумца из дечјег маштаријума игре, па онда преко дилетантско-водвиљских скечева патетичних аматера, све до примера врхунске театарске и филмске уметности. Развој кловновске капсуле смисла пење се и даље, задире у сам живот у знаку чувене *Похвале лудости* Еразма Ротердамског, која је својеврсни манифест борбе против људских глупости, мана и ограничености.

Кловн на сликама Весне Чипчић није тек само комичан лик, већ израз многоструке личности и њених скривених несугласја и жеља. Кловн је умножени *алтер его*, извртути џеп или рукав бића, сашивен на такав начин да из њега излећу ројеви звезда и прашине изнад глава оних који све то гледају. Овде је кловн и ципела већа за неколико бројева, у којој уместо жуљ-каменчића налазе се раздрозгане жвакаће гуме у привидној шепртљавости актера.

Кловнови Весне Чипчић немају сузе, они су радосни и скакутави, умивени брујем музике из различитих инструмената, комедијанти са озбиљним намерама да разлуче добро и зло. Нема сумње, ова уметница нашла је у својим ликовним радовима уточиште и бег од помахниталог жрвња стварности. Катарзични сев из покрета, гестова и мимике њених кловнова, има лековито дејство и на публику која се наједном прене и озари у сусрету са сликама. Изненађење на лицима говори о ефекту оваквог ауторског пројекта који отвара и покреће зачепљене капиларе свести и подсвести, отроване глобалном информатичком мрежом.

Трговина вестима о смрти постала је егземпларном таблицом множења ништавила и зла. Бомбардовани смо информацијама о сваковрсним ужасима, злочинима, лудилу психопата, масовним страдањима људи у катастрофама и ратовима. Затим, изложени непрестаном емитовању квазиуметничког филмског хорор-садр-

жаја, медијског смећа набијеног зверским перверзијама и убиствима, оружју и пливању у крви, са прецизним новотехнолошким алатима у служби излуђивања људске психе и убрзања епохе која тежи суицидном праску.

Наспрам таквог галиматијаса апокалиптичних слика, стварносне и виртуелне демонијаде, долазе нам красне слике Весне Чипчић, удивљене кловновским бескрајем лепоте и зачудности, игре у дугиним бојама сваке душе понаособ. Расцветани калеидоскоп изложбе „Кловнови“ Весне Чипчић доносе освежење у осмехнутим зеницама људи, са руком на срцу што убрзано куца и пева, у здрављу једне перцепције живота, која пледира за слободу, стварање и љубав.

(*Политика*, Београд, 2014)

Appendix

Весна Чипчић, Бранковим колом

Деценијама Весна Чипчић долази на своје Бранково коло. Она је чедо несвакидашњег континуитета и уметничке лепоте на манифестацији у част Бранка Радичевића, најчувенијег Карловчанина који, гле, није рођен у Сремским Карловцима. Весна је убрала стражиловски пелцер већ при првом доласку на Бранково коло, пре неколико деценија, и однеговала велику ружу пријатељства и љубави у нашим срцима. Бранко и Стражилово, Сремски Карловци и Нови Сад, постали су за Весну много више од пуког гостовања и наступа. Весна је песникиња драмске уметности, људска душа која пева поезију, воли песнике и културу. Она је постала репрезентативним примером на Бранковом колу како се говори поезија и како се славе песници.

Весна Чипчић долази на јубиларно *50. Бранково коло* у септембру, оставља све обавезе и мења планове, стиже своме Бранку и свима нама, да са многима одасвуд обележи пола века постојања једне несвакидашње мисије у земљи Србији. Јавила ми је данас да жели свакако да буде на јубиларном *50. Бранковом колу*, на Свечаном отварању, као толико пута досад. Дабоме, одржала нас је обострана радост и вера у поезију, уметност и чуда. Лишени малограђанског доколичарења и дневнополитичке омаглице, изронивши кроз пандемијске таласе, планирамо, ако Бог да, наставити младолико путешествије кроз врхунску поезију, уметност, филозофију и духовност у Сремским Карловцима, на Стражилову и у Новом Саду.

Често смо помињали Павла Марковића Адамова који је покренуо чувени лист *Бранково коло* у Сремским Карловцима (1895–1914). Он је своме сину дао име Бранко. Весна је знатижељна, образована, талентована, носи љубав за лепоту и значај Сремских Карловаца. Колико ли је пута у најстаријој српској, чувеној Карловачкој гимназији и на Стражилову врхунски говорила Бранка и њеног Мику (Кикинђанина из Мокрина), Црњанског и Десанку, и многе друге, правила изненађења па понекад доносила ретке ин-

струменте, мале бубњеве и слично, и говорила поезију, говорила, сијала, као у трансу, зрачила апсолутном срећом. Брусила сваку реч, давала јој мелодијску ауру само њеног красногласа.

Познато је да своје песме не говорим на Бранковом колу. Никад нисам наступио на Стражилову нити на Свечаном отварању (има један једини, мали изузетак, кад су се подударили *Бранково коло* и *Грожђебал*, па сам то поменуо на свечаном отварању изговоривши уз то неколико стихова о Бранку и Мини. Нико ме, дакле, није могао наговорити да наступим на Бранковом колу чији сам *spiritus movens*.

Весна Чипчић је покушавала да ме убеди више пута, чудила се, чак и љутила, тражила да она говори моју песму на Свечаном отварању, на Стражилову поред Бранка, горе и доле, одбио сам и одбијао. „Али ти си, Ненаде, песник пре свега, треба да наступиш на Бранковом колу“, говорила је гласно, пред другима, и помало увређена што је не чујем. Али не, то је било јаче од мене, постојао је дубоко у мени неки исконски отпор према томе да наступам, па још са именом уписаним у каталог или на плакат Бранковога кола са другим песницима, а ја им домаћин, не, кажем, не и не. Можда је и грешка, али – јаче од мене. Знао сам да то Весну боли, то што не услишавам њену молбу, и није ми било свеједно, и мене је душа болела – неки принцип, дечачки, или не знам какав, нешто ми је говорило да је то добро и да тако мора бити.

Нисам могао себе замислити да седим у првом реду, а угледна глумица или глумац читају моју песму на Свечаном отварању септембарског *Бранковога кола.* Једноставно ми није одговарало, не би ми било пријатно, не иде то и – тачка. Има песника-домаћина који то раде, изливају своју сујету на кућном прагу институције коју воде, показују да су газде. Међутим, ја то не могу. И тако је било све време, све ове године, и тако ће остати, никад се моје име није нашло на списку за песничке наступе на манифестацији *Бранково коло*. Осим коју годину пре мога доласка на чело Бранковог кола.

Али – Весна Чипчић, враголанка, једном у ресторану *Липа* у Новом Саду, пре више од четврт века, где смо имали серију боемских вечери, устала, и однекуд извукла, моју књигу *Пуста срећа*, и прочитала један сонет, који у акростиху крије име Марије Балковој:

Мени свака реч је невина првина,
Анђео у паклу и небо васцело,
Речи су ми руже распукле од вина
И рана љубавних у срцу зацело.

Ја и када хулим, волим до вечности,
Истурам бркове и свашта лапрдам,
Боли ме кад морам тобом из пакости
Апсолутну љубав пред тобом да врдам.

Лажне речи хрле из сотонског крила,
К`о дете у ватри кад заразно бунца,
О, зар је и тебе нека друга сила,

Винула у забит крвавог врхунца.
Остај проливена посред мога лица,
Ја ћу са белегом летети к`о тица.

Ово ме је уздрмало, потпуно нечекивано се десило, Весна је нашла начин да јој жеља буде испуњена па таман и на такав начин. Поломљен је један мој принцип, шта да урадим? Загрлио сам моју драгу Весну, велику пријатељицу, незамењиву сарадницу Бранковога кола, а и куму – крстила је моју млађу, тада једногодишњу кћерку Даницу у Цркви Светог оца Николаја у Сремским Карловцима.

Пре него што је ушао у књигу, поменути сонет, дуго је био усамљен, као самостална песма, још није постао кључни део венца, тзв. мајсторски сонет у венцу „Жижак“, који ће бити први од три венца (... „Вихор“ и „Тајац“) у књизи *Пуста срећа.* Била је 1993. година, неожењен, књига још није штампана, сусретнем Душка Трифуновића у Новом Саду, у Дунавској, Душка који је већ увелико био *измаглица* (избеглица) из Сарајева. Седнемо испред ресторана *Сечуан,* рана јесен, види он да сам нешто пожутео – као лисје Бранково.

Као оцу или, пак, старијем брату, пожалим му се да сам заљубљен у једну Марију и да сам написао сонет у славу несвакидашњег надахнућа. Баш сам му се био обратио, онако, с великом потребом, њему искусном човеку, песнику из живота, тражио помоћ – шта да радим? Прочитај ми сонет, вели Душко. И, ја му напамет казах песму. То је Душка изненадило, фришка песма а говорим напамет. То је нарочито ценио и волео, кад наизуст казујеш поезију. Пружио ми руку и рекао: „Пати и пиши, пјесниче, благо теби!“

Весна Чипчић и Душко Трифуновић, и многи изврсни песници (Радован Павловски, Весна Парун, Ранко Јововић, Бранислав Петровић, Изет Сарајлић, Стеван Тонтић) кроз све ове године Бранковога кола учествовали су у чувеној рубрици *Песничка натпевавања*. Весна уме с песницима да разговара, она разуме вихорове песничких космогонија, она свим бићем љуби матерњи језик што у песничком таленту расцветава „пјесме над пјесмама“.

(*Бранково коло,* Сремски Карловци, 2021)

СЛИКАРСКА ПОРОДИЦА СОВИЉ

У приједорској галерији „Сретен Стојановић“, 13. септембра постављена је изложба слика приједорске породице Совиљ: Милан, Радомир, Весо и Зоран. Изложба ће трајати до 18. октобра. Ту сам се затекао 17. септембра, дан по завршетку *53. Бранковог кола*, на *52. Књижевним сусретима на Козари*.

Баш у тој лепој галерији, окружен сликама и уметношћу породице Совиљ, држао сам беседу поводом 200. годишњице рођења Бранка Радичевића. Пре једног века, гле, у Приједору (1924) обележена је стогодишњица рођења Бранка Радичевића изведбом представе „Бранко и вила“. Затим сам, по замисли домаћина у Приједору, у галерији „Сретен Стојановић“ читао своју поему „Козаро, сејо и прамајко“, која је објављена у августу прошле године на страницама Културног додатка у Вечерњим новостима, а затим као књига у издању бањалучке Бесједе.

Породицу Совиљ познајем од својих раних година. Радомир Совиљ (1953) и ја заједно смо похађали средњу техничку школу у Приједору, али смо, поштујући други који воле машинство, напустили ову струку и отиснули се у свет уметности, он у сликарство, ја у књижевност. Раде је завршио рестаурацију и конзервацију у Београду у класи професора Здравка Вајагића, и вратио се у Приједор где и данас живи. Објавио једну књигу поезије у издању Књижевне омладине Србије у Београду. И данас пише песме непрестано их преправљајући и дотерујући.

У каталогу изложбе у Приједору стоји да „Радомир може, ако хоће, сликати у било ком стилу, правцу или преовлађујућем тренду“ (Марјан Муњиза). Да, Радомир Совиљ је сликар великог талента који захтева стално изражавање свести о себи самоме као сликару и бићу, и о своме таленту, да би се тај урођени дар сабрао у тачку из које ће прокуљати серија слика истоветног стила. Он је заправо мајстор класичног сликарства, али бежи од тога, понекад и не својом вољом, да би дошао до експресивних апстракција и разноврсних ликовних светова и поступака.

Весо Совиљ (1954), дипломирао је 1981. године на Факултету ликовних уметности у Београду. Вратио се у завичај, где је после рата учествовао у оснивању Ликовне академије у Бањалуци, на којој и данас ради као угледни професор. Упорни трагалац за новом уметношћу и оним решењима која ће изразити његов отпор према традиционалном „урамљеном сликарству“.

Сећам се Весиног позива да дођем на његову изложбу раних осамдесетих година у Студентском културном центру у Београду. Суочио сам се са потпуном белином зидова галерије са тек некако, и понегде, једним крајем приљубљеним белим листићима. Изложба је носила назив „Свечаност мотрења“, а о младом уметнику говорио чувени Јеша Денегри. На изложби у Приједору моју и пажњу публике нарочито је привукла концептуална инсталација: „Заштита сјећања – култур триптих“. Постављене су две традиционално урамљене слике, његовог оца Милана Совиља и старог крајишког

сликара Лазара Дрљаче, те Весин портрет, рад Милића од Мачве, а онда и дугачко копље наслоњено на зид преко поменутих слика.

Весо Совиљ излагао је у земљи и свету. Најчувенији је у породици Совиљ, и уопште као уметник из крајишког миљеа. Истиче се и по броју награда међу којима су и ове: Награда 13. Бијенала младих југоловенских умјетника, Ријека, 1985; Награда 7. дубровачког салона, 1987; Награда „Душан Симић“, изложба ДЛУ Бања Лука, 1988; Награда за цртеж „Фонда Милић од Мачве“ за развој ликовне културе у Републици Српској, 1994; Први добитник годишње награде „Јован Бијелић“ УЛПУ РС, 1996. Уметник је који заслужује висока признања не само средине у којој живи и ради.

Зоран Совиљ (1965), завршио Академију ликовних уметности у Сарајеву. Од 1992. године живи и ради у Београду. Излагао на колективним и самосталниим изложбама. У Приједору је пажњу привукао графички рад изведен из његовог личног презимена и ноћне птице сове као симбола мудрости и видовитости, која не може поднети дневну светлост, па се по томе супротставља орлу који ту светлост прима отворених очију. Зоран је графички дизајнер који у уметности, на пример, на трагу поп-арта прави равнотежу између практичних понуда и сопствене воље, рационално васпостављајући свој стваралачки и егзистенцијални хабитус.

Прошле године у Новом Саду увелико смо се испричали, боље рећи наљудикали о Поткозарју, Радомиру и Веси, с којима сам као студент, за време летњих распуста, на чувеном приједорском корзу, вихорио дугу косу са још неколико младих талентованих песника и уметника, поријеклом из овога града. Студирајући у Београду, Новом Саду, Загребу и Сарајеву, ту бисмо се лети нашли и са пристиглим Милованом Марчетићем, Владом Кнежевићем, те браћом Душаном и Драганом Кнежевићем. Наши разговори увек су били везани за поезију, уметност и духовност.

Отац тројице академских уметника из Приједора, Милан Совиљ (1926–2014) остварио се као самоуки сликар. За свој рад добио је од Музеја наивне уметности у Јагодини награду за животно дело. Пре три деценије Бранково коло му је направило самосталну изложбу која је привукла велику пажњу. И дан-данас у просторијама Бранковог кола стоји његова необична слика „Коло“, урамљена црним оквиром. На приједорској изложби пажњу ми је привукла слика „Пастир и коза“ са прамењем живих, усковитланих боја у фантазмагоричним крошњама.

Као својеврсни породични куриозитет, у приједорској галерији, изложене су и слике Душка Совиља (1936–2008), брата Милановог, вољеног стрица који је доста утицао и на своје братиће. Овај посве необичан човек бавио се сликањем, фотографисањем, тамбурањем на крајишкој трожици и – фалсификовањем. У изнуди, живео је у Канади, Немачкој и Француској. Његове изложене слике одишу аутентичним мистицизмом са наносима ониричке фантастике и надреализма.

Са језичке тачке, веома ретко презиме – Совиљ, има неколико семантичких грана. Једна указује на то да као реч у женском роду – совиља, то јест совело у средњем, представља чунак (покретни део) у ткалачком разбоју илити стану. А на Козари народ одвајкада

пева ову ојкачу: „Мој колега, ђе ћемо на прело:/ Чупај сову, ајмо у Стригову!“ Овде – сова, не представља птицу, већ са краткосилазним акцентом на првом самогласнику (о) представља рашљасти већи колац.

Приједор је одавно град сликара и вајара, и то каквих, још од краја деветнаестог века: Перо Поповић (1881) и Тодор Швракић (1882), први школовани сликари из Босне и Херцеговине, учили у Бечу и Прагу, те вајар Сретен Стојановић (1898), школовао се у Бечу и Паризу. Затим, од тада па све до данашњих дана: Милан Четић, Драгутин Митриновић, Радован Крагуљ, Бранко Миљуш, Здравко Мандић, Милан Васиљевић, Љубомир Стахов, Предраг Марјановић, Драган Топић, Тихомир Илијашевић, Владимир Кнежевић, Стоја Цебрић, Зоран Бановић, Велимир Илишевић, Мирослав Стакић, Борис Еремић, Далибор Поповић Микша и други. Чак двојица (Стојановић и Миљуш) били су декани Академије уметности у Београду, а Крагуљ живећи у Велсу предавао у Британији, Белгији и Француској. Приједор је заиста дивно чудо сликарских талената и та средина би требало да успостави институционалне амблеме који би изразили свест о постојању таквог феномена на Балкану.

(*Блиц*, Београд, 2024)

ЧЕТИРИ ПИСМА-ОДГОВОРА

Одбрана просторија Бранковога кола

Сремски Карловци, 26. мај 1997.

ПИСМО ЂОРЂУ ГАЧИЋУ, ДИРЕКТОРУ МУЗЕЈА ГРАДА НОВОГ САДА

Поштовани господине Гачићу,

Стигао нам је, напокон, Ваш нови уговор на који сте се све време, у претходним Вашим писмима, позивали. Одмах да Вам саопштимо да немамо намеру такав једностран и самозван уговор прихватити, нити га потписати. Напросто, не постоје, нити су се стекли било какви услови да бисмо то учинили.

Најпре, с правне тачке гледано, било какав евентуални нови уговор може се донети и потписати само ако је претходни прекинут споразумом или судом. А пошто ничим нисмо нарушили уговор од 22. септембра 1976. године, нема никаквог основа за његов прекид, нити, пак, за потписивање новог.

Као што Вам је познато, и као што стоји у правно важећем уговору, Бранково коло је добило на коришћење просторије на *неодређено време*. Дакле, *стално*. А како смо у Бранковом колу добри домаћини, и како испуњавамо све тачке уговора (инвестиционо одржавање просторија, трошкови електричне енергије и 50% трошкова воде за целу зграду Музеја), не постоји с Ваше или наше стране могућност ограничавања времена коришћења просторија.

Отуда, неоснована је и самовољна реченица из Вашег првог писма: *С обзиром да је прошло више од 20 година како је закључен уговор, као и то да су се променила лица која заступају наше две установе, достављамо Вам нови примерак уговора*... Ви *неодређено време* грубо ограничавате и сводите на 20 година и наглашавате *да су се променила лица која заступају*, као да је то битно за континуитет наших установа и, конкретно, за уговор из 1976. године који је сасвим јасан и легитиман. Наше установе су дуговечније и значајније од сваке наше приватности без обзира на личне стваралачке потенцијале и резултате. Поготово, то нема везе са нашим интимним особинама и укусима. С правног становишта, дакле, Ваша изјава је буквално неоснована.

Затим, у првом писму нас напрасно обавештавате (касније то видимо и у тзв. новом уговору) да смо дужни да плаћамо месечну закупнину у висини од 38,00 динара по м2, а што је, како наглашавате, *минимална цена утврђена Одлуком Скупштине општине Сремски Карловци*. Све скупа, то би месечно износило, за деведесетак квадрата, 3360,00 динара или близу 1000,00 ДМ, а што су, практично, наши месечни приходи од Републике. Дакле, толика закупнина била би примерена једном ресторану или пак каквој трговачкој фирми која обрће и тако зарађује новац. Чудно је да од нас тражите закупнину у толиком износу, кад знате да не стварамо приход. Било би логичније да свој захтев (уговор) упутите Општи-

ни или Републици па да Вам они директно, уколико испослујете, плаћају речени износ. Ми у том случају не бисмо имали ништа против.

Желимо да Вас подсетимо да ниједна културна институција у земљи не плаћа такву и толику закупнину, већ је све то решено на начин сличан нашем или на неки други који иде у прилог сиромашној култури. На пример, Друштво књижевника Војводине, за простор сличне квадратуре, плаћа Пословном простору (пазите – Пословном простору!) свега 400,00 динара и тај новац, да истакнемо, добија наменски од Секретаријата за културу. Према томе, да би се уопште дошло на идеју попут Ваше, морали сте имати шири увид у проблематику коју сте тако галантно пласирали у облику три писма и једног фиктивног уговора.

А поврх свега (склањајући, на трен, у страну правне чињенице), нужно је да и те како узмете у обзир следеће, оно што је примарније од свега предоченог: Бранково коло је институција од републичког значаја и националног интереса. Управо је додељивање просторија Бранковом колу у Сремским Карловцима, уговором из 1976. године, део те и такве свести о значају установе и имена великог српског песника. Бранко Радичевић је највећи културни симбол Сремских Карловаца и јединствен амблем српске литературе. Он припада реду величина Вука, Змаја, Стерије, Кочића, Андрића и других ретких српских писаца који имају своје институције, задужбине и манифестације. Бранко Радичевић је део елитне српске културе и његова установа не може на улицу нечијом приватном вољом. О томе треба разговарати са широким спектром чинилаца, у добром расположењу и вољи, са свешћу о каквој је то личности и институцији реч.

Наше је да као тренутна *лица која заступају* имамо највиши облик свести о сваком свом чину и потезу на тему Бранка и њему сличних величина и установа. Јер, могли бисмо се неизбрисиво јавно обрукати зарад брзоплетости, незнања или, пак, какве приватне намргођености која може, попут бумеранга, узвратити невољом. Бранко Радичевић није анонимни буregџија чијој радњи одговара било где и било какав простор и закуп са бесловесном ценом, већ феномен који захтева непогрешиву процену у реду потеза, као и креативну радост у приступу и очувању баштине каква се данас, на челу са Бранковом фигуром, налази у Сремским Карловцима који, управо, улажу огромне напоре да се таква уникатна слика очува и негује. Осим што је песник за сва времена, Радичевић је био, не заборавимо, и најбољи ђак Карловачке гимназије. Управо из тих разлога у Музеју се, осим канцеларија Бранковог кола, налази и Бранкова соба која је део укупне приче о Сремским Карловцима, нашој институцији и великом песнику. Сремским Карловцима најмање је потребан скандал у оквиру велике годишњице српске културе. А о којој годишњици је реч, и о чему се заправо ради, казаћемо Вам на следећи начин.

Ви у првом свом писму нуткате Бранковом колу тромесечни отказни рок, а у другом већ шестомесечни. Као – лако ћемо, нема везе, може и овако и онако. Све у знаку познате пословице: *Што је баби мило, то јој се и сниło.* Верзију ове пословице Бранко

Радичевић је 1847. године послао своме побри Ђури Даничићу, у години када су оба водили *рат за српски језик*. Овим желим да Вас подсетим да је ова година, у ствари, сто педесета годишњица изласка прве књиге песама Бранка Радичевића у Бечу. А наша установа је најкомпетентнија и најодговорнија поводом једне тако значајне годишњице која је, заправо, велики датум српске културе у целини. Замислите, поводом такве годишњице неко се присетио да тражи од Бранковог кола нерегуларну закупнину у износу од 1000 немачких марака месечно. А требало би обрнуто: да тај неко потражи средства Бранковом колу да достојно и квалитетно обележи големи датум, или, пак, да понуди лепе програме везане за Бранка, Његоша, Даничића, Вука. Или, на пример, могли бисте да реално припомогнете и убрзате процес осамостаљивања Музеја у Сремским Карловцима на чему се тренутно ради. То би био пун погодак и ваша велика заслуга за културу Сремских Карловаца и њихову специфичну улогу у оквиру поменуте годишњице.

Зато нас чуди да нисте пожелели да лично поразговарате с нама, или да нас позовете к себи, или, пак, да дођете до нас на чашицу пријатељског еглена. Ми смо у највећем расположењу за сарадњу сваке врсте. Овако, покушали сте бирократски хладним писмима (прво писмо, чак, нисте почели синтагмом: *Поштовани господине*...) да нас на брзину збуните, а да, при томе, нисмо чули нити препознали боју Вашег гласа, нити, пак, спознали аспекте Вашег стваралаштва и заслуга. Признаћете – нужно је да се упознамо и отворених карата попричамо. И још нешто: Ви нигде у својим дописима не наводите зашто су вам потребне просторије Бранковог кола. Абнормална висина закупнине коју сте безразложно, а ултимативно нам „одредили“, само је маска за суштинску Вашу накану. Да ли, можда, имате приватне планове са нашим просторијама, а о чему се по Карловцима увелико прича? Или, можда, планирате да Бранкову собу из горњег дела Музеја пренесете у приземље, у просторије Бранковог кола па да, потом, тај простор обогаћујете детаљима и знамењем из Радичевићевог живота? (Уколико Вам буду потребни релевантни подаци о Бранку, радо ћу Вам уступити примерак своје књиге о Радичевићу, *Бранко – Завод за уџбенике и наставна средства*, четврто издање, Београд, 1992). На постављена питања мораћете најпре себи да одговорите, ако већ нећете, засад, јавно.

Но, и поред свега, поред Ваше исхитрености и непознавања целине предочене проблематике, ми и даље показујемо најсрдачнију жељу и вољу за истинском сарадњом и разговором, те Вас, у том смислу, кад већ Ви нисте нас, позивамо на пријатељски разговор. Јер, ваља разумети нашу позицију: Бранково коло и личност Бранка Радичевића морају бити брањени од нерегуларних насртаја. Све што је супротно реалности, истини и збиру чињеница на поменуте теме, и све што је лишено свести о мисији Бранкове установе, постаје нездрава опонентска страна којој није стало до процвата и очувања мита о Бранку Радичевићу и Сремским Карловцима. Такву концепцију дужни смо сузбити и категорично јој се супротставити. Спремни смо, при томе, јавно укључити велики број наших угледних сарадника и учесника манифестације (академици,

писци, песници, уметници, научници, професори и публицисти) који Бранково коло осећају као своје и које им по свему припада, као и све релевантне институције од Општине до Републике. У том смислу, послужиће нам и наша преписка, као и „нови“ уговор чија Вам три непотписана примерка враћамо, а један, ево, задржавамо за речене потребе.

Верујемо да ћете разложно и смирено прочитати и у обзир узети наш одговор, анализирати његову суштину, и тако схватити да као амбициозан, а неискусан, директор више шанси имате ако градите, а не рушите. Тако ћете разумети и зашто нам на памет не пада да потпишемо једнострани „нови“ уговор, нити да прихватимо било какве приватне ултиматуме.

Спремни смо заборавити Ваш, не баш сретан, поступак, али га, по потреби, и јавно предочити, те поштујући до краја постојећи легитимни уговор између наше две установе, као и подразумевајући најшире спектре узајамне помоћи и сарадње, желимо Вам, искрено, много стваралачког успеха, личну срећу и добро здравље.

Пријатељски Вам стежемо руку и срдачно поздрављамо!

БРАНКОВО КОЛО
Ненад Грујичић

Сремски Карловци, 10. март 2006.

ПИСМО ДРАГИ ЊЕГОВАНУ, ДИРЕКТОРУ МУЗЕЈА ГРАДА НОВОГ САДА

Поштовани господине Његован,

Обраћамо Вам се поводом нашег сусрета и разговора око обнове зграде у којој се налазе Музеј Сремских Карловаца и Бранково коло. У разговору су 6. марта 2006. године, као што знате, осим Вас и мене, у просторијама Музеја Града Новог Сада на Петроварадину, учествовали и Дивна Гачић, кустос Музеја Сремских Карловаца и Светлана Бакић, представник Покрајинског завода за заштиту споменика културе.

Иако Бранково коло није било раније обавешавано о детаљима обнове, на састанку су нам изненада предочене мапе и цртежи евентуалног коначног будућег решења обновљене зграде. Том приликом је предложено да Бранково коло буде измештено у мањи простор Музеја Сремских Карловаца величине 38 м². Иначе, Бранково коло се налази у простору од 72 м², а по фактурама рачуна плаћених предузећу *Чистоћа,* стоји податак чак – 94 м². Дакле, само с те тачке гледано, није прихватљива могућност преласка Бранковог кола у дупло мањи простор.

После увида у целину проблема, захтевамо да разговор на тему измештања Бранковог кола буде потпуно заустављен. Он није од приоритетног значаја за укупан пројекат обнове. Односно, инсистирамо да Бранково коло, после обнове зграде, остане у истом простору са могућношћу проширења.

Бранково коло, иначе, својим угледом и значајем, може да допринесе убрзаном добијању средстава од Града, Покрајине и Републике. Не желимо, дакле, пасивну улогу у целом процесу припреме великог посла. Једно званично писмо Бранковог кола, заједно са Вашим, упућено на три или више ових адреса, у прилог ефикасности посла и проналажења поменутих средстава, било би и те како добродошло у целом планираном пројекту.

Бранково коло је у стваралачкој експанзији. Оно је од значаја за целу земљу на културном плану. Припада трима институцијама у нашем поднебљу које носе имена и осветљавају дело великана: Стеријино позорје, Змајеве игре и Бранково коло.

Простор у којем се налазе радне канцеларије Бранковог кола део је створеног имица институције, прворазредног бренда културе од широког значаја и непоновљивпог миљеа. У тим просторијама се, поред осталог, налазе бројне уметничке творевине најистакнутијих имена, као и двадесетак слика-портрета антологијских песника из атељеа Оље Ивањицки. И не само то.

Део бранковског креативног духа, лирског и поетског препознавања, непоновљивог стваралачког подвижништва и атмосфере, све то, као и неизбрисиве успомене у сталном додиру са новим пес-

ницима и уметницима и садржајима, јесу непроцењив и непоречив културни амблем наше средине. У тим просторијама се, наравно, налази и тзв. директорова канцеларија у којој је, сложићете се, потребно, на високом протоколарном нивоу, и у ретком амбијенту, радно и свечано, примати истакнуте и елитне личности културе, књижевности и песништва, како из наше земље тако и из света. Прошлог септембра, као и ранијих година, у Бранковом колу смо угостили песнике и писце из десетак земаља, као и стотине истакнутих наших књижевника и уметника. Тако ћемо и ове године.

Уколико се проблем око наших просторија буде усложњавао, спремни смо се директно и јавно обратити за помоћ министру културе Републике Србије и премијеру Републике Србије, као и многим нашим угледним сарадницима: Дејану Медаковићу, Николи Милошевићу, Матији Бећковићу, Светлани Велмар Јанковић, Владети Јеротићу, Стевану Раичковићу, Милораду Павићу, Мирославу Егерићу, Јадранки Јовановић, Живану Сарамандићу, Ружици Сокић, Миши Јанкетићу, Петру Краљу, Светлани Бојковић, Весни Чипчић, Раши Попову, Ксенији Марицки Гаћански, те владикама: сремском Василију, бачком Иринеју и јегарском Порфирију, као и стотинама других, али и младих талената који су све ове године у препознатљивом и однегованом амбијенту Бранковог кола давали свој несебичан и пун љубави допринос афирмацији српског језика, поезије, књижевности, културе и духа уопште.

Очекујемо планирани нови разговор и позитиван договор за обе стране, односно, за укупну мапу српске културе и духовности, а тиме и за коначно решење обнове зграде, чему свесрдно, својим угледом, може да помогне дабоме и Бранково коло највећа песничка манифестација и институција те врсте у земљи.

Срдачно Вас и пријатељски поздрављамо!

БРАНКОВО КОЛО
Ненад Грујичић

Сремски Карловци, 17. јануар 2008.

ПИСМО МИЛАНУ ПАРОШКОМ, ДИРЕКТОРУ МУЗЕЈА ГРАДА НОВОГ САДА

Поштовани господине Парошки,

Јуче смо примили Ваше писмо у којем напрасно тражите да Бранково коло напусти своју сталну адресу у Сремским Карловцима, Патријарха Рајачића 16, на којој се иначе налази преко тридесет година. Оваквој Вашој честитки на почетку 2008. године, признајемо, нисмо се надали. Ваше писмо је састављено 11. јануара, дакле, тачно између Божића и Нове године када се људи обраћају једни другима са најрадоснијим поздравом: *Мир Божји, Христос се роди!*

Ви ултимативно захтевате да до 1. фебруара Бранково коло изађе на улицу. Када би уопште и постојали релевантни разлози и теоријски услови за исељење, морали бисте поштовати тачку IV уговора која одређује отказни рок од 6 месеци. Међутим, није о томе реч, већ о много озбиљнијим стварима.

Као наводни разлог за исељење наводите обележавање 160 година Српске Војводовине и инсталирање, притом, двеју сталних поставки у простору Бранковог кола. Да ли знате да су те просторије неприкладне, мале и веома ниске за било какве изложбе и поставке тога типа. Те просторије су својевремено припадале послузи барона Рајачића. Али, као такве, оне су постале амблематичне свих ових деценија успешног рада Бранковог кола, један препознатљиви поетски и домаћи простор, редак романтичарски имиџ који је многобројним гостима и учесницима највеће песничке манифестације у земљи и шире, стварао угођај несвакидашње интиме и лепоте.

Не постоји годишњица, господине Парошки, која би била разлогом за брзометно исељење Бранковог кола. Поменута годишњица није чак ни „округла“. Ми бисмо Вам, што се Бранковог дела и имена тиче, могли овог трена предочити најмање неколико необориво значајних годишњица. Али, није о годишњицама реч, биће их увек, оне се крећу, долазе и одлазе, али институције попут наших остају.

У писму, затим, наводите да сте разговарали о свему томе у Општини Сремски Карловци. Сматрамо да је важно да знате да Нови Сад, а не Сремски Карловци, финанисира Бранково коло, и то у континуитету од 37 година. Наравно, Бранково коло припомажу и Покрајина и Република. Мислимо да би много сврсисходније било да се посветите запуштеном празном простору у Карловачком музеју и пронађете решење у оквиру обнове зграде која је добила скандалозне облике.

Очекивали смо да нам, поред осталога, припомогнете у санирању последица насталих од влаге која је драстично узела маха у

просторијама Бранковог кола, да нам као пријатељ понудите помоћ, јер Бранко Радичевић је најчувенији Карловчанин чија институција заслужује прворазредну пажњу. А, ето, како у писму стоји, Ви бисте Бранково коло, ни мање ни више – на улицу, тек тако, да и не трепнемо. Чак у том збрзаном захтеву не нудите никакво друго решење, не питате се куд бисмо ми то могли осим на улицу, као да сте по родбинској линији наследили Бранково коло па можете с њим шта хоћете.

Да ли су Вам познати предлози за формирање самосталног Музеја Сремских Карловаца на адреси Патријарха Рајачића? Садашњи музеј (зграда) налази на територији општине Сремски Карловци, а не у Новом Саду. Размишљајте о томе.

Бранково коло нема намеру да напусти своје просторије ни под каквим условима. Нарочито не после Вашег писма које на официрски начин припомиње некакву „сатницу примопредаје“, као да се ради о приватном подстанарству студента неплатише.

Чак ни после шест месеци колико стоји у уговору, уколико би дошло до неких неприродно лоших односа и разлога за разлаз, Бранково коло нема право да напусти своју легалну адресу. Нема право, јер је израсло у национално добро и надрасло сваку административно-бирократску ограниченост. Нисмо више ни Ви ни ми у питању, посреди је стечена традиција, углед који не дозвољава да се њиме барата као са празном вређом. Ствар је много моћнија и суптилнија.

Најпре, с правне тачке гледано, било каква евентуална промена адресе, могућа је само ако је претходни уговор прекинут заједничким споразумом или судском одлуком. А пошто ничим нисмо нарушили уговор од 22. септембра 1976. године, нема никаквог основа за његов прекид, односно такозвани отказ. Обе стране, с обзиром на огроман јавни значај Бранковог кола, морају бити сагласне с таквом одлуком. Излишна је уопште и помисао да се Бранково коло исељава – као да се налази у другој држави. Откуд Вам уопште таква идеја? Да ли бисте Ви због некакве годишњице иселили Стеријино позорје и Змајеве игре не обазирући се на национални значај тих институција и дело Јована Стерије Поповића и Јована Јовановића Змаја?

Као што Вам је познато, и као што стоји у важећем уговору, Бранково коло је добило на коришћење просторије на *неодређено време*. Дакле, *стално*. А како смо у Бранковом колу добри домаћини, и како испуњавамо све тачке уговора (инвестиционо одржавање просторија, трошкови електричне енергије и 50% трошкова воде за целу зграду Музеја), не постоји с Ваше или наше стране могућност ограничавања времена за коришћења просторија.

А поврх свега (склањајући, на трен, у страну правно-бирократске елементе), нужно је да узмете у обзир оно што је примарније и значајније од свега предоченог: Бранково коло је институција од највишег угледа и значаја, понављамо. Бранково коло је бренд српске културе. Управо и Музеј Града Новог Сада добија на повећаном јавном сјају, јер је својеврсном „пупчаном врпцом“ повезан са Бранковим колом. Додељивањем просторија Бранковом колу у Сремским Карловцима, уговором из 1976. године, реализо-

вана је култивисана идеја о позиционирању институције у месту школовања великог српског песника. Бранко припада реду величина попут Вука, Змаја, Стерије, Кочића, Андрића и других ретких српских писаца који, такође, имају своје институције, задужбине и манифестације, адекватно лоциране и уређене за нормалан рад.

Разгрнемо ли, дакле, плеву бирократске самовоље, ми у сваком тренутку у Бранку видимо вечног српског песника европског домета, на чије стихове, поред осталога, ето и то да предочимо, постоји преко деведесет музичких композиција врхунских аутора. Не постоји град на српским просторима који нема улицу са именом Бранка Радичевића, а у Србији и шире налази се на десетине школа са његовим именом. Од најнижих разреда па до факултета и најелитнијих студија, Бранко Радичевић је предметом изучавања. Антологијски српски песник без премца, близак најобичнијем свету, али и академским главама. Управо ми у Сремским Карловцима, нарочито на адреси Патријарха Рајачића 16, морамо то пре свих да знамо и уважавамо.

Наше је да као тренутна лица која заступају две институције имамо највиши облик свести о сваком свом гесту, чину и потезу на тему Бранка и њему сличних култова и институција. Јер, могли бисмо се неизбрисиво јавно обрукати зарад брзоплетости, незнања или, пак, какве личне намрштености која може, попут бумеранга, узвратити невољом. Око Бранка нису пожељни пролазни дневно-политички интереси и потези, он захтева културни поглед и рад на дужу стазу. Уосталом, он постоји кроз време, поред осталога, захваљујући чистој песничкој и духоној вредности која је у основи концепта рада Бранковог кола.

Бранково коло није анонимна ћевабџиница којој одговарају било какве просторије и место. Као културни и национални феномен, оно захтева непогрешиву процену реда потеза, креативну радост у приступу и очувању српске баштине. Осим што је Бранко песник за сва времена, Радичевић је био, не заборавимо, и најбољи ђак Карловачке гимназије у коју је, као једанаестогодишњи дечак, са годину дана млађим братом Стеваном, дошао 1835. године.

Зачуђује да нам нисте чак ни телефонирали, нити хтели да лично поразговарате с нама, или да нас позовете к себи, или, пак, да дођете до нас на чашицу пријатељског еглена. Ми смо одувек у највећем стваралачком расположењу за све добронамерне акције и сараднике. Овако, покушали сте леденим писмом да нас на брзину збуните и уплашите. Заборављате да смо велики посвећеници свога посла и да не постоји бирократски резон који би нас заплашио, јер смо потпуно свесни значаја и мисије Бранковог кола. Ви никад нисте били на програмима Бранковог кола, ни као публика. Да сте били, не би Вам на памет пало да се некоректно понашате. Уосталом, јавни одјек Бранковог кола Вас обавезује на словесне потезе.

Ваља разумети нашу позицију: Бранково коло и личност Бранка Радичевића морају бити брањени од нерегуларних насртаја. Све што је супротно реалности, истини и збиру чињеница на поменуте теме, и све што је лишено свести о мисији Бранкове институције, постаје нездрава опонентска страна, појава којој није стало до конкретног очувања Бранковог кола, а тиме и врхунске културе

у Сремским Карловцима, Новом Саду, Војводини, Србији и шире. Такву негативну концепцију дужни смо аргументовано сузбити и категорично јој се супротставити.

Спремни смо ово писмо, као и Ваше, објавити у медијима и јавно укључити непрегледно велики број наших угледних пријатеља, сарадника и учесника манифестације Бранково коло (академици, књижевници, песници, критичари, теоретичари, драмски, музички и ликовни уметници, научници, историчари, филозофи, духовници, професори и публицисти) који Бранково коло осећају као своје и за које су здушно спремни јавно проговорити и дати му безрезервну подршку. И сама нечија помисао да исели Бранково коло, представља неозбиљан и неприхватљив вид понашања. Свако ко повуче такав потез, мора да сноси јавне последице.

Ваше писмо представља несвакидашњи гест новог директора Музеја Града Новог Сада од ког јавност очекује да, поред осталог, и пре свега, коначно заврши трајаво започету обнову зграде музеја у Сремским Карловцима, која обилује неуређеним и неискоришћеним простором. И уопште, да Музеј Града Новога Сада као институцију доведе у ред и реши бројне проблеме на радост запослених.

Но, спрам свега, поред Ваше исхитрености и непознавања специфичности проблематике, ми и даље показујемо најплеменитију вољу за истинском сарадњом, те Вас, у том смислу, позивамо на пријатељски разговор – кад већ Ви нисте нас.

Верујемо да ћете као директор Музеја Града Новог Сада, али и као интелектуалац, публициста и писац, разложно и смирено узети у обзир наше писмо и тако сачувати стечене добре односе који траже суптилан стваралачки прилаз и изражену вештину артикулисања јавног посла од прворазредног културног значаја.

Уважавајући најшире спектре досадашње успешне сарадње, као и будуће односе, желимо Вам много стваралачког успеха, личну срећу и добро здравље.

Срдачно Вас и пријатељски поздрављамо!

БРАНКОВО КОЛО
Ненад Грујичић

Сремски Карловци, 14. јуни 2016.

ПИСМО ВЕСНИ ЈОВИЧИЋ, ДИРЕКТОРУ МУЗЕЈА ГРАДА НОВОГ САДА

Поштована госпођо Јовичић,

Иако је Ваше писмо, као и писмо Ваше сараднице Љиљане Богдановић, у сарадњи са госпођом Дивном Гачић, започело окрњеним ословљавањем: *Поштовани* (а не по административном протоколу: *Поштовани господине Грујичићу*), узвраћамо Вам са пуним ословљавањем и поштовањем Вашег презимена и функције коју тренутно обављате.

Поводом Вашег новог писма, ево нашег одговора:

1.

Познато нам је да наведена покретна културна добра припадају Музеју Града Новог Сада, то јест његовом огранку – Завичајној збирци у Сремским Карловцима. Од оснивања Бранковог кола 1974. године, та добра се налазе под кровом Завичајне збирке у Сремским Карловцима, у просторијама Бранковог кола.

2.

Никакав проблем није да за поменуту вашу изложбу, која ће трајати до краја августа, преузмете из Бранковог кола предмете које сте тражили.

Имајте на уму да ће јубиларно *45. Бранково коло* трајати од 9. до 19. септембра ове године, и да ће бити потребно вратити тренутно преузете предмете у наше просторије, које су под кровом огранка Музеја Града Новог Сада – Завичајне збирке у Сремским Карловцима, с обзиром и да ће нам у гостима, као свих деценија досад, бити врхунски песници, писци, уметници, филозофи и духовници и целе земље, региона и света.

3.

Ви наводите да је 10. 2. 2006. године истекао рок Уговора којим је регулисано уступање културних добара, а не истичете да је тај Уговор, иницијативом Музеја Града Новог Сада, сачињен 29. 1. 2002. године, само четири године раније. Уговор је тада у име Музеја Града Новог Сада потписао директор Илија Комненовић. Договорено је да сваке године Анексом уговора тај рок буде продужаван иницијативом Музеја Града Новог Сада. И то се догађало 2003, 2004. и 2005. године, када је, последњи пут, потписник у име Музеја био директор Драго Његован. После тога, ево пуних десет година, Музеј Града Новог Сада није наставио иницијативу свакогодишњег потписивања новог Анекса уговора. То није пропуст Бранковог кола с обзиром да су, поред осталог, предмети у нашим

просторијама били присутни деценијама, све од самог оснивања 1974. године. Дакле, шта је са периодом 1974–2002?

Ви сте се, поред осталог тек сада сетили да се „културно добро не сме користити у сврхе које нису у складу с његовом природом“. Зашто Музеј Града Новог Сада и тада, у периоду 1974–2002. године, није инсистирао на потписивању Уговора о уступању културних покретних добара? Не чекајући одговор, кажемо: Зато што се подразумевала пријатељска и креативна атмосфера међу нама, и подразумевао значај мисије Бранковог кола за Сремске Карловце, Нови Сад, Војводину, Србију и регион, значај Бранковог кола којем је требало чинити стваралачке уступке и имати широко разумевање које надилази уски локални амбијент.

4.

У Завичајном музеју у Сремским Карловцима, заједно са оснивањем Бранковог кола, била је заснована, и дуго је постојала, „Бранкова соба“, самостална специфична просторија намењена искључиво Бранку Радичевићу, његовом делу, животу и траговима у Сремским Карловцима и шире, чиме се истицао Бранков супериорни значај у односу на целину поставке, то јест, у односу на Сремске Карловце као место његовог школовања. Некоме је сметала „Бранкова соба“ као најпосећанија тачка током туристичких обилазака наше средине. Она је представљала култно место на мапи културе Сремских Карловаца. Пре деценију и по, „Бранкова соба“ је нестала таква какву смо је имали и познавали. Велика музејска прича о Бранку Радичевићу склоњена је у један „ћошак“ Завичајне збирке у Сремским Карловцима и тако изгубила своју репрезентативну улогу. Инсистирамо на повратку „Бранкове собе“ у пуном капацитету и сјају, са новим елементима, под кровом Завичајне збирке у Сремским Карловцима. Поводом тога спремни смо и да обнародујемо проблем и придамо му далеко већи значај од онога који имају одјеци у карловачкој или новосадској средини.

5.

Не знамо да ли Вам је познато да је Бранково коло основао Нови Сад, односно, Заједница за културу Новог Сада, са концептуалним планом да адреса Бранковог кола буде у Сремским Карловцима у којима се Бранко (Алексије) Радичевић школовао 1835–1841. године. Тада су Сремски Карловци били једна од седам новосадских општина. То је веома важан детаљ за разумевање генезе проблематике о којој је реч. Конкретна (и симболична) димензија присуства Бранковог кола у Сремским Карловцима кроз личност и дело Бранка Радичевића, била је оличена у чињеници да је у Сремским Карловцима 1895–1914. излазио чувени лист „Бранково коло“, чије традиције такође наставља данашње Бранково коло.

6.

Познато је да Бранково коло од 2013. године има нову адресу седишта у Новом Саду и адресу свога огранка у Сремским Карловцима.

По препоруци Градоначелника Новог Сада и Управе за културу Града Новог Сада, формално смо променили карловачку адресу седишта у новосадску да бисмо могли равноправно са осталима из Новог Сада конкурисати за средства из буџета Града с обзиром да половину програма деценијама реализујемо у Новом Саду и да је својевремено Заједница за културу Новог Сада основала Бранково коло. (За лакше разумевање приче, треба поновити да су пре последњег рата Сремски Карловци били једна од седам новосадских општина.)

Дакле, попут Музеја Града Новог Сада, са седиштем у Новом Саду, музеја који има свој огранак у Сремским Карловцима, тако данас функционише и Бранково коло у новонасталој ситуацији. Седиште нам је у Новом Саду, а огранак у Сремским Карловцима из свих разлога наведених у горњем делу писма, и не само зато.

7.

На крају Вашег писма наишли смо на једну врсту Вашег непотребног пнеуматског динамизма који има скривену претњу. То не припада неговању добрих пријатељских и кућних односа. Наиме, као да смо деца, подвикнули сте да сте „дужни да поступате по закону и предузмете све прописане мере, те за поступање противно одредбама Закона о културним добрима прописане су новчане казне".

Пре свега, да вам смирено кажемо – да од вас не почиње свет, а поготово не Бранково коло и Музеј Града Новог Сада. Много би делотворније било да сте нас посетили или позвали на срдачан разговор па да решавамо у суштини невелики проблем, да се лепо договарамо и трајемо на јавној културној сцени која је са свих страна угрожена разним сцилама и харибдама. Живимо у времену деликатних промена и сваковрсних чуда, те је потребно показати добру вољу и стрпљење, разумевање и љубав. Сви проблеми су решиви ако отворено и пријатељски разговарамо за добро културе, која и поред разних проблема, у нашој средини и шире ужива углед.

Дакле, прво погледајте своје превиде, недоследности и недостатке, па онда их тражите у нама. У друкчије постављеној, у позитивној атмосфери отпочните с нама разговоре и договоре. Да нађемо једноставна решења. Ако желите другим, компликованијим путем, немамо ништа против, али нећемо се либити да јавно, уз подршку десетина и стотина истакнутих културних личности Бранковог кола, белоданимо о чему је реч.

Ми предлажемо релаксиране и пријатељске сусрете и договоре.

Пред нама је јубиларно *45. Бранково коло* и већ се увелико налазимо у припремама највеће манифестације ове врсте у земљи и окружењу.

Желимо Вам да успешно организујете и реализујете изложбу коју планирате у наредном периоду.

Срдачно Вас и пријатељски поздрављамо!

БРАНКОВО КОЛО
Ненад Грујичић

ПОЛЕМИЧКО ПЛАМЕЊЕ

„ДРУГАР ИЗ ГЕНЕРАЦИЈЕ“

Млади писац Слободан Билкић, „другар из генерације“, олако се и с висине позабавио збивањима из културног живота Новога Сада, и при томе, између осталих, сасуо дрвље и камење на млађе књижевне критичаре и песнике. Трпајући све у исти кош, Билкић није пропустио прилику да помене и моје име, зачињавајући га неистинама и нетачностима. Билкић тврди да сам у „Гласу омладине“ од 10. 11. 1980. пишући о четирма књигама „Стражилова“, „безобразно и јасно“ извређао ову издавачку кућу, њено уредништво, песнике и поезију. То није истина. Билкић, очигледно, није прочитао мој текст, који је, изнад свега, афирмативан. У њему нема ни трага од вређања издавача, уредништва, песника и поезије. Напротив.

Дакле, не прочитавши спорни текст, „другар из генерације“, бездушно ме и, употребићу његову реч, безобразно напао. У таквом катастрофалном случају, ми, заиста, не можемо разговарати. Несхватљивим својим поступком Слободан Билкић изневерио је своје елементарно начело на које се позива крупним словима: РАДИТИ ПОШТЕНО И ЉУДСКИ.

А што се тиче саме његове опаске да на једној страници „Гласа омладине“ пишем о четирма књигама, то не сматрам никаквим својим грехом. Да не помињем нпр. „Књижевне новине“ где Миодраг Перишић на приближно истом простору пише о пет „Просветиних“ књига. Зашто да не? С друге стране, чуди ме да тако разборит и храбар јуноша, „другар из генерације“, поштењачина једна, не спомиње моје приказе, такође објављене у „Гласу омладине“, у којима сам се бавио сваком књигом понаособ. Али и кад сам указивао на лошије стране књиге, нисам то чинио „безобразно“, нападајући личност, већ одмерено, са књижевним аргументима, нпр. у приказу његове књиге *Yuman*, где сам између осталог рекао да Билкићева књига „представља фазу у трагању за аутентичним исказом“. Можда га је ова реченица разгневила. Не знам зашто би.

Но, као што већ рекох, тешко да нас двојица можемо равноправно у овој ситуацији разговарати (од полемике ни трага!), јер мој „другар из генерације“, нажалост, није стигао да прочита текст „Стражилово на новом путу“. А да би се бавио јавним нападима на „другаре из генерације“, потребно је, Билкићу, да увелико аргументујеш своје испаде. Убудуће, дакле, кад нападаш туђи текст, прочитај га бар допола, јер, „другару мој генерацијски“, грубо си ме увредио.

(*Младост*, Београд, 1980)

ЛОШ АНТОЛОГИЧАР ЗА СВА ВРЕМЕНА

У интервјуу „Добар песник за сва времена“ (*Политика*, 10. мај 2002) Радивоје Микић избегава да одговори на кључна питања – промашаје и недоследности поводом састављања *Антологије савремене српске поезије Републике Српске*. Ова књига, са плеоназмом у наслову, изашла је у издању тзв. Матице српске Републике Српске (опет плеоназам!). Радивоје Микић не хаје за аргументовану љутњу праве Матице српске (за коју иначе ради као члан жирија Змајеве награде), већ наставља сарадњу са фантомском Матицом српском Републике Српске. Микић каже да пошто је „понуђач био упоран, ја сам издао своје првобитне резерве, и сумње, и ето...“. Дакле, Микић је издао самога себе и ушао у некњижевни посао.

А, ових дана, управо је из штампе изашла прва књига едиције Савремена поезија Матице српске Републике Српске. Аутор је, ни мање ни више, *спиритус мовенс* ове надри установе, директор и главни уредник, Сретен Вујковић који, иначе, у Микићевој антологији има шест песама, за по три више и од Ћопића и од Андрића. Рецензенти изабраних песама, Трећим оком, Сретена Вујковића, јесу Радивоје Микић и Александар Јовановић. Још један успешан посао вешто је завршен са Матицом српском Републике Српске. За поету минора, Микић галантно каже: „Сретен Вујковић је један од оних песника, који боравећи у царству имагинације, нуди људима око себе лепоту, склад, љубав, веру у божански принцип. Зато овакви песници заслужују нашу подршку и разумевање, нашу читалачку љубав“.

Александар Јовановић, пак, на трагу Микићевих открића за Вујковићево стихоклепство каже: „Епски дах је само подлога на којој се уздиже особени лирски глас, непрестано суочавајући се са сопственим емоционалним односом према свету, тајном постојања и недокучивим просторима о којима се готово ништа не зна а који нису нимало стварнији од ових видљивих“. Ем што јечи и – звечи! Ево антологијских стихова Сретена Вујковића: „То што би себи кажем води,/ дошло је време из правека/ да се у мојој души породи/ оно што и она савесно чека/ да са капљом светог пупа/ моју српску душу мелемно купа.“

У интервјуу Микић каже да „у антологију нико није ушао из некњижевних разлога“. Да ли се то односи и на Сретена Вујковића? И Здравка Кецмана, одговорног уредника Матице српске Републике Српске, који је заступљен са четири песме и који се недавно, уз велику јавну ларму, разишао са газдом Вујковићем?

Поводом збрзане антологије, Микић није одговорио када је и где писао о било којем прекодринском песнику?! Зашто му је антологија двоструко дебља од свих досад познатих (Б. Поповић, З. Мишић, М. Павловић) иако она обухвата најкраће време и најмањи простор; зашто је уврстио плагијат-песму Владимира Настића (преузету од Весне Парун); зашто у антологији нема рано преминулих талентованих песникаа Љупка Рачића, Мише Авдало-

вића и Амбре Марошевића; зашто рецензенти нису компетентни стручњаци из Републике Српске (Бранко Миланović, Ранко Рисојевић, Зорица Турјачанин, Миљко Шиндић, Младен Шукало); зашто је из дијаспоре у антологији само Стевка Шмитран (Италија), ауторка једне збирке; зашто је врсни црногорски песник из Сарајева, Марко Вешовић, увршten када не признаје, што је његово право, никакву Републику Српску?

Зашто нема, по иначе проблематичним Микићевим критеријумима, и других песника из Србије пореклом из Републике Српске: Милан Комненић, Зоран М. Бундало, Жарко Аћимовић, Симон Грабовац и други; зашто су изостали, у претрпаном избору, одлични песници из Републике Српске: Ранко Павловић, Стевка Козић-Прерадовић, Боро Капетановић, Зоран Костић, Недељко Жугић, Раде Симовић, Душан Праћа, Недељко Бабић, Александар Саша Грандић, Наташа Гламочанин и други; зашто Сретен Вујковић који је мегаломански и незаслужено преплавио читанке Републике Српске, има више песама и од Светислава Мандића, Коље Мићевића, Ђуре Дамјановића, Пере Зупца, Ранка Прерадовића, Горана Симића, Предрага Бјелошевића, Радомира Уљаревића, Рајка Лукача, Анђелка Анушића и других (од којих су многи и сами зачуђени откуд уопште у антологији); зашто су од 67 заступљених песника тек 25 оних који живе и раде у Републици Српској? И зашто, напокон, Микић скрива висину енормног хонорара који је спрам свих његових теоретских објашњења и лукавстава био основни разлог за састављање излишне антологије?

(*Политика*, Београд, 2002)

Одговор Здравку Чолићу

БРАНКО БИ СЕ ЉУТИО

Здравко Чолић је човек и певач позитивних вибрација. Добричина у сваком погледу. Међутим, Чолић није у праву када каже да се Бранко Радичевић не би љутио што му је, у сарадњи са Корнелијем Ковачем, он ијекавизирао екавску песму и елиминисао њено право име „Клетва“. Оригинални Бранкови стихови гласе: „Ао, ноно, бела,/ вода те однела,/ па мени донела“. Када се ијекавизирају стихови, постају седмерци, нису више шестерци, што грубо нарушава метричку структуру целине песме од девет стихова. Генијални Бранко, занатски прецизан и божански даровит, знао је шта ради. На почетку он каже „виар ветар“, а Чолић пева „вихар вјетар“. Бранко није употребљавао глас „х“, осим ретко у узвику „ох“. Бранков „виар ветар“ је „вијар ветар“, онај који вије, лепрша око сукњице.

Недопустиво је у оквиру једног те истог језика преводити са једног наречја на друго, са једног дијалекта на други. Шта би остало од уметности Боре Станковића, Петра Кочића, Алексе Шантића? Такве преправке су у суштини провинцијални и неодговорни поступци. Ако бисте у Немачкој или Пољској хтели да певате песме Хајнеа или Мицкијевича, немате право ништа да померате у интерпункцији, а камоли да мењате наслов и стихове, гласове или речи. Замислите да неком падне на памет да сликама Саве Шумановића или Ван Гога дода кистом тек неколико плавичастих нијанси! Чије би то дело било?

(*Вечерње новости*, Београд, 2004)

КО ПРЕСУШИ ОАЗУ?

Трагом гашења једног „Културног додатка“ – пола године касније

Нико нигде да објасни зашто и како је нестао „Културни додатак“ у листу „Дневник“. Ево већ пола године како се у познатом новосадском дневном листу средом не појављује додатак посвећен култури, уметности и књижевности. Четврт века „Дневник“ је био украшен „Културним додатком“ који је окупљао и афирмисао истакнуте и младе ауторе не само из Новог Сада и Војводине, већ и шире. Била је то жива креативна оаза за најразноврсније увиде и погледе у сферама духа и уметности. Епитет српска Атина, који већ столеће и пô носи град Нови Сад, окрњен је данас у свакодневном културном животу, напросто, угрожен мистериозним нестанком поменутог „Културног додатка“.

Пре четири године, у листу „Дневник“, уместо „Културног додатка“, напрасно се појављују, као својеврсна замена или, пак, смушена метаморфоза, две странице средом под насловом „Критике, трендови, културе“. Уместо четири, у бољим временима шест и осам страна, две покушавају да покрију мисију знаменитог „Културног додатка“ који је с почетка излазио суботом, па четвртком.

У додатку „Критике, трендови, културе“ осетио се исфорсирани и препотентни инат да се преименује и, пошто-пото, преиначи дотадашњи концепт. Ниаме, драстично је сужен број сарадника, недостајала су највећа имена, текстови су личили као јаје јајету, а ликовно-технички цакизам опреме покушавао је да надомести сиромаштво прилога. Објављивани прилози су се ко бајаги бавили новим трендовима у култури, уметности и друштву, а критичка страна пала је на ниво провинцијског паразитизма.

Врх спетљане неинвентивности, а тиме и грешне неодговорности, било је уклањање података у заглављу, који говори о преко хиљаду штампаних бројева „Културног додатка“. Наиме, одједном, познати „додатак средом“ креће од тзв. нуле, односно, почиње од броја један. Био је то још један бесловесни прилог манији укидања трагова традиције која се оваплотила високим резултатима једне професије.

Дакле, вештачки додатак „Критике, трендови, културе“ клопарао је неко време са новим датумом изласка и угасио се као излишни концепт, негирајући тако велико наслеђе и континуитет једне праксе. Уредник тога пост-додатка до данашњих дана није јавно објаснио куд се деде чудо од синтагме од три речи и две запете. Можда он и није одлучивао о свему, али је био дужан да, због великог броја сарадника и читалаца, предочи јавности хичкоковски одлазак „додатка средом“ у непознатом правцу.

На одговору би свакако инсистирали преминули (пре коју годину и нешто више) новосадски угледни писци, песници, књижевни историчари и критичари: Александар Тишма, Бошко Петровић, Младен Лесковац, Богдан Чиплић, Бошко Новаковић, Мирослав

Антић, Драгиша Живковић, Павле Поповић, Гојко Јањушевић, Раде Томић, Војислав Деспотов и други. Сви наведени писци били су златни сарадници „додатка средом“.

Чудно је да досад нико није реаговао, нити на страницама „Дневника“ подробније објаснио смрт „Културног додатка“. Нико од угледнијих појединаца и познатих асоцијација писаца и уметника! Није се чуо, пре свих, глас Друштва књижевника Војводине, чији су многобројни чланови, кроз минуле деценије, били уважени и стални сарадници листа „Дневник“. Зимогрожљива апатија неке нове идеолошке жгаравице просто је утулила сваки разбор о нестанку „Дневниковог“ презначајног дела.

(*Вечерње новости,* Београд, 2004)

ЖИВИ ОРГАНИЗАМ

Данас је „Културни додатак“ Политике део мог духовног хабитуса. Истина, штампа се на смањеном формату издвојеном из ткива ових новина...

Мојој генерацији, која је вршњак „Културног додатка“, у потоњим годинама ова оаза значила је више од ма којег другог места за објављивање нових текстова. „Политика“ је лист који је долазио и у најудаљеније кутке бивше нам велике земље. Као пубертетлија песничић у Приједору, на волшебан начин сам се докопао овог листа и открио дивно чудо савремене поезије и уметности. „Политика“ је свакодневно долазила на адресу мога комшије Милана Кнежевића, вредног и господског старца од угледа чија је породица расејала по свету учитеље и инжењере. Он би се завалио у фотељу и разапео „Политику“ на лепи дрвени носач за новине.

Већ сам био извршио детаљну претрагу свих комшијиних просторија испод два-три крова на истој адреси, тавана и сандука у којима су се налазили педантно сложени, по годиштима, пре свега, бројеви „Илустроване Политике“, али, и дневног листа „Политика“. Прелиставање је било удивљујуће и нестварно путовање кроз свемир наслова и текстова.

У том царству, с почетка дечјих страница и кратких стрипова Волта Дизнија, с временом сам откривао духовне сласти у рубрици „Веровали или не“, али убрзо и у „Културном додатку“. Шарао сам ватреним трепавицама по поезији и текстовима, илустрацијама и фотографијама. Рано сам упознао имена савремених песника и уметника. Међу првима, по снази поезије, био је то тада млади Бранислав Петровић. Лишен генерацијског интересовања за фудбал, и мада ученик средње техничке школе, моје интерсовање за књижевност је из недеље у недељу расло.

Данас је „Културни додатак“ део мог духовног хабитуса. Истина, штампа се на смањеном формату, издвојеном из ткива новине. У новосадском „Дневнику“, на пример, потпуно је укинут „Културни додатак“ средом. О томе сам, да ли залуд, писао, не у „Политици“, није хтела да објави. И једно и друго, морам да признам, доживео сам као удар на дух и баштину. Хтео или не јавно да признам, све ми то некако личи на неки замумуљени вид раскорењивања и умањивања значаја културе и уметности. Многе колеге су, духовито, али и збиљски, приметиле да садашњи „Културни додатак“ Политике форматом личи на некадашњи „Кекец“, лист за децу.

Објавити песму у „Културном додатку“, лепо пласирану и уоквирену са свежом илустрацијом, често значи више од објаве и саме књиге. Исто се односи и на есеј или критику или, пак, интервју! Слично је говорио и Васко Попа поводом једног другог, из његове младости, чувеног дневног листа. Можда је, заиста, потребно вратити престижни „Културни додатак“ у месо и кости

живог организма листа „Политика“, на цели формат листа. Ако се на том формату однедавно штампају „Позоришне новине“ у Политици, онда не видим разлог да „Културни додатак“ већ наредне суботе не осване у својој старој колевци.

(*Политика,* Београд, 2005)

ГРЧ СЛАБОСТИ

Новинар Лазар Каурин ме је позвао да коментаришем издвајање програма доделе Бранкове награде Друштва књижевника Војводине из оквира манифестације. Одмах сам прихватио позив и са задовољством предочио новинару своје погледе и факте. Међутим, у прошлом броју НИН-а нису се појавили главни аргументи који, у ствари, сликају пун рељеф истине. Гола је лаж изјава Јована Зивлака, председника ДКВ, да је програм „уручења награде импровизован јер је у досадашњем тајмингу доделе награђен песник могао прочитати само једну песму".

Истина је сасвим другачија. Новинару сам дао изјаву која је дословно започињала овако: „Бранково коло се одувек са пуно пажње и љубави, крајње професионално, односило према младим лауреатима Бранкове награде ДКВ. Осим свечаног чина доделе награде на Стражилову, покрај Бранковог споменика (рад вајара Јована Солдатовића), и максималног медијског одјека, Бранково коло је, потом, у Карловачкој гимназији приређивало још један, посебан програм посвећен младом лауреату. Садашњи председник ДКВ ниједном се није појавио у Карловачкој гимназији на овом програму посвећеном у целости управо добитнику Бранкове награде ДКВ".

Изјава Ј. Зивлака да је „начин на који се обраћам жирију Бранкове награде катастрофалан", такође је измишљена, јер се никад, ниједном својом реченицом нисам обратио жирију. Одговорио сам једино, и искључиво, Ј. Зивлаку, председнику ДКВ. Новинару сам, поред осталога, писмено саопштио и: „За посебну анализу је писмо ДКВ о измештању чина доделе награде, потписано именом и презименом председника, упућено Бранковом колу, без датума, средином јуна, писмо које поседује седам правописно-граматичких и стилско-језичких грешака и аљкавости."

Кад већ помиње жири Бранкове награде ДКВ, било би пожељно да много чиме фрустрирани Ј. Зивлак објасни зашто је недавно из жирија, и из укупних активности ДКВ, волшебно уклоњен угледни писац Ненад Шапоња који би и те како имао шта да каже поводом тога. Ето разлога новинару да пронађе Шапоњу за разговор о Бранковој награди ДКВ.

Да ли је старије Бранково коло или Друштво књижевника Војводине? Специјално за председника ДКВ ово подсећање: Бранково коло је основано пре равно сто двадесет година, далеке 1895. године, у Сремским Карловцима, као институција у виду познатог листа чији концепт има и данашња манифестација. Друштво књижевника Војводине тада није било ни у заметку.

Јован Зивлак своју приватну муку са мојом маленкошћу, поводом наших полемика око неколиких „антологија са грешком", пребацује на јавни план Бранкове награде. На пример, председник ДКВ је једини живи српски песник у „часном цветнику" (приредио Никола Страјнић) светске поезије свих времена од Хомера па до

Ј. Зивлака?! Сад у своју трагикомичну игру увлачи и недужног младог и даровитог овогодишњег лауреата, мога земљака кога, ево, већ позивам на *35. Бранково коло* и искрено честитам награду желећи да настави чисту и успешну песничку каријеру.

Доказ да Бранково коло и моја маленкост немају проблема са сујетом и грчем слабости типа Јован Зивлак, јесте чињеница да је у прошли петак, 2. септембра, у чувеној Карловачкој гимназији, на Свечаном отварању *34. Бранковог кола*, заједно са истакнутим песницима и уметницима, наступио управо актуелни лауреат Награде Друштва књижевника Војводине за животно дело, господин Јован Дунђин.

(*НИН*, Београд, 2005)

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ ИМПОТЕНТНОГ НИХИЛИСТЕ (3)

(Спл)интелектуалац врли,
Лелемуд без муда, брајко,
Онај коме Мефист хрли,
Лажни песник, мила мајко,

Ћапиздало празних зјала,
Таманитељ талената,
Ћук-цмиздравац, није шала,
Испушени татамата,

Брука светска и цветничка,
Здухач што од ђавла поста,
Ај, несрећа, цвилипичка,

Што у греху навек оста:
Поезију мрзи, гази,
Ал' би њоме да се плази.

У антологији савременог српског песништва на немачком језику „Поезија помера брда“ нема Тодора Манојловића, Милете Јакшића, Милана Ћурчина, Вељка Петровића, Светислава Стефановића, Велимира Живојиновића Масуке, Јеле Спиридоновић Савић, Жарка Васиљевића, Јована Поповића, Ненада Митрова, Младена Лесковца, Богдана Чиплића, Душана Костића, Светислава Мандића, Александра Тишме, Бошка Петровића, Павла Поповића, Бранка В. Радичевића, Гојка Јањушевића, Лазара Вучковића, Момира Војводића, Радета Томића, Раше Попова, Ивана Гаћанског, Петра Цветковића, Вујице Решина Туцића, Милана Ненадића, Мирољуба Тодоровића, Божидара Тимотијевића, Ранка Јововића, Радослава Златановића, Симона Симоновића, Бранка Чучка, Добросава Смиљанића, Милосава Тешића, Мирјане Стефановић, Мирка Магарашевића, Милана Милишића, Зорана Костића, Драгиње Урошевић, Звонимира Костића, Ђорђа Николића, Љубице Милетић, Душана Вукајловића, Слободана Зубановића, Тање Крагујевић, Здравка Крстановића, Предрага Бјелошевића, Слободана Костића, Владимира Копицла, Радивоја Шајтинца, Тиодора Росића, Ђорђа Сладоја, Иване Миланков, Мирјане Божин, Мирослава Цере Михаиловића, Злате Коцић, Бећира Вуковића, Милана Ђорђевића, Драгана Лакићевића, Радомира Уљаревића, Небојше Деветака, Анђелка Анушића, Васе Павковића, Николе Вујчића, Милована Марчетића, Небојше Васовића, Ивана Негришорца, Зорана Ђерића, Ласла Блашковића, Горана Станковића, Владимира Јагличића, Радивоја Станивука, Војислава Карановића, Саше Радојчића, Живорада Недељковића, Саше Јеленковића, Ненада Јовановића, Јелене Алексић, Марије Кнежевић, Дејана Алексића....

...

Антологија савремене српске поезије на немачком језику др Манфреда Јенихена, која се појавила у издању новосадских „Светова“ (сада већ увелико мртвог издавача) и немачке куће „Голенштајн“, представља неисцрпни извор за указивање на злураду намеру српског издавача да промовише лажни облик наше савремене песничке сцене. Спрам сличних антологија хрватске и словачке поезије, где осим поменутог немачког издавача није било суиздавача из матичних земаља, „Светови“ су се напрасно и самозвано уденули у цео пројекат као мешетарска испувача са несагледивим последицама за укупну слику српске поезије у очима не само немачких читалаца. Антологија *Песма помера брда*, у својим сушичавим недрима, срећом, садржи и имена која су учествовала у овом галиматијасу, скривајући, притом, именце-шпицнаме главног лелемуда, самозваног интелектуалца Јована Зивлака. Овај кукулелемуд, са препокорним рабом својим Николом Страјнићем, елиминисао је, прво, лирске конкуренте из комшилука (десетине српских песника из Војводине), а онда десетине и десетине са укупне песничке мапе. Устоличио је себе са бројем песама већим од двадесетак класика српске поезије. Уз досад у јавности предочене кривотворине и шкрапе трагикомичног пројекта, и даље, дабоме, нису исцрпљени сви нивои пусте цветник-вишеспратнице кроз коју стење промаја књижевне бесловесности. Отуда још неколико радосних натукница неће бити наодмет. А елиминисани Александар Тишма каже: „Дошло је време/ да и ти/ од својих млађих/ који су у међувремену/ израсли/ с нестрпљивим прохтевима/ за далеким/ радозналим/ путовањима,/ будеш покопан.“

У свом камелеонском тексту „Географија и геронтологија“ (*Политика,* 14. 10. 2004) помрачени интелектуалац Ј. З. нигде не помиње Николу Страјнића, притска му жуљ-ципелом шију под прашњавим тепихом скандала, не дâ провири. А управо аутор антологије, др Манфред Јенихен, на 5. страни открива: „То што је ова књига постала реалност, захваљујем и проф. др Николи Страјнићу из Новога Сада који ми је помогао при избору текстова и написао медаљоне кратких биографија“. Дакле, прецизно и директно – медаљон! Уцмиздрени интелектуалац Јово Зивлак, вичан подметању иза леђа, сматра да ће непомињањем свог полтрона, вештачки натуреног помагача др Манфреду Јенихену, забашурити ствар и пренети причу на непостојеће проблемско поље. А галантно уклоњени Вељко Петровић каже: „И свуда сузе капају без мере.“

Самопрокламовани наковски чудак Јово Зло, у буновној својој причи, истиче да су у приређивачеву концепцију „укључена и перцепција немачког читаоца, очекивања да буду укључени за Немце већ познати преведени песници и песме“. То, једноставно, није тачно, јер да је тако, у антологији не би било места за многе увршћене песнике међу којима, пре свега, за њега самога који чим зине прогута жабурачу лажи. Пре је ту место за, на пример, Ненада Митрова који се потписивао немачким именом – Алфред Розенцвајг. Можда би Немцима било интересантно да и то виде, бар у фусноти. Ако се већ Зивлоња залаже да „буду укључени за Нем-

це већ познати преведени песници“, онда је у таквој антологији морао да се нађе Александар Тишма, много превођен у Немачкој, писац којег је управо немачким читаоцима требало представити и као песника, јер он то по свим критеријумима заслужује. Тишма је лауреат, да поновимо, и Бранкове награде за књигу поезије *Насељени свет* (1956). Објавио је и књигу песама *Крчма* (1961). А с грехом одстрањени Тодор Манојловић каже: „Нешто се и у мени сломило,/ Нешто огромно –/ И ја стојим пренеражен/ Као ударен громом,/ Па ипак некако – не знам/ Ни сам како – још жив:/ Човек усред нечовечности.“

Затим, управо по Зликовој тези, у антологији је морао свакако да се нађе и Бошко Петровић, песник не само превођен на немачки језик, већ и преводилац немачке лирике на српски. Не уврстити Александра Тишму, а затим ни Бошка Петровића, а трућати притом о „перцепцији немачког читаоца“, више је него аморално, напросто, то је бестијални покушај једног балканског мувације да реторским замагљивањима пронађе какву-такву сламку спаса из лавиринта у којем се својим здухачким планом сместио. Јер, фрустрирани представник „поштене интелигенције“, Јојкан Зивлак, као издавач антологије, и те како је знао (са својим пузећим послушником) кога ће песника, из спектра актуелне поезије, у антологију припустити, а кога не. Коначно, и сам господин Јенихен је очекивао стручну и поштену помоћ у Србији, уосталом, као и у случајевима много боље урађених антологија хрватске и словачке поезије на немачком језику где су приређивачеви сарадници били угледни Славко Михалић и Аугустин Матовчик којима Страјнић и Зивлак, у многим аспектима, нису ни до колена. А у антологијској песми „Ода силноме Ништа“, низ реку пуштени Ненад Митров (Алфред Розенцвајг) каже: „Цели циркус стварности је подручје твоје власти./ Све што се у њем премеће, луди, плаче, скаче,/ све се мигу твојему несвесно покорава.“

Уредннички дртиномер, Јопов Зинуло, хипертрофирани пример квазиинтелектуалног цмиздрења, у истом свом млохавом тексту, вели да се у антологији ишло на то да буду наглашено присутни „са српског становишта неочекивано, мање познати песници који живе и објављују у Немачкој“. И то није тачно, јер да је тако не би се само двојица нашли у књизи: Саво Вучић и Драгослав Дедовић. О дијаспори сам опширно већ писао, али ћу додати да се књига о којој је реч зове *Антологија савремене српска поезије 20. века*, а не некако другачије, и да такав назив подразумева и српску поезију у укупном расејању, а не само у Немачкој. Чак и да је којим непојамним случајем посреди само српска поезија у Немачкој, требало је у антологију укључити још неке песнике који у тој земљи живе: Јелену Радовановић, Игора Ремса, Драгицу Шредер, Милорада Миленковића, Влађу Бакић Милић, Владана Ракића, Ружицу Цветковић Пфајфер и друге. Ако ишта, а оно је требало бар поменути их у неком апендиксу, с обзиром да Јоњо Зињо нападно тврди да је приређивач желео да „наглашено буду присутни мање познати песници који живе и објављују у Немачкој“. Ето ти, то је могао да буде, на пример, Владан Ракић, члан Удружења немачких писаца. Све што Јовајко Зивлајко тврди, не вреди и не стоји, лако отпада –

као суво блато са ципела. А испуштени Младен Лесковац каже: „И кад о њему размишљам,/ осетим изненада трулеж мог доба.“

Премазан свим мастима, јевропејски јинтелектуалац Јојван Цмиздрајк, у свом отрцаном текстићу, даље, тобож, заштитнички вели: „Више је него неумесно и нецивилизовано сумњати у интегритет и одговорност једног аутора који преко четири деценије прати нашу књижевност и остварује низ контаката, не само са нашим универзитетима, него и са мноштвом наших истакнутих књижевника“. Ово је врх лицемерја једног с румунске границе туђавог конвертита. Јер, моја кључна сумња, то и ђак првак види, није дословно уперена у господина Јенихена, већ управо супротно, и пре свега, у Јована Зивлака и Николу Страјнића, данајске Јенихенове сараднике задужене за помоћ на пољу актуелне српске поезије, тим пре што су, јао, сад већ угашени „Светови“ издавач злосрећне антологије. То је и малом врапцу на ињу јануарске гране јасно, али би намрштени Зикета желео да по сваку цену тешку крпењачу греха пребаци са себе на мене, јер сам наводно „неумесно и нецивилизовано сумњао у интегритет и одговорност“ др Манфреда Јенихена који је, познајући многе наше писце, ипак улетео у кривоногу замку превејаног књижевног дрекавца из Накова. А са гуштом издавача, изостављени Богдан Чиплић каже: „Руке моје, крила изубијана и поломљена,/ очи моје искапане у мраку вида,/ равницо, мајко моја стара и растужена.“

Милосрдни финтелектуалац Јофандека Зифлаковић би да увери читаоце како ја нападам истакнутог слависту, а не њега, недошколованог јаловњака, простог сноба који као директор негдањих *Светова*, то је познато и одраније, објављујући светска имена из сфере књижевне и филозофске мисли, прави инверзију у глави, па себе самога сврстава међу европске великане само зато што је тобож прочитао и, ето, штампао њихове рукописе без хонорара. Све туђе што прелиста, братими са урођеном таштином, сервира као своје, и плаши импотентним тирадама, нарочито, невине млађане саговорнике. А сугрђански одбачени Бошко Петровић каже: „О воде давне, младе воде сад,/ о траве давне, младе траве сад,/ – о преко неба брише облак бел.“

А као дупли средњошколац (два пута ишао у сваки разред грађевинске школе), цели Банат зна, Јоверда није умео правилно да испише велико слово, не зна кад га треба употребити, да ли је то мâло или велико (?!). Бркао човечуљак властите именице и придеве. Отуда су његови песмуљци исписани искључиво малим словом са произвољно посејаним тачкицама. Могло се и без тачкица, јер им места ионако нема у бесмисленим песмицама: „просипам хладну чорбу./ чини што мораш./ једанпут./ двапут.“ Бивша му професорица српског језика, годинама потом управница библиотеке у Великој Кекенди, залудно убеђивала у законе правописа. Никако депресивни пубертелија да укапира. Искомплексирани неталенат за песништво, Јофко Зифко, терао по своме и догурао са огромним закашњењем од неколико деценија до дипломе Филозофског факултета никад не положивши правопис и граматику. Тај „чоек“ компензира знање за „знање“, носи имиџ вечног наковског адолесцента, диви се великанима, али их и „подрива“ као филозоф-ама-

тер. Мргодан човечић, изујединан разним чемерима, многолико сметени здувач који се самога себе као каква феминистичка женица у огледалу плаши, али, истовремено, из тога страха, сатима се нагледати не може. Тек што галами на друге, јаој, децо! А из златне књиге избачени Милан Ћурчин каже: „Ја демократ нисам нигда био.“

У Новом Саду има много компетентних стручњака за област савремене српске поезије да поштен човек напросто скочи увис кад види која су то све имена могла бити часни и релавантни помагачи господину Јенихену: Мирослав Егерић, Славко Гордић, Петар Милосављевић, Миодраг Радовић, Јован Делић, Иван Негришорац, Миливој Ненин, Ђорђе Деспић и други. (Мирославу Егерићу, у међувремену, изашла из штампе озбиљна антологија савремене српске поезије). Да не набрајам даље имена са укупне српске књижевне сцене; сваког иоле поштеног човека ухватио би осип. Но, огледни плинтелектуалац Јовук Здухак је, као што знају и вране над Дунавом, „дипломирао“ књижевност на Филозофском факултету у Новом Саду у својој седмој деценији. Као актуелни председник ДКВ, он је наместио да та тзв. функција буде ударна игла у испаљивању дипломског плотуна из димњака Филозофског факултета где ће, не излазећи на испите, на тацни добити дипломицу с кафом. А у пола потеза склоњени Милета Јакшић каже: „Ствари које су прошле, где су оне?“

Наиме, тада је декан био познати германиста Томислав Бекић који је једном приликом мојој маленкости веселнички предочио да су Зивлаку на Филозофском факултету дали диплому иако није излазио на испите, јер је он, ето, чувени поета и преседник ДКВ. (Чуо сам то од господина Бекића и у присуству продекана Николе Страјнића када сам интервенисао због агресивног одбијања Филозофског факултета да прими, због једног јединог релативног бода, на прву годину студија књижевности даровиту гимназијалку из Бијељине). И додао је – да на сличан начин не могу дати диплому једној песникињи која није Зивлоњиног ранга. Господин Бекић је Зивлаков комшија – врата до врата. Јовислав га је, и те како, (зло) употребио у сусретима са господином Јенихеном. Улога господина Бекића у целом замешатељству има своје суптилне координате, нарочито, како рекосмо, на плану поклањања незаслужене дипломске кутије једном остапбедеровском џабалебарошу. А, као громом ударен, уклоњени Жарко Васиљевић каже: „Не знам зашто,/ али додир усамљене гране/ заболи ме.“

На 41. Међународним сусретима писаца у Београду, 26. септембра 2004. године, господин Јенихен ме је, у присуству преводиоца Драге Тешевића, џентлменски поздравио и позвао у Берлин, и рекао, притом, да је све било доцкан, да му у Новом Саду нико није помињао нова имена из савремене српске поезије па ни моје. Угледни слависта се истински осећао нелагодно, а мени је, напросто, недостајало времена и простора да драгом саговорнику предочим целину проблема којег очигледно није био до краја свестан. Др Манфред Јенихен није знао, а морао је, да је Зивлак Џмиздроња лажовчина каквог мати више не рађа. На пример, Јовица Зивлица је слагао да је песму посвећену Јосипу Брозу написао после Титове смрти. Хтео је да каже да његова песма није удворичка, већ

посмртна, јер он-поета није био међу онима „који су му певали док је био жив“ (*Европа*, 14. април 2005). Лаже! Написао је он три оде Титу. Једна се налази у антологији „Војводина пева Титу“, која је штампана 1977. године, дакле, за Титова вакта. Председник СФРЈ умро је 4. маја 1980. године, то и демократе знају. А намерно неуврштени Павле Поповић каже: „Нећеш ме више срамна зломислице/ ни с коца ни с конопца/ пљунут у лице.“

Током једног од ранијих (у Зивлаковој смутној режији) боравака Др Манфреда Јенихена у Новом Саду, Милан Ненадић се неким промислом нашао у њиховој близини. Познати слависта се срдачно руковао са Ненадићем и рекао да изузетно цени његову и поезију Бранка Чучка, и да су оба песника већ одранише преведени на немачки језик. Из прикрајка, шинтеринтелектуалац Јокула Зикула мотрио је разговор и, дабоме, како и приличи ситном здухаћу, све учинио да забашури и елиминше из антологије двојицу изврсних српских песника који су за њега, иначе, измислили поезију. А незаслужено испуштени Душан Вукајловић каже: „Но кога ће дечко мој/ Да убеди песма/ Твоје неубедљиво тело/ Лажно ти лице.“

Наслов збабаног Зикијевог текста, „Географија и геронтологија“, сугерише да не треба узимати песнике из разних покрајина српских (да целе регије и области могу бити елиминисане управо због генија Ј. З. који живи изван свих географских простора, у свемиру, у кривоногим шетњама од звезде до звезде са астралним ерудитама крпичасте провенијенције), да су године аутора и те како битне као критеријум (нико млађи од Јовандеке Зинулог, од живих песника из Војводине, не може ни примирисати антологију). До колена дугоруки китица-интелектуалац, Јовозлак Наковски, у свом блиндираном тексту „Географија и геронтологија“, вели да моја маленкост „скривајући своје побуде које се своде на узбудљиви психолошко семантизовани крик“, у ствари, пита „зашто мене нема!“ Полуписмени Зивлић, који, као што је деценијама знано, не уме правило акцентовати именицу средњег рода – било (пулс, дамар), ставља сад ускличник на месту упитника и, заслепљен грчем да нађе излаз из „светог измета“ у којем се до грла нашао, заборавља да ја самога себе нигде у тексту нисам поменуо, нити упитао зашто ме у антологији нема. Моја меленкост је у овом тренутку ирелевантна у односу на ширину проблема који отвара овај међународни књижевни скандал оличен у елиминацији неколико десетина изврсних савремених српских песника. Све време сам депресивног интелектуалца Зивлоликог и устрашеног му пајташа медаљонаша Страјоликог (Никола Страјнић је нови препаднути председник ДКВ по режији газда Јоце-боце) упућивао на бројне и незаобилазне наше песнике: Куд се денуше толика песничка имена десетмилионског српског народа? Зашто Гован Зивкењало не помену ниједно у свом безизлазном одговору? А без пардона одстрањени Ранко Јововић каже: „Нит волим, нит жудим. Нит се Богу молим./ Сам сам усред Ништа,/ Мајко, не постојим“.

У смуљаном тексту „Географија и геронтологија“, где упорно изоставља име Николе Страјнића, шаљиви слинтелектуалац Јово Заоблик вели да је господин Јенихен „консултовао преко петсто књига актуалних песника“. (Правилније је рећи: актуелних, покон-

дирени цмиздро!) Аман, Јовице, ако је то тако, ако је петсто, да ли су му у руке допале и књиге стотинак изврсних песника којима нема ни трага у антологији? И зашто су одбачене ако их је господин Јенихен уопште и дотакао? Или, пак, да ли би Јово Злонога и његов Санчо де Панса, Никурак Страјнулић, могли да објасне зашто господин Јенихен није набавио све потребне књиге? Нису ли њих двојица управо кикотави кривци ђавољег задаха? Зикијево објашњење да је у антологији „наглашено присуство текстова од експресионизма до немачких тема“ не пије воду, јер у „цветнику“ се налази више од три четвртине песника који поетички и тематски уопште не припадају том концепту. А у мраку отклоњени Божидар Тимотијевић каже: „Освану кал,/ тмуша и мрак,/ загробља мал,/ гаврана гак“.

Стога, доносим заједнички списак свих изостављених песника које сам симултано и циклично, досад поменуо, онако како је композиција текстова у своме развоју захтевала, везујући групе имена за Војводину, за преминуле песнике, за поетичке нивое, за прекодринске песнике, за тзв. женско писмо и, напокон, за укупну мапу српске поезије. Сабрано, то изгледа, заиста, импознатно. Дакле, ево песничких имена која нису била међу именима на корицама фамозних петсто књига, па захтевам од несрећног двојца да се добро нагне над пространим зрцалом елиминисане српске лирике (без дијаспоре, чак) и закука са шакама око главе: Тодор Манојловић, Милета Јакшић, Милан Ћурчин, Мирко Королија, Светислав Стефановић, Вељко Петровић, Велимир Живојиновић Масука, Душан Срезојевић, Јела Спиридоновић Савић, Ненад Митров (Алфред Розенцвајг), Младен Лесковац, Јован Поповић, Богдан Чиплић, Душан Костић, Светислав Мандић, Александар Тишма, Бошко Петровић, Павле Поповић, Бранко В. Радичевић, Гојко Јањушевић, Лазар Вучковић, Ристо Тошовић, Раде Томић, Раша Попов, Иван Гађански, Драгослав Грбић, Јован Дунђин, Добрица Ерић, Радослав Војводић, Жарко Аћимовић, Бошко Ивков, Петар Цветковић, Раша Перић, Момчило Попадић, Вујица Решин Туцић, Мирољуб Тодоровић, Божидар Тимотијевић, Љубивоје Ршумовић, Борислав Милић, Момир Војводић, Ранко Јововић, Момчило Попадић, Радослав Златановић, Петар Пајић, Радован Караџић, Симон Симоновић, Бранко Чучак, Ранко Прерадовић, Слободан Зубановић, Милан Ненадић, Добросав Смиљанић, Звонимир Костић, Вук Милатовић, Тодор Дутина, Мирјана Стефановић, Драган Драгојловић, Коља Мићевић, Станоје Макрагић, Зоран Костић, Слободан Стојадиновић, Драгиња Урошевић, Здравко Крстановић, Љубица Милетић, Мирко Магаршевић, Зоран Милић, Радомир Андрић, Душан Вукајловић, Манојле Гавриловић, Милосав Тешић, Иван Растегорац, Милош Кордић, Амбро Марошевић, Тања Крагујевић, Давид Кецман, Стојан Симић Крпица, Предраг Бјелошевић, Славко Матковић, Милан Живановић, Љиљана Ђурђић, Тиодор Росић, Радивој Шајтинац, Милорад Грујић, Благоје Савић, Слободан Тишма, Владимир Копицл, Васа Павковић, Радомир Уљаревић, Рајко Лукач, Драган Лакићевић, Ивана Миланков, Мирјана Божин, Селимир Радуловић, Мирослав Цера Михаиловић, Милена Северовић, Небојша Деветак, Петар Јоксимовић, Јелена Ленголд,

Анђелко Анушић, Никола Вујчић, Душан Радак, Благоје Баковић, Злата Коцић, Милан Ђорђевић, Милован Марчетић, Небојша Васовић, Боро Капетановић, Миодраг Петровић, Зоран М. Мандић, Миодраг Раичевић, Миленко Стојичић, Симон Грабовац, Гордана Ђилас, Душка Врховац, Душица Павков, Хаџи Драган Тодоровић, Мишо Авдаловић, Миленко Фржовић, Ђорђо Сладоје, Бећир Вуковић, Душан Радак, Ђорђе Нешић, Петар Јоксимовић, Иван Негришорац, Зоран Ђерић, Станиша Нешић, Ђорђе Нешић, Горан Станковић, Живко Николић, Мирослав Алексић, Јелена Ленголд, Александар Лукић, Перица Марков, Иван Даников, Радивој Станивук, Војислав Карановић, Ласло Блашковић, Саша Радојчић, Ненад Шапоња, Љупко Рачић, Татјана Цвејин, Милица Јефтимијевић Лилић, Мирјана Булатовић, Владимир Јагличић, Живко Николић, Верољуб Вукашиновић, Бранко Брђанин Бајовић, Милен Алемпијевић, Милан Орлић, Дејан Гутаљ, Саша Јеленковић, Јасна Мањулов, Зоран Богнар, Јовица Јанковић, Жарко Димић, Живорад Недељковић, Дарко Цвијетић, Милоје Дончић, Ненад Милошевић, Дејан Алексић, Јелена Алексић, Звонко Карановић, Жељко Грујић, Марија Кнежевић, Мирко Вуковић, Ненад Јовановић, Горан Остић, Дејан Алексић, Дамир Малешев, Јелена Радовановић и други. А изјурена из бедекера, Аница Савић Ребац каже: „А носи их велика песма“.

Укупно – 165 песника! Цела једна нова антологија (дупло већа од „златне“) српске поезије 20. века из које ни једно једино име није се нашло у несрећном цветнику српске поезије 20. века на немачком језику у издању „Светова“ и „Голенштајна“. Ако се узме у обзир да наведени песници имају у просеку по четири књиге, онда се у трећем разреду основне школе то овако рачуна: 165 пута 4 једнако је 660 наслова. Дакле, господин Јенихен је морао на својој хрпи имати преко хиљаду књига савремене српске поезије, Зикице мој мили! А ни да писнуо није, изузети Гојко Јањушевић каже: „Отвори очи сад: и пљусни/ поларну светлост у тамни бездан“.

Кад се саберем, ја се одузмем – рече један преминули неуврштени песник. Шта представља, дакле, оних пет стотина књига које помиње Јошага Зивлорог? Које су то књиге, који аутори? Зар се тим квантитетским полуцаком мери и оправдава лош посао? Где је још ових 660? И није баш да ни једну једину књигу овде наведених аутора господину Јенихену уцмиздрена „интелектуална господа“ из пропалих „Светова“ није препоручила и дала? То је био њихов приоритетни задатак! Познато је да Николетина Страјнић на јавним трибинама олако говори о живим поетама аматерима и одмах пореди их са Рилкеом и Гетеом. Увек исто, Рајнер Марија и Јохан Волфганг с једне, и локални песничићи с друге стране. У истој равни?! Кад не могу у антологију да уђу ови што су равни Гетеу и Рилкеу (и Хелдерлинчићу), како ли ће било који од овде наведених 165 песника?! А у цветнику ни у сну, Слободан Костић каже: „Кудрава митска птица откључава/ и ја схватих да ћу имати неприлике/ ако наставим певање“.

Драги моји велики патуљци, подочњачни Јовице и Николице, антологије за страно говорно подручје, које се преводе на други језик, траже објективизацију песничке мапе, ту се тзв. лични пог-

лед мора свести на минимум. Ту се укључују искуства других, као и најживље вредности актуелне књижевне сцене. Није да ви то, блентушави пајаци, не знате. Коју шећерлема-дијагнозу да вам дам? У предоченом списку нигде, дакле, (Ј)ова(н)е Зли Вуче, не зрцали моје именце. Оно је, као што видиш, на врху овога текста који потписујем. А то је, сложиће се и Волт Дизни, нешто друго! А изопштен из целе приче, Зоран Костић каже: „За доба прошло и будуће,/ за дане бивше и садање,/ за свако редом посрнуће,/ за узалудност и страдање".

„Интелектуално" посвојче Јованче Зивланче, даље, у свом смоластом тексту „Географија и геронтологија", удара по мојој маленкости из мрачне коморе своје подсвести па каже да сам ја „поета који, суштински, жели да уцени свог читаоца да га по сваку цену чита и одушевљава се његовим делима, а што је, ако држимо до знања о књижевности, етички спорно, ако не и недопустиво". Морални паразит књижевног живота, вечито у предворјима за пријем код локалних политичара, на јаслама сваке нове идеолошке плеве, деценијама без дипломе академског грађанина (а на високим уредничким и иним местима у јавном животу поред високошколованих и талентованих писаца без посла), чита лекцију мојој маленкости која је управо јавности предочила његово етичко смандрљавање поводом антологије коју су штампали „Светови". А лоповски избрисана Драгиња Урошевић каже: „Нека буде празно и у празном лет".

Као претходница несретној антологији, 2001. године појавила се *Кратка историја српске књижевности* Јована Деретића у издању Зивлојкиних „Светова". Треће, прерађено и допуњено издање?! Прерађено, сине! Рецензенти (прерађивачи), опет часни двојац, Јован Зивлак и Никола Страјнић, а главни и одговорни уредник Јопет Зивлак, директор уништених „Светова"! У одељку посвећеном савременој поезији очишћено је и збрисано на десетине имена савремене српске поезије! Многим значајним песницима ни иницијали нису поменути. Али зато извесни Јован Зивлак троструко потписује и исписује смешни пасус о себи: „Супротни вид езотеризма, антитрадиционалан, лишен музикалности, остварује Јован Зивлак (1947) језиком који је таман, контемплативан, духовно и артистички изнијансиран, децентрализован, испрекидан станкама које фрагментизују значење заувек изгубљене целине". Кад би Зивленда знао колико је негативно одређење за поезију: „лишен музикалности", он би зајаукао на грани. Да, то је „значење заувек изгубљене целине"! Сам о себи човечуљак из Накондорфа напише словце па се упропасти за сва времена. Но, много опаснији је манифестни концепт поезије дат у овим хадским одредницама, концепт који заговара нихилистички базд, а не стваралачку хармонију талента. То тражи мало више приче, па остаје за други пут. А таштином помагача избрисани Небојша Васовић каже: „Кад бих га једном у/ уста ставила – не бих/ никад више лебац јела".

Преиспољни смутљивац Јово Зивлучић умео је после Титове смрти генијално написати (читај: трапаво преписати): „Апетити једне историје, апетити су метафизике која инаугурише једну нехуманистичку констелацију". Затим, таутолошко-плеоназмични

бисер: „Тито је је испоставио и практиковао револуционарну праксу“. И док је недошколовани Ђаво Ђивлак улизички згртао соцреалистичке поене на Титовој смрти, песмицама и свечаним телеграмима, потписник ових редака, као негдањи главни и одговорни уредник студентског књижевног листа „То јест“ на Филозофском факултету у Новом Саду, не написавши оду Брозу, имао велике проблеме, не само маја 1980. године, када је Тиле преминуо, већ пуне три године – без посла. А неправично прецртана Мирјана Божин каже: „Како се руковати са пријатељем тољаге?“

Због текстова у „То јесту“, имао сам петнаест мучних испитивања и преслишавања код Зивлакових идеолошких партнера у разним државним апаратима и установама власти. А он, ликујући, у редакцију „То јеста“ послао свога шпијунчића да се докопа проказаних текстова, недипломираног студента књижевности којега је касније наградио уредничким наследством. Крезубо задовољство плавило је Јошагину карикатуралну појаву. Наиме, хвалио се тих дана како је код политичких газда одбранио „поруке“ једне песме Горана Бабића која је осванула „сумњива“ на насловној страни тадашњих „Поља“. А од лажног појца неприхваћени Ђорђо Сладоје каже: „Гле, качкет у супи, брк у сутлијашу,/ Мртве препелице још крилима машу“.

До којих размера допире импотентни нихилистички импулс „интелектуалца“, говори најновији случај тамновања Недељка Радловића, члана Друштва књижевника Војводине, на чијем челу је управо мизантропски наковски Ниче, друг из раних Радловићевих дана, Јовук Зивлук. Наиме, Недељко Радловић, сатиричар, допао је затвора у Зрењанину у децембру 2004. године . А пре тога, укинуто му је и радно место у Кикинди. У сукобу са локалном општинском и судском бирократијом, Радловић је бачен у ћелију-самицу. Председник ДКВ Јован Зивлак није се у том периоду јавно огласио поводом бруталног односа осионе власти према члану асоцијације писаца Војводине. Није се обазирао ни на писмо Саше Радојчића упућено на адресу ДКВ. Никакав текст за одбрану писца Недељка Радловића није објављен у штампи и медијима тих дана. А између напирлитаних цветничких корица избрисан, Драган Лакићевић каже: „Хиљаду се црних крила вије/ узлетелих са депоније“.

Док су се удружења писаца и колеге-књижевници поводом затварања Радослава Петковића, коју недељу пре Радловића, оглашавали и тражили да се писац, ма и био крив, брани са слободе, ћелатски расположен Јово Зивлак је тражио из Кикинде и Зрењанина судске папире да, као најокорелији иследник-шалтераш, провери како је и зашто Радловић затворен па да онда евентуално реагује. Светио се своме комши што је написао истиниту песму о мегаломанском симпозијуму посвећеном управо Злом Вуку у хотелу „Парк“, „генијусу астралних висина,/ чији значај има силу слина,/ јер о њему зборе рекордери/ чија реч се брабоњцима мери“. А посве непобитна Мирјана Стефановић каже: „разбољени пусти ваљају се људи/ из очију канџе а и уста клинци/ бодљикаве жице посним лицем љуби/ надолазе звери мртви канаринци“.

Недељко Радловић бачен је у тамницу 13. децембра 2004. И уместо да одмах реагује, председник ДКВ је меркао и одугов-

лачио, светио се и мучио свога пријашина. Тек једанаест дана потом(!), 24. децембра, безвољно, уз помоћ једног свог оданог репоње, Јово Зивло је сачинио приватно тзв. писамце-саопштење ДКВ које је лукаво „факсовао“ до Удружења књижевника Србије у Београду. И после тога ништа. Тек средином фебруара 2005. године, дакле, са кашњењем од два месеца, у бесплатној „Златној греди“, појављује се по први пут у јавности много одоценело микросаопштење, мртво слово на папиру. Та врста шакалске осионости председника ДКВ, без преседана, само је епизодица у океану његових аморалних поступака. Председник ДКВ није позвао Недељка Радловића, комшију из Накова, да га приупита за здравље, али је зато зивкао председника кикиндске општине да Радловића пошаље у инвалидску пензију. Књижевник Недељко Радловић је тек 29. децембра 2004. године, на изричито инсистирање београдске адвокатице Биљане Кајганић, пуштен из затвора да се брани са слободе. А свргнути па, опет, радосни Вујица Решин Туцић, пишући на немачке теме („Пошхо Гоетхе да се шетхе“), у једној другој песмици вели: „Уд расте. Конобар послужује.“

Недељко Радловић је учествовао у покретању и оснивању награде „Душан Васиљев“ у Кикинди, коју је, незаслужено, као разна признања, нечасним дриблинзима, добио и сам Јовета Зивлак, мудрац рано одбачен од интелектуалних муда свемира. Потом је Јојче Зикче био у кикиндском жиријy и компоновао мапу добитника ћушкајући у страну и самога домаћина. Познато је у Кикинди да је Зики за чланство у жиријy тражио већи хонорар од новчаног износа награде која је припала Милораду Павићу. А часком прескочени Небојша Деветак каже: „Дукчије све је, ништа није исто,/ Место Орфеја, сад пева Мефисто“.

Недељко Радловић је провео детињство у селу Накову код Кикинде (где живи велики број ојкачки распеваних Крајишника), заједно са (помажи читаоче!) „песником“-(сплин)интелектуалцем Јовом Зивлаком, који је муку мучио са правописом и граматиком: двојка, највише, тројка из српског језика. Радловић познаје сваку шару из детињства и живота Јовиног. Комшије са фантазмагоричним сликама најранијих сензација! Прецизно дијагностицира порекло нихилистичког отрова у смешном бићу Јовином. Познаје нијансе породичног кућног прага и дворишта. Јово Зивлак (ово му је право име) средњу техничку школу у Кикинди похађао је пуних осам година, у сваки разред ишао по два пута да потврди генијалност. А ишчупана из антологије, Љубица Милетић каже: „Ово су казне награду среле/ и сад се враћају бачене стреле/ на оног ко је скривио,/ на оног ко се прикрио“.

Зивлаков одани друг из детињства, Недељко Радловић, написао је, као што је познато, и песму о хармсовском округлом столу посвећеном Јовиној поезијици, а који је одржан, рекосмо, у новосадском хотелу „Парк“ где се, иначе, масовно организују свадбе и испраћаји у војску. Каква Матица српска, хотел, хотел! Сада је то хотел са пет звездица. (Ех, да је наш врли поета сачекао коју годиницу!) У сатиричној песми Недељка Радловића прецизно је наслikана природа неоствареног аутора, „академика“ Јована Зивлака, који је за поезију једном приликом изјавио да је она „утвара која запосе-

да душу и напада слабе“. Авај, кукурузишта уз границу румунску! Вероватно је то рекао после разговора са неким од покорних му филозофа којима се приклања у тешким мукама цепања личности на саставне делове Ниче(г)а. А лаким дриблингом одстрањени Милан Ненадић каже: „Сви држе у руци сладолед,/ Обухватају куглу уснама,/ Гладе црвеним језиком – / Лижу га, лижу и лижу.“

Неостварени мислилац Јово Зивлак је, у ствари, сушти мрзитељ поезије (а кроз њу, ето апсурда, тражи афирмацију). На скупштинама писаца званично се представља као „интелектуалац“. Утварни случај без премца. Када се такав никоговић-бирократа једном годишње, или ређе, појављивао на култном Стражилову, где врсни песници разних генерација надахнуто и радо говоре своју поезију, он, немајући снаге да изађе и каже једну једину строфу, цинично мекеће са стране, увек шћућурен уз неког безличног свога трабанта, подбада боље писце од себе, цери се у презиру што уопште постоје песници и поезија. А левом руком прекрижени Лазар Вучковић каже: „Падне ли ноћ на моју стазу/ Један фењер иде/ Да ме нађе изгубљеног“.

Присуствовао сам стицајем чуда једном од његових бесплодних наступа на „Тргу пјесника“ у Будви, где песници сами, без критичара, сат времена говоре поезију. Гениje је, „уздуж и попореко шестарећи у домаји“, смушено промрмљао једну и пô песму, а онда, смучивши се самом себи, одгурнуо књигу и, све време, погледа упртог у најближи кров, бркљачио којешта, о постмодернизму, о Жаку Дериди (авај, снови балкански!), о овом, о оном, ни о чем, „и тако даље“ – како предаровити „интелигент“ нашкраба ономад у једној тзв. песмици. Публика се погрбљено разилазила, а гениje млео самом себи у браду: „проучавао је Маркса/ читао Лењина“ (из песме о Брозу). А годинама оговаран – па искључен, Војислав Карановић каже: „Волео бих/ своје семенике/ по столу да закотрљам/ Волео бих“.

Даље, у свом вољавом тексту „Географија и геронтологија“, у којем је потпуно заобишао тему о којој је реч (није смео поменути ни коментарисати ни једно једино од преко стотину наведених и неправично изостављених имена из антологије), частио ме је плинтелектуалац Зикула разним квалификацијама међу којима и оном да се „као аљкави културни посленик оглашавам тек две недеље годишње да би сручио своју превазиђену визију аматерски виђене културе“. Е, мој лудајни Наковчанине, ниси ти тај звекан који то може да каже, немаш ти, угледна празнино, ту компетенцију, то право, ти који си у едицији тзв. савремене поезије у „Световима“ штампао гробље недаровитих песничких рукописа, књига које немају ама баш никакав одјек у јавности. Неки твоји писци раде у банкама па их крчмиш за лову. То су твоји згажени пајташи с којима мало шеташ као са телохранитељима, а мало им не кажеш „добро вече“ на улици. По твојој крпељној логици, изгрижена цуцло, исто твоје пљување би вредело и за „Фест“, „Стеријино позорје“, „Бемус“, „Змајеве дечје игре“, „Мокрањчеве дане“... Ти презиреш своју културну традицију, као и лични кућни праг, ти си квазифилозофски пухач у празна једра свог надобудног размишљања. А из антологије одувани Слободан Зубановић каже: „Свечано се светим“.

Него, уцмиздрени поето, под хитно, бре, да вратиш награду „Милица Стојадиновић Српкиња“! Не брукај Фрушкогорску вилу. Лепо ли си је наместио да ти кане у старачке дане, а не припада ти ни по чему и не само она. Смејао ти се онај мали број приступних људи иза леђа кад си уз радијатор у ходнику домаћина трабуњао о песникињи на додели ничим заслуженог признања. Па украдена „Круна деспота Стефана Лазаревића“, када си се у Деспотовцу лажно представио као др Јован Зивлак. Жири није ни одлучивао, а награда легла у предугачке твоје руке. У свему што радиш – лаж, крађа и мутна вода.Тако и у твом, на пример, поговорчићу, дописаном и преписаном, за изабране Дучићеве песме, објављене код једног карловачког трговца којег не интересује литература: хуморна места од којих се и бабун упишки. А сабљом небриге посечени Верољуб Вукашиновић каже: „Ослушни струну Тело је/ Затегнуто у страху/ Ка висинама хтело је/ А надомак је праху“.

У „Европи“ (14. април 2005), под насловом „Борба за признање“, који дефинише параноичну концепцију и облик његове сопствене афирмације, ипак женско, Јоко Оно Зленон, за једну од три своје уметничке творевине посвећене Брозу, одважно вели да је песма настала „по врло озбиљној поруџбини“. Хм, ко ли је наручи, даду ли му дадину! А онда додаје: „Моја песма не може бити удворичка, јер је објекат нестао неколико дана пре него што сам сео да скромним средствима изразим неописиво“ (Европа, 14. април 2005). Лаже! У антологији *Војводина пева Титу* (Братство–јединство, Нови Сад, 1977), налази се још једна његова песма, али и супруге му Јованке, иначе пуно даровитије песникиње од хаварисане мушке бабетине. Дакле, три године пре него ли је „објекат нестао“! А шта каже Зивкало за свој есеј о Тилету, за телеграмчину „Остаје да живи“ са филозофско-самоуправно-историјским смрдуљцима о Јошки Брозу?! Да ли је и тиме „изразио неописиво“ чуђење о неидентификованом коминтерновском летећем „објекту који је нестао“. Пре ће бити субјекат него објекат, исисана кујо преваре! А пријашински заобиђени Ненад Шапоња каже: „Несташна заблудо,/ бакелитна пукотино прошлог“.

Затим, Зикулова опаска, у кукавичјем јајету „Географија и геронтологија“, да сам био „председник најгорег периода организације писаца у Војводини“! Ово ми говори садашњи одоцнели председник ДКВ, који је из некњижевних разлога дошао на то место – да незаконито дипломира на Филозофском факултету у Новом Саду, човек који са данас превазиђеном позицијом председника ДКВ плаши засићене старе књижевнике, лење преводиоце и неискусне почетнике, бачко-сремско-банатске провинцијске писце-аматере, бивше друштвене делатнике и додворице, руководиоце негдањих СИЗ-ова, њему сличне ауторе телеграма и песама о Јосипу Брозу, пензионере-полицајце-удбаше (са минулим грехом над невиним грађанима) који прописаше изненада, преживљене секретарице и бркате феминисткиње – бивше начелнице месних комитета, исписиваче идеолошке талашике, неостварене професорчиће депресивних часова, завичајне комшије-саплеменике, јуродиве сметењаке и шизофреничаре. Када сам, некрштени Јолпазе, био на челу ДКВ, на годишње скупштине писаца долазило је и по неколико стотина

чланова! Код тебе – ни тридесетак?! Јасан знак колико те поштују и воле, потентна жвало узнапредовале психозе! А нетом кажњени Иван Гаћански каже: „можда данас можда сутра/ пресушиће брамапутра/ али никад неће сава/ јер одоздо прокишњава“.

Тек сваки двадесет пети члан ДКВ „уважава“ свога намргођеног председничића, Јоцу Зивлодера, који је растерао најдаровитије писце млађе и средње генерације, управо оне чланове по којима је Нови Сад препознатљив као особена књижевна снага на литерарној и културној мапи. Ко ће с тобом, тугин свитњаче, да сарађује кад сви знају како су пролазиле твоје секретарице и шофери, уплакани и сможђени, понижени и девастирани, па како млађани таленти, почетници и првенци, како родбина која би те молила за обичну услугу. Пре који месец, после бега поштене младе секретарице из ДКВ, дошла је друга, романтично наивна, добронамерна плавушасто-мршуљава девојка-избеглица. Ево је сада са надувеним округим лицем, деформисаним од свакодневних удара ђаволске енергије газде из „зоне сумрака“. Предивна девојко, бежи из „хијенског брлога“ док ти о концу виси још то мало здравља! А са несуђене странице убрисани Саша Јеленковић каже: „Расуло је судбина“.

После антологијског скандала столећа, неизмасирани лагоња телефонски зивка неувршћене у цветник-купусару живе песнике, додворава се мувањима и опробаним прљавим лукавствима, изиграва умиљато штенце, цвили на скуту упропаштене „братије“, горко манипулише са нејаким радојицама. Говори им да он и није издавач антологије, да Никола Страјнић не постоји, да је антологија штампана на Марсу. А у најновијим бројевима нечитане „Златне греде“ – стихови песника које Јовула и Никула нису увели у трагикомичну антологију! Сад их Зивландека, по опробаном принципу ситне куповине, убеђује да њима и није било место у антологији: Шта хоће тај Грујичић, та будала, дајте ви мени песму за нови број *Златне греде?*! Иако знају за убого Зивлаково камелеонство, генетску шифру зимогрожљиво разбуцане свести и подсвести, немајући куд, затворени у локални атар самозваног „највећег српског песника у другој половини 20. века“, они дају свој песмуљак који овај утапа у глувило лажне афирмације, у бездан из којег нема излаза, тура им песме у захрђалу „Греду“, као штенад у живо блато! А у песми „Читајући Гетеа“, на „немачке теме“, онемогућен да привири у одаје наковске, Владимир Јагличић каже: „И не дрхти, перо моје!“

Ко ти то, верна слуго таме, долази на промоције у климави намештај склепаних просторија ДКВ? Која су то релевантна имена у редакцији „Златне греде“, у о(д)борима и комисијама ДКВ, где су ти ту најприсутнији писци данашњице из Новог Сада? Упитај се шта сви о теби зборе и мисле, магареће школо српског стихоклепства! Ко ли те узима озбиљно, прекувана филозофска сенко! Тек понеко списатељско име шушне светлошћу и вирне у мрак хумусне твоје устајалости па, згрожено демонском нељубазношћу „киселе психе“, клисне кући на опоравак, на топле палачинке и кокту. Ако какво младо тек запупело мушко поетско чељаде залута у мрачне „Светове“ нудећи рукопис-првину, полочеш му ауру за трен и кажеш да поезија није ништа, да те је срамота да се пред-

стављаш као песник. Гадиш се самоме себи. Ошамућени младац одлази уништен. Скини каубојске штикле да ти равна стопала твором замиришу! А из даљине искључен на дугме, Ранко Прерадовић каже: „Ова је кућа туђа/ и земља ко зна чија/ само је твоја тама/ она те увелико има“.

Нема теби оданих и блиских писаца осим двојице-тројице уплашених са терапијским кутлачама бенседина у грлу сваког јутра. Не долазе писци у просторије ДКВ, јер нисиобар – у многом погледу! Бар да си какав-такав писац па да се тиме оправда намћораста олуја твог постклимактеричног прдежа. Довољно је погледати твоје рецензије на клапнама непостојећих песника „Светова“. На пример: „Аутор не митологизује, не премашује град концептуалним схематизмом, него од њега ствара сцену на којој се одвија сусрет дубинске и понорне аналитичности и лирске мекоће између којих извиру питања и светло-тамне речи опстанка, културе, смисла“. Или: „Поезија која сведочи и нетремице без опорости упија изгубљену душу света“. Мало „нетремице“ преписано из лексикона, мало компиловано, а мало – ништа, набркљачено и празно. А у Мојковцу задржан, Бећир Вуковић каже: „Драга,/ направићу ти дете/ у трку преко моста“.

Организовао Јовандека промоцију новог романа угледног писца Александра Петрова почетком 2005. године у соцреалистичким росторијама ДКВ. О књизи говорио познати критичар Марко Недић. Са господом Петровим и Недићем, наравно, све у реду, а у публици троје: добронамерни Иван Негришорац, пријатељ пристиглих писаца, те Јовко Зивко и његова намучена, пред коначни бег из ДКВ, секретарица. Ништа председник ДКВ није учинио да обавести чланство, ни најавице није било, читаоче мој, у дневним новинама. Секретарица писцима-гостима дала коверте са неким парицама, а Зикоња их после промоције најурио у Београд првим бусом у 21:30. Успели господа Петров и Недић да купе аутобуске карте, седну у бус и, одахнувши од негативних вибрација нељубазног домаћина, отворе коверте да виде колики је хонорар – кад оно две аутобуске карте резервисане за бус који креће у 23:00 сата?! Па ти, читаоче, сад разбијај главу да ли је председник ДКВ био планирао да одведе госте на вечеру па нагло одустао или је, пак, посреди каква друга цмиздрећа ђаволија. А уопште неузет у разматрање, песник Данило Киш каже: „Салвете на којима је утиснута посмртна маска усана/ Презервативи у чијој љигавој кеси труну хомонукулуси.“

Ти, недовршена „вечерња школо“, не волиш ауторе својих „Светова“. Не постоји ни један који је остао с тобом у добрим односима више од сезону-две, а да му ниси нанео болне повреде животног и духовног хабитуса. То сада чиниш и Владимиру Тасићу којем не дозвољаваш да се огласи поводом полемике око намештене „Нинове награде!, Киша и којечега. Ти си постао Владимир Тасић. Награђени младић то још није укапирао. Ти желиш да играш плес славодобитника без обзира што добијаш модрице и буботке од тебе талентованијих и виспренијех писаца. У свакој борби, у очима, види ти се ужас кривоногог детињства које никад ниси сажвакао и проварио. Према ником не знаш искрено да се поставиш. Ма-

нипулишеш. Доказ томе је и до балчака пропала промоција (свега девет посетилаца!) „златне“ антологије српске поезије на немачком језику када је господин др Манфред Јенихен после провинцијске бламаже у зидинама ДКВ, не часећи часа, забринут побегао у Београд, у хотел „Ројал“. А љубоморно пређутани Никола Вујчић каже: „Само сам у води леп и сигуран сам/ да сам то ја“.

Познат, дакле, по томе што песнике, којима објави књигу, напада, малерозни шинтелектуалац Јошо Злишкота, сретне ли на улици „своје“ ауторе, старију господу, Жарка Аћимовића, на пример, одмах окреће главу или прелази на другу страну. Или, пак, о њима говори негативно када томе није прилика ни час. Недужан најновији случај је Владимир Тасић којем је за роман *Киша и хартија* припала „Виталова награда“. На позив новинарке Радио Новог Сада да каже нешто о награђеном аутору чија се књига појавила у „Световима“, паметни махерчић, Јоци Зици, одбрусио је да то није добра књига?! Паметњаковић почео да доводи у питање вредност књиге која га прославља „Виталовом наградом“. Живи сведок Ласло Блашковић. Заборавио Зицер да је управо он издавач. Не дâ депресивни интелектуалац да ико у „Световима“ буде већи и славнији од њега. Попут Тараса Буљбе: „Ја сам те родио, ја ћу те и убити“. А мистичним печатом меморије поништен, Бранко Андрић Андрла каже: „ако не уђе Пера/ ући ће Ђока“.

Наиван човек би помислио да то није могуће, нарочито после овога што следи. А јесте, и то да зинеш, разрогачени читаоче мој! Јово Зивкула је, у ствари, организовао намештаљку око „Виталове“, а потом, и „Нинове награде“! Телефонски разговори су дивна чуда, остају на волшебан начин забележени. Јовандека је звао и убеђивао (обрађивао), прво, председника жирија „Виталове награде“, Новицу Петковића, који је годину дана раније некоректно елиминисало Ђорђа Сладоја из Врбаса (где је иначе награда основана) као најозбиљнијег кандидата, сезону после доделе истог признања Рајку Петрову Ногу, а након некакве новинске галаме да тај „Виталов“ жири награђује само писце херцеговачког миљеа. Било је обрлаћивања и Ј. Делића, другог из трочланог жирија. А безобразно заобиђени Милан Милишић каже: „Несавршености отужна!“

Дакле, било је важно да књига „Светова“ добије „Виталову награду“ која се обзнањује две-три недеље пре „Нинове“ (без обзира што је Злонаопаки потом у нападу деструктивне љубоморе блатио Тасићеву књигу на Радио Новом Саду). И када се то, збиља и наопако, и, по „Виталов“ жири, неодговорно, догодило, Зивле је кренуо у напад на „Нинов“ жири. Почиње емисарска обрада председника Петра Пијановића и, нарочито, и с лакоћом, члана жирија Александра Јеркова, друга Јовиног, за којег Светислав Басара мирно рече да је „мешавина говечета и компјутера“ (Европа, 24. март 2005). Са остатком жирија (осим Ивана Негришорца) не беше нарочито тешко. Зивлојку је одговарала и страначка нетрпељивост наоко невидљивих дневно-политичких силница које су се преламале преко леђа председника жирија, а спрам главног кандидата, С. Басаре. Што сâм, што уз помоћ чауша који преумљују савест и најтврђих чланова жирија, све маштајући да ће и сам постати лауреат „Нинове награде“, писац неколиких ода Титу, Јовица Зивлејаш, успева да

заврши посао. Отуда се он нагло и „случајно“, попут „колатералне штете“, како Љиљана Шоп („Европа“, 14. април 2005), иначе, назива Тасића, појављује у полемици око спорне овогодишње „Нинове награде“ и Киша. А негдањи члан овога жирија, цимнут грубо у страну, Бошко Ивков каже: „не збирај ништа у којем сам/ остави нека нисам“.

Умишљени лауреат, Јоветко Зивлетко, са даљинским управљачем окренутим ка Канади где живи Владимир Тасић (са којим ће се кад-тад неминовно сукобити), вештачки ставља у исту визуелну (и тобож вредносну) раван Киша и новог славодобитника на страницама „Нина“. Јојак Зивлак је дао наслов Тасићевој књизи! И отуда се, поред осталога, он сматра аутором и леуреатом, истовремено. То су познати Зивкоњини наслови са везником „и“ између две ничим везане именице, попут „Географија и геронтологија“. Дакле, „Киша и хартија“. Овај наслов скрива још једно значење. Оно „Киша“ можемо читати као властиту именицу Киш у падежу акузативу, а именицу „хартија“ као именицу у множини у, такође, акузативу. (Данила) Киша и хартијâ! Као оно – „Хлеба и игара“! Дакле, дајте ви мени (Данила) Киша и хартијâ (новчаних), зивли Јово Цмиздрак, ето мени афирмације и вишка гордости! Негдањи „титолог“ постао кишолог, зоро моја, зоро, зорице! Посветио се и Титу и Кишу, а заборавио да је Данило Киш у песми посвећеној Јосипу Брозу и његовој свити на прекооеканском броду „Галеб“ писао супротно Зивлијевом додворичком дахтању у трима творевинама по наруџби комитета. А луциферовски уклоњен, Радивој Шајтинац каже: „Ојачао је досад редовно десетковани коров“.

У дане када су медији јавили да је Тасићу припала и „Нинова награда“, Јовица Зивлак је, охо-хо, супротно лудилу поводом прве изјаве, нагласио да су сви у „Световима“ веровали у млађанога писца од почетка. Има ту, и било је, дакле, дисонантних тонова, приметио је у свом извештају угледни новинар „Нина“. Но, награђена књига се, и после доделе „Нинове награде“, данима није појављивала у београдским, новосадским и иним књижарама, јер је трговцу Јовуњи Заоблаку, мусавом и, у суштини, неспособном за бренд-догађај, био „превисок рабат“?! Ни у дан доделе „Нинове награде“, књиге није било у Београду. На јединој досад промоцији, у Панонској банци(?) у Новом Саду, такође, није било довољно књига. Способан газда, нема шта! А издани завичајац Душан Радак каже: „дечаче/ научићу те да ходаш“.

Гле, брани Зивлагатор Владимира Тасића од Васе Павковића којега је гурао мени под пазух као леденицу аргументације о тобож „потрошеним дивидендама“ моје поезије. Сад је Јовага Зивлаковић магацински радник који на провинцијским шинама истовара награђену књигу. Докопао се коначно прилике да на прагу седме деценије живота буде примећен у јавности, али не као песничић, већ као тезгарош-продавац туђег награђеног дела. Лишен слатких трзаја међу женским бутинама, сам себи наместио преслатку награду. Компензација, неуморни читаоче! А покраден у песмама па најурен, насмејани укосо Миленко Фржовић каже: „Сутра идеш у Гајдобру/ да утовариш кукуруз“.

Зивлоњица у сукобу са Павковићем исписује у својим текстовима чаврлије са школски нефункционалним (недаровитим) синтагмама типа „анално згрташтво“. Остаци брабоњкасте му поезије! Међутим, има и бољих места, оних у којима обилато копира мој стил полемисања („књижевна ергела“, „поучително клопарање“, „згрчени заступник генерације“). Аферим, ђидијо, имао си вајде од полемичких буботки, научио си још понешто прекопирати кроз индиго свога никад развијеног талента! Али Васа Павковић узвраћа ударце и демистифукује лажно дипломираног интелектуалца већ насловима својих текстова: „Немој ту да ми зивлиш“ и „Зивлиће до краја“. Значење глагола *зивлити* открио сам благовремено читаоцима „Политике“ (23. октобар 2004). Значи – цмиздрити. А раздрагани Павковић му пришива, затим, веома тачан атрибут: манекен аскетизма! А неукључен у болно окрњени галиматијас, Мирослав Алексић каже: „Људмила Миронова је те ноћи преварила мужа“.

Сатеран у ћоше, Зивлета се брани блеђушном реченицом налик на трзај пуноглавца-стихоклепца у баруштини књижевног крекета: „Најнижи облик полемике је злоупотреба имена и физичких својстава актера. То је понижење интелекта“. То напросто није тачно, дупла колатерална штето! Управо је супротно, угрувани интелектуалче! Управо полемика настаје у ватри артистичке еквилибристике и стилско-језичке премоћи на рачун опонента. Она је хуморно-иронично-сатирична вештина која говори о степену литерарног дара. Тек се у рингу полемике, на очиглед свију, види – има ли писац или нема таленат за супериорни књижевни аперкат? Довољно је да Зикица погледа, на пример, три тома полемичког бедекера „Зли волшебници“ Гојка Тешића па ће му се наново отворити ноздрве. А с циљем одбачени Александар Секулић каже: „Великом злу, уместо срца, / висе челичне траке“.

Ко то тамо цмиздри? У новој серији часописа „Књижевност“ (бр.1, пролеће, 2005), који од недавно уређује, из антологије избачени, Милован Марчетић, у тек установљеној рубрици „Књижевни заниматор“, почасно место има епска песма „Бој на Роман пољу“ скривеног аутора који се потписује као Cyber Konstantin. Ту Јоле Зивлак има запажено место: „Не одоље Сувлаки Јованче,/ косе вране кано у Госпоје,/ а са цвјетом у њедра скривеним,/ па соколе Мејлове пошиља/ да се хвалом за Тасу огласи/ цитатима из књига мудријех,/ све глумећи неког филозофа, / а у сврху чистог маркетинга/ пошто он је *Кишу* печатао“. Јојцика Зивлика, и овде ваља поновити, ортодоксна колатерална штета, извозао се као мазга у полемици око В.Тасића и Д. Киша. Новоосновани кишолог се утрпао у расправу која му не припада. А хиперелиминисани Благоје Баковић каже: „А видим да сам неко трећи/ у страшном веку који спава“.

На један Зивлејин преумни текст, свечано подупрт иностраним именима као бољком из недошколованих раних јада (Г. Скарпета, А. Алварез, Морел, Магрис, Кундера, С. Сонтаг, Корнхаузер, Рицианте), супериорни Небојша Васовић му у „Европи“ (24. марта 2005) вели: „Зивлаков текст који се споро чита и тешко памти, тужан је пример аматерског покушаја у области књижевне критике“. Цитирајући једну од неколико Зивлакождерових ода Титу, две

недеље доцније, Васовић му поставља питањце: „Нека нам сада Зивлак одговори: да ли је он управо у наведеном бисеру српске лирике био реалиста или постмодерниста?“ А Васа Павковић, пак, у истом листу, придодаје за један Зивкијев текст (на који чак није ни одговарао) да је „текст био глуп, невредан одговора“. Е, управо је зато, Васага мој, и требало одговорити. Јер, „генију“ треба нацртати пречицу до „аналног згрташтва“. А из монтиране вечности исцепљен, Радивој Станивук каже: „У сваком граду по нека тужна жена“.

Има и ово, драги читаоче! Када је трочлани жири ДКВ донео августа месеца 2004. године једногласну одлуку да госпођици Ивани Велимирац припадне „Бранкова награда“ за песнички првенац, Јојпетко Зивљетко, председник ДКВ, четири је сата испирао мозак двојици чланова жирија (трећи је факсом послао свој глас из унутрашњости) да награђена књига не ваља. Он је, као увек, нападао свеж и самосвојан поетички систем младог лауреата сматрајући се, болесно, угроженим, јер сâм не поседује зрнце истинског талента. Све што се ново појави у поезији, Зикленда прво ањуши, на трен прихвати, а онда се окрене свим менталним крамповима против полетарца – до затирања тек испупеле појаве. Крцка коске почетника, мезетлучи, бечи се и повраћа: „Кад ми дође да замезим,/ да проварим и избацим,/ ја у смеху раље кезим/ и младунце своје давим!“ Читаоче, покушај то да схватиш! Ево, пуст и смрвљен, преурањени лауретат Бранкове награде за 2003. годину, дведесетогодишњи Бранимир Бојић, аутор првенца у „Световима“, разбијен мрком мрчетином Зивкенштајновог духа, база светом у новој менталној фризури. Дај му, Боже, да се избави! А ћушнут равним табаном из антологије, Милан Ђорђевић каже: „Ћутећи остајеш у злој неостварености“.

На Стражилову, на пример, каснећи по обичају, е да би ауди-торијум приметио генија без факултетске дипломе (натмурено то чини годинама и другде, нарочито на Трибини младих у Новом Саду, коју је умастио својим балегицама, недошколованим муцавцим, несрећним песничићима који копирају његову боју гласа, тикове и гестове) како долази на свечани чин доделе Бранкове награде, требало је по препоруци домаћина да седне за сто где су се већ налазили добитница награде и њена породица. Јово Злојеб је, зацрвенивши се до пуздре угледане из кућне кључаонице, нацерено зазивлио: Мани се, Грујо, племенских ствари. Дабоме, трауматизовани карактер није сео за сто. А због сајамске снаге изузет, Симон Симоновић каже: „И ничем добром да води не може ништа сад“.

Познат је избечени догађај Ласла Блашковића Млађег који му је, својевремено, као аутор „Светова“, радосно јавио да је у „Нину“ изашао приказ његових *Црвених бригада*, на шта је, у детињству трауматизовани Ј. З. затрештао да је о његовим књигама писано много више, највише, где све не, па и у том „Нину“! Јово Завлак, како га назива Р. П. Ного (од којег, наравно, јуначина има више песама у страдалној немачкој антологији), и мени сиђаноме је много пута чинио горка чуда, још поводом прве ми књиге (*Матерњи језик*) објављене у „Пегазу“ 1978. године у Београду. Весело сам дотрчао у тадашњу редакцију „Поља“, где је распојасани уред-

ник-каубој седео ногу подигнутих на сто, и показао му први текст о збирци под називом „О поштару и о правој књизи'' Момчила Попадића, објављен у „Слободној Дамацији“ у Сплиту. (Текст ми је обрадован дао Петко Војнић Пурчар, тада уредник лепе емисије „Спектар“ на Радио Новом Саду). Није хтео Зивлота ни да погледа, већ је, држећи раширене дневне новине, букнуо да је о његовој „Вечерњој школи“ (после иначе анонимне квазиадолесцентске прве му књиге „Бродар“, то ваља поновити) написано шеснаест приказа, а „ко је тај Попадић, нико и ништа“, те „какав Сплит, каква *Слободна Далмација*“! А, занавек одбијен од тавне интелектуално-космичке Зивлијеве сисе, Сариб Сариб, Селимир Радуловић, који је поодавно опатрнуо Јовичин „Троножац“ па заћутао (и сам направио лажну антологију), каже: „И све је исто и све је исто/ О сестро моја“.

Сличном галамом ме је обасуо „нарцистички напети ум“ када сам му као студент донео свој цртеж којим сам освојио прво место на јавном часу цртања у културном клубу „Студио 24“. Наивно сам помислио да би цртеж могао бити објављен у „Пољима“, уз неку песму или есеј. Он и његов уреднички пајташ (сад локални политичар), сличних намргођених фризура и црвених марама око врата, препотентно су ми одбрусили: „Овде се пише велика поезија!“ Убрзо ми је Јојан, на Конгреса књижевника СФРЈ, који се одржавао у хотелу „Парк“ у Новом Саду, пришао млађаном и напрасно рекао: „Ти ниси интелектуалац, знаш, ја то јесам, ти си само песник“. А дисквалификовани неонадреалиста, који пронађе паре код демократских власти за конкурентску „Златну греду“, Ласло Л. Блашковић каже: „Дигао ми се“.

Добоко искомплексиран због вишедеценијског незавршавања факултета, Јово Зивлак је смркнуто изигравао насмејаног Крлежу који из других, и неупоредивих, разлога није стигао да заврши неке школе. Млађе песнике Новога Сада Зикета је увек обасипао хладно-врућим дисквалификацијама, декласирајућим опаскама и увредама. Само кад је имао користи, претварао би се у умиљатог којота. (Као што сад очајан чини са песницима неуврштеним у антологију на немачком језику, песницима који ме весело обавештавају о свему). У хотелу „Војводина“, пре нешто више од четврт столећа, показао ми је Зивлош, дан пре одласка у штампу, свој рукопис *Прибор* (у тим песмама се стално нешто шизофрено јело, о чему је надахнуто доцније писао В. Р. Туцић). Као дечкић без објављене књиге, прелиставао сам са страхопоштовањем рукопис и на једној страни угледао стих: „Неко је однео троножац“. Стидљиво сам предложио генију да књигу назове *Троножац*. Усвојено, Грујо, свака ти част! – зарудео је сметени наковски Салијери. После су о *Троношцу* његови пријашини-полтрони говорили и писали као о светом тројству, о броју три као изразу интелектуалног и духовног реда, божанском у космосу и човеку... А „прибора“ ни за лека, чак ни у *Речнику симбола*! А неукусно мимоиђени Милосав Тешић каже: „Шушкета новац: шилинг, марка, пара./ Кофери, гајбе, рајчице и гачци./ ‘Оријент-експрес’. У душама мрачци./ Жезло цичи. Барјаци. Фукара.“

„Лишен музикалности“ (браво, хармоникашу!), интелектуалац Зивлица је све чинио да се окуша и у везаном стиху, али није ишло. Зна он добро шта значи кад песник влада обема обалама поезије, слободним и везаним стихом. Тако пишу прави песници: Бертолд Брехт, Јосиф Бродски, Весна Перун, Иван В. Лалић, Стеван Раичковић, Матија Бећковић, Слободан Ракитић, Бранислав Петровић, Борислав Радовић, Рајко Петров Ного, Милан Ненадић, Стеван Тонтић, Мирослав Максимовић.... Залуд, јер Јово има урођени дар да не осећа музику језика и стиха! Ах, шта би Зивлинчић дао за један свој катренчић, терцину илити, којим чудом, сонетче! Да напише бар римовани дистих. (Не зна он да је дистих најтежа форма!). Али, „то мајка више не рађа“. А одувана сугрђанка Јасна Мањулов каже: „Не можеш цртати животињу/ ако ти се врзма око ногу“.

Као уплашени вечити студент, Јовсон Зикилики, вешто је трговачки организовао, од ране младости, из редакције „Поља“, такозване светске преводе своје „поезије“. У „Европи“ (14. април 2005), хвали се сто пута даровитијем песнику Небојши Васовићу са бројем преведених својих намештених књига, а, онда, показујући лице јадника, пита: „Где су (твоји) преводи, награде, после скоро три деценије аргатовања?“ Један лажни поета, са непојамно теретним гресима на лабрњи и души, тлачитељ и одстрељивач небројено много младих талената и судбина, пита то једног истинског песника за преводе и награде?! То може само морална мрцина једног потонулог књижевног пута, непотковани магарац који реве на божанске дарове. А изричито необјављени Живорад Недељковић каже: „Крајњи час распада“.

Прозебли слинтелектуалац Јосоња Зивсурла у поезији очајнички прибегава анафори, најпростијем и превазиђеном песничком поступку, облику понављања речи, шерпинском сугерисању мелодије и ритма текста. На пример: „свежи месечева крилца/ свежи небеско ридање/ свежи одрицање“. Или: „да пијемо воду која је само вода/ да прљимо се око ватре која је само ватра/ да замахујемо рукама које су само руке/ да жмиркамо очима које су само очи“. Еклатантан случај анафорског трабуњања: „да бејах час видљив час невидљив. кад давах/ да бејах час видљив час невидљив. кад плаках/ да бејах час невидљив час видљив. кад смејах се“... То се зове креативна немоћ! Апсолутно лажно пискарање. А отурени дугогодишњи саговорник генија, Срба Игњатовић каже: „Онај који је овде умро/ наново се родити неће“.

Зивлоњина јаловост се наставља до данашњих дана. У „Политици“ (2. април 2005), као доказ његовог „густог“ свеприсуства на јавној сцени да би запретио свима с којима тобож полемише, наклиберила се песмица безразложно названа „Олово“. Опет, спљоштена конзерва паштетизоване анафорице: „и смрт која се скрива по ходницима/ и метеж у којем нараста бука као одар самртника/ и брбљање које се ваља као океан пред смакнуће“. Окрљци, небулозе, брбљачина над брбљачинама! Таутолошко-плеонастичка места и у тој „песми“ примери су ђачких грешака у пролетњим задаћама, дно занатске празнине и неталента: „беживотне птице са угаслим очима“, „локвањи на води“, „док ме гледа далеким погледом“... Тако и дан-данас шврља несрећно чељаде у актуел-

ном српском књижевном животу! А као пример еклатантне жртве Зивлоњагиног ждерања, збрисани Зоран Ђерић каже: „Дајте ми уже,/ хоклицу, хоћу да сам/ жути, липов цвет“.

У вагонској песми „Терет“ („Вечерње новости“, 13. април 2005), велики клинтелектуалац, Јовкандер Зликолт, у налету свога нарцизма, у притиску на јавну сцену до упишавања, доноси нове тауто-плеонашчиће. Вујица Решин Туцић, још пре петнаестак година, у тексту „Ај, хај, авај“ (Дневник, Нови Сад, 10. јун 1990), пишући о Зивлаковој „поезији“, рече: „Ту се пева из ничега о ничему“. „Отуда“, вели Туцић, „у песмама Јована Зивлака толико имитације кретања, толико језичке пантомиме. Одиграо је и он јуначке призоре савременог света, савремене поезије, али је његова игра била (како је једном написао аутентични песник Војисав Деспотов), снимање снимљених филмова“. То је, додаје Туцић, поезија у којој „таутологија цвета на све стране“. А комшијски ометен у јавном промовисању, Жарко Аћимовић каже: „Прси се/ хвали се/ изгуби се/ свали се“.

Ни за јоту се Јосо Зивхад није изменио нити напредовао на плану паланачких намештаљки и смицалица, и не само на ментално-психолошком згаришту бића, већ и на нивоу песничке вештине коју никад није ни поседовао. Овај наковски славни врдаламац у најновијој песми каже: „плачљивац који плаче“, „лав из лавље пећине“, „подсмевач који се подсмева“, затим, „хијена из хијенског брлога“ и тако даље. Да, Вујице, таутологија цвета на све стране! Велемајстор непојамних семантичких мрљетина, гњилих синтагми и чворова! Али, велики геночуг српске поезије може и више, исписује и ову своју сомнабулну муку: „Жеђ нагужвана као дисање“. Што би психоаналитичари рекли: „Бесмислен говор који одаје утисак брбљања без икаквог значења“. Место за анализу из поштеног пера Николетине Страјнића. Свака част, бистри изворе српске лирике! На 86. страни тзв. изабраних песама *Обретење* (КОВ, Вршац, 1993), у фусноти, копирајући никад сажваканог Ролана Барта, Јовоња каже: „Овим песмама бих најрадије одрекао право да буду на било који начин доведене у везу са мном“. Хоризонт очекивања, аве, пропалицо! А Н. Страјнић илегално увртио *Обретење* у програм Филозофског факултета у Бања Луци као штиво намучених студената за српску књижевност 20. века. А из књижевног седла избачен, Милорад Грујић каже: „Устао сам и сетио се свега“.

Шта кажу млади мемоари? Еклатантан случај прекрађе, један од многих, беше поводом моје ране песме „Поезија“, која се касније нашла у првој књизи „Матерњи језик“. Песма је започињала стиховима: „Ах,/ то је бистри ум,/ језик ослобођен предрасуда,/ отворене реченице мојих главних брига,/ расуло које доводим у ред...“ Гобленски интелектуалац Јово Зивлендић је буквално мазнуо речцу „ах“, коју сам на студије донео из севдалинске Босне. Позвао ме је сутрадан у редакцију „Поља“ да чита своју нову песму у којој је на више места оно „ах“, нефункционално и агресивно, тукло као чекић по фелуги у јарку. Чух и видех тад, млађан, и „колоквијалну иновацију“ стиховне прекрађе: „ах где си итд...“ Ово „итд“ му беше, као, нека новина. Међутим, ваља истаћи, о, драги читаоци,

да се то „ах“ код њега јавља одиста безразложно, кад му место, а и време, није: „ах песништво“, „ах креснице“, ах ово, ах оно... А из купусаре смакнут, Мирко Магарашевић каже: „Блажена вртоглавица ме обузима“.

У „Књижевној речи“, подалеке 1978. године, појавила се цела страна Јовурине поезије са намргођеним портретом успаваног (унинаног) тобож поетског погледа укосо ка доле, и са великим насловом циклуса „Ах, где си“. (Ових дана Јовенда је променио врсту портрета, сад му је глава нагло окренута укосо, поглед правији, управо налик на неке случајне фотосе моје маленкости које, ето, пресрећан имитира). Излазећи из „Гурмана“, ресторана у Новом Саду, где се пре четврт века окупљао напаћени млади песнички свет у друштву са нарцисоидним „генијем“ (чију је громадну величину тада подупирао наивни Симеун Симон Грабовац са „вратњица“), мизантроп Јово Здухач ме је, знајући веома добро шта је урадио, фаустовски упитао: „Љутиш ли се, Грујо?“ Збуњен и неискусан, рекао сам искрено, са чудним болом у грудима: „Не знам“. Касније сам, у редакцији „Поља“, видео како Брехтов стих („Не остављај трагове“) претвара у свој („Не остављам трагове“) ... И тако даље. Наравно, то би и имало поетичког оправдања да је посреди талентовани аутор, али... сачувај се ко може, о, небо драго! А ни са каквим образложењем одстрањен, неупаковани Мирољуб Тодоровић каже: „Ево граница простора противних нашој песми“.

Нека и ово буде записано, мили читаоче! Вративши се са „Горановог пролећа“, велике негдање југословенске песничке манифестације у Загребу и Луковдолу, Јоволф Зивлачки ме је у Новом Саду напрасно опсео да му дам песме за насловну страну „Поља“. На познатој манифестацији, Адам Пуслојић и још неки песници, чланови жирија, поменули су му да сам најозбиљнији кандидат за награду „Горан“, али да ми је исти рукопис примљен на конкурсу Књижевне омладине Србије, у едицији „Пегаз“, па да по правилнику није могуће да добијем награду која, такође, доноси штампану прву књигу песама. Тако ми је пренео страховладни глодур „Поља“, вечити студент и хулитељ секретарице редакције, иначе врсне списатељице даровитије од њега за седам копаља. „Хвалили су те, Грујо“, удварао се Здухоња. Дао сам му две песме и оне су, заиста, изашле на првој страни „Поља“. А са туршијастим осмехом газда Јове избачен, Милован Марчетић каже: „Губе се сва растојања“.

Авај, наковска нахијо, Јово Зивлота ми не даде ни да видим свеже штампани тај број „Поља“, који је у редакцију био управо донео познати графичар Цветан Димовски, доброћудни ликовно-технички уредник часописа. Ја некако узмем примерак са стола, а Јовчетина скочи на мене да отме. Како сам виши од њега за главу и пô, подигнем примерак увис, а неисплакани створ скаче ли скаче око двометраша да истргне часопис. Ментално-психолошка констелација тог индивидуума није могла да поднесе излазак мојих песама на насловној страни „Поља“ иако их је он лично тражио и објавио. У то време он је, у ствари, заједно са својом напаћеном женском половином, лепом Јованком, писао песме о Брозу. Цитираћемо и

њену песму. Јовица је Јованки тада дозволио да буде равноправни члан у идеолошкој антологији, тад и никад више. Зар поред „генија“ да живи женскиња – па још да пише? А муклим гестом Рза Брзотрза, ласерски елиминисани Предраг Бјелошевић каже: „Лице мрака / скрива се у оку мрака/ око мрака/ у души мрака“.

То је то! Мрак. Болест која је многе око Зивладера коштала писања и живота. Нихилистички порив са кореном из трауматизоване прошлости. Презир према свему што дише хармонијом и љубављу. Једном приликом, тик пре изласка мог првенца, када сам храбро одбио његов уцурени позив да учествујем на књижевној вечери са младим новосадским песницима, ослобођен свих стега и плашњи, кажипрстом сам показао разгневљеном смрдирепу да ћемо се се он и ја још видети у животу. Седам година нисам долазио у редакцију „Поља“, и то је било спасоносно за мене и као песника и као човека. А стотину светлосних годиница испред председника ДКВ, неуведени Крстивоје Илић каже: „Кад се време склони у облик прастари,/ памтиће се чудна историја ствари“.

Раде Томић, врсни неонадреалиста и рано преминули песник, с којим се Јовендаш поигравао и често га исмејавао, једном приликом ми је саветовао (док ми је тог трена Зивлашпек, намерно, из стешњене психо-обести, физички окретао леђа пред другима на Трибини младих), да се обратим другим редакцијама, да покушам у Београду. И тако је било: Прва књига у „Пегазу“ Књижевне омладине Србије, друга у београдској „Просвети“. Јојо Живодер је, пред својим полтрончићима, због мога успеха сиктао и претио да ће ме избацити из књижевности. Успео је да елиминише *Матерњи језик* из најуже конкуренције за Бранкову награду ДКВ, јер сам, поред осталога, а на његов гнев, већ био добио Бранкову награду Матице српске за есеј. „Зар две Бранкове награде том Грујичићу, е неће док сам ја жив“, режао је дуплирани понављач-средњошколац. Једном од беса умало да скочи са трећег спрата Трибине младих. А заборављени сонетни Новосађанин, Борислав Милић каже: „Остасмо, једноставно, без пројектила“.

Пролазиле су године, све до ових после 5. октобра 2000. На општу смејурију јавности, светски интелектуалац Јовуша Зивлаковски проглашен је за „великосрпског националисту“! Нека локална странка, у својој дневнополитичкој надутости, направила комичну грешку, а уплашени Зивлован пожурио да сперe љагу. На кардељевски начин припремао је терен да добије партизанску награду Града. И, збиља, освануше медији са том информацијом, на шта један познати стари новосадски критичар рече да је „дошло гадно време кад и зивлаци добијају *Октобарске награде*“. Зикоња је „посегао за географским и административним простором као аргументом“, све учинио да се докопа дневнополитичке „Октобарске награде Новог Сада“, награде која му је одбранила образ „великог антифашисте“. А одуван из распалог цветника, Тиодор Росић каже: „Има ли кога да види?/ Има ли кога да чује?“.

Слао је Јојле Зивлојле на јавне манифестације своје трабанте да лове недужне угледне писце, збуњене потписнике унапред сачињеног соцреалистичког предлога за награду. (Један банкарски службеник виђен је са таквим папиром после Свечаног отварања

30. Бранковог кола у Сремским Карловцима). А, у ствари, да је посреди здрава и морална личност, могао је Јово Закулисни да отрпи тзв. неправду и љубоморно чува лажни епитет великосрпског националисте, јер дневнополитичке опције се мењају па би наш геније имао прилику за поправку имиџа. Али, он је однинан на јаслама комуњарско-удбашких привилегија и оних образаца понашања где политички систем траје вечно па се поета не сналази најбоље у транзиционим лавиринтима турбулентне друштвене збиље. А из полупразне тубе песничког српског језика, истиснута Ивана Миланков каже: „Извините, мени је зло“.

Такозвано гласило Друштва књижевника Војводине, украденог имена „Златна греда“, чији је Јово (интелектуалац-председник ДКВ) и главни и одговорни уредник, у тридесетак првих бројева, коштало је по примерку сто динара: тај новчани износ био је исписан у врху корица. Како је из месеца у месец гласило падало и губило на значају, таворило без читалаца и тако подлокавало сопствену препотентну појаву на књижевној сцени и културном тржишту, Јово Зивле је био приморан да призна пораз и на првој страни испише нову праву цену: 0,00 динара! Невиђено и самопонижавајуће! Да, управо тако: нула, зепета, нула, нула динара! Импотентни нихилиста, то је то, да! Часопис који жели да превари читаоца. Часопис за већ пострављеног Гиниса. Нулине нуле нула! Манифест Зивлоканове подлокане личности. А попут страног тела неприхваћен Васа Павковић каже: „Ао, што си ме волео десет година“.

„Златна греда“ је гласило које издавач на силу намеће јавности – као на Куби, пупут билтена комунистичке партије. Бесплатно! Моје друго Ја о часопису пева: „Златна греда ружна с преда,/ за њу динар нико не да,/ а изнутра тек је беда:/ ни деда је чак не гледа!“ А на задњој страни се могла из броја у број приметити неписмена самореклама: „Читај Греду – лист за паметне читаоце“. Вај – опет искежени плеоназмић! У истој рекламици, дакле, пише: „читај“ и „читаоци“! Па то нема ни на ћевап-кесама. Тако је то кад глодур, председник и директор у једном човеку, не заврше факултет на време. Ко би то рекао, а генијус се подвизава у неколико келија, како примети и Васага Павковић. Граматика и правопис вредели би злата „Златној греди“. А неправдом и огњем отурена Тања Крагујевић каже: „Јер тешка је без поезије/ ноћ на земљи”.

На претпоследњој, пак, страни, из броја у број, „Светови“ рекламирају своје књиге, никад да уступе место другим издавачима из Војводине и шире. Вапи „Прометеј“, кука „Стилос“, пренемаже се „Соларис“, цепти „Мали Немо“, ишчекује „Аурора“... Колико кошта оглас у „Златној греди“? Не да импотентни џабалебарош никоме ни да примирише у гласило ДКВ, јер он је најбољи, он и он, само он, он прави лажне топ-листе најчитанијих књига. „Светови“ се ту хвалишу својим насловима као тобож хитовима. Молио Јовчагу његов претходник у недокрпљеној председничкој фотељи Друштва књижевника, Селчо Радуловић, да се огласне са својом издавачком кућом „Орфеус“, али, у полемикама здрндани Зивлота, не даде ни примирисати. Запело около четири хиљаде динара за уплату унапред. А цењени експредседник ономад приба-

вио какве-такве нове просторије Друштву књижевника Војводине. Не признаје то Јо Во Злик. А из неокопаног цветничког врта најурен, Анђелко Анушић каже: „Колико ли си тек згријешио на Брата и Оца својега“.

У плану је „Златна греда“ на енглеском језику у којој ће бити представљена релевантна песничка имена Новог Сада, Војводине и шире. Шта мислиш, весели читаоче, који ће песници бити заступљени са великим бројем песама? Неће ли Јово Цмиздрић поновити грешку. Да, он ће, друже мој, поновити рупчагу. У „Златној греди“ ће се појавити само три од неколико десетина песника које би инострани читалац могао и волео прочитати. Појавиће се „он“ разлистан у лепезу ликова: Главни и Одговорни Уредник „Греде“, Председник ДКВ, Власник, Директор, Рецензент, Магационер, Полулектор, Глодур „Светова“, Уредник „Дерете“, Ниновац, Прдоломац, Кишолог, Аутор Трију Ода Титу, дакле, после Васка Попе, највећи српски Песник – Јоско Зопа, те с њим један преминули песник и један из унутрашњости Србије. Укупно – три! Дакле, једини живи српски песник из Војводине?! Благо земљи која га имаде/ кад толике накупи награде,/ он је дика, слика и прилика,/ прави пример врашког подвижника,/ он скежено мушку трбу гладди,/ јер се женске одвајкада гади,/ благо роду што га он прославља/ у земљама изван православља,/ он је зналац немуштих језика,/ телећега и птичјега крика,/ крмећи му сâм са уста слази,/ а јунећи из очију плази,/ благо мајци која таквог роди/ да лирику српску јадом плоди,/ ој, Јоване, племићко говече,/ дођ’ до мене на пасуљ довече,/ то је храна која диже киту/ да напишеш нову оду Титу!“ А као случајно порушен, Иван Растегорац каже: „Уво моје, коме толико трубим/ да ми је зло“.

Нека се спаси ко се још спасити може: Недавно је у издању новосадске „Бистрице“ изашла нова (к)антологија Н. Страјнића која обухвата целокупно светско песништо од памтивека па до... шта мислите до кога? Да, браћо голубија, од Орфеја(?) и Хомера до Јофеја Зивлера?! Два митска мића у размаку од неколико миленијума! Да, да, историјо, тако је то, нема грешке, наковски геније крунише свевремени обелиск планете Земље! Сад је мало оно „један од највећих српских песника друге половине 20. века“. Једини живи српски песник у антологији светске поезије – чворак-мутант, он! Има и других наших у „дијамантском“ новом цветнику, али – само као преводилаца: Стеван Раичковић, Миодраг Павловић, Иван В. Лалић, Јован Христић, Љубомир Симовић. Борислав Радовић и други. Велики српски песници без иједног свога стиха поред изузетног „генија“. Нема ту ни Борхеса па се лакше дише. А о нашем Сави Немањићу или Његошу, ни говора. А закључан у црном гепеку Зивкендачине савести, Иван Негришорац, опет, каже: „Ух, те подземне сплетке!“

Отфикарио је Страјнић целу византијску књижевност. И не само њу, нема ту ни персијске, ни индијске, ни арапске, ни кинеске, ни јапанске ни ине. Залуд Гете зивли: „Све више увиђам да је поезија опште добро човечанства и да се јавља свуда и у свим временима.“ Добри Ниџо Страјнић прескочи тринаест векова, као осјечки јендек! Наниза он песнике и филозофе, старе грчке и римске, па ко те

пита? Трећина антологије хибридног штива. Парменид – филозоф, али може код Страјнића и као песник. Уз Зивличића – Хесиод, Алкман, Сапфо, Еврипид, Вергилије, Овидије...То му је школска настава, део испита који Јопак Зивлак никад није полагао за диплому. И, шта ће њему у светској антологији Омар Хајам из дванаестог века? Важно је да ту цмизди Фридрих Ниче. А насамарени Јован Дунђин каже: „Ко каже да нисмо мислили/ о новим проблемима?“

Шта је ово, мила мати? На корицама пише *Антологија светског песништа*, а изнад – *Светско песништво*? Ово горе, канда, аутор овога доле?! Таутологија буја, аматеризам – ни коров му није раван. Припустио је Зикан преко Страјнићевог поштења и неке нобеловце уза се: Елиота, Јејтса, Хименеса, Перса, Пастернака, Сефериса и Милоша. Али, зато нема других нобеловаца који су Зивлајчету тек до жуманцета: Монтале, Тагоре, Неруда, Елитис, Сенгор, Паз, Шимборска, Сајферт, Хини... Нема ту, читаоче, јање моје, савремених песника Зикијеве генерације, ни једног јединог (осим осамдесетдвогодишњег француског великана Ив Бонфое), не само из српског миљеа, већ ни из силних језика: од Колумбије преко Шведске до Јапана и Египта, те од Француске и Мексика па све до Кине и Аустралије. Све покрива, весела му нана,/ Јоњо Зињо с крвавог Балкана: Овидијев рођо, Катулов дечачић, Блејков синовац, Шилерова снајица, Бајронов кумашин, Гетеов пајташ, Пушкинов јаран, Лоркин нећак... А неуловљен у крлетку „златне” антологије, Радован Караџић каже: „Чуј,/ ноћас си ти у неку руку бог“.

У такозваној *Антологији светског песништва* Николе Страјнића , као пандан „Гаврану“ Е.А. Поа или, пак, „Девинским елегијама“ Р. М. Рилкеа, налази се и непознати „Тег“ нашег главног лика. Приређивач каже да је „Тег“, у ствари, „једна од његових најновијих песама“. Није ли мало могла да одлежи та недовршена умотворина? Јер, по Гетеовој дефиницији, светској књижевности „припадају велика песничка дела која су по својој уметничкој вредности прешла националне границе и постала опште добро свих културних народа“. Но, Н. Страјнић вели да песма „покрива сву његову песничку и мислилачку стратегију и проблематику“, да се у њој „стичу све координате Зивлаковог, али и једног дела српског песништва друге половине 20. века“. У поговору, Николица Страјнић, међутим, рече: „Тако човек цео век ради на једној ствари, а она се никад не оствари“. А заборавом прекривени Раша Перић каже: „А кад из анђелка рошчићи прораде/ кажу – наш анђелко ђаволак постаде“.

Бестежински „Тег“ започиње дидактичком ерудицијом: „два и два су четири/ оскудно знање али поуздано“. А онда, мисаони чтец тракловски удара у лонац драге му анафорице: „рачун беше пустиња/ док је вода била мирна/ док је жамор летео у висине/ док је кобац певао у дивљини“. Спетљано окушава, под старе дане, принцип контраста („чувао оно што треба изгубити“) и алогичности („ласица која напада орла“). Затим, типично место плеонастичког мрљања које ни почетници не допуштају: „крошња која надвисује стабло“. А пример очигледне стилско-језичке неписмености: „да се подземље пење са прамењем ватре/ и разлива се по градовима“.

Други стих мора бити исписан без облика помоћног глагола „се“, јер се већ налази у првом стиху. А истргнут из цветника, Рајко Лукач каже: „Љушти се позлата, љушти се маска,/ отпадају уши, падају лажи,/ руши се бронзани великан“.

Нема нама друге него прве! (Ев)гениje је то и – тачка! Ауторчина Страјнић промовише и у „Бистрици“ Ј. Зилгамеша, будућег му нобеловца који не зна солидно ни један страни језик, интелектуалца без часне дипломе, председатеља ДКВ. Зики, брацо, зини, испљуни таблетице за смирење, умиј се истиницом, реторска главобоље, грицни чоколаду, људино, залечи рђу душе, памети мајчина, ошини слађаним мљацкањем по манично-депресивној клици! То, куражи моја, воли тебе Грујо: *Кроз Наково питају те снаше,/ ој, Јовице, шта то доље маше?* Ено лепа Јока пева: *Подигни ми сукњицу, Јоване,/ само пази да те не препане.* А одбачени пасторак антологије Саша Радојчић каже: „Као да сам нешто велико и важно/ најзад дочекао“.

На минулом божићном тзв. салону књига у Београду (где је Јовлата Замлата потпредседник некаквог организационог одбора) забранио је, као у Беријина времена, да књиге излажу велики издавачи попут „Народне књиге“, „Просвете“, „Српске књижевне задруге“ и других. Зашто? Па зато да би у низу тзв. малих издавача „Светови“ били на првом месту. На ову Јовурдачину уједурму, дабоме, дигли су свој глас многи озбиљни издавачи и угледници из света књиге. *И ту Јово тврда срца био,/ пред камером часком зацмиздрио,/ то што муца и реплике бунца/ тек је увод реторског врхунца,/ па он гледа небу под облаке,/ не би л’ бар се доватио чавке,/ да под реп јој лане мимо плана / да времена јесу зајебана*. А никако на списку цветничких кандидата, Владимир Копицл каже: „Зато, молим, без трикова./ Тај спот нећемо гледати“.

До којих се све размера испољио Зиплијев згеноцидно разорни психо-цунами наспрам актуелне српске поезије у Војводини, показује немилосна био-библиографска статистика. Наиме, неразмршени интелектуалац Јово Зивлачни је своју прву нигда запажену аматерску књигу песама објавио далеке 1969. године. С обзиром да је у антологији Јовица представљен као најмлађи живи српски песник из Војводине, произилази да ниједан други наслов књиге живог панонског аутора, после безначајног Зивојковог *Бродара*, није узет у обзир. А неуврштени Раша Попов узвикује и рукама млати: „Сурваће и њега и звер у бездан млинац/ Смазаће их звезде ко сироче слинац“.

Дакле, белосветски интелектуалац Јок Зивлак, као издавач, а упућенији Никола Страјнић, као ошегачени помагач, елиминисали су на стотине наслова живих српских песника из Војводине у последњих 35 година, песника који су се јавили књигама после генија из наковске долине. Не зна ништица Јовица Цмиздрица у којем граду живи. Кад би знао, имао би стида за своје кукавичје брабоњке. Зато, само за промокрелог Зишка, ови обданишни подаци: Године 1866. у Новом Саду је основана Уједињена омладина српска на иницијативу управо песника, литерата и уметника, наших студената из Берлина, Минхена, Хајделберга, Париза, Беча, Москве, Кијева, Прага, Братиславе, Пеште и других европских

центара. Када је Матица српска 1864. године прешла у Нови Сад из Пеште, у Српској Атини (која је тада добила чувени надимак) на власти су били песници и уметници. Али не Зивлаковог кова, не превртачи, кетмани и манипулатори туђим судбинама и талентима. Уз Светозара Милетића, у том невиђеном, до тада и после, процвату српском, учествовали су: Јаков Игњатовић, Јован Јовановић Змај, Ђорђе Поповић Даничар, Лаза Костић, Јован Андрејевић Јолес, Ђорђе Рајковић, Коренелије Станковић, Емил Чакра, Новак Радонић и други. То новосадско Периклово доба је непоновљиво у укупној српској историји. Нови Сад је цветао стваралачком лепотом и великим визијама. Лаза Костић је своје креативне године пренео и у двадесети век. Отуда њиме и започиње сад већ проказана Николичина антологија, у којој, подсетимо се, Јованце Зивлак има више поетских наслова и од самог Лазе Костића. А небригом заташкани Раде Томић каже: „Има да видиш два дрвета, три дрвета/ Два велика, три велика румена дрвета, и мене".

Та непресушна песничка жила куцавица Новога Сада остала је препознатљива до данашњих дана. Отуда је до неба карикатурална и опасна појава антологије у којој, поред свега осталога, поетски фолирант Јово Зивлак, хајдегеровски миљеник Титиног режима, бива најмађим живим српским песником из Панониje. Старије од њега песнике из Новог Сада и Војводине наново помињати нећемо, а млађе елиминисане – ипак: Милан Ненадић, Владимир Копицл, Давид Кецман, Милорад Грујић, Мирослав Мандић, Милан Живановић, Слободан Тишма, Радивој Шајтинац, Ђорђо Сладоје, Зоран М. Мандић, Андрej Живор, Селимир Радуловић, Миленко Фржовић, Симон Грабовац, Петар Јоксимовић, Иван Негришорац, Небојша Деветак, Благоје Баковић, Зоран Ђерић, Ласло Блашковић, Војислав Карановић, Саша Радојчић, Милан Орлић, Ненад Шапоња, Душица Павков, Гордана Ђилас, Стојан Симић Крпица, Перица Марков, Мирослав Алексић, Драгица Стојановић, Иван Даников, Татјана Лукић, Зоран Вуковић, Ото Хорват, Дамир Малешев, Јасна Мањулов и многи други. А у великом луку заобиђен, Радослав Златановић каже: „Срамота је да кажем/ Али овде нису чиста посла/ Клекнућу на колена и ридаћу".

Нажалост, и поред искрених намера др Манфреда Јенихена, ипак, подоста наивног и необавештеног у односу на надреално подметнутог, сад већ непостојећег, издавача из Новог Сада, антологија остаје дубоко осакаћена књига, бешчасни и психопатогени пројекат једне посрнуле балканске издавачке визије чији је преамбициозни главни човек, таутолог глупарија („практиковао револуционарну праксу"), учинио, за сва времена, болну медвеђу услугу угледном слависти из Немачке. За потпуну вивисекцију случаја нужно је, уз већ установљену дијагнозу двојца Зивлак-Страјнић, предузети конкретну акцију њиховог зауздавања еда би се предупредило даље штеточинство које, дало се видети, узима маха и на другим пољима. Антологија ће, дакле, остати забележена као књижевно-културна, социо-патолошка и друштвено-политичка бувоперина без премца. А неусвојен од „вола у купусу", авангардни боем Бранко Чучак каже: „Све у свему: општа јебачина".

(Нови Сад, 2005)

P. S.

Наспрам овог текста (3), текстови истог наслова „Скица за портрет импотентног нихилисте“ (1, 2) објављени су у мојој књизи „Руку на срце“ (Службени гласник, Београд, 2014), а десет година пре тога (2004) у београдској „Књижевној речи“.

ГДЕ СУ СРБИ ВАН СРБИЈЕ?

У предговору *Енциклопедији српског народа* (Завод за уџбенике, Београд, 2008), поред осталог, пише: „Као и у свакој енциклопедији, тако је и у овој предност дата свему што је у вези са српским народом, његовом територијом и културом у најширем значењу.“ Проналазимо, потом, и реченицу: „Нисмо занемарили ни српско расејање.“ Међутим, ствари не стоје тако.

Како је третирана савремена српска књижевност изван граница Србије? Односно, који су песници и писци, књижевни историчари, теоретичари и критичари заступљени из прекодринског амбијента?

У Енциклопедији, пре свега, видимо имена песника из Србије: Симон Симоновић, Петар Цветковић, Божидар Шујица, Гојко Ђого, Драгомир Брајковић, Радомир Андрић, Перо Зубац, Тања Крагујевић, Адам Пуслојић, Душко Новаковић, Жарко Рошуљ, Бранко Кукић, Драган Станић (Иван Негришорац), Злата Коцић, Драган Лакићевић, Тиодор Росић, Рајко Лукач, Милан Орлић...

Бањалука је значајан центар српске културе у којем живе и раде озбиљни песници, али и широм Републике Српске: Ранко Рисојевић, Ђуро Дамјановић, Зоран Костић, Ранко Павловић, Бранко Чучак, Владимир Настић, Предраг Бјелошевић, Ранко Прерадовић, Анђелко Анушић, Бранко Брђанин Бајовић, Боро Капетановић, Стевка Козић-Прерадовић, Миленко Стојичић, Ружица Комар, Дарко Цвијетић, Мирко Вуковић, Радомир Д. Митрић... Ни словце о њима у *Енциклопедији српског народа*. Као да је енциклопедија србијанска, а не српска.

У енциклопедију су обилато увршћени овдашњи универзитетски професори и предавачи разних генерација: Душан Иванић, Јован Делић, Александар Јовановић, Сава Дамјанов, Радивоје Микић, Бојана Стојановић Пантовић, Миливој Ненин, Горан Максимовић и други; они су махом и сарадници енциклопедије. Но, нема њихових колега из Бањалуке: Бранко Милановић, Предраг Лазаревић, Миљко Шиндић, Зорица Турјачанин, Ранко Поповић, Младен Шукало, Младенко Сапак, Предраг Певуља, Мирјана Влаисављевић, Сања Мацура и други. Наравно, нема их ни као сарадника енциклопедије.

Уз неке песнике, пак, налазе се подаци да су били уредници часописа и издавачких кућа, а код других, којима је то била одлика јавног посла, уопште не стоји. И не само то, њих чак и нема, као и многобројних незаобилазних песника: Слободан Ракитић, Милорад Ђурић, Ранко Јововић, Срба Игњатовић, Иван Гаћански, Бошко Ивков, Милан Ненадић, Александар Ристовић, Вујица Решин Туцић, Радослав Златановић, Војислав Деспотов, Момчило Попадић, Бошко Руђинчанин, Душан Вукајловић, Крстивоје Илић, Слободан Костић, Милан Милшић, Љубица Милетић, Златко Красни, Будимир Дубак, Никола Вујчић, Владимир Копицл, Мирослав Цера Михаиловић, Васа Павковић, Небојша Деветак, Милован Марчетић, Саша Радојчић, Гојко Божовић...

Енциклопедије не трпе несистематичност, брзина припреме им је страна, оне траже велико консултовање и бдење над идејом која их је покренула. А „оправдање“ да је посреди прва енциклопедија такве врсте, или да је она тесна за све, није никакав аргумент. Енциклопедија мора бити неприкосновено тачан водич кроз реалне чињенице и податке. Велики падови се догађају кад су журба и крај мандата главни мотор пројекта. Израда енциклопедије „на јуриш“ није препоручљива. У тако брзометном контексту, „струка“ бива, нажалост, поражена, постаје жртвом прегломазних амбиција и убрзаног крпарења.

(*Вечерње новости*, Београд, 2008)

О „СРПСКОЈ ЕНЦИКЛОПЕДИЈИ“
(Том III, књига 1)

Сећање на Живка Марковића, сарадника и пријатеља, истраживача прошлости српске Атине и Сремских Карловаца, списатеља, кустоса и туристичког водича на Петроварадинској тврђави; ап pasant, и о Српској енциклопедији (Том III, књига 1), чије омашке и грешке тешко да би се поткрале чика Живку…

Пре три године позвао ме Иван Негришорац (Драган Станић) даза *Српску енциклопедију* (Матица српска, Српска академија наука и уметности и Завод за уџбенике) напишем текст о песнику Драгославу Дедовићу. Пре тога ми је био рекао да је он, Негришорац, написао о мени текст за *Енциклопедију* и да ћу бити веома задовољан.

Он је Дедовића упознао пре неколико година када сам га довео на Филозофски факултет у Новом Саду, на *Час креативног писања*, на сусрет са амбициознијим Станићевим студентима, који пишу поезију. И ја сам ту раније гостовао као песник. Представио сам Дедовића, и он је успоставио веома присан контакт с младим поетама. Дедовић је тада живео у Немачкој, и већ долазио на Бранково коло, објавили смо му књигу песама *Gloria mundi* и, као врсни песник, добитник је наших награда, *Печат вароши сремскокарловачке* и *Стражилово*.

Сад би ме неко могао упитати какве везе то има са Живком Марковићем, чувеним кустосом са Петроварадинске тврђаве, и не само то. Има, видећете, полако.

С обзиром да је Негришорац (Станић) тражио да му хитно завршим текст о Дедовићу, прионуо сам на посао и привео га веома брзо крају. То је био текст за *Том III, Књига 1, од Г – Демог*. Књига је у ствари већ била завршена, и готово кренула у штампу, а Негрија (тако од студентских дана зовем Негришорца–Станића, а он мене – Нешкец) наједном видео да му недостаје Дедовић (да ли само он?) и назвао ме да помогнем. Шта би било да Драгослава нисам довео међу студенте на Филозофски факултет?

Обимом невелик, три четвртине ступца, тако је тражено, пошаљем Негрији завршен текст за *Енциклопедију*, а он веома задовољан, захваљује. Нисам тражио никакав хонорар, заборавио сам. А и он није нудио. Или је то подразумевао. У Србији смо, иначе, поводом тога, као појединци, ствараоци и народ потпуно омутавили. Нигде у свету таква ствар – за енциклопедију не пише се бесплатно, поготово ако, у нашем случају знамо да Негријина стручна екипа за тај посао добија добар новац. Но, велим, није то сада битно. Мада је важно да већ једном успоставимо законска решења за то, као ономад што је било, пре рата.

Сећам се 1993. године, у времену велике инфлације, дође ми у Бранково коло Мило Дор, аустријски писац из Беча, наше горе

лист, Милутин Дорословац. Себе је представљао као *Аустријанца, Бечанца и Европљана* Србије. Дође са аустријском телевизијском екипом, прави емисију о чувеним Србима из 19. века и тражи од мене да му кажем минут и по, из главе, о Бранку Радичевићу. Прихватим, урадимо то поред Бранковог портрета, рад Лазара Микулића (ученик Уруша Предића), седећи на старој столовачи од ораховине (кажу да је са двора краља Александра Карађорђевића). Одмах по завршетку, Доров сарадник ми прође да потпишем уговор у три примерка и на руке ми даде тадашњих 150 немачких марака, што беше као тридесет наших *плата* у инфлацији историјских размера.

А овамо, у данима које сликам, трећи том *Енциклопедије* изађе из штампе. У тој књизи смо, видим, и Дедовић и ја – текстови и о њему и о мени. Он је млађи десетак година. Оба у енциклопедији имамо исту дужину текста, и оба без фотографије. У реду, нема проблема, о томе ћу коју реч касније, о смислу и функцији фотографије у енциклопедијама, некад и данас.

Срећом ту су фотоси и много дужи текстови за двојицу мојих (наших) колега, од којих један ради с Негријом на Филозофском факултету, а други одатле прешао на Филолошки у Београд. Мој добри друг, овај први, одмах *селфовао* тај текст о себи из *Енциклопедије* и поставио на Фејсбук-страницу, да се зна, да виде студенткиње и студенти, јер и Фејсбук је својеврсна *енциклопедија*, истина сваштара, неки кажу сметлиште сујете, лицемерја и неискрености, али добро, није сад о томе реч.

За разлику од антологија, енциклопедије не укључују емоције у класификацији и вредновању личности и дела, ствари и појава. Само факти, голи рацио, прецизност и тачност изнесених података, изнад и пре свега. Радујући се што је Негрија писао о мени, шта год и како год, ја ћу се облити срећом, друг је то мој студентски, много пута о мени говорио и писао (и ја о њему), зна моју поетику напамет, и животну путању, познаје мој јавни ангажман почев од књижевног листа *То јест* на Фолозофском факултету у Новом Саду. Тај лист сам 1978. године преузео од њега као главног и одговорног уредника и тако постао нови млади *глодур*. А Драган Станић (Иван Негришорац) отишао је у Вараждин, на одслужење војног рока.

И, купи моја Милена у Матици српској тај том *Енциклопедије*. Не знам да ли ми по два основа (и заступљен и о другоме пишем у том тому) припада бесплатан примерак, али добро, није сад ни то важно. То је тôм тежак неколико килограма, као баш велика плећка јагњетине пред улазак у рерну.

Отварам огромну књигу, да не кажем драгоцену књижурину, листам квалитетне кунсдрук-странице, могу да посеку, толико је виловит и оштар тај папир на ивицама. Листам, пазим: Грујић, Грујић, Грујић... укупно тридесет! И, ево га – Грујичић, Ненад. После мене само још једно презиме Грујичић, Радосав Радан (1911–1995), полицијски комесар. Нема нас много као Петровића, Поповића, Јовановића, Марковића, Гавриловића... и Грујића. Није лоше, помислим. А постоје још два у јавности Грујичића, Петар и Небојша, драмски писац и новинар. А, боме, и трећа, Даница Грујичић, неурохирург. Но, нису ушли у енциклопедију, ко зна зашто.

Овај мој презимењак, родом из Фоче, није ми рођак, напредовао током немачке окупације Србије у Другом светском рату, читам, у београдској полицији водећи послове *откривања и сузбијања комунистичке акције међу интелектуалцима*. Ух, баш ми не годи ова прича, куд баш такав презимењак у *Енциклопедији.*

Нисам дете, живот је то, буразеру, и међу крштенима и некрштенима свакаквога света има, да парафразирам Андрића избегавајући његову тежу реч у овом контексту. Ма шта да избегавам, рекао је – гада, и тачка. Прецизније, то је казао један Андрићев јунак. Целог се живота борим против доушника, жбирова и кетмана, оних који међу писцима раде за полицију. Има их у Новом Саду и те како, истиче се један у одмаклим годинама – на очиглед поштенога света покупи државно-политичке-црквене награде, приде нека књижевна признања (која се иначе добијају у младости и средњем добу), граби оне награде где жири може лако да се намести и подмити.

У *Енциклопедији* пише, дакле, да је мој презимењак, радио као оперативац и иследник, као члан и руководилац полицијских екипа и тимова у Београду и унутрашњости Србије. „На крају рата побегао из земље, по неким мишљењима са делом архиве Специјалне полиције, најпре у Аустрију, а потом у Италију и Северну Америку. Према истим тврдњама обављао је обавештајне задатке за Цију (CIA), којој је и предао архиву, а за узврат добио нови идентитет (Марко Јанковић) и обећање да неће бити изручен југословенским властима, које су га тражиле због ратних злочина.“ Ау, шта све улази у енциклопедије, помислим. Да је неки фељтон у дневном листу, хајде-де, али *Српска енциклопедија*, брашо. Откривен је и ухапшен у Канади 1992. године. Суђење је обустављено због болести и старости, остатак живота провео у канадском старачком дому.

О, Боже, а ја из краја где светли легенда Козаре, где су у време Радановог полицијског столовања у Београду под немачком влашћу, српски народ, деца, жене и мушкарци (с оним нашим шеширима на глави), одвођени у Јасеновац, а остатак партизана пружао отпор Немцима и усташама. Са Козаре преко 11000 српске деце страдало. Мој стриц Сретко Грујичић, као двадесетједногодишњи младић, партизан, 1942. године пресечен немачким рафалима, никад му кости нису пронађене. Име му се налази у грозду презимена Грујичић на споменику на Козари, на Мраковици, где је уклесано 9922 чељади палих за слободу из тог краја.

Погледам у *Енциклопедији* тај текст о мојој маленкости и одмах видим да се не помиње да сам био главни и одговорни уредник *То јеста*, нити уредник поезије у *Гласу омладине*, нема ни информације о томе да сам основао *Међународни салон књига* и *Дане Лазе Костића у Новом Саду* (заједно с песником Рашом Перићем и Јовицом Нешином, генералним директором Новосадског сајма, родом из Лазиног Ковиља). Хајде да и то није забележено, па да пустим крају све и – манем се белаја. Али ипак – да упоредим, да погледам код других песника како с тим ствари стоје. *Енциклопедија* је то, мора да има стандард, систем, нема ту циле-миле, неко ти се свиђа, неко не свиђа, не.

У близини мога имена, нешто пре мене, налази се Драгослав Грбић (1926–1983), по успомени нашег упознавања драг ми песник,

са годинама мога оца, објавили смо 1980. године књиге песама у београдској *Просвети*. У тексту о њему чак стоји да је гимназију завршио у Чачку. Код мене се не помиње техничка школа у Приједору. И уопште се не помиње тај град где сам завршио основну и средњу школу. Не помиње се ни Шајкаш, првих шест година живота. Ма не мора, није важно. Каже се, даље – Грбић радио као новинар *Радио Београда*, *Борбе* и *Радника*, чији је био уредник културне рубрике. Па се каже да је сарађивао са часописима *Књижевност, Књижевне новине, Летопис Матице српске*... Зар се и то све бележи? Књижевне новине, узгред, нису часопис, већ лист. Енциклопедијски текст о Грбићу написала је Д. В. Тодоресков.

О, Боже, колико ли би тек Негришорац морао навести часописа и листова у којима сам сарађивао током каријере, нема оног где нисам објављивао, али – ништа, није битно, нећемо о томе. Не љутим се, нисам ја ту важан. Има се, може се. Голема врећа пуна жита, па нек се просипа са коњске запреге, на коловоз, за сиротињу. Али, ипак, чини ми се – боде то очи, ако ћемо поштено. Нема поменутог стандарда, нема система, то је оно. О томе је реч, ја сам небитан, велим, мирна ништица.

Идем даље – код поштованог ми Грбића стоји да је „добитник треће награде ИП *Народна просвета*, за роман *Водо, одазови се*“. Чудно ми то, откуд трећа награда да буде тако истакнута у *Српској енциклопедији*. Код мене, у тој *Енциклопедији*, од тридесетак награда и признања, наведене су само три: *Милан Ракић*, *Вукова награда* и *Скендер Куленовић*. Нека. Није ми до тога да набрајам остале награде, али ипак не могу толико нос спустити и клекнути па викати: *Удри ме, брате, на теби је!* Куд не добих неку аматерску трећу награду, па да и она уђе, по стандардима ове *Енциклопедије*. Ено драгом ми Дедовићу уписане и ове две награде, а мени нису: *Стражилово* и *Печат вароши сремскокарловачке*. Ма нека, није греда!

Од младости, у континуитету, хвала Богу, добијао сам неке наградице и ситна признања. Чак ме и Негришорац, својевремено, као глодур *Летописа Матице српске*, позвао као награђиванога поету да напишем есеј о наградама. И написао сам, десетак страна, текст био веома читан, текст са стилом овога. Има чудних појава, када младост прође у дневнополитичким и кетмановским улогама, па *песник* прву награду добије тек у шестој деценији свога живота. А онда, опет се нашавши у тренутно погодним страначким и политичким јаслама, распомами, и ослади му се све то, па крене у бесловесну бербу тзв. награда – да тобож надомести пропуштену половину столећа. *Немој, дико, јашити ме сада,/ то си треб`о док сам била млада.*

Него да се вратим на неравнине у *Енциклопедији*. Не љутим се, тако ми хлеба који једем. Него, велим, боде то очи, није баш разумно, не иде, брате, не може баш лако да се оправда, енциклопедија је то, не некаква панорамица илити билтен. Па видиш ти ко су све издавачи те енциклопедије – највеће наше установе! К'о велим – због наредних томова да укажем на погрешке и превиде, дошли су до слова Ј, има ту још много посла, да не буде оваквих мрља, како ли већ то да зовем.

У сан ми долази чика Живко и тражи да поменем још коју своју неважну, на пример, *Бранкову награду Матице српске*, малопређашње *Стражилово*, *Печат вароши сремскокарловачке*, па награде са именима Саве Мркаља, Павла Марковића Адамова, Васе Пелагића, Петра Кочића, Иве Андрића, браће Мицић, Лазара Вучковића, те *Повељу Града Сремских Карловаца*, *Кондир Косовке девојке, Пјесму над пјесмама, Шушњар, Грб Сремских Карловаца, Златни Орфеј, Златни прстен* (међународна у Скопју). Од свих тих наградица, ништа нема у Енциклопедији? Куд нису треће по реду, свака, лакше би ушле. Него, неке су моје и за животно дело, укупни песнички опус... скоро да сикће и прстом као да прети чика Живко.

Не заборави, синко, и ова два признања, сад већ заиста прети чика Живко, и она су бар на нивоу оне треће награде: *Златна значка културно-просветне заједнице Србије* и *Повеља Српског филозофског друштва*. Сетих се да имам и *Дневникову награду* за причу, председник жирија у мојим младим данима био Александар Тишма. Али, добро, велим није то важно, нисам ја ту битан, више ја то због будућег рада енциклопедијске екипе у Матици српској. Рекох себи, нема ту емоције, само (раз)ум.

Чика Живко ме подсети да је у својим рукама држао *Енциклопедију Новог Сада* (1994), где ми је уз остале награде, аутор Душан Попов уписао и овај податак – да сам у листу *Политика*, у чувеној рубрици *То је била њихова година* (1979), проглашен за најспешнијег младог писца у Југославији. Ту су се исте године, у другим уметничким областима, нашли и Емир Кустурица, Наташа Вељковић, Тодор Кољић, Мерима Исаковић и други млади стваралаци из велике земље, од Словеније до Македоније. Па ме чика Живко подсети а да сам веома лепо заступљен у књизи *Ко је ко у Србији* (1995), па у *Српској породичној енциклопедији* (2006), – књигу присвојила једна ми опевана муза. А и ја се сетим, фришко је – у *Енциклопедији Републике Српске* (2018), звао ме Ранко Поповић из Бањалуке да се распита за неке биографске детаље и допуни јединицу о мени.

Не заборави ни *Лексикон Панчева*, пре двадесет година, то ти је родни град, објашњава чика Живко, то је много важно да те родно место не заборави, ту си увршћен озбиљно, и са фотографијом, како ти је пре изласка лексикона уживо, с осмехом, рекао Миодраг Матицки. И друге такве и сличне књиге не заборави!

Хвала, чика Живко, на мени се, мислим, и може грешити, ту где има, ту нека ме глобе и краду. Нарочито пријатељи, настављa чика Живко, они којима си пуном капом давао. А где нема, ту нека додају из магле, из треће лиге. И у часопису *Поља*, на пример, приметио сам, кликну чика Живко, кад објавиш прилог, у би(бли)ографским белешкама о ауторима, различито третирају сараднике. Код тебе, Ненаде, редовно стоји само – награђиван, и ништа више, а другима (нека, припада им) трпају спискове награда и наградица. Или те сматрају Балзаком. Нека, живот је то, жизњ, таваришћ мој, што би рекли Руси, па ударе на вотку из великих чаша, наискап, и прстима из тањира додавају слану рибу лижући нокте и јагодице.

Питајте Црњанског о наградама па ћете добити одговор. Данас постоји награда с његовим именом, намењена младим ауторима, за првенац, више награда за све жанрове којима се велики песник и писац бавио. Међутим, доделише недавно неком критичару, гле, за прву књигу тзв. песама, објављену на уласку у шесту му деценију живота. А даровитих младих, по годинама, песника много.

Црњански одбио да буде члан наше Сану, а ови на гнезду *Енциклопедије*, двојица из Матице, журећи наврат-нанос, са дневнополитичким предлошцима и улошцима, узвикује чика Живко, намећу се и турају ноздрве да уђу пошто-пото. Не иде то тако, баћо, мораш бити аутор са великим А, да кад неко помене твоје име да се одмах види и препозна оригинална стваралачка матрица, и континуитет – да није испресецан страначким и дневно-политичким ангажманом, поготово не радом за тзв. безбедносне службе – поље културе.

Већ увелико са другога света, чика Живко довикује да ако је у *Енциклопедији* поменута књига *Ојкача*, онда је свакако требало додати да је Н. Грујичић пре десетак година успео да упише ојкачу, и поред локалних препрека, у први *Регистар нематеријалног културног наслеђа Србије*. То је сматрам, наставља чика Живко, и те како важно.

А недавно, на конкурсу републичког министарства за културу, један од двојице пропалих кандидата за САНУ, сада као председник државне комисије, одби хладно књигу крајишких љубавних ојкача, *Ноћу дику љубим у шљивику.* Тако то бива кад тобожњег хришћанина, у прелести тренутно му угојене земне власти, обузму завист и мржња, а у дубини душе диви се мом резултату на плану крајишке ојкаче. Уплашио се да ће се књига *Ноћу дику љубим у шљивику* појавити у огромном тиражу, па и на киосцима. Свестан је да нема такву књигу, за народ, и да никад неће имати, па се сада ногатâ са седишта на убрзаном дневнополитичком рингишпилу. Он се свети свом сиротом колеги из студентских дана, он који је деценијама потом свим срцем славио „немачку браћу", Карла Маркса и Фридриха Енгелса.

Вечерње новости су рукопис *Ноћу дику љубим у шљивику,* као капитални рукопис из сфере српске народне баштине, одабрале за објављивање у облику популарног издања и конкурисале за средства код Републике. Али несуђени академик се испречи, не даде ни на кашичицу неку црквицу том листу за поменути наслов, као да су му те паре ћаћине. Има коме је лопатом набацивао и утоварао. Што би рекао један наш атомски физичар из Винче, новац је летални вирус човечанства, разболева психе људи. Такође, одбијено је још пар крајишких захтева на поменутом конкурсу. Зашто српска држава на конкурсима не подупире и не штити културну баштину прогнаних Срба – Банијаца, Кордунаша и Личана? *Љуби, дико, не тражим ти пара,/ идеш другој, лоповчино стара!*

Ојкача је као „поетско-музичка творевина Срба Динараца-Крајишника у Србији" званично уписана у *Регистар нематеријалног културног наслеђа Србије*. Министарство културе се законски обавезало да конкретно подржава и штити ојкачу на конкурсима и на друге начине. Дакле, председник комисије то је морао знати и апсолутно подржати предлог. У противном, ради против

своје државе. У обавези је да овај проблем рашчивија у Министарству културе и потом, као смерни хришћанин, извини се и мени и милионском аудиторијуму Срба Крајишника у Војводини, Београду и другим деловима Србије, а богами и преко Дрине и Саве, па онда и големој српској крајишкој дијаспори у свету.

Ево да зуцнем и ово – бећарац није уписан у поменути *Регистар*, а Матица српска – у Војводини, где се бећарац вековима пева, објавила у два издања чувену антологију *Бећарац* (1958, 1979) Младена Лесковца. И сад би следило логично питање, зашто Матица српска није подупрла упис бећарца у први *Регистар нематеријалног културног наслеђа Србије*. Живко Марковић је волео бећарац, и записивао. У кафани *Срем*, памтим, рекао је овај: *Нисам мала да је гужвам сама,/ већ велика да је гужва дика*.

Држава Хрватска је отела, и као искључиво своје нематеријално културно наслеђе, као ратни плен, уписала ојкачу (ојкање), не помињући Србе, на *Листу угрожених вредности* Унеска – као баштину човечанства. Затим, та иста Хрватска уписала је и бећарац на *Репрезентативну листу* Унеска, такође, као хрватско благо човечанства – то вреди поновити. И док се ми играмо локалних игара око гломазне *Енциклопедије* са грешкама и превидима, и на државним конкурсима одбијамо помагати српско динарско и панонско народно благо, комшије нам обраше винограде и прогласише нашу певанију и наша вина својима, а на светском плану.

У реду, да не буде да се љутим, не, заиста не, *не и не* (како гласи прва и једина књига песама једног мога драгог колеге са студија), сада релевантног кандидата (необојеног дневном политиком и страначким ангажманима) за пријем у Сану, за разлику од шефа *Енциклопедије* и његовог пајташа из Матичине библиотеке. Ако Господ неће, све је узалуд. Не помажу фарисејско-садукејски зазиви. И залуд поетска скрибоманија на тему псалама у функцији освајања дневнополитичких привилегија. Можеш свашта организовати пред само гласање за улазак у Сану и наместити себи *награду* неког удружења писаца, на пример *Повељу за дриблинге на културно-политичкој сцени*, па намах дати интервју за дневни лист у граду где стење огранак Академије. И, притом на свом радном месту, дан пре гласања, можеш наградити писца академика (да би гласао за тебе), чак му и лично уручити то златно признање (с прелестном маском на лицу, лауреат – не). Све је залуд и узалуд, неће вода на тај млин, не може таква фарисејска припрема прећи на другу обалу пред небеским силама.

Комшиница ми Јока куца на врата, љути се, пита кад ћу већ једном почети писати о животу и делу Живка Марковића. Стрпи се, Јоко, љубим те у око, ево још мало, нећу дуго.

Мој драги Негрија уписа у одредници о мени у *Српској енциклопедији* да се моја књига за децу зове *Маца на вратима*, неее – *Маца на вратанца*. Кад сам тражио и правио наслов, изоставио сам једну реч из идиома – (*Дође) маца на вратанца*. Тако је формиран наслов *Маца на вратанца,* као затегнуто уже; вибрира и скрива ту избачену реч, постаје јачом песничком творевином. Једном аористичару рекао сам да је погрешио што је своју књигу назвао *Ишли су њухом за духом*. Требало је да је назовеш, драги Недељко, *Њухом за духом*, без оног – *ишли су*.

Откуд, дакле, у *Енциклопедији* погрешан назив књиге – *Маца на вратима*? Нешто као: стигла ти је цура-риба, ето је на вратима, бесна звони, отвори јој да звекне мамузама са високих штикала. А онда још крупнија грешка, потпуна дезинформација у *Енциклопедији* – да се у тој фамозној *Маци на вратима*, као у још двема мојим књигама (*Светлица* и *Надисати се душе*), наводно налазе венци терцина?! У књизи за децу *Маца на вратанца* не постоји ни једна терцина, а камоли венци терцина. Ценим то што је Негрија у мом песничком делу уочио венце терцина и о томе радо прича студентима, али... Ни у књизи *Надисати се душе* нема венца терцина, то јест ни једне једине терцине. Живели енциклопедисти! Имаће шта унуци да читају о своме деди у *Српској енциклопедији*.

Тамо где човек човеку даје, ту већином хлеба нема, нема дарова на земљи, ретки су такви случајеви, много бројнији су ови што ти одузимају, мало, помало – па би све, па те онда пуштајући кроз шпалир сличних себи, боље рећи – кроз руљу, ударају палијама по леђима и глави, и ногама и рукама. Нека, живот је то, ова планета је миленијумска казнионица, наудити другом – доктрина. Хвала ти, Боже, на препрекама и искушењима, нека ме ситног и некорисног кали и јача, мене неисплаканога и непокајанога, чемернога и никаквога, све то чува и јача, турпијâ и кали!

Ej, комшија, дај више прекини, лупа Јока на врата искашљавајући никотински катран, хоћу да чујем шта имаш казати о том гвом некаквом Живку Марковићу. Ево, сад ћу, Јоко, још ово да кажем, и прелазим на Живка. И, купићу ту штеку цигарета, обећавам!

Иако ми пре појаве *Енциклопедије*, Негрија рече да ћу бити задовољан оним што је написао о мени, не уписа уз остале и моје прозне књиге: *Приче из потаје*, *Приче за романе* и *Мужу душа* (роман). Нема уписане ни књиге *Полемике и одушци*, чика Живко је сматра веома ретком. Али опет кажем, нисам ја ту никаква важна карика, вежите ми руке на леђа и водите! Више простора је добио онај мој презимењак што је хапсио, затварао и убијао за време немачке окупације Београда.

А чика Живко ми шапуће да нема ту именоване ни панораме поезије *Да доплетем венац започети*, ни алманаха поезије *Аух што живот ушима стриже*. Ма не мора ништа, чика Живко, има сунца још. Међутим, видим код угледног песника Петра Гудеља да су му уписане и све читанке и школски уџбеници које је приредио за основну школу, за пети разред. У реду велим, може, нема проблема, нек иде куд иде, енциклопедија је то, таква и таква.

Немам намеру да говорим кога нема у *Енциклопедији*. Али, заиста, морам да поменем раснога песника Дејана Гутаља из (Источног) Сарајева, то је и више од пропуста. Куд ме Негрија не позва у последњи час да и о њему напишем одредницу за *Енциклопедију*, ништа мањи песник од Дедовића, одмах бих то прихватио, чак сам Гутаљу био у прилици да уручим пре коју годину *Печат авроши сремскокарловачке*. Ако је могао ући онај мој презимењак полицајац, и шта све не у животу, нека ми буде допуштено да у својој земној безначајности ипак шапнем из јаме и ово за Дејана Гутаља. Припоменућу и да сам у тексту *Где су Срби ван Србије?* (Вечерње новости, 2008), писао о невероватним пропустима у збрзаној *Ен-*

џиклопедији српског народа (Завод за уџбенике, Београд, 2008), где је шаком и капом изостављена српска култура преко Дрине. А баш тај Завод и Сану, и Матица српска – издавачи ове енцикопедије о којој пишем.

Чика Живко ме подсетио на понешто мојих стваралачких трагова на телевизији и радију. Неколико телевизијских документарно-уметничких емисија са терена о ојкачи, трајних у времену: *Ојкача – вековна песма Поткозарја*, *Ојкача – лирска позлата крајишке душе*... Затим, документарно-уметничке емисије *Трагом Бранка Ђадичевића* (1984), и *Бранков гроб на Стражилову* (2011). А и на Радио Новом Саду емитована драма *Читај Тракла* (1982), писало се о њој. И, победничка емисија *Од бећарца до ојкаче* на *Смотри југословенских радија у Охриду* (1991).

И овде застајем, но чика Живко ме с облака опомиње на тераси да нисам ни реч – о Бранковом колу, о мојим деценијама проведеним на челу ове институције. Каже, о новој концепцији и мисији Бранковога кола с тобом на челу, читав си живот, Ненаде, у томе. Чика Живко додаје да је то можда зато што сам ја аутор текста о Бранковом колу за ову исту *Енциклопедију*, у другом тому. Хм?

А што се тиче фотографија у *Енциклопедији*, ово бих рекао. Енциклопедијско правило са фотографијом из прошлих векова је превазиђено, енциклопедија као таква данас је доведена у питање. Појава дигиталних и других отворених извора, проширила је облик и разноврсност уноса информације, а тиме и позицију фотографије која мења своју улогу. Данас фотографију требало би да има свака заступљена личност из 21. века, овог или оног формата. С друге стране, енциклопедија у електронском облику, дабоме, има већи потенцијал за допуне и измене. Тако на пример, ако сте заборавили унети Дејана Гутаља, без проблема ћете то учинити у новој дигиталној варијанти енциклопедије. Фамозни старински Организациони одбор може да заседа и у онлајн-варијанти.

Не видим зашто, на пример, моји цењени пријашини, Сава Дамјанов и Јован Делић имају портрете у овој *Енциклопедији,* а моји такође поштовани пријатељи, Петар Гудељ и Драгослав Дедовић, немају. Затим, у овој Енциклопедији фотос имају и цењене колеге Иван Гађански, Славомир Гвозденовић и Александар Гаталица, али немају, гле чуда, Арсен Дедић, Ђуро Дамјановић, Манојле Гавриловић, Никола Грдинић, Радмила Гикић Петровић, Небојша Деветак и Синан Гуџевић, на пример. Ако ми неко одговори зашто је то тако, водим га на вечеру у Сремске Карловце, са тамбурашима.

Уочљиво је да Арсен Дедић нема фотографију, али, гле, у претходном тому *Енцикопедије* нема ни наш славни сугрђанин Ђорђе Балашевић. Није ли то грешка?! А ено, један други Новосађанин, Милан Гуровић, свака част кошаркашу, има фотос; и одбојкаш, наш цењени сугрђанин Андрија Герић. И треба да имају. Е, Балашевићу, шта си ти толико згрешио да само пола ступца имаш у *Енциклопедији*, и то без портрета? Ништа, него под руку с Арсеном Дедићем – па у вечност, као богодаровите птице певачице са Балкана.

Гле, у Енциклопедији, птице гак и гачац имају своје портрете, у боји. И гавран, фотографисан, него шта, *са Мишара поља широкога.* Припада им, и гаку, и гачцу, и гаврану. Као што припада и славујима, Ђорђу Балашевићу и Арсену Дедићу, не знам коме би то на памет пало да они немају свој портрет поред ових птица из рода врана.

А сад, ево, комшинице Јоко, нећеш веровати, коначно ћу – о Живку Марковићу, рођеном 1927. године у Нерадину на Фрушкој гори. Да је жив, па да сам му уживо све ово испричао, он би се ухватио за главу. Живко Марковић, кустос Музеја на Петроварадинској тврђави, али пре тога од 1955. године запослен као архивиста у рукописном одељењу Матице српске, долазио у Сремске Карловце као да су му родно место. Ту је својевремено био ђак Карловачке гимназије, потом и у Руми. Као ђак у карловачком интернату уређивао је један рукописни лист, а притом и сарађивао у листу *Југословенче*. Студирао је шумарство и историју у Београду.

Носио је у себи жар посвећеног истраживача новосадске прошлости, нико није знао више детаља о Новом Саду. О њему је Ладислав Варга написао, боље рећи саставио књигу необичног наслова, *Човек филигранског детаља*. Разговор са чика Живком Варга је снимио на магнетофону, а затим све то прекуцао на машини коју му је Живко поклонио. Ту се налази прича о његовој породици у родном Нерадину, школовању, запослењу у Матици српској и Градском музеју у Новом Саду. Архивар и необични списатељ, детаљиста, мајстор за најситније и најскривеније искре и нити из историје Новог Сада. Специјализовао се за Петроварадин и постао надалеко познати кустос и привилеговани водич на чувеној тврђави.

Живку Марковићу се не би могло догодити оно што се догодило нашој *Енциклопедији*, оно са погрешним насловом *Маца на вратима* – да он не види да се књига зове *Маца на вратанца.* Па још – погрешан податак да се у тој књизи налазе венци терцина?! И све друго, све би он то испроверавао и дотерао на праву меру, у сјај тачне и потпуне енциклопедијске информације.

Живко Марковић је модел посвећености како би требало да поступају сарадници и писци енциклопедија. Његов узор и учитељ био је Трива Милитар (1889–1977), историчар, писац, новинар, уредник *Заставе*, хроничар Новог Сада, управник рукописног одељења Матице српске. Учитељ и узор, кога је било тешко достићи, али је било могуће непрестанце стремити ка његовим способностима, дивити се своме претечи.

Фотографију је сматрао иницијалним темељем сваке стваралачке акције, прво фотографија, па онда истраживање, на пример, живота Исидора Бајића, породице Дунђерски, пре тога Змаја и Лазе Костића, или било кога другог. О Змају ми је причао да је био груб према својој жени и да ју је бацио с балкона, да је од тога преминула. Причао је то замишљен, врло тужан, и сâм затечен таквим открићем. Па Змајеве везе са Назаренима, и проблеми око превода једне њихове црквене песмарице, једва се песник извукао од осуда тадашњег православног свештенства у Новом Саду. На темељу давања значаја фотографији, градио своје усхите и открића. И велики

догађај попут уласка српске војске у ослобођени Нови Сад 1918. године морао је бити поткрепљен фотографијом војске на коњима која преко Петроварадинског моста улази у српску Атину.

Говорио да је кренуо од старих фотографа, њихове породичне традиције, фотографија разних личности и догађаја, који су га надахњивали да истражује, неуморно, да проверава, пореди и потом износи на светло дана тачну информацију. Нарочито су га интересовале фотографије настале средином 19. века, оне које су попут Француза Диздарија израђиване у првом новосадском професионалном атељеу Георгија Кнежевића, у Хаџићевој улици, на месту где се данас налази *Аполо центар*. Наравно, проналазио је збирке старих фотографија у Рукописном одељењу Матице српске, а затим и у новосадским музејима. Али, и код ретких појединаца-ентузијаста.

На полеђини тадашњих фотографија штампане су рекламе фотографа па су се тако сачувале успомена на најстарије познате фотографе: Вулпеа, Рехницера, Вајду, Стојковића, Сингера, Панића, Грујића и друге. Тако је Живко Марковић причао о фотографским сведочанствима о великом Благовештанском Сабору Срба 1861. године у Сремским Карловцима, те о преносу земних Бранкових остатака из Беча на Стражилово, о великим поплавама у Новом Саду, када се на благом узвишењу, Златној греди, окупљао силни свет изливањем Дунава. Настанком Новог Сада, становници су образовали и градили улице по гредама (насипима), које нису биле изложене поплавама. Зато је у Новом Саду веома неправилан распоред улица. О томе је чика Живко причао, и стално постављао питање, о првим новосадским улицама, о Златној Греди и Дунавској, која ли је старија?

Посећивао ме је у Бранковом колу, доносио ретке књиге и листове, показивао примере са данас непознатим детаљима. Са истом страшћу ишчитавао је лист *Бранково коло* и ценио рад Павла Марковића Адамова. Све детаљ до детаља, са проверним изворима, траговима. Звали су га жива енциклопедија, све је износио са поузданим изворима. О свему томе причао са великим жаром, утопљен у догађај, у контекст и време. Кроз наочаре јаке диоптрије светлуцале су сузњикаве зеленкасте очи.

Увек у брзини, у свакодневној журби, у ходу занесеном, често и искошеном, чешће у дугачком него кратком капуту. Ако ветар дува, са рукама око себе самога, главе пуне нових слика, призора и вести прочитаних у старој периодици. Међутим, ту брзину није примењивао у бдењу над откривеним појединостима у тренуцима док склапа какву белешку. Понекад на трен запуштен, неиспаван, делао уморно, а онда већ сутрадан у оделу с краватом, обријан и срећен. Појављивао се изнебуха, помало замуцкујући, више од узбуђења што саопштава новост из 19. века него што му је то била нека говорна мана.

Сретнете ли га након неколико месеци, иде у сусрет к вама, застане и одмах, без поздрава саопштава нови, са свих страна проверени детаљ из српскоатинске прошлости. Знао је и волео баш на тај начин, занесењачки, дрхтураво, да пренесе то откриће. Био је нека врста живог медија у покрету, човек који носи вест над вести-

ма. Понекад заврши и у кафани *Срем*, у близини Српског народног позоришта, никад пијан.

У сусрет јубиларном *50. Бранковом колу* и 200. годишњици рођења Алексија Радичевића, свакако, и пре свега, требало би казати да је Живко Марковић много волео Бранка. То је показао и тиме што је почео да прикупља песме о њему, писане још од Његоша, Змаја и Лазе па све до средине двадесетог века. Донео ми је тај вредан венац песама и рекао да би волео да види такву књигу – *Песници о Бранку*. На томе ћу радити, додати песнике из новијега времена, и ако Бог дâ здравља за 200. годишњицу Бранковога рођења да објавимо јединствену књигу у српској поезији и култури.

Кад је изашла *Енциклопедија*, нашао сам се у Матици српској с Драганом Станићем – Негријом. Рекао сам му о чему је реч и он је намах скочио, баш тако, и дохватио трећи том *Енциклопедије* са ониже полице. Вешто је отворио и одмах, иако књига броји 932 стране, нашао одредницу о мени, а затим и о Грбићу. Чудио како се то могло догодити, јер оба спорна текста, више пута, и у финишу склапања *Енциклопедије* прошли су кроз његове руке, поготово текст о мени.

Казао сам да, по моме, у *Енциклопедији*, вероватно, има још сличних и другачијих омашки и грешака. Нема, рекао је категорично. Шта год то значило, *no comment*. Знам да би стари архивар и филигрански детаљиста Живко Марковић рекао да је грешка правило, а истина – грешка правила. Додао би чика Живко да је људски грешити, али у погрешкама истрајавати – лудост. Сетих се да је неко рекао да интелигенција није не чинити грешке, већ како их брзо исправити. А Шарл Бодлер је написао: *Искуство је таква провалија у коју човек и поред свих упозорења неминовно пада*. Ситан, и ја додајем – грешити је људски, опраштати божански.

(*Бранково коло,* Сремски Карловци*,* 2021)

БЕСЕДЕ И ПРИЗНАЊА

У првој четвртини 21. века

ВИДОВИТИ ЕРОС

Јер љубав је јака као смрт.
(Из „Пјесме над пјесмама“)

Поезија је одувек језик над језицима. Кроз миленијуме духа, она је највиши облик говора на матерњем језику. „Вишак језика“, рекао би Бранко Миљковић. Надахнути сноп нарочито увезаних речи.Поезија пледира за доживљај без остатка, за нервну перцепцију матерње мелодије у значењу. Она се указује кад се рука језди, а крвоток мења ритам у напону емоције што трепери у ореолу песме. Поезија је природенија обичним читаоцима него тзв. ученим главашима што уз ренту тумаче стихове. Она не подноси сујетне интерпретације са унапред припремљеним шаблонима. Не одговара јој анализа са хладним методолошко-теоријским алаткама. Тад се песма измигољи и међу пинцетама „свезнајућих“ тумача оставља тек љуску-две од безбројних живих кругова свога хабитуса.

Поезија не признаје сумњу у своје постојање, она исмејава такву немоћ, надиграва препотентне скептике и суди им кроз време, често – истог трена. Без урођеног песничког искуства, немогуће је ауторитативно говорити о поезији. *Пјесма над пјесмама* је мера апсолутне поезије, узор песницима широм временâ. Име аутора *Пјесме над пјесмама* непознато је иако се приписује Соломону, хедонисти и *поети ватесу,* славном јеврејском краљу и мудрацу. Судећи по одликама хебрејског језика са утицајима арамејског, *Пјесма над пјесмама* је настала између 4. и 3. века пре Христа, а Соломон је живео у десетом веку пре нове ере. То је песма њему посвећена.

Хебрејски духовни естаблишмент с почетка није прихватао *Пјесму над пјесмама* јер се није подударала са канонима вере. Због своје нарочите љубавне сликовитости што је дотицала еротско, сматрана је јеретичком творевином којој није место у Старом завету. Ова несвакидашња песничка творевина слично је пролазила и код неких хришћанских тумача. У *Пјесми над пјесмама* не могу се увек извести појашњења комплементарна са библијским учењем, није увек могуће пронаћи адекватна разрешења у равни старозаветног канона. Таква каква је, она тражи доживљај у конкретним сликама, без мистификација и пренесених значења. И хебрејски и хришћански духовници, прибегавали су алегоријским спратовима тумачења *Пјесме над пјесмама.* Уместо интерпретације односа двоје љубавника, заручника и заручнице, тумачили су однос Бога и народа, Христа и цркве (душе), Светог духа и Деве Марије, и тиме оправдавали постојање *Пјесме над пјесмама* у библијском контексту. Захваљујући таквом приступу, *Пјесма над пјесмама* је нaцивела препреке и опстала за сва времена као поема са очигледном сликом земаљске љубави.

Приметивши прелепу чуварку винограда, обичну девојку поцрнелу од јаког сунца, Соломон је одводи у свој харем. У при-

суству других наложница, „сестара јерусалимских“, девојка Суламка на очиглед Соломона, непрестано тугује за својим драгим: „Што је јабука међу дрветима шумским, то је драги мој међу момцима... Уста су му слатка и сав је љубак, такав је драги мој, такав је мој мили, кћери јерусалимске... На постељи својој ноћу тражих онога кога љуби душа моја, тражих, али га не нађох.“ Видевши неизрециву патњу Суламке, Соломон одустаје и пушта је да се врати свом драгом који јој пева: „Сва си лијепа, драга моја, и нема недостатака на теби... Што је љиљан међу трњем, то је драга моја међу дјевојкама... Како си лијепа и како си љупка, о љубави у милинама... Зуби су ти као стадо оваца једнакијех... Врат ти је као кула Давидова саздана за оружје... Коса ти је као стадо коза које се виде на Галаду... Двије дојке твоје као два ланета близанца што пасу међу љиљанима.“

Пјесма над пјесмама је непревазиђена химна опијености љубављу. Слика неутаживе људске жудње и узвишеног бола повезаног са радошћу постојања. Она предочава ватру телесне чулности смртног бића располућеног на мушки и женски принцип, у сталној потрази за својом андрогинском половином. *Пјесма над пјесмама* слави тај ретки еденски спој сугеришући да је човекова земна љубав и даље по слици и прилици Божјој: „Жар је њезин као жар огњен, пламен Божји“. Не само као мера песничког говора о љубави, ова мајка свих песама је и надљубавна формула талента у епифанијској сили надахнућа, видовити ерос који не познаје границе језика у именовању земаљске среће као рајске.

Прочитано на свечаном уручењу награде
„Пјесма над пјесамама“, Мркоњић Град, 12. фебруара 2010.

(*Глас Српске*, Бањалука, 2010)

СЕДАМ МИЉА ИСПРЕД СВОГА ВРЕМЕНА

При помену браће Мицић, Љубомира и Бранислава (онога који љуби мир и – који брани славу), јавља се (па)слика двојице несмирених, агилних уметника са животним обележјима супротним од ономастичког значења њихових имена. Не постоји пример у нашој поезији, књижевности и уметности толико уочљиво авангардан и свестран. Нико се није тако дрзновено окретао будућности препознавајући у свом времену знакове новога. Браћа Мицићи су прекогнитивно осећали иницијалне назнаке уметничких, медијских и технолошких чуда која ће се десити крајем двадесетог и с почетка двадесетог првог века. Њихова бића зрачила су видовитим еросом и подрхтавала од визија које су се јављале у њиховој поезији и свему чега су се дотицали. Узбуђено су памтили из детињства прву локомотиву која је захуктала кроз Банију, па путујуће позориште, биоскоп и циркус у том делу Крајине. Из тих фантазмагоричних слика ране младости настао је и псеудоним – Бранко Ве Пољански, по Мајским Пољанама, на подручју Глине, одакле је била родом њихова мајка Марија Стојић.

И отац, библијског имена, Петар, пореклом из Мајског Тртника, такође код Глине, оставио је на своју децу траг пасторалне лепоте радећи као краљевски лугар у миомирисним луговима и шумама Баније. Ни Љубомир Мицић није заборављао завичај. Међу разним псеудонимима (имао их око двадесет), којима је потписивао своје радове, проналазимо и ова два: Глински и – Љутица Глински. Већ израна, живот им је дао одлике којих се нису одрицали, као ни темперамента који су рођењем добили. Као двадесетогодишњак, Љубомир је мобилисан, и, без своје воље, завршивши курс за вишег болничара, бачен на фронт у Галицију, где је видео ужасе рата и смрти. Емотивно здробљен, а да би избегао стрељање, успео је да имитира болесно лудило. Тако је враћен у војну болницу у Загребу. Као браћа имали су сличности и – разлике. О томе Љубомир Мицић, још у раној фази заједничког бављења глумом, на полеђини једне своје фотографије коју поклања брату 1917. године, пише: „Брату Бранку за сећање на годину у којој смо обојица пошли трновитим стазама уметничког глумачког деловања. Можда ће нас ово поље више зближити?“ Тада је Љубомир једну сезону провео у осјечком позоришту. Пред низа улога, играо је и кадију у „Хасанагиници“ Милана Огризовића.

Образовани, и зналци неколико језика, ова двојица вулканских песника и декламатора, сликара и писца, критичара и есејиста, полемичара и памфлетиста, уредника и новинара, љубили су све што је било против институција прошлости. С детињом радошћу грлили су првине свога времена као што су били, на пример, радио, филм и џез. Били су удивљени технолошким иновацијама и новим медијским продорима свога доба, грозничаво испитивали њихове распоне и дубине са хиперсензитивним људским бићем у центру помахниталога света. Развој уметности, друштва и света Браћа Мицић су посматрали

кроз призму динамичне и ничим спутане слободе. Они су „за седам миља“ ишли испред свога времена, домаштавали стваралачке ресурсе епохе и убрзавали иновативне процесе. Формално не дочекавши, својом поезијом намамили су чуда попут компјутера и Интернета. Они су просто допустили да генерације иза њих доживе постмодерну уметност и мобилну технологију нашега доба.

Имали су оригиналну конструктивистичко-зенитистичку колекцију „алата“ сачињених од разних печата, линија, боја, фотоса, цртежа, исечака из штампе, реклама са разних производа, којима су опремали часописе и књиге, са изненађујућим изгледом, типографским решењима корица, насловима и поднасловима, форматима, преломима, ритмовима и местима излажења. Можемо претпоставити како би данас изгледале насловне стране и садржаји њихових часописа: „Зенита“, интернационалне ревије за уметност и културу и „Светокрета“ – листа за експедицију на сверни пол човековог духа, који су у своје време били „страно тело“ на културној сцени. „Зенит“ и „Светокрет“ били би данас најпосећенији сајтови у мрежи Интернета.

Данас би браћа Мицић били најбољи блогери и веб-мајстори, чудотворци онлајн-производа и непредвидиви махери виртуелних сензација. Хипер-талентовани, оригинални, бунтовни и упорни, забрањивани, прогањани и затварани, били су у сталној потреби да радикално мењају свет и дижу револуције. „Стонога лаж шета по таванима министарских главешина“, пева млади Љубомир Мицић против задриглог естаблишмента. О првој књизи Љубомира Мицића, „Ритми мојих слутња“, 1919. године, писао је Милош Црњански, такође потресен бесмислом и последицама Великог рата, истичући иновативност Мицићевог стиха. Предговор другој књизи, „Спас душе“ (1920), пише Тин Ујевића који опажа да је ова поезија мешавина „мистицизма и чулности“.

Бранко Ве Пољански, отргао се песничком утицају брата, и створио аутентичну поезију драматичне емотивне температуре. Он пише спонтано у језику свакодневне и народне провенијенције: „Занемио сам од усамљености под звездама“, пева Пољански и дотиче неизрециво. Оба су инсистирали на новом начину читања, декламовања и представљања поезије, и на експериментален начин усавршавали се у полижанровским претрагама уметности. Браћа Мицић сарађују са европским уметницима и стваралоцима на све стране, непрестано ширећи интернационалне границе духа. Посебно јаку везу, Љубомир Мицић имао је са италијанским песником Филипом Томасом Маринетијем, аутором чувеног „Футуристичког манифеста“ из 1909. године. После забрањивања „Зенита“ и оптужбе Апелационог суда у Београду да се наводно бавио комунистичком пропагандом, Љубомир Мицић је крајем 1926. године тајно напустио Београд и затекао се у Ријеци где је ухапшен и затворен. Посредовањем Маринетија, убрзо је отпутовао у Париз, где ће девет година провести у изгнанству, агилно пишући на француском нове текстове и књиге.

По манифесту зенитизма, који је био признатији у Европи него код нас, Запад каквог смо дотад познавали, нестао је после Првог светског рата, духовно се урушио у својој препотентности,

трагичан и упрљан до пропасти. По Мицићима, било је потребно процарати зачепљене капиларе западнога света, продувати их балканском непатвореношћу, свежом енергијом корена и чистотом нетрулежног духа. Они проговарају из позиције динарског „варварогенија“ који доноси непотрошене капсуле живота и смисла, поседује превагу ероса над танатосом и Балкан проглашавају шестим континентом. Било је ту неке утопије вишега реда, не наивности, већ баш неке непојамне креативне утопије која, настајући из органског одбијања потрошених погледа на свет, доноси резултате, победу и славу после живота.

Прочитано на свечаном уручењу награде „Браћа Мицић“,
у Удружењу књижевника Србије,
у Београду, 3. септембра 2014.

(*Бранково коло*, Сремски Карловци, 2014)

СВЕТЛЕЋИ ТРАГ МУЧЕНИКА САВЕ МРКАЉА

Живот и дело Саве Мркаља! О, како једноставно и патетично звучи ова синтагма са ускличником на крају. Међутим, и једно и друго, и живот и дело Саве Мркаља, непојамног су парадокса и судбине, јединствени калеидоскоп изненађења и чуда. Толико свакодневног трагизма, с једне, и умног тријумфа за вечност, с друге стране. Као да се ради о два удаљена и разнородна бића, без шансе да се икада сусретну у једној тачки.

Аура дечака из Сјеничака са Кордуна, рођеног 1783. године, потоњег песника, есејисте, полемичара, филолога, полиглоте, филозофа, математичара и научника, претрпела је жестоке ударце и оштећења, од којих се у кратком земаљском животу није могао опоравити. Одрастао у Војној крајини где уши Срба граничара стрижу на сваки шушањ, и где је све било подређено опрезу на живот и смрт, на учестала ратовања и изгибије за туђега цара. Стварност у знаку ојкачког тростиха: „Ој, Крајино, крвава `аљино,/ с крвљу ручак и с крвљу вечера,/ свак крваве жваће залогаје.“

По физичкој конституцији, ситан и нејак, по умној – грандиозан и непоновљив, темпиране душевне бомбе у крхком телу, Сава Мркаљ је још од раног од детињства био изложен хињењу и ударцима завичајних врсника. У старинским играма, на пример, дечјим и чобанским – клисање и кевање, где се удара штапом по ваљкастом парчету дрвета увис, то јест штапом гони дрвена лопта између себе, млади Сава увек је извлачио дебљи крај, бивао угруван и шиканиран, немоћан да се покаже и докаже у физичком надгорњавању. Код Мркаља се израна стварао отпор према грубим и телесно супериорнијим дечацима, према њиховој доминацији у свакодневним вештинама и ситуацијама. Тај отпор створио је комплекс ниже вредности на том плану и Мркаљеву потребу да буде најбољи на другом, на духовном и образовном.

Сава Мркаљ је парадигма генијалног човека, не само у Срба. Пример оне интелектуалне врсте која, у финиширању животних резултата, нема однегован таленат за сопствени таленат, а при томе ни конзистентну душевну интелигенцију. По својим интелектуалним капацитетима, био је толико изнад просека да је намах изазивао чуђење и зазубице. Што љубомором и неразумевањем других, што његовом непредвидивом нарави и инаћењем до чегрсти, губио је психички ослонац у своме сложеном бићу и постајао неко други, понајпре самоме себи.

Код већине људи сматран је изгубљеним и лудим, крајишки речено, блентавим. Ни институције нису знале шта ће с њим, да ли да га прихвате или одбаце. Очас је с њима у разумевању и савезу, очас у сукобу и потпуном размимоилажењу. Отпор околине на сваком кораку, те завист која прераста у мржњу, спречавали су да Сава Мркаљ за живота постане светионик свога времена. Томе је, дакако, и сам, рекосмо, допринео неукротивом емоцијом и прзничењем. Може се и прзничити у јавном животу, али мора постојати свест о

дометима и сврси тога прзничења, мора у таквом деловању светлуцати бар мрвица дипломатског дара, поготово, у живом у разговору са људима. Мркаљево неузимање у обзир човекове покварености и лицемерја, то јест људске амбиваленције у свакодневном животу, ту око њега, за вратом и на дохвату руке, и потребе да се он притом постави у улогу голуба или змије, коштало га је узлазне линије у каријери и коначног тријумфа.

У шеснаестој години живота ослобођен војне службе, а већ у седамнаестој, у Госпићу, био учитељ ђацима старијим од себе три-четири или чак седам-осам година. Неки су били и бркати, сви редом регрути за разна аустријска ратишта. Нико га није узимао за озбиљно, служио им је за посprду. Његово големо знање личило им је на суманутост и којештарију. Чувши да ови ђаци одбијају да слушају Мркаља и његова предавања, да га уопште не уважавају, богати трговци и црква избегавали су да му плаћају обећане новце.

Напустио је Госпић и разочаран лутао неколико година без трага и белега. Нашао се, затим, изненада у Загребу као, гле, похађач архигимназије, сада старији од ђака онолико колико су били ученици од њега у Госпићу. С тим што он сада у Загребу није био учитељ, већ обични гимназијалац. Ови ђаци потицали су из фрањевачких и језуитских школа, темељни у основном знању, али не мари Мркаљ, опет је најбољи, најодличнији, супериоран у односу на све остале. Посматрали су га са чуђењем, на махове и са дивљењем. То су била негована, па и размажена деца загребачких пургера и племића, богаташа и аристократије, са свим могућим привилегијама и пречицама. Сиромашан и без педигреа, без игде икога свога, Сава Мркаљ је био страно и напуштено тело.

Рођен у кући-плетари од кестенових грана улепљених иловачом-жутуљом, са хладним земљаним подом без икакве подлоге, Мркаљ је одрастао као рурално биће са полудивљим стаништем. Заједно са родитељима у крпама, и браћом и сестрама, полуголом сиротињском нејачи, живео је испод трошног крова који је при јачем пљуску и прокишњавао. Кроз такву граничарску избу промицало је и задржавало се и породично благо илити стока, кравица или крмача на пример, која се ту и прасила, и потом наваљивала брњицом на људско новорођенче у дрвеном кориту-колевци.

И касније у животу, увек подстанар у потлеушама и собицама, у беспарици и гладовању, скрајнути особењак, са невиђеном мотивацијом за научавањем, стремио је ка новом стицању знања на многим пољима. У Будиму наставља високо школовање, где упознаје многе српске младе интелектуалце, међу којима и Димитрија Давидовића и Димитрија Фрушића, који ће 1813. године у Бечу покренути „Новине сербске“. У изабраној дружини интелектуалаца, као „украс српске пештанске средине“, међу онима који предњаче, и сродан Мркаљу, био је млади Лука Милованов, родом из Сребренице, који ће касније објавити несвакидашње дело о римованим речима у поезији под називом „Опит к сличноречности и слогомерју“.

Свестран, даровит за природне науке на челу са математиком, и за све остало што људски ум може да захвати, најмање се очеки-

вало да ће Сава Мркаљ дубоку бразду заорати на пољу филологије, односно, матерњега језика и писма.

Објавивши 1810. године легендарно дело на свега 18 страна, са две странице предговора, са ироничним насловом, „Сало дебелога јера либо азбукопротрес“, одмах је привукао пажњу, то јест лавину негирања, где је предњачила наша црква – да јеретичким списом Сава Мркаљ одваја Србе од „мајке Русије“.

У српској књижевности осамнаестога века и с почетка деветнаестога, на плану језика, владало је велико замешатељство са много нефункционалности и произвољности у употреби језика и писма. У ћириличној азбуци са 46 знакова, у употреби су били српскословенски, (просто)народни, рускословенски и славеносрпски (грађански) језик. Сава Мркаљ је радикално засекао азбуку и одбацио 20 сувишних слова. Он каже: „За језик један, толико писмена (то јест слова) треба колико звучића (гласова) имаду све његове просте речи.“ И додао оно чувено: „Пиши како што говориш.“ То ће Вук Стефановић Караџић преузети као свој манифест. Као интелектуалац мултикултурних домета, Мркаљ је знао за визију германског граматичара и филолога Јохана Кристофа Аделунга (1732–1806), који је у ствари измислио то ортографско правило, поставио га теоријски: „Пиши као што говориш, а читај како је написано.“

Који месец по објављивању „Сала дебелога јера“, Мркаљ се први пут сусреће са Караџићем, у Пешти (Сава има 27, а Вук 23 године). Иако пореклом из удаљених српских покрајина, оба говоре ијекавским наречјем. Створио се благонаклон и пун разумевања савез двојице младих пријатеља, изузетних Срба.

Видевши Мркаљево чудо, „Сало дебелога јера либо азбукопротрес“, Вук Караџић се намах одушевио: „Ово рјешење г. Мркаља је тако истинито и тако јасно да га сваки Сербљин, који здрав разум има и беспристрасно судити оће, мора одобрити.“

И када се очекивало да ће Сава Мркаљ капитализовати своје несвакидашње дело и латити се одговорних послова у конкретном животу уз подршку коначно стечених пријатеља, он се након девет месеци од појаве „Азбукопротреса“ необјашњиво повлачи и одлази у православни манастир Гомирје у Горском Котару. Своју молбу за пријем у манастирско батство исписује на црквенословенском језику, упечатљивим калиграфским рукописом, где се његово презиме пише као: Меркалио. Готово да се умиљава цркви која га одмах, без искушеничког искуства, производи у монаха Јулијана.

После немилосног напада на Мркаљево дело, црква му, дакле, пружа руку, и на неки начин зауставља у даљим научним наумима, јер је најављивао и нову књигу, „језикопротрес“, студију о српском језику, а потом и граматику. Неки су помишљали да ће у манастиру имати мира да заврши то дело, па се зато нашао међу монасима. Међутим, тек ту наилази на препреке, отвара се клупко проблема из ране младости, поново је игнорисан и понижаван. Церећи му се у лице, калуђери га шиканирају са увредљивим предлозима – „да салом дебелога јера намаже своје ципеле“.

Грешни попут свих људи, калуђери му подмећу разне сплетке и опадавају га код епископа говорећи да их „проклети Мркаљ“ фи-

зички напада и туче, да је на њих чак бацио камен од десет кила. На Мркаљеву забезекнутост тиме шта све човек човеку може чинити, и то под манастирским сводом, братија још више појачава притисак, а врх цркве ћути. Након две године проведене у Гомирју, видевши да му ту нема станка, погружен у тешко разочарење и чамотињу духа, Јулијан скида калуђерску одору и бежи у бели свет. Читалац ових редова помислио би да ће Мркаљ одмах у Пешту, да ће се вратити на ведре стазе свога живота, у град где је био стекао знатан број присталица међу српским интелектуалцима. Али не, он одлази у непознато. Лута, пропада и животари. Сваки дан леже и устаје са немирима који почињу ментално да га нагризају. Но ипак, у тих двадесет година пустоловног живота обиграо је многе крајеве где живе Срби. Зарађује понешто црквице за голи живот радећи као слободни учитељ од данас до сутра. Био је у Турској, односно у Херцеговини, Босни и Србији, које су тада биле под османлијским јатаганом. Затим у Далмацији, у Крупи и Шибенику, па онда у Вргинмосту, Глини и Карловцу, затим у Сремским Карловцима и Новом Саду, у Шапцу, у Банату, па опет у завичају.

У Карловцу предаје латински језик једном учитељу цртања, и у тренутку необјашњивог растројства потеже нож на њега. Одмах буде окован у тешке букагије и затворен, а убрзо смештен у болницу. После каквог-таквог опоравка, војне власти у два наврата, 1826. и 1829. године, покушавају да умилостиве цркву да поново прими Мркаља у неки од фрушкогорских манастира, да ту молитвено тихује и избегне разарајућу депресију. Међутим, митрополит Стратимиривић и архимандрит Лукијан Мушицки немају милости. Стратимировић наводи да је Мркаљ већ био у три манастира: Свети Ђурађ, Гомирје и Јазак, и да је у сваком, „плаховит и неподношљив“, вређао монахе. Није помогао ни Мркаљев сонет посвећен Лукијану Мушицком 1828. године.

Као што је познато, у болници Мркаљ је написао чувену песму под дужим насловом: „Састављено кад у Горњокарловачку боловаоницу доспедо`побеђен и остављен од свега света“. Миодраг Павловић, ову песму под измењеним насловом, „Море зала ови је свет“, уврстио је у своју антологију српске поезије. До данас, сачувано је десетак Мркаљевих песама које је дао Вуку када га је овај посећивао у бечкој душевној болници. Они разговарају размењујући писане цедуље јер је Мркаљ и оглувео. На једној Сава помиње Вуку свој „претргнути рад у пољу књижевства српског“, „жељезну судбину“ и „страшно гоненије, силно гоненије“ које му није дало да ради „знаменито људски“.

У Бечу је и умро у својој педесетој, 1833. године. Ни дан-данас не зна се за гроб или место где је сахрањена честица тела Саве Мркаља. Можда се земни остаци налазе у некој од општих гробница у Бечу, које су настајале у другој половини деветнаестога века ширењем аустријске метрополе. Но, постоји мишљење да је одмах по чину смрти, од стране болесника у бечкој лудници, Мркаљево тело растргано, разбацано и развучено у бестражје.

При тужном крају овога записа, вратимо се на трен делу Саве Мркаља. Посебну пажњу заслужује један стваралачки моменат несвакидашње природе. Седам година после „Сала дебелога јера...“,

у Давидовићевим „Новинама сербским“, појавио се есеј Саве Мркаља „Палинодија либо одбрана дебелога јера“. Палинодија је песма или спис у којем се пориче нешто увредљиво или негира ранији став исказан у неком делу. То је, дакле, својеврсни опозив онога што је аутор раније мислио и написао. Тако је, на пример, Овидије створио ново дело, „Љубавни лекови“, да би порекао ласцивни садржај из претходног, „Вештина вођења“.

Конкретно, Мркаљ је ту порекао своје дело „Сало дебелога јера либо азукопротрес“. Чак је у „Палинодији“ на изненађење многих написао: „Ко је кадар тако добро без дебелога јера писати?“ Врх цркве игнорисао је ову Мркаљеву „метанодју“, не сматрајући је истинском. Његови најближи пештански пријатељи и Вук Караџић осипају пољбу по „Палинодији“ заступајући, у ствари, становишта из Мркаљевог „Сала дебелога јера“. Било је то парадоксално, чак и апсурдно, да се аутор одриче свога дела, а други га бране и заступају. Међутим, филолошки стручњаци, до данашњих дана, попут академика Александра Младеновића, и у новом Мркаљевом делу видели су вредност и смисао.

Сетимо се изјава песника и писаца у разним језицима и временима. Говорили су да би могли после свога већ написаног и прослављеног дела створити друго из епицентра првог, и да то буде боље урађено. Петар II Петровић Његош је рекао да то што је у поезији створио и није нешто нарочито, и да би могао наново, другачије и боље све то написати. Слично је у новије време, рекао и чешки контроверзни писац Вацлав Хавел. И не само они.

Генијални аутори имају право на такве мисли и одлуке, они могу из истог тематског средишта, у новом концентричном кругу већег или мањег обима, у новом вектору садржаја и форме, сачинити ново независно уметничко дело. Дакле, оба Мркаљева дела могу, по себи, аутономно да постоје као остварене целине.

Друга је прича о људским врлинама и манама, о карактеролошкој и наравској, психолошкој и менталној структури бића, о комплексима и страховима човека. Не заборавимо да је Сава Мркаљ у својој поезији дао одговоре на ова питања. А поезија је највиши облик литерарне писмености, и најдуговечнија. Понајпре у поменутој песми, која почиње стиховима: „Јао! Јао! Јао триста пута“. Ту су људи насликани као звери горе од свих других, као чудовишта опакијих и крвожеднијих својстава од змије-анаконде, вука, риса или лава. Човек је, пева Мркаљ, „гад од разна рода“. И додаје: „Зло је мучно садашње поднети,/ Зло нас бивше пече у памети,/ Будуће већ једе нас.“ Мркаљ говори о неуништивости зла, о злу које ће нам тек будуће време донети.

Зло се, дакле, само примирује, успављује на неко време, и онда упет буди. Човек је носач и катализатор тога зла. Иво Андрић је записао да „највеће зло од свих зала је поновно буђење зла.“ Андрић је записао и ово: „Свијет је пун гада, и крштеног и некрштеног.“ И додао: „Зло и несрећа и немир међу људима су стални и непролазни.“ А Сава Мркаљ, век и по пре нашег нобеловца, каже да је „човек, страва човеку“.

За трагичног Саву Мркаља реална збиља носила је нерешиве препреке и тајне. Оно што је требало упростити, није успевао у

свакодневном животу са људима. Као идеалиста, он је компликовао. Није помогло ни то што је био ерудита енциклопедијских распона, филозоф, богослов, математичар, учитељ, беседник, реформатор, полемичар, изванредни познавалац историје, логике, физике, хидротехнике, архитектуре, метафизике, а уза све одлично знао француски, немачки, руски, јеврејски, италијански, грчки и мађарски, те старогрчки, латински и старословенски, веома добро се сналазећи и у низу других језика.

Образован и паметан, али, како примећује Гојко Николиш, „непаметан за овоземаљски живот који од људског стварења захтијева много лукавости, гипкости, прилагодљивости, послушности и одрицања од самога себе и својих идеала“, Сава Мркаљ остаје једна велика енигма.

Демијуршка природа човека оличена је и у Његошевом стиху: „Човјек чојку тајна је највећа.“ Човек је биће несхватљивих, истовремених, моћи и слабости. То показује и пример несвакидашњег Србина из Горње Крајине. Иако у знаку звезде падалице, на небу српскога језика за сва времена остаје светлећи траг ненадмашног мученика Саве Мркаља.

Беседа на свечаном уручењу награде „Саво Мркаљ“ у Библиотеци града Београда, 15. децембра 2017.

(*Траг,* Врбас, 2018)

БЕЗ КАТАНЦА НА УСТИМА

Остајем грађанин српства и човечанства.
Васа Пелагић

Претеча Петра Кочића, Васо Пелагић, парадигма је народног трибуна здравог разума и непоткупљиве визије. Књижевник и научник, публициста и интелектуалац, просветни радник и народни лекар, идеолог и устаник, утописта и практичар, Пелагић је нека врста рационалне јуродивости која је имала судбинске задатке и резултате. Храбар и агилан, учен и даровит „на четири воде“, па ипак – јавно рашчињаван, проглашаван лудим, прогањан, бацан у затворску мемлу и негве.

Као млад учитељ у завичају, у Брчком, онима, који су му дали посао, одмах је рекао: „Уредићемо плату пошто видите мој рад и пошто вас ја упознам.“ Био је човек пчелињега лета и труда, желео све на чистац, отворено и логички просто, па да се мења оно што не ваља, из корена, и лоше људске навике и заблуде, а онда и режими и друштевни системи са вековним платформама потчињавања. Васо Пелагић је осећао јединство човека и природе, знао да у том у принципу треба тражити законитост за организацију друштвеног поретка. Истицао је: „Појединчева срећа је у срећи свију.“

Иако скоро две деценије дуже од Кочића, живео је Пелагић шездесет шест година, краће него што је могао по капацитетима урођене виталности и чуванога здравља. Да је Кочић доживео Пелагићеве године, да ли бисмо данас читали дупло опсежнији књижевни опус овог генијалног Змијањца? Пелагић је умро међу букагијама пожаревачог затвора, у тамници Забела, укопан на затвореничком гробљу ноћу, тајно, без могућности да му кости буду достојно сахрањене на другоме месту. Кочић је завршио у душевној болници у Београду. Здробили су их накарадни режими, неправда и злочин. Али, гле, данас улице и школе, установе и удружења масовно носе њихова имена.

Она чувена латинска изрека: *vox populi vox dei* (глас народа, глас је богова, то јест, оно што народ хоће, то је светиња), била је водиља и Васе Пелагића и Петра Кочића, и остала формулом за трибунско деловање у сваком времену. Оба су били велики и непоновљиви борци за правицу и слободу српскога народа. Код Пелагића, наглашен је и универзални, односно, општељудски поглед на ова питања. Као велики српски родољуб, Пелагић је и тај план, општечовечански, нарочито у зрелијим годинама, конкретно дефинисао: „Мој Бог је оличен у светој истини и правди, моја Црква је мој народ и човечанско братсво, мој је Морал економска и политичка једнакост свију људи и народа.“

За Кочића, народ је, такође, божанство. А човек без свести о корену, без вертикалног споја са својим народом, особа је без Бога – нико. За свога кратког живота, видевши бол и чемер српскога наро-

да у Босни, Петар Кочић у националном нивоу борбе види основни смисао и упоришну тачку: „Наш је народ тако убијен и сатрвен јадом и невољом па је неко морао устати и подвикнути против силних зулума и неправди које се над њим чине.“

Дабоме, подвикивао је и Васо Пелагић пре Кочића, и те како. И гурао као Сизиф, делао и писао данонoћно, преваљујући често камен с ону страну брда, не штедећи себе и не хајући за лични, материјални добитак. Имао је шта да каже и уради за свој народ, и шаком и капом.

Судбински путеви и животна раскршћа сустизали су Пелагића у већем делу Хабсбуршке, то јест, Аустроугарске монархије – у Српској Војводовини, код Срба пречана, на пример, а географски гледано, и на терену данашње Босне, Хрватске, Мађарске, Румуније, Чешке и Швајцарске, те ондашње Србије, Црне Горе, Русије, Бугарске и Турске. Изабран је 1871. године за председника *Уједињене омладине српске* у Новом Саду, која је била основана коју годину раније, а са њим на челу убрзо и забрањена.

Свугде је стизао и боравио, понекад и без своје воље, властодржачком руком хапшен, затваран и премештан, и – вишим промислом, опет пуштан, понекад и – бежао. Требало је знати стићи и утећи, а све без авионског саобраћаја и брзих аутомобила, несаломиво и мисионарски, слободарски и надахнуто, са визијом на челу и борама у зноју.

За живота је објавио и народу разделио невероватних 250 000 примерака својих књига. Који би се српски писац и делатник данас могао тиме подичити? Његова култна књига „Народни учитељ“, објављена 1879. године, до данашњих дана непревазиђена је творевина на Балкану и шире.

И данас треба, дакле, подвикнути, али – ко ће? Данас нема срчаних трибуна попут Пелагића и Кочића, нема њихове њихове чисте, свестране и безрезервне жртве. Част потенцијалним изузецима, али њихови напори остају у зони дневнополитичких дриблинга за тренирање строгоће уз аплаузе у своме атару, увек уз лични интерес. Данашњим тзв. лидерима недостаје таленат за духовни подвиг који поража визију за материјалну основу живота и опстанка. Без духовног капацитета на путу слободе и обнове, нема идентитета и континуитета народа. После потрошеног мандата у равни дневне политике, данашњи лидери (читај: дилери политике) изгледају као порозне и празне вреће на улици, сива лица без утицаја и значаја, намах у забораву, медијски опушци, без сушгог трага о своме постојању. Кроз време, немају ни мрву од портрета Пелагића и Кочића.

У српски народ, али и међу друге на Балкану, уместо тенкова данас пристигле су европске и светске банке. Тиме су без оружја наново освојене старе мапе. Отимачина ових географских простора обављена је у софистицираном облику окупације, са препознатљивим заперцима језиутског лукавства и бездушности. Уврtање, па цеђење народне кичме и малих држава изводи се кроз култ банковне картице, то јест кредита и камате, а кроз механизме такозваног ММФ-а. Данас је све сведено на клањање фетишу новца и његове смртоносне улоге. Новац као врховни демон, као летални вирус чо-

вечанства налази се у свим државним извештајима. По новчаним билансима, духовна димензија човека не вреди ни пет пара.

Дробљење животних начела и трансформација људи у зомби-утваре настављa се лициферовским технологијама са безброј платформи и антена. У преносима смрти уживо за милионе и милијарде људи, у непојамним форматима агресивних медија, достигнут је врхунац спектакуларне трговине са патњама и катастрофама, ратовима и прогонима, ништавилом и злом, као манифестној „естетици“ дуго очекиваног 21. века. У манифесту таквих реторти нема самилости и доброте, нема пелагићевске части и кочићевског образа. Има интереса и новца, наопаких облика васпитавања деце и раскорењивања људи, има кича и шунда, аморала и лицемерја, дроге и оружја, криминала и ратова. О томе би данас и те како имао шта да подвикне наш Васа Пелагић.

По обрасцима Содоме и Гоморе, створена је индустрија перверзије и смрти у филмовима и телевизијским серијама, чак и у дечјим цртаћима. Ништа без упуцаног метка, без локве крви, настраности и хорора. Па се чудимо откуд толико насиље међу људима. А онда равнотежа томе, у знаку *златног телета* – такозвани ријалити програми и садржаји са „јунацима“ тетовираних беоњача и исплажених брњица, у незаустављивом накоту нових медија и „друштвених мрежа“, а све у смртоносној доколици, отуђености и депресији човека. На вашарима медијског оргијања људска душа продаје се будзашто, као најлон-кеса.

Има ли живих људи међу нама? Или је виртуелни свет постао јачи од стварности? Оно мало преосталог људикања у патрљцима реалног живота гаси се у кипећим лонцима зависти и мржње међу комшијама и ближњима, где свако свакоме подмеће ногу и радује се туђој несрећи. Васа Пелагић би о томе грмео сваки дан на своме фејсбук-профилу или твитер-налогу.

Угледни српски интелектуалац 19. века Јаша Продановић о Пелагићу записао је сећање: „Био је то живахан човек, румених образа, веселе нарави, као од брега одваљен. Волео је добра јела, али није пио алкохолна пића и није пушио дуван. Уместо обичне кафе, пио је кафу од жира коју је препоручивао свакоме као користан напитак.“ Питамо се данас, зар је могуће да су се таквога, нормалнога и здравога Пелагића плашиле владе пет држава, хапсиле га и тамничиле као лопужу и битангу. Кријӯћи трагове, Пелагић своје текстове потписује разним псеудонимима: П. Босанац, Ми, Човек, Радојко Побратимовић и други.

Без катанца на устима, витешки звучи несвакидашња Пелагићева реченица из ране богословске младости: „Ја сам дошао у Србију ради знања и слободе, а не ради воловске покорности и бапског слишавања.“ Убрзо ће направити доситејевски отклон од црквене бирократије и посветити се конкретној мисији у свакодневном животу. Као побратима бедних и напаћених, Јован Скерлић га сматра човеком „несаломиве воље и апостолске енергије“.

Постоји збирка од 150 писама упућених Васи Пелагићу, чак из Америке и Азије, коју је сачувала супруга Јована Скерлића, Клара. Одмах је уочљиво да су Пелагићу одушевљено писали обични људи: пекари, опанчари, бравари, рабаџије, дуванџије, ћурчије, фу-

рунџије и други. А кога људи у тако широком распону воле и љубе свим срцем, тај остаје занавек у своме језику и народу.

Народни трибун попут чудовитог рунолиста што расте на опасним литицама и висовима, Васо Пелагић остаје узор за сва времена. Његова величина је и у томе што га ни једна власт, ни државна ни црквена, није прихватала. Био је опасан за сваки захрђали институционализам и саможиву администрацију. А народ га је обожавао и љубио. То је највише сметало земаљским моћницима чија су прашинаста имена нестала у вихору времена.

Беседа у Банском двору у Бањалуци 22. маја 2018. године приликом свечаног уручења награде „Пелагићев рунолист“

(Траг, Врбас, 2018)

ЈЕФИМИЈИНА И БРАНКОВА МОЛИТВЕНА ПРИНОШЕЊА

Поезија, поготово духовна, релативизује време и простор, поседује универзалну лепоту и значај. Надвремено својство поезије огледа се у сједињавању прошлог, садашњег и будућег. Пре три и по хиљаде година, анонимни египатски песник у минијатури „Разговор уморнога од живота с душом“ пева: „Преда мном смрт/ – као сести под једро/ на ветровит дан.“ Ови стихови немају старост, они су вечито млади, ни песник нема године, он је заувек млад.

Има појава у времену када поезија надилази књижевне степене и показује се као духовна супстанца у чистом таленту од Бога. У дневној књижевној пракси, постоји и такозвана поезија с друге стране, поезија без надахнућа; и она на јавној сцени функционише, али као артифицијелна компилација и рециклажа постојећег. Дабоме, поезија отвара разноврсне поступке и многа тематско-мотивска поља, и то је све уметност. Ако је заиста духовна, поезија је у функцији молитвене резонанце у зазиву љубави Божје, у подвигу духа и созерцавања истине о творевини Његовој.

Написавши песму „Молитва“ на Васкрс 1844. године, Бранко Радичевић се указује као дете поезије окићено великим талентом. Он слави Божју Творевину оличену у земљи, води, ваздуху и ватри. Већ првим стихом у „Молитви“, Бранко именује Сунчев систем са звездарником, иницијално назначујући Божју васељену: „Месец јасни, звезда јато,/ И сунашце умиљато,/ Зору што нам небо шара,/ А и муњу што га пара,/ И ту силну грома буку,/ И олује страшну фуку,/ Ти сатвори вељи Боже,/ Ко овако још̀те може!“

Дивећи се чуду Творевине која дише у хармонији свих елемената што их дарова рука Божја, Бранко наставља истим интензитетом да укључује нове животне слике и чулне сензације: „Цвеће љупко и долину,/ Стадо, врело и планину,/ Ти’у реку, силно море,/ И под небом орла горе,/ И над орлом шарну дугу,/ И славуја у том лугу,/ И још његов глас умилни/ Ти сатвори Боже силни.“

Јефимијина „Похвала кнезу Лазару“ започиње стихом: „У красотама овога света васпитао си се од младости своје.“ Одмах означава Божју Творевину, именује живот „у красотама овога света“, којима је био удивљен и кнез Лазар. Још дететом, он целим бићем осећа дивно чудо Творевине што га усмерава и васпитава својим божанским дахом, негује му душу у земном за вечни живот.

У песми „Молитва“, Бранко се окреће и човеку, оваплоћењу Божјег лица на Земљи, указује на себе као део Творевине: „Осим другог овде свега/ Мене сатвори из ничега,/ Ду’ом својим ти подуну,/ У менека душу суну.“ Привидно ни из чега, из грумена земље, оживљен Светим духом, човек од Бога доби душу, постаде у исти мах личност људске и божанске провенијенције, биће ипостасног потенцијала – са душом која је део вечности у човеку.

И, ту би се по мери песничког заната са песмом могло стати, и да она буде сасвим добра. Међутим, Бранко Радичевић иде још

даље: „Па ми, Боже, још̀те таде/ И у душу нешто даде,/ Та и моја песма ова/ И њу мени ти дарова.“ Каква свест о песничком послању! Бранко слави таленат од Бога, дар над даровима, моћ да у матерњем језику опева Творевину. Чином певања он гради таленат за таленат у знаку прозорљивог запажања светог владике Николаја Велимировића: „Таленат је Божји белег у човеку, и човеков у Богу.“ Белег који најављује и оваплоћује молитву у срцу Јефимије и Бранка.

Духовни тријумф певања изражен је у завршном катрену Бранкове песме „Молитва“: „Фала, Боже, на дар ови,/ О помози, благослови,/ Да ми како с права пута/ Душа млада не залута!“ Јефимија, пак, у молитви „Туга за младенцем Угљешом“, епифанијски вапи: „Удостоји, Владико Христе, и ти, пречиста Богомати,/ мене јадну да свагда бригујем/ о одласку душе моје.“

Бранко захваљује на небеском поклону, али брине и моли Створитеља да га сачува од нових искушења. Са свим својим слабостима и падовима, он слави Творевину, тражи помоћ од Бога да му душа и тело не залутају у прелест на Земљи и на странпутице овога света. Надахнут светлошћу и менама годишњих доба, он захваљује Богу на немерљивим лепотама и таленту да пева, али страхује да ће у песми, неискусан, упасти у хтонске дубине греха. Међутим, неискуство је карактеристика земаљског амбијента и времена, није категорија небеског и вечног.

Бранково духовно клатно дотиче две главне спознаје. Оно је разапето између, како Јефимија каже, „пропадљивог и маловечног“, с једне, и „непролазног и великог“, с друге стране. У првом делу свога живота, Јефимија је испуњена срећом и благодаћу, и све је изгледало попут еденског врта на земљи. Међутим, после битке на реци Марици, где је изгубила мужа, а пре тога оца и премладог сина, све се преокреће. Као монахиња, она оштро уочава универзални принцип, с једне стране „многолетни у добру живот“, а с друге „пропадљиву висоту земаљског господства“.

Земно ситна и грешна, Јефимија своју „Похвалу кнезу Лазару“ завршава срдачном молитвом – да се „мученик кнез Лазар“ пред Богом заузме за њу такву, то је јест да „крепка рука Господња“ утиша „буру љуту душе и тела“ њенога. Неисплакана и мала, она је захвална за помоћ од кнеза Лазара који је прими к себи и удоми. А после боја на Косову и Лазареве мученичке жртве притом, Јефимија моли Господа да сачува не само њу већ васцели српски род где су и „његова чеда и они што једоше хлеб њихов“ и они што „подигоше буну велику“, а Лазарева „добра у заборав ставише“. А затим додаје хришћански аксиом: „На моја мала приношења погледај/ и у многа их урачунај,/ јер теби не принесох похвалу како приличи,/ већ колико је могуће маломе ми разуму,/ па зато и мале награде чекам.“ Молитвеним умом и чистим срцем, Јефимија се већ обукла у Христа, и она више не тражи ништа, не очекује никаква земаљска признања.

После гласне похвале кнезу Лазару, чемерна и чамотна, монахиња Јефимија, као сваки молитвом окрепљени хришћанин, нечујно и непрестано (тако мора бити), не записује, већ понавља у себи: Господе Исусе Христе, сине Божји, помилуј ме грешну! Ова све-

присутна молитва срце је свих молитава, суштина саме вере, без које нема љубави према Богу нити богопознања.

Но, „природом матерњом побеђивана“, Јефимија непреболно тугује за „младенцем Угљешом“, четворогодишњим сином, „за ким жалост непрекидно гори у срцу моме.“ И то се по монашким начелима сматра искушењем и слабошћу, која траже да се „матерња природа“ победи. Кроз неугашену љубав према сину, а кроз непрекинуту молитву, Јефимија (про)осећа симбиозу земаљског и небеског, као што сунчева светлост ураста у (не)кошену пшеницу или у (не)откинути грозд, а потом и у причесни хлеб и вино.

И Бранко је млад остао без својих најближих, без сестрице Амалије старе годину и пô дана, мајке Руже која умире у својој тридесет првој, и брата Стевана који свет напушта у двадесетој. Оболео од сушице илити јектике, у 19. веку неизлечиве – туберкулозе, и Бранко умире млад навршивши свега двадесет девет година.

У песми „Кад млидија` умрети“, Бранко у ствари тугује гледајући на смрт испијеног и болног брата Стевана, певајући у његово име: „Лисје жути веће по дрвећу/ Лисје жуто доле веће пада,/ Зеленога више ја никада/ Видет нећу!“ Бранко доноси слику човечје сасушености и пепелности, болести и пролазности: „Глава клону, лице потавнило,/ Боловање око ми попило,/ Рука ломна, тело изможђено,/ А клеца ми слабачко колено! Дође доба да идем у гроба.“

Монахиња Јефимија, пак, прилажући катапетазму (златовезну завесу у Хиландару), сматрајући себе недостојном и ништавном, иде још даље у увидима о трошности и несавршенству, па моли Христа да је не изобличи „у часу смрти“ без обзира на њена „прљава уста“ и „нечисти језик“. То је монашко обрушавање на себе, на сопствене слабости и нечистоће. Са грађанске тачке гледано то је својеврсно претеривање, то јест хиперболисање сопствених мана и грехова, самопорицање у молитвеном укидању самога себе.

Међутим, Јефимија то чини по завету монашког живота. Ту је духовни манифест усамљеништва и тиховања, чишћење земаљских навика и чулних задовољстава. Један анонимни монах из, и Јефимијиног, 14. века самога себе, поред осталога, назива „малодушним“, „мрачним“ , „мрским“, „неискушаним“, „нечистим“, „прелестним“, „злообразним“, „бедним“, „лицемерним“ , „бесовским“, „саблазним“ и „недостојним“.

Монашки поглед није од овога света, није по рецепту свакодневног живота, нема узрочно-последични образац човека као друштвено-историјског бића.

Монашки подвиг, дакле, заснован на одрицању од земаљског привида, славе и успеха, проналазимо и у нашем времену. Узмимо пример игуманије манастира Градац, мати Ефимије, из профаног живота академске сликарке са великим могућностима афирмације већ у младости, која је своју одлуку да се замонаши нашла у сазнању да многи сликари ни на крају своје каријере нису пронашли мир и смисао, нису открили љубав Божју без обзира на множину њихових уметничких дела, већ, напротив – компликују своја трагања у уметности и очекивања од живота.

Није сваки песник илити уметник на извору божанског, може бити и догађа се да је на врелу демонског, а да то не препознаје,

или не придаје значај свему томе, већ наставља да производи уметност такве провенијенције. Нарочито у фазама великих искушења, борба између једног и другог догађа се у свима нама.

И Бранко и Јефимија знају да земаљски живот има својства и раја и пакла, Бранко – на песнички, Јефимија – на монашки начин. Као водећи песник српског романтизма, Бранко позицију песника доживљава као божанску, али увидом у пролазност раја на земљи, он ту привидну титанску моћ песника преображава у прометејску патњу и бол, истина са узвишеним и гордим поносом без обзира на окованост земним атрибутима.

У песми „Молитва“, као и у другим својим песничким творевинама, млади Бранко, дакле, зна да је овај свет, и поред огромне лепоте, сенка проласка и одласка. Ако бисмо његову поезију крунисали двема речима, то би биле лексеме: здраво и због. Диљем песама, он у исти мах слави и – опрашта се од живота. „Оj, изворе, здраво, здраво (...) Здраво и ти, момо, туди (...) „Брaћо мила, здраво, здраво“,/ Вина доста – то је право“, али и „сам ту самцит на свету широком“ са „зором без осванка“, он каже: „Због житку мој прелепи санче,/ Због зоро, због бели данче,/ Због свете некадањи рају,/ Ја сад другом морам ићи крају.“

Између ове две крајности, Бранко орфејски пева: „Хтедо`дугу да са неба свучем/, дугом шарном да све вас обучем.“ Дивећи се Божјој творевини која поседује „и над орлом шарну дугу“, Бранко жели баш том дугом да украси људске душе и тела, да сваког човека награди надземном лепотом и божанском милошћу. Дуга се овде јавља као симбол моста између неба и земље, који транспонује божанско ка човеку, а људско ка Богу. Дуга је нежна сила покајања, знак стишавања Божје срџбе после потопа, страхотног уништења живога света. Дуга је знак новог савеза између неба и земље, Бога и сваке живе твари, нови полазак у живот и ново стварање на Земљи, које ће штитити Божја наклоност и милост.

Јефимија, земно безначајна и слаба, малих могућности да доживи „небеско весеље вечно“, телесна и смртна, али са непрекидном молитвом јака и духовно несустала, обраћа се Христу стиховима везеним на хиландарској завеси: „Ниједна надежда није у мени/ за спасење моје,/ ако милосрђе твоје не победи множину безакоња мојих“. Она, дакле, молитвом непрестано кади своју земну пропадљивост и безакону непотребност на Земљи.

Бранко није монах, али је песник божанског талента, који са вером пева: „Надо моја, ниси ваљда пена“. Нада је важан део индивидуалне стратегије у романтичарском концепту света. Иако за своје песме Бранко каже да их „у траљама оставља“, он се нада да његов надахнути језик време неће развејати као пену и прах, и да ће можда бити удостојен Божјег благослова за све што чини.

У „Запису на хиландарској завеси“ Јефимија каже: „Зато те молим, незлобиви Господе,/ ни мало ово приношење не одгурни.“ Што је наоко беспомоћнија и неважнија, Јефимијина молитва бива крупнијом и делатнијом – ближа Богу. На крају „Похвале кнезу Лазару“, песникиња потписује свој завршни стих : „Јефимија усрдно приноси ово теби, свети.“ А скоро пола миленијума потом, после свих искушења и грехова, Бранко Радичевић пева: „Ао, свете, мио и премио, красно ли те Вишњи удесио!“

Ненад Грујичић

ДУГА НА ПУТОВАЊУ ЦАРИЦЕ МИЛИЦЕ И ВЕЗИЉЕ ЈЕФИМИЈЕ У ТУРСКУ НА СУЛТАНОВ ДВОР

Монахиња Јевгенија и са њоме Јефимија
после боја на Косову кренуше до Бајазита

да султана османлијског умоле за милосрђе
за Стевана Високога на ког паде људско грђе

– да издаде као вазал Муратовог моћног сина.
Две Српкиње, удовице, Милица и Јевпраксија,

путујући угледаше гдено небом дуга блиста.
Јефимија-Јевпраксија проговори срца чиста:

Ова дуга једним краком из Србије извирила
а другим се одвезала и у Турској намирила,

то је Божја рука, сестро, што нас прати до султана,
још од битке са Косова, ружа српског бола, славна

– да силином нежних боја убедимо Бајазита
да он више за деспота у Србији и не пита,

да не сумња у вазалство које као казна дође,
јер земаљско ионако царство буде па и прође.

Ту Милица поста јача саветима Јефимије
да свог сина храбро брани од султанске димискије.

Док им дуга поји очи, на трепкама бриде сузе,
и сећања преплавише – кога оно Турчин узе:

млада ћерка Оливера, мила сестра Стефанова,
за слободу поста жртва, харем-жена султанова.

Но... стигоше монахиње, на небу, гле, дуга неста
и зађе у срца њина, па молитва засја сместа,

свака реч им беше златна у клечању пред султаном
ког ханума Оливера још усмери својим планом.

Милица и Јефимија све изнеше постојано,
вратише се Љубостињи хвалећ' Бога сваким даном.

Деспот Стефан Лазаревић прихвати се своје судбе,
у Србији, слашћу дуге, он испева *Слово љубве*.

Беседа на свечаном отварању 36. Јефимијиних дана у Трстенику, 14. јуна 2023.

(*Блиц*, Београд, 2023)

НЕ ЗАБОРАВИМО ЖИВИ У ВРЕМЕНУ ОНЕ КОЈИ СУ У ВЕЧНОСТИ

Данас, на дан рођења Драгојла Дудића, на његов 137. рођендан, ова престижна награда ми отвара могућност укрштања прошлог и садашњег. Са Драгојлом Дудићем повезујем свога стрица Сретка Грујичића из Приједора који је, такође као партизан Србин, погинуо од немачких рафала. Једнога с ове, а другога с оне стране Дрине, смртно су погодили фашистички меци и шрапнели. Обојицу дакле повезује борба против окупатора српског народа, борба прса у прса са Немцима, империјалним здухачима, који су у два наврата у прошлом веку са огромном наоружаном армадом долазили да нас истребе и униште. Ако им се укаже и трећа прилика, опет ће Германи покушати, као што су допола то учинили са, гле, још осамнаест западних савезника 1999. године приликом нечувеног бомбардовања Србије и Српске.

Колики је то колонијални нагон, предаторска потреба да удави лепу, здраву и недужну жртву, показује и њихова аријевска најезда на Козару, када су јула 1942. године, са неколико десетина хиљада фашистичких војника наоружаних до зуба, заједно са нашим комшијама у црном из усташких упоришта НДХ, крвожедно насрнули на голоруки српски народ, нејач и децу. Пружен им је партизански отпор оличен у десет пута мањем људству и оружју, али су звери ипак имале значајне губитке. Но, са несразмерно већом силом, скотије пакла успеле су да униште огроман број српских мученика на легендарној планини, али и у систему својих нацистичких логора за свирепо мучење и сигурну смрт.

На овоме свету, постоје и други животни принципи, други народи, другачији људи и различита духовна и егзистенцијална стремљења. У поеми „Козаро сејо и прамајко“, на једном месту гласно певам: „О, високи представниче свих ратова/ у двадесетом вијеку на Балкану,/ замисли, поражени мој гаулајтеру,/ да је побједничка српска војска/ деветсто осамнаесте наставила јаким касом/ преко Драве и Словеније/ до Аустрије и Њемачке,/ и тамо у неком твом Крагујевцу,/ рецимо у Линцу или Ахену, стријељала/ четири хиљаде ђака с очима боје кликера,/ Као што су твоји Нијемци четрдесет прве/ нашу дјецу у срцу Шумадије...// Замисли, сестро Козаро,/ да је српска војска на коњима у галопу/ стигла и до планине Оденвалд,/ у масиву Хасен у Баварској,// да тамо лови њемачку дјецу, жене и старчад,/ да стријеља и убија, а оно што остане мимо метка/ хвата као јагњад и овце, и бајонетима/ гура на присилнии рад и у казамате.// Али ми то нисмо Нијемцима чинили, сејо,/ иако смо заврнули шију свјетској сили –/ други смо ми дух и корјен/ – светосавски је наш знамен:/ богати смо оно-лико колико другима дарујемо,/ друга је мајчина сиса дојила нас/ као анђеле у ћапћању,/ и други завјет, косовски, носимо у њедрима ми.“

Бити човек – мораш израна уочити разлику између добра и зла, мораш имати границу између једнога и другога. У поеми, даље, тугујем и певам: „Ја видим раширене дјечје зенице/ и страх на невиним уснама,/ чујем залиске срдаца што трепере као у ласице,/ и видим њихово неискуство са људима-звјерима,/ незнање о човјеку као идеолошкој мрцини,/ о људском стрвинару кад обуче и опаше униформу,/ ја видим оборену дјецу и крваве/ кошуљице од куделье залијепљене/ уз бијела тијела, и отворене младе очи,/ слијепе, заустављене у последњем хвату сунца.“

Драгојло Дудић је човек у знаку оне патријархове: будимо људи! Тако је васпитао и своју децу, целу породицу. Он је вредни домаћин из јаке српске лозе, самоуки писац, даровит човек јаког карактера и светле амбиције, пун врлина и вере у човека, племенита душа часног образа и дела. Међутим, земни људи знају бити потпуно другачији, знају дати веру за вечеру, продати своје ја, себе и најближе, и служити тамној страни света.

Живот је за Драгојла Дудића био отворена књига на чијој свакој новој маргини и страници откривао је мотиве и инспирације, желео да учествује као истинољубиви актер и одлучно помогне другима. А овај свет често не узвраћа добром. Овај метежни свет често навлачи ђавољу одору и рогове, наоружава се ратним плановима и убитачним оружјем, и у маховима који припадају злу, уништава целе породице, народе и цивилизације.

Сведоци смо медијске распомамљености танатосом и геноцидом. Мазохистички режисери нових ратова незадрживо пласирају крваве слике и звукове из прецизно бомбардованих и развалених кућа и зграда, насеља, градова и места привременог боравка под шаторима. Не, то није сан, то је стварност, наша цивилизација непојамно је узнапредовала, и још ће убрзаније, са новим технологијама што имају своје лице и наличје, боље рећи играју се и једнога и другога. Са тог демонског наличја кезе нам се гримасе богохулног ништавила што масакрира и убија невину децу, недужне мајке и незаштићене људе других народа, присуствујемо црном спектаклу смрти пред нашим очима, и ништа не можемо учинити, или нам се тако чини.

Са новим технологијама човечанство је релативизовало позицију истине, створен је паралелни свет у коме потрошеног мозга живе привремени људи зависни од интернета, тзв. социјалних мрежа, виртуелног света, артифицијелних селфија и лајкова, и чега све неприлагођено бићу од крви и меса. Истина је постала неухватљива, мимо наше стварности, смештена у виртуелни свет без људског откуцаја и крвотока. А потребно је загрлити некога свога, најдражега и ближњега, а ако их и нема у разбаштињеном свету, онда самога себе обухватити рукама и осетити тело – да, то сам ја, то је истина – тај додир са самим собом, са земаљском димензионалношћу, са стварношћу, са Божјом творевином.

Син Драгојла Дудића, Милош, партизански борац, страдао је такође у Другом светском рату, попут оца такође народни херој. Драгојлова супруга Стевка и ћерка Зорка биле су заточенице логора Бањица, а ћерка Перса страдала у немачком логору Аушвиц. Оволике жртве једне породице емитују светлост опомене и туге,

траже духовну окрепу и снагу, не само од људи, већ и од Бога самога, захтевају оченашку молитву што једина пружа одговор. Ево прегршти стихова из књиге *Козаро, сејо и прамајко*: „Не заборавимо пустити сузу,/ упалити свијећу и молитвом разданити мрак,/ помолити се за мученике-претке,/ замолити их да се и они помоле за нас,/ да им покажемо да их нису заборавили/ они чије рођење на Земљи нису дочекали,/ ми са заборавом тумарамо кроз свијет/ не знајући ни коме ни куда идемо,/ не заборавимо живи у времену/ оне који су у вјечности.“ Амин!

Беседа приликом уручења награде у Фондацији „Драгојло Дудић“ у Београду, 6. децембра 2024.

(*Козарски вјесник*, Приједор, 2024)

ДЕВЕТ ПЕСАМА НЕОБЈАВЉЕНИХ У КЊИГАМА

ВОДЕЊАКОВО ОКО

У доњем току

Човјек чешља
дијете у чамцу

На површини
лист воде
пресијеца рибу

У средњем току

Између обала
водењак
разлијева очи

Огрнуто обалом
дијете пије ријеку

Рибари збацују
врбе с леђа

У горњем току

Пред ноћ рибе
искачу из воде

Голо дијете
трчи обалом

У води жена
расплиће косу
и пјева

(*Око*, Загреб, 1975)

ЖИВОТНА

Ја гољо,
са свршеним студијем књижевности,
двема књижицама
и неколиким патетичним наградама,
званични головрати певац,
чауш,
врдалама,
дијак,
с опасним песмама
посластицама под пазухом,
корачам падинама економске кризе.

Очекујем да ми беспослена жена
роди прво дете,
цуцла је скупа,
немам паре,
немам кров,
ал': ав, ав, ав,
све ће ти бити јасно,
читаоче, када будеш
изван постеље умирао.

(*Књижевне новине*, Београд, 1983)

ОТВОРЕНА

Е, вала, да и ја нешто кажем.

Ко је дошао, тај је и остао,
ко је отишао, тај је нестао.

Мрки ме хватају дани,
сипљиво слива се време
низ кожу,
под нокте,
у кости.

Бојовна браћа зборе
да долазе ноћи кад ћемо се
делити на људе и нељуде.

Сјурују се секте
низ обронке градова,
никог да те помилује по коси,
и нико не тражи сведочанство,
с ланаца се одвезују пробисвети,
мајсторске вести колају
да би могло бити и горе.

Иде ми један у сусрет
– очи да ми вади,
гега ми други у загрљај
– на колац да ме набије,
потркује трећи на огњиште
– олово да саспе у прса.

(1983)

ЈАК САМ У ШАХУ КАО ДРЖАВА

Јак сам у шаху као, не, не,
стани: јак сам у шаху као, не, не,
чекај: јак сам у шаху као, не, не,
полако: јак сам у шаху као, не, не,
не жури: јак сам у шаху као, не, не,
куд си навро: јак сам у шаху као, не, не,
ама лакше: јак сам у шаху као, не, не,
чек' овако: јак сам у шаху као, не, не,
ма човече: јак сам у шаху као, не, не,
прекини, сад: јак сам у шаху као, не, не,
није тако: јак сам у шаху као, не, не,
о Боже: јак сам у шаху као, не, не,
удахни: јак сам у шаху као држава, не, не,
издахни: јак сам у шаху као држава, не, не,
мораш поново: Јак сам у шаху као, не, не,
стани, чекај, полако, не жури,
куд си навро, ама лакше, чек' овако,
ма човече прекини, сад, није тако,
о Боже, удахни, издахни, мораш поново.

(*Књижевна реч*, Београд, 1986)

ЉУДИНА

Ко ме зна – зна да сам људина.
Ко не зна – иш!
Немам времена за празна ћапиздања.

Наоружан сам дистихом
и његовим свитњаком.

Пишем Устав милине.

Ономад је химна задавила газду,
А ономад њоњо створио државу.
И ономад латица дуго падала с гране.

Зато са мном у коначни провод:
На принчевску брљу
И пурпурну сарму,
У гаћице домаће нирване.

Ето.

Ко ме зна – боље да не зна.
Нека се клони дртине.
Јер, све што стигне лепотан целива.
Анђео се на лабрње
усијане вере.

(*Поља*, Нови Сад, 1991)

РУКОПИС

Тело моје лепо,
камо размећеш гигантски очај свој?
Коме певаш у копривама?

Тело моје усправно,
зар још мрчиш туђе жене,
туђе робље,
зашто хујиш у тријумфу?

Тело моје омамљено,
зар ти зноjем поливаш
призор под облаком?

Ниси ли и ти трагични рукопис?

МАТЕРА

Збрзао сам детињство
и спискао живот цео.
У смрти се сада нинам
као сунце на сапима купачице.

Некоћ матера скидала
с орахове гране веш:
Дабогда се у лули раскомотио
ко ми сина под ребро муне!

Дошколован сам човек,
немаш да бринеш,
пропали машински техничар.

Ти ме, мајко, ушушкаваш
марамом од магле.

(*Поља*, Нови Сад, 1991)

РАДОСНА РИДАНИЦА

Нећу сâм над собом да плачем и кукам,
нећу да се као тамо неки брукам,

не припада мени да цмиздрим кô они
они су у томе прави шампиони,

чим им јачи дамар у уву зазвони,
у оку се пале јавни лампиони,

оплакују оца, мајку и родбину,
спремају за небо црну попудбину

нећу и не могу нарицати јавно
да ме други жале коњски страубално,

не припада мени да наричем тако
да продајем душу, на кантар, олако,

нисам мамин цмиздро са црвеним увом,
нећу да цијучем у тегли са мувом.

самог себе нећу да жалим на рате,
нећу лажни плач да продајем на канте,

ено себе жали један Херцеговац,
за њим тули братац гуслар Црногорац,

а ни Србијанац није ништа бољи –
неће земни конац, није им по вољи,

то ни мајка не би ожалила тако
како они себе оплакују, брајко,

аој, мили свете, на ободу сунца,
с нарцисима лелек до онкраја пуца,

нарикаче нема на божјем камену
да јауче тако свом првом колену,

а Крајишник ћути, олуја га узе,
нема коме више да покаже сузе,

неће самог себе жалити на свету
док лежи на туђем гвозденом кревету,

зато не бих ни ја крокодилске сузе
лио као океан по ком клизи крузер,

не желим од плача да се сав заценим,
не бих тиме своју публику да пленим,

не желим да делим свој старачки лелек,
све би то личило на предсмртни дернек,

нећу да се гушим од туге за собом
док преда мном чучи бештија са гробом,

немам образ дебô ни част бездушника
да због самог себе жалим свог двојника,

па да јавност слуша, тугом подврискује,
успоменом на ме своје срце трује,

грех је ожалити себе пред другима,
треба смоћи снаге и казати свима:

опростите, ближњи, најдаљи и други,
извините своме узгорђеном слуги

ког земна пролазност искушењем сломи,
слава распомами, а таштина згроми,

нећу такву прелест да грцам у стиху,
препустићу другом подвижну прилику

да настави сузе за собом да рони,
биће спасен онај што се тога клони,

са екрана вести, ђаволови зраци,
свуда око нас су краја света знаци,

да, нећу над собом да јецам и кмечим,
хоћу друге, ево, песмом да излечим,

о земаљска твари, пепелино сушта,
слињење је језик демонскога гушта,

мани земни успех, помоћ од човека,
о, помози, Боже, ти си мера свега,

одувек је било, човек чим се роди
удари да плаче, с невољом се плоди,

живот је то, мука још̂те од рођења
дечји плач је увод – све до васкрсења,

са дететом нека ридају сви сложно,
јецати с рођењем сасвим је побожно,

а не при одласку, кукала ти мајка,
боље да ти цепа руска балалајка,

јер ово земаљско царство када прође,
запевај, песниче – судњи данак дође,

радује се душа, мали људски створе,
рајска врата ту ће да ти се отворе.

(2022)

СТУДЕНТСКА ХИМНА

Иде младост с барјацима преко моста, преко моста,
он дугачак, никад краја, са сводом се овенчава,
студенти са заставама – никад доста, никад доста,
с ону страну сунце цвета, бескрај никог не спречава.

Иде младост нетремице преко воде, преко воде,
ка обали некој другој где свитање вечно траје,
студенти су одлучили – до слободе, до слободе,
ка обали која живот у радости свима даје.

Иде младост са песмама наспрам кише и олује
преко шума и облака – маршира и подвикује,
у времену простор стеже, размичу се клисурине,
иде младост и помера камење и развалине.

Ко не дође и не стигне да погине, да погине,
проклет био издајица Божје деце и судбине.

(2025)

О ИЗАБРАНИМ ПЕСНИЧКИМ ПРВЕНЦИМА БРАНКОВОГ КОЛА

МАЛА ПРОЛЕГОМЕНА

Савремена српска песничка сцена оличена у младим ауторима обилује покушајима који траже своје место у књижевном животу. Повелики број изразитих талената не успева да нађе озбиљну издавачку кућу или релевантан начин за пласман сопственог песничког талента. Томе, поред осталог, доприноси распад великих државних издавача који су имали уходане облике и системе објављивања песничких књига, а међу њима и ретких првенаца. Млади песници су препуштени себи самима и свеколиким јавним импровизацијама, пуком случају и неизвесностима које, по својој природи, воде у ризичне авантуре штампања првих књига без ваљане могућности за истинску афирмацију и живи контакт с публиком.

Бранково коло је јединствен издавач који омогућава афирмацију талентованих младих и оних песника који не застају на сопственој стази кроз време. Бранково коло, као што је познато, није само издавач, и зато представља привилеговано место за сваког новог и песника уопште. Оно је пре свега културна институција која, поред низа активности, има и две велике песничке манифестације, највећу те врсте код нас Балкану, песничке фестивале у марту и септембру, који поред наших и светских песника окупљају и драмске, музичке и ликовне уметнике, те филозофе и духовнике. У таквом контексту, млади песници имају идеалну прилику да упознају ауторе разних генерација и поетика, пружа им се могућност да током године наступе више пута у важним приликама и на местима где медијски одзвања песничка реч, и да на тај начин њихове књиге доживе ширу рецепцију и одјек.

Наравно, много зависи од самог аутора и његове способности да артикулише сопствену песничку судбину, да осим урођеног талента за писање што пре стекне и таленат за таленат, моћ артикулације примарног дара на јавној сцени, да се одмакне од малограђанских и комшијских погледа на улогу песника и поезије, да се уклопи у специфичлни вид односа и комунакације која постоји међу истинским песницима, да излива креативну радост у контакту са пандан-поетама и уметницима и, напокон, да има снажну, у знању усидрену свест о традицији и савременом песничком тренутку, као и визију будућег сопственог развоја у језику којем припада.

Талентован млад песник мора да уме да се здраво „наметне“ својим даром наспрам медиокритета који, немајући смисла за поезију, гурају се напред болидном упорношћу и истискују са књижевне позорнице ове праве, много обдарениje ауторе, али нажалост без дара за дар. Имати хиперсвест о урођеном таленту јесте предуслов за постојање на литерарној сцени и трајање кроз стваралачки простор и време.

Раст Дамира Малешева

Као карловачки гимназијалац понео је награду „Бранко“ истичући се као даровити млади песник. Песнички првенац Дамира Малешева, *Раст*, доноси зрелог песника заснованог на, поред осталог, утврђивању путева песничке традиције и заната кроз живи дијалог са песницима из наше традиције. Оплемењена и слободним и везаним стихом, Малешевљева поезија одише душевним капиларима бића, животном снагом и талентом да се сабере све оно што се кроз живот троши али и обнавља. У „Песми оцу“ Малешев наглашава: „Ја имам оца коме са лица/ Не могу ниједну плиму да читам.../ разумемо се ћутањем/ Мимиком/ Као гаврани/ Додиром кљунова/ Као љиљани/ Струјањем сокова// И под земљом ћемо говорити/ Оче“.

(1998)

Пут с облацима Драгане Крагуљ

Песнички првенац Драгане Крагуљ, *Пут с облацима*, предочава рукопис зрелих и култивисаних замаха и намера. Ова поезија носи епифанијски блесак земаљског бола и меланхолије. Она открива оригиналан стваралачки печат необјашњиво лако изведених стања бића у адекватна (једино могућа) песничка решења. *Пут с облацима* емитује чудесно зарне знаке дионизијске удивљености природом, реком, рибама, врбацима, биљем, зверјем, ловцима, птицама, светлошћу, мраком, пљуском и ветром, али и кругом времена, ритмом срца, љубави и песништва.

Драгана Крагуљ тка густу прећу снажно доживљених слика и занатски бравурозно, притом, укршта разнолике чулне сензације у амалгам чисте поезије. Она, заправо, „јабланује постојање“, „циједи звијезде“, „од времена прави пса“, „ријеку хвата у мрежу“ и „исијеца вјетрове у птице“, јер „тек вјетар насликан стваран је“. Читав вокабулар изванредних *lucida intervalla* светова и слика!

„Нема туге/ није баш сад/ али биће“ – надахнуто пева Драгана Крагуљ, именујући, тако, живу инспирацију која у божански златним слаповима матерњег језика походи изабране и отвара им ретке призоре креативног ероса. Савремена српска поезија, ступањем Драгане Крагуљ на песничку сцену, добија нову лирску координату чија позиција најављује озонски свеже стваралачке висове.

(2000)

Портрет Жељке Аврић

Поезија Жељке Аврић носи онтолошки извор надахнућа, онај чисти енергетски набој речи који тражи да буде уметнички транспован у виши медиј, у језик поезије. Као ретко кад, овакав првенац експлицитно предочава ауторску даровитост која би, у континуитету свога развоја, могла да се крунише и низом добрих књига.

Широки сплет тема и мотива, те разнолика решења песме и стиха, указују на ауторски трагалачки немир и свест о њему. *Портрет*

Жељке Аврић насликан је финим колоритом лексике у његовим суптилним семантичким валерима и сенкама. Поезија се и у овом рукопису објавила као мера талента и потребе да се опева свет.

(2001)

Подокнице Лидије Ђого

Песнички превенац Лидије Ђого, *Подокнице*, сав је у језичким миомирисима истинске потребе да се песничко биће изрази у емотивно снажном доживљају света. Лексичко богатство овде није засновано само на скрајнутој језичкој старини, већ на активној и прирођеној тежњи да се пронађу и искују сасвим нове речи. То се очитује већ и у самом наслову књиге. Тај аспект ове поезије пресудно је уметнички и он откључава, освежава и вреднује ризницу песничког талента Лидије Ђого. Ова поезија у исти мах скрива и открива ауторски напор (напон) да се песнички призори испуне жарком осећајношћу која није одвећ свакодневна. У преплетима различитих мотива, ову поезију красе гроздови лирске сликовности, али тиме и особено осветљене звучности стиха. Нема сумње да је Лидија Ђого поетеса истинског креативног нерва у матерњем језику као медијуму за изражавање света у концентричним круговима егзистенцијалног бола и лепоте. Овај првенац доноси тридесет три лирске виђете натопљене јарком чулношћу која детерминише степен доживљаја живота и света, али и компонује уметничку целину по мери једног очигледног песничког дара.

(2006)

Пискарања на балкону Стеле Манасијевић

Прва књига Стеле Манасијевић, *Пискарања на балкону*, доноси нам култивисану литерарну појаву. Зрелог песничког рукописа, ова ауторка свет посматра из искошене перспективе и сенчи она места која представљају основ за песничку надградњу. Духовита и иронична, саркастична и гротескна, каткад и мелемно цинична, Стела Манасијевић гради поезију јаког стваралачког печата, оне, духом усправљене, индивидуалности која је непоречива у доживљају света. И њене песме у прози, тако можемо назвати кратке приче у првенцу, носе сличан амблем креативности, сав у цепидлачким нијансама и детаљима свакодневице која на тренутке постаје нестварна. Нема сумње да је Степа Манасијевић аутентична поетска појава од које можемо, и те како, очекивати нове књижевне резултате.

(2007)

Испод неба Маје Белегишанин

Песнички првенац Маје Белегишанин, *Испод неба*, доноси неуобичајено зреле стихове. Сва у звонколикој слици језика, ова песникиња влада различитим песничким формама и облицима,

слободним и везаним стихом. Крупни простори њеног певања јесу природа и свет, душа и поезија. На тематско-мотивском плану доминирају детаљи реалности преломљени у нутринама бића које све види и осећа, меланхолично и болно, дисовски горко, десанкински саосећајно. Откривајући скривену музику уграђену у значења речи, недељиву од њих, Маја Белегишанин поседује ону драгоцену жилу куцавицу српске поезије која слови као стражиловска линија певања. Сензитивна и нежна у осећању живота, али јака у језику и погледу на свет, Маја Белегишанин представља природни изданак такве традиције српског песништва, без наглашених утицаја помодности. Посезање за светским формама (сонет, терцина, те строфе у квинтама) говори о њеној стваралачкој потреби да покаже да српски језик и те како поседује суптилне валере и за облике настале у другим миљеима, као и у нашем познатом десетерцу. Култивисан стилско-језички израз сведочи о креативној усредоточености на песнички текст. Ова млада песникиња ће, уверени смо у то, оставити озбиљне лирске трагове у нашој савременој поезији.

(2007)

Пролећни псалми Весне Егерић

Нова књига Весне Егерић, *Пролећни псалми*, духовно је узрела до псалмично-химничних висина. Разумевајући поезију као духовну дисциплину која јесте и није само књижевност (јер је и више од тога), Весна Егерић трага за дубинама религиозног бића које вапи за Богом. У сваком трену песникиња види и призива Истину, највиши принцип света, непрестанце молитвено зазивајући спас за крхко и грешно људско биће огрезло у искушењима и падовима.

У свему што природа обилато нуди, песникиња препознаје траг Господа, удивљено се опходи и према мраву и према небеским просторима. Дах савршеног бриди у свакој појави и ствари, а песма именује Божју творевину у надахнућу и светлу матерњег језика.

Ова књига је јасан пример духовног бдења у којем реч служи као поуздан мост ка Апсолутном. Поезија тиме показује свој виши аспект писмености, ону неухватљиву нит која се пружа у језику изван колоквијалие условљености. И кад су у строфи метрички неусклађени и слободни, ови стихови су, ипак, довршени у релативизованим законима форме и тако остварени у креативним амплитудама бића. *Пролећни псалми* Весне Егерић су поетски бедекер кроз видљива и невидљива стања тела и духа на овоме свету, а у сталној потрази за неземаљским, за оним принципом који је епифанијска потка поезији као језику над језицима.

(2008)

Созерцање сна Дајане Петровић

На посве необичан начин првенац Дајане Петровић нашао је своје гнездо у Бранковом колу. У оквиру „Духовских свечаности“ које трају неколико дана, а које на Калемегдану у Цркви Свете Петке организује Љиљана Хабјановић Ђуровић, 22. маја ове године,

на Задушнице, на Дан преноса моштију Светог оца Николаја, потписник ових редова наступио је са групом песника и уметника.

После лепог духовног програма, седео сам са Матијом Бећковићем за столом пуним домаћинске закуске и пића. Утом, пришла је к столу омања црна, зажарених очију, млада жена, чланица хора „Хаџи-Рувим“ из Ваљева, који је управо отпевао једну духовну композицију, и узбуђено рекла да и она „припада нама песницима“ и да би желела да каже једну своју песму. Матија се осмехивао и ћутао, а ја сам рекао да слободно каже песму. Она се надвила уз моје лево уво и изговорила одличне стихове. Тражио сам да каже још једну. И ова одлична. Матија није могао чути песме. Рекао сам јој да пошаље Бранковом колу рукопис ако има тридесетак таквих песама за збирку. Бећковић се машио за ташну и с потписом јој поклонио једну своју књигу, а и ја јој додао своју. Песникиња је рекла да је вероучитељ, као и њен муж, и да имају једногодишњег сина. И, ево нас над новим рукописом Бранковог кола.

*

Поетски првенац Дајане Петровић *Созерцање сна* предочава нам песникињу јаког талента. У шареноликом низу песама сусрећемо се са неколиким битним токовима. Ту су религиозни стихови, али и песме широког тематско-мотивског спектра: о љубави, односу мушког и женског принципа, о природи, свакодневици, песми и чину стварања, о новијој историји, избегличкој попудбини и мукама.

Назив књиге, *Созерцање сна*, веома је неуобичајен, а тако близак „песничкој духовности“. Реч *созерцање* има за свој корен *зрење.* У виђењима православних светих отаца *созерцање* представља молитвено усредсређење и саживљавање душе са надумним тајнама и лепотама. Човек је божанско биће пуно неистражених лавиринатa и дубина до којих се допире контемплацијом, мотрењем изнутра. По Исаку Сирину, созерцање је „осећање божанских тајни, скривених у стварима и њиховим узроцима“. Позната је његова реченица: „Ко созерцање ума сабира унутра у себи, созерцава Господа у срцу свом“. Созерцавати може онај који се очисти од страсти и тако оствари подвиг. Тада људска личност, лишена баласта греха, постаје способна за духовно-медитативно сагледавање узвишене лепоте и мира.

Пре хришћанског периода, Платон говори да душа кроз созерцање (медитацију) постиже знање о божанским идејама. Пут ка савршенству јесте кретање од сложености ка једноставности, од подељености ка јединству. А Плотин, пак, *умно созерцавање* поистовећује са „виђењем светлости која се излива од прапочетка“.

Дајана Петровић твори синтагму „созерцање сна“, чиме указује на сан као тајну оностраног, свет по себи и за себе у којем се налазе трагови апсолутног. У пренесеном смислу то би значило да поезија сама јесте созерцавање сна илити истине, да она по својој језичкој природи представља моћ контемплације и непрестаног истраживања у тајнама. Отуда, већина песама у овој књизи поседује откривалачки напор и потребу да се досегне неизрециво.

С дуге стране, и када су песме окренуте стварности, засноване су на *детињем чуђењу* над појавама и стварима овога света, што

осигурава чистоту намере и песничке спознаје. А то ће рећи да у свему лежи Божји жар, знаци творачке силе која поседује бескрајне могућности у обликовању света, видљивог и невидљивог. Дакле, наспрам физичких, нашу стварност насељавају и метафизичке димензије и силе које су песницима одувек биле „задаци и теме".

Прва књига Дајане Петровић носи стваралачако усијање у матерњем језику, говори о њеном „недреманом оку" које у свему види могућност за песму. Поједина песничка решења делују посве оригинално дајући нам тако веру и наду да ћемо у будућности бити у прилици да читамо и слушамо нове стихове и стофе ове даровите поетесе.

(2010)

Двопјев Александре Мариловић и Ирене Бере

Пред нама је књига *Двопјев*, сачињена из двеју збирки песама младих песникиња. Познати су примери заједничких песничких подухвата. Сетимо се, понајпре, књиге *Смрћу против смрти* (1959) Бранка Миљковића и Блаже Шћепановића, затим *Триптиха* (1973) Мирослава Антића, Пере Зупца и Мирослава Настасијевића, тропјева *Испод грања и звезда* (1958) Мирослава Милиновића, Славка Шантића и Велимира Милошевића, *Додира лета* (1963) Лазара Вучковића, Радослава Златановића и Божидара Милидраговића, те *Квартета* (1954) Божидара Тимотијевића, Бранка Јовановића, Томислава Мијовића и Првољуба Пејатовића.

Песнички првенац даровите Александре Мариловић, *Здравице утопљеника,* доноси поезију бурног темперамента. Њене су песме пуне затегнутих чулних струна и драмске напетости бића. Песникиња осветљава линије динамичног додира мушког и женског принципа, видљиве и невидљиве силнице сагласја и сукоба. Има нешто од фаталног поимања света у овој, богатог језика, поезији, звонка „извиискра" судара стварности и снова у зонама доживљеног. Пупољци рима указују на могућу метаморфозу песничког заната ка поимању поезије као симбиозе матерње мелодије и значења речи. У аурама таквог споја пронаћи ћемо најбоље примере лирике Александре Мариловић.

Прва збирка песама талентоване Ирене Бера, *Далеке близине,* сва је у усталасаним замасима песничког Ја. Лирском палетом обојена, ова поезија показује дар песникиње да стихове овенча свешћу о њиховом настанку, да изнутра, из стваралачке радионице, проговори „језиком над језицима". Лепота ове збирке огледа се и у разноврсним тематско-мотивским пољима и начинима певања. Детаљи, сићани призори и слике из присенка свакодневице јесу калеидоскопски ватромет емоције која пледира за основни погон поезије, за онај извор епифаније без које нема правог певања. Подједнако надахнута у напору да напише песму у слободном и везаном стиху, Ирена Бера отвара посве реалну (и неминовну) могућност певања на оба мајсторска колосека.

(2011)

Анатема хљеба насушног Маје Станојевић

Првенац Маје Станојевић, *Анатема хљеба насушног*, доноси необично изражену уметничку снагу која вапи за талентом да препозна урођени песнички дар. Пред нама је књига поезије старачке зрелине у младим годинама, књига лишена патетичних слапова језика какве затичемо код једног броја почетника. Несвакидашње озрцаљен језик разбокорио се раскошно у три циклуса песама: „Ерос на поласку“, „Рефлекција мога јуче“ и „Машта у хорору“.

Први циклус, „Ерос на поласку“, у сталном је надгорњавању ероса и танатоса, раја и пакла на земљи, у потреби истицања парадоксалних тачака таквога споја – до апсурда, а све опет у славу постојања и прожимања мушког и женског принципа: „Импозантни мој, човјече мали/ што смртнички ходаш,/ а надљудски љубиш,/ (као посљедње да је,/ као крај да је...)/ ни Аполон као, ни Јесењин као,/ већ као нико до сада!/Опрости ми,/ што ту сам, да уништим те./ Опрости ми,/ што допузала сам/ да повучем те у самог пакла огањ,/ у сам Тартар свијета мога“.

Вратоломно и хујно, у непрестаној измени светла и таме, чара и помаме, Маја Станојевић зида своју песничку грађевину на темељима старогрчких и римских митова, на религиозним поставкама греха и љубави, а увек у додиру са митологијом тренутка, у пламену нестајања и настајања бића. У хришћанским тумачењима, пар *светлост-тама* симболизује две супротноси: небо и пакао. Ако се светлост поистоверђује с Богом и животом, онда пакао значи зону без Бога и живота. Песникиња покушава да дотакне и једно и друго.

Спрам еденске среће у споју двају различитих принципа, мушког и женског, призивање Ада и импрегнирање песничког текста сликама подземља све до Тартара (пакла за богове у којем, по Плутарху, нема светлости) представља стање психе која ничице пада у борби са неманима изопачења. С једне стране, повлачи се и потискује их у подручје несвесног, а с друге, прихвата да се с њима поистовећује у свесној настраности.

Са становишта етичке и психолошке анализе, Paul Diel примећује: „Свака функција психе предочава неки персонификовани лик, а међупсихичка радња сублимације или изопачења исказује се међусобним деловањем тих означитељских ликова. Дух је прозван Зевсом, складност жеља Аполоном, потискивање Адом, суштинска жеља (еволутивни полет) херојима, а конфликтна ситуација људске психе борбом против немани изопачења.“ Шта ће од уметности остати у песничком тексту (шта у животу), колико ће аутор успети да надвлада анималне силе сопственог бића и оствари се у матерњем језику, у великој мери, и овде, зависи од поменутог талента за таленат?

У другом циклусу, „Рефлексија мога јуче“, песникиња преиспитује минуло време и, сведено, конфликтне тачке живота са ближњима: „Дичим се вама/ к’о брижни родитељ,/ а не вриједите ни трулог боба,/ ни у измету опушка.// Љубим вас/ као десну руку своју,/ а ви ме укопавате,/ вазда дубоко,/ вазда усхићено и сагласно,/ као плод срама,/као копиле.“ Бачена на „бурну брежину“, песникиња опева

самштину голог живота, отцепљена од родитељског корена, сама, на пучини живота, у судару са сцилама и харибдама, искушењима и наносима несреће. Али, песма постаје благо, велики штит од удара судбине, отвара могућност потпуног остварења и самопотврђивања: *Песмо моја!*

Оштар критичар, бескрупулозни сатиричар, изван дневног облика резоновања, ова песникиња призива и песничку сабрању у помоћ, не из сопственог језика (?), већ из компаративистички захваћеног круга европских песника из разних епоха: Катула, Вергилија, Бодлера... Свесна амбијента у којем живи, у песми „Моја 'Bosnia'", Маја Станојевић ефектно слика затечено стање: „Аждаја, са језика три,/ хомосапиенски,/ тоталитаристички влада,/ у овчијој кожи демократије." Освештена и јетка, на размеђи токова времена, у простору који није историјски наиван, наоштрена брусевима сукоба трију народа и религија, ова поетеса изводи плес разумевања и миридбе, отвара (готово немогући) покушај за индивидуални облик среће.

У трећем кругу песама, „Машта о хорору", Маја Станојевић наставља са својим препознатљвим синестезијским сликама, чулним ударима језика, спајању неспојивог, отварањем немогућег, упечатљиво градећи одабрани тамни свет. Тако сусрећемо песме посвећене грофици Елизабети Батори (вештици која се бавила окултизмом), Владу Тепешу (Дракули), Маркизу де Саду, Сави Савановићу (најчувенијем српском вампиру) и другима.

О овој колекцији песама Маја Станојевић сама каже: „Овај циклус је инспирисан антихуманим личностима, мање или више легендарним, помало митским и више фантастичним. Остале пјесме сам мислила посветити Роману Поланском, Цеку Трбосјеку, Григорију Распућину, Марији Антоанети, вјештицама, духовима, мртвацима и демону. Волим књиге и филмске адаптације Кинга, Поланског, Т. Бартона... А неки облик инспирације дошао ми је и из пјесама Бодлера, Поа, Блејка..."

Прва књига Маје Станојевић *Анатема хљеба насушног* доноси један аутентичан и „опасан" свет. Ауторка је створила сопствени систем певања, како на тематском тако и на формалном плану, и то веома култивисано. Нема сумње да је књига остварена целовито и динамично, да напросто вуче конзумнета у сваки наредни текст. У већем делу ове књиге, као што смо видели, стоји еротско као основни погон, не само на плану симбола, већ и као конкретни животни чин. Из загрљаја неба и земље настала су сва бића, потекао живот. То је манифест Маје Станојевић.

Сва у покушају да у језику створи заметак бесмртности из слике пенетрације оностарног и овостраног, из надвременог сударa ероса и танатоса у конкретној стварности, Маја Станојевић попут играча на трапезу раширених руку пева на ивици хуљења и посвећивања. Еквилибристички вешто, и амбивалентно, она успева да изгради самородан песнички свет. Нема сумње да се појавио редак песнички првенац, пун експлозивног материјала који својом екстатичношћу твори нови живот матерње супстанце речи, која тражи повећан степен ауторске самосвести о границама до којих може и сме да допре овакво песничко Ја.

(2011)

Глуви путник Милана Ракуља

Песнички првенац Милана Ракуља, *Глуви путник,* бурни је бедекер кроз пустоловне предела живота и духа. На трагу српске боемске поезије, овај поета исписује своје сонете (један венац), катрене, дистихе, секстине, мешовите и слободне стихове. Милан Ракуљ је изданак традиције песника са „главом на пању“, онај језички звездочатац што „безглав“ база по утринама свакодневља. Он је успламтело и „раздрљено“ песничко биће што кликће на ивици понора, са секундама опасности да склизне у кланац без повратка. Као да га мами судњи час света; он му се радује и пева, зазива и зачикава, грли и тепа. У заносу боемског певања, у еквилибристици „дупле експозиције“, раширених руку на трапезу стиха, Милан Ракуљ све време води дијалог са својим двојником, другим *Ја*, без којег нема песничког путешествија кроз матерњи језик.

Опијен поезијом, бунтован, често отвореног гарда, Милан Ракуљ удара на „ветрењаче овога света“ не би ли испилела нова песма из громовите битке и урлика. *Глуви путник* је поетички конзистентна књига, веома уједначених језичких капацитета са разноликим амплитудама удара слике и звука, збирка поезије исписана деликатним искуством и болом. Она је амалгам рационалног и ирационалног аспекта свести, у сталној потреби да се именују разлози песничке инспирације.

Поетичко сродство проналазимо у плодној лепези поезије Душка Трифуновића, Ђуре Дамјановића, Бранислава Петровића, Александра Секулића, Милисава Крсмановића, Рајка Петрова Нога, Милана Ненадића, Ранка Јововића, Крстивоја Илића, Вите Николића, Слободана Стојадиновића, Ђорђа Сладоја, Боре Капетановића, Мирослава Цере Михаиловића, Благоја Баковића, Бранимира Кршића и других. У тим круговима заснива се Ракуљево поље борбе са химерама и музама, дозвољени простор слављења и поруге света.

Попут боемске сабраће, главне теме Милана Ракуља су песнички фатум и смрт, жена и пијанство љубави, сува стварност и „остатак света и космоса“. Све улази у визир његовог интересовања, све може постати песмом, нема граница у „грком и медном“ именовању красота и чуда, трица и кучина „великога постојања“. У песмама је увек присутан неки од амблема боемског, и духовита игра с њим: „Више ништа не осјећам,/ више ништа ми не паше,/ душу ћу да исповраћам,/ одвојите ме од флаше.// Више ме нема ко грдити,/ коњ сам, пиће ме јаше,/ од амова не могу видјети,/ одвојите ме од флаше.“

Љубавна поезија Милана Ракуља, у исти мах, конкретна и „ванземна“, почесто је заснована на непотрошивим општим местима. То је лирика „великих сазвучја“ ероса и танатоса, неретко патетична, оркестрирана у надгорњавању разума и срца, у честој опреци једнога са другим, како уосталом и налаже исконски песнички принцип: „Сахрањујући неуспјех дневног свјетла/ мене гостиш омиљеним јелом,/ отимам ти оно што си хтјела/ спаковану душу и власт над тијелом“.

Жена је искушење свих искушења, величанствна опсена, рајска и адска сила, вишеструка лепота и замка, усхит и патња: „испржен на сунцу и савјести/ у безвољној борби са временом/ ја немам ништа осим болести/ у глави дефинисаној твојим именом“. Но, жена је и помодна кокета, маска сопствене простоте, нашминкана сенка лажне лепоте, речју, привид што *жали само за фукаром.*

У сонетном венцу, где се крије акростих „Тањи Шљиваровој“*,* Ракуљ предочава драму песника и жене, указујући на специфичности таквог односа спрам уврежене релације мушко-женско. Занос и трагизам стварају грађевину сонетног венца што спирално диже и множи речену тему дајући јој тонове музичког „чардака ни на небу ни на земљи, који исијава надахнута значења и решења: Ја би` те и данас волио да могу,/ на земљу, некад, за мене воћко пала,/ ти и даље у мени пркосиш Богу,/ ал не и Ђаволу ког си изазвала“.

Осим љубавне поезије, која је добрим делом заступљена у *Глувом путнику*, проналазимо и сатиричну као манифестни барјак овога песника. Оштар тумач свакодневног друштвено-политичког врвежа и кича, Милан Ракуљ не преза да ошине по малограђанском естаблишменту пуном привилегија стечених на грбачи напаћеног народа. Он се гнуша лицемерног политичарења и трговине родољубљем. Језик му је беспоштедан и функционалан, примерен таквој врсти обрачуна са „гузоњама“ преваре и крканлука: „Данас је у току предизборна галама/ град на сваком ћошку пун је реклама,/ обећање дава па срце слама/ елитни члан посланичког шљама.// А ти у углу стојиш сама,/ будућности моја касна и рана,/ политика мучно мозак ти ђеља/ док су гузоње у акцији фотеља“.

Милан Ракуљ не остаје глув ни на белосветски империјалистички шљам, на ударе што долазе од тзв. новог светског гузоње по напаћеном Балкану. Он брани свој корен и језик, онако како елементарни песник уме и мора, а уз то, иронично и намерно поставља конкавну слику свога етноса посматраног из пропагандних реторти атомски наоружаног „милосрдног анђела“. Милан Ракуљ се руга разулареним и демонским газдама света: „О препуна земаљска кугло,/ скриј међ границама ти моје ругло,/ злогласна моја је нација,/ сљедбеник сам сеоба и санкција.//... Узори ми језик, згази орање,/ направи пут преко мога огњишта,/ заплијени ми снагу и знање/ да коначно постанем нико и ништа.“

Дабоме, Милан Ракуљ, како већ рекосмо, никад не заборавља песника и поезију као вечне теме песме, он их, у ствари, увек преплиће са осталима. „Знам нисам сам под голим небом/ коме сунце показује пут,/ незнаном даљином подстакнут/ ја носим вјетар око врата,/ води ме са сличнима собом/ моја будућност непозната.“ Песник је демијург, биће које укруг руши и ствара, нестаје и рађа се, увек са појачаном температуром језика у новим концентричним круговима слика и призора. Такав поетички концепт говори о песничкој моћи да обнови сопствени таленат и наново му дâ шансу да се упосли са речима које постају поезија. Рад на метричкој структури и усавршавању версификацијске тачности стиха остаће као један од задатака у наредним песмама и књигама.

Појава младог Милана Ракуља на савременој српској песничкој сцени веома је драгоцена у односу на наплавину тзв. поезије тихог геста, која настоји да утули жижак надахнућа и рециклује беживотне слике са пластичним трућем артифицијелности. Милан Ракуљ је песник који обзнањује и обнавља златоносну жилу куцавицу наше боемске поезије додајући јој, дабоме, валере сопственог живота и искуства, суза и крви, пркоса и мегдана. Он је аутор који унапред има формирану слику о мисији песништа и позицији песника у свету; не одустаје од боемског проседеа, усавршава га и живи, показује и носи као заставу у свакодневној тутњави живота. Нема сумње, првенац Милана Ракуља, *Глуви путник,* доноси нам гласног песника.

(2013)

Насељавање празнине Андрее Беате Бицок

Песнички првенац Андрее Беате Бицок *Насељавање празнине* указује на комплетну стваралачку личност. Пред нама су песме талента брушеног кроз књижевно искуство младог, посвећеног бића. Импонује зрелост замаха језика кроз освојене просторе поезије и духа. *Насељавање празнине* представља књигу која доноси густину емоције у укрштеним сликама и призорима свакодневице и унутарњег света:

Наде приковане за постељу бола
И плач немих усана капима кише.
Пустопољине поглед прождиру,
Слепилом зеницу пробадају.

Андреа Беата Бицок припада оној врсти младих писаца који су већ на почетку свога стваралачког пута показали свестраност и моћ владања разноврсним жанровским карактеристикама. Поезија, пре свега, а онда и проза, критички и есејистички текстови, те шири огледи и студије. Све је то у ризници талента ове песникиње, читаво богатство једне здраве амбиције на књижевном помолу.

На тематско-мотивском плану, свет сеоске идиле са удаљеним блеском урбаног указује се као важна зона песникињиних креативних интересовања. Доживљај (преживљавање) у таквом миљеу напуњен је свеколиким ишчекивањима и зебњама, трнцима сете и меланхолије:

Звезде трну у даљини.
Покрај света протеже се зора
и јасно се види, откуда мора
и осећај смрти у близини.
Клонули цвркути, уснуло сунце,
леденице и глад чула.
Сва су постојања посрнула.
Крије се ветар, ћуте улице.

Биће спас тражи у вишем говору, у речима које нису од обичне ковине, у песми као највишем облику (само)спознаје света: „Тражим кутак у који стала би/ мисао дуга колико трен/ озарења свода у тами ноћи...“ Нека лепа староставна црта песничког говора, у симбиози са ововременом, ствара живу боју језика. Има нешто од душевне атмосфере Анице Савић Ребац у песмама Андрее Беате Бицок, непрекинута Аријаднина нит спознаје живота као бескраја на путу бола и патње, призори стварности који опомињу на неумитну људску трошност.

Удивљеност постојањем као пролазним обликом вечитости добија облике ретких интелектуалних и чулних увида у поезији А. С. Ребац. На сличан начин А. Б. Бицок крстари језиком и темама, непрестано трепћући „рањеном душом“ и налазећи у једном једином трепету читаву космогонију појава и чуда, видивих и невидљивих, оних димензија које људску природу чине амбивалентном и мистичном.

С друге стране, ова млада песникиња јасно изражава свест о песми и писању, о метатексту и надахнућу, о ностраној снази речи и језика у конкретној песми. Очевидан је аспект свести о литератури уопште, о поетичким обрасцима и решењима кроз време, али на делатан и веома самосвојан начин, без ропског загрљаја са утицајима.

Ова даровита поетеса показује и ширину занатског умећа кроз колекцију песама у везаном стиху у књизи у којој претеже слободан. Тиме даје до знања да њена песничка авантура има ослонац на двострукој снази певања, у белом (слободном) и римованом стиху. То је прилика да нагласи да јој је музичка супстанца речи и стиха од великог значаја и да жели на конкретан (формални) начин показати да она пре свега пева, па тек онда пише. На примерима богатих искустава, ово друго је недовољно за орфејску лепоту песничког говора који подразумева певање као највиши облик обликовања матерњег језика у поезији.

Синтагма „Насељавање празнине“ може да послужи и као микроманифест којим се изражава суштина песничког делања, оног процеса песничке вештине, који се заснива на откривању првине и њеног транспоновања у ненасељене просторе маште и онкраја. Ова књига говори о снажним капацитетима једног талента који се, у непрестаној епифанији бића, упутио у заносну авантуру богаћења сопственог језика у поезији.

(2014)

Антологија савременог песништва / антилогија свевременог речништва Душана Захаријевића

У рукама нам је несвакидашње зрео песнички првенац Душана Захаријевића, чврсто постављен и осмишљен већ у чудовитом називу: *Антологија савременог песништва / Антилогија свевременог речништва*. Није тако честа појава да млад аутор избегне погубне утицаје актуелних радионица једноличног писања, досадне рециклаже истог на савременој сцени, и посвети се нечем другом,

откривању сопственог песничког пута, колико на староставан толико на (пост)модеран начин. Пред нама је живородан песник који незадрживо пева о суштаственој тачки стварања, непрекидно изражавајући свест о речи и песми, о творачком чину и песништву, о песнику и свету, и коначно, о еросу и танатосу језика. Он би да дотакне и сам логос, и открије тајну постања: „Једино у смрти/ Сећам се рођења."

Има нешто од винаверовске еквилибристичке вештине са речима на трапезу раширених руку у овом песничком звездарнику, нешто што „заразно" сија из сваке песме у *заносима и пркосима* матерњега језика. Овде се поезија јавља као наджанровска јединица (дисциплина) у тзв. књижевности, као свет за себе у језику, изван школских категоризација и канона. Овде је песник „гробобран света". Да, управо то, и тако се рађа, и постаје *perpetuum mobile* у созерцавању матерње мелодије у светлости језика.

Као потенцијални писац других жанрова, Захаријевић би могао све – да обиграва књижевне пределе и занате, и друге уметности, да спирално лети око вавилонске куле језика, и да му то буде тек узгредно делање, да на пример лакокрило пише о другима, о инима, о минулима и садашњима, да тренира своју вештину кретања. Међутим, као апсолутни песник он ће бити заснован на другачијем принципу, на надвременом и *надљубавном*, што би рекао Винавер. У поезији тај лет (живот) заснива се на пречицама „незнаних даљина", на директним епифанијским загрљајима са истином песме: „и бићемо светлост, бићемо звук."

Душан Захаријевић показује да су његове амбиције велике, и урођене, непрестано упослене, да певање има јуродиву шифру коју носе тек ретки и изабрани, новим речима обележени: „Глагослови, песмо, речи своје/ Нови живот да се роди." Нека је „глагословен" долазак новог песника у српски језик, и нека му срећа пева већ са корица прве књиге у амблему Бранковога кола и обновљеног присуства вечно младог Алексија (Бранка) Радичевића.

(2017)

Стрижи маску, конак немаш Горице Радмиловић

Песнички првенац Горице Радмиловић, *Стрижи маску, конак немаш*, расцветава се у позоришној имагинацији, у театарском домаштају живота и језика. Песме се одигравају на замишљеним сценама које су пандан доживљеном, па се књига указује и као „ванвременска бајка".

Има нешто од тосканске лепоте Црњанског у овим песмама, нешто од суматраистичке визије у наносима слика које, потом, меандрирају у лирске лукове Раичковића, „до обале тишине коју праве наше очи". Мотив тишине утврђује снагу изговорених речи: „Када једном убереш траву са својим именом/ Послушај глас рибе/ На корак од тишине." А онда, искуствени изражај о феноменима који кроз живот носе матрицу амбивалентног: „У тишини је увек грешка/ Као и живети/ За чисту љубав,/ Уметност и/ Глад." Но, ту је и учестали мотив крви, који установљује равнотежу насапрам предоченог: „Једино је неугасива крв извесна, искрена."

Горица Радмиловић има креативни смисао за лирску финесу или „малу петљу“, за дриблинг у једном стиху – да блиц-сликом изазове снажан доживљај и осветли целу песму, што уосталом и јесте специјалитет поезије испеване даром: „У твојим уснама спава виолина“. Или: „Накит од жеља, тек је смола густа.“ Затим, призори у мотивима белине: „Са мном дође мирис зиме/ Далеко, далеко, од једне белине.“ А онда ониричка снага слике: „У мом сну/ Белом као тело чији погон стоји годинама/ Ти чистиш снег/ Ни не слутећи да сам то ја.“

Поетски рукопис *Стрижи маску, конак немаш* носи бурне и непревреле призоре „дасака које живот значе“, узбудљиву атмосферу пуну јарких емоција и нескривеног бола, који отварају простор фантазмагоричне интиме у првини доживљаја света. Појавивши се у Бранковом колу, ова збирка даје шансу будућим књигама Горице Радмиловић, то јест, установљује талентовану младу песникињу на почетку књижевне каријере показујући њен реалан потенцијал за непрекидни развој.

(2017)

Нерви од волфрама Растка Лончара

Песнички првенац Растка Лончара доноси очигледан песнички таленат са већ увелико освештеним погледом на поезију и уметност. Ово је рукопис хиперсензитивног песничког бића, које напетост језика претвара у креативне замајце хумора, ироније и гротеске, импрегниране конкретним животом и болом.

Ове песме изведене су као звонолико калемљене слике, у непрестаној јурњави интимних сензација на таласима матерње мелодије језика, са филигрански придоданим нотама у слободном римаријуму текста. Однос мушког и женског принципа овде је представљен до делириј умских плима и осека, које у непрестаном надгорњавању смењују боголике и ђаволске маске и причине. *Нерви од волфрама* представљају зрели младалачки амалгам надахнутог и прочитаног, у живој промоцији емоције која се отима канонима хладног ума.

(2017)

Кад ухватим тишину Николе Раусављевића и Милана Ћосића

Занимљива појава заједничке збирке, *Кад ухватим тишину*, двојице младих поета, Николе Раусављевића и Милана Ћосића. Бранково коло објављује овај лирски двојац имајући у виду и њихову особену мисију оличену у јавном казивању поезије. Наиме, они припадају поетско-рецитаторској дружини „Међу нама“, која, непрестаним трудом и афирмацијом врхунске лирике српских и светских песника, демистификује надувену бирократију и шунд наше јавне, друштвене и медијске сцене. Никола Раусављевић рођен је 1991. године у Карловцу, у Хрватској, одакле га је ратна олуја донела као четворогодишње дете у Шабац. Ту је завршио основну и средњу школу. Тренутно је на мастер студијама српске књижевнос-

ти на Филозофском факултету у Новом Саду. Милан Ћосић рођен је у Апатину, где је завршио основну, средњу и музичку школу. Дипломирао је српску књижевност у Новом Саду. Пише поезију и кратку прозу, а бави се и компоновањем. Сличности и разлике између ове двојице песника стварају чудесну равнотежу збирке. Код Раусављевића се смењују боемска осећања која настају у самоћи или кафани, на празном кревету или у замишљеној старости. Песме Милана Ћосића чешће говоре о љубави, о емоцијама према жени и драгима, склон је педагошким и моралистаторским стиховима. Оба подједнако пишу и слободан и везан стих нудећи неумрло поверење у песму, песнике и песнички говор.

(2017)

Колска игра Милоша Пуђе

У овом рукопису избија она чувена хераклитовска синтагма „певање и мишљење“, касније импрегнирана виђењима Хелдерлина, Ничеа и Хајдегера, уз истоветни наслов есеја нашега Светозара Марковића, синтагма која представља манифест у малом. Ако песник не уме дати „тачну слику мисли што спиритуалније“, написао је имењак младога Пуђе – Милош Црњански, тада остаје огољена мисао без песничке слике. Подупирући Црњанског, дакле, може се начелно казати да без космолошких и апокалиптичких визија које би поезију учиниле метафизичком, тешко је говорити о богатој мисаоности. Све то синтетише дионизијско и аполонијско осећање живота и света.

Пожелимо Милошу Пуђи да траје кроз време и никад не одустане од неговања сопственог песничког талента духовном дисциплином коју називамао дар за дар (ултрасвест о дару). То јест, да препозна и изгради у себи таленат за одржање сопственог песничког талента на јавној сцени у непрестаним искушењима и прелестима, у опасном присуству тек на трен примирених сцила и харибди. Сопствени таленат се не сме издати, јер он представља видовити ерос бића у времену. Издаја доноси кризу, депресију и пад. Песнички језик је неуништив и вечан, заснован на особеној врсти надахнућа у матерњем језику. Поверујемо у дивно чудо одисејског путешествија, у лепоту победе и слободе једног младог српског песника.

(2018)

Антикитера Александре Батинић

Ево у Бранковом колу песничког првенца несвакидашњег наслова – *Антикитера*. Шта је то? Једно од грчких острва поред којег је осамдесет година пре нове ере потонула римска галија враћајући се са Родоса пуна грчких бронзаних и мраморних статуа, грнчарије, новца, накита и стаклених предмета. Тек 1901. године, дакле, два миленијума после потонућа, случајно је откривена галија у чијим остацима је пронађен и сензационални „Механизам са Антикитере“.

На запрепашћење научника, утврђено је да је то први аналогни рачунар људске цивилизације, са више кружних зупчаника различитих пречника у бронзи и упутством за рад на грчком језику. Био је то компјутер којим је у давна времена мерен положај Месеца, Сунца и других планета, односно предвиђани прецизни датуми помрачења Сунца и Месеца. С обзиром да се механизам таквог степена технолошког развоја није појављивио све до 16. века, остао је да лебди у нашем времену деникеновски вео велике мистике: Одакле потиче „Механизам са Антикитаре“ и ко га је и како створио пре нове ере?

*

Антикитера у наслову књиге представља симбол песничког послања (poeta vates) и прекогнитивне моћи. Александра Батинић је пронашла оригиналаан (идеалан) назив за песничку књигу. Наравно, она се није бавила питањем феномена „Механизма са Антикитере“, већ је представила свој песнички свет у безграничном оболу ове метафоре, то јест новостворених симбола.

Каква је поезија Александре Батинић? Пре свега, то је поезија наслоњена на баштину заумног блага у српској традицији и језику, са елементима библијске и опште ерудиције. Има нешто од здравог утицаја Растка Петровића, нешто што плени елементима паганског и пансловенског, коренима српског и балканског мита: „Камен за под главу,/ змију за под скут,/ на длану повесмо месечине,/ док изговорим звездочитаније/ и очитам себи судње литаније/ – пу! Не стигло до мене.“ У поезији Александре Батинић проналазимо узбуђено „прскање дамара“ (И. Секулић), односно, антиподна стања и расположења: и радосно и трагично, и неуништиво и пролазно, и духовно и телесно, и инстиктивно и рационално. Лексички богата, с напором да открије праву реч и усади је у ткиво нове песме, Александра Батинић нуди глосолалију слика и призора. То је певање која има подсвесну тенденцију да се претвори у молитвене зазиве и чтенија: „Светиводо, горолеку,/ задња рано са Голготе/ сузом никад досољена,/ подупри нам небо пало/ плаштаницом твојих влати,/ реликвијом себра сад и одувек.“

Веома значајан аспект ове поезије налази се у осећању за супстанцу матерње мелодије у језику. Видно је стремљење ка резултату који би врхунио у везаном, то јест римованом стиху, са мање или више изведеном метричком структуром. То говори да ће ова песникиња посезати за новим песничким облицима и формама, који ће давати садржају ауру музичког, то јест мантричког „ритуала“ који везује пажњу читаоца/слушаоца за текст. Сусрећемо и строфе са обгрљеном римом, а почесто и стихове визуелно камуфлиране у слободне, који у ствари у себи крију риму: „Врата нема, ни прозора,/ ни истине нема./ Све су то само привиди,/ лажног пророка глас./ Постоје само неми зазиди/ од мене до мене.../ Од нас до нас...“

Ово је прилика да укажемо на једну појаву на српској песничкој сцени. Наиме, већ деценијама постоји бојазан од употребе везаног (римованог) стиха. Бројне предрасуде и заблуде, које се легу у једном делу редакција и катедри, или пак на часовима такозваног креативног писања, представљају камен спотицања за младе

и недовољно искусне ауторе. Млади песници који се појављују са сонетима или песмама у везаном стиху, као својим првим творевинама за јавност, често бивају изложени подсмеху или несувислој критици коју не занима мишљење (дело) другог. Тај бесловесни кез емитују „стручњаци“ недорасли овој проблематици, врло необавештени и испрани умови кроз идеолошке маљеве и пресе нашег књижевног и друштвеног, политичког и историјског амбијента у дужем периоду. То су они који још нису уочили, и нису разумели, како је нагласио грчки песник и теоретичар књижевности Насо Вајена (аутор књиге у Бранковом колу и добитник међународне награде „Бранко Радичевић“), угледни предавач на бројним универзитетима у свету – да је слободан стих уништио поезију у двадесетом веку. Могли бисмо придодати да се тај негативни процес наставио и у првим деценијама двадесет првог столећа.

Насо Вајена је записао и ово: „Ослобађање поетског говора од метричког стиха обележио је двадесети век. Међутим претерана и неодговарајућа употреба ове просодије свела је на најмању могућу меру разлику између песничког и свакодневног говора.“ Тако је настао „експресивни ћорсокак“, додаје Вајена. Дакле, писати разбаштињен слободан стих исто је што играти тенис без затегнуте мрежице, виспрено је придодао амерички песник Роберт Фрост.

Дабоме, у сваком језику постоје данас одлични песници у слободном стиху, и то није спорно. Проблем је у томе што су се неталенти, у великом броју, домогли „слободног“ стиха и растерали песничку публику. Механичким сажимањем прозног текста у визуелни привид песме, око којег остаје велика површина белине, створена је „поезија“ која пледира за такозвани слободни стих. Прави песници подједанко су јаки и у слободном и у везаном стиху. Њих краси таленат за таленат, то јест висока свест о потреби метричке оранизације стиха, која притом обавезно носи оригиналан стваралачки печат. Узмимо нашег Момчила Настасијевића за пример.

Сада смо над књигом *Антикитера* младе Александре Батинић. Ту постоји неколико песама у везаном стиху, а остале у већем броју показују напор за десезањем метричке организације стиха. Неке својом „разбуцаном“ визуелношћу скривају, како рекосмо, риму. Но, ево једне од најбољих, ако не и најбоље песме у књизи *Антикитера*. То је први од два „Сонета Бездановој“:

Ходамо лагано веком несрећника
у страху очију од подмукле мрене.
Извије се тешко твоја света слика
у сенци рамена што пада крај мене.

И мислим да чујем ехо коштаника
у јецај кад прсне кроз све твоје сене.
Засија ти лице светлом праведника,
распе се у боје још неоткривене.

За нама се клате сва бивша телеса,
срча старих душа вибрира у гласу
и живот се љуља клатном горског беса.

Ти у пркос хрлиш свом будућем спасу
док снено пунимо дно нашега леса.
На тренутак душа у прах ти смрт расу.

Ово је изванредан сонет у дванаестерцу (александринцу), са цезуром после шестог слога, укрштене риме. У потпуности је постигнуто јединство садржаја и форме. Но, оно што задивљује и на висок занатски пиједестал подиже младу песникињу јесте начин на који је извела (извајала) катрене и, потом, терцете овога сонета. Осам стихова двају катрена испреплетени су, у ствари, двема четвороструким римама (abab/abab), а два терцета двема троструким римама (cdc/dcd). То могу само прави мајстори, и зато ова песма сија као драгуљ у књизи.

На плану садржаја у овом сонету, сликовито је дат мотив људске земне трошности наспрам неуништиве духовне вертикале. На тематском плану постигнута је зрелост која не признаје хронолошке услове за испољавање и меру талента.

Млада и даровита песникиња је, дабоме, на самом почетку стваралачког путешествија и тек јој предстоје изазовна поетичка раскршћа и одлуке којим ће се путем кретати. Прва књига може да представља темељ свему, али тек другом песник истински прохода.

Растко Петровић је пример великог српског песника на чијем делу је своје гнездо привилегијâ свила српска универзитетска кавалерија никад не успевши да га, осим на пропитивањима студената за пролазну оцену, приближи ширем аудиторијуму. Можда је један од задатака Александре Батинић да своју поезију, и свест о њој, разграничава у свим правцима и искреним сликањем емотивног центра свога бића приближи што већем кругу конзумената. Да буде прецизна као справа са Антикитере, да одоли сваковрсним поетичким и иним искушењима, да буде то што јесте у знаку оне чувене изреке на санскриту: *Tat tvam asi* (То си ти).

Дакле, Александра Батинић, собом самом. Млада поетеса која има књижевни нерв и дар. А то је велико богатство, и несумњива срећа, чак и када се песникиња нађе у неизбежним (само)пропитивањима, или пак, тако честим сумњама да ли све то што ради има смисла у оскудном времену (увек погодном за праве песнике!). Верујући у нове резултате, ево стихова који лековито делују: „Опростите богови црни и бели,/ што грешно мислих и говорих/ бласфемичне непокоре на трговима и у капели,/ на вашарима и на цитадели.“

(2019)

Спирала Милана Громовића

Песнички првенац Милана Громовића, *Спирала*, представља рукопис над којим се бдело више година. Као да се аутор држао оне Винаверове мисли да је песников циљ стварање, а не створено. То није, дакле, поетски рукопис настао у стању *lucida intervalla*, са божанским блеском, како би рекли наши и ини романтичари. Није рукопис који је излетео из лепрша надахнућа и постао *свети текст* над којим више нема никаквих промена.

Наш млади песник своди своје слике до имплозивног ослонца за прасак чији одјек ћемо препознати и у народној лирици и средњевековој духовној поезији, а онда преко Настасијевића и у поезији Ивана В. Лалића, гле, пре њих и – Радета Драинца, Николаја Велимировића и других. Он води својеврсни дијалог са минулим поетичким предлошцима, са поменутим песницима и другима (Милутин Бојић), инкорпоришући туђе стихове у своје песничке текстове. Техника – легитимна и увек инспиративна, показује поетичке кругове утицаја и стваралачког одскока.

Симболика спирале је богата, отворена за разумевање света као непрекидног усавршавања и досезања самих космичких принципа. Представља животну и божанску енергију, плодност и раст, непрекидно кретање (путовање) које даје могућност разумевања и прихватања свих промена и нових циклуса. За концепт овакве песничке књиге наслов *Спирала* потпуно је адекватан и чини се, чак, јединим могућим.

Прва књига поезије, *Спирала*, Милана Громовића (рођ. 1988, Чачак), има снажан поетички карактер здравог херметизма омогућавајући тако формирање рукописа који бисмо могли назвати *corpus hermeticum*. Песнички старт овога аутора припреман је годинама у богатој књижевној лабораторији, усавршаван на стеченим знањима из поезије, теорије и историје књижевности. Милан Громовић је *poeta doctus* који вапи за остварењима *poete vatesa*.

(2020)

Панорама поезије *Песме после нас* ђака Карловачке гимназије

Велика је привилегија, и обострана част, као уредник потписати књигу песама ђака Карловачке гимназије која није свакидашња школа. Она је најстарија гимназија у Срба, светиња наше просвете и културе, несвакидашња установа која управо обележава двеста тридесет година свога постојања. Оваква збирка поезије долази као најлепши младолики дар великој годишњици, бранковски лирски венац од разноврсног стражиловског цвећа – као круна.

А онда, и јубиларно *50. Бранково коло* ове године, које нас намах подсети на оно старо Коло што је као лист за забаву, поуку и књижевност излазило у Сремским Карловцима (1895–1914) под руковођењем Павла Марковића Адамова, чувеног професора Карловачке гимназије, прозног писца, песника, публицисте и преводиоца.

Дабоме, пре и после Адамова у Карловачкој гимназији било је песника и писаца, који су постали значајна имена српске књижевности. Присетимо се на трен, и најпре, најчувенијег Карловчанина (који, гле, није рођен у Срему) Алексија Радичевића. Потоњи Бранко, у Карловачкој гимназији школовао од 1835. до 1841. године. После боравка у Темишвару (ту је написао прву песму на српском језику, „Девојка на студенцу“), где две године учи *мудрољубије* (филозофију), он ће у Бечу 1847. године објавити своју чувену прву књигу, *Песме*.

Бранко Радичевић је песник промене и иновантних решења, весник будућих токова српске поезије. Певао је један и пре Бранка наизглед на сличан начин. Милош Црњански примећује да је у карловачком миљеу изникао и пре Бранка њему сродан песник, касније свештеник, Васа Живковић: „Видите ли, како с гроздних винограда, силази пред гомилом раздраганих ђака, свештеник, претеча, чије су толике песме носиле *пролеће*, и који, срушен од угушеног бола, пред крстом, још има моћи и отмености да напише најлепшу реченицу тога доба: *из туге се радост рађа*. За њим је дошао Бранко.“

Васа Живковић је завршавао шести разред Карловачке гимназије када је Бранко уписао први. Писао је епиграме и оде, у народу је остала његова попевка „Радо иде Србин у војнике“, као и песма „Рани јади“, коју и данас можемо чути уз тамбураше у кафанама, која почиње чувеним стиховима: „Ах, кад тебе љубит не смем,/ другу љубит нећу ја.“ И још доста песама – као народне. Живковић се није поезијом бавио судбински, већ на махове, успут – „кад ми је срце у пријатнии тренуцима или у црним неприликама само од себе певало.“

С друте стране, Бранка је као песника стреловито озрачио бечки контекст, друговање с Даничићем, Мином и Вуком, са младим интелектуалцима из свих српских и словенских крајева. Он је отишао у свет за разлику од Васе Живковића, који се већим делом живота, осим током школовања, везао за пречански амбијент.

Бранко Радичевић је рођени песник који на нов начин открива чари и богатство српскога језика. Но, и Васа Живковић и Бранко Радичевић значајни су за српску културу, они су белези који нас одређују у времену. И не само они. Тако, на пример, прилика је да поменемо да су се у Карловачкој гимназији школовали и други значајни списатељи и песници: Јован Стерија Поповић и Сима Милутиновић Сарајлија, те Дејан Медаковић, Борислав Михајловић Михиз, Гојко Николиш, Вида Огњеновић, Ксенија Марицки Гаћански и други. Карловачки ђак је и песник Раша Ливада, истина као ученик учитељске школе, али под сводовима Карловачке гимназије.

Наравно, нећемо заборавити ни Лукијана Мушицкога, песника и архимандрита Српске православне цркве. У Сремским Карловцима боравио је дванаест година (1800–1812). У овом славном духовном месту рукоположена су двадесет два српска патријарха и митрополита. Са свих страна, географски мали Сремски Карловци зраче огромном духовном и песничком снагом за целину српскога народа и језика.

Збирка поезије *Песме после нас*, коју је приредила др Маја Стокин, професор књижевности у Карловачкој гимназији, могла би се звати и зборником, и панорамом или алманахом стихова. Но, оно што круцијално одређује ову необичну књигу као особену јесте њена младолика основа, поезија из кошнице младих талената, ђака Карловачке гимназије, а у духовној аури чувених Сремских Карловаца и Бранковога Стражилова. То је та привилегија, јединствена

и непоновљива, обоготворена стопа сваког ученика и професора Карловачке гимназије, дар који припада реткима и одабранима.

А наслов, *Песме после нас*, сугерише на надвремену снагу поезије, њену моћ да оставља траг о нама јаче од свих других дисциплина, и онда када нас физички нема на овом свету – да својим супериорним језиком распршује рециковани медијски и дневнополитички говор који траје само у тренутку док се одвија. Поезија пледира за вечност, она је највиши облик књижевне писмености. Још је Гете рекао да све више увиђа да је поезија опште благо људског рода, а Бродски додао да је оно по чему се разликујемо од свих живих бића управо поезија, и да је песнички језик у ствари циљ наше врсте.

У знаку таквих спознаја, штампамо панораму поезије *Песме после нас*, заметак некаквог будућег замишљеног цветника у којем ће се наћи сви песници-ђаци Карловачке гимназије од оснивања до данас. Ако не из тако дубоког времена, а оно бар из периода у ком је излазио и излази лист ђака Карловачке гимназије, *Бранко*. Неко би једном могао да сакупи све објављене песме и одабере најбоље, штампа неку врсту хрестоматије, дакле, књигу узорних и вредних песама кроз време.

Отуда је ова панорама интригантна са младим именима која данас доноси, именима забележеним у једном тренутку њиховога живота, на завршетку четворогодишње гимназије у школској 2020/2021. години. Овде су песме Алексе Вилића, Исидоре Антонијевић, Наталије Ђорђевић, Иве Максимовић, Николине Дикић и Хелене Будимир, рођених 2004. године. Међу песницима одвајкад, то су године познате као рембоовске, године генијалне адолесценције, године које не знају за границе, године где су звезде на дохват руке. Поезија, љубав, бунт, песничке визије у неограниченом маштарију матерњега језика. А све остало, у потоњем добу, зависи од њих самих, у суочавању са не баш увек наклоњеним животним приликама. Зато је важно што пре стећи таленат за таленат, свест о сопственом дару.

Обележавајући сваке године дан рођења Алексија Бранка Радичевића у Карловачкој гимназији, и по старом и по новом календару, 15. и 28. марта, имамо прилику да, поред осталих песничких и уметничких вредности, младоликих и антологијских духовних дарова, у извођењу Хора Карловачке гимназије чујемо две химне: „Бранково коло“ и „Химну карловачких ђака“. Ова друга има стих: „али ми смо карловачки ђаци“, а онда и овај десетерац: „сећаш ли се оне дворске баште...“

На ту тему, као уздарје на поезију у овој разбокореној панорами, и као подршка младим ауторима на песничком путешествију кроз многа годишња доба, ево моје песме „Дворска башта“ којом иначе завршава књигу *Сремскокарловачке терцине*, објављена прошле године у Бранковом колу:

ДВОРСКА БАШТА

(Љубичасто-белим цвеговима пауловније)

Али ми смо карловачки ђаци...

Сећаш ли се оне дворске баште
кад мириси расцветају чула,
када младост са песмама расте

у бојама стражиловских чуда,
миг пролећа и загрљај лета
у цврkуту славуја-булбула,

липа мири, џенарика цвета,
утом јесен, младог Бранка знаци,
мили Боже, велика је штета
што сви нису карловачки ђаци,
златно лисје у бојама дуге,
око оку пољубац добаци,

у даљини, уз писак са пруге,
оде јесен, а шуња се зима,
пахуље ће у ноћи предуге

лептирати нечујним крилима;
чим пролеће нову светлост баци
по гранама и по пупољцима,

дворску башту населиће ђаци,
а небо ће постати још веће,
без младости нема живе глади,

љубав никад уминути неће.

(2021)

Панорама поезије *Нек' остане глас* ђака Змај-Јовине гимназије

Лепи су и ретки пројекти попут панораме *Нек' остане глас* глас ђака гимназије „Јован Јовановић Змај“ у Новом Саду. Бранково коло и ова гимназија сарађују деценијама, и та сарадња је на дику и понос и једнима и другима. Ова панорама долази као својеврсна младолика круна истинског разумевања и пажње између Бранковога кола и гимназије. Наступи ђака гимназије „Јован Јовановић Змај“ на Бранковом колу увек су представљали велику радост (на пример, хор и ансамбл гимназије), као и доласци песника, писаца и уметника Бранковог кола у гимназију.

О тој прожимајућој димензији сарадње и вишем аспекту разумевања говори и податак да је приређивач панораме *Нек' остане глас*,

Растко Лончар, у ствари професор Змај-Јовине гимназије, аутор двеју својих досадашњих књига поезије објављених управо у Бранковом колу и притом лауреат награде „Стражилово“ коју додељује наша институција. Он је с љубављу и обоготвореним талентом, као књижевни професионалац, приредио панораму и тиме јој дао неизбрисиви ореол загрљаја Бранковога кола и гимназије „Јован Јовановић Змај“.

Девет младих песника, девет пупољака песничкога говора, непредвидивог поетског путешествија кроз време, представљају примордијални заметак поезије на златним стопама књижевне традиције српске књижевности. И сама Јовина гимназија је, поред низа угледних и остварених личности на разним другим пољима (Светозар Милетић, Исидор Бајић, Васа Стајић, Георгије Магарашевић, Ђорђе Натошевић, Лазар Пачу, Милош Хаџић, Лазар Томановић, Душан Каназир, Јован Туцаков, Јован Соладатовић, Олга Хаџић, Душан Макавејев, Петар Краљ, Јосиф Татић, Гордана Ђурђевић-Димић и други), изнедрила антологијске песнике и писце, пре свега Јована Јовановића Змаја, али и Лазу Костића, Милована Видаковића, Јована Грчића Миленка, Ђуру Даничића и Рашу Попова, те, не заборавимо, у духовној равни, и Патријарха српског господина Порфирија.

Наспрам ових великих имена, девет младих поета у знаку распеване росе српскога језика представљају знак континуитета и снаге Змај-Јовине гимназије у Новом Саду и на укупном просветном-образовном и културно-научном простору. Познато је да ђаци ове гимназије и данас освајају највиша светска признања из разних области и дисциплина, и као такви представљају понос Србије.

Ова панорама улива наду да ће се неко од младих аутора развити у песничку личност, односно у стваралаца и из неке друге области, о чему назнаке даје и о томе пише Растко Лончар указујући на ђачке одлуке да после гимназије упишу факултете који нису у директном дослуху с поезијом осим што свака креативна димензија науке у себи садржи иницијалну светлост самог песништва (сетимо се Николе Тесле и његових изума који су се ослањали на Гетеове стихове). То улива веру у непресушну појаву нових и нових талената, младих људи од који ће зависити да ли ће сами кроз време стећи таленат за таленат, то јест моћ артикулације и опстанка сопственог дара на јавној сцени и у животу.

Број девет симбол је, истовремено, краја и почетка, број којим се завршава један животни циклус (девет месеци мајка носи плод у утроби), али започиње и невероватна иницијацијска лепота, рођење новог аспекта живота: Алекса Чуљак, Ален Гавриловић, Вања Марковић, Анђела Новаков, Драгана Јовановић, Марија Шатравка, Теодора Томановић, Јована Кузманов и Лука Петровић.

Све у свему, пред нама је панорама живе поезије најмлађих песника Бранковога кола и Змај-Јовине гимназије, извор нових потенцијала, шанса да се у матерњем језику оваплоти нови поточић талентованог говора који ће кроз време расти и уливати се у други, већи, све до оног највећег у свему – вечитог.

(2022)

Сјеноход Данијеле Регојевић

Пред нама је песнички првенац Данијеле Регојевић, *Сјеноход,* књига која нема годинâ, прва књига младе поетесе, коју као да је написао много старији аутор, са великим искуством.

Данијела Регојевић поседује неуобичајено јаку имагинацију, у вртложним облицима слика и призора, донекле сличну поетском маштаријуму Весне Парун. То је поезија која говори искључиво у име сопствене личности, демистификује ограниченост, глупост и малограђанштину

То је поезија која нема предрасуде и границе у освајању тематско-мотивских светова, била она љубавна, социјална, родољубива или ма која друга. Назив књиге, *Сјеноход*, отвара бројне асоцијације, пре свега на *сјену* као сензацију супротну светлости, то јест – аспект *јина* супростављен *јангу*. По неким виђењима, *сјена* је симбол сваке делатности која свој легитимни извор налази једино и само у спонтаности, у игри. Отуда позната и учестала синтагма *игра сенки* – у уметности и многим културама, уосталом једна песма у овој књизи носи тај наслов.

У неким културама стоји записано да је опасно нагазити на туђу сенку, а деци је забрањено да се играју са сопственим сенкама. Испуњена суптилном есенцијом бића, сенка је и привиђење и *мехур зрака*. После смрти, душа и *сјена* одвојено напуштају тело; душа, по легенди, иде на запад, где сунце залази, а *сјена* остаје на гробу где одржава везе са живима, и њој су намењени дарови донесени на хумку. Стари Грци приносили су жртве мртвима у подне, *у сат без сенки*. А по једном предању, човек који прода душу ђаволу, губи своју сенку.

На овоме свету и сâм човек је сенка, привид, пролазни трен. Коначно, *сјеноход* је и сама поезија, дисциплина која походи и обиграва сва места овога света. Данијела Регојевић не оставља ни трачак сумње у вечну мисију поезије као *говора богова*. Њена поезија радује песнике са искуством, показује да се зденац надахнућа непрестано обнавља и подмлађује.

(2022)

Траговима... Драгане Лисић

Песнички првенац Драгане Лисић, *Траговима...*, представља горњу тачку њеног *сизифовског пута* који, ево, урађа плодом – камен је подигнут на врх. Пред нама је књига што *на длану* показује аутобиографске слике одрастања, то јест призоре процеса индивидуације. Тако се и сâм назив књиге спаја са насловима циклуса и гради семантичку огрлицу животног искуства: „Траговима љубљења“, „Траговима опажања“, „Траговима самоспознавања“, „Траговима играња“ и „Траговима укорењавања“.

Овај првенац плени набујалом емоцијом која показује свест о себи демистификујући сопствене предрасуде и заблуде у раним фазама одрастања, то јест стварања поезије. То је бедекер кроз трње

до звезда (*Per aspera ad astra*), што давно рече Сенека. Водич кроз животне замке разних сцила и харибди за оне што у раним годинама желе *да освоје свет*.

Ово је, дакле, поезија импрегнирана голим животом у судару са неумољивим и неправедним законима социјалног и психолошког, историјског и друштвеног миљеа. Поезија као јединствени и једини (последњи) улог у *руски рулет* опстанка, начин да се микросвет поистовети са формулама макросвета, да се локално са својим обележјима и принципима уздигне до универзалног.

Песме су написане у слободном и везаном стиху, понекад са прикривеном римом. Има фине, природјене музике у мрежи стихова, значењски и мелодијски нивои комплементарни су међу собом, али и са целином песме, то јест књиге. Ово је поезија која настоји да се на занатском плану усаврши и, у будућности, освоји богатију лепезу песничких облика и форми.

(2022)

Сентименталитет Димитрија Николића

Увек се обрадујемо открићу новог, талентованог песника. Тако се догодило и у сусрету са рукописом *Сентименталитет* двадесетогодишњег Димитрија Николића који је остварен и као млади пијаниста, и то какав – уметник у широком спектру музичких жанрова, и признања. Но, ево га и као изванредног младог песника: несвакидашња лепота и снага поезије избијају из овог рукописа, са зачудном зрелошћу и искуством које долази из видовитог онкраја, из урођене матрице талента.

Поезија заиста не зна за године, она је млада и у својој старости, напросто – или јеси или ниси песник. То се намах види у првеначкој књизи попут ове пред нама, која од прве до последње песме (полупоеме-поеме) доноси жар језика и слика, снажне емоције и буран доживљај, али и свест о чину певања, о песми, са раскошним сликама и призорима: „остаће за нама/ четири ветра/ четири неискоришћене руке/ и продавци цвећа на улици/ којима никада нисам веровао/ остаће промаја развучена међу зубима/ и предмети успавани у излозима/ и ваздух тај највећи сведок историје/ погледај како удишем сву нашу/ прошлост и будућност истовремено.“

Није лако опевати жену и њене амбивалентне чаролије; многи упадају у патетику из које у бољем случају проговара *белканто*, а с њим и душевни покрет радовања, плима одушевљења, узвишено чувство са наглашеном (пре)осетљивошћу. Николић идентификује Жену с Песмом, те сâм чин певања постаје нека врста љубавног чина. Млади песник сједињује ерос и танатос, тој симбиози даје андрогинско својство, не плаши се смрти, даје јој квалитативну димензију – без смрти нема живота.

Живот и ништавило, бујање страсти и силе мрака прожимају се и творе загонетку егзистенције и љубави, које теже да се остваре у вечности: „сада тонеш негде у крв мог језика/ ти до малочас жива/ и ево преселила си се у ствари око мене/ сада те најзад могу додирнути/ док се рађаш нова а ноћ се негде губи/ сада кажем издај ме љубави моја/ сада сам довољно мртав да те заволим/ једино што нас граничи то је моја ко-жа/ усирена и истањена.“

Сусрећемо се са поезијом посве младог аутора који не престаје да нас изненеђује из песме у песму – као да нема лоше, и све је на крају књига за себе – колекција песама кохерентног тематско-мотивског круга и уједначеног (откривеног) стилско-језичког израза који плени својом виртуозношћу.

(2023)

Небоглед Бојане Кулицан Громовић

Вера у песничку реч, у моћ песничког говора, главна је карактеристика ове првеначке књиге. Ево нас, дакле, над књигом која нуди разноврсну лепезу тематских боја: рефлексије са мотивима и питањима човековог постања и постојања, фантазмагорични блесци искуства, завичајни призори и снови, урбани свет са социјалним и друштвеним искушењима, људска бића као непредвидива и амбивалентна створења спремна на све, човеков спољашњи и унутрашњи свет, љубавна поезија, однос мушког и женског принципа и, коначно, само песништво, то јест песма и стваралачки чин..

Овде се види да имамо посла са, заиста, песникињом, и то одушевљава. Напросто, у исти мах осетите свест ауторке да припада традицији српскога песништва, оног из херцеговачког миљеа, у сликању особеног амбијента и атмосфере која храни душу, а с друге видите један оригинални поетски вез у матерњем језику. То је антологијска песма у младом песништву, као таква остаје у свим будућим књигама ове песникиње, знамен који се диже до талента крунисаног највишим својствима урођене предиспозиције да се буде песник.

Иако се налазе на самом крају, љубавне песме су најконкретнији животни материјал у овој књизи, уз наравно сличне капацитете других тематско-мотивских светова у претходним циклусима. Међутим, тим гестом да љубавне песме иду на крај књиге уместо да буду на самом почетку (што би било за очекивати код песникиње раскошне сензитивности, и природније, можда), ауторка, поред осталога, указује на једну уврежену и несрећену карактеристику наше песничке (књижевне) сцене – да је љубавна поезија нешто потрошено (да се неки стиде да је пишу), да она одвлачи у патетику, да има толико других тема које је донео тзв. XXI век. Није то својство само овог интервала већ и целе друге половине XX века. А у ствари, не писати љубавну поезију ненадокнадив је губитак за свакога песника који себе сматра озбиљним. Дабоме, постојали су песници који се нису обазирали на ту моду, па су писали и љубавну поезију. Који то језик на свету може без љубавне поезије?!

Нема сумње да је првенац, *Небоглед*, Бојане Кулицан Громовић дошао у прави час, у онај трен кад судбина то одређује, и да смо тако награђени једном добром књигом поезије која ће, уверени смо, ширити концентричне кругове за нове инспирације и песме.

(2023)

Парлог Марије Стојић

Марија Стојић представља освежење у низу објављених књига не само у Бранковом колу, већ и на савременој песничкој сцени. Запослена је у средњој школи у родном месту као професор српског језика и књижевности. Ово је песнички првенац, али друга по реду књига, после научне *Град и село у драмској књижевности ренесансног Дубровника* (2018). Већ насловом књиге, *Парлог*, дата је асоцијација на запуштен простор који на свим нивоима захтева катарзу и уређеност. Песникиња ступа у контакт са мотивима из репрезентативних песама Васка Попе, Момчила Настасијевића, Бранка Миљковића, Стевана Раичковића и Вељка Петровића. Она пева „Не спавамо ми,/ ни каменом ни травом./ Ми се нижемо на точку за мучење.“ Колико год ерудита, толико се песникиња примарно ослања на емоцију као основну алатку за утврђивање компетенције песника да уопште пева. Ово је поезија која не скрива духовну супстанцу молитве што спасава од трулежности света. Књига која поседује више рецептора за доживај односа хришћанског и паганског, традиције и савремености, руралног и урбаног, збирка песама која је заслужено овенчана наградом најлепшег имена на српској песничкој сцени.

(2024)

Корак између Данила Јовановића

Данило Јовановић, управо дипломом овенчани матурант Карловачке гимназије, будући студент руске књижевности и језика, добитник је награде „Стражилово“ за своју прву књигу песама *Корак између*. Он зрело изражава свест о поезији, о чину писања, о самој песми, о песничком језику и позицији песника у свету: „Неко ми је подарио поезију/ А овим стиховима ја узвраћам дар/ Затворених очију.“ Као што и сâм уме рећи, он пева о љубави, породици, пријатељима, о свом свету и свету око себе, о друштвеним збивањима и парадоксима, личним ломовима и опасностима савременог доба, али и о далеким звездарницима и тајнама иза земног хоризонта. Јовановић тежи да види и неке далеке светове, из којих је, како сматра, стигао и сâм: „Можда ми и јесмо звезде?/ Или су звезде неки нама далек род?“ Овај млади песник на здрав начин опседнут је потребом да кроз матерњи језик изражава радост у песничком стваралачком чину као језику над језицима, да се поезијом судбински бави изван патетичних снатрења и аматеризма. Он жуди за истином и правдом међу људима, примећује заосталост цивилизације без обзира на технолошки напредак човечанства, верује да као песник поседује етички најсупстанцијалнију позицију бића у свету.

(2024)

Него како Бојане Јеленковић

Бојана Јеленковић, дипломирала на групи Српски језик и књижевност на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Као наставник радила у школама у Александровцу, Брусу, Кривој Реци, Лаћисленду и Доброљупцима. Пише поезију и прозу. Од објављених радова, истиче се „Виноградарска лексика села Стубал“. Ово је њена прва књига поезије. Живи у Стубалу код Александровца. Поред неколико песама у слободном стиху, у првенцу Бојане Јеленковић сусрећемо римовну поезију у дистисима (ретко катренима), то јест са стиховима каткад и у леонинској рими. Певање о отуђеном бићу, осуђеном на чекање и туђу доброту (милост), о меланхолији до уништа (чамотиња духа) – све то представља тематску константу и атмосферу песничке збирке *Него како*. Ово је песничка творевина исцеђена из голог живота, улог који је готово једини преостао у не баш милосној свакодневици, поезија као нада, а за њом вера и љубав: „Од сневања до јаве има тако мало,/ а мени, сањару, до тајне је стало.“

(2025)

Плаво пролеће Јоване Анђелић

Јована Анђелић, матуранткиња Карловачке гимназије, награђена за песнички првенац *Плаво пролеће*. Ова млада поетеса већ је наступала на Бранковом колу показујући очигледан песнички таленат. Њен првенац доноси јасно изражену тачку дара који жели да опева пролазни свет, смену и лепоту годишњих доба, као и одушевљење поезијом као еликсиром вечности. На тим траговима налазе се и песме које захватају античка времена и њихове јунаке (Ахил, Икар), али и елегично Бранково доба којем посвећује дирљиву песму. Веома крупни захвати младе песникиње која се не либи да заличи и на старе песнике с обзиром да је поезија вечно млада и неуништива. Она пева о љубави (agape) и дружењу, односу добра и зла, ероса и танатоса. И кад захвата стварносне ситнице, предмете и појаве из своје свакоденвице, све то улази у велики млин времена чији точкови указују на неумитност људске трошности: „у мојој зими усред лета/ не могу рећи да сам зимзелена/ хвата ме нека чудна сета/ ни аорта ми није још одлеђена/ у мојој зими усред лета“.

(2025)

ДЕСЕТ ИНТЕРВЈУА СА НЕНАДОМ ГРУЈИЧИЋЕМ

МАТЕРЊИ ЈЕЗИК

Разговарао Петру Томић

Ненад Грујичић – рођен у Панчеву 1954. године, основну и средњу школу завршио у Приједору, студент Филозофског факултета у Новом Саду, недавно примљен у Друштво књижевника Војводине – један је од младих новосадских песника који се из дана у дан све више намеће читаоцима, објављујући стихове у готово у свим књижевним часописима у земљи.

Негујући стих са јединственом специфичном структуром, различитом од поезије код других младих песника, Грујичић сигнализира присуство једноставног, наративног стиха „схваћеног на више нивоа“ у војвођанској поезији – као оријентацију за нову генерацију младих песника.

● Како се млад човек помера на путу књижевне уметности?

Стицајем околности, читање што више лепих књига буди у нама жељу да и сами пишемо. Прве песме сам објавио у листу „Младост“ 1969. године. Данас, после десет година непрекидног рада, настављам да објављујем у скоро свим књижевним часописима у земљи. Недавно је из штампе изашла моја прва књига под називом *Матерњи језик*. На прошлогодишњем конкурсу који је расписала „Матица српска“ добио сам и „Бранкову награду“ за есеј.

● Твоја прва књига песама објављена је од стране „Књижевне омладине“ Србије?

Књижевна омладина Србије расписала је конкурс за објављивање првих књига. Пријављено је преко двеста књига, од којих су осам добиле позитивну рецензију па су и објављене. Међу ових осам, била је и моја књига *Матерњи језик* која садржи песме написане у последње две године, а које су део веће целине.

● На који централни елемент указује наслов и да ли има нечег заједничког са приказаном песничком вокацијом?

Приликом писања ових стихова, имао сам само животно искуство, свакодневни свет око себе и језик, свој матерњи језик. Да бих избегао понављање смерница мало старијих колега, одлучио сам се за једноставан, течни, лако разумљив стих који се граничи скоро па са нарацијом.

● На Филозофском факултету у Новом Саду излази часопис под називом „То јест“ који има амбицију да еволуира у књижевни часопис, окупљајући око себе најплодније младе ствараоце.

Часопис је настао са циљем да задовољи потребе студената књижевности, да објави њихове прве покушаје, семинарске радове и разне полемичке текстове, полазећи од заједничких ставова на нивоу нашег редакцијског програма. Временом су амбиције расле.

● У Новом Саду већ постоји књижевни часопис за младе. Да ли то значи да часопис „Поља“ не објављује дела младих у потребној мери?

Странице часописа „Поља“ су отворене за младе песнике, али изгледа да објављује превише превода и теоријских текстова, и да се око те редакције не окупљају сви даровити млади људи који би могли у великој мери подићи ниво часописа.

Намера студената Филозофског факултета у Новом Саду да уређују добар књижевни часопис је оправдана. Али, још увек не сматрамо корисним ниједан покушај поделе и груписања књижевне заједнице око једног или другог часописа.

Нашем младом песнику, који је и један од најактивнијих чланова уређивачког одбора, главни и одговорни уредник књижевног листа „То јест“, желимо успеха и још много нових и вредних збирки поезије.

Превод са румунског: Јоан Баба

(*Tribuna tineretului*, Нови Сад, 1979)

ДРУЖЕЊЕ С БРАНКОМ ПРЕ СВЕГА

Разговарала Александра Гловацки

На челу Бранковог кола је млад песник, Бранков поштовалац – Ненад Грујичић, један од ретких који се прихватио да напише нову књигу о Бранку, прикупи оно мало података што је сачувано о Радичевићу и појасни замагљену слику одавно претворену у мит.

● Много тога што је до сада о Бранковом животу написано је веома патетично и лакирано – каже Грујичић.

Ишчитавајући трагове и документа везана за њега, његову преписку и старе часописе, најпре, открио сам другачију слику.

Није ни чудо. После песникове смрти у Бечу 1853. године, протекло је било равно четврт века, и Бранко пада у заборав. Тек кад је Стеван В. Поповић, уредник илустрованог календара „Орао“, покренуо акцију за пренос Бранкових костију из Беча на Стражилово, о њему је почело да се говори. Мина Караџић је прва записала своја сећања: „Бјеше нешто виши од средња узраста, тјела размјерна, витка, па опет зато поносна. На жилавом, и љети и зими разголитаном врату сјеђаше глава дивна кроја, широка пјесничка чела, густе, отвореномрке косе. Чешљаше је унатраг, а бјеше дуга те му падаше чак до рамена... Испод чела сјеваше око необичним сјајем.“

● Тако наводи Ненад Грујичић у својој књизи *Бранко – песник младости*, што је ове године издала Књижевна заједница Новог Сада у тиражу од пет хиљада примерака.

Почевши од основних школа, Бранко је представљен као бледуњави јуноша девојачке физиономије, као слабашни туберан. А такав је био само последње две године живота. Пре тога, он је снажан гимнастичар који је пливао, ронио, хвалио се мишицама, пушку могао за врх цеви да ухвати и са два прста је подигне. Витална и крепка природа, какве су му и песме биле – прича даље Ненад Грујичић.

Девојкама мио. Остао у срцу и једне од најобразованијих жена свога времена – Мине Караџић, која је говорила неколико светских језика, бавила се сликањем, музиком. –Но Вук није желео да му Бранко буде зет. После Бранкове смрти, Мина се удала за професора београдског лицеја, Вукомановлћа, али је врло брзо остала удовица. У њеним сећањима остало је записано и како је настала свима знана песма „Певам дању, певам ноћу“:

„Бјеше то на Бадњи дан 1849. године. Вук је гостио своје знанце и пријатеље, а један од тијех донио је мени на дар књижицу споменицу. Ја заредих да ми сваки од гостију што у њу упише, па дођох и на Бранка. Док се окренух, а Бранко већ напсиао:

Певам дању, певам ноћу,
Певам, селе, што год `оћу;
И што `оћу, то и могу;
Само једно још не могу:
Да запевам гласовито
Гласовито, силовито,
Да те дигнем са земљице,
Да те метнем међ звездице.
Кад си звезда, селе моја,
Да си међу звездицама,
Меду својим, селе моја,
Милим сестрицама.

Ова се песма и дан-данас пева, без икаквих накнадних исправки у односу на то како је руком записана у споменар.

● Бранко је својим песмама дао потврду Вуковом делу. Зашто га Вук није више узео у одбрану?

Зато што у њему није до краја препознавао песника, већ културног посленика кога може да искористи за своју језичку мисију. У писмима која пише Његошу када му шаље Бранкову прву књигу песама, види се да је Вук веома резервисан према њеној вредности. Каже како то, „ако се узме прво с другијем", у ствари и јесте и није поезија, и како ће од Бранка можда нешто бити.

● Одакле ваша заокупљеност Радичевићем?

Као песник који је умро у двадесет деветој години, Бранко данас представља живу метафору наше романтичарске поезије. Европски образован, пре сто четрдесет година он је, у оригиналу највише, а нешто и у преводу, читао Хомера, Вергилија, Хорација, Хајнеа, руске песнике; преводио са немачког и латинског, помало и са чешког. У својој првој књизи песама *Матерњи језик* поменуо сам Бранка готово случајно. Затим сам, пре четири године написао радио-драму у којој тумачим Бранков и Змајев однос. Тек подстакнут питањем једног пријатеља – да ли заиста не постоји прави Бранков портрет – заинтересовао сам се да што више сазнам о њему.

● Какав је живот водио Бранко у Бечу?

Отишао је на студије права, које није волео. Напустивши их, вратио се у земљу, да би био протеран из Београда, а прва књига му је забрањена. Матица српска је не прима у свој фонд једанаест година. Враћа се у Беч на студије медицине. Остало је двадесет осам Бранкових писама. У једном јавља оцу како је подерао и чакшире и ципеле, а ни џемпера нема. Ђури Даничићу пише: „Хеј, сиротињо! Једва сам скупио новца да ти могу писмо франкирати". Медицину у ствари уписује већ начет болешћу, верујући да ће себе излечити,

а потпомогнут стипендијом кнеза Михајла. Међутим, умире у Бечу 1853. године, не завршивши студије.

● Као добар познавалац Бранка Радичевића, већ сте годину дана директор „Бранковог кола“. Како изгледа то дружење?

Овде се окупи и преко хиљаду људи током месеца дана трајања, улаз на програме манифестације је бесплатан. А искључени су естрадно-комерцијални потези. Не желимо вештачку везу са Бранком и његовом поезијом, већ скуп квалитетне младалачке стваралачке енергије. Желимо такво дружење.

Из некадашњих светковина што су уз бербу грожђа окупљале народ на падинама Фрушке горе, израсла је ова прослава у част Бранка Радичевића, песника који је први пропевао језиком српског народа и с највише љубави опевао стражиловске винограде. Већ је ево четрнаести септембар на Стражилову, у Сремским Карловцима и Новом Саду, а поезија, музика, позориште и сликарство друже се са хиљадама поштовалаца увек младог Бранка.

(*Двоје*, Београд, 1984)

ПЕСНИЧКИ КРУГ ОЈКАЧОМ УПИСАН

Разговарала Живана Војиновић

*Штампати књигу данас, то је као направити нануле од буковине, а мотиви су разни, комшијске амбиције, слава преко ноћи, терапијска катарза * У књижевности постоји прва, друга и зонска лига, а полемика мора да буде радост која надилази дневне трачеве и књижевно проституисање полуталената или згубидана * Имао сам привилегију да зађем у бескрај десетерачког двостиха који се у Крајини назива ојкача * Никад нисам безразложно посегао за хартијом нити очајавао када дуже времена не бих писао јер је и ћутање врста говора * На „Бранковом колу“ песник је принц, зато и воле да дођу на Стражилово, наш песнички Парнас.*

Са 13. књигом стихова И отац и мати*, тек објављеном а већ овенчаном наградом „Шушњар“ у Републици Српској, првог дана новембра, Ненад Грујичић је стигао у Шабац. Особено књижевно вече, приређено у Дому културе, искористили смо за разговор, а прво питање песнику чији је песнички круг уписан ојкачом, беше:*

● Славећи чисту реч, стигли сте, господине Грујичићу, у Шабац, због читалаца, или, још због нечега?

Једном приликом отворио сам у Шапцу салон књига. Беше то једно моје словце о књизи, речи, надахнућу... Као песник, ево, први пут имам своје вече у Шапцу, граду значајне културе и духовне снаге. И прошлост овога града је специфична, богата, ретка... Наравно, дошао сам, пре свега, због лирских сневача, љубитеља апсолутног доживљаја света, даровитих језикословаца и радосних душа којима песништво представља битну тачку ослонца. Негде у засенку мога доласка налази се и једно дивно биће које уме да слика и које се лепо смеје. То биће ме је надахнуло да напишем неколико поетских творевина из жара срца и пошаљем их потом у овај чудесни град, на адресу која је стално мењала улицу и број.

● „Бранково коло“, у којем сте дуго коловођа, да ли и даље игра у част Песника и песништва?

Наравно, а шта би оно могло друго да чини. Та институција слави вечно младог Бранка Радичевића који је написао свега педесет четири лирске песме и седам епских, а поводом којих постоји преко деведесет музичких композиција. Замислите тај култ, тај феномен, у таквом облику тешко да то постоји у светској култури. То песници већином знају, а они који то још нису разумели, схватиће. Мисија „Бранковог кола“ је управо у томе да демистификује наше предрасуде о песништву и песницима и да врхунски артикулише лирску супстанцу оличену, пре свега, у поезији, али и у другим уметностима. Песници воле доћи на Стражилово, заправо, они

највише воле доћи на наш песнички Парнас на Фрушкој гори, изнад Сремских Карловаца, а поред Новог Сада, двају непревазиђених центара културе и писмености кроз векове, али у много чему и данас. Песник на „Бранковом колу“ је принц и све што се догађа њему је у част, њему и поезији.

● Шта у савременом свету представља поезија?

Поезија је надвремена духовна дисциплина која свако актуелно време узима као тачку где се сустичу прошлост и будућност. Песник поштује своје надахнуће и оно га води кроз време. Данас је поезија кристална снага духа у којој је могуће пронаћи формуле за друге дисциплине. Тако је и раније било. Сетимо се Николе Тесле и његовог односа према Гетеовим стиховима који су му послужили да развије свој научни проблем. Нови медији још нису пронашли адекватан начин да поезију представе у њеној есенцијалној моћи. Зато је поезија дуговечнија од свих тренутних ала и мода. Поезија данас представља континуитет људског смисла на планети.

● Шта се то налази у речима када им песници толико верују?

На почетку беше реч. И више од тога, и реч беше у Бога, и Бог беше реч! Творачка сила је у речима. Свака реч има своју тајну музику и значење које је изнад свакодневног. У речима је дух, а дух је светлост. Песма живи од те светлости. Она се јавља у меланхоличним узлетима душе, у златоносним преливима сила која нас држи на свету. У речима је, дакле, све. Песницима реч је црква, живи храм живота. А, говор је река која се улива у апсолут. Реч је, дакле, живот сам.

● Како гледате на компјутерску поезију и новотарије које проистичу из технолошки усавршених машина?

Добро дошло све што може брзо и најбрже да транспортује људску мисао. Те машине су средства путем којих талентовани људи пласирају своје производе. И књижевност је тако у прилици да буде умножена у бескрајно много примерака на екрану и да буде читана у сваком кутку планете. Али, ништа не може заменити интиму књиге, додир са њом, маштање и слутње које она доноси чистим речима живом човеку. Ту је она непревазиђена. Никад неће нестати као што ни позориште није нестало спрам филма и телевизије. Чак је филм угрожен од телевизије и интернета, али поезија и књижевност нису. То је уметност са људским ликом. Ваздух којег кад не буде било, неће бити ни нас ни свих тих демонских новотарија. Ја славим чисту реч, ваљда је то из свега јасно.

● Бавили сте се народним благом, истраживали крајишку ојкачу?

Велика је, могу слободно рећи, и ретка срећа кад се песник домогне понорних сила народне баштине. Имао сам привилегију да

заћем у бескарај десетерачког двостиха који се у Крајини назива ојкачом. Народна мудрост јесте увек на дугу стазу, поготово ако се вековима пева. Замислите, мудрост која се пева. На пример: „Ја познајем по плавој ведрини/ да је моја дика у даљини“, или, „Мала моја, високи јаблане,/ је л’ ти мјесец видио табане?“. Све у свему, ојкача ме увела на велика врата српскога језика чије су се ризнице тек отвориле преда мном. Хрупила је лексика какву ни у сну нисам сањао, слике равне највећим песницима: „Видиш, драги онај чопор звезда,/ тако сам ти мараму извезла!“. Ојкача ме је тако уврстила у узак круг наших песника који су се, такође, свако на свој начин, бавили народним благом (В. Попа, М. Павловић, Б. В. Радичевић, Б. Тимотијевић, Д. Лакићевић, З. Крстановић).

● Бавите се и књижевном критиком и есејистиком?

За песнике је данас нужно да пишу и књижевну критику и есејистику. Зашто? Знатан број наших критичара оледенио је у својој намери да креативно открије стваралачки свет савремених песника. Доста јаловиња и доста импровизације има у многим критичким погледима на поезију. Затим, истрошио се критички апарат многих критичара који исту причу врте укруг па њихови текстови личе као јаје јајету. Пол Валери је рекао судбинску реченицу – да му је милија о његовој поезији једна једина реченица из пера песника него томови из пера критичара. Дакле, многи песници, готово из нужде, пишу сјајну критику и тако казују критичарима да заћуте. Међу критичарима многи крију своју почетничку поезију коју су напустили па се прихватили да буду судије. Али, поезија суди критици! То је показала Дисова поезија, на пример, према негативној Скерлићевој оцени. Критичари морају учити од песника и – клањати им се!

● Водили сте бројне полемике на пољу књижевности?

Полемика је радостан жар који припомаже да се проветри буџак досаде и неизбежне убуђалости у књижевном животу. И у књижевности постоји прва, друга, трећа и зонска лига. Ми тачно међу собом знамо где је ко и шта му припада. Важно је да песник схвати меру свога дара и да се толико простре. То важи и за друге ауторе. Никад нисам започињао полемику. Увек сам био изазван, овако или онако. Немам никакву трему или страх од уласка у полемику. Напротив, када спрам себе видим прљаву работу, неталенат и туђу бламажу, одговорим пре свега, фактима и аргументима, или, што у мом завичају веле, ударим на шалу или хумор, а онда следе ирониja, сатира, гротеска, сарказам... Све су то средства која помажу да полемика буде занимљива чак и онима који нису специјалисти за одређену тему. И полемика мора бити стваралачки чин, радост која надилази дневне трачеве и књижевно проституисање полуталената или згубидана што су се некако прошверцовали на брод књижевности који непрекидно плови ка другој обали.

● А, која је мера дара и пера Ненада Грујичића?

У срећи се не узноси, у несрећи не падај! Ова пословица добар ми је оријентир у животу. Писање схватам као Божји дар који се ни у једном тренутку не сме издати. Сваки песник требало би, пре или касније, да открије свој ауторски печат, онај језик који га у поезији чини јединственим. Ако се та срећа догоди, онда је песник остварен. Тада се успоставља мера дара и пера, како ви кажете, тада се установљује једно ново песничко Ја. Никад нисам безразложно посегао за хартијом и никад нисам очајавао када не бих дуже времена писао. Све има своје време. Тако и ћутање представља врсту говора. Не писати неколико месеци или година, значи да ће се кадтад отворити бисаге надахнућа, само их песник мора поштовати, препознати и узимати као врт лепоте. И када песник много пише, када теме нема из месеца у месец, из године у годину, и нема краја, и то је у реду. Песник мора да поштује провалу песничке светлости. То није скрибоманска ситуација, већ бурно отварање талента који се каткад попут вулкана истреса и плави језик. Ја препознајем и поштујем надахнуће.

● Последње питање, господине Грујичићу, уз последњу књигу *И отац и мати*: ко су Ваши песнички „и отац и мати“?

Волим песнике чија поезија носи живи живот, језгровите слике стварности, али стварности коју често не препознајемо као врсту сна. Тај „сан“ у стварности је благо песничког језика. Читам оне песнике који пишу другачије од мене. Или који су потпуно негде другде у својим полазишним тачкама. Тако подједнако ценим Васка Попу и Бертолда Брехта, два песника из два различита језика, два песника који су поетички гледано небо и земља, али чију поезију насељава чисти дар, она невидљива супстанца коју препознајемо као непоновљиву уметност. Немам узора, али имам песничких љубави. Једна од њих је и Филип Вишњић, али и многи непознати лирски и епски песници српског језика који су, анонимни, оставили антологијске вредности у нашем језику. Нико као песник не љуби живу тканицу сопствене традиције, нико се као дете не радује заборављеној па оживљеној речи. Песници су „чуђење у свијету“, како вели један други Бранко, они разрогачено упијају живот, а језик им је бројаница између неба и земље. Поезија мора да отвори душу читаоца или слушаоца. Само тако она живи, и само тако она има смисла. Она је најснажнија и најдуговечнија духовна дисциплина у којој су речи стално на ватри која дефинише и обнавља свет. Жар поезије је боголика лепота људског срца. Али, не треба сметнути с ума да поезија носи и оштрину, силину која релативизује малограђанске глупости, пуританске површности и саблазни. Таква поезија мени је „и отац и мајка“. Сила које се не одричем никад.

(*Глас Подрињa*, Шабац, 2002)

ЖЕНА ЈЕ ДИВНО ЧУДО РАЗЛИКЕ

Разговарао Раде Ђерговић

Разговор са Ненадом Грујичићем, истакнутим песником средње генерације из Новог Сада, поводом његовог гостовања у Шапцу.

Песник Ненад Грујичић објавио је досад осамнаест књига. Поред десетак песничких, ту су и књиге есеја, критика, студија о крајишкој ојкачи, монографија о Бранку Радичевићу и друге. Неке песничке књиге имале су по неколико поновљених издања: Матерњи језик, Пуста срећа, Цваст *и друге. Песме су му превођене на петнаестак светских језика. Добитник је познатих књижевних награда; Бранкова награда Матице српске, Милан Ракић, Стражилово, Кондир Косовке девојке, Грб Сремских Карловаца, Лазар Вучковић, Кочићево перо, Печат вароши сремскокарловачке, Дневникова награда и Шушњар. Живи и ради у Новом Саду и Сремским Карловцима где је на челу песничке институције „Бранково коло".*

● Ваш животни пут је веома необичан. Пре студија књижевности, ви сте завршили техничку школу, а затим две године студирали машинство у Новом Саду?

Чудни су путеви Господњи и песнички. Рођен сам у Панчеву где сам живео свега три месеца. Моји родитељи, потом, имали су седам селидаба по Војводини. Саградили су кућу у Шајкашу, месту код Новог Сада, и у мојој шестој години продали је железници и вратили се у Приједор. У том лепом граду на још лепшој реци Сани, у Поткозарју, живео сам до своје деветнаесте године. После техничке школе, коју сам несрећно уписао по угледу на драгог ми комшију Стеву Драгића, одлазим у Сарајево да упишем књижевност на Филозофском факултету, а по препоруци мог професора српског језика Јакова Бабовића. Он ме шаље свом колеги из студентских дана Радовану Вучковићу, андрићологу, да ме као даровитог за књижевност прими на факултет. Стижем у Сарајево, проналазим господина Вучковића који ми каже да је пријемни испит био јуче и да нема начина да ме упише. Претужан враћам се у Приједор, одакле убрзо одлазим у Нови Сад, где већ очајан уписујем Вишу техничку школу. После две године напуштам то и полажем пријемни испит са неодговарајућом школом на Филозофском факултету, смер југословенска и општа књижевност. Од осамдесетак злосретника са средњим економским, медицинским и техничким школама, примљено је осам. Ја сам, по броју бодова, био осми. Као да сам први! Потом ћу постати одличан студент и објавити две књиге студирајући. Стигле су и прве награде у студентским данима („Бранкова награда Матице српске" и „Печат вароши сремскокарловачке") и ја сам схватио да је то мој прави пут који никада и низашта не смем издати.

● У вашој поезији, нарочито у књизи *И отац и мати*, детињство је у епицентру?

Детињство је радосна оаза живота, предео снова којег у тим годинама нисмо свесни. Тек дистанца, временска и просторна, открива сновиђајне лепоте детињства из којих извиру најдивније слике. Ја сам песник који не пише без инспирације. Отуд ми је детињство најмоћнији погон надахнућа. Отац и мајка су ми митске личности, односно, они су то постали у мојим песмама. Отац је био велики мајстов бачава и каца, столарије и ограда, али и познати певач ојкаче у Поткозарју. Мајка, духовна, голубије нарави, бистра, поштена. Умела је да везе и штрика као нико у крају. Њена башта је увек била најшаренија са плодовима разне врсте, а двориште украшено обиљем уредног сађеног цвећа и ружа. Речица Гомјеница била је мој бајколики свет. Ту сам научио да пливам и пецам. Разликујем рибу по кретању пловка. Штука тргне пловак у дубину, лињак лагано укруг покреће пловак по површини, деверика спирално увлачи пловак у дубину... Та река више не постоји. Пресечена је вештачким каналом и разбуцана у барице. Ето је у мојим песмама. Реку су уништили градитељи великог насипа који је спајао рибњаке Саничана са реком Саном.

● Познати сте и по љубавној поезији. Написали сте чак осам сонетних венаца што је за два више од Весне Парун која се сматрала неприкосновеном, по броју венаца, у јужнословенском миљеу?

Планирам да направим избор љубавне поезије. Радни наслов је „Еденски врт“. Љубав између мушкарца и жене има анђеоски и демонски аспект истовремено. Оно што се учини божанским лако се обрне у ђаволско. Земаљска љубав носи почетни жар који се учини фантастичним, а онда, наједном, претвара се у своју супротност. Тад загосподаре љубомора, посесивност, препирке, ниски ударци речима које не вреде ни празне конзерве... Тако се, велим, догађа. Међутим, има и ретких случајева када та врста успламтелог ероса прерасте у духовно разумевање и постане одбрана од малограђанске логике. Жена је биће обдарено дивним чудима за мушке очи и остала чула. Она је потпуна разлика наспрам мушкарца и зато је тај спој драматичан. Непредвидиви су путеви такве љубави. Често злато постане блато. О томе певам, свестан да љубав има и друга значења и друге облике. Жена је радосни вихор поништавања садашњости, тренутка у којем се одиграва највиши плам. Жена је, не знајући ни сама зашто, промењива. Те мане мушки витез мора да паметно прати, иначе ће, ако инсистира на постојаности и континуитету њеног расположења, опасно настрадати. У свему томе је чаролија којој нема сличне, па како ко прође. Сонет је песничка форма идеална управо за љубавне теме. Али и за друге.

● Да ли из патње ничу најбоље песме?

Патња је катарзично стање душе и тела, из којег кипти песнички језик. Патња подразумева и лепоте које су јој претходиле или ће

тек доћи. Она је усијана оштрица на којој плеше песнички језик, на њој се кали и претвара у волшебне фигуре и стања. Има нешто боголико у букету песничких емоција, нешто што се може назвати свевидећим оком. Зато песници воле прелом ноћи и дана. Сумрак и зора на пример, два врло дирљива догађаја сваког дана. Ту се светлост рађа и нестаје, ту се чулне сензације спремају да хрупе у видљиви живот. Тада је људска (песничка) психа најосетљивија. То се види и по понашању природе, птица, звериња, риба, цветова, травки, лишћа... Поезија наплаћује свој данак ако се не испоштује њен извор. Зато многи песници нестају из књижевности јер су се поиграли патњом колико и са чистим надахнућем. Поезије је врста љубави, на земљи можда и највећа, јер обухвата све. Дословно тако, да! Поезија је лек на кашичицу, лек који чисти замућени крвоток наше цивилизације.

(*Подрински телеграф*, Шабац, 2002)

СМЕШНО ЈЕ ЦЕПАЊЕ ПИСАЦА НА ТРИ ПОЛОВИНЕ!

Разговарала Светлана Михајловић

Ненад Грујичић ових дана борави у Берлину где на Хумболтовом универзитету наступа као песник и говори о савременој српској поезији, а у истом граду појавиће се и на манифестацији „Дани српске духовности у културе“.

● Веома је запажена Ваша књига изабраних песама *И отац и мати* у издању Матице српске. У чему је тајна занимљивости ове књиге?

Обично су песници своје песме посвећивали или оцу или мајци, али, ето, у мојој новој књизи оба родитеља су готово митски јунаци једног поднебља. Иако сам рођен у Панчеву, рано детињство провео у Шајкашу, од шесте до двадесете године, живео сам у Поткозарју, у Приједору, лепом граду на обали још лепше реке Сане у коју се уливала чаробна речица Гомјеница. На том ушћу провео сам бајколике године живота, које су обасјале моју поезију изнутра.

● На савременој књижевној сцени присутна је и приметна подела међу писцима. Она се огледа у различитим еснафским удружењима и друштвима, књижевној периодици и манифестацијама?

За књигу је најгоре да има писца у животу – рече Андрић. Да – писац брља, квари и смета своме делу! А тек писци кад се удруже! А поезија не подноси бирократију. Управо је садашња подела међу писцима последица некњижевних превирања и потреса. Све то, заправо, јесте једна добра тема за неко ново књижевно дело. Јер, подела делује трагикомично, барапски и незрело. Писци на таласу дневнополитичких промена!? А због чијег ћара? Поделу је, у ствари, запенушала бескрајна сујета дела демонизоване књижевне свести којој се, причинило да свиће „рујна зора“. А оно – трећи миленијум започео најварварскијим и најапокалиптичнијим сликама које је човек икада видео!

● Значи ли то да писац може постојати и делати изван актуелне поделе?

Видим у подели слепило и несавршенство у којима учествују слабићи. Јер, писац је индивидуа која дела сама и чија креативна мисија не зависи од тзв. организације књижевника којој припада. Рекох, смешно је цепање писаца на три половине. Можда то узбуркава неке аматере који никад нису знали да ли им је књижевност судбина. Уосталом, писци и не треба међусобно да се нешто посеб-

но слажу. Управо су поетичке разлике смисао бављења поезијом. Што си различитији, то ти је стаза дуговечнија. Зато ову тзв. поделу не узимам као значајан догађај, јер последице су старе зидине са новим адресама сиромашних списатељских канцеларија овог или оног удружења.

А тако је лепо и смислено у кутку собичка писати о свему томе, оштро и побожно, полемички и лирски, храбро и племенито, као змија и голуб. Па онда у истој избби читати Лоренса и Диса, Паунда и Дучића, Брехта и Киша, Купријанова и Брану Петровића, и помислити: Боже, колико ли су проблема имали сви ови Орфеји, колико их је несреће засуло у њиховим животима, колико ли су снаге имали да и поред свега пишу. Нико и не помиње да ли су и којем су књижевном еснафу припадали. А годишња доба – смењују ли се смењују!

● Познати сте и као храбар полемичар. Приводите крају књигу својих изабраних полемичких текстова. Шта ће она обухватати?

Заокружујем књигу која ће обухватати моје полемичке текстове у последњих двадесетак година. Биће их око петнаестак. Полемика је правдољубиви принцип стваралачке ватре. Она омогућава да упарложена књижевна сцена пробукти и роди нове вредности, оне вредности које су привремено, разним махинацијама, склоњене у страну или елиминисане. Осим тога, полемички жар садржи креативну радост која окрепљује разочаране и уморне од свакодневних књижевних недоследности и тупости. Тамо где некњижевни мотив покрива тзв. пројекат, полемика долази као природни сноп светлости развијен до највиших облика стваралачке концентрације. Полемика је мува коју прати велика грмљавина и ведрина, потом. Без моралне основе, полемика је бесмислена. Она управо скреће пажњу на аморалне догађаје и случајеве. Волим полемику као жанр, јер ми омогућава да, поред факата и аргумената које поседујем, отворим бесконачне бисаге хумора, ироније и сатире, а то је већ специфична стилско-језичка карактеристика коју писац поседује у сразмери са талентом.

● Учествовали сте у запаженој полемици око *Антологије савремене српске поезије Републике Српске* Радивоја Микића, која се појавила у издању недавно укинуте Матице српске Републике Српске која није сарађивала са правом Матицом српском у Новом Саду. Сретен Вујковић, бивши директор Матице српске у Бањалуци, говори о оркестарској хајци из Новог Сада?

Матица српска је основана 1826. године. Не могу постојати две Матице истога народа и језика. Сретен Вујковић је дошао у праву Матицу српску у Новом Саду, дословно преписао њен Статут, и нерегуларно основао и одвојио Матицу српску Републике Српске која ни у једном сегменту није сарађивала са јединoм Матицом српском. Речена антологија са неписменим плеоназмом у наслову, поред осталих објављених са потписом директора Сретена Вујковића, најсрамнија епизода бешчашћа у којој је основна водиља

била поетика енормно високог хонорара за приређивача и рецензенте. Замислите антологију, у којој Сретен Вујковић има шест, а Андрић и Ћопић по три песме.

Затим, замислите антологију у којој нема Дучићевих и Кочићевих песама, али зато има плагијата на стихове Весне Парун! Замислите антологију од 666 страна, дупло дебљу од најчувенијих антологија српског песништва као што су књиге Богдана Поповића, Зорана Мишића и Миодрага Павловића. Затим, Драган Колунџија је заступљен два пута, с тим што у другом циклусу нису његове песме већ туђе. Увршћени су и неки песници који не признају Републику Српску, на пример Марко Вешовић.

Поета минор Сретен Вујковић, којем је Радивоје Микић сазидао лажни трон у антологији, желео би да Потемкиновим привидима заштити приређивача који никада и нигде није написао пре појаве антологије ниједно слово о песницима преко Дрине. Није ли трагикомично да челни човек тзв. Матице српске Републике Српске, сам себи, у оквиру поменуте куће, као прву у едицији савремене поезије штампа управо своју књигу изабраних песама где се као рецензент поводом аматерске поетске плеве јавља опет фамозни приређивач антологије. И једна и друга књига нису у функцији књижевног живота, већ представљају еклатантан случај проституисања (не)културе.

(*Борба*, Београд, 2003)

НИКАДА НЕ ИЗДАТИ СВОЈ ТАЛЕНАТ

Разговарала др Божана Носков Переги

● Ваше рано детињство обележиле су сеобе?

Рођен сам у Панчеву, туживео свега три месеца, а онда су уследиле селидбе са кратким боравцима у Земуну, Падинској Скели, Сибници, Новој Пазови и, напокон, у Шајкашу код Новог Сада, где су родитељи направили лепу кућу. Ту се, четири године млађа родила моја сестра Нада. У Шајкашу смо боравили до моје шесте године. Шајкаш памтим по дудовима, белим и црним. Један дуд беше кривог стабла, ми, деца, трком смо се пењали на њега – присећа се Ненад. – Годину дана пред полазак у школу, отац Драшко је одлучио да прода кућу и са породицом се врати у Приједор, место његовог и завичаја његове мајке.

● Како се сећате тог одласка и путовања?

Комшије су нас из Шајкаша испратиле у великом броју, са сузама, а извесна бака Стриница дала ми је бели дводинар. У возу, у купеу пуном ствари, памтим кад је ушао кондуктер и тражио путне карте. Отац је дуго тражио по џеповима: никако да нађе. Већ очајан, па и са псовкама, преметао је унутрашње и ванјске џепове, новчаник, запиткивао мајку, ми, деца, гледали уплашени. Кондуктер је отишао, рекавши да ће се вратити касније. И само што је отишао, отац, преносећи осмех на све нас уплашене, пронашао је путне карте у задњем џепу панталона.

● Какав је први утисак при доласку у завичај ваших родитеља?

У Приједору, сишавши јутром из воза, упутили смо се кроз један парк где сам на песковитој стази видео с леђа дечака мојих година у плавој тренерци како нешто црта дрвеним штапићем. Викнуо сам: Момо! Дечак се није окренуо. Схватио сам, са разливеним болом у грудима, да смо отпутовали јако далеко и да тај дечак није мој комшија Момо из Шајкаша са којим сам се играо кликере, грудвао се и од свињског мехура правио лопту.

У предграђу Приједора, у Гомјеници, отац и мајка Стоја праве кућу. Из Шајкаша се убрзо доселио и деда по мајци, Драган, који је, заједно са још две породице, Митровићима и Дамјановићима продао кућу и вратио се у Босанску крајину. С дедом је била и блага бака Тодора, ујаци Здравко и Стојан, браћа а различити по свему. Сви су они били жедни завичајног плаветнила подно Козаре, мирисног ваздуха, воде и обичаја наших. Нису могли без свог краја.

● Отац је био добар мајстор разних заната а ви сте волели да читате?

Мој отац је био велики мајстор и певач. Правио је рукама све што очи виде: ограде, врата, разне ствари потребне за кућу, а нарочито је био познат по кацама и бурадима. Помагао сам му, али увек гледао да шмугнем у кућу да читам. Лети сам слатко мезио шљиве из чаше у коју могу стати три. Тако ми је читање било слађе. Зими, пекмез од шљива. Мајка је спремала богату зимницу. У дворишту се с јесени пушило од крчкања и мириса, светлих лица и животног обиља.

● Отац је био певач ојкаче, а ви рано слушате рокенрол?

Отац је одлично певао ојкачу, био познат по томе, без њега није могло да се заметне *Старо козарско коло*. Вредан мајстор – пет дана у недељи, а онда викенд на свадбама и у ритуалима народних обичаја, где се пева и весели. А ја већ увелико рокер, у ушима и души су ми Битлси, Ролингстонси, Јураја Хип, Цепелин, све ме то понело, дуга ми коса (у школи хоће да ме ошишају, ја не дам), уске фармерке „вранглерке“, шпицасте црне ципеле, адолесцент који баш не разуме тада очеву певанију. Тек касније, одласком од куће, и у сусрету са бећарцем у Војводини, пробудиће се у мени генетски нерв за певану баштину Крајине. Ојкача је јако стара, вековна песма, која има своје специфичности при извођењу. Не може свако да је пева. Кад би неко, на пиру, на пример, пришао певачкој групи у којој је отац водио ојкачу и покушао да пева, уколико није био велемајстор те певаније, отац га је, певајући, одгуривао да не квари песму.

● Написали сте поему „Покривање куће“ о једном обичају?

Отац је био, као „викало“ (чаћо), позиван и на покривања нових кућа. Био је то онај што се пење на кров те тек подигнуте куће без црепа. Комшије би одоздо, из руке у руку, додавале црепове, а он би из свег грла, да сви чују, најављивао и, о лескову грану на врху крова, вешао дарове пристигле за радост и беријет домаћина који подиже ново „шљеме“. Увек је увеличавао по неколико пута вредност поклона да би тако нова кућа са породицом била срећнија. На пример, ако је пешкир дуг један метар, отац је громогласно, обично римујући, саопштавао да пешкир има пет метара. Или, ако на дар дође литар ракије препеченице, отац је говорио да је стигла плетенка од десет литара. Отац се зором враћао кући са поклонима као наградом, са једном или две нове кошуље, са печењем (пола прасета на ражњу) и разним ђаконијама.

● Сасвим је особена књига, антологија народног блага и студија *Ојкача*. Имала је пет издања, а назиру се и нова. И медијски, кроз документарне емисије са терена и слично, ојкача је с вашим радом доживела велику славу. У свету сте више пута држали предавања на ту тему?

Срећан сам што сам дотакао живу супстанцу народне традиције која има универзалне вредности. То је лековита песма, има апо-

тропојонско дејство, душевна амајлија која даје срећу и смирење, снагу и радост постојања. Наша мантра која спаја у човеку и небо и земљу. Имао сам предавања о томе у Словачкој, Немачкој, Румунији...

● Мајку сте опевали, као и оца, у књизи *И отац и мати*?

У мојој поезији, у награђеној књизи *И отац и мати*, коју је објавила Матица српска, отац и мајка заузимају посебно место. Опевао сам, дакле, завичајну причу, доживљаје с кућног прага. Мајка је била тиха и духовна, али практична, умела је све да ради. Њени недељни ручкови били су светковина. Супе, разна кувања, салатице, и колачи, све је мирисало лепотом живљења. У једној песми кажем: „Мајка је најлепша крај бунара./ Капи се проспу из ведра/ и за њом дођу у кућу./ Над столом дуга,/ од једне шаре справља се супа. Деда и бака по оцу, Спасоја и Зорка, имали су тринаесторо деце. Деда је био велика причалица, даровит егледиста, милина га слушати. Нама унуцима донесе белу шећерлему са црвеном линијом и сатима прича доживљаје. Кад устане и крене, узме браву од кућних врата и држи, то је значило да ће стојећи још најмање сат времена причати.

● Та нежна песничка душа својом лепотом, добротом, свом својом раскошном силином разлила се у човеку и песнику, рекло би се тако тврдом и недодирљивом, у Ненаду Грујичићу који се борио и изборио да ради и ствара оно што воли и најбоље зна, успео да своју љубав и таленат преточи у речи и емоције. Од куда и од када такав „дар за дар“?

У првом и другом разреду основне школе говорио сам екавски, а онда ијекавски све до одласка на студије и коју годину још. Био сам одличан ђак у основној школи, писао песме и прозу. Једном сам на литерарној секцији прочитао, на инсистирање наставнице, чак стотину шест песама. Био сам написао и романчић *Храбри курир*, који је у рукопису негде нестао. Знало се да доста читам и пишем. Био сам мршав, криомице учио да пливам у рајској речици Гомјеници. Пецао рибе, умео зором поранити на обалу, знао наместити разне мамце и доносио кући шаране, линьке, штуке, сомиће, деверике, кострешe, златице, кленове и друге рибе. Причало се да велики сом излази ноћу из речног вира и пасе траву. То сам једном прилико испричао Милораду Павићу, а он ми рекао да обавезно то ставим у неку своју књигу, што сам већ био и учинио. Убрзо видех, та слика из мог детињства нашла се и у његовом роману *Шешир од рибље коже*.

● А били сте уписали средњу школу која је другачија од ваших интересовања?

Стицајем пуких околности, утицајем комшилука, уместо гимназију, уписао сам средњу техничку школу, машинског смера. Нисам волео ту област, једва сам завршио ту школу, чак изгубио једну

годину. Професор језика и књижевности, Јаков Бабовић, упутио ме је свом колеги из студентских дана Радовану Вучковићу, професору на Филозофском факултету у Сарајеву да ми, као даровитом за писање помогне да упишем књижевност. Каснио сам један дан, не знам више како, на пријемни испит. Очајан, враћам се у Приједор, али убрзо одлазим у Нови Сад, чуо сам, опет од комшија да има места на Вишој техничкој школи. Ту боравим две године, остао ми је још један испит, имам страх да постанем погонски машински инжењер, и одлучујем да полажем пријемни испит на књижевности, на Филозофском факултету. Пролазим, уписујем и посвећујем се литератури, нико срећнији од мене.

● И прве објављене књиге вам дају крила?

Као студент објављујем у Београду две књиге, *Матерњи језик* и *Линије на длану*, о којима у „Летопису Матице српске“ тад пише мој професор Славко Гордић (код кога још нисам био положио испит), а онда и Јован Делић у омладинској штампи. И сâм сам био изненађен колико се о књигама писало диљем тадашње земље.

● А књижевни лист „То јест“, откуд он на факултету?

Био сам главни и одговорни уредник студенстког књижевног листа „То јест“, којем сам дао име, чак и урадио ликовно решење. Удружили смо се ми млади писци, успоставили сарадњу са другим редакцијама у Југославији и све је кренуло добро. Био је то лист оних талената који из чудних разлога нису могли да објављују у једном познатом часопису у Новом Саду, где уредник није имао факултет па нама успешнима завидео и многима одбијао прилоге. „То јест“ је престао да излази у дане Титове смрти, јер је у штампарији заустављен процес штампања – неколико текстова је асоцирало на тадашњег председника. А, у ствари, није било разлога да се тако тумаче књижевни тесктови. Међутим, због тога нисам могао добити посао пуне три године.

● Како сами кажете, лако сте завршили факултет који сте много волели. Није вам било важно где станује, да ли редовно једете, важно је да студирате оно што желите. Као студент добијате„Бранкову награду“ Матице српске и „Печат вароши сремскокарловачке“, а у листу „Политика“, нашли сте се 1980. године у рубрици „То је била њихова година“ заједно са младим Емиром Кустурицом и Меримом Исаковић, и другим успешним младим уметницима из оне Југославије. Тако је кренуло књижевно путешествије које траје до данашњих дана. А кћерка Милица је такође уметница?

Оженио сам се одмах по повратку из војске (ЈНА) коју сам у другом делу, после Рашке, служио у Војној гимназији у Београду, предавао сам књижевност младим питомцима. Тадашња супруга Миа је била је из Книна, успешан студент права у Новом Саду, лепа и чиграста. Убрзо смо добили кћерку Милицу, здраво и креативно дете, пуно идеја за сваку игру и послић. Говорио сам да личи на

деду Драшка по томе. Милица је завршила Академију уметности у класи Мише Јанкетића. Све нас је обрадовала већ на пријемном испиту, била је прва на ранг-листи. Сад је ангажована у Српском народном позоришту и другде, игра у неколиким запаженим представама и посвећена је уметности.

● И Бранково коло је ваша судбина?

У Бранково коло сам дошао већ, како рекосте, окићен наградама везаним за име Бранка Радичевића и Сремске Карловце. Пре доласка, написао сам и једну драму о младом писцу који наилази на препреке у књижевном животу, где столују и неки себични и недаровити мргодни уредници, а требало би да буде супротно, да помогну млађима, а не да одмажу. У тој драми помињем Бранка Радичевића и Змаја, а у војсци, подно Копаоника, Рогозне и Голије, упознајем војника плавушана који се зове Бранко Радичевић. Све су то били, сад видим, јуродиви знаци који су упућивали да ћу доћи да радим у Бранково коло. Одмах по доласку, написао сам књигу о Бранку која је досад имала пет издања.

● Млади песници објављују књиге у Бранковом колу?

Данас волим да помогнем младим песницима. Бранково коло је ове године објавило чак 17 књига. То су махом почетници или песници који су, из ових или оних разлога, били скрајнути. Поезија је највиши облик књижевне писмености, она проширује и наново рађа матерњи језик. Песнички таленат је редак, зато га треба максимално подржати, омогућити да се развије попут лептирастог цвета на ливади пуној разних миомириса и боја. Поезија је и ултрасвест о времену и простору у којима живимо, јак вид испољавања језика у таленту. Велика поезија надилази све дневне и пропадљиве, наоко битне, трице и кучине. Она пледира за вечност, а то је богатство над богатствима у односу на сваковрсне такозване метеријалне привилегије и условљености.

● Често говорите о таленту за таленат?

У уметности и животу уопште, веома је важно што пре стећи дар за дар. То значи, пре свега, никад не издати свој таленат, већ га умножавати делима и свешћу о њему самом. То подразумева способност чувања талента од негативних утицаја: не обраћати пажњу на завист и подметања, имати моћ артикулације сопственог дара на јавној сцени, бити доследан себи и могућностима које таленат пружа. Таленат тражи стална усавршавања, уважавање резултата претходника, поштовање традиције, али и моћ препознавања истинских вредности на актуелној уметничкој и животној сцени, као и способност избегавања трошења времена на површне експерименте који живе једну сезону или краће. Мера и мир у стваралачком бићу јесу важни аспекти трајања на дужу стазу. Таленат је Божји белег у човеку, и обрнуто.

● Као суптилна песничка душа, научени сте да се борите и изборите за све оно што желите и волите?

Као сасвим мали једног сам јутра нестао у бескрају кукурузишта. Очајни родитељи тражили су ме цео дан, завиривали у бунаре, туђе амбаре, у сузама запиткивали да ли је ико видео дечака од две године. Већ изгубивши наду, и очајни, нашли су ме у предвечерје у дубини нечијег кукурузишта удаљеног пар километара, како чучећи биркам травке и нешто сâм са собом разговарам.

(*Еликсир*, Нови Сад, 2007)

ЕКСПЛОЗИЈА ПЕСНИЧКИХ ВРЕДНОСТИ

Разговарао Срећко Миловановић

Јубиларно 40. Бранково коло које се у Сремским Карловцима и Стражилову – местима важних за живот великог песника Бранка Радичевића отвара данас и траје до 19. септмбра, окупиће велики број најзначајнијих имена српске књижевне, односно песничке сцене. Кроз десет дана подно Стражилова цареваће свет стихова и лирике, све у спомен бесмртног Бранка. О фестивалу, програму, али и књижевности и поезији данас, у интервјуу за „Правду“ говори директор „Бранковог кола“ и књижевник Ненад Грујичић.

● Овогодишњи програм „Бранковог кола“ више је него занимљив и пун изненађења, поготово програм „Српски песници двадесетог века“, међу које су убројани и Бранимир Џони Штулић, Бора Ђорђевић и Милан Младеновић.

Тридесет различитих програма чине *40. Бранково коло*. Овогодишњим пројектом „Сто српских песника двадесетог века“ желимо да укажемо на несвакидашње богатство и лепоту српског песништва у минулом веку. Невероватан је креативни замах и степен развоја српске поезије у том столећу, појава чудноватих бројних песничких судбина и талената. Као приређивач такве антологије осећао сам, пре свега, велику одговорност према широкој лепези разноврсних песничких дарова у златним пресецима матерњег језика. Ова антологија релативизује окамењене и фарисејски жгараве изборе поезије, надмене и лицемерне леђивце – састављаче антологија, који своју „величину“ виде у нездравом елиминисању живих талената и у сужавању богате и божанским нектаром боја и звукова натопљене слике српског песничког језика. Мене је занимала експлозија истинских песничких вредности, не имплозивни суицидни блеф поништавања песничких имена. На нашој књижевној сцени ипак постоји грана разума из здравог корена српског бића, грана чисте памети, која лако препознаје здухачке преваре и мутљавине. Антологија „Бранковог кола“ ће донети на светло дана и заборављене и склоњене песнике, наше савременике, о које су се многи огрешили.

● Митинг поезије на Стражилову ове године је, чини се, најбројнији, ту су углавном млади песници, аутори „Бранковог кола“?

Одлазак на рајско Стражилово, до Бранковог гроба и натраг, до његовог споменика у подножју, представља истинско песничко ходочашће. То је дан младе енергије, без обзира на године аутора, дан иницијацијске врлине и радости што постојимо као људи са душама које певају. Без Стражилова, без српског Парнаса, наша културна сцена била би сиромашнија, песнички обезглављена.

● Нешто о историјарту „Бранковог кола“, то јест о порукама из Бранковог „Ђачког растанка“?

Као културни амблем, „Бранково коло“ постоји још од 1895. године. Оно је пуних двадесет година постојало ка чувени лист за књижевност, поуку и забаву у Сремским Карловцима, на челу са писцем и интелектуалцем Павлом Марковићем Адамовом, оснивачем и првим уредником „Бранковог кола“. Он је, иначе, био најзаслужнији Србин за пренос земних остатака Бранка Радичевића из Беча на Стражилово 1883. године. У чувеном Радичевићевом „Ђачком растанку“ налази се део назван „Бранково коло“, који позива на саборност Срба из свих крајева на Балкану. Он их именује по крајевима, пределима, областима и крајинама где живе на Балкану. Из свих ових разлога из дубине традиције, и не само зато, четири деценије новог „Бранковог кола“ јесу стаза пуне афирмације, одговорности и неговања наше златне духовне и песничке баштине, коју називамо стражиловском.

● Да ли је поезија данас довољно присутна у култури и стварности? Који је однос институција и државе према песницима, поготово према талентованим младим људима који траже своју шансу?

У државним институцијама и управама за културу, осим ретких изузетака, раде људи који немају никакву спону са поезијом, књижевношћу и уметношћу, никакав белег културног стваралаштва. На таква места дошли су обезличени ликови из страначких ложа и кревета. Често, стицајем волшебних околности, сусрећем се са неписменим особама у центрима за културу, у државним установама и одељењима која би требало да прате, вреднују и материјално подржавају даровите и способне људе, нарочито младе. Наш амбијент је испретуран, на површину су испливали пањеви.

● Могу ли култура и врхунске вредности опстати у време сиромаштва и декаденције које суверено владају?

Песници у свим временима имају своју шансу и поглед. Она фраза „чему песници у оскудним временима“ има двоструко, Јанусово лице. Управо такво време, какво ви наводите, представља изазов за велике уметнике. Али, требало би да представља изазов и за државу, за њене механизме неговања и одржавања врхунских талената. Када бих био министар културе, знао бих шта да сугеришем држави са практичне стране. Наша културна сцена има огромне потенцијале, али велики терет неразумевања управо од такозваног естаблишмента. Она је окружена и подлокана медијским кичом и шундом, таблоидним мрцварењем нације од стране управо те, ко бајаги, дневнополитичке елите и трагикомичних естрадних пувала.

(*Правда*, Београд, 2011)

ПЕСНИЦИ ЖИВЕ ЗА ВЕЧНОСТ, ПОЛИТИЧАРИ ЗА ТРЕНУТАК

Разговарао Милан Ракуљ

Књижевник Ненад Грујичић ове године објавио двије запажене књиге: Руку на срце*, на 400 страница, књигу сјећања, полемика, есеја, записа и путописа, у издању „Службеног гласника“ из Београда, за коју је добио престижну награду „Браћа Мицић“, и изабране и нове пјесме* Неко ми узе реч*, на српском и македонском језику, у издању Матице македонске из Скопља и „Арке“ из Смедерева. Тим поводом разговарали смо са пјесником који је до сада написао 31 књигу у свим могућим књижевним жанровима.*

● Књига *Руку на срце* садржи текстове написане у интервалу од 1982. до 2014. године. Овјенчана је наградом „Браћа Мицић“. Досад сте добили петнаестак угледних награда. Како сте доживјели награду с именима оснивача зенитизма, авангардног књижевног покрета у првој половини двадесетог вијека?

Као велико изненађење и освежење моје стваралачке путање. Браћа Мицић, Љубомир и Бранислав, пореклом са Баније, светски су људи који су радили и живели у Прагу, Паризу, Београду, Љубљани и Загребу. Као пјесници и уметници, они су сматрали да је Балкан шести континент, да је потпуно другачији од Европе, да је потрошене капиларе Европе потребно прочистити, продувати и напунити управо балканском свежином, лепотом и оригиналношћу.

● Поријеклом сте из Босанске Крајине, из Поткозарја, а рођени сте у Панчеву. Од шесте до деветнаесте године живјели сте у Приједору, па се стицајем околности поново вратили у Србију, у којој сте сте остали, и данас живите и радите...

Припадам оним пјесницима и писцима који имају „два завичаја“. То је предност у матерњем језику и животу. Моји родитељи су у својој приватној „осмој офанзиви“ дошли у Војводину, провели ту осам година и вратили се у Босанску Крајину. Често кажем да су ме том својом путањом богато наградили и омогућили да имам шири поглед на живот и свет. Писао сам неке књиге ијекавицом, а неке екавицом.

● Као студент књижевности били сте главни и одговорни уредник листа „То јест“. Часопис је био перспективан све до инцидента који се догодио уз Титову смрт, када су власти забраниле штампање због „сумњивих текстова“. „То јест“ убрзо престаје да излази, а Вама је неколико година укинута могућност да се запослите.

Да ли је могуће поредити тадашње вријеме и цензуру, и данашње вријеме, гдје цензура скоро и не постоји, али су новчана улагања у сличне пројекте мања?

То је било време успаваног мира, личило је на то да су ратови превазиђена појава и да ћемо се из генерације у генерацију досађивати. Било је то време када су велике издавачке куће објављивале дела талентованих младих песника заједно с афирмисанима. Но култ Титове личности створио је многобројне жбирове, преливоде, кетмане и конвертите који су, као посебно негован слој друштва, одлично живели. Било је цензуре, али и полускривених места за објављивање слободне мисли. Понеки књижевни листови и часописи на махове су доносили полемичке и визионарске текстове. Поезија је ту највише имала шансе са својим алузивним и метафоричким говором. Било је и спаљиваних песничких књига, бесловесних судских процеса око тога шта је песник хтео да каже. Све у свему, могло се пролазити кроз идеолошку стрњику тога времена на таласима вере у самога себе. Све што ме је тада опекло данас сија као сунце у ризници мога искуства.

● Након гашења листа помишљали сте да одете из Новог Сада. Међутим, циклус Ваших пјесама, објављен 1983. године на корицама београдских „Књижевних новина“, промијенио је ситуацију. У награђеној књизи нисте открили о чему се конкретно ради. Могу ли наши читаоци ексклузивно сазнати сазнати детаље приче?

Објавио сам циклус сатиричних песама, међу којима је била и „Животна“: „Ја гољо,/ са свршеним студијем књижевности,/ Чауш, врдала, дијак,/ званични головрати певац,/ на појилу економске кризе,/ корачам с опасним песмама посластицама/ под пазухом./ Очекујем да ми беспослена жена/ роди прво дете:/ Цуцла је скупа,/ немам паре,/ немам кров,/ али све ће ти бити јасно/ када изван постеље/ будеш умирао, читаоче.“ Ова песма ме је, гле чуда, запослила, неко ју је прочитао, дубоко доживео и пружио ми руку спаса.

● Вама су предлагали да оснујете пјесничку партију наспрам постојећих странака. Како посматрате свет савремене демократије на локалном и свјетском плану?

На Балкану је демократија схваћена као прилика за оснивање политичких дружина за бизнис. У конкретној стварности, по правилу, власт узимају сасвим мале партије, које су нека врста предузећа за превару и пљачку народа, у коалицији с оним партијама које имају релативну већину. Тако се они, за које народ није у већинском проценту гласао, докопавају великих привилегија и озбиљних државних послова. То је балегарска карикатура са прањем здраве памети. То је велика обмана тзв. демократије на штету обичног човека. На светском плану, пак, демократија је утеривање ратова међу мале народе и државе, немислосна пљачка извора животне енергије. Али, свет је одувек нађубрен неправдом и злом. Нема сумње да би једна песничка партија на светском плану и те како

имала смисла, јер би њено чланство безрезервно било подржано од Хомера, Дантеа, Молијера, Пушкина, Његоша и других неумрлих великана људског духа и памети.

● Која је разлика између политичара и пјесника?

Данашњи политичари су надувани балони аморалног празноречја, а песници – пуна уста златних речи и духовног здравља. Политичар је расуто перје из јастучнице са балкона на десетом спрату, а песник је „у башти сљезове боје“ кошница мелема у миомирисима стиха за лек у свим временима. Политичари старе и умиру без дела, а песници се се кроз године подмлађују и с једном јединoм антологијском песмом остају у матерњем језику да светле занавек. Дакле, политичари живе за тренутак, а песници за вечност. За разлику од добрих песника, по дневним политикантима нико не назива школске установе и улице. Кад песник нешто напише о политичарима, то живи до у бескрај, а оно што политичар каже о песнику топи се у истом дану као леденица с крова на сунцу. Велики српски есејиста Сретен Марић за политичаре је рекао да су они као ајкуле, приближе ти се изненада и одгризу бут или леђа, руку или главу, и нестану на крвавом трагу. Ајкула се треба клонити. По устима и очима им се види да нису добри људи.

● Као директор „Бранковог кола“ угостили сте готово све најзначајније пјеснике, књижевнике и умјетнике свога доба и многе младе увели у књижевност објављујући им књиге које су често биле и награђене. Дакле, посебно је изражена Ваша подршка младим талентима. Али Ви сте најпре пјесник, о томе пишете у новој књизи, да су Вам старије колеге чак крале стихове?

Човек је богат онолико колико дарује другима. А књижевност је непрегледни врт разноликог цвећа и биља, којем никада не сметају нове руже и латице. Књижевни живот може да буде и нешто друго. Има ту и коприва и чкаља. Но, добродошао сваки талентовани млади песник, треба му помоћи, а он нека се потом бори. Постоје и неталентовани писци који се домогну високих положаја у друштву и тада се, фрустрирани, свете сиромашним даровитим песницима, спречавају их, омаловажавају и уништавају. Ја сам прошао кроз голготу „топлог зеца“, буботака и модрица, у једног новосадској књижевној редакцији. И мени, и другим песницима, младим, али и старијима, живима и мртвима, нарочито страним ауторима, крадени су стихови и песме и улазили у вештачке реторте недаровитог и несрећног фарисеја. Са тим искуством, у висини молитвене заклетве, ја волим да помогнем, да откријем талентовано песничко име, да му пружим руку да објави прву књигу.

● Иако сте се окушали у свим књижевним жанровима, Ви сте прије свега пјесник, и то остварен, о Вашој поезији је много писано. Ваша селективна библиографија износи око двије хиљада јединица, од чега готово триста припада заступљености Ваших пјесама у антологијама...

Све дође на своје ако сте посвећени и трајете кроз време. И ја сам приредио *Антологију српске поезије (1847–2000),* у коју нисам уврстио своје песме. То ми је одличан аргумент за оне колеге и познанике које нисам унео у антологију, а који ме на разне начине подсећају да сам их заобишао. Никог ја нисам заобишао, правио сам антологију песника који су пропевали у српском језику. Онај ко није пропевао у матерњем језику, нема шта очекивати од превода на други. Ти преводи су лажни и трули.

● Најновија књига, избор из поезије *Неко ми узе реч* објављена је на македонском и српском језику. Ваше пјесме су, иначе, превођене на двадесетак свјетских језика. Имате ли представу о томе у којем језику се Ваша поезија најљепше „снашла“?

Поезија је тешко преводива на други језик. Она се остварује, пре свега, у матерњем језику и ту јој је свијено гнездо говора. Свидело ми се како је моје песме, најпре поему „Покривање куће“ и песму „Каца“, превео на немачки Драго Тешевић који је годинама живео у Немачкој и тамо попут Вука неговао и чувао српски језик учећи туђи. Најбоље је кад је преводилац песник, он тада препевава с једног језика на други. У том смислу, у разним преводима мојих песама, можда су се оне најбоље снашле у руском језику, јер их је препевавало неколико песника у дугом периоду.

(*Независне*, Бањалука, 2016)

КРАЈИНА ЈЕ ДАЛА ВРХУНСКЕ СРПСКЕ ПЕСНИКЕ, ПИСЦЕ И СЛИКАРЕ, СВЕ ДО – НИКОЛЕ ТЕСЛЕ

Као што је фламенко препознатљив за јужни андалузијски део Шпаније, тако је ојкача најпрепознатљивији културолошки амблем Срба Динараца-Крајишника, који суштаствено показује и доказује идентитет и континуитет овог крила српског народа, каже Ненад Грујичић, песник, прозни писац, есејиста, антологичар и директор Бранковог кола.

Разговарао Мирослав Кос

А најдиректнији повод за разговор с Грујичићем је одбијање комисије Министарства културе Републике Србије да финансира штампање антологије крајишких љубавних ојкача Ноћу дику љубим у шљивику. *Министарство је одбило још три српска крајишка културна пројекта. 1. „Крајишке игре, пјесме и обичаји – Бусије 2021“, предложила га је Координација удружењâ избјеглих, расељених и досељних у Републику Србију. 2. „Сакупљање, архивирање и презентација музичког наслеђа Срба Крајишника“, предложен од стране Удружења Срба из Хрватске „Никола Тесла“ у Крагујевцу. 3. „Фестивал банијске пјесме, игре и прела“, програм понудило Завичајно удружење Банијаца, потомака и пријатеља Баније. Зашто ојкача никако да стекне легитиман статус у српској култури, зашто је и једва на мала врата уписана у Национални регистар нематеријалног културног наслеђа Србије, зашто смо олако прешли преко тога да је Хрватска при Унеску пријави као свој „производ“, али и о другим темама из књижевног и друштвеног живота разговарали смо с Грујичићем.*

● Да није било Ваше иницијативе и упорности, ојкача не би била уписана у Национални регистар нематеријалног културног наслеђа Србије?

Након низа процедуралних степеница, с пролећа 2012. године позван сам у Министарство културе Републике Србије. У просторијама Националног комитета за нематеријално културно наслеђе Србије, дочекало ме је десетак саговорника, махом етномузиколага и етнолога, ниједног књижевника и филолога. Хтели су да ме убеде да одустанем од номиновања ојкаче. Чак ми је пред свима Димитрије О. Големовић рекао: „Зашто да у Национални регистар Србије уписујемо оно што није настало у Србији?“ Сетих се једне ојкаче: „Око кола стоје адвокати,/ не дају ми пјесму запјевати.“ То што је Големовић рекао била је застрашујућа и поражавајућа изјава која пледира за то да постане наредба. И то изјава у Министарству културе Републике Србије, изјава тзв. експерта који, гле чуда, годинама је предавао етномузикологију и на Музичкој академији у

Бањалуци. Одговорих му пред свима: „Значи ли то да прогнани Србин Крајишник у Србији с породицом не може засновати свој нови живот, запослити се и бити грађанин ове државе?“ Заћутао је и убрзо напустио скуп, а ојкача је уписана у Национални регистар нематеријалног културног наслеђа Србије. „Пјесму пјевам, устима не зјевам,/ ко ме слуша, зна да пјева душа.“

● Ако се Швајцарци не стиде свога јодловања, већ напротив, гледају да га промовишу, зашто се ми, изгледа, стидимо ојкања, то јест ојкаче и бећарца?

Кад слетите у Женеву, на аеродрому вас дочека старо јодловање (феноменолошки слично нашем ојкању) као духовни амблем њиховог идентитета. Ми понекад поседујемо снобовске поступке и реакције, понашамо се као малограђани. Међутим, необавештеност је основни наш проблем, образовни систем не укључује вековну дубину српског континуитета и идентитета. То треба променити. Ево једне старе ојкаче да нас подучи: „Ој, Србине, лијепо ти је име,/ ал’ се не знаш поносити њиме.“

● Познати књижевник Анђелко Анушић, поред осталог и аутор антологије српских народних песама у Хрватској, рекао је поводом одбијања Ваше антологије љубавних крајишких ојкача од стране Министарства културе Србије да је то недопустиво и увредљиво с обзиром на Ваш опус и углед у књижевном свету?

Министарка културе је чак и неупућена у проблем. Међутим она је министар културе и информисања Републике Србије. Од избора најближих сарадника, у овом случају и чланова комисија, зависи њена позиција. Уз поштовање према њеној личности и искуству, она ипак не познаје довољно лавиринте књижевног живота. Занос није довољан, потребно је имати свест о емоцији, како рече Бранко Миљковић дефинишуће начин настајања и доживљаја поезије, или уметности уопште, наспрам живота. Министарку почиње да затрпава лавина неодговорних и себичних поступака њених помоћника и сарадника, проблематичних чланова разних комисија (једна такође одбила чак три предлога за неговање и очување српске крајишке баштине). Себични интереси и препотенција неких од њених изабраних сарадника већ су испливали на површину и угрожавају њен углед. Корнелије Ковач ми је причао како је један политикантски мешетар, неостварен уметник, после 2000. године тражио од њега да прихвати позицију министра културе, а да ће он као његов заменик из сенке вући потезе. Корнелије је то одбио.

● Комисију Министарства за издавачку делатност – капитална дела, сачињавају Селимир Радуловић (председник), Енес Халиловић и Милан Бјелогрлић.

Да не буде забуне, рукопис антологије крајишких љубавних ојкача *Ноћу дику љубим у шљивику* на конкурсу Министарства културе Републике Србије елиминисао је умишљени и горди председ-

ник комисије Селимир Радуловић, фарисејски поета. Остала два члана нису пресудни у томе, осим што су одиграли улогу покорних јагњаца. А Радуловић је, уваљан у блато датих му дневнополитичких привилегија, постао бог и батина у култури Војводине, али ево и Србије. Међутим, не може тај терет свако да носи кроз живот. Он није умео да прикрије своју целоживотну завист према мени и мојим резултатима, па и према успесима које сам постигао са крајишком ојкачом. Није могао дозволити да се појави ново, популарно издање у великом тиражу једног дневног листа, за народ, на киосцима и у књижарама. Ово је његов трећи јавни насртај на мене. Он је уверен да га политичари штите, док мене у овом случају штите хиљаде обичних Крајишника, избеглица и прогнаника. Нисам ја ту више битан, ни сама књига чак, он је понизио и повредио милионску српску крајишку популацију у Србији, и шире.

● Уписом ојкаче у Национални регистар нематеријалног културног наслеђа, држава се обавезала да је штити.

Тако је. Министарство културе се обавезало да материјално подржи релевантне пројекте у вези са крајишком ојкачом. Једини сам човек у Србији, а тиме и у региону, што значи и у свету, који се темељно и релевантно бавио песничким, књижевним и културолошким својствима ојкаче, досад недовољно откривеним и осветљеним феноменом. Првој промоцији књиге *Ојкача* 1988. године присуствовао је и тадашњи председник Матице српске Бошко Петровић са супругом. По завршетку, пружио ми је руку и рекао: „Честитам, Ненаде, то је то, урадили сте нешто што нико пре вас није!“

● Антологија *Ноћу дику љубим у шљивику* биће у ствари седмо издање крајишких ојкача?

Овај рукопис је књига распеване душе српских Крајишника, која кроз страдања и изгибију, муку и чемер, задржава снагу да пева, чува и негује ојкачу у новом, измештеном географском простору. Дакле, није мени председник комисије подметнуо ногу и није само мене шутнуо (што му је била намера) већ је он то урадио културном наслеђу Срба Крајишника пореклом из Книна и Гламоча, преко Коренице и Вргин Моста до Петриње, Глине и Санског Моста, а данас настањених у Војводини, то јест Србији. С обзиром да он потиче из Црне Горе, забио је нож у леђа својој браћи по језику, по динарској ијекавици у певанији без премца на Балкану, коју краси песничка и уметничка, бескрајна лепота и ширина израза, тема и мотива. Никада ту љагу неће моћи да избрише са свога образа и имена. „Тешко части кад робује власти,/ тудој власти у вријеме пропасти.“ Када се појавило прво издање *Ојкаче* (1988), он ми је разочарано рекао симпатичним цетињскиим нагласком: „Шта ће ти, Грујо, то, тај фолклор, ти си интелектуалац, не треба теби то!“ А кад су почела да се појављују нова допуњена издања, и догодио се медијски бум поводом ојкаче и мојих одлазака на терен (снимљене су бројне радио и телевизијске емисије), он би ме у

неком свом друштву, на пример с директорима Нафтагаса, гласно представљао: „Ово је Ненад Грујичић, аутор чувене *Ојкаче*!“ Како ветар дува, тако се тај човек савија. То је тип реченог фарисеја из књижевног живота (са политичком заштитом којој не смета аморални профил), који не зна да се понаша међу правим песницима, осећа се непријатно с талентованим људима, на песничким скуповима његово присуство квари атмосферу. Његове књиге излазе у златотиску, са најскупљим папиром и најтврђим корицама, са украшеним хрбатом попут каквог вајарског дела. Био један песник у Новом Саду што је својевремено објавио железну књигу своје поезије, па ништа од тих стихова није остало. Мој колега из студентских дана је запуштао књижевно делање и посвећивао се политици и деловању у име странака и државе, па се повремено враћао писању. У педесет петој години добио је прву песничку награду у животу. А знате ли ко му је доделио ту прву награду? Бранково коло! Ја сам му лично свечано уручио „Печат вароши сремскокарловачке“ 2007. године у најстаријој српској, чувеној Карловачкој гимназији која ове године обележава двеста тридесет година постојања. Узгред, ја овако безначајан ојкачки тип да кажем и ово, да сам ту награду и Бранкову награду Матице српске добио као младић од двадесет четири године. Он се од добијања прве своје награде у касним годинама не смирује. За десетак година нанизао је двадесет и више награда?! Хоће да надомести пропуштене деценије које су појели зрикавци.

● Добитник сте многих награда, у континуитету од младих дана, сада и признања за животно дело. То су награде са именима Вука Караџића, Бранка Радичевића, Иве Андрића, Милана Ракића, Петра Кочића, Саве Мркаља, Васе Пелагића, Павла Марковића Адамова, Браће Мицић, Скендера Куленовића, Лазара Вучковића и других.

У том грозду признања, за која не знам да ли сам их уопште заслужио, налазе се и имена пет-шест прекодринских и прекосавских крајишких песника и писаца (Мркаљ, Кочић, Пелагић, браћа Мицић, Куленовић), што и у овој прилици говори о богатој генези и лепези духовне и културне баштине Срба Крајишника. Један од Крајишника (Бранко Ћопић) био је најчитанији писац у претходној великој Југославији. Из новијег времена да поменем и Дару Секулић, Драгана Колунцију, Душка Трифуновића, Ђуру Дамјановића, Кољу Мићевића, Милана Ненадића, Ранка Рисојевића, Милоша Кордића, Ранка Прерадовића, Стевку Козић Прерадовић, Стевана Тонтића, Ранка Павловића, Шпиру Матијевића, Предрага Бјелошевића, Бору Капетановића, Душана Прању, Луку Штековића, Младена Срђана Воларевића, Здравка Крстановића, Анђелка Анушића, Вељка Стамболију, Небојше Деветака, Милену Северовић, Саву Крнета, Душана Иванића, Јован Н. Ивановић, Јелену Буинац, Славицу Гароња Радованац, Николу Корицу, Мићу Јелића Грновића, Јагоду Кљаић, Милана Пађена, Душана Ђаковића и друге, све до младих који проналазе своје место на књижевној сцени.

● Додајмо и чувене сликаре и вајаре, рођењем Крајишнике. Неки су учили уметност на академијама у Прагу, Бечу, Паризу, Минхену?

Они су балканско и европско чудо: Сретен Стојановић (Приједор), Јован Бијелић (Босански Петровац), Перо Поповић (Приједор), Симеон Роксандић (Мајске Пољане код Глине), Коста Хакман (Босанска Крупа), Тодор Швракић (Приједор), Никола Граовац (Вребац код Госпића), Никола Машић (Оточац), Стојан Аралица (Шкаре, Оточац), Милован Видак (Стожишта код Босанског Грахова), Лазар Дрљача (Блатна код Босанског Новог), Ђоко Мазалић (Костајница), Бранко Миљуш (Горња Драготиња код Приједора), Ксенија Дивјак (Иванић Град), Здравко Мандић (Стригова, између Приједора и Босанске Дубице), Радован Крагуљ (Велико Паланчиште код Приједора), Перо Мандић (Здена код Санског Моста), Милан Совиљ (Завоље код Кључа)… По називима њихових родних места, осети се богатсво језика који поседује и ојкача, и из које може да се обогаћује песнички вокабулар сваког савременог књижевника. А из Приједора, где сам завршио основну и средњу школу, чак је седам-осам антологијских српских сликара! Све ово говори о вербо-воко-визуелној симбиози талената у једном специфичном, крајишком поднебљу које обилује великим природним лепотама и даровима. У фантазмагоричном доживљају света, уметничке душе су инспирисане на стварање. Сви су они у детињству слушали и те како ојкачу, и надахњивали се римованим двостиховима у чудовитој певанији. И да, поврх свега, не заборавимо најчувенијег у свету Србина Крајишника – Николу Теслу!

● И ви сте одрасли у Крајини, у Приједору, ту сте живели од своје шесте до деветнаесте године? Зашто сте поново дошли у Војводину и како сте се пробијали кроз живот?

Крупне селидбе обележиле су мој рани живот. Рођен сам у Панчеву, живео у Шајкашу, с породицом преселио у Поткозарје, па онда чудом (каснио на пријемни испит у Сарајево) опет у Војводину, у Нови Сад, на студије, и запослио се у Сремским Карловцима. Спој панонског и динарског – велика је то предност у животу. За Београд сам везан првим својим објављеним књигама и бројним потоњим, наша престоница ме је избацила у орбиту као песника и стваралачки јој припадам и данас. Радећи у Бранковом колу, одбио сам разне понуде да пређем на друга тзв. јача руководећа места (управник СНП-а, директор телевизије, управник библиотеке, директор Културног центра). Сремски Карловци и Стражилово ми омогућују стваралачку концентрацију и мир. Све друго било би огртање у дневнополитичке одоре и маске, у немир и губљене свога Ја. Непрестано су ми нудили да уђем у разне партије, одмах у главни одбор – да седим у првом реду. Никад нисам постао члан ниједне политичке странке у нашем саблажњавајућем вишестраначју. Чак никад нисам био члан ниједне комисије за расподелу државних средстава у области културе. Мене снажи и чува моје

дело и стопостотна посвећеност поезији, књижевности, култури и духовном. Али, нисам наиван, знам да је демон политике ту око нас, свугде, успео сам да се супротставиим томе да ме насели.

● Добитник сте „Повеље Града Сремских Карловаца“ (2019). Управо је донесен, то јест проширен Закон о Сремским Карловцима, и почеће велика рестаурација овог значајног места за које сте и ви судбински везани.

Сремски Карловци су мој живот. Цео радни век проводим у овом чаробном амбијенту. Као свој манифест, могао бих да усвојим онај чувени Бранков римовани десетерачки двостих: „Ој, Карловци, место моје драго,/ к’о детенце дошао сам амо“. Заиста је тако, млад сам, Божјом вољом дошао у Бранкове Карловце, одмах после завршеног факултета. Пре три деценије био сам присутан, из сфере струке, у иницијалним разговорима када је усвајан Закон о Сремским Карловцима. Био је то велики ентузијазам, али је дошао фатални рат, и потом нека нова летаргија са повременим покушајима улепшавања Карловаца – попут Потемкиновог села. Само кречење и прање фасада, као да нема трулих темеља и влаге у историјски важним грађевинама и кућама из осамнаестог и деветнаестог, и с почетка двадесетог века, које видљиво пропадају. Радујем се новој могућности потпуне рестаурације и препорода Сремских Карловаца, на свим нивоима. Биће то песнички узлет на конкретним основама. Спреман сам са својим карловачким искуством лично да допринесем коначном препороду Сремских Карловаца и коначном довођењу у ред „златног грала“ српске културе у овом делу Европе. Притом, не смемо заборавити ни Стражилово, наш Парнас, и оно мора бити уређено на светском нивоу, као културно-туристички дијамант.

● Бранко Радичевић је најчувенији Карловчанин, а није рођен у Сремским Карловцима, већ у Славонском Броду?

Један од задатака биће да у Славонском Броду вратимо споменик Бранку који смо подигли 1984. године, а који је срушен 1991. године пред школом и у улици, које су носиле Радичевићево име, Министарство културе и држава Србија морају у томе помоћи Бранковом колу. Односно, нашу идеју морају у договору са државом Хрватском подићи на највиши ниво. Ако у Србији обнављамо кућу бана Јосипа Јелачића у Петроварадину, где је иначе рођен, па ваљда ће и Хрватска то исто учинити за Бранка у његовом родном граду.

● Поменусмо награде, оне су често предметом разних коментара. Пре скоро четврт века, на позив Летописа Матице српске писали сте о томе. Да ли си нешто изменило?

Пре четрдесет три године, као студент, добио сам поменуту Бранкову награду Матице српске. Попут дуге после кише, та ме

награда и данас разнежује и чува од свих потопа. Али ми та невина награда нагони и сузе када видим да у нашој најстаријој културној и књижевној установи једну другу њену награду, са Змајевим именом, примају руководећи, челни људи Матице српске. Или, кад награду „Лаза Костић“ прима председник „Дана Лазе Костића“ у Новом Саду. И то се чини без имало скрупула и стида. То је еклатантан сукоб интереса. Али, свако је газда својих поступака и свога образа.

● Недавно у Новом Саду избио је скандал са наградом „Мирослав Антић“ коју је прво добила – а потом јој је практично одузета – песникиња Јелена Ленголд. Писали сте о томе у нашем листу.

Да, пишући, поред осталог, о наградама и песничким манифестацијама са именима Душка Трифуновића и Мике Антића, поменуо сам тај невероватан случај који никако не иде у прилог Новом Саду, поред осталога, и као будућој Европској престоници културе. Тако вам је то, када се ситне душе претерано угоје једући медикаменте за непорециво послушништво некој тренутној власти. Једини сам реаговао, на пример, и када је напрасно, пре скоро две деценије, угашен Културни додатак средом у листу Дневник. Јавио ми се Милан Ненадић и честитао. Сви остали писци у Новом Саду и Војводини, чак и неколико оних што су уређивали Културни додатак у Дневнику, зањутали су као заливени. А тај Додатак је излазио тридесет пет година и међу покретачима био је и Мирослав Антић.

● Једну од награда, ону која носи име Скендера Куленовића, добили сте, између осталог, и за поему „Покривање куће“, заједно са избором ваше поезије (СКЗ, Београд, 2004), која предочава подизање новог крова уз ритуал ојкаче.

Да, та поема је у ствари лирски омаж мом оцу Драшку Грујичићу, чувеном певачу ојкаче и мајстору разних заната у Поткозарју. Као вековна певанија са јаким римованим дистисима, ојкача је део свакодневног живота Крајишника. Она поседује три битна елемента: песнички, музички и сценски (на пример старо козарско или криво банијско коло). Не појављује се само на народним зборовањима и сваковрсним свечаностима, већ и у обичним тренуцима када се души припева, када се случајно сретну пријашини и рођаци. Она није музејски архивирана песма у фолкорној одећи, па понекад на сцени. Не. Ојкача је сам живот и непрестано се развија. Она обухвата све теме из стварности, понајвише љубавне, деликатни однос мушког и женског принципа. „Мене мати научила ткати,/ па ме натра сваку вече сатра.“

● Које делове српске „дијаспоре“ захвата ојкача? Зашто је ојкача битна за културни идентитет крајишких Срба?

То је географски простор негдашње Војне крајине, дакле, Кордун, Банија и Лика, па Босанска крајина и Далматинска загора. У Војво-

дини, после разних сеоба током 20. века, живи преко милион људи са српским крајишким пореклом. Затим у Београду и око њега, такође огроман број становништа тога педигреа, па у Крагујевцу који има велику крајишку енклаву после „Олује“. Граница Војне крајине (Војна граница) протезала се све до шајкашке области у Војводини, па настављала до Темишвара. Пре три деценије добио сам на поклон антологију *Бећарац* Срба из Румуније, коју су сачинили Стеван Бугарски и Светозар Марков. Крајишник и шајкаш значе исто – граничар. Повезује их римовани десетерачки двостих – ојкача и бећарац. Ево једног из Румуније: „Лоло моја, бркови ти плави,/ прст у оџак, па их нагарави.“ У антологији *Бећарац* Младена Лесковца, пак, има овај лепи бећарац: „Када прођем крај дикина двора,/ дикин дора зарзати мора.“ А, као што је на пример фламенко препознатљив за јужни, андалузијски део Шпаније, ојкача је најпрепознатљиви културолошки амблем Срба Динараца-Крајишника, који у свим приликама суштаствено показује и доказује идентитет и континуитет овог крила српског народа. „Ој, ојкачо, са мога Кордуна,/ Вргинмоста, Војнића и Слуња.“

● Ојкачу је, међутим, на листу Унескове баштине уписала – Хрватска. Нико из Србије није реаговао?

То се догодило у време свеопштег раскорењивања српске културе и баштине, одмах на почетку 21. века. А Хрватска се институционално веома добро организовала, агилно поставила према бележењу и преузимању баштине на својој територији (али и около), па је као ратни плен зграбила српску ојкачу (иако је пре рата одмахивала руком на то) и уписала је на листу Унеска као баштину човечанства. Исто је Хрватска учинила и са бећарцем. Наше стручне и државне институције ништа нису учиниле да то зауставе, односно да се бар придруже заједничком номиновању ојкаче и бећарца на листе Унеска, а потом и приликом уписа „глувог кола“ и ганге. То је иначе могуће по правилнику Унеска. Наше институције све те елементе нематеријалног културног наслеђа, нажалост, нису осећале као своје, ту баштину што је са крајишких предела прогнана дошла у Србију. „Дрино водо, жубора ти твога,/ немој бити међа рода мога.“

● Ојкача је опстала и после „Олује“, и ви сте се и тиме бавили?

Ојкача је најконкретнији, стално присутан животворни елемент нематеријалног културног наслеђа Срба Динараца-Крајишника у Србији: „Јорговане на Банијој мојој,/ шаљи мирис избјеглици својој.“ То је најпрепознатљивија мустра крајишког нематеријалног културног наслеђа. Наравно да је ојкача опстала после „Олује“, јер тек та катастрофа инспирисала је Крајишнике да васпоставе нову психолошку позицију у животу, да доживе катарзичну метаморфозу у новим околностима. То је у ствари била егзистенцијална прилика за освајањем новог облика слободе, победе и васкрснућа.

Примери ојкача из рукописа *Ноћу дику љубим у шљивику*, усвојеног 2021. године у Вечерњим новостима за објављивање:

Аој, пријо, би л’ ти прићи смио?
Смијеш, прика, сада је прилика.
*
Бирај мене, дјевојко из кола,
зар не видиш – намигује лола!
*
Бацила би’ циглу на зидара,
камо л’ не би’ око на бећара.
*
Болуј, мала, болуј у кревету,
дон’јећу ти воде у решету.
*
Браон шешир, перо од фазана,
не воли ме моје дике нана.
*
Видиш, драги, онај чопор звј`езда,
тако сам ти мараму извезла.
*
Војско моја, била би од шале
кад би цуре кревет нам’јештале.
*
Гори шума, гори боровина,
гори, дико, наша хладовина.
*
Двор на Уни, црквица на бр’јегу,
лоло моја, волим ти колегу.
*
Дођи, драги, али ситно гази,
не прав’ трага преко винограда.
*
Дођи, мала, код мене у Лику
па да пробаш врућу варенику.
*
Ђул-дјевојка под ђулом заспала,
ђул се круни па дјевојку труни.
*
О, мој драги, побратиме мио,
јеси л` скоро у Гламочу био?
*
Ој, мјесече, наслоњен на грање,
поздрави ми на далеко јање.
*
Остављеној преста љута бóла
чим запјева са Баније лола.
*
Мала моја, високи јаблане,
је л` ти мјесец видио табане?
*

Ево мене румена к’о ружа,
удовица код живога мужа.

*

Ој, Кордуну, л`јепа села твоја,
јавила се комшиница моја.

*

Мила мајко, не треба ми школа,
и без школе мене момци воле.

*

Благо теби, зелена горице,
ти се младиш сваке годинице,
а ја сада па више никада.

(*Блиц*, Београд, 2021)

ГОДИНА ЈУБИЛЕЈА И НАГРАДА

Разговарао Мирослав Кос

На самом крају ове године, Ненаду Грујичићу стигла је и престижна награда „Симо Матавуљ“, признање од Удружења књижевника Србије за стваралачки опус. Осим тога, цела ова година за Грујичића била је од изузетног стваралачког значаја, у знаку прославе великог јубилеја: два века од рођења Бранка Радичевића.

● Најпре, награда „Симо Матавуљ“ у Вашем случају има посебан историјат?

Да, чуда се догађају. Пре три године такође ми је била додељена награда „Симо Матавуљ“, а потом волшебно и непотребно одузета. Чак је један „свезнајући“ новинар-брко у тиражном дневном листу ставио лажни наслов. Међутим, Божја рука је свемогућа: челници УКС-а недавно су ми се јавили и замолили да прихватим одлуку новог Управног одбора да ми наново буде додељена награда са именом великог писца, Симе Матавуља, првог председника српске асоцијације писаца основане 1905. године. Уз свест о значају српског културног корена оличеног у имену и делу Симе Матавуља, а и као жртва колегијалне некоректности пре неколико година, прихватио сам и – опростио свима, јер опрост као духовни чин чисти и моја огрешења у свету, и даје ми мир и радост за нове стваралачке путеве. С друге стране, импонује да ми је ова награда додељена у данима када је Удружење књижевника Србије подржало студентске протесте на којима се млади срчано и храбро боре за истину и правду.

● По чему је дело Симе Матавуља особено, да ли сте га препознали у својој младости?

Још од школских дана, приповедање Симе Матавуља остављало је на мене утисак од којег расте душа, такав је то језик и – стил овог несвакидашњег српског писца. Родом из Далмације (Шибеник), као нико пре, ни после њега, упечатљиво је сликао карактер, менталитет и живот нашега човека из тих предела („Бакоња фра Брне“ и „Пилипенда“, али и књига *Људи из Црне Горе и Србије*). Он је посве оригиналан српски писац од кога можемо учити у жељи да досегнемо стваралачки печат раван његовом у времену. Матавуљ је пример богомданог талентованог човека посвећеног књижевности као апсолутној судбини, писац чија проза у свом стилско-језичком изразу дотиче супстанцијалну лепоту поезије.“

● Шта Вас је као ствараоца конкретно дирнуло у Матавуљевом делу?

Пишући и састављајући својевремено студију-антологију о српској крајишкој ојкачи која се вековима пева и у Далматинској Загори, пронашао сам у књизи Симе Матавуља *Биљешке једног писца* и ово запажање: „Пролазећи кроз горње, сурове крајеве, кроз растркана села, сретајући оружане људе, необична обличја и ношње, слушајући јужни говор и пјевање чобана са ојкањем, ја сам, знајући да на цијелом том простору живи исти ришћанлук, био час неугодно дирнут, час весео.“ Ово је важно запажање јер разоткрива природу ојкачке певаније засноване на прожимању тугаљивог и радосног, жалобног и веселог расположења, што је у ствари онтолошко-менталитетска карактеристика Срба Крајишника на граничним географским подручјима.

● Стваралачки сте везани за Сремске Карловце и Нови Сад. Шта можете рећи о контактима Симе Матавуља са овим пречанским српским крајевима?

О доласцима Симе Матавуља у Сремске Карловце не зна се много. Зато је потребно казати да је Матавуљ био истакнути сарадник Бранковог кола у периоду од 1895. до 1907. године, док се на челу налазио Павле Марковић Адамов, оснивач, власник и уредник овог значајног листа. Зато је Матавуљ почесто навраћао у Сремске Карловце, у редакцију поменутог листа, која се налазила у Адамовљевој кући у Сремским Карловцима, у данашњој Змај Јовиној 4. Уз карловачки бермет, ту су еглenисали и Стеван Сремац, Бранислав Нушић, Драгутин Илић, Јован Грчић, Милан Савић и други, а своје радове у Бранковом колу уз Матавуља објављивали и Јанко Веселиновић, Радоје Домановић, Вељко Петровић, Бора Станковић, Антун Густав Матош, Алекса Шантић, Јован Дучић, Сима Пандуровић, Драгутин Илић, Милета Јакшић и други. Једно своје дело *На прагу другог живота* (1899), Матавуљ је објавио у Сремским Карловцима, а четири Новом Саду*: Из Црне Горе и приморја* (1888), *Бока и Бокељи* (1893), *Приморска обличја* (1899) и *С мора и планине* (1901).“

● Матавуљ је у најбољим својим годинама изненада преминуо.

После преурањене смрти Павла Марковића Адамова (1907), Симо Матавуљ је одржао опроштајни говор у Саборној цркви Светог оца Николаја у Сремским Карловцима, где се био окупио силан свет. Матавуљ је написао некрологе и Јовану Јовановићу Змају (1904), Јанку Веселиновићу (1905) и Стевану Сремцу (1906). А годину дана после одласка Павла Марковића Адамова и сâм је Матавуљ изненада, у педесет шестој својој години, у Београду напустио (1908) овај свет. Не треба заборавити, да је старо Српско књижевно друштво уз Симу Матавуља као првог председника, имало за свог првог секретара Јована Скерлића.

● Симо Матавуљ је рођен годину дана пре смрти Бранка Радичевића (1853). Ова година (2024) за Вас је била од изузетног значаја. Налазећи се на челу Бранковог кола, урадили сте много за прославу великог јубилеја: два века од рођења Бранка Радичевића?

Несвакидашњи јубилеј, 200. годишњица рођења Алексија Радичевића, потоњег Бранка, великог песника српског романтизма, животно ме инспирисао и дао шансу из снова Бранквом колу, мојим сарадницима и мени да не импровизујемо свој боравак на свету. Захвалан сам Богу на небеској привилегији на земљи, на рајској шанси да се стваралачки искажем и покажем да све ове деценије проведене у Бранковом колу нису прашина коју је би развејао ветар пролазности. Уз мноштво раскошних програма у славу Бранка у многим градовима, па и изван Србије, те подигнутог новог споменика Бранку, написао сам и објавио три ексклузивне књиге поводом велике годишњице, најпре – прву у Срба антологију (цветник) песама о Бранку Радичевићу, те приредио два оригинлна зборника посвећена Бранку. И не само то. Значајну улогу у прослави овог великог јубилеја, али и 50. годишњице рада Бранковог кола, одиграо је и ваш лист „Блиц“, и на томе вам од срца захваљујем.

● Ових дана у Бранковом колу излази нова књига под називом *Године и разговори* (100 интервјуа са Ненадом Грујичићем), коју је приредио Растко Лончар.

То је бедекер кроз одабраних стотину интервјуа које сам дао новинарима и писцима у периоду од 1977. до 2024. године. Бар трећину чине разговори о мисији Бранковог кола и Бранка Радичевића. Уз то, почев од моје прве књиге песама *Матерњи језик* до данашњих дана нижу се разговори који сликају различите временске, књижевне и друштвене зоне. Уз сваки интервју иде и мој портрет из времена када се разговарало, тако да се види и како је младо песничко лице добијало нове нијансе „зуба времена“ све до ових година и дана, надам се – уз мисао која је све време младолика. Интервуи су, дабоме, излазили и у претходној Југославији, у четрдесет пет листова и часописа укупно, а са мном је разговарало осамдесет новинара и писаца. На то би се Бранко нашалио: „Та има вас на ’иљаде,/ ал’ бројити немам каде!“

(*Блиц*, Београд, 2024)

ПОГОВОР

Бојана Јеленковић

ВИТЕШКИ ШТИТ НЕНАДА ГРУЈИЧИЋА

Писане речи су трагови који живе на таласима времена и пројављују таленат, уметничка достигнућа, дух епохâ. За Ненада Грујичића писање је Божји дар, духовна мисија, уметничка творевина од речи, непатворени зов глагољања и емоција, потреба да се створено подели са другима. Такви конкретни трагови као успомене, осврти и прикази, доживљаји и питања струке пропуштени су кроз Сократово сито и ентузијазам аутора да би настало ово, посве, необично дело.

Нова књига Ненада Грујичића, *Трагови и таласи,* ретка је и жанровски неодредива, тачније, она је мозаик-књига која збира сва три књижевна рода, више жанрова и књижевних врста. У њој се налазе есеји, критике, прикази, чланци, записи, цртице, писма, путописи, репортаже, беседе, проза, поезија, монодрама, полемике, интервјуи... Многобројни текстови из ове књиге објављивани су у: *Књижевној речи, Књижевним новинама, Гласу омладине, То јесту, Дневнику, Летопису Матице српске, Дометима, Књижевности, Борби, Политици, Вечерњим новостима, Нину, Младости, Пољима, Свескама, Трагу, Гласу Српске, Козарском вјесниику,* разним магазинима, ревијама и каталозима. Затим, ту су и текстови са клапни књига, између њихових корица (рецензије, поговори, предговори), и напокон прилози са сајта Бранковог кола. Постоји и неколико оних досад необјављених текстова који ће први пут изаћи пред читаоце баш у овој књизи.

Теме су разнолике, проткане жељом да се проговори о књижевности, издаваштву, наслеђу, младима и културним догађајима – уметности и животу. Имамо прилику да се упознамо са плодотворним, вишедеценијским стваралаштвом Ненада Грујичића у коме се сусрећу прошлост и садашњост – мост за будућност. У књизи се налази 21 поглавље и свако се бокори својом особеношћу; наслови су креативни, текстови често надахнуто лирски обојени јер је Грујичић, понајпре, песник, потом прозни писац, есејиста, критичар, полемичар, антологичар, уредник, стваралац у широком смислу речи. Вредности и лепоте матерњега језика, као и свест о значају писања, лакокрило се баштине из текста у текст и чувају друге од заборава. Надахнуто, освештено, објективно, језгровито ткане су реченице у овој несвакидашњој књизи. Аутор је промишљао о књижевним (не)приликама, гонетао и одгонетао уметност, постављао питања, нудио решења и, дакако, оставио записе о другима у времену. Проницљиво и филигрански прецизно, доследан своме стилу и перу које деценијама води вера у истину, у доброту и љубав, Ненад Грујичић оживео је старе текстове и сковао нови витешки штит отпоран на пролазност.

Текстови у књизи *Трагови и таласи* слојевити су и драгоцени из више аспеката. Писани су екавским изговором, тек понегде ијекавским (из ране фазе), да се аутор не одрекне културолошког белега са родитељског прага. Подсетимо се, Ненад Грујичић има два завичаја, он је и шајкаш и крајишник (обе речи значе: граничар), помиритељ географских граница и историјских процеса, чувар језика и писма, брижљиви стваралац који не импровизује. Он осветљава посивела места у нашем културном и

друштвено-политичком контексту, те проговара, објективно и сувисло, о миграцијама, вековним страдањима и данашњим изазовима Срба у матици и расејању. Важно место у књизи заузима посвећеност народном богатству – вековној ојкачи, изворном говору и историји. Дакле, свет књижевности и сви сегменти нашег идентитета (језик, писмо, књижевност...) иду подруку у своме трновитом опстајању. Грујичићева реченица је јасна, сувисла, тече природно, као река; вешто поигравање живим лексемама оплемењује редове. Аутор својом виспреношћу буди читаоца из уљуљканости, обраћа му се, позива на упитаност и делање.

Ненад Грујичић је пола столећа присутан у нашој књижевности и култури; он зна како се проналазе и воде *броди по мутној води* и како/када треба препознати и пригрлити ретке, светле тренутке (lucida intervalla). Почесто тумачи свакодневицу и стварне догађаје, лице и наличје живота и стваралаштва културних посленика и списатеља. Читајући текстове у књизи *Трагови и таласи*, можемо се упознати са друштвеним контекстом, развојем књижевности и матерњег језика од 1975. до 2025. године. Ненад Грујичић је познат као успешан полемичар, кроз време препознат као истинољубив и непоткупљив човек и писац. Читати његове полемике, право је задовољство с обзиром да су натопљене специфичним грујичићевским хумором уз увек приложене факте и чињенице поводом тема и проблема око којих се полемише. Ваља истаћи да је ова књига важно сведочанство о минулим временима.

Како је детињство колевка живота сваког од нас, Ненад Грујичић се повремено враћа и кућном прагу у Поткозарју, пише о крајишкој певанији, реци Гомјеници и липи томашичкој, личним и колективним симболима пролазности. Двема латицама завичајне душе (реци и липи) аутор одаје почаст, штити их од заборава и деструкције од стране нових (наметнутих) технологија. Човек се поиграо са природом, па и са самим собом: „Бајата тишина. Тужни мук. Мртва је ријека Гомјеница.“ „Томашица, попут цијелог свијета, плаћа данак новој цивилизацији.“

Прву своју, изузетно запажену књигу песама *Матерњи језик* Ненад Грујичић објавио је у београдском „Пегазу“, едицији некад агилне Књижевне омладине Србије, затим и другу, *Линије на длану*, у београдској Просвети, и тако закорачио на велика врата у нашу књижевност. Стваралац треба да буде и човек, а оно што напише – истина саткана од дара и истрајности. Стога, аутор непрестано прати новости о свему што га у струци окружује, пише књижевне критике, рецензије, есеје, приказе, често указује на изазове младих стваралаца, како у последњој четвртини двадесетог века тако и у првој двадесет првог. Још далеке 1977. године запитао се ко то брине о првој књизи, шта је ново у стваралаштву младих, затим, зашто је нестао културни додатак у новосадском *Дневнику* (а слично се спремало и у најстаријем нашем листу *Политика*), какве су нам књижаре потребне, какви су књижевни фестивали и манифестације, те зашто се тешко запошљавају млади песници и писци – искушења која су и дан-данас актуелна.

Ненад Грујичић је свестрани стваралац коме не мањка инспирације и креативне радозналости. Очекивано, на десетине текстова посвећено је поезији и песницима, махом младима, али и о онима који ће се из тих раних година издвојити и стасати у значајна списатељска имена: Драган Лакићевић, Гордана Ћирјанић, Никола Вујчић, Златко Красни, Владимир Копицл, Радмила Гикић, Божидар Мандић, Зоран Костић, Владимир Јаг-

личић, Војислав Карановић, Ласло Блашковић, Зоран Ђерић, Ненад Шапоња, те од новијих Јелена Радовановић, Иван Деспотовић, Јулија Капорњаи, Александра Мариловић, Милан Ракуљ, Растко Лончар и други.

Ту су затим и Војислав Кнежевић, Миленко Фржовић, Душан Праћа, Даница Вујков, Душан М. Кнежевић, Рајица Драгићевић, Саша Нишавић, Зоран Славић, Зоран Вуковић, те Радослав Миленковић и Миодраг Петровић (глумци), Љиљана Петровић (кантауторка и сликарка), те песници из Грујичићеве младости који су се рано зауставили у развоју и нису до краја развили очигледни таленат: Недељко Мамула, Томислав Ђивуљскиј, Слободан Билкић и други.

Посебан случај из плејаде првенаца из Грујичићеве младости, представља изузетно талентовани приповедач Ђура Ђуканов из Мокрина, који је прерано напустио овај свет: данас постоји награда са његовим именом. У овој књизи налазе се два непозната интервјуа са Ђукановом, објављени у *То јесту* (1979) и *Гласу омладине* (1980), што представља посебне врсте откриће, буквално су ишчупани из немилосрдног мрака заборава. Као млади критичар, и касније, Ненад је писао и о прозним делима старијих писаца: Ивана Ивањија, Драгомира Попновакова, Бошка Ивкова, Ранка Павловића, Мирона Кањуха, Срђе Боговића и других. Затим, о савременим афористичарима (сатиричарима): Илији Марковићу, Владимиру Јовићевићу Јову, Недељку Радловићу (и као песнику), Химзи Скорупану и Милошу Априлском, али и о критичарима Мирославу Егерићу и Чедомиру Мирковићу (и као прозаисти), те о страним писцима, Данилу Хармсу (руски прозаиста) и Феликсу Водички (чешки историчар књижевности), те о старим класицима Хомеру и Вергилију на тему штита.

Ненад Грујичић је посвећен прегалац, он слави песму, диви се песничком језику и епифанији, уметности и култури, подржава нове таленте, крепи их и саветује да се развијају са сопственим, неупоредивим проседеом. „Писати песме – значи бити другачији. Умивен надахнућем! Песма је звоно душе у миомирису језика. Она је сигнал да човек носи нешто и од вечности, да божанско говори из нас чак и када огрехољени пишемо. Песма је, дакле, зиданица речи које се ланчано роје у особен доживљај света, у лирско узбуђење од којег се језди рука.“

За есеј *Јавна птица Милана Дединца*, Ненад је добио „Бранкову награду“ Матице српске (1978). Тај есеј се сада појављује у књизи *Трагови и таласи* практично пола века касније. Бити награђен још у студентским данима, објавити притом две запажене књиге песама код значајних издавача, значило је освојити звезду на небу књижевном, а сада знамо и видимо да је Грујичићево стихотворење и бављење књижевношћу радост која у стваралачком континуитету траје и врхуни све ове деценије. У књизи *Трагови и таласи* налазимо и помене на Љубомира Симовића, Драгана Колунџију, Манојла Гавриловића и Здравка Поповића Гајка (песник и боем-рецитатор), као посебну врсту пијетета према судбинама минулих песника.

Не може се говорити и писати о уметности речи а да се не помену антологије, зборници, панораме, енциклопедије, алманаси. И сâм антологичар, Ненад Грујичић је врстан познавалац и тумач онога што се појављује и штампа на том пољу. Он указује на јаке и слабе стране у таквим подухватима, на пример у енциклопедијама Завода за уџбенике, Матице српске и САНУ. Једнако, залаже се да у антологијама буду заступљени српски песници који стварају на матерњем језику (екавица и ијекавица),

без обзира на географско одређење. Борба пером, стилским фигурама, аргументима, хумором који разгаљује и релативизује намргођеност и препотентност других, све је то громобран нашег аутора. У свему томе, поезија је универзална, надвремена, она ништи границе, ослобађа се негви и окова, те отуда аутор примарно проговара о овој духовној дисциплини и све време подржава, рекосмо, младе стваралаоце и таленте, али и уметност и стваралаоце уопште.

У књизи *Трагови и таласи* можемо читати и о сликарству и вајарству. Пишући раније о Милану Коњовићу, Ољи Ивањицки и Милану Тркуљи, на пример, сада затичемо текстове о делима Здравка Мандића, Саве Халугина, Ђорђа Лазића Ћапше, Дејана Уларџића, Исидоре Дунђерски и других. Ненад Грујичић сматра да је тешко уметност одвајати од других духовних дисциплина. „Таленат нуди непредвидиве скокове који, и кад су у прошлости, дају визију будућности, јер им је садашњост живи ослонац. Уметник не сме да подразумева сопствени дар, већ га мора препознавати у светлуцавим меланхоличним замецима бића које тражи да се отвори, артикулише и оствари као непоновљива креативна судбина.“

Неизоставни делови ове књиге посвећени су Бранковом колу, песничкој институцији која сабира и све друге уметности у своме полустолетном трајању, а чији челни човек је, управо, наш аутор. У „Колу“ је Ненад Грујичић стасавао као човек и уметник, годинама посвећено чувао и чува успомене на Бранка Радичевића и његове трагове. Очекивано је да неколико наслова у овој књизи буде посвећено управо Бранку и минулој, свечаној 200-годишњици његовог рођења, али и присећању на чувени карловачки лист за књижевност, забаву и поуку *Бранково коло*. У *Траговима и таласима* место се нашла и монодрама *Ја, Мина Бранкова*, као и неколико песама и прича досад необјављених у Ненадовим књигама.

Ненада Грујичића и Бранково коло повезује висок креативни однос према баштини, али и свест о савременим нашим и светским песничким дометима. На пример, интервју са немачким песником Рихардом Питрасом у *Политици* (2003), уз наступ на Гетеовом институту у Београду, аутором вредне књиге песама *Медена шиба* у Бранковом колу у препеву Стевана Тонтића. Такође, вредна пажње су, поред осталог, и два текста о књигама објављеним у Бранковом колу двојице руских песника, Вјачеслава Купријанова у преводу Николе Вујчића (поему *Свеопшти језик* превео Н. Грујичић) и Валерија Латињина у препеву Зорана Костића (обојица Руса лауреати се Међународне награде „Бранко Радичевић“).

У књизи *Трагови и таласи* налази се лепеза текстова који су огледало синтагме „дар за дар“ – певати, писати, бранити уметност талентом и истином, снажити мотивацију (и инспирацију) младих нараштаја, опстајати у различитим епохама. Дакле, од 1975. до 2025. године настајали су текстови пред нама, у којима доминирају доследност, правда, радост стварења, креативност, духовност и ауторска виспреност – одлично језичко осећање у препознатљивом књижевном стилу и нерву Ненада Грујичића. Имамо драгоцену прилику да пратимо полувековни развој једне стваралачке природе кроз изражавање свести о другим стваралаоцима и појавама, и њиховим судбинама. Многострука је вредност ове јединствене књиге: вишедеценијско понирање у језик и књижевност, неговање стваралачког ентузијазма и упознавање са песничким (књижевним), културним и друштвеним (не)згодама. Ово је књига која нам показује шта значи бити и остати Човек и Песник!

БИОГРАФИЈА НЕНАДА ГРУЈИЧИЋА

Ненад Грујичић рођен је 12. септембра 1954. године у Панчеву.Прве године детињства, до 1960. године, провео у Шајкашу. Преселивши с родитељима у њихов завичај, са млађом сестром Надом основну и средњу школу завршио у Гомјеници и Приједору. На Филозофском факултету у Новом Саду дипломирао на групи југословенска и општа књижевност.

Био је главни и одговорни уредник студентског књижевног листа *То јест* (1978–1980), затим уредник поезије у *Гласу омладине* (1980–1981). У Војној гимназији у Београду, као војник, предавао књижевност (1981–1982). Био је председник Друштва књижевника Војводине (1993–1997). С Рашом Перићем, оснивач (1994) и, потом, председник савета *Међународног салона књига* и *Дана Лазе Костића* у Новом Саду (2000–2004). На челу Бранковог кола од 1983. године. Живи и ради у Новом Саду и Сремским Карловцима.

Песничке књиге

Матерњи језик, Књижевна омладина Србије, Београд, 1978; *Линије на длану*, Просвета, Београд, 1980; *Врвеж*, Матица српска, Нови Сад, 1985; *Царска намигуша*, БИГЗ, Београд, 1990; *Јадац*, Српска књижевна задруга, Београд, 1993; *Пуста срећа*, Просвета, Београд, 1994, 1995. и 1996; *Матерњи језик и песме при руци*; Књижевна омладина Србије, Београд, 1995; *Limba materna şi poezii landemâna*, Еуропоинт, Букурешт, 1996; *Лог*, Време књиге, Београд, 1995; *Цваст*, Просвета, Београд, 1996. и 1997; *Сновиље*, Глас српски, Бања Лука, 1998; *Жива душа*, Просвета, Београд, 1999; *Шајкашки сонети*, Прометеј, Нови Сад, 2008; *Светлица*, Просвета, Београд, 2015; *Маца на вратанца* (песме за децу), Бранково коло Сремски Карловци, 2015; *Матерњи језик* (допуњено издање), Просвета, Београд, 2018; *Песме о младости*, Бранково коло, Сремски Карловци, 2019; *Сремскокарловачке терцине*, Бранково коло, Сремски Карловци, 2022; *Лија пандемија* (песме за децу), Институт за дечју књижевност, Београд, 2023; *Козаро, сејо и прамајко*, Бесједа, Бањалука, 2023; *Сонети о земаљској љубави*, Бранково коло, Сремски Карловци–Нови Сад, 2024.

Књиге изабраних песама

Чистац, Просвета, Београд, 1997; *И отац и мати*, Матица српска, Нови Сад, 2002; *Млеч*, Глас српски, Бања Лука, 2004; *Светлост и звуци*, Српска књижевна задруга, Београд, 2005; *Дарови*, Орфеус, Нови Сад, 2009; *Вијадукт (поеме)*, Прометеј, Нови Сад, 2011; *Неко ми узе реч (Некој ми го зеде зборот)*, Арка, Смедерево и Матица македонска, Скопје, 2014; *Надисати се душе* (духовна поезија), Српски културни центар, Модрича, 2016.

Остала дела

Читај Тракла (драма), Радио Нови Сад, 1983; *Бранко* (монографија о животу Бранка Радичевића), Књижевна заједница Новог Сада, 1984, 1985. и Завод за уџбеника и наставна средства; Београд, 1990, 1991, 1992, 1995; *Прокрустова постеља* (есеји и критике), Стражилово, Нови Сад, 1988; *Ојкача* (антологија), Књижевна заједница Новог Сада, 1988. и Дневник, Нови Сад, 1992. Задужбина Петар Кочић, Бања Лука – Београд, 2002, Музеј Козаре, Приједор, 2004, Нови Сад, 2005; *Аух, што живот ушима стриже* (алманах поезије); Стражилово, Нови Сад, 1990; *Плес у негвама* (есеји и критике), Просвета, Београд, 1998; *Полемике и одушци*, Ослобођење, Источно Сарајево, 2004; *Приче из потаје*, Прометеј, Нови Сад, 2007; *Мужа душа* (роман), Прометеј, Нови Сад, 2009; *Приче за романе*, Културни центар Новога Сада, 2012; *Антологија српске поезије (1847-2000)*, Бранково коло; Сремски Карловци, 2012. и 2013; *Да доплетем венац започети* (панорама поезије); Бранково коло, Сремски Карловци, 2013. *Руку на срце* (полемике, есеји, записи и путописи); Службени гласник, Београд 2014; *Прогнани Орфеји* (антологија српске избегличке поезије), Бранково коло, Сремски Карловци, 2015; *Од нечега се мора живети* (драма), Књижевни преглед, Београд, 2016; *Пјевај, ори, прозоре отвори* (антологија крајишких ојкача), Радио-телевизија Србије и Бранково коло, 2017; Цветник песама (о) Бранку *Ао, данче, ала си ми бео*, Бранково коло, Сремски Карловци–Нови Сад, 2024; *Коло, коло, наоколо (Појаве и портрети)*, Бранково коло, Сремски Карловци–Нови Сад, 2024; *Коло, коло, наоколо (Стражиловски времеплов: трагови и сећања, цртице и коментари)*, Бранково коло, Сремски Карловци–Нови Сад, 2024; Зборник *Живот песничког дела Бранка Радичевића* (приредили Ненад Грујичић и Растко Лончар), Бранково коло, Сремски Карловци–Нови Сад, 2024; Беседарник *Свечане речи - Беседе на Бранковом колу* (приредили Ненад Грујичић и Растко Лончар), Бранково коло, Сремски Карловци–Нови Сад, 2024.

Ненад Грујичић је аутор уметничко-документарне емисије *Трагом Бранка Радичевића* (ТВ Нови Сад, 1986), а у серијалу *Песничке ведрине* (ТВ Београд, 1998) урађена је емисија *Тајни дах* посвећена Грујичићевом песништву. У оквиру серијала *Реч и дело* (ТВ Нови Сад, 1999), урађена је емисија посвећена Ненаду Грујичићу. Поводом књиге *Шајкашки сонети* (РТВ, 2008), снимљена је документарно-уметничка емисија *Шајкашке милоште*, посвећена најранијем песниковом детињству. У серијалу *Споменици Војводине*, аутор је документарно-уметничке емисије *Бранков гроб на Стражилову* (РТВ, 2011). У серијалу РТВ, *Кроз одшкринута врата књижевне радионице*, 2011. године урађена је документарно-уметничка емисија, *Мени свака реч је невина првина*, у којој су, по концепту серије, представљени стваралаштво и живот оца-песника и кћерке-глумице Милице Грујичић. РТВ је снимила специјалну емисију *Антологије: некад и сад*, посвећену Грујичићевој *Антоло- гији српске поезије (1847-2000)*.

Аутор је телевизијских документарно-уметничких емисија: *Ојкача – вековна песма Поткозарја*, (ТВ Нови Сад, 1990), *Ојкача – љута милошта крајишка* (РТРС, 2003), *Ојкача – и отац и мати* (РТРС, 2003) и *Ојкача – лирска позлата крајишке душе* (ТВ Нови Сад, 2004). Заслугом Ненада Грујичића, 2013. године, ојкача је званично уписана у први *Регистар нематеријалног културног наслеђа Србије*.

Награде и признања

Бранкова награда Матице српске (Нови Сад, 1978), за есеј – семинарски рад „Јавна птица Милана Дединца"; *Печат вароши сремскокарловачке* (Стражилово, 1979), за поезију објављену у „Гласу омладине"; у листу *Политика*, у новогодишњој рубрици, „Ово је била њихова година" (1979), Ненад Грујичић је изабран за најуспешнијег младог песника заједно са младим стваоцима из целе Југославије, међу којима су били и режисер Емир Кустурица, сликар Стане Јагодич, пијанисткиња Наташа Вељковић, глумица Мерима Исаковић, социолог Тодор Куљић, архитекта Дејан Ећимовић и драмски уметник Диме Илиевски; *Дневникова награда* (Нови Сад, 1982), за причу „Живе болести", *Стражилово* (Ириг, 1988), за књигу огледа, есеја и критика „Прокрустова постеља"; *Кондир Косовке девојке* (Грачаница, 1990), за књигу песама „Царска намигуша"; *Прва награда на Смотри југословенског радија* у Охриду (1991), за емисију „Од бећарца до ојкаче"); *Грб Сремских Карловаца* (1992), за књижевни опус и успешно вођење Бранковога кола; *Златна значка Културно-просветне заједнице Србије* (1993), „за несебичан, предан и дуготрајан рад и стваралачки допринос у ширењу културе"; *Милан Ракић* (Београд, 1994), награда за књигу године – „Пуста срећа"; *Кочићево перо* (Бања Лука,1995), за књигу сонета ''Лог"; *Лазар Вучковић* (Приштина, 1996), за песме (из књиге „Цваст") у часопису Стремљења"; *Шушњар* (Оштра Лука – Сански Мост, 2002), за књигу изабраних песама „И отац и мати"; *Вукова награда* (Београд, 2003); за резултате и мисију Бранковога кола; *Скендер Куленовић* (Козара – Приједор, 2005); за књигу изабраних песама „Светлост и звуци", *Павле Марковић Адамов* (Сремски Карловци, 2009); за укупно књижевно дело и вођење Бранковога кола; *Пјесма над пјесмама* (Мркоњић Град, 2010); (за љубавну поезију и сонетне венце посвећене Марији Балковој), *Повеља Српског филозофског друштва* (Београд, 2013); „за постојану и успешну сарадњу на одржавању регионалних филозофских скупова"), *Браћа Мицић* (Београд, 2014), за песнички опус и књигу полемика и есеја „Руку на срце", *Награда интернационалне академије Иво Андрић* (Београд, 2015), за животно дело и антологију српске избегличке поезије „Прогнани Орфеји"; *Гајков пјеснички шешир* (Модрича, 2016), за књигу песма „Светлица", *Међународна награда „Златни прстен"* (Скопје, 2016), за укупни књижевни опус; *Сава Мркаљ* (Београд, 2017), за антологије „Прогнани Орфеји" и „Пјевај, ори, прозоре отвори", *Пелагићев рунолист* (Бања Лука, 2018), за укупни стваралачки опус, *Повеља Града Сремских Карловаца*, за „изузетне резултате у култури и дугогодишњу афирмацију Сремских Карловаца", *Златни Орфеј* (Јагодина, 2020) „за свевремени печат и трајно присуство у српској културној баштини", *Кочићева награда* Града Бањалука (2020) за укупно књижевно дело; *Велика Базјашка повеља* (Румунија, 2021), „за књижевно дело којим је допринео богаћењу српске културе и очувању српског националног бића и промовисању српско-румунских културних и књижевних односа", *Драгојло Дудић* (Београд, 2024) за књигу „Козаро сејо и прамајко (Речитатив о геноциду, забораву и слободи)", *Симо Матавуљ* (Београд, 2024) Удружења књижевника Србије за укупно књижевно стваралаштво.

Посебна издања

Милош Јевтић објавио је књигу разговора *Живи звуци Ненада Грујичића*, Колекција *Одговори*, Београдска књига, Београд, 2008; Зборник радова *Стваралаштво Ненада Грујичића* (приредио Растко Лончар), Бранково коло, Сремски Карловци–Нови Сад, 2023; *Године и разговори: 100 интервјуа са Ненадом Грујичићем* (приредио Растко Лончар), Бранково коло, Сремски Карловци-Нови Сад, 2024.

Песме Ненада Грујичића превођене на руски, енглески, немачки, француски, италијански, шпански, јерменски, пољски, грузијски, арапски, румунски, шведски, чешки, словачки, украјински, мађарски, македонски, русински и словеначки језик.

РЕГИСТАР ИМЕНА

Абрашевић, Коста 70, 195
Авдаловић, Мишо 122, 458
Аврић, Жељка 552-553
Адамов, Павле Марковић 433, 509, 569, 603, 619
Ајги, Генадиј 25
Ајзенхауер, Двајт 247
Ајнштајн, Алберт 408
Албахари, Давид 25, 26
Алези, Ерос 26
Алексић, Бранко 368
Алексић, Мирослав 138-139, 484
Алечковић, Мира 318
Алмажан, Славко 121
Анагностаки, Маноли 25
Андрић, Бранко Андрла 59, 60, 108, 109, 482
Андрић, Иво 24, 129, 240, 252, 254, 275, 284, 285, 298, 321, 330, 367, 403, 409, 414, 429, 442, 449, 458, 501, 593, 595, 614
Андрић, Љубисав 126
Андрић, Радомир 142, 322
Анђелић, Јована 578
Антић, Кармен 223
Антић, Мика 151, 433, 462
Антонијевић, Дамњан 21, 22
Антонијевић, исидора 571
Анушић, Анђелко 322, 374, 375, 492, 609
Анџира, Џаред 26
Априлски, Милош 242
Арбутина, Петар 377
Арсић, Еустахија 189
Асановић, Соња 26
Аћимов, Гордана 326
Аћимовић, Весна 324, 334
Аћимовић, Жарко 124, 482, 488
Аћин, Јовица 150
Аџић, Александар 120, 326

Баба, Јоан 582
Бабић, Горан 120, 476
Бабић, Недељко 379
Бабић, Сава 31, 126
Бабовић, Јаков 590, 598
Багола, Божидар 367
Бадњаревић, Александар 19
Бајић, Исидор 315, 317, 324, 508
Бакић, Светлана 445
Баковић, Благоје 123, 142-143, 484
Бал, Јулија 324, 334
Балашевић, Ђорђе 103, 322, 507, 508
Балковој, Марија 434
Балош, Филип 330
Барановић, Крешимир 317
Барбиери, Велько 86
Барт, Ролан 245, 488
Басара, Светислав 482
Батинић, Александра 565-568
Бахман, Ингеборг 25
Башевски, Димитар 153
Беата Бицок, Андреа 561-562
Бекић, Томислав 471
Бекрић, Исмет 121
Белегишанин, Маја 323, 376, 553-554
Белча, Душан 126
Бенка, Душан 29
Бенка, Златко 31, 124
Бера, Ирена 556
Бербер, Стојан 123
Бернс, Роберт 309
Берса, Јосип 310
Бети, Емилио 245
Бетовен, Лудвиг ван 36
Бећковић, Матија 68, 318, 322, 398, 404, 555
Бешевић, Стеван П. 310
Бибин, Милорад 331
Билбија, Новак 223
Билкић, Слободан 18, 50, 457
Бјелкић, Тодор 126
Бјелогрлић, Милан 609
Бјелошевић, Предраг 490, 611
Блашковић, Ласло 66, 126 136-137, 482, 485, 486
Блејк, Вилијем 116
Блок, Александар 289
Блох, Ернст 303
Бобровски, Јоханес 25
Богдановић, Владимир 119, 124
Богдановић, Љиљана 451

Богнар, Андреа 417
Боговић, Срђо 261
Божин, Мирјана 13, 16, 26, 476
Бојић, Бранимир 485
Бојић, Милутин 315
Бонфоа, Ив 25
Борић, Винка 399
Борић, Иван 399
Бороjевић, Никола 318
Борхес, Хорхе Луис 216, 375, 492
Бохуш, Паљо 121, 125
Бошњак, Иштван 126
Брајковић, Драгомир 142, 318, 322, 375
Брајовић, Снежана 93
Брант, Јирген Густав 25
Братић, Радослав 86, 93, 367
Бреговић, Горан 216
Бретон, Андре 267
Брехт, Бертолд 125, 408, 589, 593
Брзак, Драгомир 310
Бродски, Јосип 25
Броз, Јосип 367, 471, 472, 475, 476, 483, 489
Бугарски, Стеван 405, 615
Бугарчић, Драги 86
Будимир, Хелена 571
Будински, Мирон 368
Буква, Лазар 323
Буинац, Јелена 611
Булгаков, Михаил 368
Були, Мони де 368
Бундало, Наташа Микић 199-200
Буновић, Драган 29
Буњин, Иван 86
Бурич, Владимир 25
Бута, В. 57
Буџови, Јусуф 153
Бхатачараја, Локнатх 25

Вајагић, Здравко 436
Вајгел, Хелена 408
Валери, Пол 588
ван Гог, Винсент 460
Варади, Тибор 126
Васиљевић, Жарко 471
Васовић, Небојша 475, 484, 485
Вегел, Ласло 247, 252
Вегин, Пјотр 125
Велимирац, Ивана 485
Велимировић, Николај 210, 259, 276, 371, 529
Вељачић, Чедомил 112
Вергилије 272-274, 424, 583
Вермер, Јоханес 380
Веселиновић, Борис 391-393
Веселиновић, Владислав 325
Веселиновић, Гавра 331
Веселиновић, Тоза 392
Вешовић, Марко 459, 595
Видачић, Драгутин 331
Вилић, Алекса 571
Винавер, Станислав 315
Винклер, Јозеф 285
Витезовић, Милован 322, 375
Витмен, Волт 140, 216
Витошевић, Драгиша 225
Вицко, Арпад 31, 118
Вишњић, Филип 189, 272
Владовић, Борбен 108
Водичка, Феликс 245-246
Војиновић, Живана 586
Војиновић, Марина 181-182
Војнић, Петко Пурчар 19, 105, 106, 107, 123
Војновић, Ивана 324, 334
Војновић, Иво 310, 318
Воларевић, Младен Срђан 611
Волд, Јан Ерик 25
Волф, Макс 36
Вондрачек, Волф 26
Воскресенски, Г. А. 202
Враголов, Зоран 26
Враз, Станко 305
Вребалов, Стеван 124
Вртипрашки, Радован 63-64
Вујановић, Драгутин 26
Вујичић, Петар 26, 28
Вујичић, Весна 26
Вујков, Даница 12, 46, 47
Вујковић, Сретен 458, 594, 595
Вујчић, Никола 48, 75-78, 153, 482
Вукадиновић, Алек 322, 323, 410
Вукајловић, Душан 367, 380, 472
Вукашиновић, Верољуб 479
Вуковић, Бећир 48, 49, 377, 481
Вуковић, Зоран 56, 124
Вукосављевић, Славко 318
Вуксановић, Вид Вулетић 310
Вуксановић, Миро 322
Вуловић, Светислав 236
Вученов, Димитрије 150
Вучић, Саво 469

Вучковић, Лазар 478
Вучковић, Радован 590, 598
Вучо, Александар 368

Габор, Филеп 109
Гавриловић, Андра 310, 318
Гавриловић, Манојле 225-226, 507
Гаврић, Аница 331
Гаврић, Горан Грга 195-196
Гаврић, Драгољуб 23
Гаћански, Иван 108, 318, 322, 323, 480, 507
Гајић, Станислава 324, 334
Гарјански, Владимир 124
Гароња, Славица 611
Гаталица, Александар 507
Гачић, Дивна 445, 451
Гачић, Ђорђе 441-444
Гаши, Зоран 101-104, 105, 124
Гвозденовић, Славомир 322, 323, 326, 404, 405, 507
Герић, Митар 325
Гете, Ј. В. 272, 304, 408, 474, 492
Гибер, Жан Пол 26
Гикић, Радмила 12, 46, 47, 114
Гловацки, Александра 583
Глушац, Радомир 86
Гол, Шарл де 371
Големовић, Димитрије О. 608
Голобоф, Херардо Марио 25
Гордић, Славко 21, 93, 237, 258, 377, 471, 599
Горки, Максим 195, 216
Грабовац, Симон 16, 223, 489
Граматик, Војсил 202
Грбић, Драгослав 501, 502
Грдинић, Никола 507
Грозданов Давидовић, Стојанка 120
Громовић, Бојана Кулиџан 323, 576
Громовић, Милан 323, 568-569
Гроховјак, Станислав 25
Грубачки, Велемир 331
Грубишић, Љиљана 29
Грујић, Ђорђе 35
Грујић, Илија 325
Грујић, Маја 324, 334
Грујић, Милорад 108, 488
Грујић, Никанор 189
Грујичић, Даница 398, 399, 404, 406, 435
Грујичић, Драшко 395, 397
Грујичић, Зорка 386
Грујичић, Милена 309, 398, 399, 404, 500
Грујичић, Милица 599
Грујичић, Нада 397
Грујичић, Радосав 500, 501
Грујичић, Спасоје 386
Грујичић, Сретко 386, 501
Грујичић, Стоја 397
Грчић, Јован 118
Грчић, Јован Миленко 189, 241,318
Гудељ, Петар 367, 506
Гужањски, Јежи 25
Гутаљ, Дејан 506
Гуџевић, Синан 13

Давичо, Оскар 368, 414
Далас, Џорџ М. 247
Дамјанов, Сава 29, 93, 271, 507
Дамјановић, Ђуро 304, 305, 314, 329, 367, 374, 375, 507, 611
Данилов, Никита 171
Даничић, Ђуро 443
Дањи, Магдолна 31
Данојлић, Милован 286, 369
Дворниковић, Владимир 276, 287
Деак, Ференц 119, 121, 124
Деветак, Небојша 280, 477, 611
Дединац, Милан 62, 66, 71, 143, 204, 267-271, 368
Дедић, Арсен 322, 507, 508
Дедовић, Драгослав 469, 499, 502
Делић, Јован 18, 90-95, 471, 482, 507, 599
Демак, Мирослав 368
Демировић, Хамдија 13
Демић, Лаза 85
Денегри, Јеша 436
Дера, Ђорђе 118
Деретић, Јован 475
Дерида, Жак 478
Деспић, Дејан 317
Деспотов, Војислав 108, 122, 128, 462, 488
Деспотовић, Иван 179-180
Диб, Мохамед 25
Диздар, Мак 211
Дикић, Николина 571
Димитријевић, Младен 368
Димитријевић, Рашко 225
Димитров, Пера 189

Димић, Жарко 65, 66
Димић, Трифун 121
Димовски, Цветан 489
Дис, Владислав Петковић 142, 150, 223, 236, 593
Донат, Бранимир 153
Дор, Мило 500
Достојевски, Фјодор 216, 327
Доубек, Хуго 317
Драгић, Проле 383
Драгић, Тодор 310
Драгићевић, Рајица 61-62, 124
Драгићевић, Ратко 124
Држић, Марин 320
Драинац, Раде 123, 142, 223
Дрк, Срећко 118
Дрљача, Лазар 437
Дубак, Будимир 13, 153, 223, 323, 405
Дубачкић, Марија 323
Дувњак, Коста 284-289
Дудаш, Ана 368
Дудић, Драгојло 252, 403, 534-536
Дујин, Мирјана 56, 57
Думитров, Драган 59-60
Дунђерски, Исидора 423-425
Дунђерски, Милан 123, 124
Дунђин, Јован 105, 106, 124, 466, 493
Дураковић, Емир Симеун 331
Дуратовић, Мирсад 398
Дучић, Јован 223, 252, 253, 403, 593, 595

Ђерговић, Раде 590
Ђерић, Зоран 127-130, 140-141, 488
Ђивуљскиј, Томислав 13, 18, 19, 50, 51
Ђикић, Осман 26, 290, 310, 318
Ђого, Гојко 553
Ђоковић, Раде 13
Ђоковић, Новак 262, 328
Ђорђевић, Борисав Бора 322, 602
Ђорђевић, Јован 262, 305
Ђорђевић, Милан 16, 485
Ђорђевић, Наталија 571
Ђорђевић, Рада 325
Ђуканов, Ђура 29, 85-89
Ђукић, Васа 325
Ђурђев, Поп Душан 126
Ђуричковић, Милутин Б. 323

Егерић, Весна 554
Егерић, Мирослав 114, 123, 236-237, 251-254, 374, 471

Енценсбергер, Х. М. 25, 80, 368
Епштејн, Михаил 258
Еразмо 432
Ердељан, Александар 126, 144, 255
Еремић, Борис 334
Ерић, Добрица 398
Ешбери, Џон 25

Ждрале, Радован 29, 126
Жемчужников, Алексеј 238
Живадиновић, Ване Бор 368
Живановић, Милан 126, 318
Живанчевић, Нина 26
Живковић, Васа 570
Живковић, Драгиша 462
Живковић, Миленко 317
Живковић, Мита 318
Живор, Андреј 19, 50, 124
Жигон, Јелена 228
Жучни, Нестор (Прока Јовкић) 195

Загоричник, Франци 108
Зарин, Александар 330
Захаријевић, Душан 562-563
Зечевић, Ана М. 323
Зивлак, Јован 19, 31, 56, 121,127, 128, 465, 466, 467-496
Златановић, Радослав 495
Зубановић, Слободан 322, 478
Зубац, Перо 21, 22, 124, 318, 322, 377

Иванић, Душан 611
Ивановић, Јован Н. 611
Ивањи, Иван 247-248
Ивањицки, Оља 445
Ивков, Бошко 240-241, 483
Игњатовић, Јаков 305
Игњатовић, Срба 487
Иго, Виктор 304
Илинчић, Љубан 393
Илијев, Стеван 325
Илић, Александар 93, 246
Илић, Војсилав 236
Илић, Драгутин Ј. 318
Илић, Јован 318
Илић, Крстивоје 322, 490
Илић, Србољуб 16
Илишевић, Велимир 394
Исаковић, Антоније 252, 375
Ићитовић, Јован Св. 124

Јагличић, Владимир 134-135, 311, 322, 480
Јагодић, Петар Курица 188
Јакобс, Џејкобс 245
Јакшић, Ђура 191, 236, 258, 304, 317, 328, 329, 431
Јакшић, Милета 189, 471
Јанић, Ђорђе 225
Јанкетић, Миша 600
Јанковић, Павле Шоле 125
Јанковић, Светлана Велмар 322, 323
Јанковић, Стојан 66, 188
Јанчић, Петар 126
Јањетовић, Кристина 70
Јањушевић, Гојко 462, 474
Јевтић, Милош 392
Јеленковић, Бојана 578
Јеленковић, Саша 480
Јелић Грновић, Мићо 611
Јелкић, Милан 119
Јенихен, др Манфред 468, 470, 471, 472, 473, 474, 482, 495
Јенко, Даворин 317, 324, 334
Јеремић, Љубиша 93
Јеремић, Рикард Каталинић 310
Јерков, Александар 482
Јеротић, Владета 207
Јесењин, Сергеј 375
Јефимија 528-532
Јовановић, Александар 458
Јовановић, Анастас 314, 329
Јовановић, Арсеније IV 275
Јовановић, Биљана 86
Јовановић, Владимир В. 310
Јовановић, Данило 218-220, 577
Јовановић, Ђорђе 297, 315, 329, 333, 368
Јовановић, Змај Јован 59, 189, 315, 329, 304, 309, 310, 317, 318, 328, 448, 449, 583
Јовановић, Зоран 334
Јовановић, Јован. П. 317
Јовановић, Милан 118
Јовићевић, Владимир Јов 262-264
Јовичић, Весна 451-453
Јовичић, Десанка 29
Јововић, Ранко 435, 472
Јовчић, Ливија 334
Јокановић, Данило 29, 223
Јосић-Вишњић, Мирослав 92, 93
Јунг, Карл Густав 199
Јусић, Ибрица 322
Јухас, Френец 25

Кадар, Јанош 247
Казимир, Велимир Ћургуз 86
Кајганић, Биљана 477
Кајтез, Миодраг 66
Кандински, Василиј 424, 427
Калезић, Василије 118, 126
Ками, Албер 249
Канижај, Пајо 121
Кањух, Мирон 31, 247, 249-250
Капетановић, Бора 611
Капорњаи, Јулија 152
Карабеговић, Авдо 290, 310
Карађорђевић, краљ Александар 500
Карановић, Војислав 66, 116-117, 128, 478
Карановић, Срђан 331
Караџић, Вук Стефановић 252, 286, 290, 300, 305, 403, 442, 443, 449, 520
Караџић, Мина 300, 305, 311, 434, 583
Караџић, Радован 493
Карденал, Ернесто 25
Карнеро, Гиљермо 26
Касаловић, Моња 398
Катул, Гај Валерије 144
Каурин, Лазар 465
Кафка, Франц 116, 249
Качар, Тадија 410
Кашанин, Милан 306, 373, 374
Кебара, Ненад 323
Кеканović, Драго 86
Керац, Милан 114
Кетиг, Томислав 121, 126
Кецман, Здравко 458
Кечан, Милан 383
Кисић, Остоја 18, 22
Китановић, Никола 29
Китс, Џон 304
Киш, Данило 216, 300, 305, 481, 483, 484, 593
Кишевић, Енес 191-193
Клаћик, Јозеф 31
Кљаић, Јагода 292-293, 611
Кмеђ, Јан 29
Кнежевић, Владо 437
Кнежевић, Војислав 19, 41-42, 100
Кнежевић, Драган 437
Кнежевић, Душан 437
Кнежевић, М. Душан 13, 52-53

Кнежевић, Милан 463
Ковач, Корнелије 317, 330, 460, 609
Ковачевић, Марко 187-188
Ковачевић, Душан 410
Ковачевић, Филип Ј. 310
Ковачић, Иван Горан 132
Којанов, Светолик Пашћан 317
Коларски, Љубица 318
Колунџија, Драган 206, 227-229, 318, 322, 394, 397, 595, 610
Комадина, Милош 13
Команин, Жарко 252
Комненовић, Илија 451
Комненић, Милан 26
Конески, Блаже 322
Кончаревић, Симеон 188
Коњовић, Петар 317
Копицл, Владимир 12, 19, 46, 82-84, 110-111, 367, 494
Копривица, Божо 91
Корица, Никола 611
Кордић, Милош 611
Корнхаузер, Јулијан 26
Кос, Мирослав 608, 618
Костић, Душан 318, 322
Костић, Ђорђе 368
Костић, Зоран 132-133, 171, 475
Костић, Лаза 59, 140, 188, 189, 213, 223, 236, 305, 309, 315, 317, 328, 329
Костић, Слободан 474
Кочић, Петар 140, 212, 256, 278, 287, 311, 442, 449, 460, 524, 525, 595
Кош, Ерих 252, 367
Кошутић, Владета П. 225, 368
Крагујевић, Тања 491
Крагуљ, Драгана 393, 552
Красни, Златко 13, 48, 49, 79, 259, 368
Крижанић, Јурај 320
Крнета, Сава 194, 611
Крстановић, Здравко 588, 611
Крстић, Васа 310
Кршић, Јован 368
Куба, Људевит 276, 317
Кузмановић, А. 310
Куленовић, Борис 66
Куленовић, Вера 229, 395
Куленовић, Скендер 228, 315, 318, 375, 395, 397, 398, 614
Купријанов, Вјачеслав 153, 154, 171, 593
Кустурица, Емир 599
Лазаревић, деспот Стефан 216
Лазаревић, Лаза 185
Лазић, Ђорђе Ћапша 418-419, 426-428
Лакићевић, Драган 99, 225, 476, 588
Лалић, Иван В. 322, 323, 404, 492
Лалић, Станица Р. 56
Лаловић, Иван 169-170
Лесковац, Младен 395, 405, 406, 461, 470, 505
Ларкин, Филип 25
Ластић, Петар 326
Латињин, Валериј 171-174
Леви-Штрос, Клод 245
Ленголд, Јелена 614
Летић, Бранко 93, 374, 375
Лешић, Зденко 255
Ливада, Јасмина 26
Ливада, Раша 25, 26
Лир, Едвард 125
Лисић, Драгана 574
Личина, Рафик 18
Лончар, Растко 204-205, 318,321,323, 377, 564, 573, 620
Лукач, Рајко 493
Лоуел, Роберт 25
Лубарда, Војислав 252
Лукић, Јасмина 93
Лукић, Татјана 50
Лукић, Милан 405
Лутер, Мартин 408

Љермонтов, Михаил Јурјевич 304

Магарашевић, Ђорђе 118
Магарашевић, Мирко 489
Мажуранић, Ивана Брлић 298
Мајкић, Милан 326
Максимовић, др Војислав 368
Максимовић, Десанка 120, 125, 181, 236, 318, 315, 322, 433
Максимовић, Ива 571
Максимовић, Мирослав 322
Максимовић, Тоша 325
Малешев, Дамир 379, 380, 552
Малуф, Дејвид 25
Маљенков, Георгиј 247, 248
Мамула, Недељко 18, 19, 50
Ман, Томас 367
Манасијевић, Стела 553
Мандић, Божидар 112-113
Мандић, Здравко 429-430
Мандић, Светислав 318

Манојловић, Мира 409
Манојловић, Младен 409
Манојловић, Тодор 469
Мањулов, Јасна 66, 487
Мариловић, Александра 209-210, 323, 556
Маринети, Т. Ф. 516
Маринковић, Јосиф 315, 324, 334
Марић, Љубица 317
Марић, Сретен 16, 606
Марицки-Гаћански, Ксенија 26
Марков, Перица 331
Марков, Стеван 405, 615
Марковић, Валентина Златановић 323
Марковић, Вито 21
Марковић, Владо 310, 318
Марковић, Живко 499-510,
Марковић, Тамара 411
Марковић, Ђорђе Кодер 122, 189
Марковић, Илија 235, 309
Марошевић, Амбро 459
Марто, Роберт 25
Марцијал, Валерије 144
Марчетић, Милован 393, 437, 484, 489
Матавуљ, Симо 140, 188, 619
Матијевић, Шпиро 611
Матић, Душан 126, 270, 368
Матковић, Славко 108, 128
Матовчик, Аугустин 469
Маторе, Франц 384
Матош, Антун Густав 189
Мацуков, Митко 367
Маширевић, Бранко 50
Медаковић, Дејан 322
Мелвингер, Јасна 19
Мервин, Вилијем Стенли 25
Микић, Здравко 148-149
Микић, Радивоје 93, 458, 593, 595
Микулић, Лазар 500,
Миланков, Ивана 491
Милановић, Бранко 459
Милановић, Братислав 322
Миларић, Владимир 120, 121, 125, 126
Милачић, Валентина 213
Миленковић, Дубравка 183-184
Миленковић, Милица 201-203
Миленковић, Милорад Шум 21, 124
Миленковић, Радослав 56
Миленковић, Слађана 214-215, 323
Миленовић, Јасна 124
Милетић, Љубица 477
Милетић, Светозар 304, 305
Милић, Борислав 108, 122, 125, 490
Милић-Јагодински, Милан 118
Милић, Новица 56, 57, 58, 93
Милић од Мачве 437
Милићев, Душан 331
Милићевић, Милан Ђ. 202
Милишић, Милан 482
Милованов, Стеван 118
Миловановић, Срећко 602
Миловић, Драгиња 331
Милојица, Борис 393
Милосављевић, Петар 189, 471
Милош, Чеслав 28, 29
Милошевић, Никола 57, 225
Милошевић, Петар 144, 145
Милутиновић, Ацо 383
Милутиновић, Јосиф 325
Миљковић, Бранко 112, 115, 129, 151, 223, 236, 288, 297, 309, 315, 318, 513, 609
Мирковић, Чедомир 225, 258-260
Митић, Србољуб 114
Митковић, Мирослав 177-178
Митрић, Небојша 328, 329
Митровић, Немања 48, 86
Мићевић, Коља 26, 611
Мићуновић, Вељко 248
Мићуновић, Владо 297
Михаиловић, Драгослав 93
Михајловић, Светлана 593
Михалић, Славко 469
Михиз, Борислав Михајловић 403
Мицић, Љубомир 515-517, 604
Мицић, Милан 326
Мишић, Зоран 458, 595
Младеновић, Александар 522
Младеновић, Милан 602
Младеновић, Танасије 322
Мокрањац, Стеван 317
Моралић, Ана 26
Мракић, Горан 405
Мрвош, Богдан 126
Мркаљ, Сава 196, 280, 403, 518-523
Музил, Роберт 249
Мукаржовски, Јан 245
Муњиза, Марјан 436
Муртић, Едо 380
Мушицки, Лукијан 189, 521

Нађ, Имре 247

Назор, Владимир 310, 318, 320
Најгебауер, Александар 26, 122
Настасијевић, Мирослав 121, 123, 125
Настасијевић, Момчило 114, 140, 211
Настић, Владимир 458
Негришорац, Иван 128, 318, 322, 471, 481, 482, 492, 499-510
Недић, Марко 481
Недељковић, Живорад 487
Ненадић, Милан 123, 142, 322, 323, 472, 478, 611, 614
Ненин, Миливој 93, 471
Неруда, Пабло 246
Нешин, Јовица 501
Нешић, Ђорђе 326
Нешић, Станиша 68
Нешковић, Јасмина 13
Николић, Димитрије 575-576
Николић, Јованка 18, 50, 51
Николић, Ненад 323
Николиш, Гојко 196
Никчевић, Весна 409
Никчевић, Радомир 409
Нишавић, Саша 167-168
Нишавић, Рале 54-55, 105, 124, 126
Новаковић, Бошко 461
Новаковић, Бранка 119
Новаковић, Душко 108, 405
Новаковић, Стојан 202, 318
Ного, Рајко Петров 108, 123, 142, 311, 318, 319, 322, 404, 482, 485
Носков Переги, др Божана 596

Његован, Драго 445-446, 451
Његош, Петар II Петровић 140, 188, 252, 254, 279, 281, 287, 288, 325, 315, 318, 409, 443, 492

О Нил, Александар 25
Обрадовић, Доситеј 188, 189, 324, 405
Обреновић, Раде 23, 118, 119, 125
Овидије, Публије Насон 324
Огњановић, Илија 118, 310
Огњеновић, Вида 142
Окибо, Кристофер 25
Окуџава, Булат 368
Орловић, Паво 310
Орфелин, Захарије 189

Павић, Марко 228, 394
Павић, Милорад 48, 137, 322, 477, 598
Павићевић, Слободан 124
Павковић, Васа 483, 484, 485, 491
Павличић, Павао 86
Павлов, Милутин Ж. 109
Павловић, Далибор 396, 398
Павловић, Љиљана Ћирић 206-208, 323
Павловић, Миодраг 26, 225, 236, 258, 322, 404, 414, 458, 492, 521, 588
Павловић, Ранко 256-257, 611
Павловски, Радован 318, 435
Пађен, Милан 611
Паљетак, Луко 125
Пандуровић, Сима 142, 216
Панић, Аврам 189
Пантелић, Илија 392
Пантић, Михајло 128
Папанастасиу, Костас 410
Парошки, Милан 447-450
Парун, Весна 209, 435, 458, 591, 595
Пастернак, Борис 412, 413
Пачу, Јован 317, 324
Паунд, Езра 593
Пашћан, Светолик Којанов 324
Пејић, Аркадије 325
Пекић, Борислав 322
Пелагић, Васа 196, 524-527
Первић, Мухарем 236
Перић, Раша 114, 123, 501
Перишић, Миодраг 91, 457
Першак, Тоне 153
Петковић, Новица 482
Петковић, Радослав 271, 476
Петрић, Владета 316, 329, 333
Петров, Александар 481
Петровић, Бошко 92, 189, 241, 318, 322, 461, 469, 470, 610
Петровић, Бранислав Брана 114, 123, 142, 223, 236, 435, 463, 593
Петровић, Вељко 252, 329, 468
Петровић, Дајана 323, 554-556
Петровић, Драгољуб 286
Петровић, Јован Подунавски 105, 107
Петровић, Љиљана 69, 315, 317
Петровић, Милутин 56, 128
Петровић, Миодраг 131
Петровић, Растко 318
Петровић, Теодора 301, 302, 306, 316, 333, 334
Пешикан, Љиљана 271
Пешић, Бранко 330
Пијановић, Петар 482

Пилински, Јанош 25
Пискатор, Ервин 408
Питрас, Рихард 409, 411
Пљацковски, Михаил 125
Подолски, Јожеф 31
Пољански, Бранко Ве 515-517, 604
Подруговић, Тешан 189
Подунавски, Јован 124
Попа, Васко 114, 151, 207, 236, 414, 492, 588, 589
Попадић, Момчило 486
Попноваков, Драгомир 234-244
Попов, Раша 27, 32, 494
Попов, Чедомир 29
Поповић, Аца Зуб 318, 334
Поповић, Богдан 236, 458, 595
Поповић, Богдан А. 121
Поповић, Васа 252
Поповић, Данко 126, 252, 253
Поповић, Здравко Гајко 223-224
Поповић, Јован Стерија 304, 442, 448
Поповић, Коча 368
Поповић, Миодраг 311
Поповић, Павле 318, 322, 462, 472
Поповић, Петар Пеција 398
Поповић, Радован 326
Поповић, Ранко 503
Поповић, Стеван В. 311, 583
Пражић, Милан 21
Праћа, Душан 44-45, 611
Предић, Урош 500
Прерадовић, Петар 258, 318
Прерадовић, Ранко 481, 611
Прерадовић, Стевка 611
Пржуљ, Жељко 185-186
Прибишић, Душанка 331
Прибишић, Зоран 331
Принцип, Гаврило Миле 223
Продановић, Јаша 526
Протић, Милан М. 317
Протић, Предраг 225
Пруст, Марсел 249
Пуђа, Милош 565
Пупин, Михајло 195
Пурчар, Петко Војнић 486
Пуслојић, Адам 13, 26
Пушкин, А. С. 140, 375

Радак, Душан 16
Радаковић, Предраг 331
Радивојац, Миленко 229
Радисављевић, Зоран 379, 380
Радисављевић, Зоран Хр. 150-151
Радичевић, Амалија 327
Радичевић, Бранко 6, 189, 198, 214, 223, 223, 227, 230, 231, 262, 297-299, 300-303, 304-308, 309-313, 314-316, 317-320, 321-323, 324-327, 328-331, 332-336, 339-355, 377, 378, 379, 387, 396, 405, 407, 409, 417, 431, 433, 434, 435, 436, 442, 443, 448, 449, 452, 460, 465, 499, 500, 509, 510, 528-533, 563, 569, 570, 571, 583, 584, 585, 586, 590, 600, 602, 603, 611, 613, 618, 619, 620, 626
Радичевић, Бранко В. 588
Радичевић, Ружа 300, 325, 327
Радичевић, Стеван 300, 301, 316, 317, 324, 326, 333, 334, 404, 449
Радичевић, Тодор 300, 301, 314, 324, 325, 326, 404
Радичевић, Филип 310, 318
Радишић, Ђорђе 124
Радловић, Недељко 125, 161-163, 476, 477
Радмиловић, Горица 563-564
Радовановић, Јелена 159-160
Радовановић, Радмило В. 175-176
Радовић, Борислав 492
Радовић, Душко 322, 331
Радовић, Миодраг 471
Радојчић, Саша 476, 494
Радоњић, Зоран 150
Радоњић, Мирослав 126
Радоњић, Саша 66
Радуловић, Селимир 486, 491, 609
Радуловић, Јован 29, 86, 93
Радуновић, Јован К. 144
Разић, Дејан 26
Раичевић, Миодраг 223
Раичковић, Стеван 126, 140, 142, 225, 315, 318, 322, 377, 492
Рајић, Јован 189
Рајић, Љубиша 26, 120, 125
Рајичић, Станојло 334
Рајнхарт, Макс 408
Ракитић, Слободан 322, 323, 404
Ракић, Владан 164-166, 410, 469
Ракић, Милан 403
Ракуљ, Милан 559-561, 604
Ранђић, Ана 216-217
Расин, Жан 373

Растегорац, Иван 492
Ратковић, Ристо 368
Рачић, Љупко 223, 458
Раусављевић, Никола 564-565
Регојевић, Данијела 574
Ређеп, Драшко 126
Рем, Владимир 297
Рембо, Артур 70, 216
Рембрант 380
Рибникар, Владислава 93
Рилке, Р. М. 474
Рисојевић, Ранко 256, 322, 323, 395, 459, 611
Ристановић, Урош 323
Ристић, Марко 368
Ристић, Митар 325
Розенцвајг, Алфред 468, 469
Рорић, Ивица Вања 121
Росић, Тиодор 225, 490
Рудић, Сузана 197-198
Ружевич, Тадеуш 25
Ршумовић, Љубомир 318, 398

Савановић, Мићо 189-190
Савић, Милисав 92, 93, 230, 322, 323
Савић, Коста 126
Савић, Милан 118
Самоковлија, Исак 256
Сандберг, К. 151
Сандић, Александар 318
Сарајлић, Изет 318, 435
Светић, Милош 330
Северовић, Милена 611
Свитлица, Митар 288
Свркота, Бранислав 331
Секељ, Војислав 126
Секулић, Александар 123, 367, 369, 484
Секулић, Дара 611
Секулић, Исидора 236, 241,
Селеније, Слободан 322, 367
Селимовић, Меша 252, 290
Силађи, Карољ 23, 24
Симеоновић, Јован Чокић 302, 310, 333
Симић, Антоније З. 323
Симић, Горан 153
Симовић, Љубомир 223, 230-232, 322, 397, 404, 492
Симоновић, Симон 485
Сињељњиков, Михаил 153
Сиснерос, Антонио 26
Сјенкијевич, Хенрик 28
Скерлић, Јован 196, 236, 237, 252, 253, 526
Скерлић, Клара 526
Скорупан, Химзо 255
Скоти, Ђакомо 124
Славенски, Јосип 317
Славић, Зоран 146-147
Сладоје, Ђорђо 142, 223, 322, 476, 482
Слобода, Марија 377
Совиљ, Весо 334, 436-438
Совиљ, Душко 335, 437
Совиљ, Зоран 335, 436-438
Совиљ, Милан 335, 436-438
Совиљ, Радомир 335, 436-438
Соларић, Павле 189
Солдатовић, Јован 227, 297, 329, 330, 465
Соловјев, Владимир 238
Сореску, Марин 25
Срезојевић, Душан 195
Стајић, Петар 325
Сталоне, Силвестер 328
Стамболија, Вељко 611
Станеску, Никита 25
Станивук, Радивој 485
Станић, Драган (в. Негришорац, Иван)
Станишић, Слободан 125
Станков, Љубинка Перинац 326
Станковић, Бора 252, 253, 256, 460
Станковић, Данијела 376
Станојевић, Маја 557-558
Стапарац, Борис 328, 331
Стефановић Венцловић, Гаврило 189
Стефановић, Светислав 476
Стефановић, Тома 325
Стојадиновић, Владислав Чикош 189
Стојадиновић, Милица Српкиња 189
Стојановић, Драган 93
Стојановић, Зоран 245
Стојановић, Љубомир 202
Стојановић, Младен 287, 334, 398
Стојановић, Сретен 334, 398
Стојић, Марија 577
Стојковић, Атанасије 189
Стојковић, Будо 125
Стојшин, Владимир 23
Стокин, Маја 570
Столић, Даница В. 323
Столниц, Цером 245
Страјнић, Никола 465, 468, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 480, 488, 492, 493, 494

Стратимировић, Ђорђе Ђ. 310
Стренд, Марк 25
Суботић, Јован 189
Суботић, Владислав 189
Сувајџић, Бошко 323
Сударски, Ђорђе Ред 105, 119, 124
Сулејманпашић, Омер-¬бег 290
Сундечић, Јован 310, 318

Тагоре, Рабиндранат 181, 324
Тадијановић, Драгутин 322
Тадић, Новица 49
Тамаш, Јулијан 121, 249
Тартаља, Иво 94
Тартаља, Гвидо 318
Тасић, Владимир 481, 483, 484
Твен, Марк 372
Терзић, Недељко 124
Тесла, Никола 195, 372
Тешевић, Драго 471
Тешић, Гојко 484
Тешић, Милосав 142, 322, 323, 486
Тибор, Тури 29
Тимотијевић, Божидар 588
Тица, Слободан 393
Тицијан 380
Тишма, Александар 21, 140, 249, 367, 414, 461, 468, 469, 503
Тодоров, Милан 126
Тодоров, Цветан 245
Тодоресков, Драгана 502
Тодоровић, Мирољуб 128, 489
Толингер, Роберт 317
Толнаи, Ото 414
Толстој, Алексеј 238
Толстој, Лав 35, 36
Томановић, Лазар 310
Томашевић, Милан 297
Томашевски, Борис Викторович 245
Томић, Дејан 290-291
Томић, Петру 581
Томић, Раде 196, 461, 490, 495
Томовић, Никола 211-212
Тонтић, Стеван 22, 108, 322, 323, 404, 409, 412, 413, 414, 435, 611
Топалоски, Горјана 26
Топић, Нико 13
Топић, Урош 384
Торнаторе, Ђузепе 216
Трибусон, Горан 86
Трипуновић, Ђорђија Ивановић 126
Трифуновић, Душко 183, 216, 223, 322, 410, 435, 611
Трудић, Божидар 317
Турјачанин, Зорица 459
Турци, Иштван 334
Туцић, Вујица Решин 22, 59, 60, 108, 126, 128, 177, 262, 477, 486, 488

Ћатић, Ћазим 290, 310, 318
Ћирилов, Јован 367
Ћирјанић, Гордана 43, 367
Ћопић, Бранко 256, 309, 315, 318, 328, 374, 458
Ћоровић, Светозар 310, 318
Ћосић, Добрица 252, 253
Ћосић, Милан 564-565
Ћулафић, Драгомир 124
Ћурчин, Милан 310, 318, 471

Угринов, Павле 180
Удовички, Миомир 56, 57
Узелац, Милан 367
Ујевић, Тин 123, 183, 223, 258, 259
Уларџић, Дејан 422
Уљаревић, Радомир 405
Урошевић, Драгиња 475
Урошевић, Коста 325
Урсу, Илеана 19, 124
Успенски Борис 57

Фехер, Ференц 108
Фехер, Илеш 334
Филеп, Габор 123
Фишер, Ђорђе 255
Флак, Квинт Хорације 144
Флора, Јоан 13, 367
Фокнер, Вилијем 88
Фортис, Алберто 276
Фрај, Нортроп 57
Фржовић, Миленко 12, 16, 39-40, 46, 483

Хабјановић Ђуровић, Љиљана 554
Хавзијевић, Драган 13
Хавико, Паво 25
Хајам, Омар 493
Хајдуковић, Лука 21, 124
Хајзе, Паул 216
Хајне, Хајнрих 3140, 583
Халиловић, Енес 609
Халугин, Сава 420

Хандке, Петер 26
Хармс, Данил 238-239
Хаџић, Јован 330
Хегел, Г. В. Ф. 371
Хемингвеј, Ернест 216
Херберт, Збигњев 25
Хесе, Херман 126
Хини, Шејмес 412, 413
Хјуз, Тед 25
Холоборотко, Василь 26
Холуб, Мирослав 25
Хомер 272-274, 583
Хорације 583
Хорват, Ото 66
Христић, Јован 492
Хроњец, Вићазослав 19, 21, 121, 368
Хрушчов, Никита 247, 248

Цар, Марко 310
Царић, Александар 66
Цветајева, Марина 314, 412, 413
Цвијић, Јован 276
Целан, Паул 25
Црнић, Невен 394
Црнојевић, Иван 281
Црнчевић, Брана 216
Црњанин, Милорад 118
Црњански, Милош 89, 126, 140, 189, 216, 223, 243, 252, 275, 287, 325, 318, 324, 328, 405, 409, 433, 504, 569

Џаџић, Петар 254
Џојс, Џејмс 256
Џоунс, Мик 216

Чалић, Боривоје 326
Чарнојевић, Арсеније III 275, 328
Чатац, Костандин 202
Чаушеску, Николае 404
Чиплић, Богдан 118, 123, 318, 461, 470
Чипчић, Весна 224, 431-435
Човаковић, Ђорђе 325
Чолаковић, Ранко 224
Чолић, Здравко 330, 460
Чомски, Ноам 245
Чуић, Стјепан 86
Чучак, Бранко 309, 472, 495

Шајтинац, Радивој 425, 483
Шаламун, Томаж 108
Шалго, Јудита 367
Шандор, Пал 126, 271
Шантић, Алекса 236, 290, 307, 308, 310, 315, 318, 460
Шапоња, Ненад 66-68, 258, 479
Шарић, Секуле 115, 124
Шафарик, Павел Јозеф 202
Шејић, Спасоје 93
Шекспир, Виљем 36
Шијан, Робертина 329
Шијачки, Оливер 125
Шилер, Фридрих 272
Шиндић, Миљко 459
Шмитран, Стевка 459
Шогоров, Стеван 29
Шолаја, Јасна 13
Шоп, Љиљана 91, 483
Штајгер, Емил 57
Штанцл, Франц 245
Штековић, Лука 611
Штефан, Флорика 94
Штулић, Бранимир Џони 322, 602
Штур, Људевит 305
Шћепановић, Бранислав 369
Шукало, Младен 459
Шулц, Бруно 88
Шумановић, Сава 460
Шунтаро, Таникава 25
Шупут, Бора 409

С А Д Р Ж А Ј

УВОДНА ПРИТОКА / 5

МЛАДИ ДОБОШАР: Последња четвртина 20. века

О КОМЕ БРИНЕ „ПРВА КЊИГА“? / 11
ШТА ЈЕ НОВО У СТВАРАЛАШТВУ МЛАДИХ? / 13
УКРАТКО (1)… / 16
УКРАТКО (2)… /18
ГОСТИ СТИГЛИ, ДОМАЋИНА НИГДЕ / 19
АНТОЛОГИЈЕ, АНТОЛОГИЈЕ… / 21
КАКВЕ СУ НАМ КЊИЖАРЕ ПОТРЕБНЕ? / 23
ЗБОРНИК СВЕТСКЕ ПОЕЗИЈЕ / 25
ИЗНЕНАЂЕНИ НОБЕЛОВАЦ / 28
ГОДИНЕ БЕЗ КЊИЖЕВНЕ ОМЛАДИНЕ / 31
О АНГАЖОВАЊУ МЛАДИХ СТВАРАЛАЦА / 33
НЕМА БОЈАЗНИ ОД ХАЛЕЈЕВЕ РЕПАТИЦЕ / 35

О ПЕСНИЧКИМ ПРВЕНЦИМА

ЛУДИЛО МОТИВА И СНОВА (О Миленку Фржовићу) / 39
ПРИВРЖЕНОСТ МЕТАФОРИ (О Војиславу Кнежевићу) / 41
УМНОЖЕНИ СНОВИ (О Гордани Ћирјанић) / 43
ДОЖИВЉЕНО И НАПИСАНО (О Душану Праћи) / 44
ЧЕТИРИ ПРВЕНЦА МАТИЦЕ СРПСКЕ (О В. Копицлу, М. Фржовићу, Д. Вујков, Р. Гикић) / 46
„ПЕГАЗОВА“ ЧЕТИРИ ПРВЕНЦА (О Н. Митровићу, Н. Вујчићу, Б. Вуковићу, З. Красном) / 48
ПЕСНИЦИ „ПРВЕ КЊИГЕ“ МАТИЦЕ СРПСКЕ (О Н. Мамули, С. Билкићу, Ј. Николић, Т. Ђивуљском) / 50
ДВА НЕРАВНОПРАВНА ЦИКЛУСА (О Душану М. Кнежевићу) / 52
СНЕНИ ЛИРИК (О Ралету Нишавићу) / 54
СТВАРАЛАЧКО ВИШЕГЛАСЈЕ (О З. Вуковићу, С. Р. Лалић, Р. Миленковићу, М. Дујин, М. Удовичком, Н. Милићу) / 56
УДАР ПСОВКЕ (О Драгану Думитрову) / 59
ОЖУЧЕНА ПОЕЗИЈА (О Рајици Драгићевићу) / 61
СВЕЧАНОСТ ЈЕЗИКА (О Радовану Вртипрашком) / 63
У ЛИРСКОМ ДУХУ ЈЕЗИКА (О Жарку Димићу) / 65
ОНИРИЧКИ КОВИТЛАЦ (О Ненаду Шапоњи) / 66
ОЧИМА ДЕТЕТА (О Љиљани Петровић) / 69
БУЂЕЊЕ ТАЛЕНТА (О Кристини Јањетовић) / 70
КАЛЕИДОСКОП МЛАДАЛАЧКЕ ДУШЕ (О „Алманаху стихова”) / 71

ПРВИ ИНТЕРВЈУИ СА МЛАДИМ ПЕСНИЦИМА И ПИСЦИМА

ТРАДИЦИОНАЛНО И МОДЕРНО: Никола Вујчић / 75
БИТИ УБЕЂЕН У СВОЈУ ГЕНИЈАЛНОСТ: Златко Красни / 79
НАДАМ СЕ ДА ЋУ ПРЕЖИВЕТИ: Владимир Копицл / 82
ТЕШКО САМ СЕ ПРИВИКАО НА ВЕЛЕГРАД: Ђура Ђуканов / 85
СУСТАО САМ. ПУФ!: Ђура Ђуканов / 88
РИЗИК ЈЕ НЕОТУЂИВА ПРИВИЛЕГИЈА КРИТИЧАРА: Јован Делић / 90

КЊИГЕ ИНЕ, ПЕСНИЧКЕ

ТИШИНА И БЕЛИНА (О Драгану Лакићевићу) / 99
ОДНЕГОВАНА ПОЕТИКА (О Војиславу Кнежевићу) / 100
„СТРАНО ТЕЛО“(О Зорану Гашију) / 101
БЕЗ БУКЕ И ПАТЕТИКЕ (разговор са З. Гашијем) / 103
„СТРАЖИЛОВО“ НА НОВОМ ПУТУ (о издањима „Стражилова“) / 105
СКИЦЕ О КЊИГАМА: НОВАКОВИЋ, ТУЦИЋ (О Д. Новаковићу и
В. Решину Туцићу) / 108
ПАРАФРАЗЕ ТЕКСТА (О Владимиру Копицлу) / 110
ДИРЕКТНО ИСКУСТВО (О Божидару Мандићу) / 112
СВЕТ ПАГАНСКОГ И ОБРЕДНОГ (О Раши Перићу) / 114
ВИШАК ЈЕЗИКА НА ДЕЛУ (О Секулу Шарићу) / 115
ОНИРИЧКИ ВИРОВИ (О Војиславу Карановићу) / 116
АУХ ШТО ЖИВОТ УШИМА СТРИЖЕ (О алманаху „Стражилова“) / 118
ОНТОЛОШКА РАНА (О Зорану Ђерићу) / 127
ЗИМА, БРАЈКО (О Миодрагу Петровићу) / 131
ЈОВОВСКИ ВАПАЈ (О Зорану Костићу) / 132
УСАМЉЕНИК НА ВРХУ (О Владимиру Јагличићу) / 134
ПОЕТСКЕ ТЕТОВАЖЕ ТЕКСТА (О Ласлу Блашковићу) / 136
СЕТНЕ ТАЈНЕ (О Мирославу Алексићу) / 138
ТАЛЕНАТ И ЕКСПЕРИМЕНТ (О Зорану Ђерићу) / 140
НИ МАСКА НИ ГРУДОБРАН (О Благоју Баковићу) / 142
ПЕХАР ВЕКОВА (О књизи „Мајка градова“) / 144
СТРАСТ БЕЛЕЖЕЊА (О Зорану Славићу) / 146
МИСИОНАРСКО ЛИРСКО ЧТЕНИЈЕ (О Здравку Микићу) / 148
УНИВЕРЗАЛНИ ЛЕКСИЧКИ БЕЛУЦИ (О Зорану Хр. Радисављевићу) / 150
ЛЕПА МЕЛАНХОЛИЈА (О Јулији Капорњаи) / 152
ВИБРАНТНИ ГОВОР (О Вјачеславу Купријанову) / 153
НАПРСЛИНЕ СТВАРНОСТИ И СНОВА (О Јелени Радовановић) / 159
СТАЗЕ И БОГАЗЕ ЈЕДНЕ СУДБИНЕ (О Недељку Радловићу) / 161
РВАЊЕ ЕРОСА И ТАНАТОСА (О Владану Ракићу) / 164
ОЧЕВИНА ЈЕЗИКА (О Саши Нишавићу) / 167
УЗРАСЛИ БЕОЧУГ (О Ивану Лаловићу) / 169
ПЕСНИК РОДОЉУБИВОГ КОВА (О Валерију Латињину) / 171
РАЂАЊЕ И УМИРАЊЕ ЉУБАВИ (О Радмилу В. Радовановићу) / 175
ДУХОВИТА ОЗБИЉНОСТ (О Мирославу Митковићу) / 177

МАЈСТОР МЕТРИЧКОГ СКАЗА (О Ивану Деспотовићу) / 179
ЖИВОТ ОЈУЖЕН ЛИРИКОМ (О Марини Војиновић) / 181
ПОЕЗИЈА ПРАШТАЊА (О Дубравки Миленковић) / 183
ПОРАЗ РАТНИКА У СЛОБОДИ (О Жељку Пржуљу) / 185
МОРЛАЧКИ ФАТУМ (О Марку Ковачевићу) / 187
ФАНТАЗМЕ ИЗ СРЕМСКОГ СЕЛА ВОГАЊ (О Мићи Савановићу) / 189
ЛИРСКА АПОТЕОЗА ЖИВОТУ (О Енесу Кишевићу) / 191
ЈЕЗИК СПАЉЕНИХ КУЋИШТА (О Сави Крнета) / 194
У ПОТРАЗИ ЗА ЛИЦЕМ ПРАВДЕ (О Горану Гаврићу Грги) / 195
САМОРОДНА СВЕТЛОСТ ЈЕДНОГ ДАРА (О Сузани Рудић) / 197
ТРЕЋИ КРУГ СНОВА (О Наташи Бундало Микић) / 199
ДУХОВНА МИСИЈА ЈЕДНЕ ПЕСНИКИЊЕ (О Милици Миленковић) / 201
КЉУЧАР АМБИСНИНЕ (О Растку Лончару) / 204
ДИВНО ЧУДО МАТЕРЊЕГА ЈЕЗИКА (О Љиљани Павловић Ћирић) / 206
НЕШТО НЕИЗРЕЦИВО БЛИСКО (О Александри Мариловић) / 209
ПОЕЗИЈА ЗАВИЧАЈНЕ ЈЕКЕ И ОДЈЕКА (О Николи Томовићу) / 211
ВИЛИНСКА ФАНТАСТИКА (О Валентини Милачић) / 213
МИТОЛОШКИ И СТВАРНИ СВЕТ (О Слађани Миленковић) / 214
ЛИРСКА СВЕТЛОСТ ЕРУДИЦИЈЕ (О Ани Ранђић) / 216
ПЕСНИЧКИ ГОВОР ПРАВЕДНИКА (О Данилу Јовановићу) / 218

ЧЕТИРИ ПОМЕНА

РАДОСНА УКЛЕТОСТ ПОЕЗИЈОМ (О Здравку Поповићу Гајку) / 223
СТРАЖИЛОВСКИ ПЕСНИК (О Манојлу Гавриловићу) / 225
ОРФЕЈСКА СВЕТЛОСТ СА КОЗАРЕ (О Драгану Колунџији) / 227
ПРЕНОШЕЊЕ ПЕСНИЧКОГ ЗАВЕШТАЊА (О Љубомиру Симовићу) / 230

МИМО КЊИГА ПОЕЗИЈЕ

ФРАЗА НЕМА ДОКАЗА (О Илији Марковићу) / 235
РАЗВОЈНИ ЛУК ЛИТЕРАРНИХ ВРЕДНОСТИ (О Мирославу Егерићу) / 236
АВАНГАРДА АВАНГАРДЕ (О Данилу Хармсу) / 238
БОГАТСТВО ЛИРСКОГ НАБОЈА (О Бошку Ивкову) / 240
ПОЗОРИШТЕ ЖИВИХ ЛУТАКА (О Милошу Априлском) / 242
ПРОЗА ЧЕМЕРА И СТРАСТИ (О Драгомиру Попновакову) / 243
ДРАГОЦЕНО ВИЂЕЊЕ КЊИЖЕВНОСТИ (О Феликсу Водички) / 245
ДОКУМЕНТ И ФИКЦИЈА (О Ивану Ивањију) / 247
МАПА ИНТИМНОГ РАСКОЛА (О Мирону Кањуху) / 249
ЖАР МНОГОРОДНЕ ДУХОВНОСТИ (О Мирославу Егерићу) / 251
У ПОТРАЗИ ЗА АНТИЈУНАКОМ (О Химзи Скорупану) / 255
ПРИСЈАЈ ЕРОСА (О Ранку Павловићу) / 256
ВИДОВИТИ ЗРИЈУ У МРАКУ (О Чедомиру Мирковићу) / 258
ПИСАЦ СА НЕРВОМ (О Срђи Боговићу) / 261
БЕЗ ПИОНА НЕМА ТРОНА (О Владимиру Јовићевићу Јову) / 262

НАД БАШТИНОМ

„ЈАВНА ПТИЦА“ МИЛАНА ДЕДИНЦА / 267
МОТИВ ШТИТА У ХОМЕРОВОЈ „ИЛИЈАДИ“ И ВЕРГИЛИЈЕВОЈ „ЕНЕИДИ“ / 272
У ЗНАКУ СЕОБА О НЕМАТЕРИЈАЛНОМ КУЛТУРНОМ НАСЛЕЂУ СРБА ДИНАРАЦА – КРАЈИШНИКА / 275
ДВОСТРУКА ПОПУДБИНА / 284
ЗЛАТНИ ЗВУЦИ СРПСКОГ ДУХА / 290
ОЖИВЕО МАТЕРЊИ ЈЕЗИК КРАЈИШНИКА / 292

УЗ ДВЕСТОТУ ГОДИШЊИЦУ РОЂЕЊА БРАНКА РАДИЧЕВИЋА

БРАНКО И СЛАВОНСКИ БРОД / 297
ФЕНОМЕН БРАНКО / 300
ПЕСНИК ПЕВАН У НАРОДУ / 304
БРАНКО РАДИЧЕВИЋ, ПЕСНИК СРПСКОГА КОЛА / 309
БОГАТИ СИРОМАХ / 314
СРПСКИ НАРОДНИ ПЕСНИК БРАНКО РАДИЧЕВИЋ / 317
ЧЕТИРИ НОВЕ КЊИГЕ О БЕСМРТНОМ БРАНКУ / 321
„ДЕВОЈКА НА СТУДЕНЦУ“ У РУМУНИЈИ / 324
У ЖИТИШТУ ПОДИГНУТ СПОМЕНИК РАДИЧЕВИЋУ / 328
ОД СТРАЖИЛОВА ДО КОЗАРЕ / 332

МОНОДРАМА

ЈА, МИНА БРАНКОВА / 339

ТРИ ПРИЧЕ

АЛИСА / 359
НЕЗНАНАЦ / 361
ДОГАЂАЈ У ВОЗУ / 363

НА САЈМУ КЊИГА, ЗГОДОМ

ВЕЛИКИ ИЗДАВАЧКИ ПОДУХВАТИ / 367
САЈАМ КЊИГА НИЈЕ ТРЕБАЛО ОТКАЗАТИ / 370
СА 66. БЕОГРАДСКОГ САЈМА КЊИГА / 373
СА 67. БЕОГРАДСКОГ САЈМА КЊИГА / 377

ОНО МАЛО ЗАВИЧАЈА

О РИЈЕЦИ ГОМЈЕНИЦИ / 383
ПОД ЛИПОМ ТОМАШИЧКОМ / 386
ЗА ИМЕНИМА ОЈКАЧКЕ ПЕВАНИЈЕ / 388

ГОМЈЕНИЧКИ ВИТЕЗ РОКЕНРОЛА И ДОБРОТЕ / 391
НОВИ ГЛАСОВИ ИЗ ЗАВИЧАЈА / 394

ЗАПИС И ПУТОПИСИ

БЕОГРАДСКА КИША МЕ ИНСПИРИШЕ / 403
СА ПУТА ПО РУМУНСКОМ БАНАТУ / 404
ЈА, БЕРТОЛД БРЕХТ / 408
СЛИКЕ ОСТАЈУ У МЕНИ / 412

НА ЛИКОВНОМ ТРАГУ

ЛЕПОТА ТАМНОГ (О Андреи Богнар) / 417
ПАГАНСКО СВЕТИЛИШТЕ (О Ђорђу Лазићу Ћапши) / 418
ШАПАТ ГРОМА (О Сави Халугину) / 420
ЈАНУСОВО ЛИЦЕ НИШТАВИЛА (О Дејану Уларџићу) / 422
МЕРА И ДОЖИВЉАЈ СУШТИНЕ (О Исидори Дунђерски) / 423
НЕСВАКИДАШЊИ СТВАРАЛАЧКИ ПОДУХВАТ (О Ђорђу Лазићу Ћапши) / 426
НА ТАЛАСИМА САМОЋЕ (О Здравку Мандићу) / 429
КЛОВНОВИ БЕЗ СУЗА (О Весни Чипчић) / 431
СЛИКАРСКА ПОРОДИЦА СОВИЉ / 436

ЧЕТИРИ ПИСМА–ОДГОВОРА: Одбрана просторија Бранковога кола

ПИСМО ЂОРЂУ ГАЧИЋУ / 441
ПИСМО ДРАГИ ЊЕГОВАНУ / 445
ПИСМО МИЛАНУ ПАРОШКОМ / 447
ПИСМО ВЕСНИ ЈОВИЧИЋ / 451

ПОЛЕМИЧКО ПЛАМЕЊЕ

„ДРУГАР ИЗ ГЕНЕРАЦИЈЕ“ / 457
ЛОШ АНТОЛОГИЧАР ЗА СВА ВРЕМЕНА / 458
БРАНКО БИ СЕ ЉУТИО / 460
КО ПРЕСУШИ ОАЗУ? / 461
ЖИВИ ОРГАНИЗАМ / 463
ГРЧ СЛАБОСТИ / 465
СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ ИМПОТЕНТНОГ НИХИЛИСТЕ (3) / 467
ГДЕ СУ СРБИ ВАН СРБИЈЕ? / 497
О „СРПСКОЈ ЕНЦИКЛОПЕДИЈИ“ (ТОМ III, КЊИГА 1) / 499

БЕСЕДЕ И ПРИЗНАЊА: У првој четвртини 21. века

ВИДОВИТИ ЕРОС / 513
СЕДАМ МИЉА ИСПРЕД СВОГА ВРЕМЕНА / 515
СВЕТЛЕЋИ ТРАГ МУЧЕНИКА САВЕ МРКАЉА / 518

БЕЗ КАТАНЦА НА УСТИМА / 524
ЈЕФИМИЈИНА И БРАНКОВА МОЛИТВЕНА ПРИНОШЕЊА / 528
НЕ ЗАБОРАВИМО ЖИВИ У ВРЕМЕНУ ОНЕ КОЈИ СУ У ВЕЧНОСТИ / 534

ДЕВЕТ ПЕСАМА НЕОБЈАВЉЕНИХ У КЊИГАМА

ВОДЕЊАКОВО ОКО / 539
ЖИВОТНА / 540
ОТВОРЕНА / 541
ЈАК САМ У ШАХУ КАО ДРЖАВА / 542
ЉУДИНА / 543
РУКОПИС / 544
МАТЕРА / 544
РАДОСНА РИДАНИЦА / 545
СТУДЕНТСКА ХИМНА / 548

О ИЗАБРАНИМ ПЕСНИЧКИМ ПРВЕНЦИМА БРАНКОВОГ КОЛА

МАЛА ПРОЛЕГОМЕНА / 551
Раст Дамира Малешева / 552
Пут с облацима Драгане Крагуљ / 552
Портрет Жељке Аврић / 552
Подокнице Лидије Ђого / 553
Пискарање на балкону Стеле Манасијевић / 553
Испод неба Маје Белегишанин / 553
Пролећа и псалми Весне Егерић / 554
Созерцање сна Дајане Петровић / 554
Двопјев Александре Мариловић и Ирене Бере / 556
Анатема хљеба насушног Маје Станојевић / 557
Глуви путник Милана Ракуља / 559
Насељавање празнине Андрее Беате Бицок / 561
Антологија савременог песништва / антилогија свевременог речништва
Душана Захаријевића / 562
Стрижи маску, конак немаш Горице Радмиловић / 563
Нерви од волфрама Растка Лончара / 564
Кад ухватим тишину Николе Раусављевића и Милана Ћосића / 564
Колске игре Милоша Пуђе / 565
Антикитера Александре Батинић / 565
Спирала Милана Громовића / 568
Панорама поезије *Песме после нас* ђака Карловачке гимназије / 569
Панорама поезије *Нек' остане глас* ђака Змај-Јовине гимназије / 572
Сјеноход Данијеле Регојевић / 574
Траговима… Драгане Лисић / 574
Сентименталитет Димитрија Николића / 575
Небоглед Бојане Кулицан Громовић / 576
Парлог Марије Стојић / 577

Корак између Данила Јовановића / 577
Него како Бојане Јеленковић / 578
Плаво пролеће Јоване Анђелић / 578

ДЕСЕТ ИНТЕРВЈУА СА НЕНАДОМ ГРУЈИЧИЋЕМ

МАТЕРЊИ ЈЕЗИК (Петру Томић) / 581
ДРУЖЕЊЕ С БРАНКОМ ПРЕ СВЕГА (Александра Гловацки) / 583
ПЕСНИЧКИ КРУГ ОЈКАЧОМ УПИСАН (Живана Војиновић) / 586
ЖЕНА ЈЕ ДИВНО ЧУДО РАЗЛИКЕ (Раде Ђерговић) / 590
СМЕШНО ЈЕ ЦЕПАЊЕ ПИСАЦА НА ТРИ ПОЛОВИНЕ!
(Светлана Михајловић) / 593
НИКАДА НЕ ИЗДАТИ СВОЈ ТАЛЕНАТ (др Божана Носков Переги) / 596
ЕКСПЛОЗИЈА ПЕСНИЧКИХ ВРЕДНОСТИ (Срећко Миловановић) / 602
ПЕСНИЦИ ЖИВЕ ЗА ВЕЧНОСТ, ПОЛИТИЧАРИ ЗА ТРЕНУТАК
(Милан Ракуљ) / 604
КРАЈИНА ЈЕ ДАЛА ВРХУНСКЕ СРПСКЕ ПЕСНИКЕ, ПИСЦЕ И СЛИКАРЕ,
СВЕ ДО – НИКОЛЕ ТЕСЛЕ (Мирослав Кос) / 608
ГОДИНА ЈУБИЛЕЈА И НАГРАДА (Мирослав Кос) / 618

ПОГОВОР

ВИТЕШКИ ШТИТ НЕНАДА ГРУЈИЧИЋА (Бојана Јеленковић) / 623

БИОГРАФИЈА НЕНАДА ГРУЈИЧИЋА / 627

РЕГИСТАР ИМЕНА / 631

Едиција
Цветници

Ненад Грујичић
ТРАГОВИ И ТАЛАСИ

Уредник
Растко Лончар

Рецензент
Бојана Јеленковић

Лектура
Нада Урошевић

Коректура
Милена Борић

Штампа
Бирограф, Земун

Издавач
БРАНКОВО КОЛО
Сремски Карловци - Нови Сад
е-пошта:kolobrankovo@gmail.com
www.brankovokolo.org

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад
821.163.41-82
ГРУЈИЧИЋ, Ненад, 1954-

Трагови и таласи : есеји, критике, прикази, чланци, записи, писма, путописи, репортаже, беседе, проза, поезија, цртеж, монодрама, полемике, интервјуи--- / Ненад Грујичић. - Сремски Карловци ; Нови Сад : Бранково коло, 2025 (Земун : Бирограф). - 638 стр. ; 22 cm. - (Едиција Цветници)
Тираж 300. - Стр. 623-626: Витешки штит Ненада Грујичића / Бојана Јеленковић. - Биографија Ненада Грујичића: стр. 627-630.

ISBN 978-86-80036-60-1
COBISS.SR-ID 180574985